НАУКОВИЙ ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

245

Серія «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ»

Київ–2016

ISSN 2413-5305
ISSN (online) 2410-9401

Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки» / Редкол.: С. М. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 245 – 322 с.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради НУБіП України, протокол № 10 від 30.03.2016 р.

У збірнику вміщено статті науковців, викладачів, докторантів та аспірантів з актуальних питань мовознавства, літературознавства, перекладознавства і журналістики. Дослідження виконано з урахуванням сучасних досягнень філологічної науки.

Для науковців, викладачів ВНЗ, гімназій, учителів середніх шкіл, студентів.

Бібліографія в кінці статей.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ніколаєнко С. М., д-р пед. наук, проф. (відп. редактор); ***Ібатуллін І. І.***, академік НААН України, д-р с.-г. наук, проф. (заст. відп. редактора); ***Шинкарук В. Д.,*** д-р філол. наук, проф. (заст. відп. редактора); ***Кирилюк В. І.,*** канд. с.-г. наук, доцент (відп. секретар); ***Харченко С. В.,*** канд. філол. наук, доц. (заст. відп. секретаря); ***Бабенко О. В.,*** канд. філол. наук, доц.; ***Амеліна С. М.,*** д-р пед. наук, проф.; ***Буніятова І.Р.***, д-р філол. наук, проф.; ***Бялик В. Д.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Гамзюк М.В.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Городенська К. Г.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Журавльова Є. О.,*** д-р філол. наук, проф. (Казахстан); ***Калита А. А.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Карабан В.І.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Кияк Т.Р.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Кіраль С.С.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Кострицяя Н. М.,*** д-р пед. наук, проф.; ***Кудрицька М. І.,*** д-р філософії, доц. (Казахстан); ***Леськів А.,*** д-р філософії, доц. (Польща); ***Марія де лос Анджелес Гомес Гонсалес***, д-р філософії, проф. (Іспанія); ***Мушинка М.І.***, д-р філол. наук, проф. (Словаччина); ***Нефьодова Л. А.***, д-р філол. наук, проф. (Росія); ***Ожоган В.М.***, д-р філол. наук, проф.; ***Олійник О.Б.***, д-р філол. наук, проф.; ***Райхель М.,*** д-р філософії, доц. (Німеччина); ***Степаненко М. І.***, д-р філол. наук, проф.; ***Церцвадзе М.Г.,*** д-р філол. наук, проф. (Грузія); ***Чарота І. О.*** д-р філол. наук, проф. (Білорусь).

Наукові рецензенти:

Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор (Полтавський національний університет імені Володимира Короленка)

Іваницька Н.Л., д-р філол. наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського);

Серія «Філологічні науки» входить до переліку **фахових видань** (філологічні науки), затверджених МОН України (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Серія «Філологічні науки» зареєстрована в таких міжнародних інформаційних та наукометричних базах: РІНЦ, Polska Bibliografia Naukowa, Bielefeld Academic Search Engine, Research Bible, Leibniz Information Centre for LifeSciences, Google Академія, Wissenschaftskolleg zu Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung,Universitätsbibliothek Leipzig, Electronic Journals Library, Journalindex.net. Має **імпакт-фактор** в Index Copernicus, Global Impact Factor.

Адреса редколегії: 03041, м. Київ, вул. Генерала Родімцева, 19, навч. корпус.№ 1, ауд. 22,
тел.: (044) 527-85-95

Засновник

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 19080-7870 Р від 24.04.2012

Статті подано в авторській редакції
Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу,
за правильне цитування джерел, покликання на них та інших відомостей.
Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали
дозволяється тільки за згодою авторів.

© Національний університет біоресурсів
і природокористування України, 2016

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Шинкарук В.Д.	Роль засобів вираження емоційно-оцінного значення у мовній тканині повісті І. Франка “Захар Беркут”……..	8
Завальнюк І. Я.	Тропеїчність як засіб асиметрії змістових і виражальних характеристик мовних одиниць (на матеріалі заголовків сучасних регіональних газет) ……..….	16
Литвиненко Н. П.	Основні параметри класифікації фахового медичного дискурсу…….	25
Климентова О.В.	Чинники інформаційно-комунікативної оптимальності молитовного тексту……..…	32
Шабат-Савка С.Т.	Типологічні вияви комунікативних інтенцій спонукання: змістовий обшир і засоби вербалізації……..…..	39
Бабченко Н.В.	Особливості мас-медійного дискурсу та рекламної лексики у французькій мові……..	49
Вітрук Н.Л.	Лексико-семантичні особливості односкладних речень репрезентації…….……	56
Іванова О.В.	Комп’ютерна лексикографія: проблеми та перспективи……..	62
Івахненко Т.П.	Лексичні параметри туристського жаргону……	67
Капніна Г.І.	Німецькомовні вторинні кольороназви, мотивовані рослинними об’єктами…….……	73
Личук М.І.	Фразеологізовані схеми нечленованих речень: нерозкладнокомплексна специфіка, узагальнено-значеннєва диференціація…….……	80
Личук С. В.	Загальні назви “яру” в говірках Івано-Франківщини ……...	88
Тепла О. М	Методи фоносемантичного дослідження власної назви...	98
Христюк С.Б.	Лексико-семантичні диференціації термінології міжнародного та дипломатичного дискурсу……	104
Дядечко Л. А.	Маркери експресивності сучасного рекламного дискурсу…….……	112
Келічава А.Б.	Функціонування метафори у текстах газети «День»: пошук продуктивних концептів……..…	118
Сьоміна О.І.	Складнопідрядні речення з підрядними означальними та з’ясувальними у східноподільських говірках……..	124
Терефера А. С.	Структурно-семантичне ускладнення речення однорідними другорядними членами в художній прозі І. Франка (на матеріалах художнього твору «Перехресні стежки»)..	130

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Шинкарук Л.В.	Погляди Івана Франка на розвиток економічної думки західноукраїнських земель останньої третини XIX – першої третини XX ст. ……..……..	138
Вертій О. І.	Морально-етичні ідеали та духовний світ Івана Франка у сприйнятті, розумінні, самовизначенні та	

самоствердженні українців …….. 147
Гребенюк Т. В. Категорія подієвості в оповідній структурі літературного твору: когнітивний аспект функціонування……... 156
Кіраль С.С. Галина Гордасевич: штрихи біографії й творчості…….. 165
Ковальчук Н.Д. Українська національна ідея в контексті творчого доробку Івана Франка……..…… 176
Корпанюк М. П. Національно-патріотичні проблеми в поетичних творах Тараса Шевченка 1845 року…… 182
Кострицяя Н.М. Квадратура круга як символ взаємодії людини й людства в поезії Бориса Олійника…….. 192
Поліщук В.Т. Іван Франко про візантизм і його впливи на українсько-руську літературу…… 197
Кир'янчук Б.М. Системна специфіка герменевтики в літературно-критичних концепціях Івана Франка…… 207
Вербицька Л.О. Рання лірика Івана Франка як натурфілософія романтичного ідеалізму…… 216
Миронюк В. М. Міжособистісні та творчі взаємини Івана Франка й письменників «Покутської трійці»…… 224
Салюк Б. А. Проблема інтертекстуального прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» …….. 230
Сахарова О. В. Драматургічний дискурс: поліфонічність смислів та полімножинність інтерпретацій…… 237
Прядко Ю. П. Творчість С. Довлатова в сучасному американському науково-критичному дискурсі (кінець 2010 років)…….. 244
Петрів Х. В. Лінгвокогнітивна маркованість концепту «душа» (на матеріалі публіцистики Оксани Пахльовської)…… 251
Погонець Я. А. Літературність фольклору як один із виявів фольклорно-літературної контамінації…….. 257
Ракітіна М.І. Генеза концепту «кохання» у філософському контексті функціонування…… 263

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Жукова Л. В., Зайцева М. Ю. Особливості терміносистеми аграрного дискурсу (в аспекті зіставлення української та німецької мов)…… 268
Поліщук О. С. Деякі проблеми перекладу ідіом (лінгвокультурологічний аспект) …… 274
Сидорук Г.І., Павленко А.Л. Основні способи перекладу англійських власних назв (на матеріалі науково-технічних текстів)…….. 278
Теплий І. М. «Зів'яле листя» І.Франка у перекладацькій перспективі (на матеріалі нових перекладів поезії «Так, ти одна моя правдивая любов...») ……..…… 282

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Любашенко О. В. Навчальні стратегії комунікативної інтеракції…… 292
Бабенко О.В. Використання автентичних матеріалів під час навчання

англійської мови…… 298
Вакулик І. І. Робота над термінологією і фахова мова…….. 303
Балалаєва О. Ю. З історії становлення навчальної дисципліни «Латинська мова» на природничих факультетах……. 307

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Ковальчук В.І. Рецензія на хрестоматію «Василь Шинкарук: мовознавчий, педагогічний, реформаторський та управлінський дискурс в науці й освіті» / Укладачі: Сопівник Р.В., Сопівник І.В. – К.: Міленіум, 2016. – 794 с. … 315

ЮВІЛЯРИ

Дубина М.І. Хай доля буде щедрою на добро! ……. 318
Личук М.І. Багатогранна обдарованість Василя Дмитровича Шинкарука ……. 320

CONTENTS

LINGUISTIC STUDIES

Shynkaruk V.D. Role of expressive means of emotional and evaluative meaning in the language structure of I. Franko Novella "Zakhar Berkut"…….. 8
Zavalniuk I. Y. Tropes as a means of the semantic and expressive characteristics of the linguistic units (by the example of the headings of the modern regional newspapers)…… 16
Litvinenko N. P. Main parameters of classification of special medical discourse……. 25
Klymentova O.V. Factors of informatively and communicatively optimum of the prayer text …… 32
Shabat-Savka S.T. Typological Manifestations of Communicative Intentions of Inducement: Semantic Expanse and Means of Verbalization .. 39
Babchenko N.V. Features of mass media discourse and advertising vocabulary in French……. 49
Vitruk N. L. Lexical-semantic peculiarities of the composite sentences of representation……. 59
Ivanova O.V. Computer lexicography: problems and prospects……... 62
Ivakhnenko T. P. Lexical characteristics of tourism slang……. 67
Kapnina G.I. The German language secondary color names motivated by the vegetational objects…… 73
Lychuk M.I. Phraseological schemes of indivisible sentences: peculiarities of indivisable complex, consignificant differentiation…….. 80
Lychuk S. V. Common names of a ravine in dialectic lexis of Ivano-

	Frankivsk region…….	88
Tepla O. M.	Methods of phonosemantic research of proper name…….	98
Khrystiuk S. B.	Lexical-semantic differentiation of terminology of international and diplomatic discourse……..	104
Dyadechko L. A.	Markers of expressivity of modern advertisement discourse…….....	112
Kelichava Ya. B.	The function of metaphors in newspaper texts “day”: a search for productive concepts……	118
Siomina O. I.	Complex sentences with attributive and elucidative subordinate clauses in the dialects of Eastern Podillia……..	124
Terefera A. S.	Structural-semantic complication of sentence by homogeneous second-rate parts in artistic prose of I. Franco (on materials of artistic work «Cross paths»)……	130

LITERATURE STUDIES

Shynkaruk L.V.	Ivan Franko’s views on the development of economic thought of western ukrainian lands in the last third XIX – the first third of the XX centuries….....	138
Vertiy A.I.	Moral and ethical ideals and spiritual world of Ivan Franko in perception, understanding, self-determination and self-ukrainian……..	147
Grebeniuk T. V.	Eventfulness in the Narrative Structure of a Work of Fiction: Cognitive Aspect of the Functioning……..	156
Kiral S. S.	Halyna Hordasevych: basic details of a biography and literary creativity……..	165
Kovalchuk N.D.	Ukrainian national idea in the Ivan Franko’s creative works…….	176
Korpaniuk M.P.	The national-patriotic issues in poetry of Shevchenko in 1845…	182
Kostrytsia N. M.	Squaring of the circle as a symbol of interaction between a man and humanity in Borys Oliynyk’s poems……	192
Polishchuk V. T.	Ivan Franko about Byzantinism and its influence on Ukrainian and Russian literature……	197
Kyrianchuk B.M.	Hermeneutical systematicity in I.Franko’s literary and critical outlook…….	207
Verbitska L. O.	Ivan Franko’s early poetry as natural philosophy of romantic idealism…….	216
Myroniuk V. M.	Interpersonal and creative relationship of Ivan Franko and the writers of «Pokutska Triitsia»…….	224
Saliuk B. A.	The problem of intertextual reading of «The adventures of Tom Sawyer» by Mark Twain……	230
Sakharova O.V.	Dramatic discourse, polyphony of meanings and the plurality in the field of interpretations…….	237
Priadko J. P.	S. Dovlatov’s literary Creativity in American scientific and critical discourse (the end of 2010)…….	244
Petriv K. V.	The Linguo-Cognitive Marking of the Concept “Soul”) (on the Base of Oksana Pakhlovska’s Social and Political Essays) …	251
Pohonets Y. A.	The literary folklore as one of the manifestations of folklore and literary contamination…….	257

Rakitina M.I. Genesis of the concept of “love” in the context of philosophical functioning……..... 263

TRANSLATION STUDIES

Zhukova L. V., ***Zaitseva M. Iu*** Peculiarities of Terminological System of Agrarian Discourse (in the Aspect of Comparison of Ukrainian and German Languages)……. 268

Polishchuk O.S. Some problems of translation of idioms (linguo-cultural aspect)…….. 274

Sydoruk G.I., ***Pavlenko A.L.*** Basic techniques of translating the English proper nouns (based on the material of scientific texts)…….. 278

Teplyy I. M. Ivan Franko’s “Withered Leaves” in Translation Studies Perspective (Based on New Translations of the Poem “You’re My Only And True Love Indeed…”)…….. 282

ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Liubashenko O.V. Learning strategies of communicative interactions…….. 292

Babenko O.V. Using authentic materials in english language teaching……. 298

Vakulyk I. I. Working on terminology and professional vocabulary……. 303

Balalaieva O. Yu. On the history of development of academic discipline «Latin language» at the faculties of natural sciences……. 307

INFORMATION STATEMENTS

Kovalchuk V.I. Review on the Reader «Vasyl Shynkaruk: linguistic, pedagogical, reformatory and administrative discourse in science and education» / Compiled by Sopivnyk R. V., Sopivnyk I.V. – K. : Millenium, 2016 – 794 p. 315

CELEBRATORS OF A JUBILEE

Dubyna M. I. May future be abundant in good! …… 318

Lychuk M.I. Versatile talent of Vasyl D. Shynkaruk …… 320

МОВОЗНАВСТВО

УДК – 811.161.2’367.32

РОЛЬ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОГО ЗНАЧЕННЯ У МОВНІЙ ТКАНИНІ ПОВІСТІ І. ФРАНКА “ЗАХАР БЕРКУТ”

ШИНКАРУК Василь Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, декан гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

***Анотація**. У статті досліджено засоби вираження емоційно-оцінного значення реченнєвих структур у мовній тканині повісті І. Франка „Захар Беркут”; здійснено розподіл речень з емоційно-оцінним значенням на такі різновиди: 1) оцінного ставлення з узагальнювальним значенням схвалення / несхвалення; 2) емоційного ставлення (радість, жалкування, ненависть тощо); 3) емоційного стану (надія, щастя, туга, сум, нудьга тощо); обґрунтовано роль вигуків, часток, вставних засобів, фразеологічних та порівняльних одиниць в семантичній структурі речень з емоційно-оцінним значенням.*

***Ключові слова:** реченнєві структури, емоційно-оцінне значення, засоби вираження, поняття “оцінний,” “емоційний” та “експресивний”.*

"Іван Франко - це розум і серце нашого народу.
Це боротьба, мука і передчуття щастя України.
України і людськості".
Максим Рильський

Іван Франко увійшов в історію світової культури не тільки як видатний письменник, поет, прозаїк і драматург, а й як учений, літературний критик, перекладач, як громадський і політичний діяч. Спадщина великого українського письменника є культурним надбанням нашого народу і має важливе значення для духовної і соціальної розбудови України.

Дослідження творчості Івана Франка та визначення її впливу на розвиток української мовознавчої науки неодноразово ставало об’єктом вивчення науковців. Фундаментальних мовознавчих праць мало порівняно з працями літературознавчого характеру. Синтаксичні особливості мови творів Івана Франка були в полі зору мовознавців: а) праці із *синтаксису* складного речення, у яких розглянуто історію розвитку складних конструкцій (І. Слинько, К. Герман, О. Мельничук, Я. Спринчак, О. Стеценко), типи і класифікацію складних речень (І. Вихованець, Г. Горяна, Н. Гуйванюк, М.Димарський, А. Загнітко, М. Кобилянська, С. Ломакович, М. Симулик, І. Слинько, Н. Формановська, В. Шинкарук, К. Шульжук), багатомірність структури і глибини складних багатокомпонентних речень (Н. Ганцовська, Н. Гуйванюк, В. Шинкарук, К. Шульжук), структурно-семантичні особливості складних речень (Г. Горяна, А. Грищенко, Л. Гукова, С. Дорошенко, І. Кучеренко, В. Покусаєнко, М. Симулик, Т. Шкарбан, К. Шульжук), синтаксичну структуру текстів, що репрезентують стильові різновиди української мови на різних етапах її розвитку (В. Барчук, В. Борковський, С. Бевзенко, З. Веселовська, Д. Герасименко, М. Гладкий, М. Жовтобрюх, І. Марко, І. Петличний, М. Пещак, В. Сич, О. Скоропада, І. Слинько, П. Тимошенко); б) праці зі *стилістики* (Н. Бабич, В. Іцкович, С. Єрмоленко, А. Коваль, М. Кожина, Л. Мацько, О. Мацько, Н. Непийвода, М. Пентилюк, М. Пилинський, О. Пономарів, М. Сенкевич, О. Сидоренко, Н. Сологуб, І. Чередниченко.

© В. Д. Шинкарук, 2016

Метою наукової статті є дослідження засобів вираження емоційно-оцінного значення реченнєвих структур у мовній тканині повісті І. Франка „Захар Беркут”.

Повість І. Франка „Захар Беркут” є невичерпною мовознавчою скарбницею, де мовні одиниці можуть набувати нових ознак, зазнавати найрізноманітніших змін. У мовній тканині повісті помітне місце посідають реченнєві структури із емоційно-оцінним значенням. Відмінності в семантичній інтерпретації зазначених реченнєвих структур сприяли розподілу їх на такі різновиди:

1) оцінного ставлення з узагальнювальним значенням схвалення / несхвалення;

2) емоційного ставлення (*радість, жалкування, ненависть* тощо);

3) емоційного стану (*надія, щастя, туга, сум, нудьга* тощо).

У досліджуваному матеріалі ці різновиди виражені дієсловами оцінної й емоційної семантики та предикативними прислівниками: (*(не) любити, ненавидіти, боятися, дивно, сумно, радо, гнівно* та ін.). Напр.: *Я просив у тебе руки твоєї доньки, котру я люблю, як її ніхто в світі* ***не буде любити****; Але мій батько досвідний чоловік і* ***радо*** *служить громаді; - Побачимо! – сказав* ***гнівно*** *й уперто Тугар Вовк.*

Відсутність у мовознавчій науці чіткого й вичерпного визначення емоцій ускладнює теоретичне обгрунтування і побудову емоційної оцінної шкали. В українському мовознавстві кількісні параметри емоційної оцінної шкали не встановлені. Лінгвістичне розв’язання цієї проблеми залежить від ступеня розв’язання проблеми емоцій у психології та фізіології.

Складність дослідження оцінки як лінгвістичної категорії полягає у її багатоаспектності. Вона полягає передусім як проблема щодо засобів реалізації в конкретній мові. Кожна мова має свої засоби вираження оцінки, з-поміж яких виділяють лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні та ін. Проблема оцінки становить інтерес у різних за своїм ладом мовах у межах певного засобу її вираження або в цілому, бо вона спирається на різні національні оцінні стереотипи.

Досі однозначно не розв’язане питання про місце оцінного компонента в семантичній структурі слова та про його зв’язок з експресивністю і конотативністю.

У сучасному мовознавстві досить суперечливо витлумачено співвідношення понять “оцінний”,” “емоційний” та “експресивний” [1]. Здебільшого вказують на зв’язок цих понять, але не ототожнюють їх. Емоційне в мові завжди є експресивним, тобто служить для увиразнення, підсилення, але не кожне експресивне явище належить до емоційних. В емоційному завжди наявний компонент оцінки, воно виражає почуття, позитивне чи негативне сприйняття кого- чи чого- небудь Тому поняття “емоційний” і “оцінний” нерідко вживають як взаємозамінні.

Деякі українські дослідники поняття “емоційний”, а відтак – і “оцінний” ототожнюють із “експресивний” [2, с.92-97]. Щоправда, вони на це прямо не вказують. Зробити таке узагальнення можна на основі виділених функціонально-семантичних полів зменшеності-експресивності та збільшеності-експресивності, що об’єднують словотворчі суфікси із значенням суб’єктивної (позитивної та негативної) оцінки. Мають рацію ті, хто кваліфікує їх як поняття, по-різному пов’язані між собою. У тіснішому зв’язку з “експресивним” перебуває “емоційний”, тому що емоційні одиниці мови є водночас і експресивними, бо вони підсилюють, увиразнюють думку. Проте експресивне не завжди є емоційним, а отже, й оцінним [3, с.156].

Традиційно лінгвостилістичний термін “експресивний” витлумачувався як “виразний”. Але якщо мовна експресія – це інтенсифікація (збільшення, підсилення) виразності повідомлюваного, то експресивність – уже сама “інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність, така психологічно й соціально мотивована властивість мовного знака, яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує

загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напруження почуттів у слухача або читача»" [4, с.146]. Отже, "експресивний" щодо мовного знака – це "інтенсифіковано (збільшено, підсилено) виразний".

Поліфункціональний характер української мови виявляється в нерозривному зв'язку комунікативного, емотивного, волюнтативного, естетичного й інтенсифіковано виразного.

Експресивність невіддільна від мовотворчості, від активної роботи людського розуму, образного й асоціативного мислення, емоційного стану індивіда. Тому вона найчастіше спостерігається в усному побутовому літературному й розмовно-просторічному мовленні, мові художньої літератури.

У мовній тканині повісті І. Франка „Захар Беркут" засобами вираження реченнєвих структур з емоційно-оцінним значенням є емоційні дескриптори. Це слова, сполучення слів або речення, семантика й структура яких сприяє встановленню загальної емоційності, а також емоцій. Зокрема, вигуки, входячи до структури речення, ускладнюють його зміст, різні емоції, почуття, волевиявлення, тобто різновиди суб'єктивно-модальних значень.

Емоційні вигуки *ой, о, гей, ох, ех* та ін. передають різноманітні почуття й емоції мовця. Напр.: - ***Ох** таточку, - хлипала вона, - як ти рвеш моє серце"; **Ех**, все у вас ваше, все у вас святе, все у вас тухольське, - аж слухати обридло! – скрикнув Тугар Вовк.*

Для висловлення переживання, тобто у звуковій словесній формі передати емоційні й спонукально-вольові реакції на довкілля, у реченні І. Франко вживає вигуки ***е, ей, ет***, які виражають почуття автора чи оповідача в конкретній ситуації, передусім сумнів, іронію, докір тощо, напр.: *– **Е**, – сказав лікар, - се для того не вдається, що ти самовільно завдав собі рану.*

У мові повісті вигуки мають яскраво виражені значення, виражають почуття автора чи оповідача в конкретній ситуації (незадоволення, співчуття, докір тощо).

Вигуки виступають у структурі речення здебільшого як синтаксично незалежні компоненти (вигукові слова-речення), подібно до незалежного їх вживання в тексті (поза реченням). Як бачимо з наведених прикладів, вигуки вживаються здебільшого на початку речення і стосуються його в цілому.

Емоційними дескрипторами є й емоційно-підсилювальні частки, які використовуються для підсилення емоційного впливу на адресата: *бурунда побачивши ворогів і таке їх воювання, **аж** зубами заскреготів і за зброю вхопився, але його гнів був даремний; навіть закроєні стріли його туркоманів не могли досягнути сміливих тухольців.*

Частка ***уже*** (***вже***), ***невже*** вживається для підсилення динамізму розповіді, створення розмовного колориту та стилістичного багатства мови. Вона є також засобом підсилення, особливого вияву ознаки, напр.: *Ще сонечко не зараз мало сходити, а **вже** ловецьке товариство вирушало з табору; **Невже** ж се може бути? - блиснуло в його голові, і знов потемніло, і щось защеміло в його серці.*

Таку функцію підсилення, наприклад, виконують синонімічні частки ***усе (все),*** складена частка ***і все, усе-таки.*** Стосунок до підмета частка ***усе (все)*** виявляє за необхідності його логічного виділення. Напр.: *Стогнання ранених, зойки конаючих, скажені крики убійців - **усе те** змішалося в якусь пекельну гармонію, що різала вухо і серце, лунаючи під отим усміхнутим ясним сонцем,...; Хоч вихований при княжім дворі і зіпсований гниллю та підлотою, він **усе-таки** був рицар, вояк, чоловік і мусив відчути серцем хоч крихту того чуття яке так сильно порушувало серце Захара Беркута.*

Для підсилення значення приєднання вживаються частки **ще, іще**, складені частки **ще і, і ще, ще й, іще й,** напр.: *Сонце сміялося і своїм божеським, безучасним усміхом **ще** дужче ранило роздерту Максимову душу; Дивна дівчина! – думалось йому раз по разу, - такої я **ще й** не видав ніколи! А Максим довго **ще** стояв на місці, очарований, щасливий.*

Емоційно-оцінні значення, що виражаються вставними словами, словосполученнями та реченнями, широкі й різноманітні.

Вставні засоби для висловлення власного погляду мовця, ставлення до сказаного та оцінки передаються словами та словосполученнями, що характеризують зміст речення в світлі емоційного відношення адресанта до того, про що повідомляється, напр.: ***Правда,** тухольська дорога була не перша така нитка;… то наша Русь, **певно,** не була б упала, під стрілами та топорами монголів, але була б остоялася проти них, як глибоко вкорінений дуб-велетень остоюється проти осінньої бурі!*

Вставлена частина не піддається класифікації за змістом: тут є і підкреслення якоїсь деталі, й уточнення за бажанням, і побіжні зауваження, певні додаткові відтінки зображення, і широкі доповнення пояснювального характеру, і роздуми та різні спогади, гострі емоційні й експресивні вислови тощо.

Сполучники ***а, що,*** втрачаючи сполучникове значення, вживаються як підсилювально-обмежувальні частки, надають реченню більшої експресивності, напр.: *- **Що** робиш, боярине? За **що** спираєш дорогу? –За **що,** боярине, кривдиш громаду? – Нема за **що** дякувати, боярине!*

Частка вигукового походження ***ну*** – це типова риса розмовного мовлення, яка в індивідуальному мовленні може розглядатися як об'єктивно паразитарна за умови її частої, стилістично невиправданої появи. Це є одним із виявів надлишковості в мовленні, отже, неекономним явищем. За допомогою частки ***ну*** можна досягти підсилення значення згоди у реченні, пор.: ***Ну**, то видно, що кепська твоя примова, і мені її не потрібно; **Ну,** рад я пізнати його.*

Як підсилювально-обмежувальні частки вживаються сполучники ***а, та**,* надаючи реченню більшої експресивності, напр.: *– **А** відки ти се знаєш, старче? – запитав він; – А хто велів тобі йти сюди? А чого ж велів тобі твій пан іти в наше село?*

Нанизування часток служить для увиразнення семантичного і суб'єктивно-емоційного плану, пор.: *– **А що ж то** я гірша від отсих твоїх пасемців? – говорила вона, рум'яніючись, мов рожа, до Максима.*

Зовнішні прояви емоцій супроводжуються жестами, рухами, мімікою і позначають різні почуття та емоційні стани: ***радість,*** напр.: *Максим зірвався на рівні ноги і сплеснув у долоні, аж забряжчали його пута. Радість, радість!;* ***збентеження, здивування,*** напр.: *Боярин зиркнув і аж руками об поли вдарився*; ***гнів, лють,*** напр.: *Гнівом спалахнув гордий боярин, Тугар Вовк полум'ям спалахнув на таку мову, якої він ще не чув відроду.*

Символом внутрішнього стану людини у повісті „Захар Беркут" виступає душа (серце): *"горе наповнило гіркотою моє серце, гнівом налило мої думи".* Для опису глибини психологічних станів, глибини переживань героїв І. Франко використовує вислів у глибині душі (серця), замінюючи компонент *у глибині* на прислівник *глибоко: у серці глибоко вкололо; Рука його мимоволі вхопила за меча, але в тій хвилі щось так глибоко, так важко заболіло в його серці, що рука ослабла, впала, мов глиняна... .*

Наявні контаміновані одиниці відіграють роль особливо експресивного стилістичного засобу образності, напр.: *Мов мертвий, глядів Максим на пожежу:*

йому здавалось, що в його грудях щось обривається, щось палахкоче й ниє... .

Фразеологічні та порівняльні звороти посилюють, емоційно насичують реченнєву структуру, напр.: *Тугар Вовк відчуває настільки інтенсивне почуття, що гнів аж сліпить його: - Таточку, таточку! - говорила з слізьми Мирослава. - гнів проти тухольців засліпив тебе і пхає тебе до загибелі; Мов острі ножі, вразили серце Максима ті слова.*

Почуття Максима й Мирослави письменник передає через художні порівняння, образні вислови, які передають емоції, викликані появою коханої, оживляючу силу її любові, напр.: *Як радісно, як тепло зробилося в серці у Максима при її наближенні, за дотиком її м'якої руки! Як гаряче забилася кров у його грудях! ; ... - Їй так бажалося стати під рукою того доброго і животворного царя велетнів до бою з силою Морани; кров живіше заграла в її молодім серці.*

Художній стиль Івана Франка виявляє багатство метафоричних образних висловів на позначення емоційно-психологічного стану, напр.: *Стукіт кінських копит розлягався все ближче і ближче, а неминуча небезпека разом обудила всіх із мертвоти!; Кубок огнистого вина одразу освіжив його, немов розбудив його живу силу до нового життя...*

Почуття зворушення, схвильованості, душевного піднесення передають фраземи, які злилися зі структурою речення: *Хоч вихований при княжім дворі і зіпсований гниллю та підлотою, він усе-таки був рицар, вояк, чоловік і мусив відчути серцем хоч крихту того чуття яке так сильно порушувало серце Захара Беркута.*

Глибокий душевний біль, який приносять героєві ті чи інші обставини, передано дієслівним компонентом *ранити*: *Сонце сміялося і своїм божеським, безучасним усміхом ще дужче ранило роздерту Максимову душу.*

Емоційне переживання зображено через яскраві жести, рухи, вислови, які, взаємодоповнюючи один одного, створюють надзвичайно потужний художній ефект. Майстерність письменника виявляється в описах сильних емоцій з особливою силою: *їдовитий голос боярина стався при кінці якимсь м'яким, треммтячим, зворушуючим, так що Мирослава вибухнула голосним плачем і кинулуся батькові на шию гірко ридаючи.*

Дієслова передають інтенсивність емоції її силу, тривалість. Так, наприклад, *блискотять сльози* позначає стан легкого збудження, зворушення, викликаний розмовою, розповіддю, напр.: *І коли часом стара бабуся, сидячи в запічку та прядучи грубу вовну, почне розповідати дрібним унукам про давню давнину, про напади монголів-песиголовців і про тухольського ватажка Беркута, - діти слухають тривожно, в їх сивих оченятах блискотять сльози.*

Негативні емоції змінюють зовнішність героя повісті: змінюється міміка обличчя, темп, гучність та інтонації мовлення, активізується або притуплюються жестикуляція і рухи тіла. Надзвичайно напружений емоційний стан героя відображається на його зовнішності, напр.: *В тій хвилі ввійшов боярин, понурий і червоний. Хмара гніву і невдоволення виспла на його чолі.*

Емоційної наснаженості надає лексичне оточення і мета висловлювання. Наприклад, Захар Беркут звертається до сонця як до вищого язичеського божества, яке має силу звершити будь-що, покарати будь-кого, тому текст набуває грізної експресії: *- Сонце преясне! - сказав він. - Ти, благотворне, вольне світило, не слухай тих огидних слів, які осмілився сей чоловік сказати перед лицем твоїм!... І коли там, у тім Галичі, довкола князя наплодилось багато таких людей, то зітри їх із лиця землі, але за кару не почути разом із ними всього нашого народу!*

У повісті змальовано протистояння добра і зла (тухольської громади і князівсько-боярської держави, тухольців і татар нової і старої віри, різних світоглядів) за допомогою контрастних характеристик, властивих народнопоетичним жанрам (легенді, казці, думі). Зло І. Франко подає у темних, зловіщих тонах, а добро - в ореолі святості, романтичної піднесеності, величі. Зокрема, засобом вираження жорстокості ворогів є синонімічні звороти, семантичним центром котрих є іменник *кров* і стрижневим словом, яке позначає дію – *убивати, - проливати:* : *- Ні, ми не попустимо їм того! - крикнула разом однодушно громада. - Станемо в обороні своєї свободи, хоч би і прийшлося нам і останню краплю* ***кровi пролити****; - Свою* ***кров проливати,*** *боярине, се ще не заслуга. І розбійник не раз проливає свою кров, а його за те вішають; - і тепер він не смів відмовитися від того поручення, хоч серце його рвалося і краялося на саму думку, що буде мусив стрітися з Мирославою, з її батьком як з ворогами, що буде, може, мусив боротися боярськими лучниками або і з самим боярином, проливати кров людську в очах тої, за котру він сам готов був свою* ***кров пролити.***

Емоційно-оцінна мовна виразність має важливе значення для семантичної і стилістичної мобілізації всього словесного, звукового, граматичного комплексу фрази, для надання реченню більшої інформативності, комунікативної сили.

Інтенсифікація впливаючої сили мовного знака відбувається лише під час практичної реалізації комунікативно-інформативних можливостей мовної системи, тобто лише в мовленні (усному чи писемному). Невіддільність експресії та емоції від мовлення зумовлена тим, що тут мовна тканина оживає, динамічно розгортається, доповнюється семантичними відтінками, тут вона матеріалізується, набуває конкретного інтонаційно-емфатичного, фонічного, граматичного і стилістичного розвитку відповідно до певної життєвої ситуації, до потреб словесної творчості індивіда.

Отже, роль засобів вираження емоційно-оцінного значення у мовній тканині повісті І. Франка „Захар Беркут” не тільки в інформуванні, констатації, але й у тому, щоб емоційно переконати, завоювати співрозмовника на свій бік, досягти емоційного співпереживання щодо себе.

Список літератури

1. Вільчинська Г.П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : дис. …канд. філол. наук: 10.02.01/ Тернопільський держ. пед. ін.-т. – Тернопіль, 1996. - 177 с.

2. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови / О.К. Безпояско, К.Г. Городенська.– К. : Наук. думка, 1987.– 211 с.

3. Українська мова: Енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія ім.М.П.Бажана, 2000. – 752с.

4. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко.– К. : Вища шк., 1984.– 168 с.

5. Шинкарук В.Д. Засоби вираження модусів із емоційно-оцінним значенням / В.Д. Шинкарук // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Слов’янська філологія.– Чернівці : Рута, 2001.– Вип.107.– С. 100-109.

6. Шинкарук В.Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення / В.Д. Шинкарук. Монографія. – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.

7. Шинкарук В.Д. Словотвірна категоризація суб’єктивної оцінки : монографія / В.Д. Шинкарук, Л.Б. Шутак. – Чернівці : “Рута”, 2002. – 126 с.

Джерело

Франко І. Я. Захар Беркут: Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці / Худ. І. Крислач.– Львів: Каменяр, 1986. – 127 с.

References

1. Vil'chins'ka G.P. Semantiko-slovotvirna kharakteristika otsinnikh nazv osib v ukraïns'kij movi: Dis. …kand. filol. nauk: 10.02.01/ Ternopils'kij derzh. ped. in.-t. – Ternopil', 1996.- 177 s.

2. Bezpoyasko O.K., Gorodens'ka K.G. Morfemika ukraïns'koï movi / O.K. Bezpoyasko, K.G. Gorodens'ka.– K.: Nauk. dumka, 1987.– 211 s.

3. Ukraïns'ka mova: Entsiklopediya. – K.: Ukr. entsiklopediya im.M.P.Bazhana, 2000. – 752s.

4. Chabanenko V.A. Osnovi movnoï ekspresiï / V.A. Chabanenko.– K.: Vishha shk., 1984.– 168 s.

5. Shinkaruk V.D. Zasobi virazhennya modusiv iz emotsijno-otsinnim znachennyam / V.D. SHinkaruk // Naukovij visnik CHernivets'kogo universitetu: Zbirnik naukovikh prats'. Slov'yans'ka filologiya.– Chernivtsi: Ruta, 2001.– Vip.107.– S. 100-109.

6. Shinkaruk V.D. Kategoriï modusu i diktumu u strukturi rechennya / V.D. Shinkaruk. Monografiya. – Chernivtsi: Ruta, 2002. – 272 s.

7. Shinkaruk V.D. Slovotvirna kategorizatsiya sub'єktivnoï otsinki. Monografiya / V.D. Shinkaruk, L.B. Shutak. – Chernivtsi: "Ruta", 2002. – 126 s.

Аннотация. *В статье исследованы средства выражения эмоционально-оценочного значения предложений в языковой ткани повести И, Франко "Захар Беркут", осуществлено распределение предложений с эмоционально-оценочным значением на такие разновидности: 1) оценочного отношения с обобщающим значением одобрения/неодобрения; 2) эмоционального отношения (радость, сожаление, ненависть); 3) эмоционального состояния (надежда, счастье, тоска, грусть, скука); обоснована роль средств выражения в семантической структуре предложений с эмоционально-оценочным значением.*

Ключевые слова: *предложение, эмоционально-оценочное значение, средства выражения, понятия "оценочный", "эмоциональный", "экспрессивный"*

Abstract. *Expressive means of emotional and evaluative meaning of sentence structures in language material of I. Franko novella "Zakhar Berkut" has been researched in the article; classification of sentences of emotional and evaluative meaning has been done according to the following types: 1) of evaluative attitude with generalized meaning of approval/disapproval; 2) of emotional attitude (joy, regret, hate, etc.); 3) of emotional state (hope, happiness, grief, sadness, boredom, etc); the role of interjections, particles, parentheses, phraseological and comparative units in the semantic structure of sentences with emotional and evaluative meaning has been clarified.*

Research of Ivan Franko's oeuvre and determination of its impact on the development of Ukrainian linguistics has repeatedly been the subject of scientists' study. There is only a few fundamental linguistic works in comparison with the works of literary character. Novella of Ivan Franko "Zakhar Berkut" is rich linguistic treasure, where linguistic units can acquire new features, undergo various changes. The sentence structures of emotional and evaluative meaning take the prominent place in language material of novella.

Lack of clear and comprehensive definition of emotions in linguistics complicates theoretical reasoning and creation of emotional and evaluation scale. Quantitative parameters of emotional and evaluative scale in Ukrainian linguistics have not been defined. Linguistic

solving of this problem depends on the degree of the emotion problem solving in psychology and physiology.

The correlation of notions "evaluated", "emotional" and "expressive are interpreted rather controversially in modern linguistics. In most cases they indicate the relationship between these concepts, but do not identify them. Emotional in language is always expressive, that is for expressiveness, strengthening, but not every expressive phenomenon refers to the emotional. In the emotional there is always a component of evaluation, it expresses feelings, positive or negative perception of someone or something. Therefore, the concept of "emotional" and "evaluated" is often used as interchangeable.

In language material of I. Franko novella "Zakhar Berkut" expressive means of sentence structures with emotional and evaluative meaning is emotional descriptors. These are words, combination of words or sentences and their semantics and structure facilitates overall emotionalism and emotions as well. In particular, exclamations, presented in sentence structure, complicate its content, different emotions, feelings, expression, i.e. varieties of subjective and modal meanings.

Emotional exclamations oi, o, hei, oh, eh, and others convey various feelings and emotions of the speaker. To express emotions, i.e. to express emotional and motivational-volitional response to the surroundings, I. Franko uses exclamations e, hey, em in sentences, expressing the feelings of the author or narrator in particular situation, first of all doubt, irony, rebuke, etc.

Emotional descriptors are also emotional and amplifying particles that are used to enhance the emotional impact on the recipient. The particle ***uzhe (vzhe), nevzhe*** *is used to enhance the dynamism of the story, creating stylistic colloquial coloring and rich language. It is also a means of strengthening, special feature demonstration.*

Emotional and evaluative meaning, expressed by parentheses, phrases and sentences are wide and various. Parenthetical means to express the speaker's point of view, the attitude to said and assessment are expressed by words and phrases that describe the content of the sentence due to emotional relation of addressee to reported.

The parenthetical part does not put into classification according to the content: there is some detail emphasizing, clarification on request, casual observation, some additional image shades, wide additives of explanatory nature, reflections and various memories, severe emotional and expressive utterances etc.

Emotional distress is shown through the vivid gestures, movements, expressions that are complementary to each other and create an extremely powerful artistic effect.

Negative emotions alter the character's appearance of the novella, facial expression, rate, loudness and intonation of speech is changed, gestures and body moves are either activated or becoming blunted.

The novella depicts the confrontation between good and evil (Tukholska community and princely boyar state, Tukholians and Tatars of new and old faith, different ideology) using contrasting characteristics typical for folk genres (legend, fairy tale, ballad). I. Franko presents evil in dark, sinister colors and good – in the aureole of holiness, romantic elevation and greatness.

Emotional and evaluative language expression is essential for semantic and stylistic mobilization of all verbal, sound, grammatical phrase complex to provide the sentence with more informative and communicative power.

Thus, the role of expressing emotional and evaluative meaning in language structure of novella by I. Franko "Zakhar Berkut" is not only to inform and state, but also to convince emotionally, to win the interlocutor, to achieve emotional empathy.

Keywords: *sentence structure, emotional and evaluative meaning, means of expression, notions "evaluative", "emotional" and "expressive".*

УДК 811.161.2:070

ТРОПЕЇЧНІСТЬ ЯК ЗАСІБ АСИМЕТРІЇ ЗМІСТОВИХ І ВИРАЖАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МОВНИХ ОДИНИЦЬ
(на матеріалі заголовків сучасних регіональних газет)

**ЗАВАЛЬНЮК Інна Яківна, доктор філологічних наук, професор,
декан-директор Інституту філології й журналістики
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця)**

Анотація. *У статті проаналізовано стилістично марковані заголовкові комплекси сучасних регіональних газет, що постали в мові преси шляхом метафоризації, метонімізації чи епітетизації. Принагідно окреслено чинники впливу на вибір певного типу структурування й семантичного наповнення заголовка тексту як компонента його зв'язності, а також основних засобів посилення емоціогенності газетного тексту.*

Встановлено, що активне використання на шпальтах сучасних газет Вінниччини заголовків тропеїзованого характеру спричинене актуалізацією тенденції до експресивізації мови української преси. Визначено, що тропеїчність слугує засобом асиметрії плану змісту й плану вираження мовних одиниць, сприяє найменуванню життєвих реалій за принципами зростання комунікативних потужностей слова й економії мовних засобів, гнучкості й різноманітності способів вираження актуалізованого автором змісту.

З'ясовано, що метафори в структурі заголовків сучасної регіональної преси використовують для конкретно-чуттєвого, стилістично конотованого висловлення думки, створення в газетному контексті виразного художнього образу. Найтиповішими є перенесення назв неістот на назви неістот, що засвідчує синонімію значень, взаємодію художнього й публіцистичного стилів.

Простежено, що метонімічні заголовки, з огляду на свою компресію, згорнутість вираження думки, невимушеність, орозмовлюють газетний контекст і водночас найкраще, завдяки незвичності асиметрії змісту й засобу його вираження, зреалізовують стилістичну функцію впливу на читача.

У складі заголовків сучасної регіональної преси виявлено й епітети, що слугують увиразнювачами явищ і предметів, надають їм стилістичних конотацій урочистості, інтимності, ніжності. За допомогою цих тропів журналісти виражають почуття, демонструють власний поетичний світ, оновлюють, відсвіжують газетний виклад, асоціативно-сконцентровано трансформуючи найтривіальнішу думку.

Ключові слова: *тропеїчність (тропеїзація), метафора, метонімія, епітет, заголовковий комплекс, сучасна регіональна преса*

Сучасні засоби масової інформації функціонують у так званій «стихії живої мови», що створює сприятливі умови для добору стилістично маркованих мовних одиниць. Таких засобів передусім потребують заголовкові комплекси, які здебільшого не містять у собі розгорнутого, вичерпного повідомлення, а лише вказують на елементи змісту статті, натякають на них, подають загальне орієнтування в змістові публікації [10, с. 125]. Вони покликані пропагувати все краще, агітувати за нове [9, с. 172], а також заохочувати читача до ознайомлення з порушеним у заголовкові питанням, фактом, ситуацією.

Заголовок будь-якої газетної публікації як компонент текстової парадигми виконує різні мовленнєві функції: комунікативну, оскільки він слугує повідомленням про предмет інформації; функцію впливу, бо він «не тільки інформує читача про

© І. Я. Завальнюк, 2016

зміст предмета мовлення, але й впливає певним чином на читача, викликаючи в нього відповідне соціальне ставлення до змісту повідомлення» [4, с. 84] й експресивну, адже саме заголовок викликає перші позитивні чи негативні емоції у читача. Останнім часом до заголовків усе активніше долучаються стилістично марковані прості та складні конструкції, які й потребують аналізу. Саме цей аспект зумовлює актуальність пропонованої наукової розвідки.

Автори досліджень, присвячених описові мови газетних видань, їхніх заголовкових комплексів, зосереджують увагу на загальному напрямі в розвитку заголовків, дискусійних питаннях функціонування в структурі газетного тексту, окресленні граматичної природи з акцентами на структурному аналізі стилістично нейтральних за змістом простих речень [10; 4; 3; 12; 1; 6 та ін.]. Натомість стилістично марковані заголовки сучасних видань Вінниччини ще не досліджувалися.

Мета дослідження − аналіз специфіки процесів тропеїзації мови заголовкових комплексів сучасних регіональних газет. Серед основних завдань: 1) простежити найновіші тенденції у використанні тропеїзованих заголовків на шпальтах сучасної регіональної періодики; 2) з'ясувати стилістичні конотації, спричинені вживанням тропеїзованих речень у ролі заголовків газетних публікацій; 3) проаналізувати специфіку метафоризації, метонімізації чи епітетизації заголовкових комплексів; 4) окреслити чинники впливу на вибір певного типу структурування й семантичного наповнення заголовка тексту як компонента його зв'язності, а також основних засобів посилення емоціогенності газетного тексту.

Матеріалом для дослідження слугувала картотека простих і складних речень (близько 200 одиниць), що зазнали тропеїзації змісту і виконують функції заголовків регіональних газет 2014 р. («Бершадський край», «Вінницька газета», «Вінниччина», «Вісті Тепличчини», «Місто», «Прапор Перемоги», «Слово Придністров'я», «Шаргородщина», «Ямпільські вісті»).

Основними методами дослідження були описовий і метод спостереження, якими послуговувалися для диференціації семантико-стилістичних різновидів синтаксичних одиниць у ролі заголовків, а також метод функціонального аналізу − для визначення стилістичного навантаження заголовкових комплексів і їхніх структурних компонентів.

У процесі дослідження виявлено, що для мови сучасних українських газет, також і регіональних, та їхніх заголовкових комплексів характерні нові тенденції: 1) зміни в системі стандарт-експресія (експресія переважає); 2) посилення діалогічності (відбувається перегрупування жанрів; на передній план виходять діалогічні й інформативно-аналітичні жанри); 3) посилення особистісної думки, що найчіткіше відображається у жанрі статті; 4) стилістична «багатогранність»; 5) інтертекстуальність; 6) інтимізація викладу; 7) розширення експресивно-емоційних й образних засобів. Домінантною є тенденція до експресивізації газетної мови, що спричиняє потребу в пошукові образних засобів для структурування й змістового наповнення їхніх заголовків. З цих міркувань журналісти нерідко вдаються до розширення чи звуження змістового обсягу слів, що призводить до виникнення в них переносно-образних значень і підсилення експресивних властивостей.

У ролі заголовків газетних статей сьогодні активно вживаються різнотипні синтаксичні структури, які дедалі частіше за рахунок метафоризації чи метонімізації набувають ознак образності, переносності, чим створюють стилістичний ефект неповторності, небуденності, новаторства. Передусім у мові сучасної регіональної преси, зокрема в заголовках, дедалі частіше використовують метафоричні

конструкції, що привертає увагу найвибагливішого читача, спонукає до прочитання статті.

Метафора як вид тропа, специфікою якого є вживання слів та виразів у переносному значенні, є найпродуктивнішим способом збагачення художньої і публіцистичної мови. Як слушно зазначає Л. І. Мацько, метафори слугують цінним джерелом виникнення нових значень. Цей троп «немовби заперечує належність об'єкта до того класу предметів, у який він насправді входить, і переносить його в інший клас, до якого він на раціональній основі не може бути віднесений, але автор бере на себе сміливість віднести його туди, тому що помітив якісь, часом йому тільки одному відомі, спільні риси або переніс певну рису іншого об'єкта на аналізований» [8, с. 329].

Як засвідчує обстежений матеріал, у мові сучасних регіональних газет найактивніше використовують заголовки з чотирма видами перенесень, що спричинено потребою застосувати найвиразнішу метафору в «момент вирішення проблемної ситуації, коли формуються нові образи і смисли» [7, с. 1], зокрема:

а) метафори, що виникають на основі перенесення назв істот на назви істот (осіб), напр.: Самотній лелека посеред раю (Вінниччина, 07.05.2014, с. 8); Орлята грозових літ (Вінниччина, 28.02.2014, с. 13);

б) перенесення назв неістот на назви неістот, напр.: Проліски надії (Слово Придністров'я, 01.04.2014, с. 1); «Медальний дощ» у Ладижині (Вінниччина, 23.04.2014, с. 14); Трояндова площа на честь Небесної Сотні (Вінниччина, 04.04.2014, с. 10); Життя обірвалося у тридцять три (Прапор Перемоги, 06.06.2014, с. 2); Місто святкових вогнів (Вінницька газета, 04.01.2014, с. 16); Зоряний випуск ліцею (Вінниччина, 06.06.2014, с. 8); Творчі райдуги Жанни Дмитренко (Вінниччина, 17.01.2014, с. 8); Захмарні ціни на цибулю і прийнятні – на гречку (Вінниччина, 29.01.2014, с. 11); Золоте перо Віктора Зеленюка (Вінниччина, 31.01.2014, с. 9); Над снігами маминої сивини (Вінниччина, 14.05.2014, с. 12); Життєві мелодії Дмитра Джоли (Вінницька газета, 14.01.2014, с. 2);

в) перенесення назв істот на неістот, напр.: Плакало небо над Бершаддю (Бершадський край, 01.08.2014, с. 2); Біда постукала у двері (Прапор Перемоги, 11.11.2014, с. 2); Хмуряться хмари над Ямполем (Ямпільські вісті, 20.06.2014, с. 2);

г) перенесення ознак речей неживих до істот, напр.: Крилаті рушники Віри Роїк (Вінницька газета, 07.02.2014, с. 16); Таємниці «живої» води (Вісті Тепличчини, 27.03.2014, с. 8); Умілі руки, посидючість і залізні нерви – складові ювелірного характеру (Вінниччина, 31.01.2014, с. 8); Він був сонячним хлопцем (Прапор Перемоги, 25.03.2014, с. 2); Божі сльози багато вміють (Вінниччина, 25.04.2014, с. 14). Такі метафоризовані заголовки більшою мірою виконують стилістичну функцію впливу на читача, рекламну функцію, аніж інформативну, що зумовлено оновленими тенденціями до експресивізації, стилістичної багатогранності, інтимізації тощо в розвитку мови сучасної української преси.

Нерідко метафоричні заголовкові комплекси набувають історичного змісту, колориту, орнаментуючи публіцистичний текст, забезпечуючи успішність його впливу на специфічне коло адресатів: Імперський сказ шовіністів. Хто украв Русь? (Вінницька газета, 20.05.2014, с. 4); Він був предтечею нашої Незалежності (Прапор Перемоги, 06.06.2014, с. 2); Трагедія української бездержавності (Прапор Перемоги, 29.04.2014, с. 3); Історичні паралелі через 95 років (Вінниччина, 05.02.2014, с. 15).

Як уже йшлося, досить спорадично в заголовкових комплексах застосовують персоніфікацію як засіб поетичного олюднення навколишнього світу шляхом уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям, пор.: Що

болить у вінницької медицини? (Вінницька газета, 07.03.2014, с. 4); Моржі збираються зустріти Новий рік в ополонці (Вінницька газета, 01.01.2014, с. 10); Івана Купала веселкою грало на Вишенському озері у Вінниці (Вінниччина, 09.07.2014, с. 1).

Отже, метафори в структурі заголовків сучасних регіональних газет – потужний лінгвоментальний інструмент пізнання й оцінювання навколишнього світу. Їхнє використання спричинене здебільшого інтенціями авторів, які прагнуть точно, конкретно і водночас чуттєво, емоційно-експресивно висловити думку, окреслити об'єкт найменування у будь-якому стилістичному аспекті (від урочисто-піднесеного до увиразнено-побутового), створити в публіцистичному контексті виразний художній образ.

Характерною для заголовків сучасних газет Вінниччини є також метонімія – троп, в основі якого − процес заміни однієї назви іншою на ґрунті значеннєвої суміжності. Метонімічні заголовки слугують здебільшого засобом орозмовлення публіцистичного контексту, адже є компресованими, згорнутими, невимушеними номінаціями життєвих реалій. Такі структури справляють враження мовлення «навпростець» [8, с. 335] і досить швидко орієнтують читача у виборі публікації, зацікавлюючи незвичністю асиметрії змісту й засобу його вираження. Пор.: Вінниця готова підтримати навколишні села (Місто, 10.09.2014, с. 3); У День Європи місто розцвіло вишиванками (Вінницька газета, 20.05.2014, с. 1); На таких хлопцях тримається Україна (Вінниччина, 11.06.2014, с. 1); За ним плакало все село (Прапор Перемоги, 22.08.2014, с. 3); Про що шумить молокозавод? (Прапор Перемоги, 18.07.2014, с. 3); Ринок підтримує українських бійців (Прапор Перемоги, 03.10.2014, с. 3); Допомога однієї вулиці (Прапор Перемоги, 19.08.2014, с. 1). Як бачимо, завдяки назві однієї реалії дають назву іншій, що перебуває з цією реалією в асоціативних відношеннях за семантичною суміжністю [11, с. 140], пор.: Село загрузло у смітті (Вінниччина, 04.06.2014, с. 3), де лексему «село» вжито на позначення «мешканців села». Оскільки тропи метонімічного типу досить тісно пов'язані з прямою семантикою слова, їхні виражальні стилістичні властивості значно скромніші за ті, які дає метафора, проте і за допомогою метонімії можна створити яскравий, виразний художній образ, напр.: Постав не лише Майдан. Повстала вся Україна (Вінниччина, 21.02.2014, с. 1); Вінниця протестує (Вінницька газета, 28.01.2014, с. 1).

Дещо рідше автори газетних публікацій використовують синекдоху – різновид метонімії, один із досить оригінальних прийомів увиразнення мови газетного тексту. Як відомо, цей троп передбачає подання цілого через назву його частини, загального – через часткове вираження, що дає змогу журналістам динамізувати виклад, сфокусувати на найважливішому слові в змістовому наповненні, заінтригувати читача, пор.: Останній сніп (Слово Придністров'я, 15.08.2014, с. 1); Прозвітували до копієчки (Прапор Перемоги, 24.06.2014, с. 1); Першу сходинку до професії подолано (Прапор Перемоги, 04.07.2014, с. 4); Їхня краплинка в океані добра (Шаргородщина, 26.12.2014, с. 4); Краплина ніжності (Вінницька газета, 17.01.2014, с. 7). І метонімія, і її різновид – синекдоха, стилістично експресивні мовні засоби, що постали в межах стильових норм завдяки функції заміщення назв на ґрунті суміжності.

Газетні заголовкові комплекси нерідко вміщують й епітетні сполуки, здебільшого метафоризовані, що свідчить про системну взаємодію художнього й публіцистичного стилів, про віддзеркалення фольклорного струменя творчості українського народу. Саме за допомогою художньо-образного означення, що увиразнює характерну ознаку предмета, особи, явища чи іншої життєвої реалії, оновлюють газетний

виклад, асоціативно-сконцентровано трансформують думку. Найтиповішими у структурі заголовків регіональних видань є сьогодні кольористичні епітети, які віддзеркалюють споконвічну сутність душі українства, напр.: **Барвисте** свято щасливих сімей (Вінниччина, 04.06.2014, с. 8); **Яскравий** символ нашого життя (Прапор Перемоги, 18.04.2014, с. 2); **Багряний** прапор Перемоги (Вінниччина, 09.05.2014, с. 8). Кольорові гами зазвичай абстрактні, що дає змогу читачеві побачити їхню образність, а інколи й метафоричність. У публіцистичному тексті колір рідко збігається з об'єктивною кольоровою ознакою спектра. Частіше колір «живе» в кольористичному образі, що формується не лише значенням кольору, а й іншими лексемами тропеїчних функцій, використання яких залежить від мети статті, суб'єктивних уподобань журналіста, від індивідуального осмислення кольорів [8, с. 344]. Колір може відображати також відтінок предмета, асоціювати з предметом (рослиною), що дозволяє зіставити його з реалією об'єктивної дійсності й зацікавити у такий спосіб читача, пор.: «**Барвінкове** кружало» об'єднує Україну (Вінниччина, 02.05.2014, с. 1).

У заголовках вінницької преси також активні внутрішньопсихологічні епітети, що передають відчування автора, особисті чи суспільні, пережиті ним, що переплітаються з настроями природи або суголосно, або контрастно [8, с. 347]. На думку М. Грушевського, «форма, в котрій сі ліричні настрої, значно артистичніша, точніша і музикальніша» [5, с. 261]. З-поміж внутрішньочуттєвих епітетів дещо рідше використовують одоративні, які характеризують предмет на дотик та смак, й активніше – емотивні епітети, за допомогою яких автор публікації виражає не тільки власні почуття, а й намагається передати свій поетичний світ у почуттєвому сприйнятті інших. Пор. заголовки з одоративними епітетами: Наш родовід з **міцного** коріння… (Вінниччина, 17.01.2014, с. 10); **Солодкий** проект Наталі Ковальчук (Вінниччина, 02.05.2014, с. 4); У ТОВ «Міжлісся» в розпалі **солодкі** жнива (Вінниччина, 18.06.2014, с. 1) і заголовки з емотивними епітетами: Молодість віддана **чужій** землі (Вісті Тепличчини, 10.04.2014, с. 4); Джерела **духовних** криниць багато літ живлять творчість народних колективів у Чернятині й Токарівці, а ще їх зміцнює дружба і спільна справа митців (Вінниччина, 16.05.2014, с. 8); **Незабутня** Тарзанія (Вінницька газета, 17.01.2014, с. 7); **Святкові** новонароджені (Вінницька газета, 10.01.2014, с. 1); У **цікавому** становищі не забувайте про себе (Вінниччина, 09.04.2014, с. 11); **Славний** ювілей асоціації пенсіонерів «Поділля» (Вінниччина, 02.05.2014, с. 8); **Веселі** вечорниці (Вісті Тепличчини, 13.03.2014, с. 5); **Невмируще** Тарасове слово (Прапор Перемоги, 21.02.2014, с. 2). Наявність емотивних епітетів у заголовках створює самодостатню мистецьку якість, коли всі окремо взяті слова ніби відомі, але на їхній сполучуваності виникає свіжий образ.

У регіональному газетному контексті епітети нерідко набувають метафоричності, указуючи на місце проживання особи (**Подільський** соловей (Вінницька газета, 07.03.2014, с. 10), на швидкість перебігу тієї чи тієї події (**Блискавична** революція в Шаргороді (Вінниччина, 26.02.2014, с. 6) тощо.

До заголовкових комплексів останнім часом дедалі частіше потрапляють метафоризовані епітети з розширеною мотиваційною основою свого побутування: «термін – епітет», «іншомовне поняття − епітет». Пор.: **Космічна** доба Інституту (Вінниччина, 06.06.2014, с. 8); **Запрограмована** Вінниця (Вінницька газета, 04.02.2014, с. 12); **Енергоефективні** малюки (Вінницька газета, 17.01.2014, с. 16); «**Педагогічні** вечорниці – це нові ідеї та рецепти, – переконала директор школи Ірина Сівірінська з Федорівки Шаргородського району (Вінниччина, 10.01.2014, с. 16).

Спостережено, що найпоширенішим способом вираження епітетів − структурних компонентів заголовків – є прикметники, які виконують комунікативну й художньо-естетичну функції, напр.: **Колискова** пісня **Вінницького** краю (Вінниччина, 18.04.2014, с. 9); **Гендерний** портрет Вінниці (Вінницька газета, 04.01.2014, с. 7); **Квітучий** рушник Києву від учнів ЗОШ №1 (Прапор Перемоги, 03.06.2014, с. 3); **Вишивана** Україна (Прапор Перемоги, 05.08.2014, с. 1).

Отже, тенденція до експресивізації мови сучасних газет Вінниччини зумовила активне використання на їхніх шпальтах нових заголовків – тропеїзованого характеру, передовсім тих, що зазнали метафоризації, метонімізації й епітетизації. Тропеїчність виявляє себе як засіб асиметрії плану змісту й плану вираження мовних одиниць, оскільки життєві реалії номінуються за принципами зростання комунікативних потужностей слова й економії мовних засобів, гнучкості й різноманітності способів вираження актуалізованого автором змісту.

Метафори в структурі заголовків сучасної регіональної преси використовують задля конкретно-чуттєвого, стилістично конотованого висловлення думки, створення в газетному контексті виразного художнього образу. Найтиповішими є перенесення назв неістот на назви неістот, що засвідчує синонімію значень, взаємодію художнього й публіцистичного стилів.

Метонімічні заголовки, з огляду на свою компресію, згорнутість вираження думки, невимушеність, орозмовлюють газетний контекст і водночас найкраще, завдяки незвичності асиметрії змісту й засобу його вираження, зреалізовують стилістичну функцію впливу на найвибагливішого читача.

Епітети у складі газетних заголовків є увиразнювачами явищ і предметів, надаючи їм стилістичних конотацій урочистості, інтимності, ніжності. За допомогою цих тропів автори регіональних газетних публікацій виражають почуття, демонструють власний поетичний світ, оновлюють, відсвіжують газетний виклад, асоціативно-сконцентровано трансформуючи найтривіальнішу думку.

Перспективу подальших наукових студій вбачаємо у дослідженні стилістично маркованих заголовкових комплексів газет всеукраїнського рівня, констатації та аналізі інших тропів і фігур, уживаних для досягнення емоційно-експресивного стилістичного ефекту в сучасному газетно-публіцистичному дискурсі.

Список літератури

1. Бакало А. Заголовок друкованого ЗМІ: рекламний слоган / А. Бакало // Друкарство. − 2006. − № 5. − С. 36−39.

2. Белинская О. Е. Текстообразующая роль заголовка в формировании коммуникативной перспективы художественного текста / О. Е. Белинская // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія: зб. наук. праць. – Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 1999. – Вип. 1. – С. 135–138.

3. Блисковский З. Д. Заголовок / З. Д. Блисковский // Газетные жанры. − М. : Наука, 1971. − С. 166−182.

4. Вомперский В. П. К изучению синтаксической структуры газетного заголовка / В. П. Вомперский // Искусство публицистики (проблемы теории и мастерства). – Алма-Ата, 1966. – С. 84–96.

5. Грушевський М. Поезія Олеся / Михайло Грушевський // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – К. : Рось, 1994. – С. 61.

6. Завальнюк І.Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI ст.: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : [монографія] / І.Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.

7. Кравець Л. В. Динаміка концептуальної метафори в мові української поезії ХХ ст. [Текст] : автореф. дис. …д-ра. філол. наук: 10.02.01 / Л. В. Кравець. – Інститут української мови. − К., 2012. – 36 с.

8. Мацько Л. І. Стилістика української мови: підруч. [для студ. філол. спец. вищих навч. заклад.] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.

9. Мова сучасної масово-політичної інформації. – К.: Наук. думка, 1979. – 251 с.

10. Попов А. С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие / А. С. Попов // Развитие синтаксиса современного русского языка. – М.: Наука, 1966. – С. 95–126.

11. Сучасна українська літературна мова. Стилістика / [заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.

12. Тимошик М. С. Особливості редакторської підготовки окремих складових тексту: заголовки, цитати / М. С. Тимошик // Друкарство. − 2005. − № 2. – С. 42−48.

References

1. Bakalo A. Zaholovok drukovanoho ZMI: reklamnyi slohan / A. Bakalo // Drukarstvo. − 2006. − № 5. − S. 36−39.

2. Belynskaia O. E. Tekstoobrazuiushchaia rol zaholovka v formyrovanyy kommunykatyvnoi perspektyvы khudozhestvennoho teksta / O. E. Belynskaia // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Filolohiia: zb. nauk. prats. – Vinnytsia: VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, 1999. – Vyp. 1. – S. 135–138.

3. Blyskovskyi Z. D. Zaholovok / Z. D. Blyskovskyi // Hazetnыe zhanrы. − M. : Nauka, 1971. − S. 166−182.

4. Vomperskyi V. P. K yzuchenyiu syntaksycheskoi strukturы hazetnoho zaholovka / V. P. Vomperskyi // Yskusstvo publytsystyky (problemы teoryy y masterstva). – Alma-Ata, 1966. – S. 84–96.

5. Hrushevskyi M. Poeziia Olesia / Mykhailo Hrushevskyi // Ukrainske slovo. Khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky KhKh st. – K. : Ros, 1994. – S. 61.

6. Zavalniuk I. Ia. Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku KhKhI st.: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty : [monohrafiia] / I. Ia. Zavalniuk. – Vinnytsia : Nova Knyha, 2009. – 400 s.

7. Kravets L. V. Dynamika kontseptualnoi metafory v movi ukrainskoi poezii KhKh st. [Tekst] : avtoref. dys. …d-ra. filol. nauk: 10.02.01 / L. V. Kravets. – Instytut ukrainskoi movy. − K., 2012. – 36 s.

8. Matsko L. I. Stylistyka ukrainskoi movy: pidruch. [dlia stud. filol. spets. vyshchykh navch. zaklad.] / L. I. Matsko, O. M. Sydorenko, O. M. Matsko. – K. : Vyshcha shk., 2003. – 462 s.

9. Mova suchasnoi masovo-politychnoi informatsii. – K.: Nauk. dumka, 1979. – 251 s.

10. Popov A. S. Syntaksycheskaia struktura sovremennыkh hazetnыkh zahlavyi y ee razvytye / A. S. Popov // Razvytye syntaksysa sovremennoho russkoho yazыka. – M.: Nauka, 1966. – S. 95–126.

11. Suchasna ukrainska literaturna mova. Stylistyka / [zah. red. I. K. Bilodida]. – K. : Nauk. dumka, 1973. – 588 s.

12. Tymoshyk M. S. Osoblyvosti redaktorskoi pidhotovky okremykh skladovykh tekstu: zaholovky, tsytaty / M. S. Tymoshyk // Drukarstvo. − 2005. − № 2. – S. 42−48.

Аннотация. *В статье проанализированы стилистически маркированные заголовочные комплексы современных региональных газет, которые появились в языке прессы путем метафоризации, метонимизации или епитетизации. Попутно обозначены факторы влияния на выбор типа структурирования и семантического*

наполнения заголовка текста как компонента его связности, а также основных средств усиления эмоциогенности газетного текста.

Установлено, что активное использование на страницах современных винницких газет заголовков тропеизованого характера вызвано актуализацией тенденции к експресивизации языка украинской прессы. Определено, что тропеичность служит средством асимметрии плана содержания и плана выражения языковых единиц, способствует наименованию жизненных реалий по принципу роста коммуникативных мощностей слова и экономии языковых средств, гибкости и разнообразия способов выражения актуализированного автором содержания.

Выяснено, что метафоры в структуре заголовков современной региональной прессы используют для конкретно-чувственного, стилистически конотированного выражения мнения, создания в газетном контексте выразительного художественного образа. Наиболее типичными являются переносы названий неодушевленных на названия неодушевленные, что свидетельствует о синонимии значений, взаимодействии художественного и публицистического стилей.

Прослежено, что метонимические заголовки, в силу своей компрессии, свернутости выражения мысли, непринужденности, придают газетному контексту разговорных интонаций и одновременно лучше, благодаря необычности асимметрии содержания и средств его выражения, реализуют стилистическую функцию воздействия на читателя.

В составе заголовков современной региональной прессы обнаружены и эпитеты, которые подчеркивают специфику явлений и предметов, придают им стилистических коннотаций торжества, интимности, нежности. С помощью этих тропов журналисты выражают чувства, демонстрируют свой поэтический мир, обновляют, освежают газетный текст, ассоциативно-сконцентрировано трансформируя тривиальную мысль.

Ключевые слова: *тропеичность (тропеизация), метафора, метонимия, эпитет, заголовочный комплекс, современная региональная пресса*

Abstract. Introduction. *Modern mass media operates in the so-called "element of a living language" and it creates favorable conditions for the selection of stylistically marked linguistic units. First of all, such means are important for the heading complexes which indicate the elements of the content of the article, hint at them, give the general notion of the content of the publication, and these means mainly don't contain expanded, comprehensive message. The authors of the studies, devoted to the description of the language of newspapers, focus on the general approach to the headings' development, the debatable questions of the functioning in the structure of the newspaper text and the description of the grammatical nature with the accents on the structural analysis of the stylistically neutral simple sentences. Meanwhile, stylistically marked simple and complex constructions, which require analysis, are increasingly getting connected to the headings. This is the aspect that determines the relevance of the suggested scientific research.*

Purpose *of the article is the analysis of the specificity of the tropes' use in the heading complexes of the modern regional newspapers,the manifestation of stylistic connotations, caused by the use of the sentences with tropes and the study of the latest trends in the use of the stylistically marked headings on the pages of the modern regional periodicals.*

Results. *It is typical for the language of the modern regional press to have new trends, among which the dominant trend is the expressiveness of the newspaper language, and it causes the need to find figurative means for the structurization and fleshing out the content of their headings.*

According to the language of the modern Vinnytsia newspapers, the most popular are headings with the personification, and it shows the synonymy of meanings and the interaction between the belles-lettres and publicistic styles, e.g.: The snowdrops of hope (Slovo

Prydnistrovya, 01.04.2014, p. 1); Over the snow of the mother's gray hair (Vinnychyna, 14.05.2014, p. 12); The Rose square in honor of the Heavenly Hundred (Vinnychyna, 04.04.2014, p. 10); Starry graduates of the lyceum (Vinnychyna, 06.06.2014, p.8).

The metonymy – the trope which substitutes a word referring to an attribute for the thing that is meant – is also frequently used in the headings of the modern Vinnytsia newspapers. Metonymical headings mainly serve as the means of creating colloquial colouring in the publicistic discourse, because they are compressive, abridged and unconstrained nominations of the reality of life, and in such a way they attract the reader's attention. E.g.: Vinnitsa is ready to support the surrounding villages (Misto, 10.09.2014, p. 3); In Europe Day the city flourished with embroidered shirts (Vinnytsia newspaper, 20.05.2014, p. 1); These fellows keep Ukraine (Vinnychyna, 11.06.2014, p. 1).

*With the help of the figurative words – epithets, which emphasize the characteristic feature of an object, person or phenomenon, the journalists of the modern regional periodicals update newspaper summary and transform their views in the associative way. Nowadays, it is typical for the structure of the headings in the Vinnytsia region to have the picturesque epithets that reflect the primordial essence of the Ukrainians' spirit, e.g.: The **colourful** festival of happy families (Vinnychyna, 04.06.2014, p. 8); The **bright** symbol of our life (Prapor Peremogy, 18.04.2014, p. 2); The **crimson** flag of Victory (Vinnychyna, 09.05.2014, p. 8).*

*Among internally psychological epithets the ones that characterize the object to the touch and taste are used less (Our family is made of **strong** roots... (Vinnychyna, 17.01.2014, p. 10); The **sweet** project of Natalie Kovalchuk (Vinnychyna, 02.05.2014, p. 4), and the emotive epithets with which the journalists express not only their own feelings, but also the spiritual poetic world and the sensual perception in others are used more often (The youth is given to a **strange** land (Visti Teplychyny, 10.04.2014, p. 4); The **unforgettable** Tarzania (Vinnytsia newspaper, 17.01.2014, p. 7); The **glorious** anniversary of the pensioners' association "Podillya" (Vinnychyna, 02.05.2014, p. 8).*

***Originality.** The new illustrative material, selected from the modern regional newspapers, was introduced to the scientific circulation for the first time. On the grounds of the research it was established that the active use of headings with tropes on the pages of the modern Vinnytsia newspapers was caused by the actualization of the expressiveness. It was determined that tropes serve as the means of asymmetry of the plane of content and the plane of expression of the linguistic units, that they help to name the reality of life on the basis of the growth of the communicative capacities of the word and the economy of language means.*

***Conclusion.** In course of the research it was determined that the metaphors in the title structure of the modern regional newspapers are powerful linguistic means of the cognition and evaluation of the world. Their use is caused mainly by the intentions of authors to express their opinions accurately, concretely and, at the same time, sensually and emotionally, to delineate the object of the nomination in any stylistic aspect and to create an expressive artistic image in the journalistic context.*

It is traced that the metonymical headings, seeing their compression and laconism, give vivacious intonations to the newspaper summary and simultaneously affect the most demanding reader due to the asymmetry of the content and the means of its expression.

In the structure of the titles of the modern regional press the epithets which make phenomena and objects more expressive, give them the stylistic connotations of the solemnity, intimacy and delicacy are figured out. With the help of such tropes journalists express feelings, demonstrate their own poetic world and update the newspaper summary.

The prospect of the further research is to describe stylistically marked heading complexes of the newspapers of the All-Ukrainian level and to analyse the other tropes and figures which are used to achieve the expressive stylistic effect in the modern publicistic context.

***Keywords:** tropes, metaphor, metonymy, epithet, heading complex, modern regional press.*

УДК 811.161

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ КЛАСИФІКАЦІЇ ФАХОВОГО МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ

ЛИТВИНЕНКО Ніна Павлівна, доктор філологічних наук, професор Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (м. Київ)

Анотація. *У статті досліджено основні чинники, що формують медичний дискурс як інституційний. Запропоновано новий підхід до виокремлення та кваліфікації інституційних типів дискурсу – дискретного, на якому ґрунтується спілкування лікаря з пацієнтом, та недискретного, що використовується у фаховій комунікації лікаря з колегами. Схарактеризовано особливості дискретного медичного дискурсу в діалогах лікар – пацієнт. З'ясовано специфіку недискретного типу медичного дискурсу в діалогах лікар – лікар. Обґрунтовано характер залежності недискретного дискурсу від закономірностей його формування в умовах стосунків рівноправності або підпорядкованості комунікантів. Схарактеризовано соціально-рольові, комунікативні та структурно-семантичні особливості дискурсу лікаря.*

Ключові слова*: медичний дискурс, інституційний дискурс, комунікативний, фаховий, класифікація, параметри, ситуативний, рольовий, дискретний /недискретний.*

Фаховий дискурс є одним із різновидів інституційного дискурсу, що безпосередньо пов'язаний із традиціями певної суспільної структури, яка формує стереотипи мовної поведінки учасників комунікації. Ця структура не є сталою, вона постійно розвивається й видозмінюється, а тому перелік дискурсів та параметрів їхньої класифікації на сьогодні є різним [9, с.156; 1, с.15; 4, с.6].

Існують класичні типи дискурсу, де учасниками традиційних комунікативних діад «адресант – адресат»» у статусно-рольовій функції «агент – клієнт» виступають повноправний представник інституту та особа, що опосередковано є об'єктом інституційного впливу (лікар – пацієнт, вчитель – учень, політик – виборець тощо). Водночас існують типи дискурсу, для яких визначальним чинником є інституційна рівність (ділове спілкування професіоналів або науковий дискурс). Спілкування «агентів» інституційного дискурсу спостерігаємо у будь-якому його вияві, наявність «клієнтів» характерна лише для деяких із них (релігійний, педагогічний, медичний тощо).

Французький філософ і культуролог Мішель Фуко відзначав тісний зв'язок, що існує між мовними та позамовними «структурами повсякденності» – соціальними, політичними, професійними тощо. Досліджуючи психіатричний дискурс Х1Х століття та дискурс тогочасної медицини, вчений уперше застосував поняття *дискурсивне знання*, *дискурсивна формація*, співвідносячи їх з такими поняттями, як наука, ідеологія, теорія. Одночасно вчений виказував думку про необхідність опису *інституціалізованої області*, коли медик розвиває свій дискурс у межах таких сфер, як госпіталь, приватна практика, лабораторія, бібліотека. Все це французький учений відносив до дискурсу медицини, що має певні суспільні обмеження, які він номінував як *інституційні* [8, с. 37]. Ці обмеження формують певні стандарти, однак ступінь стандартизованості інституційного дискурсу є різним, оскільки у реальному житті прототипний порядок повторюваних ситуацій часто порушується. Всі учасники спілкування звикли до відхилення від норми й здебільшого спокійно на це реагують [3, с. 55 − 56). Тому вчені пропонують говорити про наявність м'яких (дискурс лікаря, вчителя) та жорстких форм інституційного дискурсу

© Н. П. Литвиненко, 2016

Жорсткий тип − це військовий парад, захист дисертації, отримання нагороди, церковна служба [5, с. 113].

Інституційний фаховий дискурс є достатньо структурованим, оскільки, за визначенням Т.А.Ван Дейка [2], сфера діяльності – це обмеження, яке зумовлене наявністю тематичних репертуарів, що моделюють процес спілкування. І хоч вчені радять з обережністю підходити до вживання категорії «структура» стосовно поняття «дискурс», оскільки йдеться про живе мовлення, зауважимо, що, попри відсутність структурного детермінізму, притаманного системі мовних одиниць і рівнів, інституційний фаховий дискурс має свої стандарти, які регулюють його функціонування. Одним із таких стандартів є наявність базової пари учасників комунікації – вчителя та учня, журналіста й читача, лікаря й пацієнта, тобто представників інституту (агентів) та людей, що до них звертаються (клієнтів). Це, у свою чергу, зумовлює таку форму комунікації, як діалог, що передбачає взаємодію між мовцем і слухачем, кожен з яких виконує свою роль.

Згідно з класифікацією, що існує в соціальній психології, тип *рольової особистості* вирізняється тим, що його визначальною рисою є здатність особистості керувати собою у своїх діях. У процесі аналізу *рольової особистості* чітко вирізняється й соціальний аспект, оскільки суспільство як система та його окремі підсистеми складаються із взаємопов'язаних позицій, які визначають потребу виконання певної діяльності (*рольова діяльність*) згідно із суспільно схваленими моделями (*рольові вимоги*). Тобто в кожному суспільстві існує рольова матриця, або матриця спілкування (термін Дж. Гамперца) [10] – сукупність типових соціальних ролей, що є характерними для поведінки членів певного суспільства. Щодо основних тлумачень поняття «функціональна (соціальна) роль» зауважимо, що серед наявних на сьогодні теорій і концепцій, на нашу думку, особливої уваги заслуговує класифікація, запропонована У. Герхардтом, у якій виділено статусні, позиційні, ситуаційні ролі. Згідно з цією класифікацією людина протягом життя є виконавцем ролей, зумовлених, з одного боку, даними їй від народження рисами (стать, расова та етнічна належність), з іншого – «набутими», такими, як вік, належність до певного віросповідання та соціального прошарку, а також професійна належність.

Позиційна визначеність залежить від реалізації статусної ролі, оскільки очевидно, що саме позиція (позиційна роль) є визначальною у формуванні соціального статусу. Так, якщо взяти професійну належність (як один із суттєвих показників самовизначення особистості), то, наприклад, позиційна роль «лікар» може якісно відрізнятися залежно від її виконання представниками різної статі, людиною з досвідом чи без нього, науковцем чи практиком. У сфері медичного спілкування роль може бути також нав'язана ситуацією, у яку потрапляє особистість, як, наприклад, роль пацієнта.

Статусно-рольове спілкування грунтується на очікуванні того, що мовна особистість буде дотримуватися мовних норм відповідно до її становища та характеру взаємостосунків із співрозмовником. Так, від лікаря очікують поради і допомоги, від пацієнта – дотримання режиму лікування. Кожна роль складається із специфічного набору прав та обов'язків. Уявлення про типовість виконання тієї чи іншої ролі складається в стереотипи рольової поведінки. Вони формуються на підставі досвіду, частою повторюваністю ознак, що характеризують поведінку, манеру говорити. Так у свідомості членів суспільства викристалізовується уявлення про те, яким має бути виконання певної ролі людини-мовця.

Рольові ознаки мовної поведінки виявляються лише в комунікативній взаємодії мовних особистостей. У сучасній лінгвістиці виділяють два типи ситуацій рольового спілкування: симетричні та асиметричні. Перші характеризуються рівністю соціального статусу співрозмовників, інші – різним

положенням учасників комунікації. Наприклад, у контексті медичного мовлення це ситуації типу «лікар – лікар» та «лікар – пацієнт».

Основними параметрами класифікації інституційного медичного дискурсу є перервність або неперервність процесу мовлення, що залежить від виконання комунікантами відповідних ролей у системі *лікар/пацієнт*, *лікар/лікар*. Згідно із цими параметрами ми поділяємо фаховий медичний дискурс на два типи: *дискретний (суцільний) та недискретний (несуцільний) медичний дискурс*.

Дискретний дискурс (лат. discretus – роздільний, перервний) – це такий тип інституційного дискурсу, який передбачає перервність у процесі свого вербального вираження, зумовлену специфікою обставин спілкування. Такими обставинами у професійній діяльності лікаря є спілкування з пацієнтом. Тому дискурс діалогів «лікар – пацієнт» може бути лише дискретним, оскільки мовлення лікаря переривається мовленням пацієнта і накладає на нього свій відбиток.

Серед основних параметрів дискретного медичного дискурсу виокремлюємо такі: а) перервність у мовному вираженні інтенцій лікаря; б) спрямованість комунікативної настанови лікаря на задоволення потреб пацієнта; в) неоднорідність, зумовлена нерівноправністю партнерів з огляду на їх статусно-рольові функції; г) наявність інтерпрофесійного складника в мовлені лікаря; д) асиметричний характер комунікативної взаємодії, коли професійні ролі комунікантів не збігаються.

Особливість дискретного медичного дискурсу полягає в тому, що потенційним та інтенційно заданим реципієнтом у ньому є фахівець, який володіє необхідним рівнем спеціальних знань для розуміння та обробки інформації, представленої в дискурсі. Такі прагматичні цілі адресанта дискретного медичного дискурсу, як узагальнення нагромадженого досвіду, фіксування наукового знання, повідомлення отриманих результатів проведених досліджень тощо визначають використання лікарем основних комунікативних стратегій.

Основна прагматична мета лікаря-мовця полягає у вироблені такої реакції пацієнта, яка спрямована на боротьбу із захворюванням та виконання настанов лікаря.

Тому у дискретному дискурсі відбувається поєднання інформаційного та емоційного впливу на реципієнта під час комунікативної взаємодії.

Дискретний дискурс лікаря зумовлений інтерпрофесійним характером спілкування [6, с. 57 −59], яке передбачає вибір лікарем слів, адекватних конкретній мовленнєвій ситуації, та появу нових значень у загальновживаних словах. Це можуть бути також евфемізми або розмовна лексика зниженого стилю, що створює атмосферу невимушеного спілкування.

Одним із основних параметрів дискретного медичного дискурсу є асиметрія спілкування як результат наявності в лікаря комунікативних преференцій. Ці преференції, зумовлені статусом, фаховою компетентністю, особистими рисами, практичними навичками й вміннями лікаря, сприяють виконанню ним провідної ролі в спілкуванні, яке передбачене певними стандартами комунікативної ситуації та тематичним матеріалом.

Асиметрія спілкування є закономірним явищем у медичному дискретному дискурсі, оскільки лікарю належить комунікативна ініціатива. Це знаходить відображення у характері, модальності та тональності спілкування.

Статусна нерівність у медичному дискретному дискурсі має як індексний, так і ситуативних характер. Індексна статусна нерівність передбачає нерівність, зумовлену сталою ознакою учасників спілкування, коли один із комунікантів

володіє певними знаннями, які можуть бути корисними для того, хто їх не має. Індексна нерівність пояснюється наявністю у лікаря фахових знань.

Ситуативна нерівність зумовлена ініціальною мовленнєвою дією з боку пацієнта. Той, хто звертається за допомогою, тим самим ставить себе у становище, яке передбачає підпорядкування.

Отже, дискретний дискурс лікаря з пацієнтом − це дискурс виключно нерівноправних партнерів. Хоч звертання до лікаря може ініціюватися здебільшого пацієнтом, провідним у їхньому спілкуванні є, безумовно, лікар. Він ставить питання − і пацієнт повинен на них відповідати, він наказує − і пацієнт повинен підкоритися. Лікар рекомендує, забороняє, попереджає про можливі наслідки порушення його приписів, і це не викликає протесту, оскільки передбачено системою рольових очікувань пацієнта.

Лікар і пацієнт періодично можуть мінятися ролями мовця й слухача. І хоча загалом їхнє спілкування ми характеризуємо як діалог, у самій структурі цього діалогу можливі досить вагомі за обсягом фрагменти монологічного мовлення. Це буває, зокрема, тоді, коли лікар складає анамнез та вислуховує розповідь пацієнта про всі його минулі та теперішні проблеми зі здоров'ям. Дискретний дискурс передбачає також наявність пауз, до того ж регулює їх зазвичай лікар: наприклад, при вислуховуванні ритмів серця, при вимірювання артеріального тиску тощо.

Недискретний медичний дискурс − це діалоги лікарів на професійні теми, безпосередньо пов'язані із поточними проблемами лікувального процесу. Тому визначальною ознакою цього типу дискурсу є те, що він діє між представниками однієї мовленнєвої категорії, об'єднаної за ознакою професійної приналежності.

Мовою представників недискретного (суцільного) фахового дискурсу є так звана «ідеальна» професійна мова, але не з огляду на її відповідність літературній нормі, а з огляду на фахову зорієнтованість її представників. Ми поділяємо думку професора О.Б.Сиротиніної, яка вважає, що під ідеальним професійним мовленням варто розуміти мовлення на професійну тематику під час спілкування фахівця з фахівцем, тоді як при спілкуванні на ту чи іншу професійну тему фахівців і нефахівців перед нами постає своєрідний «знижений» варіант професійного мовлення [7, с.105]. Тобто йдеться вже про дискретний фаховий дискурс.

Домінанта недискретного (суцільного) дискурсу у діалогах фахівців визначає такі його основні параметри: а) однорідність (неперервність, суцільність) міжособистісного спілкування в професійній сфері, учасниками якого є виключно фахівці; б) володіння відповідним понятійно-категоріальним апаратом та специфічною системою термінів; в) фахова зумовленість тематичного репертуару; г) колегіальність як визначальний чинник у процесі комунікативної взаємодії; д) симетричний характер спілкування у разі рівноправності партнерів (лікарі-колеги) та асиметричний характер спілкування у разі нерівноправності статусних ознак (лікар-керівник − лікар-підлеглий); е) наявність інтрапрофесійного складника в мовленні лікаря.

Обов'язковою умовою функціонування недискретного (суцільного) дискурсу є наявність колективу фахівців, що спільно реалізують програму, на яку зорієнтована їхня діяльність, у системі певних правил і процедур.

Саме це визначає стереотипи комунікативної поведінки, вербальних інструментів, що забезпечують узгодженість дій учасників комунікації та механізми зворотного зв'язку.

Інтрапрофесійний складник мовлення лікаря реалізується в межах певної соціально-професійної спільноти. У професійній сфері спілкування медик-фахівець використовує професійну мову, в якій виділяють підмову медицини та професійну розмовну мову.

Підмова медицини вирізняється точністю, ясністю, логічністю, компресією. Термінологія підмови медицини може бути загальнонаукова та загальновживана. Професійна розмовна мова складається насамперед із нечітко визначених професійних слів та жаргонізмів і слугує переважно для повсякденного спілкування людей, що працюють у певній сфері. Поява професіоналізмів зумовлена внутрішньо лінгвістичними чинниками (прагнення назвати предмет, процес, явище більш стисло, ніж в термінологічній мові: фармакологія − фарма, медико-профілактичний − медпроф, гістологія − гіста) та екстралінгвістичними чинниками (ситуація спілкування, психологічний клімат, сила традиції в професіональному колективі, соціальні характеристики мовців тощо).

Наявність у дискурсі лікаря інтерпрофесійного та інтрапрофесійного складника, що є одним із критеріїв його поділу на дискретний та недискретний типи, зумовлює специфіку мовленнєвої діяльності лікаря, підґрунтям якої є фахова та комунікативна компетентність.

Кожен учасник недискретного фахового дискурсу завжди виступає як представник певної ієрархічної ланки в структурі комунікативної взаємодії, що зумовлено виконанням усталених службово-професійних прав та обов'язків. Ієрархічне спілкування − це взаємодія суб'єктів на рівні ієрархічних позицій та діяльнісних ролей, за якими закріплені певний конвенційний та комунікативний тип мовної поведінки.

Ефективність ієрархічного спілкування залежить від уміння комунікантів підтримувати потрібну комунікативну дистанцію, адекватно реагувати на зміну тональності спілкування, розвивати ту чи іншу тему бесіди, користуючись загальноприйнятними комунікативними формулами й ходами, будувати тексти в різноманітних ситуаціях організаційної взаємодії, а також правильно використовувати низки вербальних та невербальних засобів.

У медичному недискретному дискурсі визначальними є два основних типи стосунків: 1) лікар −лікар; 2) лікар-керівник − лікар-підлеглий.

Комунікативні моделі недискретного медичного дискурсу вирізняються тим, що домінантою їх функціонування є статусна зумовленість. Так, для недискретного фахового медичного дискурсу, що функціонує у контексті взаємодії «лікар − лікар», визначальними критеріями є: етикетні форми корпоративного медичного спілкування; службові інструкції професійної комунікації; конструктивна критика дій колеги; професійна компетентність одного з лікарів як визначальний чинник комунікативної ініціативи; дотримання конвенційних норм колегіальності й професійної взаємовиручки.

Стереотипи комунікативної поведінки учасників недискретного медичного дискурсу у контексті взаємостосунків «лікар-керівник − лікар-підлеглий» передбачають наявність таких ознак: категоричні та некатегоричні директиви як ознака мовлення керівника; самопозиціонування та посадове дистанціювання;

заперечення почутої інформації як професійно не досконалої; комунікативна ініціатива як статусно приналежна данність.

Визначальною ознакою недискретного інституційного медичного є динамізм, що зумовлює необхідність постійної зміни лікарем стратегій і тактик у процесі спілкування з колегами-фахівцями залежно від ситуації (операція, сумісний огляд, «п'ятихвилинка», звіт, чергування, обхід, розбір операції тощо) та характеру комунікативної настанови.

У межах недискретного дискурсу професійний статус знаходить своє вираження в семантиці, синтаксисі та прагматиці, в межах усіх комунікативних та граматичних категорій. Ці особливості виявляють себе відповідно до соціально-рольових очікувань партнера по комунікації.

Отже, основними класифікаційними чинниками фахового медичного дискурсу є його дискретність / недискретність. Кожен тип, що формує структуру медичного інституційного дискурсу, реалізується за певних обставин. Для дискретного дискурсу такими обставини є насамперед етапи комунікативної взаємодії лікаря з пацієнтом. Для недискретного − комунікативні ситуації, які виникають у процесі фахового спілкування лікарів.

Список літератури

1. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: Уч. пос. по спецкурсу для студ. лингвистических факультетов. – Сочи, 1999. – 92 с.
2. Ван Дейк Т.А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – М.:Прогресс, 1988. – С. 153-211.
3. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика // Пер. с англ. и нем.; ВГПУ. − Волгоград: Перемена, 1997. – 139 с.
4. Карасик В.И. О категориях дискурса // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты: Сб. науч. тр. / ВГПУ; СГУ. - Волгоград: Перемена, 1998. – С. 185 – 197.
5. Карасик В.И. Структура институционального дискурса // Проблемы речевой коммуникации. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – С.25-33.
6. Мусохранова М.Б. Интерпрофессиональная и интрапрофессиональная составляющие профессиональной речи врача // Межкультурная коммуникация. – Омск: Омск. гос. ун-т, 2002. − С. 57 − 59.
7. Сиротинина О.Б. Тексты, текстоиды, дискурсы в зоне разговорной речи // «Человек – текст – культура».– Екатеринбург, 1994. – С.105-124.
8. Фуко М. Археология знания. − К.: Ника-Центр, 1996. − 208 с.
9. Хабермас Ю. Политические работы. – М.: Праксис, 2005. – 368 с.
10. Gumperz J. J. Discourse Strategies. – Cambridge: Camb. Univ. Press, 1982. – 225 p.

References

1. Borbot'ko V. G. Printsipy formirovaniya diskursa: Uch. pos. po spetskursu dlya stud. lingvisticheskikh fakul'tetov. – Sochi, 1999. – 92 s.
2. Van Dejk T.A., Kinch V. Strategii ponimaniya svyaznogo teksta // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Vyp. 23. Kognitivnye aspekty yazyka. – M.:Progress, 1988. – S. 153-211.

3. Vodak R. YAzyk. Diskurs. Politika // Per. s angl. i nem.; VGPU. − Volgograd: Peremena, 1997. – 139 s.

4. Karasik V.I. O kategoriyakh diskursa // Yazykovaya lichnost': sotsiolingvisticheskie i ehmotivnye aspekty: Sb. nauch. tr. / VGPU; SGU. - Volgograd: Peremena, 1998. – S. 185 – 197.

5. Karasik V.I. Struktura institutsional'nogo diskursa // Problemy rechevoj kommunikatsii. Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta, 2000. – S.25-33.

6. Musokhranova M.B. Interprofessional'naya i intraprofessional'naya sostavlyayushhie professional'noj rechi vracha // Mezhkul'turnaya kommunikatsiya. – Omsk: Omsk. gos. un-t, 2002. − S. 57 − 59.

7. Sirotinina O.B. Teksty, tekstoidy, diskursy v zone razgovornoj rechi // «Chelovek – tekst – kul'tura».– Ekaterinburg, 1994. – S.105-124.

8. Fuko M. Arkheologiya znaniya. − K.: Nika-TSentr, 1996. − 208 s.

9. Khabermas Yu. Politicheskie raboty. – M.: Praksis, 2005. – 368 s.

10.Gumperz J. J. Discourse Strategies. – Cambridge: Camb. Univ. Press, 1982. – 225 p.

Анотация. *В статье исследованы основные факторы, формирующие медицинский дискурс как институциональный. Предложен новый подход к выделению и квалификации институциональных типов дискурса - дискретного, на котором основывается общение врача с пациентом, и недискретного, что используется в профессиональной коммуникации врача с коллегами. Охарактеризованы особенности дискретного медицинского дискурса в диалогах врач - пациент. Выяснена специфика недискретного типа медицинского дискурса в диалогах врач - врач. Обоснованно характер зависимости недискретного дискурса от закономерностей его формирования в условиях отношений равноправия или подчиненности коммуникантов. Охарактеризованы социально-ролевые, коммуникативные и структурно-семантические особенности дискурса врача.*

Ключевые слова*: медицинский дискурс, институциональный дискурс, коммуникативный, профессиональный, классификация, параметры, ситуативный, ролевой, дискретный / недискретный.*

Abstract. *The article examines the main factors shaping the medical discourse as an institutional. A new approach to the allocation and classification of constitutional types of discourse - a discrete, which is based on communication with the patient's physician, and non-discrete, that is used in a professional doctor's communication with colleagues. Author determined features of discrete medical discourse in dialogue doctor – patient. The specificity of non-descrete medical discourse is characterized in dialogue doctor – doctor. Proved the dependence of non-descrete discourse on regularities of its formation in conditions of equality or subordination relations communicants. Author We characterize the socio-role, communication and structural-semantic features of a doctor discourse.*

Key words*: medical discourse, institutional discourse, communicative, professional classification, parameters, situational role, discrete / non-descrete***.**

УДК 291/8 (477):303.687

ЧИННИКИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ОПТИМАЛЬНОСТІ МОЛИТОВНОГО ТЕКСТУ

КЛИМЕНТОВА Олена Вадимівна, доктор філологічних наук, доцент кафедри української філології для неспеціальних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Анотація.*Статтю присвячено вивченню вербального сугестивного потенціалу українськомовних молитов. У дослідженні науково доводиться генологічна спорідненість молитовних текстів з іншими сугестивними текстами за ознакою наявності в них механізмів вербального сугестивного впливу на всіх рівнях організації. Особливу увагу приділено синтаксичному рівню мовної експлікації. Виявлені основні механізми сугестування тексту молитви: надмірно сегментована структура речень, однотипність структурних компонентів і семантичне накопичення, паралогічні типи зв'язку між частинами складного речення тощо.*

Ключові слова*: молитва, вербальна сугестія, механізм впливу, синтаксис, парцеляція, паралогізація, синтаксичні асоціати, інтенсифікація вербального позитиву*

Актуальність. Сучасні мовознавці активно звертаються до феномену мовленнєвого впливу в різних комунікативних сферах у спробах створити універсальну модель впливу й алгоритмізувати її процесуальні складники. Таке зацікавлення є цілковито виправданим з огляду на значний спектр можливих результатів застосування мовленнєвого впливу у процесах інформаційного обміну й прогнозований характер використання.

Крім того, на чинному етапі розвитку наукового дискурсу пріоритетними стають міждисциплінарні дослідження, в яких ефективна комунікація, що має й потужний впливовий складник, займає належне їй місце. На думку О.Селіванової, теорія мовленнєвого впливу як напрям наукових досліджень має чимало дотичних моментів із когнітологією, соціологією, психологією, логікою, конфліктологією, дискурсологією [7, с. 430], оскільки зачіпає практично всі сфери соціальної реалізації особистості.

Цей перелік, до речі, може бути доповнений ще й педагогікою, клінічною психіатрією, медициною, релігієзнавством, спортом, менеджментом, потребами пенітенціарної служби тощо.

Усвідомлення всепроникної присутності мовленнєвого впливу наділяє цей феномен прикладним значенням, тому **важливою науковою проблемою**, що потребує розв'язання, є систематизація інформації про специфіку мовленнєвих інтеракцій у різних прагматичних дискурсах.

Погляди науковців збігаються у визнанні того, що ефективна комунікація базується як на переконувальних тактиках і стратегіях прямого (виявленого) раціонального впливу, так і латентного (сугестивного), зокрема й ірраціонального впливу. Причому саме форми прихованого впливу в багатьох комунікативних дискурсах (ЗМІ, реклама, релігійна сфера, сервісна комунікація тощо) засвідчують вищий рівень ефективності порівняно з переконанням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням різних аспектів сугестії займаються вітчизняні й зарубіжні науковці (Т. Ковалевська, Л. Компанцева, Н. Кутуза, Н. Слухай та ін.). З позицій комунікативної ефективності прихованого

© О. В. Климентова, 2016

мовленнєвого впливу однією з найбільш давніх та успішних сфер його реалізації традиційно виступає конфесійне спілкування.

Мета нашого дослідження – лінгвістично проаналізувати впливовий потенціал молитовного тексту. Це дають змогу зробити м**етоди** сугестивної лінгвістики, шляхом виявлення вербальних сугестогенів на кожному аналізованому рівні мовної експлікації.

Сугестивність – іманентна властивість релігійного дискурсу в цілому, зокрема й сакральних текстів. Вона закладалась у них із метою фіксації, кодифікації та трансляції знань і виявляє себе у вигляді інформаційно-комунікативної оптимальності. Яскравим прикладом утілення цієї здатності виступають молитви. Вони належать до багатофункціональних текстів, проте завжди гарантують вихід реципієнта у кращий ресурсний стан порівняно з тим, який він мав до молитви.

Молитовне звернення виступає ідеальною формою, що дає змогу реалізувати наміри реципієнта в регламентований конфесією спосіб, тому є всі підстави вважати його комунікативно успішним текстом.

Навіть порівняно невеликі за обсягом молитви містять багато важливої конфесійної інформації, що репрезентується з високим рівнем семантичної компресії. При цьому засвоєння цієї інформації здійснюється не шляхом раціонального осмислення, а практично без контролю з боку свідомості – завдяки тому, що в тексті присутні механізми активації змінених станів свідомості.

Дієвість цих механізмів сприяє безпечному для психіки засвоєнню великих масивів конфесійної інформації, що декодується поступово, по мірі заглиблення в релігійний дискурс. Смисли молитовних текстів мають «здатність змінювати свою впливову активність залежно від сенсової етимології, контекстуального варіювання та мети прогнозованого використання» [3, с.116].

Інформаційно-комунікативна оптимальність текстової репрезентації забезпечується на всіх рівнях організації молитви. При цьому сугестивність – її найважливіша складова, що сприяє гармонізації мислення, емоцій та поведінкової активності особи. Одним із найбільш самобутніх, порівняно з іншими текстами впливу, є **синтаксичний рівень** мовної експлікації молитви. Синтаксис молитовного тексту належить до **недостатньо вивчених частин загальної проблеми**.

Синтаксис молитовного тексту визначають парцельовані конструкції (від франц. parceller – поділяти на дрібні частини) [5, с. 292]. Вони різні за кількістю складників: *«Вірував я, тому й заговорив, і я змирився вельми»* [6, с. 337]; «*Хліб наш насущний дай нам сьогодні; і прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим; і не введи нас у спокусу, але визволи нас від лукавого»* [6, с. 369]; «*Приєднався я до тих, що сходять у могилу: я став як людина без сили, між мертвими кинутий я, - як убиті, що сплять у гробі, про яких Ти вже не згадуєш і які від руки Твоєї відринуті»* [6, с. 92] тощо. Інколи ціла молитва втискається в таку розгалужену побудову. З появою письмової форми сакральних текстів парцеляція стала засобом фіксації на письмі патернів архаїчного ритуального виголошення молитов. Це давало змогу втримати традицію. Речення, розбиті на велику кількість частин, озвучуються в такий спосіб, коли семантика й інтонаційний малюнок певною мірою дисоційовані. При канонічному виголошенні, падіння чи підйом тону логічно не вмотивовуються на тлі однотипних ритміко-інтонаційних моделей, які постійно накопичуються й розраховані на автоматизм відтворення.

Домашня молитва як продукт мовленнєвої ритуальної практики несе сліди цього звукообразу. Отже, парцеляція текстового повідомлення, що потужно сугестує його

сприйняття, стала комунікативною умовою поширення сакральних знань через письмове першоджерело.

Інформаційне наповнення молитов, яке вкорінене в сакральний текст і слугує інструментом його популяризації, також з часом не втратило своєї актуальності за рахунок семантичної компресії. Ефективне сприйняття забезпечується на основі паралогічної аргументації, коли інформація, що має принципово неверифікований характер, втискається у мовленнєві конструкти з логічним (причиново-наслідковим, умовним, цільовим, з'ясувальним, означальним тощо) характером зв'язків між частинами судження. Доволі часто це складнопідрядні речення: «*Ти, що через Твоє воплочення прийняв животворчі й спасенні страждання, хрест, цвяхи, спис, смерть, - умертви мої душогубні пристрасті тілесні»* [6, с. 355], але не обов'язково. Відмінності на рівні формального утілення типу зв'язку, вочевидь, пояснюються перекладним характером тексту.

Такі паралогічні речення обслуговують систему цінностей конфесії, аргументують правила конфесійної поведінки, ширше – способу життя в цілому: прояснюють ієрархію статусних утілень божественної сфери і межі відповідальності кожного, необхідність виконувати важливі з позицій конфесії морально-етичні настанови, дотримуватись заповідей та ритуалів тощо: *«Я, грішна людина, сповідаюсь Господу Богу Всемогутньому, в Тройці Святій Єдиному, Пречистій Діві Марії, святому Ангелу-Охоронителеві моєму, всім святим і тобі, отче духовний, в усіх гріхах своїх, якими я прогнівив Господа Бога мого від попередньої моєї сповіді: ділом, словом, думкою, всіма моїми почуттями, вільно і невільно, свідомо і несвідомо*» [6, с. 297]; *«Але Ти, Боже, знаєш мою нестійкість, знаєш також силу витримати спокуси світу цього, подай моєму розумові світло, щоб я вже ніколи не зійшов з дороги святих заповітів Твоїх, щоб я лише Тебе одного любив і Тобі єдиному служив у всі дні життя мого»* [6, с. 298].

Багатокомпонентність подібних речень дає змогу зробити їхнє смислове наповнення дифузним, з рухливою лінією демаркації між негативом і позитивом. Семантичний негатив обмежується невеликою кількістю слів із відповідними конотаціями. Натомість сфера позитиву постійно розширюється за рахунок накопичення вербальних стимулів, маркованих конотаціями зі сферою божественного (напр., «*нестійкість, спокуси світу цього» -* «*подай світло, щоб не зійшов з дороги святих заповітів Твоїх, щоб я лише Тебе одного любив і Тобі єдиному служив у всі дні життя»)*. Завдяки такій семантичній дифузності практично в кожному реченні молитви вербальний позитив перемагає вербальний негатив. На такий тип семантичної репрезентації накладається й дифузна емотивна кореляція. Вона базується на зрощенні емоцій, коли, скажімо, страх трансформується в надію шляхом специфічної вербалізації емотивного тла молитви [2].

За таких умов достовірність смислового наповнення парцельованих конструктів перевіряється не на основі розмірковувань над кожною частиною фрази, а на основі цілісних уявлень про добро і зло, що відповідає правопівкульній активації інформаційної обробки. Водночас текстова репрезентація важливої для конфесії інформації у структурах сугестивного синтаксису дає змогу суттєво полегшити її проникнення у свідомість. За регулярного повторення текстів реципієнтом така інформація накопичується й стає підґрунтям для імплікації експансивних мисленнєвих побудов, які розпізнаються як свої власні. Цьому сприяють і змінені стани свідомості (стрес, страх, емоційне збудження тощо), які часто вмотивовують саме звернення до молитви.

У зв'язку з цим стосовно синтаксису молитовних текстів варто звернути увагу на роль **складних речень із підрядними причини,** що приєднуються за допомогою сполучника *бо*. З їх допомогою вибудовуються логічні причиново-наслідкові відношення, що не піддаються перевірці життєвим досвідом. Проте оскільки наш розум завжди реагує на маркер логічного зв'язку (*тому що; бо; оскільки, через це; як* тощо), ці зв'язки між явищами можна формувати штучно, відповідно до певної системи конфесійних уявлень і вибудовувати на них паралогічну аргументацію: «*Бо Ти, Владико, ради Свого милостивого милосердя не міг дивитися на рід людський, від диявола мучений, але Ти прийшов єси і спас нас»* [1, с. 33]; *«Бо Ти, Владико, не хочеш погубити творіння рук Твоїх, і не люба Тобі погибель людська, але хочеш, щоб усі спаслися і до пізнання істини прийшли»* [6, с. 350]; «*Дай йому ходити в усіх Заповідях Твоїх, і вгодне Тобі зберігати, бо коли чинитиме це людина, жива буде ними»* [1, с. 19]; «*Будь заборонений, бо забороняю тобі Тим, Хто ходив по хвилях морських, як по сухому…»*[1, с. 21]; «*Вийди й відступися від позначеного нововибраного воїна Христа, Бога нашого, бо я забороняю тобі Тим, Хто…»*[1, с. 21]; «*не погидуй же мною й не відхиляй лиця Свого від мене, але прости мої прогріхи цього часу, бо Ти прощаєш людям гріхи на покаяння…»*[1, с. 31]; «*Моли Бога за мене, Святий Угодниче Божий, бо я пильно вдаюся до Тебе…»*[1а, с. 70].

Вербалізація причиновості може закладатися й в **атрибутивні конструкти**, як логічне поширення певного досвіду, що перейшов у нову якість: «*Ти, що породила Світло правдиве, – просвіти мої розумові очі серця»* [1, с. 71]; *«Ти, що береш гріхи світу, помилуй нас»* [6, с. 100]; «*Ти, що сидиш праворуч Отця, помилуй нас»* [6, с. 100]; *«візьми мій важкий тягар Ти, що гріхи світу взяв, що зцілюєш немочі людські, що кличеш до Себе і заспокоюєш знеможених і обтяжених, що прийшов покликати не праведників, а грішників до покаяння»* [6, с. 350]; *«І так покинувши життя це в надії на життя вічне, досягну вічносущої оселі, де голос святкуючих неперестанний, і насолода безконечна тих, хто бачить невимовну красу лиця Твого*» [6, с. 357] тощо.

Для акцентування важливої інформації й смислової компресії використовуються й **фігури упущення**: *Багато хвороб – на безбожного* [1, с. 38]; «*Віддалив Ти від мене друга і ближнього, знайомих моїх – від моїх пристрастей*» [6, с. 93]; *«Жезл Твій і палиця – вони потішили мене»* [6, с. 336]. Репрезентовані в такий спосіб смисли потребують роз'яснень, коментувань, загалом спонукають до глибшого входження у релігійний дискурс і працюють як інформаційні воронки. Це відповідає богословським ідеям (Ориген) поступального руху людини вглиб від тілесних (сенсорних) форм сприйняття досвіду (нижчих форм) до більш цінних - ментальних, можливих лише за божественної волі й присутності Духа Святого.

Водночас, формально взоровані на свідому роботу з текстом, за типом нейрофізіологічної інформаційної обробки такі конструкції підпадають під правопівкульну активацію. Завдяки наявності в повідомленні смислових маркерів добра й зла, зрощених з оцінними конотаціями, при його сприйнятті реципієнт апелює до цілісностей.

У молитвах конструкти із причиновим значенням, часто починають або завершують текст, тобто розташовуються в сильних позиціях, які концентрують увагу реципієнта на них. Каузальна аргументація зазвичай пов'язана з актуалізацією сили Бога й ґрунтується на ірраціональних мотивах. Це допомагає реципієнту вірити в силу тексту усупереч будь-якому емпіричному досвіду й живить авторитет молитви як впливового засобу впливу на проблемну ситуацію.

Завдяки експлікованій у причинових конструкціях конотації з позитивом, вербалізованій у семантиці слів, формах вищого і найвищого ступенів якості, експресивних атрибутивах, акцентуванню через інверсійну позицію тощо, але обов'язково з прогресивною динамікою, вони виступають своєрідною гарантією виконання прохання, вміщеного у молитовному зверненні: «*Душі переставлених від дочасного до Тебе, Спасе, і тут похованих упокой,* ***бо Ти безсмертний і всесильний, один Чоловіколюбний****! Прости****, як щедрий їхні вчинки****, і помилуй»* [1а, с. 287]; *«****Господь пасе мене****, і нічого мені не бракуватиме»* [6, с. 336].

Практично все вищезазначене стосовно складних речень з підрядними причини стосується й підрядних, які корелюють з семантикою бажаного чи мети: «*і щоб мене, надовго віддаленого від спільности з Тобою, не уловив вовк мислений»* [6, с. 354]; *«Ти, що прийдеш судити вселенну по правді, благоволи, щоб і я зустрів на хмарах Тебе, мого Суддю і Творця, з усіма святими Твоїми, щоб я безконечно прославляв і оспівував Тебе з одвічним Твоїм Отцем і Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині і повсякчас, і на віки віків»* [6, с. 355]; «*Щоб ними в Святині Твоїй бережений, я завжди пам'ятав Благодать Твою, і вже не для себе жив, але для Тебе, нашого Владики й Доброчинця»* [6, с. 364]. В таких реченнях так само має місце інтенсифікація позитиву, що об'єктивується завдяки паралогічним побудовам й імпліцитно маркує вектор руху очікувань реципієнта.

Наведені вище приклади також вказують на важливу ознаку синтаксису молитов – надмірну сегментованість, в якій переважають сурядність й однотипність сполучникового чи безсполучникового зв'язків між компонентами. Часто це конструкти з рядами однорідних членів, зокрема й з повторюваним сполучником *і*. Такі ряди дозволяють створювати відкриті структури й ритмічно організувати будь-яку, навіть складну й багатокомпонентну фразу: *«Ти знаєш множество злих вчинків моїх, знаєш і струпи мої, але і віру знаєш, і прагнення бачиш, і зітхання чуєш»* [6, с. 358]. При цьому, інформаційне перевантаження нівелюється, адже завдяки синтаксичному асоціюванню лексичні стимули з будь-яким семантичним наповненням легко об'єднуються в цілісність. Нагромаджуючи позитив чи негатив, ці цілісності тиснуть на сприйняття реципієнта й латентно формують конативні реакції – бажання солідаризуватися чи, навпаки, – дистанціюватися, хоч поведінкова рефлексія може мати й відтермінований характер.

У молитві зазвичай присутній фрейм результату. Він постає в узагальненій формі, типологічно, що дає змогу об'єктивувати його відповідно до суб'єктивних очікувань кожного молільника: *«І будь мені помічником і заступником, провадячи в спокої життя моє»* [6, с. 354]; «*І нехай будуть мені ці святощі на зцілення, і очищення, і просвічення, і збереження, і спасіння, і освячення душі і тіла…не на суд і не в осуд»* [6, с. 357]. Таке своєрідне привласнення молитви через привнесення в абстраговану форму персоніфікованих смислів посилює її і без того високий статус молитви як тексту впливу.

З іншого боку, інформаційний простір молитви насичується вербальним позитивом, тому зрощення суб'єктивних очікувань з текстовими експлікантами посутньо має регламентований характер.

Результати. Лінгвістичний аналіз впливової здатності молитовних текстів дав змогу з'ясувати, що молитви генологічно споріднені з іншими сугестивними текстами за ознакою наявності в них механізмів латентної вербальної дії. Зокрема, такі механізми прихованого впливу були виявлені на рівні лексико-синтаксичної експлікації українськомовної молитви.

Висновки: синтаксис молитви закорінений у різні типи речень, але їх семантика зазвичай формується парадигмою однотипно оформлених компонентів. Це дає змогу

спрогнозувати їх сприйняття не через логічний аналіз підпорядкування частин, а на основі семантичної цілісності.

Терапевтичний вплив молитви забезпечується інтенсифікацією лексико-семантичного позитиву. Нагромадження вербального позитиву забезпечують парцельовані конструкції з різними типами семантичних комплексів.

Певної самодостатності парцельовані структури набувають і як чинники ритмотворення. Вони можуть актуалізувати різної міри вияву перехідні стани свідомості. Проаналізовані параметри молитовного тексту забезпечують його впливову сугестивну здатність. Результати дослідження можуть бути верифіковані при створенні сугестивних текстів в інших прагматичних дискурсах. Це відкриває **перспективи** подальших **наукових розвідок** у визначеному напрямі.

Список літератури

1. Евхологіон або Требник цебто Чини Святих Таїнств, Благословення, Освячення та інші Церковні Моління на різні потреби. Ч.1. – Вінніпег: Видання Української Греко-Католицької Церкви в Канаді, 1954. – 340 с.; а) Ч.2. – Вінніпег: Видання Української Греко-Католицької Церкви в Канаді, 1960. – 324 с.
2. Климентова О.В. Вербальна сугестія та емоції (на матеріалі українських молитов) // О. В. Климентова. – К.: Карбон ЛТД, 2012. – 320 с.
3. Ковалевська Т.Ю. Актуальні напрями дослідження вербального впливу / Т.Ю. Ковалевська // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 3. – С.110 – 117.
4. Кутуза Н.В. Формула впливу рекламного дискурсу / Н.В. Кутуза // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 3. – С.138 – 145.
5. Мала філологічна енциклопедія: [укл.: О.І.Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К.: Видавництво «Довіра», 2007. – 478 с.
6. Молитовник. – К. : Вид. відділ УПЦ Київського Патріархату, 2009. – 507 с.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.

References

1. Evkhologion abo Trebnik tsebto Chini Svyatikh Taïnstv, Blagoslovennya, Osvyachennya ta inshi TSerkovni Molinnya na rizni potrebi. CH.1. – Vinnipeg: Vidannya Ukraïns'koï Greko-Katolits'koï TSerkvi v Kanadi, 1954. – 340 s.; a) CH.2. – Vinnipeg: Vidannya Ukraïns'koï Greko-Katolits'koï TSerkvi v Kanadi, 1960. – 324 s.
2. Klimentova O.V. Verbal'na sugestiya ta emotsiï (na materiali ukraïns'kikh molitov) // O. V. Klimentova. – K.: Karbon LTD, 2012. – 320 s.
3. Kovalevs'ka T.YU. Aktual'ni napryami doslidzhennya verbal'nogo vplivu / T.YU. Kovalevs'ka // Odes'kij lingvistichnij visnik. – 2014. – Vip. 3. – S.110 – 117.
4. Kutuza N.V. Formula vplivu reklamnogo diskursu / N.V. Kutuza // Odes'kij lingvistichnij visnik. – 2014. – Vip. 3. – S.138 – 145.
5. Mala filologichna entsiklopediya: [ukl.: O.I.Skopnenko, T.V. TSimbalyuk]. – K.: Vidavnitstvo «Dovira», 2007. – 478 s.
6. Molitovnik. – K.: Vidavnichij viddil UPTS Kiïvs'kogo Patriarkhatu, 2009. – 507 s.
7. Selivanova O.O. Lingvistichna entsiklopediya / O. O. Selivanova. – Poltava: Dovkillya-K, 2010. – 844 s.

Аннотация. *В статье рассматривается вербальный суггестивный потенциал украинскоязычных молитв. В исследовании развивается идея генологической общности молитвенных текстов с другими разновидностями суггестивных текстов на основании наличия в них механизмов вербального суггестивного влияния на всех уровнях организации. Особое внимание уделяется синтаксическому уровню языковой экспликации. Определены основные механизмы суггестирования текста*

молитвы: избыточно сегментированная структура предложений, однотипность структурных компонентов и семантическое множество, паралогические типы связи между частями сложного предложения и пр.

***Ключевые слова**: молитва, вербальная суггестия, механизм влияния, синтаксис, парцелляция, паралогизация, синтаксические ассоциаты, интенсификация вербального позитива*

***Abstract.**The features of modern cultural situation in Ukraine demonstrate a growth of the interest in the phenomenon of the linguistic programming of personality. In this aspect the prayers could be considered as favorable object for the process of language research.*

People use prayers as the pragmatic texts. They believe that the prayer's text is able to help them. This article aims at offering a new insight into understanding of the prayer's phenomenon. Purpose of our research is analyzing the verbal influence potential of prayer text. The phenomenon of verbal suggestion may be expressed in different forms, and the influence on recipient is realized by means of numerous tactics. That's why the signs of programming character were put into basis of linguistic analysis of considerable arrays of prayers. The author's method of revelation of semantic resonance effects has been used.

The article observes peculiarity of the prayer semantic levels, especially syntactic constructions. The main mechanisms of verbally-suggestive influence of syntactic level such as parcellation, paralogization and other syntactic associates have been defined in prayers. As the unit of informative influence have been distinguished semantic associates of syntactic level of prayer semiosis.

It should be mentioned that parcellative and paralogizm syntactic constructions not only articulate information but also 1) transform the information status of recipient. The specific intonation patterns are decided this task for the ritual interpretation, but not for the home prayer; 2) transform the outer verbal stimuli into the inner signs in the interpretation reality of recipient.

The prayer semiosis is based on ontological essence of binary concepts. They reflect universal human values like as good and evil. God correlates with the idea of global good. And the idea of global evil correlates with sin and Devil. In a prayer words are used as signs of God sphere (good) or Devil sphere (evil, sin).

The system of syntactic constructions is served this binary lexicon. Suggestive syntactic constructions of prayer are presented as the parcellative multitude of verbal stimuli with the positive or negative correlations. Such semantic complexes have programming character and are they able to form the behavior reflection. It is argued that structural function of approval as a part of human's cognition and its interpretive function serve as a cognitive ground for the informatively-communicative optimum of the prayer.

The cultural values of prayers are determined by their harmonizing effects. Prayers belong to the multifunction texts; however they always guarantee the output of recipient in the best resource statement comparatively with the previous one. It has been stated that the phenomenon of harmonizing effect of the prayer corresponds to the request of psyche-ecological influence. The prayer is based on the intensification of positive semantic. Suggestive syntactic constructions of prayer are the main part of the optimization strategy.

The research has been demonstrated, that the prayer's mechanisms of verbally-suggestive influence might be adapted up to the other suggestive discourses. The understanding of programming character of prayer texts let reconstruct the model of psyche-ecological influence. Suggestive potential of sacral texts implemented into the other suggestive discourses brings a significant improvement of their psyche-ecological parameters.

***Keywords:** prayer, verbal suggestion, mechanism of influence, syntactic level, parcellation, paralogization, syntactic associates, intensification of positive semantics of words*

УДК 811.161.2’367

ТИПОЛОГІЧНІ ВИЯВИ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ СПОНУКАННЯ: ЗМІСТОВИЙ ОБШИР І ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ

Шабат-Савка Світлана Тарасівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці)

Анотація.*У статті проаналізовано комунікативні інтенції спонукання в контексті їхнього функційно-змістового діапазону, інтенсивності адресованого волевиявлення і лексико-граматичних засобів експлікації в текстовій комунікації. На багатому фактичному матеріалі схарактеризовано інтенції категоричного спонукання (наказ, вимогу, заборону, дозвіл), що передають соціально зумовлене, субординативне волевиявлення мовця, спроектоване на віддавання наказу, вимоги чи заборони; розглянуто інтенції пом’якшеного спонукання (прохання, вмовляння, благання, моління, заклинання), які належать до некатегоричних мовленнєвих актів із виразним зацікавленням адресанта у виконанні пропонованої дії; з’ясовано особливості вербалізації інтенцій сугестивного спонукання (поради, пропозиції, застереження, втішання, заклику), що увиразнюють незалежні статусно-рольові позиції адресанта й адресата. Спланований, емоційно-оцінний вплив на волю та почуття співрозмовника здійснюється за допомогою чіткої системи лексико-граматичних і дискурсивних засобів, що репрезентують широкий спектр інтенційних обширів людської комунікації у сфері спонукальної семантики й віддзеркалюють різну інтенсивність волевиявлення мовця.*

Ключові слова: *комунікативна інтенція, спонукання, мовець, адресоване волевиявлення, вербалізація, лексико-граматичні засоби, висловлення, дискурс*

Постановка проблеми. Антропоцентричні тенденції сучасної української лінгвістики відображають глибинні дослідження категорійних величин і тих мовних одиниць, що увиразнюють позицію мовця – носія різноманітних інтенцій, автора того чи того висловлення. Такий підхід відкриває нові перспективи для вивчення традиційних, усталених понять, дає змогу глибше з’ясувати прагматичний потенціал та функційні можливості одиниць мови в процесі спілкування. У ракурсі зазначеної проблематики важливими для розв’язання вважаємо питання, пов’язані з обґрунтуванням категорійного статусу комунікативної інтенції та систематизацією засобів її вираження на формально-граматичному рівні, із каталогізацією типологічних виявів інтенційних обширів людської комунікації загалом.

Інтенції спонукання, що виформовують мотиваційно-потребову сферу мовної особистості, передають адресоване волевиявлення й актуалізують той чи той комунікативно-інтенційний зміст: наказати, заборонити, попросити, вмовити, застерегти, запропонувати, порадити, закликати тощо. Однак цей важливий тип інтенційної парадигми мовця не був предметом комплексного аналізу як з боку змістових характеристик, так і в контексті інвентаризації маркерів вербалізації спонукальних інтенцій в українській мові, що й визначає **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У модальному полі спонукальність розглядають як одне з ірреальномодальних значень, зважаючи на основний засіб його вираження – наказовий спосіб дієслова, досліджують у ракурсі волюнтативної модальності як обов’язковий компонент семантики імперативa. На думку Л. Кадомцевої, модальне значення спонукальності – це адресована

© С. Т. Шабат-Савка, 2016

співрозмовникові вимога такої дії чи поведінки, яка забезпечила б відповідність між основним змістом спонукального речення і дійсністю [4, с. 19]. Як зауважують деякі дослідники, спонукальність є «своєрідним сплавом» об'єктивної модальності, вираженої двома варіантами волюнтативних відношень (прямої і непрямої спонукальності), та суб'єктивної модальності, позначеної різним ступенем інтенсивності спонукальних відношень [2, с. 4].

У практиці лінгвістичних студій модальність спонукання розглядають у контексті імперативної семантики та адресованого волевиявлення. Приміром, М. Скаб зазначає, що у спонукальних висловленнях адресованість є необхідним компонентом і становить значну частину специфічної спонукальної модальності, тісно переплітаючись з її другим складником – волевиявленням суб'єкта-адресанта мовлення [7, с. 36].

Спонукальність має тісний зв'язок із категорією настанови, адже реалізується окремим типом речень – спонукальним, в основі якого лежить відображення вольових стосунків мовця з виконавцем: перший спонукає щось робити або, навпаки, не робити, а другий має здійснювати спонукання [5, с. 39]. Власне, інтенсивність спроб мовця в директивних висловленнях різна. О. Бєляєва спонукальні мовленнєві акти диференціює на прескриптиви (наказ, розпорядження, дозвіл, заборона та ін.); сугестиви (порада, пропозиція, попередження) і реквестиви (прохання, моління, запрошення) [1, с. 128]. Н. Швидка до категоричної імперативності зараховує вимогу, заборону, наказ, розпорядження, команду, до пом'якшеної – прохання, благання, переконання, до нейтральної – пропозицію, пораду, рекомендацію, застереження, запрошення, дозвіл [10, с. 9 – 10]. Як бачимо, змістовий обшир і прагматика спонукальності передбачає ситуацію адресованого спонукання, інтенсивність якого може бути різною: з одного боку, наказ, що спрямований на негайне виконання якоїсь дії співрозмовником, а з іншого – ввічливе прохання, пропозиція, порада, комунікативні акти, які певною мірою є бажаними для суб'єкта мовлення, проте їхня реалізація залежить від волі адресата.

Визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми. Спонукальність як модальне значення, як обов'язковий компонент імперативної семантики здавна перебуває в дослідницькому полі як зарубіжних (В. Богданов, О. Володін, Г. Почепцов, Дж. Сьорль, Н. Формановська, В. Храковський), так і вітчизняних учених (Л. Бережан, Г. Дрінко, М. Каранська, О. Нарушевич-Васильєва, М. Скаб, С. Харченко, Н. Швидка та ін.). Утім, відзначені наукові праці не дають повного й цілісного уявлення про типологічні вияви інтенцій спонукання, їхній змістовий обшир і систему засобів реалізації в українській мові, зрештою, про спонукання як окремий тип інтенційної програми мовця. Незважаючи на значні напрацювання, пов'язані з визначенням категорійного статусу спонукальної модальності, формальними (спеціалізованими та неспеціалізованими) засобами її вираження та прагматикою, у лінгвістичній теорії все ж залишаються питання, що потребують вивчення особливостей вербалізації інтенцій спонукання в контексті адресантно-адресатного континууму взаємодії комунікантів, в аспекті атмосфери і тональності перебігу комунікації.

Мета статті – схарактеризувати функційно-змістовий діапазон інтенцій спонукання, установити їхні типологічні вияви, окреслити систему різнорівневих мовних засобів, що оптимально вербалізують те чи те волевиявлення мовця.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Адресантно-адресатний континуум взаємодії комунікантів у спонукальній конситуації відображає спілкування хоч би двох осіб: мовця, (автора й адресанта

волевиявлення) та адресата (співрозмовника). Мотив адресанта, його вольовий імпульс, прагнення змінити, активізувати, вплинути на діяльність співрозмовника, щоб переконати його у важливості та корисності виконання пропонованої дії, впливають на інтенсивність вияву спонукальної семантики.

Інтенції спонукання передають доволі розлогий спекр інтенційних потреб мовця. За нашими спостереженнями, залежно від ступеня інтенсивності волевиявлення в адресантно-адресатному континуумі інтеракції експлікуються три типи інтенцій:

- комунікативні інтенції категоричного спонукання;
- комунікативні інтенції пом'якшеного спонукання;
- комунікативні інтенції сугестивного спонукання.

До інтенційної парадигми категоричного спонукання входять інтенції наказу, вимоги, заборони, дозволу. Так, **інтенція наказу** містить волевиявлення мовця, спрямоване на віддавання наказу, розпорядження, команди адресатові мовлення. Виконання дії обов'язкове для адресата, оскільки адресант перебуває в пріоритетному становищі: його соціальний статус вищий від статусу адресата і свідчить про повну залежність адресата від адресанта, субординацію та підпорядкованість. Напр.: – *Шукай! На небо лізь, під землю – шукай* (М. Куліш); – *Запрягайте! Негайно! Поїхали!* (М. Вінграновський). Ситуація наказу типова для таких взаємин співрозмовників, за яких мовець з огляду на певні чинники (наприклад, посада, авторитет, вік) ставить себе вище за адресата й тому очікує від нього беззаперечного підкорення, напр.: − *Піднеси руку! – велів суддя* (О. Кобилянська); – *Клич її сюди! – крикнув майор Воронін* (М. Матіос).

Інтенцію наказу реалізує низка мовних засобів, а саме: 1) спонукальні висловлення з головним членом, вираженим грамемою 2-ої особи однини або множини наказового способу дієслова, напр.: – ***Сиди*** *тут до вечора* (І. Роздобудько); – *А тепер* ***беріть*** *на засуви усі брами!* (П. Панч); 2) еліптичні висловлення із семантикою імперативності та окличною інтонацією: − *Води!* (М. Матіос); – *На койку! І негайно!* (О. Гончар); – *У Дністер їх! У воду!* (М. Вінграновський); 3) вигуково-імперативні нечленовані комунікати, пор.: – ***Годі!*** *Признавайся. Хто ти?* (В. Винниченко); – ***Досить****, Сашко, вгамуйся!* (М. Вінграновський); – *Тут маєш сидіти, де твоє нове ім'я написане! Ану,* ***марш!*** (І. Франко); – ***Цить!*** *Мовчи!.. Я все знаю* (Панас Мирний); – ***Геть*** *з мого дому! Щоб твоєї ноги тут не було, паршивко!* (Г. Тарасюк); 4) інфінітивні конструкції, напр.: – ***Не розмовляти****!* (П.Загребельний); – *Нікому без нашого дозволу* ***не стріляти****!* (М. Вінграновський).

Для **інтенцій вимоги** характерні настирливість та категоричність, з одного боку, а з іншого – неофіційність стосунків між комунікантами, що відрізняє вимогу від наказу, пор.: – *Віддай штани! – Віддай сорочку!* (Є. Гуцало); – *Віддайте мені мою працю, ви взяли в мене гроші, віддайте* (Є. Ярошинська). Адресат ставить перед адресатом вимогу, пропонує в категоричній формі щось виконати, зобов'язує, змушує зробити так, а не інакше. На відміну від інтенції наказу, що не припускають заперечення з боку адресата спонукання, ситуація, коли мовець вимагає чогось від співрозмовника, часто потребує коментування вимоги мовцем, мотивації його дій або певної поведінки. Напр.: – *Учи. Учи! Не вивчиш, не дістанеш більше ні ковбаси, ні сиру, ні конахветів. Учи!* (В. Винниченко).

Інтенція заборони містить наказ, вимогу не робити чого-небудь, не дозволяти виконання чогось або припинити дію, що відбувається в момент мовлення, напр.: – *Не ходи туди, сину! Не ходи, моя дитино! Бач, які то лихі діти: б'ють тебе, малого, зобижають… Не ходи!..* (Панас Мирний); – *Ростику, більше не пий!*

(Ю. Андрухович); – *Не смій цього робити!* (М. Матіос). Конструкції, що виражають інтенцію заборони, не так заперечують необхідність дії, як виражають думку про те, що дію виконувати не варто, бо це, на переконання мовця, недоцільно у зв'язку з якимись причинами.

До маркерів інтенції заборони належать: заперечні висловлення з дієсловом наказового способу: – *А дитину не бийте* (М. Матіос); заперечні інфінітивні конструкції: *Не дивитися у вікно ввечері!* (М. Стельмах); безособові односкладні висловлення з часткою **не**: *Ніякого пиття людям не треба давати* (М. Матіос); – *Не можна двом одночасно дивитися в дзеркало! То на сварку* (М. Матіос); фразеологізовані компоненти з *борони Боже: І, Боже борони, вас виделки класти на стіл! Кладіть самі ложки* (М. Матіос).

Інтенція дозволу містить волевиявлення мовця, суть якого полягає в поданні згоди, дозволу, права на здійснення якоїсь дії (– *Дозвольте йти? – спитав курсант Коваленко. – Ідіть* (П. Загребельний). На експлікацію інтенції дозволу має вплив як соціально-рольовий, так і гендерний статус комунікантів. Пор.: – *Дозволь мені, Миколо Сидоровичу, сказати кілька слів. – Кажи* (В. Винниченко); – *Дозвольте провести Вас до гуртожитку, – напрошувався в лицарі. – Я не живу в гуртожитку* (Я. Вишиваний).

Спектр інтенцій пом'якшеного спонукання, диференційованих за ступенем інтенсивності прохальної семантики та синтаксичними засобами реалізації, становлять інтенції прохання, вмовляння, благання, моління і заклинання. Вони передають бажану для суб'єкта мовлення дію, проте, зрозуміло, її реалізація залежить від волі адресата. Зокрема, **інтенція прохання** виражає ввічливе звертання до співрозмовника для того, аби спонукати його до виконання певної дії, необхідної для мовця. Спонукаючи адресата до дії, мовець може розраховувати лише на його добру волю. Адресант не впевнений, що запропонована дія буде виконана, тому турбується про переконливість та ввічливість мовного оформлення свого спонукання. Напр.: – *Будьте ласкаві, пустіть переночувати* (І. Нечуй-Левицький); – *Давиде, чи не заглянув би ти до худоби?* (М. Стельмах).

До синтаксичних засобів вербалізації інтенцій прохання належать висловлення: 1) з перформативом *прошу*, напр.: – *Просив батько, просила й мати,* ***прошу*** *й я тебе, сестрице на весілля, та ще й старшою дружкою* (І. Нечуй-Левицький); 2) із головним членом у формі наказового способу 2-ї особи однини або множини, напр.: – *Михайлику злотний, пусти Матронку мені помагати* (М. Матіос); 3) із суб'єктивно-модальними синтаксемами, кличними комунікатами, формулами ввічливості на зразок: *будь ласка, будьте ласкаві, будьте добрі* та ін., напр.: − *Повтори, будь ласка, сцену зненацького переляку* (М. Матіос); – *Будь ласка, вельможний пане, сідайте!* (Б. Лепкий); 4) питальні конструкції, напр.: – *Чи не могла б ти, дочко, вечерю з комори сюди принести, а я трохи поприбираю?* (І. Карпенко-Карий); – *Чи не продали б ви мені розсади трошечки?* (Марко Вовчок).

Інтенція вмовляння як настійне прохання кого-небудь про щось належить до реквестивних інтенцій, проте якщо інтенція прохання реалізується в межах одного висловлення, то інтенція вмовляння – у межах надфразної єдності, складного синтаксичного цілого. У значеннєвому просторі прохання і вмовляння вирізняються ступенем інтенсивності: інтенція вмовляння передає прохання інтенсивніше, адже мовець не тільки просить, він умовляє і аргументує свій мовленнєвий вчинок, пор.: – *Прошу тут сісти, прошу дуже!* (В. Винниченко); – *Жіночко, купіть! Купіть, пані, в мене найдешевше, а який товар, такого не знайдете на всім ринку* (Г. Тарасюк). Той, хто вмовляє, може апелювати до почуттів адресата, стосунків зі

співрозмовником, до якостей партнера, його інтелекту, напр.: – *Та, будь ласка, не заходь до шинку. Проп'єш всі гроші, не матимеш з чим іти на ярмарок* (І. Нечуй-Левицький).

Яскраво увиразнюють інтенції вмовляння різні інтенсифікатори: слова ввічливості, модально-вольові частки *ну, ану,* які підсилюють вмовляння, передають потрібну силу впливу: – *Будь ласка,* ***ну*** *будь ласка, – молила Єлька, – послухайте мене!* (О. Гончар); – ***Ану*** *покажи,* ***ану-ко****, покажи!* (Ю. Федькович); підсилювальні частки *ж, же* та обмежувально-видільні частки *хоч, тільки*, що виражають нетерпіння мовця, дають підстави говорити про якісь невдалі попередні спроби домогтися виконання певної дії: – *Дозволь до тебе в курінь… Чуєш, який вітрюга… Не замерзати* ***ж*** *мені там…* (О. Гончар); – *А може, ви мені дасте «Пригоди»* ***хоч*** *на один день?* (М. Стельмах).

Інтенцію благання репрезентовано у висловленнях, що відображають наполегливе, невідступне прохання мовця, зумовлене певним емоційним дискомфортом. Такі конструкції близькі до вмовляння, проте інтенції благання виражають розпач, спустошення душі, безвихідь. Пор.: – *Мамо…– плакала Оксана перед свекрушиною стодолою…– Спам'ятайте його… З ним щось зробилося… йому щось пороблено… Або якась лярва вчепилася й не дає нам життя…* (М. Матіос). Емоційний діалогічний дискурс відтворює поведінку мовця в буденних, соціально-побутових ситуаціях: розлука, прощання, смерть, напр.: – *Йой, мамко… вставайте, мамко… діти за вами плачуть… Миколайчик ваш плаче, нащо'сте лишили Миколайчика, мамко… беріть'го до себе…*(М. Матіос).

Перформатив *благаю* слугує експліцитним засобом вербалізації інтенцій благання (– ***Благаю*** *тебе, пусти* (М. Матіос); [Панса:] *Доню! Прошу тебе,* ***благаю****, будь слухняна!* (Леся Українка). Варто зазначити, що перформативне дієслово не тільки диференціює функціональні обшири спонукальності, а й інтенсифікує її прагматичну силу, підкреслює вищість адресата мовлення. Наявність у висловленні перформатива *благати* посилює вплив на співрозмовника (його благають, а не просять).

До інтенцій пом'якшеного спонукання належить **інтенція заклинання** з огляду на її зміст – настійно просити, благати про що-небудь, промовляючи магічні заклики на зразок *ради Бога, заради Бога*, *ради всього святого, в ім'я нашої дружби, заради наших дітей, заклинаю Христом-Богом,* напр.: – *Мамо! Я вас молю,* ***ради Бога****, мовчіть…* (В. Винниченко); – ***Заради дітей****, благаю* (М. Куліш); – ***Во ім'я Боже****, ти, пане полковнику ніженський, і всі, під його рукою будучії, послухайте мого голосу, не погубляйте Отчизни* (П. Куліш). Іноді мовець використовує найдорожче для того, щоб передати ту чи ту потребу, напр.: – *Пробач!* ***Дітьми благаю****, прости! Хочеш на коліна перед тобою впаду, бий, топчи, тільки зніми гріх, пробач, востаннє пробач!..* (О. Гончар); ***Благаю тебе всім****, що тобі любо-дорого, не роби цього, одступись!..* (О. Гончар).

Інтенція моління, спрямована на вираження найвищої за ступенем інтенсивності прохальної семантики, реалізується або в безпосередньому контактуванні комунікантів (*–Брате!!! Молю тебе, не вмирай*! (М. Матіос), або здебільшого в молитовному сакральному континуумі, відображаючи спілкування людини з найвищими силами (*– О Преславна Мати Божа! Змилуйся наді мною* (М. Матіос). Висловлення, що містять пряму апеляцію до Бога, Ісуса Христа, Божої Матері, наскрізь метафоричні, сповнені великою надією, любов'ю до Господа, віддзеркалюють найпотаємніші бажання мовця, напр.: *До тебе, Господи, що там живеш на небі, Звертаю очі я в пригоді і в потребі* (П. Гулак-Артемовський).

До інтенцій сугестивного спонукання належать інтенції поради, пропозиції, застереження, втішання, заклику, характерною рисою яких є рівні статусно-рольові позиції адресанта та адресата, а тому й необов'язковість виконання дії з боку останнього, його «вільне» поводження в тій чи тій ситуації. Зокрема, для реалізації **інтенцій поради**, ілокутивною метою яких слугує пропозиція, вказівка на те, як діяти співрозмовникові в певній життєвій ситуації, здебільшого використовують імперативні конструкції, головний член яких виражений дієслівною формою 2-ї особи однини чи множини наказового способу, напр.: – ***Сватай**, Карпе, Палажку. Кращої од Палажки нема на всі Семигори* (І. Нечуй-Левицький); – *Ну, **лягайте**, хлопці. Завтра вам рано вставати* (І. Цюпа). Акт поради маркують відмінкові форми займенників – *тобі*, *вам*. Напр.: – *Женитися **тобі** пора, сину* (В. Шевчук); – ***Вам** треба розвиватися, мамо* (В. Міняйло). До імпліцитних форм передання поради належать аналітичні форми умовного способу, напр.: – *Ти **б**, синку, сьогодні **віддав** Федорові рукавичку* (Панас Мирний); – ***Викупалася б**, Маріє!* (У. Самчук).

Актуалізувати інтенцію поради можуть суб'єктивно-модальні синтаксемами зі значенням припущення, напр.: – ***Може**, тепер би таки, сину, варто було подумати про вікна і двері?* (М. Стельмах); – *Дарко, **а може**, ти ще сьогодні зустрілася б з Данком?* (Ірина Вільде). Такі питальні висловлення створюють гіпотетичну ситуацію: урахування волі співрозмовника полягає в етикетному увиразненні його «вільної» мовленнєвої поведінки. У ситуації поради адресант враховує інтереси адресата, причому він переконаний, що виконання каузованої дії буде корисним і доцільним для адресата, і здебільшого впевнений у тому, що він має рацію. Напр.: – *Іди додому. Я чую щось недобре* (М. Матіос); – *Тримайся за мене. Тут темно* (М. Матіос).

Інтенції пропозиції передають спонукання до «сукупного виконання дії», пор.: – *Ходімо всі разом та й допоможемо сироті* (М. Матіос); – *Василю, ходімо в ліс по ягоди!* (Б. Грінченко). У таких висловленнях використовують переважно форми 1-ї особи множини та вставні слова *може, може б,* напр.: – *То, **може**, **пособимо** Плачинді?* (М. Стельмах); – ***Може, ходімо**?* (В. Підмогильний). Уведення до структури висловлення контактних слів на зразок *слухай, хочете* сприяє створенню невимушеної обстановки. Пор.: – ***Слухай**, Антоне, може, ще й нову криницю викопаємо?* (Є. Гуцало); – ***Хочете**, погуляємо трохи? Чудова українська ніч* (В. Підмогильний). Субстанції співучасників чи виконавців дії вербалізують *ми, нам, ви (ти) з нами*. Пор.: – *Може б, **ми** звінчались?* (О. Кониський); – *Чи не краще було б **нам** узяти та продати?* (Б. Грінченко); – ***Нам** би, може, й додому пора?* (М. Стельмах). У висловленнях пропозиції мовець не тільки виявляє свою волю, але й сам втручається у процес її виконання. За адресатом, проте, зберігається право вибору – погодитися (виконати певну дію) або ж відмовитися.

Змістовий обшир **інтенцій застереження** полягає в тому, що адресант застерігає адресата щодо виконання деяких дій, які для нього є небажаними, навіть некорисними, попереджає про загрозу від кого чи чого-небудь. Напр.: – *Ти, братику, не говори більше нікому цих слів. За них у Сибір женуть… Стережися* (В. Кучер); – *Лісом краще самому не ходити* (Є. Гуцало); – *Обережно вибирайтеся на дерево, бо недовго і впасти* (В. Барка). У ролі засобів реалізації інтенції застереження використовують спонукальні висловлення з дієслівними формами 2-ї особи однини та множини наказового способу *гляди, глядіть* (– ***Гляди** ж, Галко, не дуже відхиляйся від основного маршруту* (О. Гончар); – *Васько! Юрчик! **Глядіть** же, не піддайсь! Щоб знали наших!* (А. Любченко); *дивись, дивіться* (– ***Дивись**, братчику, щоб ти не впав в яку сітку* (Є. Ярошинська); – *Ото **дивіться** мені, – йдучи вранці в*

поле, сказала Ганка дітям, – не здумайте водитися з циганчатами (Є. Гуцало); *стережися, стережіться* (– ***Стережися****, сину, щоб не взяв такої, як Карпо* (І. Нечуй-Левицький); – ***Стережіться****! – грізно гукнув Супрун* (Ю. Мушкетик); зі стійкими сполуками *бійтеся Бога, не гніви Бога* і под. (– *Чоловіче,* ***бійся Бога****, не свари її* (Є. Ярошинська); – *Але ж, куме,* ***бійтеся Бога****!* (І. Франко); – *Дитино!* ***Не гніви Бога милосердного****, бо відверне свою ласку від нас* (Є. Ярошинська).

Інтенції втішання спрямовані на те, щоб утішити співрозмовника, зробити його радісним, задоволеним, розважити, заспокоїти, звеселити. Напр.: – *Не журись, гетьмане! Простять тебе запорожці!* (М. Вінграновський); – *Не плач, жінко, Бог дасть добра!* (М. Стельмах). Спеціалізованими засобами вираження інтенцій утішання є спонукальні висловлення з головним членом у заперечній формі імператива: – *Та не журіться, скоро і до Дніпра поближчає, і хату нашу побачите* (М. Стельмах); односкладні безособові речення: *Треба взяти себе в руки!*; узагальнено-особові та фразеологізовані конструкції: *Кинь лихом об землю!* (Прислів'я); – *Не плач, дитинонько!* ***Якось-то буде!*** (С. Яричевський). Психологічна підтримка вимагає від мовця делікатності, терпимості, особливої розважливої тональності в розмові, напр.: – *Ірено, Ірено, так мені щось тяжко на серденьку, і сказати не можу. – Не плач, зозуленько, плачем лиха не виплачеш, – потішала стару Ірена* (С. Воробкевич). Синтаксичні конструкції, що реалізують інтенцію втішання, також використовують у ритуальних ситуаціях, щоб висловити співчуття, підтримку людині. Напр.: – *Не журись. Рано чи пізно все стане на своє місце* (О. Гончар); – *Не плачте, тіточко, бо я сама розплачусь* (М. Стельмах).

Слід відзначити й те, що інтенція втішання може дорівнювати одному висловленню, а може становити окремий мовленнєвий жанр, за обсягом обіймати низку висловлень, спрямованих на те, аби втішити, підтримати адресата, пор.: – *Кожен у цьому житті несе свій хрест, – сказала стара. – Що більше помилок робить людина – то тяжчий цей хрест. А твій, дитино, зовсім маленький. Неси його, терпи та віруй…* (І. Роздобудько).

Інтенція заклику виражає звернення адресанта до певної групи людей, щоб залучити їх до виконання якогось важливого завдання, пропагувати важливість національних інтересів, цінність та велич людського життя: *За Україну, за її долю, За честь і волю, За народ!* (М. Вороний); *Рідній мові – шану всенародну* (О. Гончар); *Пильнуймо і молімось, щоб не зазнати спокуси!* (Епіфаній). Інтенції заклику мовець репрезентує у формі коротких висловлень: *Час для єдності* (О. Гончар); *Писати правду* (О. Гончар) або у формі надфразної єдності, аби переконати адресата в доцільності виконання запропонованої дії: *Будемо пам'ятати, що допомога Божа завжди з нами – а це головне. Докладемо зусиль, щоб наша освіта вилилась в глибокий церковно-життєвий досвід* (Епіфаній). Серед маркерів інтенцій заклику виокремлюємо і неповні еліптичні висловлення: *Не мир, а меч* (Є. Сверстюк); *Гей, до бою з ворогами!* (Д. Загул); *Героям – слава!* (Високий замок); *За вашу і нашу свободу!* (День).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Комунікативні інтенції спонукання – це чітка система, яку виформовують три типи інтенцій: *інтенції категоричного спонукання* (наказ, вимога, заборона, дозвіл), що містять субординативне адресоване волевиявлення мовця, спрямоване на віддавання наказу, вимоги чи заборони; *інтенції пом'якшеного спонукання* (прохання, вмовляння, благання, моління, заклинання), що належать до некатегоричних мовленнєвих актів із виразним зацікавленням мовця у виконанні пропонованої дії; *інтенції сугестивного спонукання* (порада, пропозиція, застереження, втішання, заклик), які увиразнюють рівні й незалежні статусно-рольові позиції адресанта й

адресата.

Інтенції спонукання набувають категорійного статусу, адже мають план змісту, що передає розлогий змістовий діапазон мовленнєвих намірів (наказати, заборонити, дозволити, попросити, умовити, порадити, застерегти, утішити, закликати тощо), і план мовної вербалізації (спонукальні висловлення як найрелевантніші одиниці синтаксичного рівня, реченнєві еквіваленти, фразеологізовані комунікати, питальні, окличні та інфінітивні конструкції, надфразні єдності). Спланований, емоційно-оцінний вплив на волю та почуття співрозмовника здійснюється за допомогою лексико-граматичних і дискурсивних засобів, що репрезентують широкий спектр інтенційних обширів людської комунікації у сфері спонукальної семантики, віддзеркалюють різну інтенсивність волевиявлення мовця, указують на певний рівень лінгвокреативних можливостей і прагматичної компетентності комунікантів.

Основною сферою експлікації комунікативних інтенцій спонукання слугують різні дискурсивно-жанрові регістри мовлення (уснорозмовна комунікація, ораторсько-проповідницький дискурс, публіцистика), глибоке вивчення яких у контексті інтент-аналізу, з урахуванням методу моделювання виформовує предмет наших наступних наукових студій.

Список літератури

1. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения : английский язык / Е. И. Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1992. – 168 с.
2. Бережан Л. Семантичні моделі категорії спонукальності в сучасній українській мові / Лариса Бережан // Актуальні проблеми граматики : зб. наук. пр. – Кіровоград : КДПУ, 1997. – С. 166 – 173.
3. Дорошенко А. В. Побудительные речевые акты в косвенных контекстах / А. В. Дорошенко // Логический анализ языка. Проблемы интенсиональных и прагматических контекстов. – М. : Наука, 1989. – С. 76 – 91.
4. Кадомцева Л. О. Синтаксична модальність речення / Л. О. Кадомцева // Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [за заг. ред. академіка І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 119 – 137.
5. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : [навч. посібник] / М. У. Каранська. – К. : НМК ВО, 1992. – 400 с.
6. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170 – 194.
7. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
8. Харченко С. Спонукальність як модально-синтаксична категорія / Світлана Харченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Філологія : [зб. наук. пр. / відп. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 142 – 145.
9. Храковский В. С. Повелительность / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – С. 185 – 238.
10. Швидка Н. В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Швидка Надія Валентинівна. – Х., 1998. – 20 с.

References

1. Beljaeva E. I. Grammatika i pragmatika pobuzhdenija : anglijskij jazyk / E. I. Beljaeva. – Voronezh : Izd-vo Voronezh. gos. un-ta, 1992. – 168 p.
2. Berezhan L. Semantychni modeli katehorii sponukalnosti v suchasnii ukrainskii movi / Larysa Berezhan // Aktualni problemy hramatyky : zb. nauk. pr. – Kirovohrad : KDPU, 1997. – P. 166 – 173.

3. Doroshenko A. V. Pobuditel'nye rechevye akty v kosvennyh kontekstah / A. V. Doroshenko // Logicheskij analiz jazyka. Problemy intensional'nyh i pragmaticheskih kontekstov. – M. : Nauka, 1989. – P. 76 – 91.
4. Kadomtseva L. O. Syntaksychna modalnist rechennia / L. O. Kadomtseva // Suchasna ukrainska literaturna mova: Syntaksys / [za zah. red. akademika I. K. Bilodida]. – K. : Naukova dumka, 1972. – P. 119 – 137.
5. Karanska M. U. Syntaksys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy : [navch. posibnyk] / M. U. Karanska. – K. : NMK VO, 1992. – 400 p.
6. Serl' Dzh. R. Klassifikacija illokutivnyh aktov / Dzh. R. Serl' // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. – M. : Progress, 1986. – Vyp. 17. – P. 170 – 194.
7. Skab M. S. Hramatyka apeliatsii v ukrainskii movi / M. S. Skab. – Chernivtsi : Misto, 2002. – 272 p.
8. Kharchenko S. Sponukalnist yak modalno-syntaksychna katehoriia / Svitlana Kharchenko // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia Filolohiia : [zb. nauk. pr. / vidp. red. N. L. Ivanytska]. – Vinnytsia : VDPU, 2000. – Vyp. 2. – P. 142 – 145.
9. Hrakovskij V. S. Povelitel'nost' / V. S. Hrakovskij // Teorija funkcional'noj grammatiki. Modal'nost'. – L. : Nauka, 1990. – P. 185 – 238.
10. Shvydka N. V. Imperatyvni rechennia v suchasnii ukrainskii movi: semantyka, zasoby vyrazhennia sponukalnosti, funktsii : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / Shvydka Nadiia Valentynivna. – Kh., 1998. – 20 p.

Аннотация. *В статье проанализированы коммуникативные интенции побуждения в контексте их функционально-смыслового диапазона, интенсивности адресованного волеизъявления и лексико-грамматических средств экспликации в текстовой коммуникации. На богатом фактическом материале описаны интенции категорического побуждения (приказ, требование, запрещение, разрешение), которые передают субординативное волеизъявление говорящего, спроектированное на отдачу приказа, требования или запрещения; рассмотрены интенции смягченного побуждения (просьба, уговаривание, мольба, заклинание), принадлежащие к некатегорическим речевым актам с выразительной заинтересованностью адресанта в исполнении предлагаемого действия; определены особенности вербализации интенций сугестивного побуждения (совета, предложения, предостережения, утешения, призыва), подчеркивающие независимые статусно-ролевые позиции адресанта и адресата. Спланированное, эмоционально-оценочное влияние на волю и чувство собеседника осуществляется с помощью четкой системы лексико-грамматических и дискурсивных средств, что репрезентируют широкий спектр интенциональных горизонтов человеческой коммуникации в сфере побудительной семантики и отражают разную интенсивность волеизъявления говорящего.*

Ключевые слова: *коммуникативная интенция, побуждение, говорящий, адресованное волеизъявление, вербализация, лексико-грамматические средства, высказывание, дискурс*

Abstract.*Introduction. Anthropocentric tendencies of modern Ukrainian linguistics direct the researchers' attention to the number of categories and language units which explicate the position of the speaker who is the bringer of various intentions and the author of various utterances. Responding to this agenda, we find the issues related to the categorical status of the communicative intention, systematization of means of its expression at the formal grammatical level and classification of typological manifestations of the scope of intentions in communication as such.*

Inducement intentions are one of the most important types of modal communicative intentions that convey the addressed volition and actualize fairly vast communicative-intentional content: to order, prohibit, ask, warn, suggest, advise, encourage etc. However, this important manifestation

of a linguistic personality's motivations and needs has not been subject to linguistic and synegretic analysis in the Ukrainian language neither on the part of content characteristics nor in the context of stratification of incentive intention markers, which determines the relevance of our study.

In the field of modality inducement is regarded as one of unreal modality meanings, given the primary means of its expression – imperative verb, and studied in the perspective of voluntative modality as a mandatory component of the semantics of imperative. Despite significant developments relating to the definition of the categorical status of inducement modality, and formal (specialized and unspecialized) means of its expression, linguistic theory still addresses the issues of systematization of typological manifestations of this group of intentions, disclosure of their semantic expanse and inventory of tools of their implementation in text communication or aural discourse.

Purpose. The purpose of the article is to characterize the functional and semantic range of inducement intentions, to establish their typological manifestations, to describe a system of multi-level language tools that optimally verbalize the speaker's particular volition.

Results. An important component of a focused and motivated communication is the situation of volition actualized by means of inducement constructions which constitute a specific modal-intentional type of utterances, and other lexical-grammatical and discourse-genre means able to fully present the semantic expanse of inducement intentions. Addresser-addressee continuum of interaction between reflects communication of at least two people: the speaker (the author and addresser of the volition) and the addressee (counterpart). The addresser's motive, his/her volitional impulse and the desire to change, activate, influence the counterpart's activity in order to convince him/her of the importance and usefulness of the suggested action influence the intensity of expression of inducement semantics.

According to our observations, in the addresser-addressee continuum of voluntative modality three types of intention are explicated: communicative intentions of imperative inducement, communicative intentions of hedged inducement and communicative intentions of suggestive inducement. In particular, intentions of imperative inducement embrace intentions of order, requirement, prohibition and permission that transmit subordinate socially determined addressed volition.

The range of requestive intentions reflects the realization of a hedged non-imperative inducement influence on the addressee with the addresser's distinct interest in the performance of the proposed action. In the addresser-addressee continuum of interaction between the communicants intention of requests is defined as primary, while intention of persuasion, supplication, imploration, begging is singled out among the peripheral ones.

Suggestive intention of inducement transfer semantics of a hedged emotional and volitive influence on the interlocutor. In the situation of addressed suggestive volition typological manifestations of intentions are verbalized such as advice, suggestion, reservation, consolation or call.

Originality. Intentions of inducement acquire the category status as they possess the content plane representing the vast semantic expanse of speech intentions (to order, forbid, permit, ask, persuade, advise, warn, comfort, call; etc.) and the verbal expression plane (inducement expression as the most relevant units of syntactic level, sentence equivalents, phraseological communicates, performatives, interrogative, vocative and infinitive constructions, dialogic models and supra-phrasal unities), the use of which is determined by the mental condition of the subject of communication and reflects the level of linguistic-creative abilities and pragmatic competence of the communicants.

Conclusion. Communicative intentions of inducement reflect the speaker's addressed volition, diverse in intensity and lexical- grammatical organization. Planned emotional-evaluative influence on the interlocutor's will and emotions is achieved through a well-organized system of language means representing the wide spectrum of intentions with inductive semantics in the interpersonal communication and reflecting the speaker's volition intensity as such.

Communicative intentions are explicated mainly in speech of different discursive and genre registers (aural communication, public speaking, homiletic discourse, journalism), which being studied in depth provide the subject matter for our future research.

Keywords: *communicative intention, inducement, speaker, addressed volition, verbalization, lexico-grammatical means, utterance, discourse*

УДК –811.133.1:81’35+’342+’373

ОСОБЛИВОСТІ МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ ТА РЕКЛАМНОЇ ЛЕКСИКИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

БАБЧЕНКО Надія Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, викладач кафедри іноземної філології юридичного факультету Київський національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Анотація. *У статті розглянуто особливості вокабуляру мас-медійного дискурсу, та зокрема номінативних одиниць графічного рівня, що використовуються в сучасній французькій рекламі. Авторка доходить висновку про особливу варіативність різнорівневих мовних засобів, що використовуються для оформлення рекламного медіатексту. У той час як основу новинного медіатексту складають лексичні одиниці загального словника французької мови та термінологія, у рекламному медіатексті, покликаному, зокрема, стимулювати певні емоції у аудиторії, широко застосовуються різноманітні аудіовізуальні засоби, до створення мовних одиниць графічного рівня включно.*

Ключові слова*: графіка, орфографія, візіограма, параграфемні засоби*

Визначальною рисою сучасного мас-медійного простору є постійне зростання ролі креалізованих текстів, у яких іконічні засоби функціонують наряду з вербальними. Науковий інтерес до мас-медійного дискурсу та, зокрема, рекламних повідомлень, як його невід’ємної частини, спричинений реалізацією в ньому комунікативної та номінативної функцій мовиних одиниць різного рівня до графічного включно.

Питанням медіалінгвістики та вивченню окремих її аспектів у французькій мові присвячені праці В.Н.Комісарова, Т.Г.Добросклонської, В.Л.Цвік, Г.Г.Крючкова, І.В.Ситдикової, Р.З.Загідулліна, А.Белла, Л.К.Жаналіної. Їх науковий доробок дозволяє розглядати лінгвомедійні технології впливу на аудиторію мовного рівня з позицій інтегративного підходу.

Сьогодні парадигма досліджень мас-медійного дискурсу розширюється та запроваджуються нові аспекти вивчення даного явища. Вивчення мови засобів масової інформації вже давно вийшло за рамки аналізу стилістичних особливостей публіцистичного мовлення, при аналізі мас-медійного дискурсу виділяють багато аспектів: ентолінгвістичний, психолінгвістичний, когнітивний, міжкультурний, маніпуляційний, тощо [2, с.58]. Виокремився розділ лінгвістики, що досліджує функціонування мови у сфері масової комунікації – медіалінгвістика. Виходячи з багатоплановості підходів до мови ЗМІ можна констатувати неоднозначність та комплексність даного явища, що робить тексти засобів масової інформації цікавим та багатим полем для лінгвістичних досліджень.

Предметом нашого дослідженння є медіатекст як окремий вид синтетичної передачі інформації. **Об'єктом** вивчення стали лексико-графічні засоби, що

© Н. В. Бабченко, 2016

функціонують у сучасних публіцистичних текстах.

Метою нашого дослідження є визначення особливостей добору та вживання мовних одиниць різного рівня у мові мас-медіа. **Матеріалом дослідження** стали мовні одиниці різного рівня, що вживалися у медіатекстах французьких ЗМІ. **Актуальність** *обраної* теми дослідження зумовлена стабільним науковим інтересом сучасної лінгвістики до дослідження мови засобів масової інформації, що являють собою яскраве віддзеркалення сучасного стану мови, а також тенденцій її розвитку.

Для окреслення особливостей мас-медійного дискурсу ми сфокусуємо увагу на таких його рисах, як здатність розгортатися на вербальному та невербальному рівнях (завдяки аудіо, відео та графічному оформленню), а також функціях, які він виконує.

Так, тексти новин реалізують в першу чергу інформативну функцію мови; для текстів інтерв'ю, побудованих на діалогічному мовленні, важливою є також її комунікативна функція; найбільш специфічною є функція реклами, присутність якої у явному чи неявному виді у текстах ЗМІ, виражена у спонуканні адресата до того чи іншого вибору, постійно зростає.

За О.О.Романовим, існують три основні концепції рекламної діяльності, пов'язані з її цілями, завданнями і проблемами [4].

1. Комерційна концепція реклами, яка полягає в прагненні реклами зробити вплив на продаж або покупку послуг, тобто впровадження торгівельних пропозицій в свідомість найбільшої кількості людей при найменших витратах.

2. Комунікативно-психологічна концепція реклами, що розглядається в значенні комунікаційної ролі реклами і її соціальної специфіки, аби спонукати до здійснення покупки.

3. Концепція універсальності реклами, що передбачає детальний аналіз різних сторін виробництва, просування і споживання рекламної інформації.

На основі доробку О.О.Романова була сформульована основна концепція рекламної діяльності в оптимізованому варіанті: розробка комплексу основоположних ідей, принципів і правил, що розкривають сутність реклами в системі цілей маркетингу, що дозволяють визначити систему показників, які сприяють оцінці та рішень по оптимізації рекламної діяльності.

Вищезгадані характеристики мови реклами передбачають наявність у рекламному словнику термінів таких областей наукового знання, як економіка, маркетинг, менеджмент, психологія, етика, правознавство, соціоніка тощо.

Так, наприклад, психологічні терміни вживаються, щоб охарактеризувати процеси дослідження публіки та вивчення способів впливу на неї: *ancrage, axe psychologique, besoin générique, besoin inné, besoin physiologique, caméra oculaire, caractérologie, désir, motivation, personnalisation, personnalité, persuasion, peur, plaisir*.

Терміносистеми економіки, маркетингу та менеджменту також тісно пов'язані з терміносистемою сучасної реклами: *échelle d'attitudes, échelle d'économie, échelle de puissance, folio test, force, lambrequin, layout, stimulation, stop-rayon, subliminal (message)*. Реклама є засобом, який пришвидшує і допомогає здійсненню всіх комерційних операцій, що і спричиняє міждисциплінарність рекламних термінів.

Природно, що основу рекламної лексики складають слова загального вокабуляру французької мови, а також запозичення, здебільшого з англійської мови.

Для того щоб зрозуміти специфіку вживання рекламних термінів, треба розмежовувати внутрішню та зовнішню лексику рекламної сфери. Зовнішня частина

— це та, яка набула широкого розповсюдження, внутрішня — професійна лексика, що використовується самими працівниками сфери реклами [6, с. 12].

Зовнішня рекламна лексика характеризується наявністю:

1) зовнішньої рекламної термінології, яка відома пересічним громадянам, широкому колу споживачів рекламної продукції.

2) рекламних кліше та штампів [3, с. 34-35].

Згідно з дослідженнями Ситдикової І.В., у мові сучасної французької реклами домінують три словотворчі тенденції: до інтернаціоналізації, до номіналізації та до стандартизації [5, с.3]. Тенденція до інтернаціоналізації визначає розвиток сучасної реклами. Стандартизація словотвірного процесу полягає у зростанні кількості скорочень у мові реклами. Більшість нових термінів, що з'являються в сучасній французькій рекламі, складають іменники. Це відповідає загальномовній тенденції до номіналізації терміносистеми.

Серед запозичень цікавим явищем є поєднання запозиченого слова та власне французького: *communication marketing, lest monadique, pregnance d'un plan, socio styles, spot en temps comprimé, spot en temps déstructuré, spot en temps réel.*

Всю запозичену лексику в терміносистемі рекламознавства можна підрозділити на наступні тематичні групи [3]:

— одиниці, що іменують нові, для французької мови або поняття, що змінилися;

— одиниці, що позначають предмети, що не змінилися у французькій дійсності.

У соціологічному аспекті рекламна калькована лексика – динамічна система, що активно розвивається завдяки надзвичайно швидкому прогресу рекламної індустрії. Це один з шляхів поповнення французької мови англіцизмами, а також переходу жаргонізмів в офіційну термінологію. Великий об'єм лексики, що вживається в рекламознавстві, вирізняється просторічним, навіть грубо просторічним забарвленням, експресивністю, властивою молодіжному сленгу [3].

Отже, терміносистема сучасної реклами є динамічним утворенням, яке реагує на зміні в суспільно-політичному просторі, що зумовлює її постійне оновлення.

Ми відзначили міждисциплінарну інтеграцію рекламознавства, наявність в термінології реклами лексики з інших галузей знання (маркетингу, економіки, психології, менеджменту, права, лінгвістики, соціології тощо).

З огляду на світові процеси глобалізації, розвиток реклами на сучасному етапі визначає тенденція інтернаціоналізації, яка на словотвірному рівні знаходить свій прояв у процесі запозичення, стандартизації та номіналізації. Стандартизація на словотвірному рівні проявляється через розповсюдження усіх типів скорочень (акронімів, абревіатур тощо). Тенденція до номіналізації виявляється у великій кількості термінів-іменників.

Процес формування нових рекламних термінів в основному здійснюється за загальними законами мовної номінації, маючи при цьому і свої специфічні особливості. Застосування звукової та аудіовізуальної інформації зустрічається здебільшого при намаганні викликати в аудиторії емоційну реакцію (реклама, політична агітація тощо). Принагідно відзначимо, що художня література здавна супроводжувалася ілюстраціями. Надання переваги оформленню тексту засобами традиційної орфографії зустрічається переважно у повідомленнях інформаційно-аналітичного спрямування.

Крім лексики, що належить до різноманітних галузей знання, медіатексти з огляду на їх специфіку містять значну кількість власних імен, абревіатур та кліше. У друкованих текстах можна також відзначити значну кількість текстоформуючих

елементів, до яких належать слова-зв’язки, посилання, цитування та спеціальні словосполучення для введення до тексту цитат.

При цьому основою медійного дискурсу новин залишаються слова загальної лексики та нейтрального емоційного забарвлення, на відміну від мови реклами.

Оскільки до мас-медійного дискурсу у наш час відноситься корпус текстів, що створюється та поширюється засобами масової інформації, та характеризується суміщенням вербальної частини тексту з його медійними засобами, можна вирізнити окреме співвідношення для вербальних та аудіовізуальних компонентів, специфічне для кожного із засобів масової інформації: друку, радіо, телебачення, Інтернет-ЗМІ.

На сучасному етапі розвитку медіалінгвістики відзначається тенденція до розгляду тексту з урахуванням також інформації аудіовізуального рівня. Орфографія, слідом за мовою відображаючи світоглядні зміни, також прагне до створення відповідних засобів передачі інформації, що дозволяють у процесі обміну думками довільність інтерпретації не лише повідомлення, але й графічного знака. При цьому окреслюється загальна символіка знака, що, як правило, має загальнолюдський характер, а відтінки значення можуть різнитися залежно від культурної приналежності адресата та адресанта і їх обізнаності з культурою один одного, а також культурою, в рамках якої був створений даний графічний знак. У сучасних публіцистичних текстах представлені всі види парафемних засобів – сингрофемні, супрафемні та топографемні засоби. У зв’язку з використанням парафемних та піктографічних засобів слід розрізнити основний, традиційний інвентар та додаткові засоби графіки терміносистем: літера з додатковими графами, курсив, абзац, міжрядковий пробіл, колір, фон, просторове розміщення, піктографічні знаки, фото і малюнок з функцією ідеограми. Новітні технології дають змогу застосування нових графічних засобів, до яких відноситься варіювання тексту в часі.

Процес створення візіограм, тобто номінативних графічних одиниць, якнайяскравіше відображається у рекламі: фактично метою створення логотипу є створення нової мовної одиниці графічного рівня – візіограми [1] .

Відмінність візіограми від зображення, що не має статусу мовної одиниці, полягає у тому, що візіограма не вимагає для інтерпретації співтворчості суб'єкта реклами, але розпізнається ним так само, як і мовна одиниця лексичного рівня, і чітко співвідноситься з певним поняттям.

Візіограма може бути вербалізованою, тобто співпадати з поняттям, що має лексичне означення, або не співпадати.

Вибір графічних засобів у рекламі завжди є мотивованим підпорядкуванням конкретній цілі, а саме змісту інформації, яку реклама має донести до аудиторії. Тому наряду з візіограмами в мас-медійному рекламному дискурсі функціонують численні графічні засоби, чий статус є перехідним між мовною одиницею та графічним засобом – ідеограми, піктограми тощо.

Піктограми є переважно оказіоналізмами, оскільки їх сприйняття поза контекстом ускладнене внаслідок відсутності усталеного конкретного значення. При застосуванні графічних засобів, і зокрема піктограм, можливими є «дублювання» інформації картинки чи тексту (або того й іншого) з метою її підсилення, «заміна» частини тексту − слова, літери тощо, та «надання додаткової інформації» − графічні засоби несуть інформацію, якої не надають ані текст, ані картинка. Одна й та сама піктограма здатна поєднувати різні функції, наприклад, «дублювання» та «надання додаткової інформації».

Ідеограми та піктограми, що вживаються для передачі поняття, дещо відмінного від їх першопочаткового значення, вживаються з додаванням або зняттям деяких

графічних елементів та стилізацією лінії, що дозволяє відрізнити їх від знаків, що послужили основою для їх створення, надаючи новоствореній піктограмі рис індивідуальності, підкреслює її графічну єдність з текстом, виділяє з багатьох можливих значень контекстуально вірне, а подекуди − змінює її значення. Крім того, графічний знак у наш час нерідко бере на себе просодичну функцію, оскільки позбавлене просодичної виразності письмо почасту сприймається як таке, котрому бракує інформації, тобто як неповне, недосконале повідомлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження процесів формування мас-медійних текстів тісно пов'язані з їх прикладними завданнями, а також зі сферою журналістики, на їх основі формуються рекомендації до організації роботи журналіста, фахівця з реклами.

Як свідчить наше дослідження, при створенні мас-медійних текстів доцільно керуватися інтересами та запитами аудиторії, створюючи текст за допомогою тих засобів, що дозволяють якнайповніше розкрити зміст повідомлення та створити прогнозований вплив на адресата.

Таким чином, після створення змістової частини повідомлення та визначення цілей цього повідомлення, журналіст або рекламник підбирає лексичні, аудіовізуальні та графічні засоби передачі інформації залежно від технічних можливостей та запитів потенційного читача.

Текст, що позбавлений неалфавітних графічних елементів та не супроводжується фото-, аудіо- та відеоматеріалами, у наш час не може розцінюватися як такий, що здатен привернути увагу широкої аудиторії; здебільшого таке оформлення характерне для текстів вузькоспеціалізованих наукових видань.

Інформативні тексти новин мають бути оформлені більш нейтральною лексикою, рекламні – емоційно маркованою. Крім того, спеціально створені для емоційного впливу на читача лексичні та графічні одиниці, а також аудіовізуальні ефекти мають перевагу у використанні саме в текстах реклами. Тексти інтерв'ю, що передбачають як інформативну функцію, так і емоційний вплив на читача, займають перехідну стадію між вищезгаданими.

Подальші дослідження мас-медійного дискурсу можуть стосуватися розвитку графічної мови реклами.

Список літератури

1. Бабченко Н.В. Особенности современных средств фиксации информации на письме. / Н.В.Бабченко // Теоретические и методологические проблемы филологии. – Алматы, 2015. – С. 221-225.
2. Кудрявцева Л.О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція/ Л.О. Кудрявцева // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58-66.
3. Лавренюк В.В. Сучасна реклама: мовний аспект / В.В.Лавренюк // Дивослово. – Київ, 2008. - № 6 – С. 34 – 35.
4. Романов А.А. Концепция современной рекламной деятельности / А.А.Романов // Маркетинг, 2004. – № 5. – С. 7 – 21.
5. .Ситдикова І.В. Характерні тенденції орфографії неологізмів у мові французької реклами. / І.В.Ситдикова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К. : КДЛУ, 2001.- № 6. – С.88-94.
6. Харченко О.В. Особливості розвитку сучасної журналістської термінології англійської мови / О.В.Харченко // Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 1999. – 19 с.

References

1. Babchenko N.V/ Features of modern means of written information fixation. / N.V.Babchenko // Theoretical and methodological problems of philology. – Almaty, 2015. – P. 221 – 225.

2. Kudryavtseva L.A. Modern research aspects of mass media discourse: expression - influence - manipulation / L.A. Kudryavtseva // Linguistics. – 2005. – № 1. - P. 58-66.

3. Lavrenyuk V.V. Modern advertising: linguistic aspect / V.V.Lavrenyuk // Dialogist. – Kyiv, 2008. – № 6 – P. 34 - 35.

4. Romanov A.A. Modern concept of an advertising activity / A.A.Romanov // Marketing, 2004. – № 5. – C.7-21.

5. Sytdykova I.V. Characteristic trends of neologisms spelling in French language advertising. / I.V.Sytdykova // Problems of semantics of words, sentences and text. Kyiv.: KDLU, 2001. – № 6. – P.88-94.

6. Kharchenko O.V. Features of modern journalistic terminology of English language / O.V.Harchenko // Synopsys of Ph.D. – K., 1999. – 19 p.

Аннотация.*В статье рассмотрены особенности вокабуляра масс-медийного дискурса, и в частности номинативных единиц графического уровня, используемых в современной французской рекламе. Автор приходит к выводу об особой вариативности разноуровневых языковых средств, используемых для оформления рекламного медиатекста. В то время как основу новостного медиатекста составляют лексические единицы общего словаря французского языка и терминология, в рекламном медиатексте, призванном, в частности, стимулировать определенные эмоции у аудитории, широко применяются различные аудиовизуальные средства до создания языковых единиц графического уровня включительно.*

Ключевые слова*: графика, орфография, визиограма, параграфемные средства*

Abstract.*The article describes the features of the vocabulary of mass-media discourse, and in particular the nominative units of graphic level in modern French advertising. The author comes to the conclusion that linguistic means of different level used to design the advertising mediatext are of a special variation. While the basis of the news mediatext is constituted by lexical units of general dictionary of the French language and terminology, in advertising mediatexts, which, inter alia, tends to stimulate certain emotions of the audience, various audiovisual means are widely used, including creation of language units of graphic level.*

Media texts contain language that belongs to the various branches of knowledge, a significant number of proper names, acronyms and clichés. In printed texts we can also mark a significant amount of text-forming elements, which include word-links, references, citations and special phrase to enter text citations.

Nevertheless, the basis of news media discourse is formed by general vocabulary words with neutral emotional color, unlike the language of advertising.

Since the mass media discourse nowadays refers body of texts, created and distributed by the media, and is characterized by the combination of verbal parts of the text with its display means one can distinguish a separate value for verbal and audiovisual components specific to each of the media: print, radio, television, the Internet media.

At the present stage of medialinguistics development the tendency to consider the text based information and audiovisual level appeared. Orthography, reflecting language attitudinal changes also seeks to create appropriate means of information transfer, allowing the exchange of ideas in the arbitrary interpretation of not only the message but also the graphic

sign. The sign usually has a universal character and shades of meaning that can vary depending on the cultural identity of the recipient and the sender and their awareness of the culture of each other, and the culture in which this new graphical sign was created. In modern journalistic texts we can find all kinds of paragraphemic means– syngraphemic, supragraphemic and topographemic means. Due to the use of paragraphemic and pictographic means linguists distinguish basic, traditional means and advanced graphics means: letter with additional graphs, italics, paragraph, line space, color, background, spatial distribution, pictographic signs, photo and picture to feature ideograms. New technologies allow the use of new graphical means, which include text variation in time.

The process of creating viziograms (nominative graphic units) is displayed in advertising. In fact, to create a logo is to create a new graphic language unit level - viziogram.

The difference between a viziogram and an image is that images do not have the status of a linguistic unit, and require co-creation to interpret the subject of advertising, while a viziogram can be recognized as well as language unit of lexical level, and clearly correlated with a particular concept.

A viziogram can be verbalized, or coincide with the notion that a lexical definition or not.

The choice of graphical means in advertising is always motivated by specific goals, such as content information which advertising must convey to the audience. So along with viziograms in mass media advertising discourse there are many graphic means whose status is transitional between linguistic unit and graphical tool - ideograms, icons etc.

The icons can have different functiona such as: the duplication of information pictures or text (or both) is possible leading to its strengthening, "replacement" of the text - the words, letters, etc., and "additional information" - graphical means are information which does not provide either the text or picture. The same icon is able to combine different functions, such as "duplication" and "additional information."

Ideograms and icons that are used to transfer the concept which is somewhat different from their initial meaning are used with the addition or removal of some graphics and stylized lines to distinguish them from the marks that formed the basis for their creation, providing newly icon traits of individuality, and sometimes - changing its value. In addition, the graphic sign nowadays often takes on the prosodic feature.

Investigation of the formation of mass media texts is closely related to their application challenges: to the field of journalism and advertising.

According to our research, the creation of mass media texts shall be guided by the interests of your audience, the choice of means to create a mediatext depends on the essential objective – to render the content of the message and create a predictable effect on the recipient.

Thus, when a semantic definition of message and purpose of this message are determined, a journalist or advertiser picks lexical, audiovisual and graphic communication means depending on technical possibilities and demands of potential readers.

The text which is deprived of non-alphabetic and graphical elements and is not accompanied by photos, audio and video, in our time can not be regarded as being able to attract the attention of a wider audience; it is mostly a design typical of specialized texts.

Informative articles tend to have a more neutral vocabulary, advertising uses emotional lexis. In addition, vocabulary and graphic units specially created for the emotional impact on the reader, along with audiovisual effects have the advantage of using it in advertisement text. Interview, providing both informative function and emotional impact on the reader, takes a transitional stage between the above.

***Keywords**: graphics, spelling, viziogramme, paragraphemic means*

УДК 811.161.2’367.332.2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

ВІТРУК Надія Любомирівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці)

Анотація.*У статті окреслено лексико-семантичне наповнення односкладних речень репрезентації в сучасній українській літературній мові. Виявлено, що носієм основного семантичного значення в номінативних одиницях є головний член речення, лексичне значення якого може бути надзвичайно різне, оскільки спрямоване на констатацію об’єктів навколишньої дійсності.*

Ключові слова: *односкладні іменні речення, односкладні речення репрезентації, головний член речення, семантична структура речення, лексико-семантичне наповнення*

Структурно-семантична організація будь-якого речення як мовного знака має двобічний характер: зміст залежить від форми (оскільки речення – це насамперед формально утворена одиниця мовлення) і навпаки – форма від змісту (адже значення – це лексико-семантичне наповнення певної форми). За таким принципом сформовані й односкладні речення репрезентації (номінативні). Лексичне значення кожного із компонентів організованої структури формує зміст конструкції, її функції та завдання.

Н. Арват стверджувала, що «основна функція лексичного матеріалу, який заповнює складові частини структурного типу речення, – це створення семантичної структури речення, його „комунікативного змісту”» [1, с. 44]. Аналізуючи типи лексичного наповнення структурних схем, дослідниця виокремила три основні: 1) схеми з усталеним складом лексики (*Світає. Стемніло*; *Нудить. Морозить*); 2) структурні схеми з відносно вільним лексичним складом при вираженій тенденції до заповнення компонентних місць розрядами певних груп лексики; 3) структурні схеми з незалежністю лексичного наповнення будь-якого одного компонента за наявності суворих обмежень для інших компонентів (*Ні хмаринки; Ні звука*) [1, с. 44]. Н. Арват також зазначила, що В. Ярцева розмежувала такі структурні схеми на „жорсткі”, „напівжорсткі” і „нежорсткі” моделі [1, с. 44].

З огляду на визначені граматистами типи лексичного наповнення структурних схем, номінативні конструкції реалізують другу схему або «напівжорсткі» моделі.

Семантика односкладних іменних речень функційної сфери репрезентації певною мірою залежить від контексту, в розмовній мові – від ситуації. Контекст допомагає читачеві / слухачеві точніше й краще зрозуміти сказане мовцем, вловити основну думку. За словами Г. Колшанського, саме контекст постійно бере участь у побудові фрази як рівноправна семантична одиниця разом зі значенням лексем і граматичними формами [3, с. 26]. Без контекстуальних чи ситуативних обставин мовлення досліджувати та з’ясовувати структурно-семантичну специфіку номінативних синтаксичних одиниць буде важко, в окремих випадках навіть неможливо. Тому при потребі для розкриття суті речень, опису їх функцій

© Н. Л. Вітрук, 2016

та завдань, визначення граматичного значення тощо супроводжуватимемо номінативні конструкції мінімальним попереднім або наступним контекстом (контекст розглядаємо у межах абзацу. – Н. В.).

Носієм основного семантичного значення в номінативних одиницях є головний член речення, яким названо, позначено, вказано, охарактеризовано осіб та реалії навколишньої дійсності. Різні контекстуально зумовлені додаткові значеннєві відтінки вносять другорядні члени односкладної конструкції, увиразнюючи та підсилюючи основне семантичне значення.

Дослідниками номінативних одиниць встановлено, що семантика головного члена, тобто іменника (іншої іменної частини мови), може бути як абстрактною, так і конкретною. Визначено навіть процентне співвідношення між вживанням конкретних іменників (56 %), абстрактних (20 %), речовинних (11 %), збірних (5 %) та використанням в одиничних випадках власних назв (8 %), що виступають головними членами речень функційної сфери репрезентації [4, с. 5].

Окреслити семантичне багатство номінативних речень учені намагались по-різному, розглядаючи то функціонально-семантичні, то лексико-семантичні, то семантично-стилістичні їх особливості. Однак ряд складнощів при виокремленні функційних різновидів, визначенні їх структурно-семантичної повноти / неповноти, поширеність / непоширеність об'єктно-обставинними компонентами речення, тісний зв'язок з контекстом тощо призвели до того, що дослідженими за семантичними значеннями головних членів та семантико-стилістичним навантаженням були загалом лише буттєві (чи власне-буттєві) номінативні одиниці, інші різновиди визначено як семантично своєрідні та лексично різнопланові речення з обмеженою буттєвістю і охарактеризовано згідно з визначеними позиціями того чи того ученого.

Лексичні значення слів, що є головними членами номінативних одиниць, надзвичайно різні. Пов'язано це з граматичною специфікою цих конструкцій, спрямованих фіксувати й констатувати все, що відбувається: явища природи, предмети, об'єкти, події навколишньої дійсності, осіб, їх діяльність тощо. Для того, щоб охарактеризувати лексико-семантичне наповнення номінативних конструкцій, вважаємо за потрібне представити їх різноманітність, виокремивши такі групи речень функційної сфери репрезентації за лексичним значенням головного члена, якими названо: 1) явища природи, їх закономірності, різні абстрактні поняття; 2) предмети, конкретні матеріальні об'єкти навколишньої дійсності; 3) особу (осіб), її статус, рід занять, стан (фізичний, моральний), поведінку тощо.

Перша лексико-семантична група охоплює речення, головний член яких називає природні явища, процеси, стани та інші абстрактні поняття, що існують незалежно від людини, поза її свідомістю, проте діють на свідомість, а саме:

а) стани природи, напр.: ***Тишина.*** *Зелені сни душі моєї, весни моєї далина* (В. Сосюра); ***Погода сьогодні… Сонце…*** (Є. Плужник); *Літо.* ***Спека****. Безмежний степ* (З. Тулуб); *Вечір.* ***Прохолода*** (М. Рильський);

б) стихії природи, напр.: *От могутній* ***грім****!* (Леся Українка); ***А вітер, вітер, вітер!..*** *Який палючий* ***вітер****!..*; ***І дощ, і сніг, і віхола, і вітер*** (Л. Костенко);

в) закономірності природи (пори року, місяці, добу, частини доби), напр.:

Надворі справжня золота ***осінь*** (Л. Дашвар); *Глибока* ***зима*** (О. Кобилянська); *Гарячі* ***жнива****…* (С. Васильченко); ***Жовтень****… Ще недавно кущ горобини зеленів*

різьбленим листям; ***Надвечір'я.*** *З поля вертається череда* (Є. Гуцало); ***Гарячий день****!* (Ю. Федькович); ***Понеділок. Вівторок. Субота*** (Т. Севернюк); ***Підвечірок.*** *Промінь останній лягає на згірок* (П. Мовчан);

г) абстрактні поняття:

– загальнофілософські поняття та категорії – буття, простір, рух, час, макросвіт, мікросвіт, всесвіт тощо, напр.: ***О, невтолимість руху****… Світе, чи ти єси?* (Т. Севернюк); ***О двадцятий вік!*** *Надшвидкісний, надболісний, великий, весь час живеш на грані тиші й крику* (П. Мовчан); *Села одрізані від світу.* ***Кам'яний вік*** (Л. Костенко); ***Світлий наш світ!*** (Ю. Федькович);

– інші абстрактні поняття, напр.: *Руйновище* ***віри, і розпач, і розпач****!* (Л. Костенко); – *Отаке воно – життя! Безберега* ***радість*** (В. Захарченко).

Другу лексико-семантичну групу утворюють номінативні речення, головний член яких позначає предмети, матеріальні реалії навколишнього світу. За типом сприйняття органами чуття предметів та явищ дійсності виокремлюємо дві групи:

1) конкретні матеріальні реалії об'єктивної дійсності:

а) назви небесних тіл, сузір'їв, напр.: *І тоді обрис земної кулі повільно виникає переді мною.* ***Печальна земна куля*** (П. Загребельний); ***Молочний Шлях… сусідня сонячна система…*** *А ми вже далі мчим…* (В. Сосюра);

б) назви місцевостей:

– назви краю, сторони, напр.: ***Нові краї, дивні, незнані*** (І. Багряний); ***Ой зелена земля моя, голубі береги!*** (М. Рильський);

– назви територіальних поселень, населених пунктів, напр.: ***Село! Село!*** *Веселі хати!* (Т. шевченко); *Сніги…* ***Башкирія****… Блакить…* (В. Сосюра); ***Старий Остропіль. Константинів*** (Т. Севернюк);

– назви частин землі в населених пунктах, напр.: ***Чудова підгальська околиця*** (І. Франко); ***Ох, та двір же то, двір!..*** (Ю. Федькович); *Пекучий день… лісів солодка млява…* ***смага стежок****…* ***сонливиці левад****…* (Л. Костенко);

– назви окремих ділянок земної поверхні, напр.: ***Біле, біле поле*** (Леся Українка); ***Широкий, необмежений, незайманий степ*** (М. Коцюбинський); *Місто, оточене з трьох сторін горами, мов у захисті мурів.* ***І ліси… ліси. ЛІСИ*** (Л. Дереш); ***Бори, діброви, несходимі пущі*** (Л. Костенко);

– назви підвищень над навколишньою місцевістю, напр.: – *Ну які ж це кручі? – засміялася Вероніка. –* ***Пагорки****, та й годі!* (М. Старицький); ***Сині верхогір'я****, Даль-голубизна…*; ***Скелі*** *й нетрі* (М. рильський);

– назви розколин та западин на земній поверхні, напр.: – *Я викрешу вогню, там щось не гаразд…* ***барліг… безодня… провалля****!..* (М. Стельмах);

– назви водних поверхонь та просторів, напр.: ***Ставок.*** *Хрущі. Гаїв зеленограй* (Б. Олійник); ***Ріка.*** *Місток І синь вгорі* (Т. Севернюк); ***Море! Гниле непроходиме море… Безкраї трясовини, твань, багнища****…* (О. Гончар);

в) назви землі, яку обробляють, напр.: – ***Ну й земелька!.. Ех, та й земелька ж****, – бубонить собі під ніс Андрій* (С. Васильченко); ***Промерзлий ґрунт*** (П. Загребельний);

г) назви об'єктів флори: ***Тополі, тополі****… Є щось тужливе в їхніх задумливих силуетах…*); ***Полин, солончаки, жорства. Сухі будяки в червоних шапках*** (О. Гончар); ***Мокре листя, Срібний блиск акацій*** (Т. Севернюк); ***А барвінок! Барвінок хрещатий!*** (Т. Шевченко);

ґ) назви об'єктів фауни: ***І сірий зайчик, такий маленький, такий … один. І вовчик-братик, і біла білка, і хитрий лис…*** (Б. Олійник); ***Птахи, птахи!*** *Які невтомні зграї Летять над морем!* (М. Рильський); *Лящі водились широкі, як сковороди.* ***В'язі, щуки, клені*** (Є. Гуцало);

2) матеріальні речі (загалом побутові), пов'язані з діяльністю людини:

а) назви будівель, житлових та інших приміщень, напр.: – ***Ось вам і млинець*** (Ю. Федькович); ***Вдовина хата****… стріха… мох… дощі побілку змили…* (П. Мовчан); *Черга.* ***Буфет. Каси*** (Л. Костенко);

б) назви транспортних об'єктів, напр.: *Пронизистий вітер.* ***Таксі****. Шуркотіння* (В. Стус); ***Валка. Чумацька валка.*** *Корж кликав її всіма силами знесиленої душі* (З. Тулуб); ***Моторки****…*; ***Ворожий корабель****…* (М. Рильський);

в) назви зброї, напр.: *Іван (обзирає ніж і віддає відтак Довбушеві)* ***Гарний ніж!*** (Ю. Федькович); – ***Ото шабля!*** *– ахнули майстри* (З. Тулуб);

г) назви музичних інструментів, напр.: ***Цимбали, бубни, гуслі, жоломійки…*** (Леся Українка); ***О, та скрипка!*** (О. Кобилянська); *Рожеві сосни…* ***Арфа вечорова…*** *Але прислухайсь: ми тут не одні* (Л. Костенко);

ґ) назви різних побутових предметів, напр.: *…* ***папір, перо і філіжанка*** (В. Стус); ***Вітрина.*** *Дівчина біля живого скла* (М. Рильський); ***Люстра, золото, срібло****…* (С. Васильченко);

д) назви одягу, напр.: *Нема грошей, нам наказано брати, що зможемо.* ***Ось кожух****!* (І. Франко); – ***Ось шинеля****, – мовив Козидра, розв'язуючи згорток* (Є. Гуцало); ***Візантицька княжеська ноша, діадем, порфілова, соболем забланена манта*** (Ю. Федькович);

е) назви продуктів харчування, напр.: – ***Свіжі персики! Мигдаль! Фісташки!*** *– вривався дзвінкий голос хлопчика з повними сапетами. А інші голоси перебивали: –* ***Устриці! Свіжі устриці! Мідії! – Кумис! Кумис холодний! – Чурек гарячий! Чурек!*** (З. Тулуб); *Посеред Барткового подвір'я насипано купу зерна.* ***Пшениця, жито, гречка, просо*** (Б. Харчук);

є) назви особистих речей, напр.: – ***Ось перстень мій,*** *– пошепки, уривчасто заговорила панна* (М. Старицький); ***Офіційна заява… Протокол засідання****…* (О. Мусієнко); *Майна у прокурора було кубометрів півтора.* ***Два антрацитові чемодани, якісь пакунки, згортки, рулони*** (П. Загребельний).

Третя лексико-семантична група об'єднує синтаксичні номінативні одиниці, якими названо особу (осіб) залежно від суспільно-родинного становища, роду занять, характеру, зовнішності, поведінки тощо. Розмежовуємо такі підгрупи речень, що позначають:

1) різні соціальні угрупування людей (спільноти):

а) за національністю, походженням, напр.: *Варава Андріян Данилович… Рік народження 1890…* ***Українець****…* (О. Мусієнко); *Василина (довго мовчить).* ***Московка!*** (І. Карпенко-Карий); ***Чужинець. Далекий-далекий чужинець. Чужак…*** (І. Багряний);

б) за соціальним статусом, напр.: ***Магнат. Шляхтич. Багатир.*** *Так, багатир* (З. Тулуб); ***Сторукий і стоокий княжий печатник*** (Р. Федорів); ***Аристократія! Сучасна аристократія! … Володарі…*** (І. Багряний);

в) за способом життя, поглядами, напр.: ***Демократ, опозиціоніст, хитра голова*** (І. Франко); – ***Колишні комунари****… І так…* – ***Соціалісти… Дашнаки…***

Троцькісти… праві… ліві… безпартійні… *і інші… і інші… Весь народ…* ***Ветерани революції… Мисляча верхівка… Авангард…*** (І. Багряний);

г) за віковими параметрами, напр.: ***Покоління байдужих. Покоління пофіґістів.*** *Але то тільки зовні* (Л. Дереш); ***Величезна родина! … Цілий рід! … Українська степова родина на гірському тлі*** (І. Багряний);

2) окремо людину як особистість з зовнішньою та внутрішньою характеристикою:

а) на ім'я, по батькові, а також прізвище, прізвисько, напр.: *Іван знайомить матір з Павлом, і вона ледве чутно проказує: –* ***Ольга Павліна*** (В. Кучер); ***Бетховен.*** *Добрий маг* (В. Стус);

б) за статтю, напр.: *По тій стежці, назустріч знесамовитілому звіру, йшло двоє людей.* ***Чоловік і жінка*** (П. Загребельний); *Дивовижна химерна* ***дівчина*** (І. Багряний); *Річард Оте* ***хлоп'я*** (Леся Українка);

в) за родинним статусом, напр.: *Іван (зриваючись)* ***Отець мій! Мій дядичок!***); *Іван* ***Мій бідний брат!*** (Ю. Федькович); ***Батько й мати. Сестра*** (П. Загребельний); ***Його онука****, Мариночка! До двору!* (М. Рильський);

г) за видом діяльності, заняттям, фахом, напр.: – ***Ливар****…* – ***Шахтар****…* – ***Голова колгоспу****…* – ***Металіст****…*– ***Колгоспник****…* – ***Робітник****…* – ***Колгоспник****…* – ***Колгоспник****…* – ***Директор****…* – ***Робітник****…* – ***Колгоспник****…* – ***Робітник****…* – ***Пролетар****…*; ***Учителька! Оце так учителька! Ну та й учителька…*** (С. Васильченко);

ж) за покликанням, здатністю, внутрішнім потягом, напр.: ***Проводар наш!*** (Олена Пчілка); ***Перший мисливець у цілому світі*** (І. Багряний); – ***Ой, та й митець*** (Панас Мирний); ***Художник. Дивак. Самітник*** (Л. Костенко);

з) за вдачею, натурою:

– з хорошими рисами характеру, напр.: *Мій боже милий!* ***А трудяще, А чепурне, та роботяще, Та тихе*** (Т. Шевченко); ***Ой ловка ж, ловка!*** *– зашуміли деякі* (С. Васильченко); –***От добра людина!*** (Панас Мирний);

– з поганими рисами характеру, напр.: ***Базіки. Балакуни.*** *Пробазікали Україну!* (О. Гончар); ***От, опияка!..*** (Панас Мирний); ***Поганий, мерзький, скверний, бридкий, Нікчемний, ланець, кателик! Гульвіса, пакосний, престидкий, Негідник, злодій, єретик!*** (І. Котляревський);

е) за типом поведінки, вчинками, напр.: ***О, гордий який!*** *– кепкувала сусідка* (Є. Гуцало); ***От недогадливі!..*** *після виборів земський з'їзд…* (Панас Мирний); ***Такий слухняний… Завжди чемний і ввічливий*** (Л. Дереш);

є) за зовнішністю, напр.: ***Ото козарлюга!*** (З. Тулуб); ***Красива лобаста голова, рельєфно випуклі надбрів'я, твердий погляд сірих очей, бугруваті вилиці, міцно стиснуті губи*** (О. Мусієнко); ***Стегно. Коліно. Випукле плече*** (П. Мовчан);

і) за внутрішнім станом (настроєм, фізичним самопочуттям), напр.: *І я махнув. І вирівняв суглоби.* ***Збезважений****. До птиці уподобився* П. Мовчан; ***Прекрасний мій зажинок. Вдоволена душа. Утішений ущерть*** (П. Мовчан);– ***Живий! Здоровий!*** *– зітхнула вона. Слава богові!* (З. Тулуб).

Тісно пов'язаними з трьома групами є також значна кількість номінативних речень, головний член яких чітко відображає певні біблійні образи та події. Більшість таких номінативних одиниць спрямовані представити Бога та

богоязливу чи непокірну людину, в окремих випадках згадуваними є факти, предмети, окремі речі [2, с. 93].

Значному розширенню та збагаченню семантичного наповнення номінативних одиниць сприяє вживання головних членів у переносних, метафоричних значеннях, що становить перспективу подальших розвідок.

Отже, представлена різноманітність лексико-семантичного наповнення односкладних іменних речень функційної сфери репрезентації обумовлена не лише актуальністю та кількістю їхнього різногалузевого використання, а поліфункційністю при найменуванні об'єктів реальної / ірреальної дійсності.

Список літератури

1. Арват Н. М. Про лексичне наповнення структурних схем простого речення / Н. М. Арват // Мовознавство. – 1973. – № 4. – С. 42–49.

2. Вітрук Н. Л. Стилістичні параметри використання односкладних речень репрезентації та апеляції у біблійних текстах / Надія Вітрук // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 506–508 : Слов'янська філологія. – С. 90–96.

3. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 149 с.

4. Сушинська І. М. Структурно-функціональні різновиди номінативних речень у сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова" / Сушинська Ірина Михайлівна ; Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.

References

1. Arvat N.M. About lexical content of structured schemes of a simple sentence / N.M. Arvat // Linguistics. – 1973. – № 4. – P. 42–49.

2. Vitruk N.L. Stylistic parameters of usage of composite sentences of representation and appeal in biblical texts / Nadia Vitruk // Scientific Bulletin of Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych: Coll. Science. Works / Science. Ed. Bunchuk B.I. – Chernivtsi: Chernivtsi nat. University Press, 2010. – Vol. 506–508: Slavic philology. – P. 90–96.

3. Kolshanskyy G.V. Context semantics / G.V. Kolshanskyy. – Moscow: Science, 1980. – 149 p.

4. Sushynska I.M. Structural and functional variations of nominative sentences in modern Ukrainian literary language: Abstract. Dis. for getting scien. Candidate's degree in Philolog: spec. 10.02.01 "Ukrainian Language" / Sushynska Irina; Dnipropetrovsk State. Univ. – Dnepropetrovsk, 2000. – 20 p.

Аннотация. *В статье обозначены лексико-семантическое наполнение односоставных предложений репрезентации в современном украинском литературном языке. Выявлено, что носителем основного семантического значения в номинативных единицах является главный член предложения, лексическое значение которого может быть очень разное, поскольку направлено на констатацию объектов окружающей действительности.*

Ключевые слова: *односложные именные предложения, односоставные предложения репрезентации, главный член предложения, семантическая структура предложения, лексико-семантическое наполнение.*

Abstarct. *Structural-semantic organization of any sentence as the language sign forms the structure meaning, its functions and tasks. Composite sentences of representation (nominative) are formed according to this principle. Semantics of composite nominative sentences of functional scope of representation depends on the context, and in colloquial speech - on the situation. Context helps the reader / listener to more precisely and better understand said by the speaker.*

The carrier of the core semantic meaning in the nominative units is a main member of the sentence, with which people and realia of surrounding reality are named, marked, indicated and characterized. Lexical meanings of the words that are the key members of nominative units are extremely different. This is due to the specifics of these syntactic constructions designed to record and admit everything happening around.

In the article, according to the lexical meaning of the main member, there are singled out the following groups of sentences of the functional area of representation, with which are named: 1) nature phenomena, their laws, and various abstract concepts; 2) items, specific material objects of reality; 3) the person (s), its status, occupation, state (physical and moral) behavior of others. Each group is divided into smaller subgroups, in which more specifically are stated the mentioned above objects of reality. A significant number of nominative sentences, whose main member clearly reflects certain biblical images and events, are closely related to the three groups.

Significant expansion and enrichment of the semantic content of nominative units is influenced by the use of the main members in portable, metaphorical meanings, whereas direct meanings name only real phenomena and processes

Keywords: *composite nominative sentences, composite sentences of representation, the main member of the sentence, semantic structure of the sentence, lexical-semantic content*

.

УДК 811.161.1'373

COMPUTER LEXICOGRAPHY: PROBLEMS AND PROSPECTS

IVANOVA Oksana Victorivna, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of English for Technical and Agrobiological Specialties, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)

Abstract. *The article deals with computer lexicography, its beginnings, development and role in modern society. Computer lexicography advantages in comparison with traditional lexicography have been substantiated. Special attention has been paid to the objectives given to an electronic dictionary compiler. Electronic dictionary classification has been proposed. The main purposes and problems of this lexicography branch have been found out.*

Keywords: *computer lexicography, traditional lexicography, electronic dictionary, database, classification, compiler*

Extreme revolution changes are being happened in the field of lexicography and Terminography today that are based on the computer technologies use for the language units' descriptions. This fact encourages the organization of hypertext space in the lexicographic practice and creation of the electronic dictionaries. Today lexicography is largely synonymous with computer lexicography or electronic lexicography and many

© O.V.Ivanova, 2016

scientists predict that traditional dictionaries will disappear in the nearest future.

Nowadays dictionaries take up to all the changes in life and society demonstrating dynamic language processes. Lexicographic glut is remarked by many scholars as one of the key feature of modern language situation.

Relevance of the topic. Modern lexicography description is changed essentially because of computer technologies implementation: on the one hand, real opportunities of implementation lexicographic projects in short terms appear; on the other hand, compilers' activity space extends. Computer appearance and online dictionaries is explained by an aspiration to reflect all linguistic achievements in lemma and in external social and cultural causes: growing essence of informational resources and society mobility.

Electronic dictionary as an occurrence is relatively new and at the same time is quite dynamic. It is explored by many native and foreign scientists (V. Dubichynskyy, M. Peschak, V. Perebyynis, V. Sorokin, V. Shyrokov, Ye. Karpilovs'ka, V. Selegey, S. Granger and others). Linguists' attention is paid to the problem of its compilation, functional peculiarities and usage. However the question of the context of modern dictionary is still urgent.

The aim of the article is to show the essence of computer lexicography, to describe its advantages over traditional lexicography, its role in our modern world and to sketch some priorities for the future of computer lexicography.

Achieving the aim of the article causes solution of the following **tasks:**

1. Key definitions of computer lexicography.
2. Configurations of the main tasks and prospects of this branch.
3. Turning out some problems and suspicions in computer lexicography.
4. The strengths of computer lexicography determination.

Modern computer lexicography develops rapidly and becomes a very popular throughout the world as the numbers of people who study foreign language increase constantly and the numbers of electronic dictionaries' users grow. As we can see, modern lexicography is undergoing the new stage of its development. Rapid progress in computer, communicative and multimedia technologies enables the coming generation of lexicographic recourses. They are based on specific methods of language material computer processing (including corpus-based) with the widespread electronic format use involving multimedia presentations of lexicographical products [2, p. 154]. Computer lexicography is a branch of lexicography that uses computers in lexicographic practice. Computerization of lexicographic activity involves creating special database machines and the development of formation these database methods, supplying information in net base and its use.

Such as the computer lexicography came out of the traditional lexicography, it solves also the problems of dictionaries compiling but it uses other approaches and methods. That is why there are many common features in these two areas of focus but there are also many differences.

The common feature for these lexicographic branches is the problems of theoretical problematic of dictionaries' classification, stages of lexicographic activities, requirements for different types of dictionaries making. Particular task of the computer lexicography is development of computer algorithms, programs, systems and technologies for compiling and using dictionaries. Lexicographic systems give an opportunity for forming dictionary entry; saving text, visual and sound information; accomplishing information processing

(analyses, search, filtering, reconstruction etc.). As modern computer lexicography orientates toward users' needs there are different vectors in it.

The main actual topical computer lexicography questions have to be solved. Among them are the following:

1. Providing neutrality of lexical and terminological database with different linguistic theories.
2. Normalization and standardization of different computer dictionaries.
3. Adequacy of descriptive positions and also data presenting in the dictionary.
4. Free computer dictionaries' data expansion in science and education.

Electronic dictionaries (EDs), which are defined as primarily human-oriented collections of structured electronic data that give information about the form, meaning and use of words in one or more languages and are stored in a range of devices (PC, internet, mobile devices etc.) [5]**.** Electronic dictionaries creation causes, as S. Granger believes, appearance of six of the most significant innovations: corpus integration; more and better data; efficiency of access; customisation; hybridisation; and user input [5]**.** In what follows, that the use of computer technologies allows overcoming traditional lexicography inconsistencies: between corpus and its convenient use; between completeness of lexical meaning and illustration material correspondence to a current language and cultural situation; between lexicographical concepts latitude and vocabulary limited its lexical database.

The process of dictionary formation with the help of information technologies is very difficult and requires highly qualified professionals attachment in the field of linguistics and programming and usually brings up the following tasks:

1. qualified formation of lexicographic material that can be formed on the base of subsist paper variants after their addition and enhancing;
2. great amount of material transformation, including scan procedure, recognition, redaction and correction mistakes;
3. data model formation, which structure allows to reflect numerous structural and semantic connections between registered units. This stage is very responsible and complicated by the absence of formal device for the system of all possible semantic statuses. It is traditionally considered that precision above mentioned data model system could be complex of lexical and grammatical meanings [1, p. 72];
4. scarping procedure (the process of database creation);
5. lexicographic system formation based on the structural analysis of the existed traditional paper dictionaries and includes database models, formal grammars and formal systems;
6. virtual lexicographic system creation that is a result of the lexicographic system transformation into virtual object, is functioned with net usage and is based on multilevel architecture with the basic principle for building Web-services technology. In the result of user's interface and instrumental devices development virtual lexicographic system transforms into laboratory [1].

The electronic dictionaries have different tasks which determine their classification:

1) the dictionaries which accomplish only one function (definition dictionaries);
2) the dictionaries which accomplish several functions ("ABBYY Lingvo").

The advantages of computer dictionaries are visible:

- an opportunity to elaborate and save large amounts of information;

- compact – even large vocabularies can be placed on a portable data storage device;
- possibility to put on the local and global net;
- extremely rapid processing of large amount of information;
- easy access to the information, search capabilities, sampling, etc. [1].

Multiplicity of access is one of the main benefits of electronic dictionaries. Users now have the wide range of search options besides the traditional ones (fuzzy search, incremental search, all text search, etc.) Accessibility is not yet optimal, however, and users still often struggle to get to the right headword or phrase and to find the specific information they are looking for [5]. Also electronic lexicography broke down the barriers between different types of dictionaries: definition dictionaries, translation dictionaries, thesaurus, glossary, vocabulary learning tools and others. Now we receive a single product that combine one or more types of reference work.

But there are also some problems and suspicious moments in electronic dictionaries, among which are the following: the author of the paper dictionary is responsible for authenticity and actuality of the information; this information corresponds demands of the modern science; the author also is responsible before the reader who is non-linguist and who trusts this dictionary and searches for the necessary reliable information in it; and the last this person is responsible before himself or herself as a professional and the author of this work.

Unfortunately, in electronic dictionaries the author is unfamiliar to us and, thus, no responsibility for the quality of given information. Moreover, to my mind, giving an opportunity to a user to add some information is inadmissible, because we don't know the level of this person's knowledge, we can't check the resource where this information was taken that is why it is an omission and mistake of online dictionaries compilers. The dictionary compiling has to be conducted by a real professional and creator. But in spite of these problems the use of electronic dictionary is convenient and gives plenty of information for any question.

Therefore, computerization of lexicography essentially extends lexicographers' opportunities. The development of progressive computer technologies proves the necessity of complete computerization in lexicographic research: dictionary file creation on the database, building electronic entries, language units' computer interpretation and redaction, paper or electronic dictionaries formation based on the principles of corpus lexicography [2, p.165].

To conclude, we can prove that computer lexicography is a prospective science with extreme development and enhance that proves its efficiency and necessity in the use. This branch of lexicography is the future of lexicography. Through computed processing lexicographic database on new methodological basis continues its active development of lexicography and probably the XXI century will be called the Gold Age of Lexicography.

The next set of our study will be concentrated on the user input in the wiki technology which has brought about the most influential changes in lexicography.

Список літератури

1. Білятинська І. Компютерна лексикографія як перспективний напрямок розвитку процесу укладання словників / І. Білятинська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://prlingv.at.ua/publ/komp_juterna_leksikografija_jak_perspektivnij_naprjamok_rozvitku_procesu_ukladannja_slovnikiv/1-1-0-7

2. Іванова О.В. Основи укладання галузевих глосаріїв. Курс лекцій : навч. посібн. / О.В. Іванова. – К. : ЦП «Компринт», 2014. – 202 с.

3. Перебийніс В.І. Традиційна та комп'ютерна лексикографія. Навчальний посібник / В.І. Перебийніс, В.М. Сорокін. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2009. – 218 с.

4. Широков В.А. Компютерна лексикографія / В.А. Широков. – Київ: Наукова думка, 2011. – 351 с.

5. Granger S. Electronic lexicography: From challenge to opportunity / S. Granger. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/259640872_Electronic_lexicography_From_challenge_to_opportunity]

References

1. Bilyatyns'ka I. Kompyuterna leksykohrafiya yak perspektyvnyy napryamok rozvytku protsesu ukladannya slovnykiv / I. Bilyatyns'ka. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://prlingv.at.ua/publ/komp_juterna_leksikografija_jak_perspektivnij_naprjamok_rozvitku_procesu_ukladannja_slovnikiv/1-1-0-7

2. Ivanova O.V. Osnovy ukladannya haluzevykh hlosariyiv. Kurs lektsiy: navch. posib. / O.V. Ivanova. – Kyyiv: TsP «Komprynt», 2014. – 202 s.

3. Perebyynis V.I., Sorokin V.M. Tradytsiyna ta komp''yuterna leksykohrafiya. Navchal'nyy posibnyk / V.I. Perebyynis, V.M. Sorokin. – Kyyiv: Vydavnychyy tsentr KNLU, 2009. – 218 s.

4. Shyrokov V.A. Kompyuterna leksykohrafiya / V.A. Shyrokov. – Kyyiv: Naukova dumka, 2011. – 351 s.

5. Granger S. Electronic lexicography: From challenge to opportunity / S. Granger. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : https://www.researchgate.net/publication/259640872_Electronic_lexicography_From_challenge_to_opportunity]

Анотація.*У статті розглянуто умови виникнення комп'ютерної лексикографії, її роль у сучасному суспільстві та динаміку розвитку. Обґрунтовано переваги комп'ютерної лексикографії порівняно з традиційною лексикографією. Окрема увага зосереджується на задачах, що стоять перед укладачами електронного словника. Подана класифікація електронних словників. Визначено основні завдання й проблеми цієї лексикографічної галузі.*

Ключові слова: *комп'ютерна лексикографія, традиційна лексикографія, електронний словник, база даних, класифікація, укладач*

Аннотация. *В статье рассмотрены условия возникновения компьютерной лексикографии, её роль в современном обществе и динамика развития. Обоснованы преимущества компьютерной лексикографии в сравнении с традиционной лексикографией. Отдельное внимание сосредоточено на задачах, которые стоят перед составителями электронного словаря. Предоставлена классификация электронных словарей. Определены основные задачи и проблемы этой лексикографической отрасли.*

Ключевые слова: *компьютерная лексикография, традиционная лексикография, электронный словарь, база данных, классификация, составитель*

УДК 811.161.2

ЛЕКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ ТУРИСТСЬКОГО ЖАРГОНУ

**ІВАХНЕНКО Тамара Павлівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології для неспеціальних факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)**

Анотація. *У статті репрезентовано лексико-семантичні групи туристського сленгу; досліджено основні джерела його поповнення; з'ясовано словотворчі засоби сленгової лексики туризму; встановлено сленгові відповідники (синоніми).*

Ключові слова: *субкультура, лексико-семантичне поле, професіоналізми, жаргонізми, арготизми, сленг, туристський сленг, сленгові відповідники (синоніми), словотворчі засоби сленгової лексики туризму*

Кожне суспільство має деяку сукупність культурних зразків, які сприймаються всіма членами суспільства. Така сукупність називається домінуючою культурою. Водночас окремі групи суспільства розвивають певні культурні комплекси, що не сприймаються всіма членами суспільства, тобто формують свою культуру, яка відрізняється від домінуючої й називається субкультурою.

Субкультура – це самостійне цілісне утворення в межах домінуючої культури (цінностей, норм, переконань, зразків поведінки тощо), модифікованих відповідно до вікових, професійних, класових, територіальних та інших особливостей певної соціальної групи, спільноти. Наприклад, етнічна чи професійна субкультура, субкультура організації тощо. Професійна культура тісно пов'язана зі змістом професійної діяльності, роллю, яку вона відіграє в суспільстві, організацією робочого місця представників даної професії. На неї справляє великий вплив професійна освіта та підготовка. Субкультури відрізняються від домінуючої культури певними специфічними особливостями, що відповідають умовам життєдіяльності спільноти, групи. У субкультурі зберігаються засади домінуючої культури, її шкала цінностей, але виникають додаткові елементи, наприклад, норми, які забезпечують регулювання зв'язків у відповідних соціальних інститутах – військова, лікарська, освітня, сімейна субкультури тощо [1].

Туристські групи об'єднують людей найрізноманітніших професій, захоплень, віку, соціального статусу, національності. Субкультура в них виявляється на рівні загального культурного коду, що з'єднує в один рух велику кількість груп і діє ніби поверх професійних і статусних бар'єрів, а також через використання специфічного туристського жаргону. На сьогодні у сучасній лінгвістиці бракує чіткого термінологічного окреслення туристського сленгу, визначення його місця серед інших соціальних діалектів національної мови. Усе зазначене вказує на актуальність обраної теми.

Проблема сленгу стала об'єктом наукових зацікавлень таких українських дослідників, як: Л. Масенко, Л. Ставицька, Н. Шовгун, В. Демченка, С. Мартос, Є. Степанова та ін.

Мета статті – довести, що субкультура туристів виявляється через використання специфічного туристського сленгу; виділити лексико-семантичні групи туристського сленгу; дослідити способи їх творення.

Розглядаючи мовні й стилістичні функції професіоналізмів, жаргонізмів та арготизмів, О. Д. Пономарів відносить їх до підсистеми мови, яка характеризується обмеженістю функціонування, автор зазначає, що «словниковий склад сучасної

© Т. П. Івахненко, 2016

української мови має загальнонародний фонд, яким однаково користуються всі носії незалежно від місця проживання, фаху, способу життя, суспільного становища, освітнього рівня, віку й статі. До цього належать слова, відомі всім, хто володіє літературною мовою. У лексиконі представників кожної групи населення є специфічна лексика, властива тільки їм, тобто мовлення окремих професійних і соціальних груп має специфічні риси в доборі й використанні слів. При цьому обсяг лексикону певної соціальної або професійної групи визначається ступенем відособлення її від решти носіїв мови» [2, с. 98].

Туристський жаргон дещо специфічний. Його можна класифікувати і як жаргон певної сфери діяльності, коли говоримо про специфічне мовлення групи на маршруті чи команди на змаганнях, і як професійний, коли говоримо про мовлення керівників туристичних гуртків чи методистів туристичних відділів, які займаються тренерською діяльністю.

Україномовні жаргонізми, які є предметом нашого дослідження, які виникли вже після здобуття нашою державою незалежності. У нашій роботі ми зібрали й дослідили жаргонізми (140 сленгових відповідників до 63 термінів та професіоналізмів), що побутують у мовленні такої субкультури, як туристи.

Досліджені нами жаргонізми, що побутують у лексиконі україномовної туристської спільноти, можна об'єднати в такі **лексико-семантичні групи:**

1. Назви дій, процесів:

- доточити мотузку – *доштукувати;*
- здьоргування мотузки – *здьорг, зісмикування, зйом, зрив;*
- зірватися –*відклеїтися, зависнути, рвонути;*
- знятися із самостраховки – *виключитися;*
- стати на самостраховку – *включитися.*

2. Назви туристичних переправ:

- крутопохила переправа – *крутка, крутонаклонка, наклонка;*
- навісна переправа – *баба, навіска;*
- переправа вбрід – *брод;*
- підйом по вертикальних перилах – *банан, вертикала;*
- переправа по колоді – *бум;*
- переправа маятником – *тарзанка;*
- переправа по мотузці з перилами (паралельні мотузки) – *паралельки, цирк;*
- скельний підйом –*скальник, скеля;*
- спуск по вертикальних перилах – *дюльфер.*

3. Назви обладнання етапів:

- вихідна ділянка етапу – *старт;*
- ділянка перил – *поручні;*
- контрольна лінія – *КЛ-ка;*
- контрольний пункт – *КП-шка;*
- локальна петля – *локалка, ЛП-шка;*
- ноші – *рама;*
- подвійні суддівські перила – *ПСП-шки;*
- пункт проміжної страховки – *ППС-ка;*
- пункт страховки – *ПС-ка;*
- скелелазна стінка – *скеля, скальник, скалодром;*
- страховка – *страх;*
- точкова опора – *точка;*
- цільова ділянка етапу – *фініш.*

4. Назви туристського спорядження:

- альпеншток – *альпендрин;*
- бейсік – *блокер;*
- блокувальна мотузка – *блокуха, бухта, бухтовка;*
- блочок – *ролик, фікс;*
- вантаж – *баласт, груз, контейнер;*
- вус самостраховки – *ус;*
- гальмівний пристрій – *вісімка, гальмо, спусковуха, тормоз, шайба, юшка;*
- грі-грі – *Гриша;*
- двометровий вус самостраховки – *стропа, фал;*
- капля – *гіпс, зажим, сопля;*
- каска – *горшок, шльом, шолом;*
- мотузка допоміжна – *реп;*
- мотузка до 10 метрів – *коротиш, кусок, сопля, шмат, шматок, шмаття;*
- мотузка заплутана – *борода, дракон, макраме;*
- мотузка основна – *линва, основа;*
- пантін – *пан, стопа;*
- педаль – *петля;*
- прусик – *прус;*
- рукавиці –*верхонки, перчатки;*
- спарені карабіни – *двоєчка, спарка;*
- спорядження – *залізо, снаряга;*
- трек – *трак, каретка.*

5. Назви речей туристського побуту:

- каримат – *ізомат,піна, пінка;*
- КЛМН (кружка, ложка, миска, ніж) – *КЛМН-шка;*
- рюкзак – *бандура, куль, мішок, плецак, рюк,*чувал;
- сідушка – *бек,каріпопа, нажопник, пендель, пендюрка, піддупник, підпорок, підп'яточник, підсідничник, підштучник, пінопопа, поппер, поппінс, сідуха, фальшзад, радик, радикулітка, хоба, хопа;*
- спальник – *спиміх;*
- туалетний папір – *срулончик, факс;*
- 2 з'єднаних спальники – *двойка, змій Горинич, касета, спарка, штани.*

6. Назви туристичних вузлів (унаслідок значної кількості вузлів, які повинен знати й уміти в'язати туристи, останні їм придумують альтернативні асоціативні назви для кращого запам'ятовування й відтворення):

- академічний – *пісочний годинник;*
- брамшкотовий –*брамшкот;*
- грейпвайн – *2 хрестики, 4 контрольки, ха-ха;*
- зустрічний – *булочка, паравозик, плюшечка;*
- контрольний вузол – *контролька;*
- подвійнийпровідник – *заячі вушка;*
- середиинийпровідник – *метелик, памперс.*

Значну частину слів можна віднести до професійного жаргону (неофіційні розмовні замінники термінів (*вертикалка, самострах*)). Професіоналізми не становлять чіткої системи, тоді як терміни є систематизованими (кодифікованими) назвами понять. Професіоналізми виникають у тих галузях, де складна, або навпаки – не зовсім сформована термінологія, там, де особливої термінології не може бути.

Більш детально розглянемо походження (способи творення) туристських жаргонізмів. До них належать:

1. **Скорочення слів, які існують у мові:**
   - брамшкотовий вузол *–брамшкот;*
   - гальмівний пристрій *–гальмо;*
   - здьоргування мотузки – *здьорг;*
   - крутопохила переправа – *крутка;*
   - мотузка основна – *основа;*
   - пантін – *пан;*
   - прусик – *прус;*
   - рюкзак *–рюк;*
   - самостраховка – *самострах, сам;*
   - страховка – *страх*;
   - точкова опора – *точка.*

2. **Суфіксація** (за допомогою суфіксів **-к-, -ух-, -єчк-,** причому багато жаргонізмів утворені від абревіатур і є наслідком прямого читанняскорочень):
   - блокувальна мотузка – *блокуха;*
   - гальмівний пристрій – *спусковуха;*
   - КЛМН (кружка, ложка, миска, ніж) – *КЛМН-шка –[келемене´шка];*
   - КЛ (контрольна лінія) – *КЛ-ка – [кае´лка];*
   - КП (контрольний пункт) – *КП-шка*КЛ – *[капе´шка];*
   - контрольний вузол – *контролька;*
   - ЛП (локальна петля) – *локалка, ЛП-шка– [елпе´шка];*
   - переправа по мотузці з перилами (паралельні мотузки) – *паралельки;*
   - ПСП (подвійні суддівські перила) – *ПСП-шки – [пееспе´шки]*;
   - ППС (пункт проміжної страховки) – *ППС-ка – [пепее´ска]*;
   - ПС (пункт страховки) – *ПС-ка – [пее´ска]*;
   - спарені карабіни *–спарка, двоєчка;*
   - 2 з'єднаних спальники – *спарка.*

3. **Префіксально-суфіксальний спосіб** (префікси **на-**, **під-** + суфікс **-ник-**):
   - сідушка – *нажопник, підсідничник, підп'яточник, піддупник, підштучник.*

4. **Основоскладання:**
   - сідушка – *пінопопа, каріпопа, фальшзад;*
   - спальник – *спиміх.*

5. **Уживання слів у переносному значенні:**

а) на основі метафори («певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю») [3, с. 456]:
   - академічнийвузол – *пісочнийгодинник;*
   - гальмівний пристрій – *вісімка, юшка;*
   - грейпвайн (вузол) – *2 хрестики, 4 контрольки, ха-ха;*
   - зустрічний – *булочка, паравозик, плюшечка;*
   - зірватися – *відклеїтися;*
   - знятися із самостраховки – *виключитися;*
   - каска – *горшок;*
   - мотузка до 10 метрів – *сопля;*
   - мотузка заплутана – *борода, дракон;*
   - пасивний потерпілий – *лялька;*
   - переправа по мотузці з перилами – *цирк;*
   - підйом по вертикальних перилах *–банан;*

– подвійнийпровідник(вузол) – *заячівушка;*
– рюкзак – *бандура;*
– середиинийпровідник(вузол) – *метелик, памперс;*
– сідушка –*фальшзад;*
– стати на самостраховку – *включитися;*
– 2 з'єднаних спальники – *касета, штани, змій Горинич.*

б) на основі метонімії («переноситься значення слів з певних явищ та предмети на інші за суміжністю»[3, с. 457]):

– вантаж – *контейнер;*
– спорядження – *залізо.*

6. Фонетична (звукова) асоціація (упоявіподібнихслівнаявнийелементгри, колиобігруютьзвучання слова, вишукуючинайбільшвиразний):

– грі-грі – *Гриша;*
– сідушка – *хоба, хопа (від вигуку «хоба!»).*

7. Запозичення з інших мов (російської, англійської):

– вантаж – *груз (рос. вантаж);*
– крутопохила переправа –*крутонаклонка (від рос. крутонаклонная переправа);*
– переправа вбрід – *брод (рос. брід);*
– потерпілий пасивний – *зонтик (рос. парасолька);*
– рукавиці –*перчатки (рос. рукавички);*
– сідушка – *бек (англ. back– спина);*
– спорядження –*снаряга (від рос. снаряжение).*

Потрібно відмітити, що є жаргонізми, які мають декілька лексичних значень, тобто говоримо про **полісемію (багатозначність) жаргонізмів**:

– *скеля* – скелелазна стінка й скельний підйом як вид туристичної переправи;
– *сопля* – капля й мотузка довжиною до 10 метрів;
– *сларка* – 2 з'єднаних між собою карабіни й 2 з'єднаних між собою спальники.

Більшість туристських термінів мають по декілька сленгових відповідників. Це пояснюється вживанням у різних регіонах України. Отже, можна відзначити **синонімію жаргонізмів**:

– здьоргування мотузки – 4 (*здьорг, зісмикування, зйом, зрив*);
– 2 з'єднаних спальники – 5 (*касета, «штани», спарка, змій горинич, двойка);*
– гальмівний пристрій – *6 (вісімка, гальмо, спусковуха, тормоз, шайба, юшка);*
– мотузка до 10 метрів – 6 (*коротиш, кусок, сопля, шмат, шматок, шмаття);*
– рюкзак – 6 (*бандура, мішок, чувал, плецак, куль, рюк);*
– сідушка – 19 (*бек,нажопник, сідуха, підсідничник, пінопопа, підпорок, подп'яточник, піддупник, підштучник, хоба, хопа, пендель, поппінс, поппер, каріпопа, фальшзад, пендюрка, радик, радикулітка).*

Отже, туристський жаргон можна класифікувати і як жаргон певної сфери діяльності, і як професійний. Лексика туристського жаргону загалом ґрунтується на загальнонародній мові й відрізняється від неї експресивністю, усіченням чи спотворенням слів, своєрідним словотворенням. Серед зібраних і досліджених жаргонізмів виділено такі лексико-семантичні групи: назви дій, процесів; назви туристичних переправ; назви обладнання етапів; назви туристського спорядження;

назви речей туристського побуту; назви туристичних вузлів. До найбільш розповсюджених способів творення туристських жаргонізмів належать: скорочення слів, які існують у мові; суфіксація; префіксально-суфіксальний спосіб; осново складання; уживання слів у переносному значенні (на основі метафори й метонімії); фонетична асоціація; запозичення з інших мов (російської, англійської).

Список літератури

1. Форми культури. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http: // buklib.net /books/24457/.

2. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. – К. : «Либідь», 1993. – 248 с.

3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.

References

1. Formy kultury. – [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu:http://buklib.net/books/24457/

2. Ponomariv O. D. Stylistyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy. – K. : «Lybid'», 1993.– 248 s.

3. Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk/ R.T. Hrom'yak, Yu.I. Kovaliv ta in. – K.: VTs «Akademiya», 1997. – 752s.

Аннотация. *В статье представлены лексико-семантические группы туристского сленга; исследованы основные источники его пополнения; выяснены словообразовательные средства сленговой лексики туризма; установлены сленговые соответствия (синонимы).*

Ключевые слова: *субкультура, лексико-семантическое поле, профессионализмы, жаргонизмы, арготизми, сленг, туристский сленг, сленг соответствия (синонимы), словообразовательные средства сленговой лексики, туризм*

Abstract. *The article represents lexical-semantic groups of tourism slang. The author investigates the main sources of vocabulary updating, finds out the word-formation methods of tourism slang vocabulary and slang synonyms.*

Tourist groups unite people of the most diverse professions, preferences, ages, social statuses and nationalities. The subculture in these groups is evident at the level of general cultural code that connects plenty of groups with one sweep and acts as though there are no professional and status barriers as well as through the usage of specific tourism jargon. Nowadays there is no clear terminological definition of tourism slang and its place among other social dialects of the national language in modern linguistics. That is why everything mentioned above highlights the actuality of the selected topic.

Tourism jargon is somewhat specific. It can be classified as the jargon of the definite sphere of activity, when we talk about the specific discourse of the group on route or of the team during the competitions, as well as professional jargon, when we talk about the discourse of the leaders of tourist groups or coordinators of tourist departments that carry on trainer's activities

Ukrainian-language jargons that are the subject of our research appeared when our state gained its independence. In the article, we collected and investigated jargons (140 slang synonyms to 63 terms and industry words) that exist in the discourse of a tourism subculture.

Thus, tourism jargon can be classified as the jargon of the definite sphere of activity as well as professional one. On the whole, tourism slang vocabulary is based on the national

language and differs from it by expressivity, clipping or distortion of words and peculiar word-formation. Among the collected and investigated jargons we distinguished the following lexical-semantic groups such as the names of actions, processes; names of tourist ferriages; names of stages equipment; names of tourist equipment and names of things of tourist way of life.

The most widespread word-formation methods of tourism slang words are clipping of the words that exist in a language; suffixation; terminational and prefix method; word composition; application of words in their figurative meaning (on the basis of metaphor and metonymy); phonetic association; borrowing from other languages (Russian, English).

***Keywords**: subculture, lexical-semantic field, industry words, jargons, slang expressions, slang, tourism slang words, slang synonyms, word formation methods of tourism slang vocabulary*

УДК 811.112.2’373

НІМЕЦЬКОМОВНІ ВТОРИННІ КОЛЬОРОНАЗВИ, МОТИВОВАНІ РОСЛИННИМИ ОБ’ЄКТАМИ

КАПНІНА Галина Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов’янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», (м. Слов’янськ)

***Анотація.** Ця наукова розвідка реалізована у рамках компаративних досліджень з семантики кольору в німецькій мові. Проведено ґрунтовний аналіз німецькомовних вторинних кольороназв, мотивованих рослинними об’єктами, а саме, вторинних кольоропозначень, утворених за асоціацією чи в результаті порівняння з овочами, фруктами, ягодами, рослинами та їх частинами. Визначено форми утворення німецьких вторинних кольороназв, мотивованих рослинними об’єктами.*

***Ключові слова:** кольоронім, вторинна кольороназва, мотивовані кольоропозначення, німецька мова*

Феномен кольору завжди привертав увагу людини. На початковому етапі розвитку суспільства розрізнялись лише «світлі» та «темні» кольори. Потім їх кількість збільшувалась, при чому відбувалось це нерівномірно. У наш час різні народи презентують власні кольорові палітри, обумовлені особливостями їх історичного та, передусім, культурного розвою. У назвах кольорів об’єктивуються уявлення того чи іншого етносу про певний відрізок кольорового спектру та його властивості [7, с. 35], тому існують розбіжності у сприйнятті окремих кольорів народами світу.

Вважати, що кількість лексем, які позначають колір, дорівнює кількості існуючих кольорів – неправильно. В кожній мові кольори існують не тільки у «чистому» вигляді. Як реакція на необхідність конкретизації певного відтінку, скажімо, в німецькій мові з’явились лексеми, що складаються з 2 основ: *braunrot, blaugrau*, а пізніше – навіть з трьох: *hellrotorange*.

Варіативність найменувань відтінків кольору прямо залежить від рівня цивілізованості мовних реципієнтів, оскільки, крім лексико-морфологічних засобів, назви кольору перш за все утворювались від найменувань відповідних предметів, артефактів [3, с. 23]. Такі прикметники називаються кольоронімами вторинної номінації (*brilliantblau, schwefelgelb*). В них, на відміну від кольороназв первинної

© Г. І. Капніна, 2016

номінації, не простежується чітка етимологія, вони використовуються, здебільшого, у переносному значенні (*kirschen*- не як сік, а як відтінок червоного).

В німецькій мовній системі, як і в будь-якій іншій, досить активно використовуються традиційні складні прикметники на позначення кольору, одна з частин яких вказує на ступінь інтенсивності забарвлення. Серед них можна назвати як експресивно-нейтральні прикметники *hellblau, dunkelrot, mittelgrün,* так і емоційно-забарвлені *warmrot, nachtblau, zartrosa, blassgrün*. Утім, складних прикметників із семантикою кольору, частиною яких є об'єкт-еталон, значно більше, адже утворення назви кольору від назви предмета з таким кольором – найбільш продуктивний спосіб словотворчості [1, с. 130].

Вторинні кольороназви виникли в результаті того, що саме порівняння відіграє велику роль в описі назв кольору. По суті, вони є вербалізацією національно-специфічної лінгвокультурної картини світу окремого народу. Так, О. Кудря зазначає, що вторинний семіоз кольоропозначень якнайкраще фіксує особливості уявлень мовного колективу про колір і його роль у житті людини, а також специфіку колірних асоціацій [6, с. 177]. За допомогою вторинних кольороназв актуалізуються додаткові відтінки, виявляються непомітні деталі, розкриваються раніше приховані значення описуваного об'єкта. Не вимагає додаткових підтверджень той факт, що вивчення означеної проблеми сприяє кращому сприйняттю різних етносів, їх мислення, механізмів утворення слів у їх мові. Означений шар лексики є дуже цікавим для семантичного аналізу, зокрема, неспоріднених мов. То ж не дивно, що саме до цієї теми прикута особлива увага вітчизняних науковців.

Останні роки в українському мовознавстві виявились плідними на роботи, присвячені проблемі прикметників з семантикою кольоропозначення. Так, кольороніми в структурі української мови глибоко вивчаються відомими вітчизняними наукоцями, серед яких І. Бабій, Н. Бахіліна, О. Зівак, В. Дятчук, А. Кириченко, Т. Ковальова, А. Критенко та інші.

Кольоронім в німецькій мові – предмет наукових зацікавлень для І. Гавриляк, Т. Козак, С. Кантеміра, Н. Кулик, Т. Огуя.

Порівняльний аналіз українських кольоронімів з кольороназвами в інших мовах проводять Л. Довбня, І. Ковальська, О. Кудря, О. Науменко, Т. Нікульшина, А. Пастернак.

Компаративні дослідження з семантики кольору в німецькій та українській мовних картинах світу реалізують С. Єрмоленко, Л. Курченко, Н. Ніколаєва.

Попри наявні загальні результати у розробці цієї проблеми, чи не єдиною ґрунтовною роботою на тему «Вторинні кольоропозначення в німецькій мові» є дисертаційне дослідження Л. Ковбасюк «Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом "кольороназва" в сучасній німецькій мові» (2004 р.). Однак недостатньо дослідженими залишаються окремі групи слів, у результаті порівняння з якими було утворено нові кольороніми.

Таким чином, метою даної розвідки є аналіз німецькомовних вторинних кольороназв, мотивованих рослинними об'єктами. У полі зору нашої уваги – вторинні кольоропозначення, утворені за асоціацією чи в результаті порівняння з овочами, фруктами, ягодами, рослинами та їх частинами.

Об'єкт нашого дослідження – лексична мікросистема, до якої належить колірна лексика. Дослідниця Т. Венкель пропонує розглядати досліджувану лексико-семантичну мікросистему як таку, що за своєю структурою та типом відношень між її елементами відповідає моделі семантичного поля, оскільки ідентифікатор семантичного поля кольороназв розміщується за межами поля і являє собою

словосполучення «*слова, що позначають колір»* (*«позначення кольору»*). Цей ідентифікатор визначає родове поняття, по відношенню до якого всі члени поля є видовими поняттями [2, с. 7].

Вважаємо за необхідне конкретизувати термінологічний апарат, який буде використано в цій роботі. Наголосимо, що терміни «кольоратив», «кольоровім», «кольоропозначення», «назва кольору» вжито у статті в якості синонімів до слова «кольороназва», яке позначає окремі лексеми, словосполучення, терміни, ідіоматичні вирази, за допомогою яких виражається семантика кольорів, відтінків.

Вторинними кольороназвами будемо вважати лексичні одиниці (здебільшого, ад'єктивні (*weizenbraun*), рідше – іменникові (*olive*) з семантикою вторинного колірного значення.

Перед тим, як проаналізувати природу появи німецькомовних вторинних кольороназв, мотивованих рослинними об'єктами, розглянемо докладніше загальні позиції поповнення словникового запасу мови кольоронімами. На сьогоднішній день існує кілька думок щодо того, якими є джерела виникнення кольороназв у мові.

Як стверджує відомий у вітчизняній лінгвістиці дослідник прикметників з семантикою кольору О. Василевич [1, с. 10–11], нові кольороназви виникають трьома основними шляхами:

1) поява в мові нового слова як реакція на виникнення нового поняття, об'єкта тощо (*neongrün*);

2) розвиток у мові лексико-граматичних засобів (поява двоскладових слів типу *braunrot* і спеціальних слів для передачі відтінків: *dunkelrot, hellrosa*);

3) запозичення (*bordeaux*).

Майже співпадає з попередньою думка А. Іншакова. Вчений дає іншу назву першому пункту, запропонованому російським мовознавцем, а в іншому підтримує попередню класифікацію: джерелами виникнення кольороназв є полісемія (використання назв предметів, об'єктів природи з певним забарвленням для утворення нових назв кольору); лексико-морфологічні засоби (складні слова, спеціальні слова для передачі відтінків); запозичення [4, с. 189].

Виокремлений А. Іншаковим перший шлях поповнення колірної лексики якнайкраще пояснює загальний процес виникнення кольоронімів вторинної номінації. А його семантичну сутність розкривають результати дисертаційного дослідження Л. Ковбасюк [5]: основою семантичного трансформування, в результаті якого формуються одиниці вторинної номінації з компонентом «кольороназва», стають такі макрокомпоненти семантичної структури кольороназви: 1) денотативне значення кольороназви, тобто колір, в якому виділяють колірний тон, яскравість і насиченість, 2) конотативний компонент значення кольороназви й 3) символіка кольору.

Об'єкти-еталони, від яких утворюються вторинні кольороназви, вже вивчались у лінгвістиці. Так, О. Василевич, досліджуючи назви кольору в російській мові, запропонував перелік предметів, найменування яких використовується в описі кольору.

Науковцем було сформовано більш ніж 900 тезаріусних гнізд з такими словами. Їх учений уважає доцільним узагальнити у великих 9 груп: нежива природа (небо, вода, земля – крім металів і дорогоцінних каменів); флора (назви предметів рослинного світу і супутніх понять крім квітів); квіти; фауна; плоди, ягоди, овочі; продукти харчування; метали і дорогоцінні камені; артефакти (продукти людської діяльності); власні імена [1, с. 187].

Нашу увагу привернули кольораназви вторинної номінації, що належать до 2, 3 та 5 груп. Недивно, що автором вище наведеної класифікації було прийнято рішення про доцільність виокремлення з другої групи кольораназв, утворених за колірною подібністю до квітів та плодів. Саме квіти та плоди овочів, фруктів та ягід з насиченими кольорами стають еталонами у порівнянні з забарвленням предметів, що оточують людину у повсякденному житті. При чому ця тенденція спостерігається в різних мовах, не тільки в російській, про що свідчать результати досліджень О. Кудрі: в українській мові вторинні кольоропозначення, мотивовані назвами рослин та різноманітних плодів складають найбільшу серед інших тематичних груп, а саме, 68 % [6, с. 178].

Проаналізовані нами німецькі кольоропозначення, мотивовані рослинними об'єктами, використовуються у декількох формах:

а) власне у формі прикметника, перша частина якого – об'єкт-еталон, друга – прикметник первинної номінації (рідше – навпаки);

б) за допомогою прямого називання предмета – у формі іменника, що, всупереч правилам німецької орфографії, пишеться з маленької літери (слово набуває морфологічних ознак прикметника);

в) у вигляді прикметника з компонентом -***farbe, -farbig.***

Проілюструємо 3 виокремлені групи рослинних об'єктів, від яких були утворені німецькі кольороназви вторинної номінації, за названими вище формами. Спочатку наведемо приклади прикметників вторинної номінації з семантикою кольору, що утворились в німецькій мові за асоціацією з об'єктами групи «Флора (назви предметів рослинного світу і супутніх понять крім квітів)»:

а) *currygelb, einzianblau, grasgrün, kiefergrün, laubgrün, lindgrün, maigrün, minzgrün, moosgrün, nussbraun, olivbraun, safrangelb, tantengrün*;

б) *eiche, haselnuss, lorbeer, pistatie, rosenholz, vanilla, zimt*;

в) *leinenfarbe, maisfarbe, salatfarbe, senffarbe*.

Відмітимо, що у порівнянні з іншими групами, дана демонструє приблизно рівне наповнення аналізованими лексемами виокремлених форм.

Назви квітів лежать в основі порівнянь наступних кольоронімів:

а) *rosenrot*;

б) *flieder, fuchsia, jasmin, lavendel, levkoje, nelke, orchidee*;

в) *kornblumenfarbe, sonnenblumenfarbe*.

Як не дивно, до цієї, здавалось би, найрізноманітнішої у плані нюансів кольорів групи, входить якнайменше кольороназв. Пояснюється цей факт тим, що більшість квітів, не дивлячись на їх велике розмаїття, не характеризуються одним забарвленням, тому слова *tulpenfarbig* або *nelkenfarbe* не асоціюються у мовця з конкретним кольором або його відтінком, а отже і не використовуються в мові.

Додамо, що кольороназви цієї групи найактивніше вживаються у вигляді іменника, без додавання основи, що позначає один з основних кольорів. Напевне, це пояснюється їх обмеженістю у порівнянні з тими відтінками, які характерні суцвіттям квітів, і у таких випадках сама фарба квітки не є відтінком основного кольору, а являє собою окремий повноцінний колір.

За асоціацією з іменниками на позначення плодів, овочів та ягід утворились такі кольоронайменування:

а) *apfelgrün, kirschrot, mandarinenorange, tomatenrot, pflaumenblau, zitronengelb*;

б) *aubergine, avokado, brombeer, chili, kiwi, limette, mandarine, melone, paprika, pflaume, wassermalone, weintraube*;

в) *himbeerfarbig*.

Аналіз показує, що ця група кольороназв найширше з трьох охарактеризованих представлена іменниками-еталонами, вжитими у формі прикметників. Як і в попередній групі, кольоронайменування з основою ***-farbe, -farbig*** використовуються тут в обмеженій кількості.

Зазначимо, що найбільшу кількість вторинних кольороназв, мотивованих рослинними об'єктами, в німецькій мові утворено від прикметника *grün*. На наш погляд, таке «лідерство» є логічним, якщо брати до уваги об'єкти-еталони, за подібністю з якими були утворені нові кольороназви.

За рамки проаналізованих кольоронімів вторинної номінації, мотивованих рослинними об'єктами, виходять наступні поодинокі випадки утворення форм прикметників з функцією вторинного кольоропозначення: *hellolive; erdbeerhell, erdbeermittel, erbeerdunkel; magnolienhell, magnolienmittel, magnoliendunkel*. У таких прикметниках відсутнє найменування основного кольору, його роль відіграє сам об'єкт порівняння, а інтенсивність забарвлення передається звичними для цих випадків лексемами.

Принагідно зауважимо, що в німецькій мові із словами-еталонами порівнюються як німецькі, так і англійські варіанти кольорів: *peach* та *pfirsich* на позначення предметів блідо-помаранчевого кольору, *zitrone* та *limone* на позначення яскраво-жовтого, *pink* та *rosa* у якості основних кольоропозначень для предметів рожевого відтінку. Цей факт підтверджує беззаперечний вплив англійської мови на німецьку, в результаті якого окремі англомовні лексеми так міцно увійшли в німецьку мовну систему, що використовуються чи не частіше, ніж їх німецькі лексичні відповідники. У цьому сенсі цікавою з точки зору перекладу здається складна кольороназва *pinkrosa*, частини якої, по суті, є номінацією одного відтінку червоного.

Додамо, що деякі з наведених у статті кольороназв є емоційно-забарвленими і використовуються, здебільшого, у розмовній мові, а також у рекламному дискурсі. Важко уявити, що в текстах нейтральної експресії вживаються кольороніми *marsschwarz, flusterweiß, blutorange, herbstrot*. Натомість у рекламних салоганах, які мають на меті привернути увагу слухача та глядача, такі слова активно утворюються і використовуються.

Отже, в результаті нашого дослідження можна зробити наступні висновки: поява кольоронімів вторинної номінації зумовлена необхідністю уточнення окремих відтінків предметів і подальшої вербалізації емоцій та відчуттів мовців; для німецьких вторинних кольороназв, мотивованих рослинними об'єктами, характерними є три форми утворення: форма прикметника, перша частина якого – об'єкт-еталон, друга – прикметник первинної номінації; за допомогою прямого називанням предмета – у формі іменника; прикметник з компонентом ***-farbe, -farbig;*** найчисельнішою, як показав аналіз, є перша група кольороназв.

Подальші розвідки на тему вторинних кольороназв у німецькій мові можуть бути націлені на аналіз кольоронімів, мотивованих іншими лексичними групами об'єктів-еталонів.

Список літератури

1. Василевич А. П. Цвет и названия цвета в русском языке / А. П. Василевич, С. Н. Кузнецова, С. С. Мищенко / Под общ. ред. А. П. Василевича. – М. : КомКнига, 2005. – 216 с.

2. Венкель Т. В. Синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні характеристики прикметників на позначення кольору в англійській мові : автореф. дис. на здоб. наук.

ступ. канд. філол. наук. 10.02.04. «Германські мови» / Т. В. Венкель. – Львів, 2004. – 20 с.

3. Голубь Л. А. Сквозные мотивы языковой картины мира (на примере лексико-семантического поля «ЦВЕТ» в английском и русском языках) : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и соспоставительное языкознание» / Л. А. Голубь. – Москва, 2006. – 24 с.

4. Іншаков А. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві / А. Іншаков // Філологічні студії. Науковий вісник КНУ : зб. наук. праць / за ред. Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 9. – С.188–195.

5. Ковбасюк Л. А. Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом «кольороназва» в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Л. А. Ковбасюк. – К., 2004. – 22 с.

6. Кудря О. А. Лінгвокультурологічна складова семантики англійських та українських вторинних кольоропозначень / О. А. Кудря // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. праць / редкол. В. І. Гончаров (відп. ред) та ін. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 7. – С.175–183.

7. Купченко Л. М. Семантика кольорів в німецькій та українській картинах світу / Л. М. Курченко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2010. – № 29. – С.34–40.

References

1. Vasilevich A. P. Cvet i nazvanija cveta v russkom jazyke / A. P. Vasilevich, S. N. Kuznecova, S. S. Mishhenko / Pod obshh. red. A. P. Vasilevicha. – M. : KomKniga, 2005. – 216 s.

2. Venkel' T. V. Sintagmatichni, paradigmatichni ta epidigmatichni harakteristiki prikmetnikiv na poznachennja kol'oru v anglijs'kij movi : Avtoref. dis. na zdob. nauk. stup. kand. filol. nauk. 10.02.04. «Germans'ki movi» / T. V. Venkel'. – L'viv, 2004. – 20 s.

3. Golub' L. A. Skvoznye motivy jazykovoj kartiny mira (na primere leksiko-semanticheskogo polja «CVET» v anglijskom i russkom jazykah) : avtoref. dis. na soiskanie uchjon. stepeni kand. filol. nauk : spec. 10.02.20 «Sravnitel'no-istoricheskoe, tipologicheskoe i sospostavitel'noe jazykoznanie» / L. A. Golub'. – Moskva, 2006. – 24 s.

4. Inshakov A. Teoretichni zasadi doslidzhennja kolirnoї leksiki v movoznavstvi / A. Inshakov // Filologichni studiї. Naukovij visnik KNU : zb. nauk. prac' / za red. Zh. V. Koloїz. – Krivij Rig, 2013. – Vip. 9. – S.188–195.

5. Kovbasjuk L. A. Semantichnij ta funkcional'nij aspekti odinic' vtorinnoї nominacії z komponentom «kol'oronazva» v suchasnij nimec'kij movi : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. filol. nauk : spec. 10.02.04. «Germans'ki movi» / L. A. Kovbasjuk. – K., 2004. – 22 s.

6. Kudrja O. A. Lingvokul'turologichna skladova semantiki anglijs'kih ta ukraïns'kih vtorinnih kol'oropoznachen' / O. A. Kudrja // Sistema i struktura shidnoslov'jans'kih mov : zb. nauk. prac' / redkol. V. I. Goncharov (vidp. red) ta in. – K. : Vid-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2014. – Vip. 7. – S.175–183.

7. Kupchenko L. M. Semantika kol'oriv v nimec'kij ta ukraïns'kij kartinah svitu / L. M. Kurchenko // Movni i konceptual'ni karini svitu. – 2010. – № 29. – S.34–40.

Аннотация. *Данная статья отображает результаты компаративных исследований семантики цвета в немецком языке. Проведен анализ немецкоязычных вторичных цветообозначений, мотивированных растительными объектами, а*

именно, вторичных цветонаоиенований, образованных по ассоциации или в результате сравнения с овощами, фруктами, ягодами, растениями и их частями.

Ключевые слова: *колороним, вторичное цветонаименование, мотивированное цветообозначение, немецкий язык*

Abstract.*This scientific investigation is realized within the framework of comparative studies of the color semantics in the German linguistic world images. The in-depth study of the German secondary color names motivated by the vegetational objects specifically of the secondary color notions derived under association or as a result of comparison with vegetables, fruits, berries, plants and their parts is carried out in the article.*

During the investigation the following conclusions are made, namely, the appearance of the secondary nomination color names is stipulated by the necessity of the specification of the separate color casts of the objects as well as of the further verbalization of speaker's emotions and sensations; the German secondary color names, motivated by the plant objects have three typical derivative forms of adjective, namely the adjective the first part of which is an etalon-object, and the second part is the adjective with primary nomination; the direct denomination of an object – in a form of a noun; adjective with -farbe, -farbig component. According to undertaking analysis the first group of the color names is the most numerous.

The German secondary color names motivated by the vegetational objects specifically of the secondary color notions derived under association or as a result of comparison with fruits, berries:

a) apfelgrün, kirschrot, mandarinenorange, tomatenrot, pflaumenblau, zitronengelb;

b) aubergine, avokado, brombeer, chili, kiwi, limette, mandarine, melone, paprika, pflaume, wassermalone, weintraube;

c) himbeerfarbig.

The German secondary color names motivated by the vegetational objects specifically of the secondary color notions derived under association or as a result of comparison with flowers:

a) rosenrot;

b) flieder, fuchsia, jasmin, lavendel, levkoje, nelke, orchidee;

c) kornblumenfarbe, sonnenblumenfarbe.

The German secondary color names motivated by the vegetational objects specifically of the secondary color notions derived under association or as a result of comparison with plants and their parts:

a) currygelb, einzianblau, grasgrün, kiefergrün, laubgrün, lindgrün, maigrün, minzgrün, moosgrün, nussbraun, olivbraun, safrangelb, tantengrün;

b) eiche, haselnuss, lorbeer, pistatie, rosenholz, vanilla, zimt;

c) leinenfarbe, maisfarbe, salatfarbe, senffarbe.

We add that some of the in of color names is emotionally colored and are used mainly in the spoken language, as well as in advertising discourse (marsschwarz, flusterweiß, blutorange, herbstrot). Promotional slogans that are intended to attract the attention of listeners and viewers, these words are formed and actively used.

Some color names are not included in the analyzed groups. They do not have the names of the primary colors (hellolive, erdbeerhell, erdbeermittel, erbeerdunkel, magnolienhell, magnolienmittel, magnoliendunkel).

It is also discovered that the large quantity of the German secondary color names motivated by the plant objects are derived from the adjective grün.

One should admit that in the German language the etalon-words can be compared with both German and English variants of colors such as peach and pfirsich for denoting objects of pale-orange color, zitrone and limone for denoting canary color, pink and rosa as the main color names for the objects denoting a tint of pink.

Further studies of German secondary color names can be carried out in other lexical groups.

Keywords: *color name, secondary color name, motivated color notion, the German language*

УДК 81’ 373.7: 811.161.2

ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ СХЕМИ НЕЧЛЕНОВАНИХ РЕЧЕНЬ: НЕРОЗКЛАДНОКОМПЛЕКСНА СПЕЦИФІКА, УЗАГАЛЬНЕНОЗНАЧЕННЄВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

ЛИЧУК Марія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню фразеосхем нечленованих речень фразеологізованого типу. Схарактеризовано структурно-граматичні ознаки компонентів і значеннєві семи стійких структурних схем напівфразеологізованих і частково фразеологізованих речень. Упорядковано списки фразеосхем нечленованих речень двох типів.*

Ключові слова: *фразеосхема, напівфразеологізовані речення, частково фразеологізовані речення, нерозкладний комплекс, опорний компонент, змінюваний компонент, фразеосинтаксичне значення*

Вибираючи ту чи ту синтаксичну структуру, тобто структурну схему, мовець тим самим обирає мовленнєвомисленнєву траєкторію для потоку своєї мовної свідомості. Він демонструє ставлення до того, що відбувається, до учасників мовлення, наділяє їх певними мовленнєвими ролями, обирає спосіб представлення денотативної ситуації. Формально-граматичні речення як основа синтаксичної системи української мови утворюються за певними структурними схемами.

Утворення синтаксично нечленованих речень фразеологізованого типу не відповідає мовним традиціям побудови граматичних речень, адже вони формуються за специфічною структурною схемою. Вивчення і дослідження фразеологізованих речень в к. ХХ – на поч. ХХІ ст. не охоплювало ґрунтовного аналізу структурних схем окремих типів і різновидів таких речень.

Розгляд структурних схем нечленованих речень побіжно і схематично пропонували у своїх дослідженнях Ситар Г. В., Кобченко Н. і Шиць А.

Мета нашої **розвідки –** охарактеризувати граматичну природу компонентів нерозкладних комплексів, значеннєву диференціацію як ідентифікаційну ознаку фразеосхем, сформувати список стійких структурних схем напівфразеологізованих і частково фразеологізованих речень в сучасній українській мові.

На думку Н. Д. Арутюнової, логіко-синтаксичні схеми є підґрунтям виділення речень різних типів [1, с. 32]. Лінійне розгортання мовлення за прийнятою схемою є частиною семантичної програми породження висловлення, яку забезпечує синтаксис. Н. Ю. Шведова зауважує, що «граматична організація речення … уже сама по собі є важливим чинником для семантичної структури речення, яке побудоване за певною схемою» [9, с. 461]. Тобто структурна схема певного типу речення виражає певну семантику, що має мовне вираження в канонічній формі.

Тектоніка висловлення – наслідок того, як побачив ситуацію мовець, як він її членує, це частина мовленнєвого акту, і підпорядкована законам розподілу смислів за різними мовними одиницями. Виділення семантичних типів речення вказує на існування принципів конгруентності тектоніки синтаксичних конструкцій і їхнього мовного значення. В. В. Бабайцева наголошує, що «процес формування речення розпочинається з бажання мовця повідомити якусь думку реальному чи потенційному співрозмовнику. З цією метою мовець обирає необхідну структурну схему речення, яка визначається ступенем членування думки, наповнює цю схему

© М. І. Личук, 2016

потрібною лексикою і актуалізує той чи той структурно-семантичний компонент речення» [3, с. 81].

Поняття структурної схеми по-різному трактують в мовознавстві. Орієнтуючись то на форму, то на семантику речення, дослідники пояснюють її як структурний мінімум, структурну основу чи модель речення. З метою уникнення розбіжностей у тлумаченні структурної схеми В. А. Бєлошапкова запропонувала розглядати два ряди структур: мінімальні і розширені схеми [4, с. 101]. Дослідниця охоплює увагою не тільки формальну організацію речення як предикативної одиниці, але й його семантичну структуру, при цьому враховуючи власне граматичну та інформативну достатність речення. Н. Ю. Шведова зараховує до структурної схеми речення тільки предикативний центр – компонент / компоненти, які безпосередньо пов'язані з вираженням предикативності. Вона вказує на граматичну достатність структурної схеми і пояснює її як «синтаксичний зразок, який має свою формальну організацію та своє мовне значення і за яким може бути побудоване окреме непоширене (елементарне) речення» [7, с. 84]. В. А. Бєлошапкова зауважує, що мінімум речення – предикативний центр – не завжди утворює реальне речення, в якому є певне лексичне заповнення обов'язкових позицій, як-от: *Вони опинилися тут;* структурна схема передбачає заповнення тільки двох синтаксичних позицій: *N 1 Vf.* На її думку, мінімальні структурні схеми – це результат високої абстракції, адже «містять лише такі компоненти, наявність яких не викликана прислівними зв'язками, повністю звільнені від фіксації фактів сполучуваності слів і фіксують лише специфічні факти синтаксичної організації речення» [5, с. 59], а розширені схеми засвідчують менший ступінь абстракції. Отже, обидва розуміння обсягу структурної схеми доповнюють одне одного.

В. Г. Адмоні, Й. Ф. Андерш, Ю. Д. Апресян. Н. Л. Іваницька, Т. П. Ломтєв та інші указують на обов'язковість інформативної достатності структурної схеми речення, тобто обов'язковими компонентами схеми є усі інформативно облігаторні поширювачі речення [знайти джерело].

Фразеологізовані речення закритого типу, напівфразеологізовані і частково фразеологізовані речення формуються на основі стійкої структурної схеми, яка складається з двох чи більше компонентів, синтаксично зв'язаних між собою. Жоден із компонентів фразеологізованого речення не може вживатися без іншого: такі компоненти поєднуються на основі відношень взаємозумовленості і взаємозалежності.

Стійка структурна схема речень фразеологізованої структури включає компоненти двох рівнів: опорні, постійні, і змінювані. Опорні компоненти можуть бути виражені аналітичною лексемою, семантично спустошеною повнозначною лексемою або сполученням лексем, значення яких певною мірою деактуалізовано. За структурою вони розподіляються на прості та складні. Структурні компоненти першої групи здебільшого аналітичної природи або виражені десемантизованою повнозначною лексемою, як-от: *що то; що за; що то за; добрий;* другої – кількома лексемами: частіше – двома, як-от: *от і; ох (ех, ух) і; ну й; ах (ох, ех) ти; де мені (тобі, йому, їй, нам, вам, їм); куди мені (тобі, йому, їй, нам, вам, їм); хоч би тобі; що там; що мені (тобі, йому, їй, нам, вам, їм); який (яка, яке, які) там; є де (куди, коли, звідки); є кого (кому, з ким, на кому, що, чого, на що, чому, з чим, на чому); нема (немає) де (куди, коли, звідки); нема (немає) кого (кому, з ким, на кому, що, чого, на що, чому, з чим, на чому); не до* тощо, рідше – трьома й більше, як-от: *чим я (ти, він, вона, воно, вони, ми, ви) не; на те він (вона, воно, вони); немає того, щоб; на те і*

(й) він (вона, воно, вони); ох вже цей (ця, це, ці) мені; ах цей (ця, це, ці) вже мені; хто кого (у кого, для кого, кому, з ким, на кому), як не; тільки й, що тощо.

Обов'язкові компоненти характеризуються строго визначеною позиційною закріпленістю, певними лексико-граматичними обмеженнями порівняно з факультативними компонентами. У напівфразеологізованих реченнях опорні компоненти є «застиглою формою, що відірвалася від парадигми конкретного слова, і тією чи іншою мірою втратила свої лексичні або категорійні значення» [8, с. 93]. Д. М. Шмельов наголошував, що в таких конструкціях «значення опорних слів виявляється зрушеним» [10, с. 134 – 136]. У ролі опорних компонентів виступають переосмислені слова чи сполучення слів, які беруть участь у формуванні таких ознак фразеологізованого речення, як граматична і лексико-семантична нечленованість, ідіоматичність і цілісність значення.

Інформативна достатність напівфразеологізованих речень убезпечується інформативно облігаторними поширювачами, однак вони не входять до мінімальної стійкої структурної схеми. У їхній ролі виступають темпоральні чи локативні детермінанти, як-от: *Одначе чоловікові зараз не до їжі* (М. Стельмах); *У нас тепер тільки й мови, що про Кармелюка* (С. Васильченко); *А там вже не до спокою* (Л. Денисенко).

Опорні компоненти структурної схеми напівфразеологізованих речень утворюють особливу структуру – синтаксично нерозкладну єдність, яку наповнюють частки, вигуки чи десемантизовані повнозначні слова. Переважно синтаксично нерозкладна єдність включає два або більше елементів, рідше – одноелементна. За морфологічним вираженням постійні компоненти напівфразеологізованих речень можуть бути: а) часткової природи, напр.: ***Теж мені**, здивували;* б) прикметниково-займенникові, напр.: ***Добрий тобі** директор*! в) вигуково-часткові: *Ох і .., Ех і .., Ух і .., Ну й ..,* напр.: ***Ох і** картина!; **Ну й** темрява!* г) вигуково-займенникові: *Ах ти .., Ех ти ..,* напр.: ***Ах ти** ж гад!* ґ) займенниково-займенникові: *Що мені (тобі, йому, їй, нам, вам, їм ..,* напр.: ***Що мені** до Василя!* д) займенниково-часткові: *Чим (я, ти, ми, ви, він, вона, воно, вони) не ..; Який (яка, яке, які) там ..*, напр.: *Та **яке там** вже "любить"!* е) прийменниково-займенникові: *На те (і) ..,* напр.: ***На те і** президент;* є) дієслівно-сполучникові: *Нема, щоб ..,* напр.: ***Нема, щоб** пояснити;* ж) дієслівно-займенникові і дієслівно-прислівникові: *Немає (нема) кого (чого, кому, чому, з ким, чим, на кому, на чому) .., Немає (нема) де (звідки, коли, куди) .., Є кого (що, чого, кому, чому, на що, з ким, чим, на кому, на чому) .., Є де (звідки, коли, куди) ..,* напр.: ***Нема коли** піти**; Є з ким** поговорити;* з) прислівниково-займенникові: *Де (звідки, коли, куди) мені ..; Мало що (кого, кому, про що, з ким, на кому) ..,* напр.: ***Мало кому** говорив!* и) дієслівно-займенниково-сполучникові: *Нема того, щоб (кого, щоб) ..,* напр.: ***Нема того, щоб** розказати;* і) вигуково-частково-займенникові: *Ох (вже) цей мені .., Ах цей мені ..,* напр.: ***Ох ці мені** порядки!* ї) займенниково-сполучниково-часткові: *Хто (кого, для кого, кому, з ким, на кому), як не* .., напр.: ***Хто, як не** мати;* й) займенниково-часткові: *Які (яких, яким, якими) тільки не ..; Чому б не ..,* напр.: ***Яких тільки** книг **не** було!* к) займенниково-дієслівні: *Я (ми, він, вона, вони) тобі (вам, йому, їй, їм)* + дієслівна грамема майбутнього часу, напр.*:* ***Вона йому** покаже!* Синтаксично нерозкладні сполуки можуть включати факультативні компоненти, здебільшого частки або займенникові слова. Рідше постійні компоненти є одномісними, при цьому такий елемент – аналітичної природи, як-от: похідні частки *Що там .., Що то .., Що то за ..,* напр.: ***Що там** гроші!* (розм.). ***Що то за** день!* (розм.) чи прикметникового типу: *Добрий (добра, добре, добрі) ..,* напр.: ***Добрий** послушник! Цур їм таким послушникам* …(І. Нечуй-Левицький).

Змінювані компоненти синтаксичної схеми напівфразеологізованих речень – це граматичні форми повнозначних слів, які заповнюються семантично актуальними лексемами, і уможливлюють часткову лексико-граматичну членованість таких речень

Стійку (зв'язану) структурну схему фразеологізованих синтаксичних побудов визначає можливість / неможливість поширення опорного компонента залежними. Внутрішня сполучуваність між компонентами стійкої структурної схеми фразеологізованого речення детермінована порядком місцерозташування опорного постійного компонента щодо залежного (залежних). Внутрішня сильна сполучуваність виявляється при препозиційному місцерозташуванні постійного компонента, напр.: – *Пам'ятаю, дисертацією ти хвалився … Конфузливо відмахуючись, Обух почервонів з досади.* – ***Яка там дисертація!*** (Ю. Збанацький). Внутрішня слабка сполучуваність простежується у змішаній позиції – препозиційно-інтерпозиційне місцерозташування) постійного компонента, як-от: – *Краще жартувати, аніж хорувати, – затям собі теє, Василю.* – ***Тільки мого сміху, що з тобою*** (Б. Лепкий).

Фразеологізована схема частково фразеологізованих речень позначена своєю специфікою. Стійкі структурні схеми таких нечленованих побудов – це поєднання конкретного слова чи нерозкладного сполучення, що знаходяться в основній частині, зі сполучником, який починає другу частину. У препозитивній частині структурної схеми може бути стійка сполука чи окрема субстантивна, дієслівна або прислівникова лексема. Незмінюваний компонент частково-сполучникової або сполучникової природи виконує двояку функцію: як завершальна частина постійного компонента та засіб вираження специфічних семантико-синтаксичних відношень. У ролі облігаторного незмінюваного компонента виступають протиставні сполучники *а, але, та* (в значенні *але*), які є спеціалізованими засобами вираження допустово-протиставних відношень, чи підрядні сполучники *як, щоб, коли,* як-от: *субстантив чи дієслово, прислівник + частка то + субстантив чи дієслово, прислівник..., а (але, та)…; дієслово чи субстантив, прислівник + частка не + дієслово чи субстантив, прислівник, а (тільки, але)…; досить (досить тільки, досить лише) було .., як (щоб)…; не минуло й .., як (а, аж, коли) …; не пройшло й .., як (а, аж, коли) …; в міру того, як …; варто (варто лише, варто тільки) того, щоб (як, і) …; не встиг.., як (а, аж, коли) …; тільки (тільки-то, лиш тільки, лише) .., як (аж, коли, і) …* та ін. Наприклад: – ***Доля долею, а*** *якби таки ви лучче людей розпитали, чи що …* (Леся Українка); *І* ***не встигла*** *зовсім уже скам'яніла Тетяна ворухнути вустами,* ***як*** *він … приклався до неї мокрими губами* (А. Дімаров).

Частково фразеологізоване речення складається з двох частин: першу частину заповнюють обов'язкові – змінювані та незмінювані компоненти, другу, умовно названу факультативною, реченнєва структура, представлена формально-граматичним реченням.

Досліджуваний матеріал уможливив виділення таких структурних схем частково фразеологізованих речень: *$Subst_1$ (Inf, Vf, Adv) то $Subst_1$ (Inf, Vf, Adv), а (але, та)* ..; *$Subst_1$ (Inf, Vf, Adv) не $Subst_1$ (Inf, Vf, Adv), а (тільки, але)* ..; *N_1 + N_5, а; Vinf + Vf, а ..; Тільки .., як ..; Не встиг .., як ..; Не пройшло (не минуло) .., як ..; Варто (варто лише, варто тільки) .., щоб (як, і) ..; Досить (досить лише, досить тільки) .., як (щоб) ..; Хто (б) не ..; Що (б) не ..; Який (би) не ..; Скільки (б) не ..; Де (б) не ..; Куди (б) не ..; На те (і).., щоб ..*

У структурі частково фразеологізованого речення лексичне значення опорних компонентів максимально абстрагується, повнозначні компоненти піддаються

граматизації. Постійні компоненти сприяють закріпленню за моделями узагальненого значення, що повністю відповідає граматичному значенню фразеологізованої синтаксичної побудови.

Синтаксично нерозкладний комплекс з двох компонентів – постійного і змінюваного – є підставою, щоб кваліфікувати значення стійкої структурної схеми як синтаксичне, а моделі, за поясненням В. Л. Архангельського, – лексико-синтаксичними [2, с. 202]. Фразеологізоване значення виникає як результат певних змін у стійкій структурній схемі фразеологізованого речення, а саме: внаслідок деактуалізації значення опорного компонента, фразеологізації обов'язкового змінюваного компонента, чітко визначеного, незворотнього порядку місцерозташування незмінюваного та змінюваних компонентів, втрати актуальності синтаксичних відношень між ними. Виділення фразеосинтаксичного компонента зумовлено такими чинниками: 1) значення фразеологізованого речення не є сумою значень окремих лексико-граматичних компонентів; 2) у структурі цього значення виділяється компонент, що має узагальнювальний характер і не залежить від конкретного лексичного наповнення синтаксичних побудов, а є стійким, інваріантним та ідентифікує синтаксичну – стійку структурну – схему фразеологізованого речення [6, с. 12]. Значення фразеологізованої побудови – змішування декількох змістових ліній, утворення складної комбінації. Деактуалізація значення опорного незмінюваного компонента, фразеологізація обов'язкового змінюваного компонента, чітко визначений порядок їхнього місцерозташування, утрата актуальності синтаксичних відношень між компонентами – шлях до прирощування значення у формі фразеологічного значення, що має статус синтаксичного.

За стійкою структурною схемою напівфразеологізованих речень закріплюються такі узагальнені значення:

«ствердження»

а) повна відповідність предмета чи явища, ознаки, дії уявленню про них:

$Pronom_5$ (я, ти, ми, ви, він, вона, вони) не…, напр.: *Чим вони не люди?! Чим я не козак!*

б) повна відповідність особи ознакам, властивостям того, кого називають; значення висновку: *На те [і (й)]+ N_1, На те + $Pronom_1$ (я, ти, ми, ви, він, вона, воно, вони) +і (й),* напр.: *На те є служба; На те він і цар;*

в) ствердження доцільності дії саме для визначеної залежним субстантивом особи як потенційного суб'єкта дії: *(Не) $Pronom_1$ (кого, у кого, для кого…), як не…,* напр.: *А хто ж, як не ти! А хто, як не ми!*

г) ствердження щодо здійснення дії чи набуття стану або наявність виконавця дії чи носія стану: *Є Adv (де, звідки, коли, куди) + Inf,* напр.: *Є куди поїхати! Є $Pronom_{2-6}$ (хто, що) + Inf, напр.: Є з ким поговорити;*

«заперечення»

1) відсутність кого-, чого-небудь: *Як Vf, так Vf.* У власне-заперечній моделі місце змінюваного компонента заповнює дієслівна форма *нема,* напр.: *Як нема, так нема;*

2) заперечення предмета, факту, дії, стану чи їхньої важливості тощо:

а) *Потрібний + $Pronom_1$ (я, ти, він, вона, ми, ви, вони) + $Pronom_3$,* напр.: *Потрібний він мені!*; б) *$Pronom_1$ (Який, яка, яке, які) + Adv (тут, там) + N_1,* напр.: *Яка там радість!*

3) неприйняття, небажання, несвоєчасність чогось для когось: *$Pronom_3$ не до …,* напр.: *Мені не до начальства. Йому не до зустрічі;*

4) несхвалення відносно здійснення того, що було б доречним: *Нема, щоб + Inf,* напр.: *Нема, щоб допомогти; Немає (нема) того, щоб + Inf, напр.: Немає того, щоб зрозуміти;*

5) відсутність умов для здійснення дії або набуття стану: *Нема чого (де, коли, куди,чим) + Inf,* напр.: *Нема де заварити чаю;*

«оцінки»

1) позитивна чи негативна оцінка істоти, предмета тощо: *Ох і + N_1 (Vf, Adj1),* напр.: *Ох і жеребчик! Ох і хурделить!*; *Ех і + N_1 (Vf, Adj_1),* напр.: *Ех і чоловічок! Ех і короткі!; Ух і + N1 (Vf, Adj_1),* напр.: *Ух і люди! Ух і бахнуло!*; *Ну й + N_1 (Vf, Adj_1),* напр.: *Ну й порода ж! Ну й менший!*; *Ох (Ах) (вже) цей (ця, це, ці) мені + (Adj_1) N_1,* напр.: *Ох вже цей мені Васька!; (Ех) ти+ N_1 ($_7$)* (переважно лексема негативної семантики),напр.: *Ах ти негіднику! Ех ти бабій!; Що (то) за + $Substant_1$,* напр.: *Що то за парубок!*

2) виділення предмета, ознаки як особливих з-поміж звичайних, типових: *От (оце, це) + N1 (Vf, Adj_1), так N_1 (Vf, Adj_1),* напр.: *Оце дуби так дуби!*; *Що Vf (N_1, Adj, Adv), то (те й) Vf (N_1, Adj, Adv),* напр.: *Що бідує, то бідує; Що сила, то сила;*

3) високий ступінь відзначеної особи чи предмета: *N_1 sing з (із) N_2 pl,* напр.: *Йолоп із йолопів!*; *Із + $substantiv_2$ pl + $substantiv_1$ sing,* напр.: *Із письменних письменний!; N_1 sing над N_5 pl,* напр.: *Цар над царями;*

4) високий ступінь вияву ознаки, дії тощо: *Inf, так Inf,* напр.: *Веселитися, так веселитися! Як + Inf, так Inf,* напр.: *Як танцювати, то танцювати; Що Inf, так Inf,* напр.: *Що бить, так бить!; Щоб Inf, так Inf,* напр.: *Щоб гуляти, так гуляти! Що Adv, то Adv,* напр.: *Що ніколи, то ніколи!*; *От (оце, це) + N_1 (Vf, Adj_1), так N_1 (Vf, Adj_1),* напр.: *От ускочили, так ускочили!*

5) оцінне значення неважливості, неістотності кого-, чого-небудь у чомусь: *Що там + N_1 (Inf),* напр.: *Що там інститут!*; *Що $Pronom_3$ (я, ти, він, вона, вони, ви) + N_1,* напр.: *Що нам люди!*

6) оцінка істоти чи предмета, підкреслюючи їхню важливість чи винятковість: *Що то + N1,* напр.: *Що то молодість! Що то жінота!*

«емоційна реакція»

1) вираження емоційної реакції на зміст повідомлення чи подію. Наприклад: *Далі не знайшлося про що говорити, дарма що колись разом училися в школі, писали бузиновим чорнилом, билися в кулі, парубкували в сосні з обклеєною газетами балалайкою, щоб не розпалася, та саморобною бубною.* ***Коли те було!*** (Г. Тютюнник); *– А мені панську дасиш? – іще опасається повірити полісовщик і припадає до рукава Тимофія. –* ***А яку ж!*** (М. Стельмах);

2) вираження емоційної реакції на поведінку співрозмовника чи третьої особи. Наприклад: *Поправивши кріплення, Олесь почав видиратися на протилежний схил. Падав, зводився і знову падав, аж поки й не вибрався на вершину. –* ***Ну й упертий же!*** *– Іван похитав головою* (І. Головченко, О. Мусієнко); ***Дивись, які!*** *Карамзіна,* ***Бачиш прочитали!*** (Т. Шевченко);

«волевиявлення» має таку значеннєву диференціацію:

1) погрози: а) *От (тільки, ще, б) + V_f,* напр.: *От побачиш! Тільки підійди! Ще віддячу! А хто б посмів!* ; б) *Мало + чого ($Pronom_1$ – він, вона, вони, хто) + V_f (захоче),* напр.: *Мало чого він захоче!*

2) наказу. Наприклад: *–* ***Ви ж подумайте!*** *– гукнула вона сьогодні ще з порога … – Зайдисвіти окаянні, вони прийняли мене бозна за кого!* (О. Гончар); *–* ***Ну ж бо! Вернись!*** *Не будь тварюкою безрогою!* (П. Загребельний);

3) бажання. Наприклад: – *… І ось просять моєї допомоги. А вже я – твоєї.* – *Моєї допомоги? Для тебе, Зінько?* – ***А хоч би й для мене!*** (П. Загребельний); *Дивився. Думав.* – ***Швидше б та трава!*** (Л. Костенко).

За структурними схемами частково фразеологізованих речень закріплені такі узагальнені значення:

1) допустово-протиставні: а) *$Subst_1$ (Inf, Vf, Adv) то $Subst_1$ (Inf, Vf, Adv), а (але, та) ..,* напр.: ***Бог то бог, та*** *не будь і сам плох* (Укр. нар. прислів'я та приказки); б) *$Subst_1$ (Inf, Vf, Adv) не $Subst_1$ (Inf, Vf, Adv), а (тільки, але) ..,* напр.: ***Купити не купила, а*** *поторгуватися треба* (розм.); в) *N_1 + N_5, а; Vinf + Vf, а* .., напр.: ***Жарти жартами, а*** *робота не чекає;*

2) часові: а) *Не встиг + Inf, як ..;* напр.: ***Не встиг повечеряти, як*** *гості зайшли в хату* (А. Дімаров); б) *Не пройшло (і, й) + темпоральна лексема, як ..;* напр.: ***Не пройшло й десяти хвилин, як*** *вийшли з лісу* (В. Козаченко); в) *Не минуло (і, й) + темпоральна лексема, як ..;* напр.: ***Не минуло й півгодини, як*** *доїхав до села* (В. Козаченко); г) *Тільки й .., що ..;* напр.: ***Тільки й радості, що*** *діти* (розм.);

3) умовно-наслідкові: а) *Варто (варто лише, варто тільки) .., щоб (як, і) ..;* напр.: ***Варто лише згадати*** *той день,* ***як*** *сльози самі набігають на очі* (Л. Пономаренко); б) *Досить (досить лише, досить тільки) .., як (щоб),* напр.:.: ***Досить було подзвонити, щоб*** *почути її веселий голосок* (О. Лишега);

4) умовно-допустові: а) *Хто (б) не + Vf,, а ..; Що (б) не + Vf,; Який (би) не + Vf,; Скільки (б) не + Vf,,* напр.: ***Де б не була, що б не робила, а*** *тривожні думки не давали спокою* (М. Матіос); б) *Де (б) не + Vf; Куди (б) не + Vf;* напр.: ***Куди б не зверталася,*** *та допомоги не було* (М. Стельмах);

5) ствердна модальність: а) *На те (і) + N_1, щоб ..,* напр.: ***На те і сонце, щоб*** *світило* (О. Гончар).

Отже, синтаксична структура є надто специфічною для різних типів нечленованих речень. Фразеологізовані речення утворюються за стійкою структурною схемою, що має зв'язаний характер. Їхню структурну схему визначає синтаксична зв'язаність: детермінує встановлений чіткий порядок для компонентів – опорного (постійного) і залежних від нього одного чи двох змінюваних компонентів, а незворотність порядку місцерозташування облігаторних незмінюваних і змінюваних компонентів унеможливлює структурні варіанти таких синтаксичних побудов. Фразеологізовані речення будуються за чітко регламентованими правилами, порушення яких веде до порушення структури фразеосинтаксичної схеми, а значить – до втрати значення, що передає синтаксична побудова.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-синтаксические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.

2. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии / В. Л. Архангельский. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1964. – 315 с.

3. Бабайцева В. В. Предложение как многоаспектная единица синтаксиса / В. В. Бабайцева // Русский язык в школе. – 1984. – №3. – С. 78 – 82.

4. Белошапкова В. А. Современный русский язык : Синтаксис / В. А. Белошапкова. – М. : Высш. школа, 1977. – 248 с.

5. Белошапкова В. А. Минимальные структурные схемы русского предложения / В. А. Белошапкова // Русский язык за рубежом. – 1978. – № 5. – С. 55 – 59.

6. Куделькина Е. В. Фразеосинтаксические схемы с опорным компонентом-местоименным наречием: системный и речевой аспекты: автореф. дис. на

соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. В. Куделькина. – Ростов-н/Дону, 2008. – 25 с.

7. Русская грамматика: В 2-х т. – Т. 2. Синтаксис. – М. : Наука, 1980. – 709 с.

8. Шведова Н. Ю. О некоторых типах фразеологизированных конструкций в строе русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова. – Вопросы языкознания. – 1958. – №2. – С. 93 – 100.

9. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание. – М., 1973. – С. 458 – 483.

10. Шмелев Д. Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1976. – 152 с.

References

1. Arutyunova, N. D. (1976) Predlozenie i ego smysl: logiko-syntaksicheskie problemy. Moskva. Nauka. 1976. 383 s.

2. Arhangel'skyj, V. L. (1964) Ustojchivye frazy v sovremennom russkom yazyke. Osnovy teorii ustojchivyh fraz i problem obshchej frazeologii. Rostov-na-Donu : Izd-vo Rost. un-ta, 1964. 315 s.

3. Babajtseva, V.V. (1984) Predlozenie kak mnogoaspektnaya edinitsa syntaksisa. Rysskij yazyk v shkole (Russian language at school). 1984. №3. S.78–82.

4. Beloshapkova, V. A. (1977) Sovremennyj russkij yazyk : Syntaksys. Moskva: Vysshaya shkola, 1977. 248 s.

5. Beloshapkova, V. A. (1978) Minimal'nye strukturnye shemy russkogo predlozeniya. Russkij yazyk za rubezom (Russian language abroad). 1978. № 5. S. 55–59.

6. Kudel'kina, E. V. (2008) Frazeosyntaksicheskie shemy s opornym komponentom-mestoimennym narechiem: sistemnyj i rechevoj aspekty: avtoreferat dissertatsii na soiskanie nauchnoj stepeni kandidata filologicheskih nauk: spets. 10.02.19 «Teoriya yazyka». Rostov-na-Donu. 2008. 25 s.

7. Russkaya grammatika: V 2-h t. T. 2. Syntaksys. Moskva : Nauka, 1980. 709 s.

8. Shvedova, N. Yu. (1958) O nekotoryh tipah frazeologizirovannyh konstruktsij v stroe russkoj razgovornoj rechi. Voprosy yazykoznaniya (Questions of linguistics). 1958. №2. S. 93 – 100.

9. Shvedova, N. Yu. (1958) O sootnoshenii grammaticheskoj i semanticheskoj struktury predlozeniya. Slavyanskoe yazykoznanie. Moskva, 1973. S. 458–483.

10. Shmelev, D. N. (1976) Syntaksicheskaya chlenimost' vyskazyvaniya v sovremennom russkom yazyke. Moskva : Nauka, 1976. 152 s.

Аннотация. *Статья посвящена исследованию фразеосхем нечленимых предложений фразеологизированного типа. Проанализированы структурно-грамматические признаки компонентов и значения стойких структурных схем полуфразеологизированных и частично фразеологизированных предложений. Предложен список фразеосхем нечленимых предложений двух типов.*

Ключевые слова: *фразеосхема, полуфразеологизированные предложения, частично фразеологизированные предложения, неразложимый комплекс, опорный компонент, изменяемый компонент, фразеосинтаксическое значение*

Abstract. *The syntaxes of the message, organized according to a certain structural scheme, serves as a tool of implementing the speaker's verbal consciousness. The lineal pattern of speech development that works according to a certain adopted scheme is a part of a semantic program of message building provided by syntaxes.*

The aim of the article is to investigate various phraseological schemes of formation of semi-phraseological and partially phraseological sentences, to describe their component nature and the spectrum of possible meanings of the correlated structural schemes.

In linguistics, there are different ways to define a structural scheme. V.A.Byeloshapkova distinguishes two rows of structures: minimal and expanded schemes. The scientist considers not only the formal organization of the sentence as a predicative construction but also its semantic structure taking into account its grammatical and informative sufficiency. Formal grammatical sentences as a basis of the syntactical system of the Ukrainian language are being formed in terms of definite structural schemes.

The process of formation of the syntactically indivisible sentences does not correspond to the language traditions of the grammatical sentences' structural norms, as they are being formed according to a specific structural scheme. Semi-phraseological sentences are being formed according to a stable structural scheme, which consists of two or more syntactically interconnected components. The stable structural scheme comprises components of two levels: kernel, permanent and changeable. The obligatory components are characterized by a strictly defined positional patterns. Partially phraseological sentences consist of two parts: the first being formed by obligatory – changeable and unchangeable (permanent) components, and the second (the optional one) – by a verbal structure represented by a formal grammatical sentence. The indivisible complex comprising of the two components – permanent and changeable – serves as a valid basis for qualifying the meaning of this stable structural scheme as a syntactic one. The phrase-syntactic meaning has its own peculiarities.

The stable structural scheme of semi-phraseological sentences bares the following general meanings of: affirmation, negation, evaluation, emotional reaction and will. It represents a rich semantico-differential spectrum. The structural patterns of partially phraseological sentences bare the following general meanings of: concession-opposition, time, condition-consequence, affirmative modality.

So, phraseological sentences are being formed according to a stable structural scheme that has a coherent nature. Their structural scheme is characterized by a syntactic cohesion, and the irreversibility of the position of obligatory permanent and changeable components makes it impossible to form structural variants of such syntactic patterns. Phraseological sentences are being formed according to strictly predetermined rules, the violation of which leads to the disruption of the whole structure of a phrase-syntactic scheme, which, in its turn, leads to the loss of meaning that is rendered by its syntactic pattern.

***Key words**: phraseological schemes, semi-phraseological sentences, partially phraseological sentences, indivisible complex, kernel component, permanent component, phrase-syntactic meaning.*

УДК 81'282+81'373.21

ЗАГАЛЬНІ НАЗВИ "ЯРУ" В ГОВІРКАХ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

ЛИЧУК Світлана Василівна, кандидат філологічних наук, викладач кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету (м. Івано-Франківськ)

***Анотація.** У статті проаналізовано зібрану народну географічну лексику на позначення "яру" у говірках Івано-Франківщини. Лексико-семантичну класифікацію апелятивних назв здійснено на основі діалектів за такими ознаками: загальна характеристика, глибина, розмір, частина географічного об'єкта, сукупність таких об'єктів, розміщення відносно інших географічних об'єктів.*

© С. В. Личук, 2016

Подано також характеристику лексем, фонетичну, словотвірну й акцентуаційну варіативність, етимологію, виділено локалізацію місцевих назв, проведено паралелі такої лексики з лексикою інших досліджених територій.

Ключові слова: *народна географічна лексика, лексико-семантична група, семантичне мікрополе, лексема, апелятив, номен*

Актуальним напрямом сучасного мовознавства є дослідження з української діалектології. Одним із важливих питань залишаються розвідки народних географічних назв у живій мові її носіїв, фіксація діалектної бази на синхронному рівні. Важливим завданням є також наукова семантична класифікація географічних номенів, їх структурні зміни, розкриття етимології, зіставлення аналізованої лексики з українською літературною і діалектною мовами та діалектами інших слов'янських мов.

У сучасному мовознавстві нагромаджено досвід аналізу загальних географічних назв на теренах Славії у працях Ю. Шютца (сербська і хорватська мови) [37], П. Нітче (польська мова) [36], П. Маштакова, Е. Мурзаєва (російська мова) [15; 16], Е. Григоряна (болгарська мова) [3], Р. Малько (чеська і словацька мови) [12], І. Яшкіна (білоруська мова) [33], М. Толстого (слов'янські мови) [26; 27].

Українська апелятивна лексика на позначення географічних об'єктів з різних теренів була предметом аналізу у низці лексикографічних та лексикологічних праць. З другої половини XX ст. українська апелятивна географічна лексика з різних регіонів стає предметом комплексних дисертаційних досліджень Є. Черепанової (Чернігівсько-Сумське Полісся) [29; 30], Т. Громко (Кіровоградщина) [4; 5], О. Данилюк (Волинь) [7], Н. Сіденко (Центральна Донеччина) [21], І. Потапчук (Західне Поділля) [18], С. Шийки (Рівненщина) [32].

Дослідження географічної апелятивної лексики є недостатнім на території Івано-Франківської області. Названий сегмент діалектної лексики є предметом ґрунтовного та всебічного вивчення що набуває особливої актуальності. Вперше подано географічну номенклатуру як цілісну систему.

Метою нашої статті є фіксація загальних назв географічних об'єктів з від'ємним рельєфом, зокрема лексико-семантичної групи 'Яр' (далі ЛСГ), системний структурно-семантичний опис такої лексики, порівняння на діалектному й міжмовному рівнях.

Основним матеріалом нашої розвідки є географічні апелятиви на позначення негативного рельєфу на теренах Івано-Франківщини, які вживаються в говірках цієї території.

ЛСГ'Яр'. Територія Івано-Франківської області характеризується наявністю великої кількості ярів, утворення яких спричинене зсувом та змивом ґрунту внаслідок сильних дощів, повеней, порізаним рельєфом численними великими й малими ріками. Тому аналізовану ЛСГ класифікуємо на такі семантичні мікрополя: 1) 'яр (у загальному значенні)', 2) 'глибокий яр', 3) 'невеликий яр', 4) 'відріг яру', 5) 'група ярів', 6) 'яр, поросли лісом', 7) 'яр, утворений дією вод', 8) 'яр на території кар'єру'.

Семантичне мікрополе **'яр (у загальному значенні)'** виражають ядерні апелятиви *айр* (вся обстежена територія), *йа|ри* (Лв, Ілмн, Длн, Тзв, Бршт, Клш, Брж, Вр, Бст, Збл, Лпнк, Сп), демінутив *йа|рок* (Св, Уст), префіксально-суфіксальний дериват *|вийарок* (Блбр), суфіксальний *йі|руга* (Рзт). У літературній мові слово *яр* записано зі значеннями: 1) 'глибока довга западина (з крутими або прямовисними схилами), що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками'; 2) 'т. с., що прірва' [25, XI, с. 647]. Це запозичення з тюркських мов [31, II,

с. 471]. Порівняймо семантику спільнокореневих назв в інших регіонах України: *яр* [13, с. 255; 5, с. 207–208], *яр*, *я|ри*, *яр|ки*, *я|ровище*, *я|рок*, *я|рочки*, *я|руга* [18, с. 314–315], *яр*, *я|руг*, *я|руга* [7, с. 146], *круто|яр*, *кру|тий яр*, *яр*, *я|рок*, *|виярок*, *|jари*, *я|рище*, *я|руга* [32, с. 66, 133], *яр|ки* [24, с. 686], *я|рок* [17, II, с. 404].

Давній апелятив *про|вал* (Хмк, Яснв, Лг, Мх, Пдвр, Смк 1, Нжн, Рпж) (< псл. **proval*ъ) та його похідні *про|вал':а* (Дб), *про|вал'а* (Крсн), *про|валина* (Ксв, Блш, Схд) вживаються з аналогічним значенням. Назва *про|вал* та спільнокореневі слова відзначаються різноманітністю семантики в інших джерелах, див. *про|вал* [13, с. 245; 35, с. 121; 10, с. 360; 17, II, с. 150; 9, с. 176], *про|валлє*, *про|валля* [7, с. 109], *про|вал*, *про|валина*, *про|валя*, *про|валля* [18, с. 294], рос., блр. *провал* 'прірва, яр', болг. *провал*, *провала* 'глибокий рів'; с.-х. *prővala* 'річковий перелом; яр, прірва' [19, с. 148].

Зазначену семантику передають лексеми *|урвишче* (Тр, Ргт, Цв, Кнз, Лг, Св), *за|падина* (Акр), *за|пади^{е}на* (Ккл, ІФ, Пдм, Змг, Рвн 1, Рчк), *за|пидок* (Явр), *до|лина* (Срк), *|видолинок* (Цнв), *|видоли^{е}нок* (Ббн), *ба|йура* (Грбв, Ббн), *|йамка* (Крч). На довгу форму яру вказують номени *|жол'іб* (Рдн), *р'іу̯|чак* (НС, Сн), *о|к'іп* (СКр), *зв'ір* (Гвр, Крч, Мл), *дзв'ір* (Ілмн), *|пот'ік* 'яр; яр, у якому є вода' (Пчн, Ксм, Гл, Сдж).

Одним із видів яру є назва *|балка* (Снт, Тж, Явр, Глб, Плп). Т. Марусенко припускає її слов'янське походження: *|балка* < **bolto* 'болото' (очевидно, пов'язуючи з ознакою 'низ', 'долина') або *|балка* < **baliti* < **o-baliti* < **obaliti* < **ob-valiti* 'обвалити, перекинути, зруйнувати' [14, с. 64–68]. Назва *|балка* побутує в східнослов'янських мовах, виняток становить польська мова (очевидно, як запозичення з української мови) [8, І, с. 127]. На міжговірковому рівні він має різноманітне тлумачення, тому відбувається семантичний перехід "підвищення" ↔ "рівнина" ↔ "яр" (пор. [13, с. 214–215; 32, с. 3; 5 с. 16–18; 7, с. 10; 18, с. 238–239]). Одинична назва *оу̯раг* (Хрпл) є, очевидно, запозичення з російської мови [27, с. 237].

На позначення яру виявлено нульсуфіксальний дериват *|зарва* у с. Брустурів Косівського р-ну від дієслова *заривати*.

З аналогічним значенням записано народні назви *вир|m'іп* (Клш), *|вер|m'іб* (Рпж). Апелятив *вертеб* < псл. **v^{b}ŗtъръ* < і.-є. **u̯ŗt-oro-s,* що складається з компонентів **u̯ŗt-* // *u̯eŗt-* 'вертіти' й *-uro-* 'вода, річка' [8, І, с. 358]. На теренах України вживається з різною семантикою [13, с. 219; 10, с. 359; 8, І, с. 358; 17, І, с. 92].

Лексема *росо|хач* позначає 'розгалужений яр' у с. Кричка Богородчанського р-ну, пор. діал. *росохач* 'місце, на якому є розгалужена дорога' або 'місце, де є розгалужене дерево' [1, с. 106].

Окремої уваги заслуговує номен *ґро|п'іла* 'балка, яр' (ВК), що походить з румунського *gróapelă* 'ямка, ямочка', пор. рум. *gróapă* 'яма; *перен*. могила, гріб' [20, с. 196] + здрібніло-пестливий суфікс ***-el-***.

Семантичне мікрополе '**глибокий яр**' репрезентують такі спільнокореневі назви: *йар* 'глибокий яр' (Кб), похідні *йа|руг*, *йа|руга* 'глибокий яр, глибока ущелина' (Крн), *йе|ришч'ї* 'яр, глибока западина' (Крнч) із суфіксами ***-уг-***, ***-уг-а***, ***-ишч'-і***.

Значення 'глибокий яр' реалізують також апелятивні найменування: *вер|теб*, вар. *вер|тел*, *вер|m'іб* (Глшк), *|вер|тел*, *|вер|m'іп*, *|вир|m'іп* (БО), *про|вал* (Хмк, Ант), *|провал* (Пдвр), *про|вал'а* (Блх, Ксв, ІФ), *про|вал':а* (Снт), *|рипа* (Пчн). Серед складних назв – атрибутивні словосполучення *гли|бокий йар* (Пбр), *глу|бокий зв'ір* (Крч), *кру|тий йар* (Лв, Уст, Рвн, Св) та *ве|лика |рипа* 'глибокий яр з стрімкими схилами' (Тр).

На 'глибокий обривистий яр' указують такі лексичні одиниці: *йар* (Блх, ЛХ, Св, Хрпл, ІФ, Глч, Сп), *йа|руга* (Стц, Лсц, Грбв), *йа|ришче* (Тзв, Тж), *|урвишче* (Тр, Рсв,

Ргт, Ксв, Цв, Пдм, Уст, Вр, Змг, Бст, Крхв, Кмн, Прг, Лг, Схд), *ˈурви^{е}шче* (Кн), *урˈвишче* (Явр), *ˈпр'ірва* (Блх, Птч, Ркв, Хмк, Хрпл, Уст, НС, Лпнк, Цнв, Рвн 1, Кнз, Ілмн, Дб, Сн, Брст), *ˈпропаст'* (Рзт), *стрин* (Рзт), *улогоˈвина* (Рсв, Бршт, Клш), *ˈбездна* (Скп), *бе^{и}ˈзод'н'а* (ІФ, Лпнк), *обˈриў* (Крв), *ˈк'емпа* (Крв), *ˈфоса* (Пчн), *к'ітлоˈвиˈна* (Акр), *маˈк'ітерка* ‘глибокий обривистий яр круглої форми’ (Акр), *байˈкай* (Блбр) (етимологічно неясне).

Семантичне мікрополе ‘**невеликий яр**’ формують лексеми *йар* (Тж), *йаˈрок* (Стц, Блх, Рсв, Ілмн, Ксв, Хмк, Вр, Бст, Збл, Прг, Сп, Явр, СМ), *йиˈрочок* (Рзт), *ˈвийарок* (ІФ, Схд, Скп), дем. від *яр*. Аналогічне значення передають номени *ˈбалка* (Лв, Бршт, Клш), *каˈнава* (Тзв, Лсц, Цнв, Св) та демінутивні префіксально-суфіксальні назви *ˈвийамка* (Брт, Хрпл, Брст), *ˈвийімка* (Снт, Уст, Яснв, Кнз, Кн, Рчк), *ˈвибалок* (Длн, Блш, Клш, Блбр, Змг) з префіксом ***ви-*** і суф. ***-к-а, -ок-***, суфіксальні – *потˈ'іˈчок* (Ркв, Ргт, Ккл, Цв, Пдм, Крв, Рвн, Крсн, Врбвк, НС, Грбв, Лпнк, Лпвц, Цнв, Крхв, Кмн, Прг, Рвн 1, Лг, Дб, Пчн, Акр, Прк), *р'іўчаˈчок* (Св, Сн), *звоˈринка* ‘невеликий яр; яр з водою’ (Гт) із суфіксами ***-ок-***, ***-ин-***, ***-к-а*** (*зворина* ‘яр’ [13, с. 229]).

Прозору семантику передають префіксально-суфіксальні апелятиви *ˈвийарок* (Змг, Сн, Рзт), *при^{е}йаˈрок* (Блх), *ˈприйарок* (Хрпл, Кнз, Св), *ˈвидолинок* (Снт, Ілмн, Уст, Яснв, Лпвц, Рвн 1, Рчк, Брст, Явр), *ˈв'ідоли^{е}нок* (Рсв, Грбв, Скп), *ˈв'ідолинок* (Дб), *пе^{и}ре^{и}ˈвал:'а* (ЛХ, Лв, Св, Тзв, Вр, Бст, Крхв, Кмн, Схд), префіксальний апелятив *ˈв'ідолина* (Рсв, Длн, Ккл, Крсн, Кн), що позначають семантичне мікрополе **‘відріг яру’**. Народна назва *ˈг'ілка* (Блш, Бршт, Клш, Блбр, Цнв) переважно вживається в наддністрянських, а номен *р'їг* (Ілмн, Сп) – у бойківських говірках.

Семантичне мікрополе ‘**група ярів**’ репрезентують множинні народоназви: *йаˈри* (Стц, Рсв, Ркв, Пдм, Клш, Брж, Рвн, Вр, Бст, Збл, НС, Св, Сп, Скп, Акр, Рчк), *йаˈруги* (Стц, Ккл, Лпнк, Сн), *йиˈруги* (Рзт), *йарˈки* (Птч, Ксв, Крсн, Грбв, Крхв, Кмн, Прг, Ілмн, Кн), *йаˈрочки* (Хрпл, ІФ, Клш, Уст, Блбр, Явр), *йароˈвина* (однина) (Лв, Ілмн, Змг, Лпвц), *пе^{и}ˈрейарки* (Бршт), *ˈйами* (Ілмн, Блш, Рвн 1, Брст), назви яких указують на більшу чи меншу глибину ярів. Завдяки варіюванню [***ў***] та [***й***] з’явилися апелятиви *р'іўчаˈки* (Кнз, Схд) і *р'ійчаˈки* (Тж).

Семантичне мікрополе ‘**яр, поріст лісом**’ охоплює вже аналізовані географічні назви *ўˈпади^{е}на* (Блх, Ккл, Глч, Вр, Бст, Грбв), *ˈбалка* (Птч, Рсв, ЛХ, Снт, Цв, Тж, Пдм, Бршт), *ˈпотˈік* (Пчн), *йиˈми* (Рзт). Продуктивна лексема *л'іˈсок* (Брт, Ілмн, Длн, Блш, Лсц, Крв, Брж, Крсн, Цнв, Кнз, Сп, Дб, Скп, Кн, Сн, Брст, Явр) указує на наявність рослинного покриву в яру. Ареальне варіювання виражено номенами *збоч* (Змг), *оˈбоча* (Ркв, Лв, Хрпл, Уст, Рвн, Яснв, Лпвц, Схд, Рчк), *ўˈбоча* (Клш, Блбр, НС, Рвн 1), *уˈб'ічка* (Ілмн) із семантикою ‘яр, поріст лісом’, *ˈоб'іч* ‘т. с.’ (Крхв, Кмн, Ксм, Явр), ‘глибокий яр, поріст лісом край дороги’ (Нз), з первинним значенням ‘підвищення край дороги; обочина’. Ознаку ‘великий’ відтворює апелятив *йароˈвишче* ‘великий яр, поріст лісом’ (Ксв).

В одній місцевій говірці зафіксовано народну назву *баїˈрак* ‘яр, поріст лісом’ (Св), етимологія якої виводиться з турецького *bayir* ‘горб, зарослий деревами; схил гори’ або *buyrak* ‘ущелина, прірва’ [8, І, с. 117–118], пор. літ. *байˈрак* ‘ліс в яру, в долині, або яр, поріст лісом і чагарником’ [25, І, с. 91]. В українських говірках вона є полісемантична на Рівненщині, Кіровоградщині й Волині [32, с. 3; 5, с. 15–16; 7, с. 10], однозначна на Західному Поділлі [18, с. 238].

У с. Колодіївка Тисменицького р-ну уживається двокомпонентна назва *глуˈхий йар* у значенні ‘непрохідні зарості в яру’.

Серед інших лексичних одиниць виявлено такі, що демонструють конкретну назву дерева: *дуˈбова ˈйама* ‘яр, вкритий дубовим лісом’ у с. Полянки Верховинського

р-ну, *йасено|вец'* ‘яр, порослий ясенами’ в с. Будилів Снятинського р-ну, пор. серб. і хорв. *јасеновац* ‘т. с.’ [22, с. 292].

Семантичне мікрополе **‘яр, утворений дією вод’** представляють народні іменникові найменування з фонетичними й словотвірними варіантами: |*жолоб* (Тж), |*жол'їб* (Стц, Ілмн, Кн, Брст, Прк), |*жоло^{у}б* (Ргт, Лв, Св, Ілмн, Спг, Рчк), |*жолуб* (Ксв), *жоло|бина* (Уст), *ка|нава* (Блх, Брт, Длн, Спг, Блш, Тзв, Глч, Клш, Збл, Лпвц), *кана|вина* (Хрпл, Пдм, Клш, Блбр, Сп), *р'їв* (Тзв), *йар* (Птч, Рсв, Ркв, Глч, Грбв, Скп), віддієслівні деривати *ви|мойіна* (ЛХ, Бршт, Рвн 1), *ви|бойіна* (Хмк, Уст, Брж, Рвн, Крсн, Врбвк, Лпнк, Цнв, Дб, Схд, Сн, Явр), *в'і|бойіна* (Ілмн, Акр), |*вирва* (Ксв, Ккл, Вр, Змг, Бст, Яснв, Врбвк, НС, Кнз), |*пот'їк* (Цв), *пот'і|чок* (Крхв, Кмн, Прг).

У с. Розтоки Косівського р-ну виявлено номен |*верш'їд'* у значенні ‘яр, рів, утворений дією вод між горами, скалами’. Порівняймо інші значення цього номена: ‘великий яр, зарослий ожиною, малинником та іншими кущами’ [13, с. 220], ‘початок ріки (потоку)’ [11, с. 166], ‘початок потоку; ґрунт навколо джерел потоку’ [34, с. 51], пор. також *верш'ид'* ‘стрімкий потічок’ [2, с. 257].

Вузьколокальний апелятив *вара|г'їй* позначає ‘невеликий яр між скелями, по якому стікає вода’ у говірках сс. Коршів і Черемхів Коломийського р-ну. Імовірно, назва генетично пов’язана з *варюга* ‘западина; глибока яма у скелях біля річки’ [5, с. 36], пор. рос. діал. *варак*, *вараг* ‘невеликий ярок, промоїна, витягнута вузька угловина’ [16, с. 114].

Значення ‘яр зі зсувом ґрунту після дощу’ передає апелятив |*зарва* у с. Маркова Богородчанського р-ну, пор. *зарва* ‘зсув ґрунту, що утворюється після тривалих дощів; прірва’ [6, с. 78], ‘западина, обрив, урвище’ [23, II, с. 88], див. також [13, с. 228; 17, I, с. 284].

Це мікрополе доповнюють одиничні лексеми *чур|кач* із семантикою ‘яр, у якому завжди стоїть вода, що наповнюється джерелом’ зафіксований у живому мовленні носіїв говірки с. Стецева Снятинського р-ну, пор. бук. *чур|кач* ‘джерело’ [24, с. 652] та |*жорна* (перен.) ‘довгий сухий глибокий у чагарниках яр, виритий бурхливою течією потоку, що пробивала собі русло’ (Квл).

В окреме семантичне мікрополе виділяємо апелятиви на позначення **‘яру на території кар’єру’**, що належить до периферії. Домінуючою назвою є лексема *кар|йер* (вся обстежена територія). З таким самим значенням уживаються полісемантичні назви |*копанка* (Пдв, Лв, Св, Хрпл, Бршт, Крсн, Грбв, Ілмн, Скп) від дієслова *копати*, |*урви^{е}ше* (Блх, Птч, Ксв, Ккл, Блш, ІФ, Дб), |*урвище* (Ргт, Ілмн, Глч, Вр, Бст, Яснв, НС).

Відзначимо апелятиви *котло|ван* (Рсв, Пдв, Ркв, ЛХ, Снт, Хмк, Тзв, Клш, Крв, Рвн, Врбвк, Рвн 1, Рзт), ‘неглибокий яр’ (Явр), *катла|ван* (Пдм, Блбр, Змг, Яснв, Кнз, Св, Рчк) із субституцією ненаголошеної форми [***о***] < [***а***] як запозичення з будівельної термінології. Первинне значення назви *котло|ван* ‘велика яма для закладки фундаменту’ [28, II, с. 353]. Завершує семантичний ряд номен *к'іт|лишч'і* ‘кар’єр; яр на території кар’єру’, записаний у с. Розтоки Косівського р-ну. Кінцева голосна [***і***] замість [***е***] є особливістю місцевої говірки.

Отже, народна географічна лексика Івано-Франківщини сформувалась на основі загальновживаних назв слов’янського походження. Географічні апелятиви утворені за допомогою морфологічного, морфолого-синтаксичного, аналітичного способів та способу вторинної номінації.

У зафіксованих назвах виділимо ряд фонетичних явищ: ненаголошений [***е***] наближається у вимові до [***и***], субституція ненаголошеної форми [***о***] < [***а***], кінцевий

голосний [***і***] замість [***е***]. Серед запозичень – назви польського, румунського, російського, турецького, італійського походження через посередництво інших мов.

Перспективи подальших досліджень будуть направлені на доповнення зібраної лексики з ще недосліджених говірок, а також пов'язані із вивченням взаємодії апелятивної та онімної лексик. Матеріали статті будуть використані при укладанні "Словника народних географічних назв Івано-Франківщини".

Список літератури

1. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д. Г. Бучко. – Львів : Світ, 1990. – 143 с.

2. Горбач О. Словник говірки села Бродина / О. Горбач // Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 245–364.

3. Григорян Э. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков / Э. А. Григорян. – Ереван : Айастан, 1975. – 260 с.

4. Громко Т. В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Громко Тетяна Василівна. – Кіровоград, 2000. – 194 с.

5. Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш. – К. ; Кіровоград, 1999. – 224 с.

6. Гуцульські говірки : Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.

7. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / Оксана Климівна Данилюк. – Вид. друге, доповн. і виправ. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 148 с.

8. Етимологічний словник української мови : [в 7 т.] / за ред. О. С. Мельничука. – Т. 1–5. – К. : Наук. думка, 1982–2006.

9. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.

10. Лісняк Н. І. Географічна термінологія в мікротопонімії Західного Поділля / Н. І. Лісняк // Studia Slovakistica. Вип. 10. Ономастика. Топоніміка. – Ужгород, 2009. – С. 357–363.

11. Лящук Б. Ф. Із карпатської географічної термінології / Б. Ф. Лящук // Питання географії Українських Карпат : географічний збірник. – Львів, 1969. – Вип. 9. – С. 165–167.

12. Малько Р. Н. Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общесловянском фоне) / Р. Н. Малько. – Минск.: Наука и техника, 1974. – 143 с.

13. Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / [отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1968. – С. 206–255.

14. Марусенко Т. О. Назви рельєфу в українській мові (деякі назви западин) / Т. О. Марусенко // Дослідження з мовознавства / [відп. ред. Л. С. Паламарчук]. – К. : Наук. думка, 1963. – С. 62–78.

15. Маштаков П. Л. Материалы для областного водного словаря / П. Л. Маштаков. – Львів: Гидрометеоролог, 1931. – Ч. IV. – 117 с.

16. Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.

17. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1–2.

18. Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Потапчук Ірина Михайлівна. – Камянець-Подільськ, 2012. – 315с.

19. Редьква Я. П. Відбиття праслов'янської топонімійної термінології, пов'язаної з береговою лінією, в ареальній гідронімії / Я. П. Редьква // Linguistica slavica: Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Желєзняк / [відп. ред. В. П. Шульгач]. – К. : Кий, 2002. – С. 140–153.

20. Румунсько-український словник. – Бухарест, 1963. – 563 с.

21. Сіденко Н. П. Географічна апелятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Н. П. Сіденко. – Донецьк, 2003. – 22 с. : табл., карти.

22. Скляренко О. Типологічна ономастика. Лексико-семантичні особливості онімного простору / О. Скляренко, О. Скляренко. – Одеса : Астропринт, 2012. – Кн. 1. – 416 с.

23. Словарь української мови / упоряд. Б. Д. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. 1–3; 1997. – Т. 4.

24. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.

25. Словник української мови : [в 11 т.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

26. Толстой Н. И. К проблеме изучения славянских местных географических терминов / Н. И. Толстой // Вопросы географии. – М., 1970. – Вып. 81. – С. 46–53.

27. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н. И. Толстой / [отв. ред. С. Б. Бернштейн]. – М. : Наука, 1969. – 260 с.

28. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. / М. Фасмер; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва]; под. ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – [2-е изд., стер.]. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. I–IV.

29. Черепанова Е. А. Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 "Языки народов СССР (русский язык)" / Е. А. Черепанова. – Минск, 1973. – 26 с.

30. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Чернигово-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.

31. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : [в 2 т.] / П. Я. Черных. – М.: Рус. яз., 1999. – Т. I–II.

32. Шийка С. В. Народна географічна термінологія Ровенщини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Шийка Світлана Володимирівна. – К, 2013. – 288 с.

33. Яшкін І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Беларуская навука, 2005. – 808 с.

34. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec // Prace Onomastyczne. – Kraków, 1950. – № 2. – 264 s.

35. Jurkowski M. Ukraińska terminilogia hydrograficzna / M. Jurkowski. – Wrocław, 1971. – 240 s.

36. Nitsche P. Die geographische Terminologie des Polnischen / P. Nitsche. – Köln; Graz, 1964. – 339 s.

37. Schütz J. Die geographische Terminologie des Serbokroatischen / J. Schütz. – Berlin : Akademie-Verlag, 1957. – 113 s.

References

1. Buchko D. H. Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Pokuttia / D. H. Buchko. – Lviv : Svit, 1990. – 143 s.

2. Horbach O. Slovnyk hovirky sela Brodyna / O. Horbach // Hutsulski hovirky. Linhvistychni ta etnolinhvistychni doslidzhennia. – Lviv, 2000. – S. 245–364.

3. Hryhorian Э. A. Slovar mestnыkh heohrafycheskykh termynov bolharskoho y makedonskoho yazykov / Э. A. Hryhorian. – Erevan : Aiastan, 1975. – 260 s.

4. Hromko T. V. Semantychni osoblyvosti narodnoi heohrafichnoi terminolohii Tsentralnoi Ukrainy (na materiali Kirovohradshchyny) : dys. … kand. filol. nauk : 10.02.01 / Hromko Tetiana Vasylivna. – Kirovohrad, 2000. – 194 s.

5. Hromko T. V. Slovnyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Kirovohradshchyny / T. V. Hromko, V. V. Luchyk, T. I. Poliarush. – K. ; Kirovohrad, 1999. – 224 s.

6. Hutsulski hovirky : Korotkyi slovnyk / [vidp. red. Ya. Zakrevska]. – Lviv, 1997. – 232 s.

7. Danyliuk O. K. Slovnyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Volyni / Oksana Klymivna Danyliuk. – Vyd. druhe, dopovn. i vyprav. – Lutsk: Vezha-Druk, 2013. – 148 s.

8. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : [v 7 t.] / za red. O. S. Melnychuka. – T. 1–5. – K. : Nauk. dumka, 1982–2006.

9. Lysenko P. S. Slovnyk poliskykh hovoriv / P. S. Lysenko. – K. : Naukova dumka, 1974. – 260 s.

10. Lisniak N. I. Heohrafichna terminolohiia v mikrotoponimii Zakhidnoho Podillia / N. I. Lisniak // Studia Slovakistica. Vyp. 10. Onomastyka. Toponimika. – Uzhhorod, 2009. – S. 357–363.

11. Liashchuk B. F. Iz karpatskoi heohrafichnoi terminolohii / B. F. Liashchuk // Pytannia heohrafii Ukrainskykh Karpat : heohrafichnyi zbirnyk. – Lviv, 1969. – Vyp. 9. – S. 165–167.

12. Malko R. N. Heohrafycheskaia termynolohyia cheshskoho y slovatskoho yazыkov (na obshchesloviansk om fone) / R. N. Malko. – Mynsk.: Nauka y tekhnyka, 1974. – 143 s.

13. Marusenko T. A. Materyalы k slovariu ukraynskykh heohrafycheskykh apelliatyvov (nazvanyia relefov) / T. A. Marusenko // Polese (Lynhvystyka. Arkheolohyia. Toponymyka) / [otv. red. V. V. Martыnov, N. Y. Tolstoi]. – M. : Nauka, 1968. – S. 206–255.

14. Marusenko T. O. Nazvy reliefu v ukrainskii movi (deiaki nazvy zapadyn) / T. O. Marusenko // Doslidzhennia z movoznavstva / [vidp. red. L. S. Palamarchuk]. – K. : Nauk. dumka, 1963. – S. 62–78.

15. Mashtakov P. L. Materyalы dlia oblastnoho vodnoho slovaria / P. L. Mashtakov. – Lviv: Hydrometeoroloh, 1931. – Ch. IV. – 117 s.

16. Murzaev Э. M. Slovar narodnыkh heohrafycheskykh termynov / Э. M. Murzaev. – M. : Mыsl, 1984. – 653 s.

17. Onyshkevych M. Y. Slovnyk boikivskykh hovirok / M. Y. Onyshkevych. – K. : Naukova dumka, 1984. – Ch. 1–2.

18. Potapchuk I. M. Narodna heohrafichna terminolohiia v zakhidnopodilskykh hovirkakh: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Potapchuk Iryna Mykhailivna. – Kamianets-Podilsk, 2012. – 315s.

19. Redkva Ya. P. Vidbyttia praslovianskoi toponimiinoi terminolohii, poviazanoi z berehovoiu liniieiu, v arealnii hidronimii / Ya. P. Redkva // Linguistica slavica: Yuvileinyi

zbirnyk na poshanu Iryny Mykhailivny Zheliezniak / [vidp. red. V. P. Shulhach]. – K. : Kyi, 2002. – S. 140–153.

20. Rumunsko-ukrainskyi slovnyk. – Bukharest, 1963. – 563 s.

21. Sidenko N. P. Heohrafichna apeliatyvna leksyka skhidnostepovykh hovirok Tsentralnoi Donechchyny: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 “Ukrainska mova” / N. P. Sidenko. – Donetsk, 2003. – 22 s. : tabl., karty.

22. Skliarenko O. Typolohichna onomastyka. Leksyko-semantychni osoblyvosti onimnoho prostoru / O. Skliarenko, O. Skliarenko. – Odesa : Astroprynt, 2012. – Kn. 1. – 416 s.

23. Slovar ukrainskoi movy / uporiad. B. D. Hrinchenko. – K. : Naukova dumka, 1996. – T. 1–3; 1997. – T. 4.

24. Slovnyk bukovynskykh hovirok / za zah. red. N. V. Huivaniuk. – Chernivtsi: Ruta, 2005. – 688 s.

25. Slovnyk ukrainskoi movy : [v 11 t.]. – K. : Nauk. dumka, 1970–1980. – T. 1–11.

26. Tolstoi N. Y. K probleme yzuchenyia slavianskykh mestnыkh heohrafycheskykh termynov / N. Y. Tolstoi // Voprosы heohrafyy. – M., 1970. – Vыp. 81. – S. 46–53.

27. Tolstoi N. Y. Slavianskaia heohrafycheskaia termynolohyia. Semasyolohycheskye эtiudы / N. Y. Tolstoi / [otv. red. S. B. Bernshtein]. – M. : Nauka, 1969. – 260 s.

28. Fasmer M. Эtymolohycheskyi slovar russkoho yazыka. / M. Fasmer; [per. s nem. y dop. O. N. Trubachëva]; pod. red. y s predysl. B. A. Laryna. – [2-e yzd., ster.]. – M. : Prohress, 1986–1987. – T. I–IV.

29. Cherepanova E. A. Heohrafycheskaia termynolohyia Chernyhovsko-Sumskoho Polesia : avtoref. dys. na soyskanye uchen. stepeny kand. fylol. nauk : spets. 10. 02. 02 “lazыky narodov SSSR (russkyi yazыk)” / E. A. Cherepanova. – Mynsk, 1973. – 26 s.

30. Cherepanova E. A. Narodnaia heohrafycheskaia termynolohyia Chernyhovo-Sumskoho Polesia / E. A. Cherepanova. – Sumы, 1984. – 274 s.

31. Chernыkh P. Ya. Ystoryko-эtymolohycheskyi slovar sovremennoho russkoho yazыka : [v 2 t.] / P. Ya. Chernыkh. – M.: Rus. yaz., 1999. – T. I–II.

32. Shyika S. V. Narodna heohrafichna terminolohiia Rovenshchyny: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Shyika Svitlana Volodymyrivna. – K, 2013. – 288 s.

33. Iashkin I. Ya. Sloўnik belaruskikh miastsovыkh heahrafichnыkh tэrminaў: Tapahrafiia. Hidralohiia / I. Ya. Yashkin. – Minsk : Belaruskaia navuka, 2005. – 808 s.

34. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec // Prace Onomastyczne. – Kraków, 1950. – № 2. – 264 s.

35. Jurkowski M. Ukraińska terminilogia hydrograficzna / M. Jurkowski. – Wrocław, 1971. – 240 s.

36. Nitsche P. Die geographische Terminologie des Polnischen / P. Nitsche. – Köln; Graz, 1964. – 339 s.

37. Schütz J. Die geographische Terminologie des Serbokroatischen / J. Schütz. – Berlin : Akademie-Verlag, 1957. – 113 s.

Умовні скорочення населених пунктів:

Глб – с. Глибівка, Гл – с. Глибоке, Гт – с. Гута, Крч – с. Кричка Богородчанського р-ну; Блх – м. Болехів Болехівської м/р; Брж – с. Бережниця, Бст – с. Бистрець, Блбр – с. Білоберізка, Вр – м. Верховина, Змг – с. Замагора, Крсн – с. Красник, Крн – с.Красноїлля, Крв – с. Криворівня, Пл – с. Полянки, Рвн – с. Рівня, Уст – с. Устеріки Верховинського р-ну; Блш – смт Більшівці, Бршт – м. Бурштин, Глч – м. Галич, Ккл – с .Кукільники, Спг – с. Сапогів Галицького р-ну; Глшк – с. Глушків, Мх – с. Михальче, Нз – с. Незвисько, Ркв – с. Раковець, Рпж – с. Репужинці, Смк 1 – с. Семаківці, Срк – с. Сороки Городенківського р-ну; Длн – м. Долина Долинського р-ну; ІФ – м. Івано-

Франківськ, Хрпл – с. Хриплин Івано-Франківська м/р; Клш – м. Калуш, Пдм – с.Підмихайля, Тж – с. Тужилів, Цв – с. Цвітова Калуського р-ну; ВК – с. Великий Ключів, Кн – с. Княждвір, Квл – с. Ковалівка, Крш – с. Коршів, ЛХ – с. Лісний Хлібичин, Пчн – смт Печеніжин, Плп – с. Пилипи, Скп – с. Скопівка Коломийського р-ну; Акр – с. Акрешори, Ббн – с. Бабин, Брст – с. Брустурів, Кб – с. Кобаки, Ксв – м. Косів, Ксм – с. Космач, Прк – с. Прокурава, Рчк – с. Річка, Рзт – с. Розтоки, Сн – с. Снідавка, Явр – с. Яворів Косівського р-ну; БО – Білі Ослави, Гвр – с. Гаврилівка, Лв – с. Лоєва, Мл – с. Молодків, Сдж – с. Саджавка, СМ – с. Середній Майдан Надвірнянського р-ну; Ргт – м. Рогатин Рогатинського р-ну; Врбвк – с. Вербівка, Грбв – с. Грабів, Дб – с. Дуба, Ілмн – с. Ілемня, Кмн – с. Камінь, Кнз – с. Князівське, Крхв – с. Креховичі, Лпвц – с. Липовиця, Лпнк – с. Лоп'янка, Лг – с. Луги, НС – с. Нижній Струтинь, Прг – с. Перегінське, Рвн 1 – с. Рівня, Св – с. Сваричів, Сп – с. Спас, Схд – с. Суходіл, Цнв – с. Цінева, Яснв – с. Ясеновець Рожнятівського р-ну; Збл – смт Заболотів, Птч – с. Потічок, Рдн – с. Рудники, Рсв – с. Русів, Снт – м. Снятин, Стц – с. Стецева, Тр – с. Троїця Снятинського р-ну; Лсц – смт Лисець, Пбр – с. Побережжя, СКр – с. Старі Кривотули, Тзв – с. Тязів, Хмк – с. Хом'яківка Тисменицького р-ну; Ант – с. Антонівка, Брт – с. Бортники, Нжн – с. Нижнів, Пдвр – с. Підвербці Тлумацького р-ну.

Аннотация. *В статье проанализирована собранная народная географическая лексика для обозначения "оврага" в говорах Ивано-Франковщины. Лексико-семантическая классификация аппелятивных названий реализована на основе диалектов по таким признакам: общая характеристика, глубина, размер, часть географического объекта, совокупность таких объектов, расположение относительно других географических объектов.*

Подана также характеристика лексем, фонетическая, словообразовательная, акцентуационная вариативность, этимология, выделена локализация местных названий, сравнение такой лексики с лексикой других исследованых территорий.

Ключевые слова: *народная географическая лексика, лексико-семантическая группа, семантическое поле, лексема, аппелятив, номен*

Abstract. *The article is analysed to the gathered of the folk geographical lexis for denotation "the ravine" in Ivano-Frankivsk region. On the basis of local dialectical names the lexical-semantic classification of appellative names has been done. Those defining characteristics are general characteristic, depth, size, part of the geographical object, in general such objects, accommodation relatively other geographical objects.*

Their etymology and basic semantic, lexical and derivational peculiarities taken in conjunction with the modern literary Ukrainian language, dialects of the Ukrainian language and some related Slavic languages have been studied. The characteristic of lexemes has also been given: phonetic, word building, partially accentuational variability, its origin. Gathered local common names are categorized into lexical-semantic groups according to relevant characteristics of geographical objects they denominate. In every lexical-semantic group of this thematic group small systemic forms, i.e.semantic microfields, can be singled out.

The conclusions accentuate that common names of Ivano-Frankivsk region which are used to signify geographical objects are characterized by the great differentiation of their meaning. The main semantic component is based on the primary meaning. The majority of them are of pre-Slavic roots. It has a high level of lexical, phonetic, morphological and semantic variability. As far as meaning of these names is concerned, it is connected with the meaning of the derivation stems - nouns and adjectives.

Keywords: *folk geographical vocabulary, lexical-semantic group, semantic microfield, lexeme, appellative, nomen*

УДК 81'37

МЕТОДИ ФОНОСЕМАНТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАСНОЇ НАЗВИ

ТЕПЛА Оксана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та класичних мов
Національний університет біоресурсів і природокористування України

***Анотація**. Виявлено звукозображальний зв'язок між планом змісту і планом вираження власної назви. Однією зі сприятливих сфер, де реалізується потенційна звукозображальність мовних одиниць в процесі вербальної маніпуляції, є власні назви, зокрема назви товарів і послуг, що зумовлено потребою у їхньому позиціюванні.*

Мета статті – дослідити методи вивчення фоносемантики власних назв, що дасть змогу осмислити і оцінити досягнення означеного напряму лінгвістичної науки і визначити перспективи його розвитку. З'ясовано, що основою лінгвістичного аналізу звукозображальності власних назв слугують методи фоносемантичного аналізу лексики і психолінгвістичний експеримент.

Проаналізовано комп'ютерні програми психосемантического аналізу звукового аспекту слів і текстів, що з їх допомогою можна відстежувати інформацію, що недоступна для свідомості, однак впливає на людину через сферу несвідомого. Фоносемантичний аналіз слова або тексту здійснюється з допомогою списку якостей (ознак), що з ними асоціюється певне слово з вказівкою ступеня асоціації.

Установлено, що призначення фоносемантики власних назв – використання змістовності звукової форми мови для посилення позитивного впливу на свідомість споживачів під час позиціювання товарів чи послуг.

***Ключові слова:** власна назва, звукозображальність, методи фоносемантичного аналізу, психолінгвістичний експеримент, фоносемантичний аналіз.*

Актуальність дослідження (Introduction). На сучасному етапі у практиці створення власних назв, зокрема назв товарів і послуг, домінує підхід, коли у доборі ймення найчастіше звертають увагу не тільки на суто семантичний критерій (лексичне значення слова), але й фоносемантичний, враховуючи асоціації та враження, що їх справляє назва на споживача.

Сучасній науці відомо, що будь-яке сполучення звуків, у тому числі й кожне слово, викликає у людини певні асоціації, при цьому асоціації між звуками і їхніми значеннями є досить стійкими [1]. Крім виключно смислового навантаження, назва як послідовність звуків несе й інформацію, що є прихованою від свідомого сприйняття, але впливає на підсвідомість. Отже, назва має семантичне наповнення (значення слова), а також, що іноді більш важливо, емоційне, що визначається фоносемантикою. Важливість фоносемантичного підходу у творенні власних назв – назв товарів і послуг – визначається необхідністю їхнього позиціювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Останнім часом до проблем фоносемантики звертається значна кількість дослідників, які в своїх роботах розглядають як загальні питання фонетичного значення, так і окремі його аспекти. Серед найбільш важливих зарубіжних праць з ономатопеї та звукосимволізму потрібно назвати дослідження Р. Пейджета та його послідовників А. Йоханнессона, Г. Ревеса, А. Спиргіна, В. Бунала. Теорію фоносемантичного впливу детально висвітлено у працях

© О. М. Тепла, 2016

С. Вороніна, А. Газова-Гінзберга, Л. Дорожної, О. Журавльова, Н. Львової, І. Черепанової тощо. У сучасному вітчизняному мовознавстві проблема зв'язку звуку зі значенням привертала увагу таких дослідників, як В. Левицький, А. Мойсієнка, в контексті гештальтлінгвістики – А. Безпаленка.

Мета дослідження (Purpose) – дослідити методи вивчення фоносемантики власних назв, що дасть змогу осмислити і оцінити досягнення означеного напряму лінгвістичної науки і визначити перспективи його розвитку.

Матеріали і методи дослідження (Methods). Вивчення власних назв в аспекті фоносемантики є новим напрямом у мовознавстві. Фоносемантика – це нова наука мовознавчого циклу, що досліджує зв'язок між звуком та його значенням, розглядаючи три типи фонетичних одиниць: фонеми, фонетичні ознаки та сполучення фонем. Класичними і традиційними вважали дослідження фонем у складі лексем, менш вивченими залишаються сполучення звуків, особливо сукупність приголосних, що є характерною рисою багатьох мов. Дійсно, якщо слухати мовлення невідомою нам мовою, то ми можемо певні слова цієї мови вважати благозвучними, а певні, навпаки, сприймати негативно, хоча зміст цих слів нам буде абсолютно незрозумілий [6].

На межі XX – XXI століть у дослідженнях відношення між звуком і значенням розвинулися два напрями: лексико-семантичний і психолінгвістичний.

На сучасному етапі розвитку мовознавства вчені не обмежуються лише визнанням лексики фонетично вмотивованою, а досліджують різні прикладні аспекти цього явища, що здатні пояснити не тільки виникнення природної мови, а механізми вербального маніпулювання, процесів сприйняття, а також дають змогу дійти висновку про культурну мовну стереотипну свідомість. Ми у роботі звертаємося до методів фоносемантичного аналізу власних назв, зокрема назв товарів і послуг, що в них простежується взаємозв'язок між звуком і значенням для створення певного образу названого об'єкта шляхом конотативного значення, внаслідок чого відбувається мовна маніпуляція реципієнтом.

У 60-80-х роках XX ст. на матеріалі англійської мови розроблено універсальну класифікацію ономатопів, що застосовується не лише в романо-германських мовах, а й релевантна для слов'янських, тюркських, фіно-угорських та семітських мов. До пріоритетних методів фоносемантики власних назв належать метод фоносемантичного аналізу лексики і психолінгвістичний експеримент.

Метод фоносемантичного аналізу, що його запропонував С. Воронін, ґрунтується на численних фактах звукозображальності, накопичених у процесі розвитку лінгвістики. Учений створив глосарії звукозображальних слів різних мов світу. Потім матеріал аналізувався, в результаті чого мовні одиниці класифікувалися (слова поділено на два великі підкласи: звуконаслідувальні і звукосимволічні [2, с. 16]. Метод фоносемантичного аналізу полягає в аналізі слова шляхом взаємопов'язаних операцій, мета яких – установлення наявності/відсутності звукозображальності в слові і виявлення її характеру. У межах фоносемантичного аналізу виокремлюють такі етапи: визначення наявності звукозображальності у слові; визначення емоційності; етимологічний аналіз; акустико-артикуляторний аналіз; типологічне узагальнення [8]. Метод фоносемантичного аналізу успішно використовували для вивчення звукозображальності багатьох мов, зокрема й англійської.

У 20-30-х рр. XX ст. до вивчення звукосимволізму залучали знання і досвід суміжних наукових дисциплін, зокрема психолінгвістики і статистики.

1952 року група американських психологів на чолі з Ч. Осгудом розробила метод семантичного диференціалу – один із проектних методів соціології, що базується на досягненнях психосемантики, що застосовується в дослідженнях, пов'язаних із сприйняттям і поведінкою людини, з аналізом соціальних установок і особистих сенсів.

Вагомим у вивчення фоносемантики є внесок О. Журавльова. За словами дослідника, «ореол змістовності звучання ... є у будь-якого слова, тільки найчастіше ми його не помічаємо» [5, с. 82], адже звукозображальними є не тільки ті слова, що сприймаються сучасним носієм мови як такі, що мають фонетично вмотивований зв’язок «між звуком і значенням», але й усі ті слова, в яких цей зв’язок у процесі мовної еволюції виявився затемненим, послабленим і навіть, на перший погляд, цілком утраченим, і в яких за допомогою етимологічного аналізу (підкріпленого «зовнішніми» даними типології) його можна реконструювати [7].

У своїх дослідженнях О. Журавльов довів факт фонетичного значення, вказав на його специфіку, описав структуру. Учений чітко сформулював мету й завдання фоносемантики, окреслив коло її проблем. Його теоретичне обґрунтування фоносимволізму є одним з найкращих описів цього явища в сучасній лінгвістиці. На думку О. Журавльова, звук – значуща одиниця мови, що має певне фонетичне значення: «Одиниці нижчого, фонетичного рівня за традиційним уявленням жодного значення не мають. Але якщо розуміти змістовність мовної форми як символічне значення, то з’являється можливість вважати символіку звуків мови значущістю фонетичної форми, або фонетичним значенням» [5].

Теорію фоносемантичного впливу реалізовано у низці комп’ютерних програм психосемантичного аналізу звукового аспекту слів і текстів «ДІАТОН» [3], «ВААЛ» [4]. За допомогою цих програм можна відстежувати інформацію, що є недоступною для свідомості, але яка впливає на людину через сферу несвідомого. Означені програми здійснюють фоносемантичний аналіз слова або тексту за допомогою списку якостей (ознак), з якими асоціюється певне слово з вказівкою ступеня асоціації.

Програми дозволяють виявити фонетичне значення тексту – за 20 шкалами, слова – за 25, частоти вживання звуків і відхилення цих частот від норми, частоту високих та низьких звуків тощо. Крім цього, за допомогою програм відбувається аналіз звукоколірних асоціацій і визначення точки золотого перетину.

Психолінгвістична експертна система ВААЛ – 2000 (скорочено ВААЛ), розроблена 1992 року, дає змогу прогнозувати ефект неусвідомлюваного фоносемантичного впливу слів та текстів на масову аудиторію, аналізувати їх з погляду такої дії, створювати тексти із заданим вектором впливу, виявляти індивідуально-психологічні якості авторів тексту, проводити поглиблений контент-аналіз тощо. ВААЛ застосовується у психо- і гіпнотерапіях, у низці державних структур, банків, а також у рекламі. Існує спрощена версія ВААЛ-міні – програма для фоносемантичної експертизи слова або тексту [4]. Її найбільш поширений сьогодні комерційний варіант містить вимірювальні шкали: хороший – поганий, красивий – відразливий, радісний – сумний, світлий – темний, легкий – важкий, безпечний – страшний, добрий – злий, простий – складний, гладкий – шорсткий, округлий – незграбний, великий – маленький, грубий – ніжний, мужній – жіночний, сильний – слабкий, холодний – гарячий, величний – низинні, гучний – тихий,

могутній – кволий, веселий – сумний, яскравий – тьмяний, рухливий – повільний, швидкий – повільний, активний – пасивний.

В основу означеної системи покладено метод семантичного диференціалу. Метод семантичного диференціалу дає змогу знайти систему латентних чинників, в межах яких індивід оцінює об'єкти. По суті, семантичний простір – дослідницька модель структури індивідуальної свідомості, і завдання полягає у визначенні того, де в цьому просторі перебуває досліджуваний об'єкт.

Тестовані об'єкти (назва, марка, упаковка і тому подібне) оцінюються за низкою бімодальних семибальних шкал, полюси яких зазвичай задаються вербально за допомогою антонімів: хороший – поганий, теплий – холодний, активний – пасивний тощо. Передбачається, що людина здатна оцінити об'єкт, що вивчається, співвідносячи інтенсивність внутрішнього переживання з приводу об'єкту із заданою оцінною шкалою. Ділення шкали фіксують різні міри даної якості об'єкту. Шкали, що корелюють між собою, групуються в незалежні чинники, створюючи семантичний простір.

У дослідженнях часто використовують монополярні шкали, за допомогою яких об'єкти оцінюють за вираженням однієї властивості: наскільки об'єкт хороший, наскільки теплий тощо.

Отже, саме звучання слова з певною психологічною установкою може створювати у свідомості споживача образ, який психолог маркетингу хоче відтворити. Для цього групі слухачів пропонують, наприклад, уявити собі ситуацію відвідування ресторану з невідомою, але екзотичною кухнею і відповісти на питання, з яких продуктів приготовано страву під назвою «Чоффер»? Більшість (приблизно від 75% до 95% всіх людей в будь-якій аудиторії) скаже, що це м'ясна, гаряча і гостра страва. Відсотків 40-60% скажуть, що вона з сиром.

А якщо ми створимо установку, що це назва транспортного засобу, то більшість присутніх відповість, що це мотоцикл, схожий на «Харлей Девідсон», паровоз або джип-позашляховик, але ніяк не велосипед або автомобіль з електричним двигуном.

Можна дійти висновку, що на сприйняття незнайомої назви об'єкта (або нового товару, який ми випускаємо на ринок) впливають щонаймеше два фактори: звучання назви і психологічна установка, що створює відповідний образ. Установка дає змогу співвіднести назву з певною групою речей, відомих людині. Зважаючи на це, програма ВААЛ дозволяє, не проводячи дорогих досліджень на великих групах людей, шляхом простого введення якогось слова чи шматка тексту в комп'ютер, визначити, як ці слова чи тексти будуть оцінювати реципієнти за шкалами семантичного диференціалу. Ось лише кілька прикладів оцінки відомих фірмових назв: «Нестле» – *гарна, безпечна, добриа, ніжна, жіночна*; «Данон» – *хороша, красива, проста, велична, груба, мужня, сильна, холодна, хоробра, могутня, велика, рухлива, активна, яскрава*.

Висновки і перспективи (Discussion). Вищенаведене дає змогу дійти висновку, що фоносемантика значима у різних галузях, зокрема в маркетингу, де здійснюється створення, сприйняття образу товару, його марки, фірми-виробника, фірми-продавця. Фоносемантика у процесі творення власної назви товару чи послуги може виступати одним із інструментів управління перевагами споживачів. Можна із впевненістю стверджувати, що означений напрям є перспективним як для мовознавчої науки, так і маркетингової практики.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у тому, що звукозображальна система мови повинна вивчатися в нових аспектах, передусім її основна проблема – мотивованість мовного знака.

Список літератури

1. Белей О. О. Наскільки українськими є новочасні українські фірмоніми? / О. О. Белей // Дивослово. – 2000. – № 2. – С. 12-13.
2. Воронин С. В. Основы фоносемантики [Текст] / Станислав Васильевич Воронин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. – 244 с.
3. Голомидова М.В. Искусственная номинация в русском языке: монография [Текст] / Марина Ввасильевна Голомидова. – Екатеринбург, Изд-воУрал гос. пед. ун-та, 1998. – 232 с.
4. Грушевська Ю. А. Власні назви в російському рекламному тексті: лінгвістичний і функціональний аспекти [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Грушевська Юлія Андріївна ; Дніпропетровський національний університет. – Д., 2005. – 19 с.
5. Журавлев А. П. Звук и смысл [Текст] / Александр Павлович Журавлев. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.
6. Куцерубов А. Е. Маркетинговая фоносемантика [Электронный ресурс] / А. Е. Куцерубов. – Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article/n/marketingovaya-fonosemantika.
7. Малинюк І. В. Актуалізація проблеми зв'язку звуку і значення в європейській і східній наукових традиціях [Електронний ресурс] / І. В. Малинюк. – Режим доступу : http://www.stattionline.org.ua/filologiya/87/15730-aktualizaciya-problemi-zv-yazku-zvuka-i-znachennya-v-yevropejskij-i-sxidnij- naukovix-tradiciyax.html.
8. Марухина С. А. Методы фоносемантического исследования поэтического текста / С. А. Марухина // Ярославский педагогический вестник Серия : Гуманитарные науки.– 2013. – №4. Т. 1. – С. 184-187.

References

1. Belei, O. O. (200). Naskilky ukrainskymy ie novochasni ukrainski firmonimy? [How are new Ukrainian firmonimy?]. Dialogist, 2, 12-13.
2. Voronin, S. V. (1982). Osnovy fonosemantiki [Basics of phonosemantics]. Izd-vo Leningr. un-ta, 244.
3. Golomidova, M.V. (1998). Iskusstvennaya nominatsiya v russkom yazyke [Artificial nomination in Russian]. Izd-voUral gos. ped. un-ta, 232.
4. Hrushevska, Iu. A. (2005). Vlasni nazvy v rosiiskomu reklamnomu teksti: linhvistychnyi i funktsionalnyi aspekty [Proper names in Russian advertising text: linguistic and functional aspects]. Dnepropetrovsk National University. Dnipropetrovsk, 19.
5. Zhuravlev, A. P. (1991) Zvuk i smysl [Sound and meaning]. Prosveshcheniye, 160.
6. Kutserubov, A. E. Marketing sound symbolism. Available at : http://cyberleninka.ru/article/n/marketingovaya-fonosemantika.
7. Malyniuk, I. V. Updating problem of sound and meaning communication in European research and eastern traditions. Available at : http://www.stattionline.org.ua/filologiya/87/15730-aktualizaciya-problemi-zv-yazku-zvuka-i-znachennya-v-yevropejskij-i-sxidnij- naukovix-tradiciyax.html.
8. Marukhina, S. A. (2013). Methods of phonosemantic study of the poetic text. Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik.: Gumanitarnyye nauki [Yaroslavl Pedagogical Herald. Series: Humanitarian Sciences]. T. 1. Yaroslavl. – P. 184-187.

***Аннотация**. Выявлена звукоизобразительная связь между планом содержания и планом выражения имени собственного. Одной из благоприятных сфер, где реализуется потенциальная звукоизобразительность языковых единиц*

в процессе вербальной манипуляции, являются имена собственные, в частности названия товаров и услуг, что обусловлено потребностью в их позиционировании.

Цель статьи – исследовать методы изучения фоносемантики имен собственных, что позволит осмыслить и оценить достижения определенного направления лингвистической науки и определить перспективы его развития. Подтверждено, что основой лингвистического анализа звукоизобразительности имен собственных служат методы фоносемантического анализа лексики и психолингвистический эксперимент.

Проанализированы компьютерные программы психосемантического анализа звукового аспекта слов и текстов, с их помощью можно отслеживать информацию, которая недоступна для сознания, однако влияет на человека посредством сферы бессознательного. Фоносемантический анализ слова или текста осуществляется с помощью списка качеств (признаков), с которыми ассоциируется определенное слово с указанием степени ассоциации.

Известно, что назначение фоносемантики имен собственных – использование содержательности звуковой формы языка для усиления положительного влияния на сознание потребителей при позиционировании товаров или услуг.

Ключевые слова: *имя собственное, звукоизобразительность, методы фоносемантичного анализа, психолингвистические эксперимент, фоносемантический анализ.*

Abstract. *The paper reveals a phonetic figurative relation between the plane of contents and that of expressing a proper name. One of the favourable domains where the potential sound symbolism of the process of verbal manipulation is implemented is the proper names, in particular those of commodities and services, which is due to their need for positioning.*

The article aims at researching the methods of studying the sound symbolism of proper names, which will make it possible to comprehend and evaluate the achievements of the specified trend in the linguistic science and define prospects for its development. It was found that linguistic analysis of the figurativeness of proper names is based on methods of sound symbolic analysis of the vocabulary and psycholinguistic experiment.

It is stated that the study of proper names in terms of sound symbolism is a new trend in linguistics. Sound symbolism is a new series in the linguistic science exploring the relationships between sound and its meaning, examining three types of phonetic units: phonemes, phonetic signs and combinations of phonemes. Classical and traditional research believed phonemes to be lexeme constituents, less studied are the sound combinations, esp. consonant sets, which is a salient feature of many languages. At the present stage of linguistic development scholars are not only limited to the recognition of vocabulary as phonetically motivated, but explore various practical aspects of this phenomenon capable of accounting not only for the origin of human language, but mechanisms of verbal manipulation, processes of perception, as well as making it possible to arrive at the conclusion of the cultural language stereotypical mind.

Research shows that the preferred methods for proper names' sound symbolism is a/ that of analysing the vocabulary in terms of sound symbolism, and b/ psycholinguistic experiment. The sound symbolic vocabulary analysis method consists in analyzing the word by way of interrelated operations aiming at establishing the presence / absence of sound symbolism in the word and identifying its nature. Within the framework of the sound symbolic analysis, the following stages have been distinguished, viz. determining the presence of sound symbolism in the word; definition of emotion; etymological analysis; acoustic-articulatory analysis; typological generalizations.

The method of psycholinguistic experiment is based on that of semantic differential (Ch. Osgood) – one of the design methods in Sociology, applied in research related to human perception and behavior, analysis of social attitudes and personal meanings.

The study analyses computer programs of psychosemantic analysis of the phonetic aspect of words and texts that will help to track the information unavailable to consciousness but affecting a person through the unconscious. The sound symbolic analysis of a word or a text is made by means of the list of properties (attributes) with which is associated a word indicating the degree of association.

It was established that the function of the proper names' sound symbolism is the use of consistency of the phonetic form of a language to enhance a positive impact on the minds of consumers when positioning products or services.

The above-stated enables one to draw the conclusion that sound symbolism is significant in various fields, particularly marketing, where the creation, perception of the product's image, its brand, manufacturing firm, firm-seller take place.

Prospects for further research are visualized in the fact that the sound symbolic system of language should be studied in new ways, esp. its major problem – that of the linguistic sign motivation.

Keywords: *proper name, sound symbolism, methods of phonosemantic analysis, psycholinguistic experiment, phonosemantic analysis.*

УДК – 1751

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МІЖНАРОДНОГО ТА ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ

ХРИСТЮК Світлана Борисівна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри англійської філології Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

Анотація. *У статті з'ясовано, що термінологія мови міжнародних відносин є складною та добре структурованою системою термінологічних одиниць, схильною до постійного збагачення та величезної кількості архаїзмів, іншомовних асимільованих та не асимільованих запозичень; проаналізовано специфічні поняття терміносистем. Встановлено основні етапи перекладу та визначено особливості кожного з них. Доведено, що пріоритетними способами перекладу термінології міжнародного та дипломатичного дискурсу є переклад за допомогою усталеного еквівалента, калькування, транслітерація, транскрибування, використання описового еквівалента.*

Ключові слова: *термінологія, терміносистема, переклад, мова міжнародних відносин, еквівалентний переклад, калькування, транслітерація, транскрибування, запозичення*

З появою на політичній карті світу нової держави України, з її прагненням до набуття повноправного членства в світовому співтоваристві, з пошуком нових шляхів розвитку, що означає зміну економічних, політичних, культурних орієнтирів, розбудову нових суспільних відносин, дослідження змін у лексичній системі української мови набуває особливого значення. Адже запорукою успішних між-
народ них відносин, а також інтеграції з іншими державами є систематизована й стандартизована лексика в тих галузях діяльності, які найчастіше стають предметом узгоджень та обговорень на державному та міждержавному рівнях. Однією з найголовніших таких галузей є дипломатія. Саме тому мова сфери дипломатичних

© С. Б. Христюк, 2016

відносин, її становлення і розвиток належать до актуальних проблем українського мовознавства. Вона “має помітний вплив на розвиток суспільно-політичного словника, формування лексико-фразеологічних засобів офіційно-ділового і суспільно-публіцистичного стилів” [1, с. 4].

Актуальність даної теми дослідження також пов'язана з розробкою методичних рекомендацій та вказівок щодо поліпшення розуміння праці перекладача, який здійснює переклад тексту міжнародного спрямування з англійської мови на українську або навпаки, причому текст має специфічну дипломатичну, міжнародно-правову, міжнародно-економічну термінологію, низку усталених слів, словосполучень, притаманних саме вищезазначеним галузям знань.

«Хто ж цей хтось, який, будучи неправим, ніколи не помиляється, вміє двічі подумати, щоб промовчати про те, що знає, але сказати втричі більше про те, чого не знає; посланий на всі чотири сторони, опиняється у п’ятій; передбачає на ближчі шість днів, а в кінці тижня пояснює, чому передбачене не збулося; важких справ наодинці не вирішує, а, зібравшись з собі подібними, доводить неможливість вирішення; нарешті, про неприємні речі говорить приємно, – хто він? Це, без сумніву, дипломат. Офіційний представник своєї країни, він намагається ослабити напруженість між сусідами, яка, можливо, не виникла б, коли б не було дипломатів, або, навпаки, виникала б значно частіше», – так з усмішкою говорить про дипломатів у своїй книзі Л. Р. Козлов [4, с. 48].

Разом з тим необхідно визнати, що дипломатичний переклад – одна з тих сфер перекладу, яка не часто досліджується лінгвістами, адже вона торкається маловідомого та досить закритого світу дипломатії; він має власні правила та особливості. Оскільки він здійснюється в посольства, консульствах та дипломатичних місіях, то вимагає не лише бездоганного знання термінології, дипломатичного такту, глибокої обізнаності з подіями, що відбуваються в міжнародній сфері та політичній, економічній і соціальній сферах власної країни, але й спеціальних методів та професійної техніки.

Події, що відбуваються у світі, спричиняють появі нової спеціальної лексики, в тому числі термінології. Термінологія будь-якої сфери, якої може торкатися дипломатія (культура, економіка, міжнародний бізнес чи політика), постійно збагачується. Цю зміну найкраще демонструють ключові терміни дипломатичних документів. Як стверджують В. Кремона та Г. Малія, сьогодні в мові дипломатії такі ключові терміни як “superpower”, “blocks”, “polarization” втрачають свої позиції. Особливої ваги набувають нові терміни, які позначають нові реалії та проблеми у міжнародному житті, наприклад: “ethnic cleansing”, “money laundering”, “free trade zone” [11, с. 303].

Метою роботи є аналіз особливостей перекладу текстів міжнародних відносин, розгляд основних аспектів їх дослідження під кутом лексичного та морфологічного рівнів мови. Основоположна гіпотеза дослідження – сформувати фахово-естетичну культуру міжнародника-перекладача, що, на наш погляд, є основною для вдалого поєднання інтелектуального рівня міжнародника, його світоглядних позицій, високого рівня загальної культури. Професійно-естетичний смак – багатомірний феномен, який є невід'ємною частиною загальної естетичної культури.

Термінологічний аспект перекладу не є відокремленим від інших сфер перекладу, проте має свої особливості. На думку Є. Пиркова, під цим аспектом прийнято розуміти такий переклад, у якому використовується термінологія [7, с. 103]. Дослідження проблеми перекладу термінів знаходимо у працях таких лінгвістів: В. Карабан, В. Коптілов, С. Влахов, А. Комарова, В. Кизим, І. Арнольд, І. Алексєєва, Е. Іссерлін, О. Зарума-Панських, П. Ньюмарк, Л. Венуті та ін.

Термін – емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів. Переклад англійських термінів на українську мову вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою та знання термінології рідною мовою. При передачі наукових текстів міжнародного та дипломатичного спілкування з англійської мови та українську важливе значення має взаємодія терміну з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова [2, с. 58].

Термін «міжнародний документ» – це родове поняття і в міжнародній практиці може мати різні видові назви: Accord, Arrangements, Agreement, Act, Cartel, Compact, Compromise, Concordat, Convention, Covenant, Declaration, Entente, Exchange of Notes, Indenture, Modus Vivendi, Pact, Protocol, Regulation, Statute, Treaty.

Якщо слово вживається як термін у системі іншої спеціальної галузі знань, то в ній воно теж однозначне, семантично чітко відмежоване від тих його значень, що виявляються в поза термінологічному функціонуванні, а також і в термінологічному, але в іншій галузі знань. Таким чином, термін являє собою слово, що характеризується не лише стильовою характеристикою, а й певною замкненістю в системі лексики та визначення понять певної окресленої галузі знань [8, с. 155].

Лексику на позначення сфери міжнародних відносин необхідно поділити на такі лексико-семантичні групи: 1) лексика на позначення особливостей сучасного цивілізаційного процесу: *глобалізація, євроінтеграція;* 2) лексичні одиниці на позначення сфери зовнішньої політики: *асамблея, переговори, саміт;* 3) лексеми на позначення військової сфери: *акція, конфлікт, миро творчість* [9, с. 208]. Однією з специфічних ознак мови є полісемія, яка в межах термінології як факту розвитку і динаміки мови, свідчить про розвиток термінології відповідно до мовних законів.

Нерозривний зв'язок дипломатичних, політичних, економічних, юридичних понять і відповідних їм термінів виявляється в тім, що упорядкування термінології мови міжнародних документів та дипломатичної кореспонденції неможливо без глибокого наукового дослідження понять, їх логічного аналізу та точного визначення. На думку академіка В.В. Виноградова будь-які спроби впорядкування термінів без попереднього аналізу понять, що ними виражаються, залишаються безрезультативними. Основна функція термінологічної лексики (галузевої, вузькоспеціалізованої) номінативна, терміни називають спеціальні поняття різних галузей знань [3, с. 87].

Оскільки дипломатичні тексти формувалися як результат міждержавної співпраці, у сфері дипломатичної термінології іншомовні запозичення посідають значне місце. Як правило, це прямі лексичні запозичення, що зберегли своє вихідне значення.

Суто дипломатичних термінів виразно іншомовного походження небагато: агреман (фр.) – у міжнародному праві попередня згода держави на прийняття певної особи як глави дипломатичного представництва іншої держави; аташе (фр.) – ранг співробітника дипломатичного представництва та відомства закордонних справ або особа, що відає певними питаннями у дипломатичній місії (аташе з питань культури, військовий аташе); комюніке (фр.) – офіційне повідомлення про хід або наслідки дипломатичних переговорів; дуаєн (фр.) – особа, яка очолює дипломатичний корпус в певній країні; екзекватура (лат.) – у міжнародному праві документ про визнання консула урядом країни і надання йому дозволу виконувати консульські функції; парафування (фр.) – попереднє підписання міжнародного документа ініціалами уповноважених осіб; ратифікація (лат.) – затвердження верховним органом влади держави міжнародного договору; денонсація (фр.) – відмова однієї з сторін міжнародного договору від його виконання, що призводить до припинення дії

договору або повідомлення про припинення дії, розірвання договору; екстрадиція (фр.) – видача іноземній державі особи, яка порушила закони цієї держави [6, с. 196].

Частина термінологічної лексики розвинула свою семантику: одне із значень утворених багатозначних слів виступає дипломатичним терміном, наприклад: нота (лат. nota – знак, зауваження – 1) офіційне дипломатичне письмове звернення однієї держави до іншої чи до кількох держав (нотне листування, вербальна нота), 2) омонім нота (муз.); імунітет (лат. immunitas – звільнення, свобода) – 1) виключне право не підлягати деяким загальним законам, що надається особам, які займають особливе становище в державі (дипломатичний імунітет), 2) імунітет (мед., біолог.); конгрес (лат. congressus – зустріч, збори) – 1) з'їзд, нарада (переважно міжнародні); 2) законодавчий парламент деяких країн (США), 3) іноді назва політичної партії (Конгрес українських націоналістів, Індійський національний конгрес); кур'єр (фр. courrier – гінець) – 1) службовець, який розносить ділові папери, 2) особа для роз'їздів у термінових справах, 3) дипломатичний кур'єр – службовець для перевезення дипломатичної пошти.

Більшість іншомовних запозичень, що використовуються у дипломатичних документах, нині належать до загальноправової лексики української мови і виконують функцію дипломатичних термінів лише в дипломатичних текстах. Словник української мови в 11-ти томах виділяє одне із значень як дипломатичне, наприклад,: віза (фр.) – 1) позначка, зроблена службовою особою на документі, що свідчить про його вірогідність або надає юридичної сили, 2) позначка на закордонному паспорті, яка є дозволом на в'їзд, виїзд, проживання або проїзд через територію відповідної держави; конвенція (лат.) – 1) міжнародний договір, угода з якогось питання (залізнична конвенція, поштова конвенція і т. д.), 2) договір між підприємствами й організаціями для врегулювання питань збуту, виробництва тощо; меморандум (лат.) – 1) доповідна записка, 2) у міжнародних відносинах один із видів дипломатичного листування з викладом поглядів уряду на якесь питання, звичайно додається до ноти; легалізація (лат.) – 1) узаконення, надання законної сили якому-небудь актові або дії, 2) у міжнародному праві засвідчення консулом підписів на документах, що виходять з іноземних установ.

У дипломатичних текстах функціонують сталі вирази іншомовного походження: *a dato – з дня підпису; ad hoc – спеціальний, для даного випадку; ad memorandum – для пам'яті; ad referendum – для подальшого розгляду, за умови схвалення вищою інстанцією; ad verbum – дослівно, буквально; appendix – доповнення, додаток; de facto – з огляду на факт, насправді, де факто; de jure – з огляду на закон, формально, де юре; consensus – згода, одностайність; modus vivendi – спосіб життя, спосіб існування, тимчасова чи попередня угода; mandatum – договірне зобов'язання; nota bene – зазнач добре (помітка на полях книги, щоб привернути увагу); viva voce – в усній формі, у бесіді, при розмові; vice versa – навпаки; via – за посередництва, через; ultra vires – поза компетенцією, за межами повноважень; status quo – статус-кво, існуючий фактичний стан* [10; с. 362].

Формування класичних правил геополітики та дипломатії (а сааме Віденський конгрес 1815 р. та Аахенський протокол 1818 р. заклали правила і традиції дипломатичного церемоніалу та протоколу) збіглися з періодом панування у Європі французької мови. Багато дипломатичних термінів, що мають класичну основу, прийшли до нас через посередництво французької мови. Існує ціла система коротких записів на візитних картках, які передають певне ставлення до особи: P.F. (pour feliciter) – вітання з нагоди свята; P.R. (pour remercier) – подяка; P.C. (pour condoleance) – висловлення співчуття; P.F.N.A. (pour feliciter Nouvel An) – вітаня з нагоди Нового року; P.P. (pour presenter) – заочна рекомендація нової особи, яка

прибула на роботу до представництва (замість особистого візиту); P.P.C. (pour prendre conge) – висловлення прощання у зв'язку з остаточним від'їздом із країни, коли прощальний візитне наноситься; letters de rappel (фр.) – відзивні грамоти – документ, яким уряд оголошує про відкликання свого дипломатичного представника; letters de creance (фр.) – ввірчі грамоти, документ, що засвідчує представницький характер дипломатичного представника і акредитує його в іноземній державі; P.F.C. (pour faire co naissance) – висловлення задоволення від знайомства; P.R.V. (pour rendre visite) – про нанесення візиту; R.S.V.P. (repondez s'il vous plait) – прохання відповісти [10, с. 285].

Одним з найважчих є переклад складних термінів та термінів-словосполучень. На думку В. Коптілова, переклад складних термінів складається з двох основних етапів: аналітичного (переклад окремих його компонентів) та синтетичного. Для цього необхідно правильно визначити компоненти складного терміна, оскільки ними можуть бути не лише слова, а й словосполучення, що входять до складу складного терміна [5, с. 85]. Важливо також встановити в яких семантичних відносинах перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення. Синтетичний етап перекладу передбачає вибудовування компонентів залежно від зазначених семантичних відносин і отримання остаточного варіанта перекладу складного терміна.

Дослідження англо-українського перекладу дипломатичних термінів дозволяє зробити висновок про вагомість структурного аналізу термінів. Здатність розпізнавати структурні типи термінів дає змогу перекладачеві вибрати адекватний еквівалент, який відповідає мовним нормам. У цьому контексті звертаємо увагу на переклад термінів-дериватів, серед яких доцільно виділити терміни, утворені префіксальним способом. Будучи найчастотнішими термінами англомовних дипломатичних документів, подані лексеми функціонують не лише в дипломатичні субмові:

-all – (все-, найвищий ступінь якості): all-American (всеамериканський), all-powerful (найпотужніший), all-European (всеєвропейський);

-bi – (дво-): bilateral (двосторонній), bipartisan (двопартійний), bipartite (двосторонній);

-co – (спів-): co-belligerent (союзник), co-guarantor (гарант), cofounder (співзасновник), co-owner (співвласник);

-cross – (між-): cross-bencher (незалежний член парламенту), crosscurrent (суперечлива тенденція), cross-over (що перейшов у іншу партію), cross cultural (міжкультурний), cross-segmental (міжпрошарковий);

-dis – (дис-, не-, роз-): discrimination (дискримінація), dislocation (дислокація), disparity (нерівність), diseconomy (неекономність), disembody (розформувати), disarmament (роззброювати), disband (розпускати);

-mis – (неправильний, хибний): misrule (погано керувати), misallocation (нераціональне використання), misdate (вказати неправильну дату), mistrust (недовіра), misoperation (хибне спрацьовування), miscalculation (неправильний розрахунок), misinformation (дезінформація);

Отже, під час опрацювання термінологічного пласту лексики міжнародних документів було виділено наступні способи перекладу:

1. Використання повного україномовного еквіваленту, що означає повне відтворення значення англомовної термінологічної одиниці: *accept – погоджуватися; приймати; affirm – схвалювати; підтверджувати; certify – засвідчувати; collaboration – співпраця; consensus – одностайність; cumulative – спільний; сукупний; endorse – схвалювати; підтримувати; ratify – схвалювати;*

підтверджувати, acknowledge – визнавати, recall – нагадувати, consult – з'ясовувати думку, observe – констатувати, final act – заключний акт, joint communiqué – спільне комюніке та усталені еквіваленти*: note of understanding – меморандум про домовленість; aide-memoire – пам'ятна записка; dispatches – дипломатична кореспонденція*.

2. Калькування, тобто послівний переклад англомовної термінологічної одиниці: *bilateral agreement – двостороння угода; bilateral contract – двосторонній контракт; bilateral relationship – двосторонні відносини; bilateral tension - двостороння напруга; bilateral tasks – двосторонні завдання; bilateral investment treaty – двосторонній інвестиційний договір; bilateral monopoly – двостороння монополія; bilateral negotiations – двосторонні переговори; bilateral trade agreement – двостороння торгова угода; be subject to ratification – підлягати ратифікації; come to an arrangement – домовитись; досягти згоди; conditional ratification – умовна ратифікація.*

3. Транскрибування та транслітерація, тобто фактично запозичення термінологічної одиниці англійської мови, а саме її звукової чи буквеної форми*: service – сервіс; business – бізнес; dialogue – діалог; integration – інтеграція; implementation - імплементація, context – контекст, optimism – оптимізм; ratification – ратифікація; demarcation – демаркація; declaration – декларація; delimitation – делімітація; consensus – консенсус; impeachment - імпічмент.*

4. Описовий переклад, що використовується, коли термінологічна одиниця не має україномовного еквіваленту, і навіть не запозичена за допомогою калькування або транскрибування. Звісно, у такому випадку стисліcть і чіткість викладу, характерна для міжнародних економічних документів, втрачається. Наведемо такі приклади використання описового перекладу: *acceleration – прискорення виконання зобов'язань; concordat – договір між Папою Римським та керівництвом держави; internuncio – посланник Ватикану; exequatur – посвідчення, видане іноземному консулу про визнання його повноважень; demarketing – заходи для зниження попиту на товар.*

Таким чином, під час дослідження лексики міжнародних договорів було виділено п'ять груп лексичних одиниць, використання яких є характерною рисою таких текстів, а саме: спеціальна та термінологічна лексика, ділові стандарти та неасимільовані латинські і французькі вирази, а також інтернаціоналізми.

Список літератури

1. Алкаді Мансур Салех Абду. Дипломатичний підстиль у структурі офіційно-ділового стилю мови : автореф. дис. канд. філол. наук / Абду Салех Мансур Алкаді. – Дніпропетровськ, 1998. – 20 с.
2. Багмут Й. А. Проблеми перекладу суспільно-політичної літератури українською мовою / Й. А. Багмут. – К. : Наукова думка, 2005. – 201 с.
3. Борисова Л. И. Лексические трудности перевода научно-технической литературы с английского языка на русский / Л. И. Борисова. – М. : ВЦП, 1979. – 135 с.
4. Козлов Л. Р. Музей Остроумия / Л. Р. Козлов. – Минск, 1989. – 253 с.
5. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптілов. – К., 2003. – 185 с.
6. Мацько О. М. Дипломатичний підстиль української мови / О. М. Мацько // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К. : ІЗМН, 1998. – Ч. 1. – С. 194-200.
7. Пырков Е. Г. Коммуникативные аспекты перевода и терминология (методическое пособие) / Е. Г. Пырков. – М., 1992. – 127 с.
8. Раєвська Н. М. Лексикологія англійської мови / Н. М. Раєвська. – К., 2001. – 234 с.

9. Снісаренко Я. Семантичний аналіз суспільно-політичної лексики української та англійської мов / Я. Снісаренко // Наукові записки. – Вип. 89. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 204-208.

10. Borisenko I. I., Yevtushenko L. I., Daineko V. V. English in International Documents and Diplomatic Correspondence / I. I. Borisenko, L. I. Yevtushenko, V. V. Daineko. – K. : Logos, 1999. – 343 p.

11. Cremona V. A. Interpretation and Diplomacy / V. A. Cremona, H. Mallia // Language and Diplomacy. – Malta : DiploProjects, 2001. – P. 301-305.

References

1. Alkadi Mansur Saleh Abdu. Dyplomatychny pidstyl u strukturi ofitsiyno-dilovogo styliu movy: avtoreferat dysertatsii kandydata filologichnykh nauk / Abdu Saleh Mansur Alkadi. – Dnipropetrovsk, 1998. – 20 P.

2. Bagmut Y. A. Problemy perekladu suspilno-politychnoi literatury ukrainskoiu movoiu / Y. A. Bagmut. – Kyiv : Naukova dumka, 2005. – 201 P.

3. Borisova L. I. Leksicheskie trudnosti perevoda nauchno-tekhnicheskoi literatury s angliyskogo yazyka na russkiy / L. I. Borisova. – Moskva: VTSP, 1979. – 135 P.

4. Kozlov L. R. Muzei ostroumia / L. R. Kozlov. – Minsk, 1989. – 253 P.

5. Koptilov V. Teoria i praktyka perekladu /V. Koptilov. – Kuiv, 2003. – 185 P.

6. Matsko O. M. Dyplomatychnyi pidstyl ukrainskoi movy / O. M. Matsko // Nauka i suchasnist. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova. – Kyiv : IZMN, 1998. – Ch. 1. – P. 194-200.

7. Pyrkov E. G. Kommunikativnye aspekty perevoda i terminologia (metodicheskoe posobie) / E. G. Pyrkov. – M., 1992. – 127 P.

8. Raievska N. M. Leksykologia angliyskoiy movy / N. M. Raievska. – Kyiv, 2001. – 234 P.

9. Snisarenko Ya. Semantychnyi analiz suspilno-politychnoi leksyky ukrainskoyi ta angliyskoyi mov / Ya. Snisarenko. – Naukovi zapysky. – Vyp. 89. – Seria : Filologichni nauky (movoznavstvo). – Kirovograd : RBB KDPU im. Vynnychenka, 2010. – P. 204-208.

10. Borisenko I. I., Yevtushenko L. I., Daineko V. V. English in International Documents and Diplomatic Correspondence / I. I. Borisenko, L. I. Yevtushenko, V. V. Daineko. – Kyiv : Logos, 1999. – 343 p.

11. Cremona V. A. Interpretation and Diplomacy / V. A. Cremona, H. Mallia // Language and Diplomacy. – Malta : DiploProjects, 2001. – P. 301-305.

Аннотация. *В статье исследовано, что терминология языка международных отношений сложная и имеет хорошо структурированную систему терминологических единиц, склонных к постоянному обогащению и большому количеству архаизмов, иноязычных ассимилированных и неассимилированных заимствований; проанализировано специфические понятия терминосистем. Определены основные этапы перевода и особенности каждого из них. Доказано, что приоритетными способами перевода терминологии международного и дипломатического дискурса являются установление эквивалента, калькирование, транслитерация, транскрибирование, использование описательного эквивалента.*

Ключевые слова: *терминология, терминосистема, перевод, язык международных отношений, эквивалентный перевод, калькирование, транслитерация, транскрибирование, заимствование*

Abstract. *This article contains the analysis of major aspects of International Relations and Diplomatic Intercourse language, its terminology and specific peculiarities of its terms systems. It proves the fact that the key to both successful international relations and*

integration with other states is the systematized, well-structured and standardized vocabulary in those branches which are often the matter of regulations and discussions between states and governments of states concerned. Today's world needs and is striving for a new level of unity in the struggle to preserve life, to maintain peace and international security, to end the nuclear arms race.

A rapid advance on the way to betterment of international understanding has resulted in an avalanche of international instruments of different kind, having either binding or no binding effect. Some are available in published form (e.g. treaties) while others (e.g. instruments of ratification) are rather difficult to find.

As states continuously enter into contractual obligations, such instruments tend to increase in number, displaying a great diversity in scope and design. It is not always possible to draw a clear demarcation line between some forms of diplomatic documents, as their features often overlap. Though most of them are easily identifiable by features of grammar, vocabulary and idiom, they are still being interpreted in widely diverging ways.

In view of the ever-greater importance of treaties and other international instruments, as well as diplomatic correspondence in the life of states, the need for a thorough and extensive study of international instruments and the terminology in use in the field of international law and international relations has been widely recognized both by linguists and specialists in international relations field.

The main aim of this article is the attempt to analyze some peculiarities of international relations and diplomatic correspondence compacts, at the same time to consider the main aspects of its research on the level of lexemes and morphemes. The basic research hypotheses deals with an ability to create professional and aesthetic culture translator specialized in international relations, that is, to our mind, the background for successful interaction the intellectual grade of specialist in international relations, his ideological positions, the high level of general culture. The professional and aesthetic taste is characterized by the multidimensional phenomenon which is the integral part of overall aesthetic culture.

This item research is extremely critical, it is closely associated with the development of methodical recommendations and instructions for improvement understanding translator's / interpreter's work, who renders the texts of international character from English into Ukrainian and viva versa, moreover the text has got its original specific diplomatic, economic, cultural or legal terminology, a number of stable words, expressions.

The term "international document" is a generic notion. Therefore, in international practice and communication it can be named in different interpretations. E.g. Accord, Arrangements, Agreement, Act, Cartel, Compact, Compromise, Concordat, Convention, Covenant, Declaration, Entente, Exchange of Notes, Indenture, Modus Vivendi, Pact, Protocol, Regulation, Statute, Treaty.

The article considers the well-established structural system of its terminological units, plenty of archaisms, foreign assimilated and easily borrowings. Such key terms as "superpower", "blocks", "polarization" became to lose their dominant positions; otherwise the special attention is paid to the new ones denoting the contemporary realities and urgent international problems of nowadays such as "ethnic cleansing", "money laundering", "free trade zone".

Actually, it deals directly with the main translation stages and defines the specific features. Translation of international and diplomatic instruments belongs to the domain which isn't often in the center of linguists' research, so far it touches little known and rather closed world of diplomacy with its own rules and peculiarities. Since the translation is done in the embassies, consulates and diplomatic missions, it requires, on one hand, the advanced terminology command, diplomatic tact and, on the other one, the deep awareness of the events occurring in politics, economy and social sphere either of your own state or on the international level. It combines special methods and professional techniques.

Thus, translation methods of international and diplomatic texts are proved to be equivalence, calques, transliteration, transcription, descriptive equivalence. Besides, it should be noted that diplomacy translation brings the great moral reward, thus every translator feels the personal contribution in history formation.

***Key words**: terminology, terms system, translation, language of International Relations, equivalent translation, calques, transliteration, transcription, borrowings*

УДК 659.1.1 : 811.1

МАРКЕРИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ СУЧАСНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

ДЯДЕЧКО Людмила Анатоліївна, старший викладач кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

***Анотація.** Дослідження виконано в аспекті соціолінгвістики. У статті аналізуються елементи рекламного дискурсу, які його увиразнюють на різних мовних рівнях: фонетичному, морфемному, лексичному, граматичному, синтаксичному. Виокремлено маркери експресивності рекламних текстів, якими можуть бути оказіоналізми, сленгові й жаргонні елементи, фразеологізми, прецедентні феномени тощо. Наведено ряд прикладів експресивно маркованих текстів, які функціонують у телевізійній рекламі. Зроблено висновки щодо прагматичного потенціалу сучасного українського рекламного дискурсу.*

***Ключові слова:** експресивність, маркери експресивності, реклама, рекламний дискурс, фразеологізми, прецедентні феномени*

Сьогодні рекламний дискурс взаємодіє майже з усіма сферами людського буття, віддзеркалює соціальні й культурні стереотипи суспільства, змінюється разом із соціумом і водночас потужно впливає на нього. Рекламний дискурс як комунікативний феномен є предметом вивчення наукових розвідок сучасних учених в аспекті соціолінгвістичних досліджень. Творці рекламних текстів весь час знаходяться у творчому пошуку, використовуючи при створення реклами нові лінгвальні та екстралінвістичні засоби.

Рекламний дискурс досліджували у своїх працях В. Л. Музикант, Є. В. Ромат, О. А. Семенюк, І. А. Морозова, Ю. С. Бернадська, О. В. Балакинський, Р. І. Мокшенцев, А. Н. Матанцев, М. Г. Старолєтов, О. Є. Ткачук-Мірошниченко, О. В. Медведєва, А. Міллер та інші. Варто зауважити, що більша частина вчених екстраполювали свої дослідження на російські тексти, а експресивний потенціал сучасного українського рекламного дискурсу потребує окремих ґрунтовних досліджень, а отже, ***актуальність*** пропонованої наукової розвідки є очевидною.

Об'єктом вивчення наукової праці є рекламний дискурс, ***предметом*** – мовні й позамовні елементи, які роблять рекламний дискурс експресивним. ***Метою*** дослідження є виявлення маркерів експресивності в сучасному рекламному дискурсі. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких ***завдань***: виявити особливості сучасного українського рекламного дискурсу; з'ясувати, які фактори впливають на рекламні тексти, перетворюючи їх на експресивні; навести приклади засобів експресивності, які використовують українські рекламісти. У процесі дослідження нами було використано методи анкетування й спостереження

© Л. А. Дядечко, 2016

за мовою.

Термін «дискурс», що означає «зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників; текст, занурений у життя» [7, с. 119], ввів американський учений-філолог З. Харрис, який «здійснив спробу представити значення мовних одиниць як функцію дистрибуції, а дискурс як одну зі сторін дистрибуції на базі еквівалентності між фразами й ланцюжками фраз» [7, с. 119]. Відомий нідерландський лінгвіст Т. А. Ван Дейк подає таку дефініцію дискурсу: «Дискурс – це складне комунікативне явище, яке включає, крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, мету і цілі адресанта), які необхідні для розуміння тексту» [2, с. 7]. У дискурсі віддзеркалюється менталітет і культура як нації в цілому, так і особистості зокрема.

Визначення поняття «реклама» російська дослідниця рекламної комунікації О. В. Медвєдєва пояснює так: «Різновид масової комунікації, у якій створюються і розповсюджуються інформативно-образні, експресивно-сугестивні тексти одного спрямування й безособового характеру, котрі профінансовані рекламодавцем і адресовані групам людей з метою спонукати їх до вчинків, у яких зацікавлений рекламодавець» [3, с. 6].

Рекламний дискурс за своєю суттю є прагматичним, оскільки в ньому актуалізуються певні комунікативні стратегії і він має перлокутивний ефект. Експресивність українського рекламного дискурсу пояснюється тим, що головне завдання реклами полягає у привернення уваги потенційного споживача до товару чи послуги, а отже, будь-який рекламний текст повинен бути експресивним, мати денотативні й конотативні ознаки, містити елементи, які б увиразнювали рекламне повідомлення на різних рівнях мови: фонетичному, морфемному, лексичному, граматичному, синтаксичному.

На фонетичному рівні рекламісти використовують в текстах алітерацію – повтор однорідних приголосних звуків: "*Білі-білі грінки – смачні новинки…*" (реклама сухариків); „*Всі люблять «Філейні», а мами – більше всіх*" (реклама ковбасних виробів). Увиразнює рекламні тексти також повтор однорідних голосних всередині фрази – асонанс: *«На вигляд смачно, на смак – муркотячно»* (реклама корму для котів «Felix»); *«Жива сила води»* (реклама води «Bonaqua»). Характерним явищем для української реклами є використання фонетично подібних слів (паронімічних лексем, омоформ): «*Кока-кола* – радість *навколо*» (з реклами безалког. напою); «Чипси «*Люкс*» – смак, який ти *Лю*…»; «Воно *біле* і навіть *біліше*, ніж *біле*» (реклама мийного засобу «Tide»).

Маркерами експресивності в українському рекламному дискурсі є функціонування в текстах лексичних запозичень, які часто пишуться латиницею: «*ONLY YOU* такі м'які та надійні» (реклама жіночих гігієнічних засобів); «Створи свою *Life*команду. Вільний *Life* – твій тариф» (реклама стільникового зв'язку «Life»); «Шарм ароматів Парижа. Колекція *CAMAY*-шик. Спокуслива розкіш» (реклама мила марки «CAMAY»); «*NUTS* з полуничкою – це новий ульотний *NUTS*-полуничка" (реклама шоколадно-горіх. батончика). Використання однорідних приголосних, фонетично подібних слів, іншомовних запозичень, написаних латиницею, у рекламних текстах є свого роду мовною грою, яку використовують українські рекламісти з метою зробити текст оригінальним і яскравим.

У рекламних текстах з метою їх увиразнення і створення перлокутивного ефекту копірайтери можуть навмисно допускати орфографічні помилки: «Великий *роздажпро* в нашому супермаркеті». У цьому тексті лексему *розпродаж* написали з порушенням орфографічних норм для того, щоб покупці звернули увагу на

оголошення. У рекламному тексті «*ГаЛоПоМ* по *Європах*» (реклама мережі туристичної агенції) використано неправильне поєднання великої і малої літер в написанні слова «галопом», а також лексема Європа вжита у формі множини, що їй не властиво, – це є засобом мовної гри і створення експресивного ефекту.

Під час експериментального дослідження нами було виявлено, що досить частотним фонетичним прийомом, який використовують рекламісти з метою надання тексту експресивного забарвлення, є використання рими: *«Любов закрутили – на дружбу забили»* (реклама шокол. драже «M&M»); *«Еспумізан позбавляє здуття. Мама спокійна – спокійне дитя»; «У животі ураган – приймай «Еспумізан»* (реклама лікар. засобу «Еспумізан»); *«Розмовляй скільки хочеш, спілкуйся будь з ким. Діджус дарує свободу. Діджус дарує безлім»* (реклама стільникового зв'язку «Dguice»). Варто зауважити, що римований рекламний текст не лише є експресивним, він дуже легко запам'ятовується і часто продукується в розмовному, публіцистичному дискурсах у якості прецедентного. Отже, рима – яскравий художній засіб, який використовується рекламістами з метою надання рекламі перлокутивного ефекту.

На лексичному рівні експресивність рекламного тексту створюється з допомогою використання оказіональних новотворів. Більшість таких лексем утворені від назви товару, що рекламується: „*фантануй пригоди*" – від назви напою „Fanta"; „*дірольна чистота та свіжість*" – від назви жувальної гумки „Dirol"; „*шейканемо, бебі*" – від назви напою „Shake"; „*не гальмуй - снікерсуй*" – від назви шокол. батончика „Snikers"; „Торчин" *знайшов секрет найтоматнішого смаку*" – від назви продукту „томат". У рекламі корму для котів «Felix» оказіоналізм утворено від дієслова муркотіти: «На вигляд смачно, на смак – *муркотячно*».

Експресивність – це невід'ємна риса оказіональних словотворів. У сучасній лінгвістиці науковці розрізняють два види експресивності – адгерентну (виявляється при слововживанні в певному контексті) й інгерентну (властивість слова, яка не залежить від контексту). Оказіоналізмам, що з'являються в рекламних текстах, властиві обидві форми експресивності. Особливістю рекламних оказіоналізмів є те, що вони надають повідомленню живої образності, підсилюють емоційність. Оказіоналізми, що функціонують у рекламних текстах, часто допомагають створити оцінний ефект – досягти прагматичної мети. Саме прагматичний потенціал оказіонального слова і формує здатність впливати на потенційного споживача.

Варто зауважити, що маркерами експресивності рекламних текстів часто є сленгові і жаргонні елементи: *прикид, мобіла, екшен, шара, прикол, прикольний, забойний, ульотний, класна, хайканено, розкрутити, шиканемо, снікерсуй* та ін. «З огляду на те, – зазначає Л О. Ставицька, – що жаргонна лексика була, є і залишається неабияким психоемоційним подразником для ментальності й самого поведінкового коду українського соціуму, вітчизняні рекламодавці по-своєму роблять правильний стратегічний хід, уводячи жаргонні елементи до мовної структури рекламного дискурсу <...>, як фактор легітимізації „забороненого плоду"» [9, с. 304]. Сленгізми допомагають якнайповніше відобразити мовлення сучасної молоді. Використані в рекламних текстах жаргонізми дуже популярні в тому середовищі, якому, як правило, призначена рекламована продукція. «Рекламний текст відображає характерну рису сучасного постмодерністського світогляду – його демократизацію як контраст «вихолощеній» мові» [6, с. 80].

Експресивність рекламних текстів може створюватись рекламістами також з допомогою поєднання на морфемному рівні кириличного письма з латиницею,

наприклад: „*Леді-life*…”, „*Створи свою life-команду. Вільний life – твій тариф”* (рекл. мобільного оператора); „*SHAKанемо, бебі*” (з рекл. напою „SHAKE”); „*Camay-шик – спокуслива розкіш*” (рекл. мила „Camay”). Використовуючи англійські запозичення, рекламісти ніби пропагують західний спосіб життя, оскільки оцінний стереотип „західне – значить якісне” сформувався у підсвідомості споживачів ще з радянських часів.

Виразність і оригінальність рекламні тексти набувають за допомогою застосування в них тавтології, алегорії, порівняння, паралелізму, алітерації тощо. Проте найчастіше функціонують у них метафоричних художніх засобів мови. Метафора – це елемент певної гри, з допомогою чого створюються умовна дійсність, новий світ символів: «Майонез “Ряба” – *смачна казка*», «Баунті – *райська насолода*», *«Крона – смак справжніх почуттів*», «Хортиця» – *абсолютна якість*», «*Країна чудес молочних*», *«Ціни впали і віджались»*, *«Ліптон – живи по-чайному», «Fanta» – живи апельсиново»*. Метафора спонукає ніби асоціативно порівняти рекламований товар із чимось іншим, вона створює великий простір для підсвідомості споживачів. З допомогою економії мовних засобів, образності метафора допомагає здійснити сугестивний вплив на споживачів, підсилює внутрішню мотивацію тексту, робить його експресивним.

З метою лінгвістичного аналізу метафори в рекламному дискурсі дослідники використовують когнітивну теорію, запропоновану Дж. Лакоффом і М. Джонсом [4], головна ідея такої теорії полягає в тому, що метафора в комунікації виконує когнітивну функцію, тобто, вона дає нові знання. Метафоризація рекламного дискурсу – це свого роду мовна гра, вплив на емоційну сферу реципієнтів. Споживачі добре розуміють, що сюжети телереклами – це вигадка, але часто щиро співпереживають героям рекламних роликів, а отже, знаходяться у світі ілюзій. Відомий французький соціолог, філософ і дослідник реклами Жан Бодрійяр зазначив, що гра застосовується рекламістами постійно, це спричинює вибір споживачів, які сидять годинами перед телевізором, купувати ту чи іншу марку прального порошку або інших мийних засобів [1, с. 59]. Метафора перетворює рекламний текст на експресивний.

Маркерами експресивності в рекламному дискурсі є функціонування прецедентних текстів, якими часто є фразеологічні одиниці, що віддзеркалюють культуру української нації: „Прозора” – *дешево та сердито*” (рекл. води); „... *Копійка гривню береже*” (рекл. мийного засобу „Domestos”). Функціонують у рекламних текстах переважно розмовні фразеологічні одиниці, а не книжні: „Русский размер”... *На всі руки МАЙСТЕР*” (рекл. горілки); „Calve... В цьому *наші смаки збігаються*” (рекл. майонезу); „Шкода-октавія” – *все як по нотах*” (рекл. автомобіля); „Чай „Мамброк” – *душа співає*”. Такими фразеологізмами люди послуговуються в певних життєвих ситуаціях, тому, функціонуючи в рекламному дискурсі, вони ніби створюють атмосферу довіри, наближуючи цим товар і споживача. Інколи, використовуючи фразеологію, автори рекламних текстів створюють гумористичний ефект, а гумор, як відомо, є національної рисою українців: „Первак” – *не лівак, щоб стояв у кожній хаті*”; „Олімп”. Боги теж мужики. *Посидимо, як боги*” (рекл. горілки).

Використання фразеологізмів у текстах реклами пояснюється також їх здатністю легко трансформуватись, надаючи повідомленню перлокутивного ефекту: “*Прийшов, побачив – повечеряв”* (напис на кав’ярні, у якому дієслово «переміг» замінено на «повечеряв»); “*Не салом єдиним*. Ставай сучасним, купуй українське” (трансформовано вислів “Не хлібом єдиним”). За рахунок оригінальності й

несподіваності нова текстова форма привертає увагу комунікантів і посилює експресивний потенціал. Н. Г. Скиба, досліджуючи трансформування фразеологізмів, зауважила, що це є надзвичайно поширеним стилістичним прийомом, який, «з одного боку, сприяє руйнуванню традиційної фразеологічної системи, а з іншого, є потужним імпульсом до оновлення її виражальних засобів» [8, 177].

До синтаксичних засобів, які допомагають зробити рекламний текст емоційно забарвленим, належать спонукальні й питальні речення, риторичні фігури : «*Ви все ще використовуєте для прання інший порошок?* Тоді ми йдемо до вас» (реклама прального засобу «Tide»); «*Мамо, чому я урод?* У наркоманів не буває здорових дітей» (соціальна реклама); *«Що буде, якщо «Спрайт» змінить прикид і заведе прикольні ямочки?»* (реклама безалкогольного напою «Sprite»); «*І нехай увесь світ зачекає»* (реклама десерту торгів. марки «Даніссімо»); *«Живи на повну!»* (реклама пива «Чернігівське»); «*Живи на яскравій стороні!*» (реклама стільникового зв'язку «Beeline»).

Досить частотним явищем для українського рекламного дискурсу є вживання лексичних повторів, які допомагаю увиразнити текст, привернути до нього увагу: «*Магія* руху – танець, *магія* почуттів – кохання, *магія* смаку – «Nescafe» (реклама кави «Nescafe»); «*Разом* цікавіше, *разом* веселіше» (реклама цукерок M&M); «*Більше* сили, *більше* драйву, *більше* пристрасті» (реклама енергетичного напою «burn»).

Анкетування близько 2000 респондентів віком від 16 до 59 років, проведене нами впродовж 2009 – 2015 рр., дало змогу стверджувати, що найбільше привертає увагу й запам'ятовується той рекламний текст, який вирізняється оригінальністю, є яскравим, наповнений гумором. На це вказало 89 % опитаних.

Варто зауважити, що підсилює експресивність будь-якого рекламного тексту відеоряд і звуковий супровід. Ми можемо не бачити, що рекламується на телеекрані, а, почувши певну музику, згадуємо відразу предмет рекламування.

Досліджуваний матеріал дає підстави стверджувати, що оскільки головне завдання реклами полягає у привернення уваги потенційного споживача до товару чи послуги, то сучасний рекламний дискурс характеризується прагматичним потенціалом, а отже, рекламні тексти є експресивними і містять елементи, які увиразнюють рекламні повідомлення на різних мовних рівнях : фонетичному, морфемному, лексичному, граматичному, синтаксичному. Дослідження даної наукової розвідки, на нашу думку, варто продовжити в аспекті компаративісти, зокрема порівняти маркери експресивності українського рекламного дискурсу з іноземними.

Список літератури

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры [Текст] / Жан Бодрийяр. – М.: Культурная революция, Республика, 2006. – 269 с.

2. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация [Текст] / Т.А. Ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 310 с.

3. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация [Текст] / Е. В. Медведева. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 280 с.

4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем [Текст] / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

5. Лившиц Т. Н. Реклама в прагмалингвистическом аспекте [Текст] / Т. Н. Лившиц. – Таганрог: Таганрогск. гос. пед. ин-т, 1999. – 214 с.

6. Рябкова Н.И. Языковые особенности современной рекламы [Текст] / Рябкова Н. И. // Коммуникативные стратегии XXI века. – СПб : СпбГУСЭ, 2009. – С. 73-81.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – С. 118 – 120.

8. Скиба Н. Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця XX – початку XXI століть: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова / Скиба Наталія Григорівна. – К.: Київський нац. ун-т імені Т. Шевченка, 2005. – 232 с.

9. Ставицька Л. О. Арґо, жарґон, сленґ. Соціяльна диференціяція української мови: монографія [Текст] / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 462 с.

References

1. Bodriyyar Zh. Obschestvo potrebleniya. Ego mifyi i strukturyi [Tekst] / Zhan Bodriyyar. – M.: Kulturnaya revolyutsiya, Respublika, 2006. – 269 s.

2. Van Deyk T. A. Yazyik. Poznanie. Kommunikatsiya [Tekst] / T.A. Van Deyk. – M.: Progress, 1989. – 310 s.

3. Medvedeva E.V. Reklamnaya kommunikatsiya [Tekst] / E. V. Medvedeva. – M.: Izdatelstvo LKI, 2008. – 280 s.

4. Lakoff Dzh. Metaforyi, kotoryimi myi zhivem [Tekst] / Dzh. Lakoff, M. Dzhonson. – M.: Editorial URSS, 2004. – 256 s.

5. Livshits T. N. Reklama v pragmalingvisticheskom aspekte [Tekst] / T. N. Livshits. – Taganrog: Taganrogsk. gos. ped. in-t, 1999. – 214 s.

6. Ryabkova N.I. Yazyikovyie osobennosti sovremennoy reklamyi [Tekst] / Ryabkova N. I. // Kommunikativnyie strategii HHI veka. – SPb : SpbGUSE, 2009. – S. 73-81.

7. SelIvanova O. O. Suchasna lIngvIstika: termInologIchna entsiklopedIya / Olena SelIvanova. – Poltava: DovkIllya – K, 2006. – S. 118 – 120.

8. Skiba N. G. AktivnI frazeotvorchI protsesi v ukraYinskIy publItsistichnIy I hudozhnIy prozI kIntsya HH – pochatku HHI stolIt: Dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. fIlol. nauk: spets. 10.02.01 – ukraYinska mova / Skiba NatalIya GrigorIvna. – K.: KiYivskiy nats. un-t ImenI T. Shevchenka, 2005. – 232 s.

9. Stavitska L. O. ArGo, zharGon, slenG. SotsIyalna diferentsIyatsIya ukraYinskoYi movi: monografIya [Tekst] / Lesya Stavitska. – K.: Kritika, 2005. – 462 s.

Аннотация. *Исследование выполнено в аспекте социолингвистики. В статье анализируются элементы рекламного дискурса, которые его характеризуют на разных языковых уровнях : фонетическом, морфемном, лексическом, грамматическом, синтаксическом. Выделены маркеры экспрессивности рекламных текстов, которыми могут быть окказионализмы, сленговые и жаргонные элементы, фразеологизмы, прецедентные феномены и тому подобное. Приведен ряд примеров экспрессивно маркирующих текстов, которые функционируют в телевизионной рекламе. Сделаны выводы относительно прагматичного потенциала современного украинского рекламного дискурса.*

Ключевые слова: *экспрессивность, маркеры экспрессивности, реклама, рекламный дискурс, фразеологизмы, прецедентные феномены*

Abstract. *Actually the advertisement discurs interacts with almost all the spheres of human being, reflects social and cultural stereotypes of the society, changes together with the*

socium and, at the same time, mightily affects it. The advertisement discurs as a communicative phenomenon is the subject of studying scientific developments of modern scientists in the aspect of sociolinguistic investigations, however, most of linguists direct their works on Russian texts, while the expressive potential of the modern Ukrainian discurs requires specific studies.

The object of this scientific work studies is the advertisement discurs, and the subject is spoken and overspoken elements, which make the advertisement expressive.

This study is aimed at revealing the markers of expressivity in the modern advertisement discurs. The achievement of the defined purpose envisages the solution of the following problems: to reveal the peculiarities of the modern Ukrainian advertisement discurs; to find out which factors affect advertisement texts transforming them into expressive ones; to present examples of the methods of expressivity, which are used by the Ukrainian advertizers. The expressivity of the Ukrainian advertisement discurs is caused by the fact that the advertisement basic task consists in attracting attention of a potential consumer to a good or service, and this means that any advertisement text should be expressive, possess denotative and conotative features, and have the elements, which specify an advertisement announcement at various spoken levels: phonetic, morphemic, lexical, grammatical, and syntactic. The advertizers use in their texts aliteration and asonans at a phonetic level. Lexical loanwords, which are often written in latin, are the markers of expressivity. The copywriters can intentionally admit spelling errors in advertisement texts, in order to make them specific. The advertisement text expressivity at a lexical level is performed using occasional new growths. The most of such lexems are formed from the name of a advertized good. Slang and jargon elements are often the expressivity markers of advertisement texts, which help to reflect the speech of the modern youth most completely. The advertisement texts gain significance and originality by using tautology, allegory, comparison, parallelism, aliteration, etc. However, metaphoric and artistic means of speech are most often functioning in them. The metaphor can cause associative comparing the advertized good with something else, it creates a great space for the consumer's subconsciousness. The functioning of precedental texts, which are often phraseological units reflecting the culture of the Ukrainian nation, are the expressivity markers in the advertisement discurs. Dictatorial and query sentences and ritorical figures belong to the syntactic means, which help to make the advertisement text emotionally coloured.

An inquiring of about 2000 respondents from 16 to 59 yers old, which we carried out during 2009 – 2015, made it possible to state that just the advertisement text most completely attracts attention and is remembered, which is distinguished by its originality and brightness and is filled with humour. This was proved by 89% of the inquired persons.

Keywords: *expressivity, markers of advertisement, advertisement, discourse expressivity, phraseologisms, precedent phenomena*

УДК 81'373.612.2

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ У ТЕКСТАХ ГАЗЕТИ «ДЕНЬ»: ПОШУК ПРОДУКТИВНИХ КОНЦЕПТІВ

КЕЛІЧАВА Яна Богданівна, викладач кафедри української мови та культури Національного авіаційнийного університету (м. Київ)

Анотація. *У статті досліджено явище метафоризації на матеріалах газети «День» та її видань «Екстракт 150», «Екстракт +200». Метафора у виданнях виступає однією з найважливіших засобів інтелектуального оновлення мови, її використання нерідко виявляється вдалим способом для впливу на настрої в суспільстві, коли потрібно «виразити все, сказавши небагато», представити суспільству нові ідеї і одночасно викликати інтерес до своїх виразів.*

© Я. Б. Келічава, 2016

Ранжирування метафоричних висловлювань охоплює особливо актуальні для суспільства реалії. Велику частину в метафоричній організації видань займає антропоморфна, соціальна, артефактна, природоморфна метафори, зокрема концепти «Держава / Україна / країна / політична реалія / Газета «День» – організм», «Хвороба», «Анатомія», «Фізіологія», «Війна» та ін.

Ключові слова: *метафора, публіцистична метафора, концепт, інновація*

Усі мовні інновації є результатом творчого мислення людини. Творчість – діяльність, що породжує щось якісно нове, яке відрізняється неповторністю, оригінальністю, технічною або естетичною корисністю. Вважаємо, що однією з таких одиниць є метафора, «свіжа» мовна одиниця, неоднозначна і багатогранна природа якої з плином часу не втрачає актуальності. На відміну від нормативної передачі повідомлень, мова метафорична виступає свого роду мистецтвом, адже «наділена здатністю відтворювати дійсність своїми специфічно стилістичними засобами з метою номінативно-інформаційного та художньо-естетичного впливу» [10, с. 10]. Це мистецтвотворення, вміння знаходити потрібні смисли, накопичувати, систематизувати та підбирати правильно орієнтуючий термін є складним процесом людського пізнання, що уможливлюється, насамперед, завдяки мовній практиці та необхідності.

Першочергова потреба в підборі загальнозрозумілих форм вираження, які б одночасно відрізнялися свіжістю й новизною, спостерігається в публіцистичних текстах. Саме в них бачимо високий ступінь насиченості ідеями, що підтверджує твердження про те, що «мова публіцистики – це мова і думок, і почуттів». Метафора є результатом цього універсального двостороннього ресурсу в поєднанні раціонального та творчого мислення, який не тільки поповнює лексичний склад мови, а й дає поштовхи для побудови нових парадигм, що формують можливість пізнання та оцінки повідомленого.

Мова преси, зокрема явище метафоризації в ній, не обділене увагою науковців. В межах нашого дослідження особливу увагу становлять праці Дж. Лакоффа та М. Джонсона, В. Маслової, Н. Арутюнової, А. Чудінова, які розглядають поняття як феномен взаємодії мови, мислення й культури та дослідників, які вивчають метафору на основі ЗМІ, а саме: Є. Будаєв, О. Кузьменко, Н. Солодовникова, О. Чадюк, Г. Вальчук, Х. Дацишин, Е. Тихомирова, І. Філатенко, А. Баранов, Т. Космеда та ін.

За аристотелівською концепцією, метафора – це лише «прикраса тексту, звичайне перенесення значення з одного предмета на інший» [1, 8], або ж у риторичних ученнях, це «дещо на кшталт удалого виверту, що ґрунтується на гнучкості слів, як дещо доречне лише в певних випадках, що потребує особливого мистецтва й обережності [9, с. 45]. Але на сьогодні, завдяки розробці багатьох підходів до її тлумачення та тематичного спектру дослідження, метафора розширила свої концептуальні межі. Сформувався новий погляд на поняття в ширшому евристичному контексті, ніж власне мовознавчий. Метафора «пронизує все наше повсякденне життя й проявляється не лише в мові, а й у мисленні й діях, наша звичайна понятійна система є метафоричною за своєю природою. (...) Метафори як мовне вираження стають можливими саме тому, що вони існують у понятійній системі людини» [7, с. 390].

Звичайно, в інтерпретації сучасних дослідників метафора – це процес важкої розумової діяльності. Тому тільки вона може виразити живу, змінну реальність.

Вона «виникає у зв'язку з глибинними особливостями людського мислення» [2, с. 11], «…розширює наше сприйняття світу, створює нові гіпотези. Нові метафори змінюють повсякденну мову, трансформують способи сприйняття й осягнення світу» [8, с. 10]. Метафора з'являється не тому, що потрібна, не тому, що без неї неможливо обійтись, а тому, що притаманна людському мисленню й мові. Людина не сприймає явища в чистому вигляді, а наділяє їх власними властивостями [2, с. 13]. Це вже потім автори «здобувають з неї користь для своєї творчості» [2, с. 12]. Мовець удається до метафори, щоб означити поняття, «які ще не стали здобутком словника і не моделюють реакцію усього загалу людей» [5, с. 276]. Тобто мотивами для створення метафори може бути не тільки гносеологічний пошук, а й бажання по-новому, оригінально репрезентувати, експресивно означити певні поняття [5, с. 277]. Метафора – це «активатор», підсилювач когнітивних процесів.

У дослідженні метафору розглянуто як мовне явище, що має когнітивне підгрунтя і є використанням мовного знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, яке зумовлене асоціаціями за подібністю чи контрасністю. На цій основі виникає уявлення про метафору як про модель вивідного знання: з якогось ще не чітко «додуманого» поняття формується новий концепт за рахунок використання «буквального» значення вираження і супутніх йому асоціацій в когнітивній обробці нового знання при його концептуалізації» [3, с. 4]. Вважаємо, що метафора має великий потенціал, вона завжди відкриває нові можливості до відкриття підходів та визначення когнітивних та культурологічних аспектів в формуванні концептуальної картини світу.

Мета нашої розвідки – розглянути функціонування процесу метафоризації в текстах газети «День» та її виданнях «Екстракт 150», «Екстракт +200» як один із найпоширеніших засобів інтелектуального оновлення мови.

При роботі використовувалися **методи** суцільної і спеціальної вибірок, метод метафоричного моделювання. Матеріалом дослідження послужили дані картотеки метафор вищезазначених текстів.

Результати. Проведений у дослідженні аналіз показав високий рівень метафоризації в досліджуваних текстах та різноплановість метафор. Динамічному розвитку публіцистичного стилю сприяє процес створення нових номінацій на базі активізації антропонімів, термінів зі сфери соціального життя людей та їх сприйняття світу, термінів на позначення речей, які створені людиною чи природою.

Найвищим серед показників продуктивності використання метафоризації у газеті є власне прикметник *політична (-ий/і).* Зустрічаємо в найрізноманітніших метафоричних конструкціях: ***політична*** *криза, шахівниця, кухня, температура, бомба, ентропія, зозуля, арена, стайня,* ***політичний*** *компас, спадок,* ***політичні*** *фальцети, трупи, яйця, пристрасті, зомбі,* ***політичне*** *поле, провалля* та ін.

Серед тем найпродуктивнішою для творення є антропоморфна метафора – людина моделює реальність за своєю подобою. Тут аналізуються концепти понятійної сфери «Політична реалія - організм», наприклад: *Держава повинна* ***взяти на себе труд*** *розганяти по всій «****кровоносній системі» національного організму*** *ферменти важливих знань (День, 14.08.2009); Адже* ***Україна*** *не перший рік* ***рубає сокирою по одній із власних ніг****, намагаючись* ***витравити з себе*** *російську основу****, принижуючи російськомовних громадян, примушуючи їх розмовляти*** *на ламаному галицькому наріччі*

(День, 02.01.2010); Росія ***наковталася*** *територій, а ради їм не дає (День, 27.03.2009); І так голосно апелюють, що в цій проліферації децибелів може хруснути* ***хребет країни*** *— ніхто й не почує (День, 16.11.2012); Українці — це нація, що її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення… внаслідок чого відбулася* ***амнезія історичної пам'яті*** *і якісні втрати самого національного генотипу (День, 04.06.2010); Натомість ця* ***частина України,*** *глибше* ***травмована совєтизмом****,* ***має*** *сильніші контрасти, та при цьому й сильнішу* ***волю вийти*** *з пастки минулого (День, 15.02.2013)* та ін. Як бачимо, такі політичні реалії, як держава / країна / Україна / Росія / газета «День» персоніфікуються, уособлюються з людиною як живою істотою, яка наділена як фізіологічними, так і анатомічними характеристиками.

Соціальна сторона життя людини не менш частотною сферою-джерелом для характеристики яких-небудь процесів чи дій, що проходять в житті індивіда і соціуму в цілому, під нею розуміємо використання фреймів «соціального життя», «процесів у суспільстві», «видів діяльності людини» тощо. Соціальна метафора представлена фреймами: «Війна» ***Емоційна атака російських новин*** *на глядача вкрай потужна Ради, в яких працювали сотні тисяч посланців із пролетарських мас міста і села, ставали ефективним «передавальним пасом» від керівних органів партії до населення (День, 01.08.2014);* «Гра» *Територіальна рокіровка засвідчує, що у своїй* ***«шаховій партії»*** *Сталін з Гітлером розраховували події на кілька ходів вперед (День, 03.10.2009)* «Театр»: *Тому Україна — останній* ***плацдарм****, на якому Росія розігрує старий ідеологічний спектакль; Змінює «маски», як хороший артист (День, 30.12.2009);* «Спорт» *Етап передвиборчих боїв (День, 24.09.2014)* «Кухня» *Тому не можна винайти її на* ***політичній кухні*** *й укинути в суспільство, як це в нас неодноразово робили високопосадові держкерівники (День, 28. 05.2010)* та ін.

Артефактна політичні реалії подаються через призму речей, які створені людиною: *Водночас цей проект наочно демонструє, який низький у нашому суспільстві* ***поріг знання власної культури*** *(День, 15.02.2013); Столик у куточку* ***політичної стайні*** *Чингісхана (День, 03.12. 2015);* ***Владні крісла*** *всієї вертикалі влади (День, 22.02.2013); Прикритий інжирним* ***аркушиком демократії*** *(День, 01.07.2010); В основі ж своїй – це* ***дзеркало*** *російських параноїдальних* ***єврофобій*** *(День, 15.02.2005)* та ін.

Природоморфна метафори – реалії розпізнаються через тваринний і рослинний світ живої природи: *Відносини України та Польщі — це вкрай цікава культурна, моральна, політична парадигма* ***укорінення Європи на слов'янському ґрунті*** *(День, 03.01.2010); В результаті вимивання, задушення демократії (при збереженні зовнішніх атрибутів — парламенти, партії, вибори) виникають* ***держави-хижаки*** *(predatory states), що формують* ***хижацьке суспільство*** *(День, 05.09.2009)* та ін.

Також у політичний контекст номінацій вводяться терміни інших сфер, що може підкреслити важливість чи іронічне забарвлення політичної події, особи, явища. Спеціальна термінологія стає невичерпним джерелом для нових метафор, зокрема сфери «Географія» *Колись я казала про* ***«різницю температур» в українському суспільстві****. Сьогодні це* ***«атмосферне явище»*** *набуває більш загрозливих рис —* ***адже надто велика «різниця температур і тисків»*** *може зрештою призвести до катастрофи. Це підказує нам* ***природа утворення смерчів*** *(День, 10.01.2012); Я запрошую вас жити в*

нашій країні, створювати, зміцнювати її разом з нами, поширювати її межі. ***Ми — острів, що прагне стати материком*** *(День, 13.01.2012);* **«**Економіка» *Керівництво СРСР займалося тим, що можна назвати* ***брехнею на експорт*** *(День, 07.07.2008)*; *У знекультурненому суспільстві культура може бути вимірювана* ***«ринковими мірками»*** *(День, 24.11.2006)* та ін.

Частина метафоричних виразів газети «День» представлена вживанням колоративів, які виконують стилістичний ефект за допомогою кольорової гами, є ресурсом номінації, апелюють не до інтуїції, а до зору: *По чиїх сім'ях проїхало* ***червоне колесо*** *Жовтневого перевороту (День, 04.06.2010);* ***«Чорна книга комунізму»*** *залишається нагромадженням жахів (День, 27.06.2007); Ті, хто звик до брехні,* ***«чорного піару»,*** *інформаційного кілерства та гебельсівсько-ждановських рецептів пропаганди (День, 21.01.2005); Завершити операцію до чергової* ***червоної дати*** *– і завершили: Дніпро був червоний від крові (День, 23.09.2013);* ***«Каштанова промова»*** *привернула увагу в Берліні (День, 03.10.2010); І дехто цими* ***плямами нашого законодавства*** *користується (День, 27.11.2010)* та ін.

У цілому, простежуємо масу негативних конотацій у взаємовідносинах України та Росії: ***Іржаві цвяхи, вбиті у відносини*** *між громадянами нашої країни (День, 18.09.2014); Тому* ***Україна — останній плацдарм, на якому Росія розігрує старий ідеологічний спектакль*** *(День, 30.12.2009); Швидкісними темпами* ***перетворює Україну «на підсистему російської системи»*** *(День, 26.10.2012);* ***Росія всерйоз взялася за Україну і рухає ключовими фігурами на українській політичній шахівниці*** *у потрібному їй напрямі (День, 10.09.2008)* та ін.

Висновки і перспективи. У процесі аналізу метафоричних словосполучень, що функціонують у публіцистичному дискурсі газети «День» виявлено, що найбільш продуктивними є антропоморфна, соціальна, артефактна та природоморфна метафори, які характеризують концептуальні вектори суспільно-політичних, культурологічних проблем, що є вираженням загальних настроїв та змін, які відбуваються в суспільстві. Ці зміни впливають на семантико-стилістичні процеси в мові, вербалізуючи лінгвокреативний потенціал мовних особистостей.

Спостерігаємо низьку активність оптимістичних метафоричних конструкцій, пошук яких може стати предметом подальших наукових розвідок.

Список літератури

1. Аристотель. Поетика / Аристотель. – К. : Мистецтво, 1967. – 134 с.
2. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое / В. Г. Гак ; [под ред. В. Н. Телия] // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11-26.
3. Гелия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее експресивно-оценочная функция / В. Н. Гелия // Метафора в языке и тексте. – М., 1988. С. 26-52.
4. Дацишин Х. П. Конотативний аспект функціонування метафори в політичному дискурсі / Х. П. Дацишин // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. журналістика. – 2001. –Вип. 22. – С. 437–446.
5. Єщенко Т. Метафора: від структурного аналізу до функціонально-когнітивного / Тетяна Єщенко // Лінгвістичні студії: [зб. наук. праць / укл. А. П. Загнітко]. – Вип. 5. – Донецьк : ДонНУ, 1999. – С. 276–278.
6. Космеда Т. А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігрема (теоретичне осмислення дискурсивної практики) / Т. А. Космеда, О. В. Халіман. – Дрогобич: Коло, 2013. – 228 с.

7. Лакофф Дж, Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры: сборник [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.]. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387–415.

8. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Эрл Маккормак // Теория метафоры: сборник [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской]. – М.: Прогресс, 1990. – С. 385–386.

9. Ричардс А. Философия риторики / А. Ричардс // Теория метафоры [общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журинской]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 44–67.

10. Черевченко О. М. Лінгвістичні аспекти аналізу поетичного тексту: неокласичні виміри: монографія / О. М. Черевченко. – Умань, 2012. с. 235

References

1. Aristotel'. (1967), Poetika [Poetica], Mistectvo, Kiev, Ukraine.

2. Gak V. G. (1988), “Metaphor: the universal and the specific”, *Metafora: universal'noe i specificheskoe*, Metafora v jazyke i tekste, pp. 11-26.

3. Gelija V. N. (1988) “Metaphor as a semantic model of production and its expressive and evaluation function”, *Metafora kak model' smysloproizvodstva i ee ekspresivno-ocenochnaja funkcija*, Metafora v jazyke i tekste, pp. 26-52.

4. Datsyshyn Kh. P. (2001), “Connotative aspects of metaphors in political discourse”, *Konotatyvnyj aspekt funktsionuvannia metafory v politychnomu dyskursi*, Visn. L'viv. un-tu. Ser. Zhurnalistyka, vol. 22, pp. 437-446.

5. Yeschenko T. (1999), “Metaphor, from structural analysis to functional and cognitive”, *Metafora: vid strukturnoho analizu do funktsional'no-kohnityvnoho*, Linhvistychni studii, vol. 5, pp. 276-278.

6. Kosmeda T. A. and Khaliman O. V. (2013), *Movna hra v paradyhmi interpretatyvnoi linhvistyky. Hramatyka otsinky. Hramatychna ihrema (teoretychne osmyslennia dyskursyvnoi praktyky)* [Language game interpretative paradigm of linguistics. Grammar evaluation. Grammatical ihrema (theoretical understanding of discursive practices)], Kolo, Drohobych, Ukraine.

7. Lakoff Dzh. and Dzhonson M. (1990), “Metaphors We Live By”, *Metafory, kotorymi my zhivem*, Teorija metafory, pp. 387-415.

8. Makkormak Je. (1990), “Cognitive theory of metaphor”, *Kognitivnaja teorija metafory*, Teorija metafory, Progress, Moskva, RU, pp. 385-386.

9. Richards A. (1990), “The philosophy of rhetoric”, *Filosofija ritoriki*, Teorija metafory, Progress, Moskva, RU, pp. 44-67.

10. Cherevchenko O. M. (2012), *Linhvistychni aspekty analizu poetychnoho tekstu: neoklasychni vymiry*, [Linguistic aspects of the analysis of the poetic text: neoclassical dimensions], Uman', Ukraine.

Аннотация. *В статье исследовано явление метафоризации на материалах газеты «День» и ее изданий «Экстракт 150», «Экстракт +200». Метафора в изданиях выступает одним из важнейших средств интеллектуального обновления языка, его использования нередко оказывается удачным способом для влияния на настроения в обществе, когда нужно «выразить все, сказав немного», представить обществу новые идеи и одновременно вызвать интерес к своим выражениям.*

Ранжирования метафорических высказываний охватывает особенно актуальны для общества реалии. Большую часть в метафорической организации изданий занимает антропоморфная, социальная, артефактная, природоморфная метафоры, в частности концепты «Государство / Украина / страна / политическая реалия / Газета« День » - организм», «Болезнь», «Анатомия», «Физиология», «Война »и др.

Ключевые слова: *метафора, публицистическая метафора, концепт, инновация*

Abstract.*Journalistic texts require commonly known forms of expression that would be distinguished simultaneously for their freshness and originality. The language of press is the language of ideas, thoughts and emotions. A metaphor is a result of this universal resource that combines both rational and creative thinking, which not only amplifies the lexical structure of a language, but also stimulates the construction of new paradigms.*

The phenomenon of metaphors in mass-media language is not deprived of its attention among academics. Within the boundaries of this research, significant attention is placed on the works of G. Lakoff and M. Johnson, V. Maslova, N. Arutyunova, A. Chudinov, O. Chadyuk, G. Valchuk, C. Datsyshyn, I. Filatenko, A. Baranov, T. Kosmeda and others.

The study aims to search for productive concepts of metaphorical expression within the margins of the newspaper "Day". Research methods included simultaneous mappings, sampling, and metaphorical simulations. The material for the study was gathered from data of metaphor libraries of aforementioned texts. The analysis showed a high frequency of the use of metaphorical expressions and their diversity. The statement ranges cover particularly relevant realities for the society, including the creation of new nominations based on activation: anthroponymy; terms from the realm of human social life and their perception of the world; terms to refer to things created by man or nature, and others. A significant part of the metaphorical organization of publications hold metaphors, which regard such aspects as human, society, things, nature, and color. Several examples include the concepts of "State / Ukraine / country / political reality / Newspaper "Day"- the body", "Disease", "Anatomy", "Physiology", "War" etc. These concepts are expressions of general attitudes and changes taking place in the society, and they influence the semantic-stylistic processes in language, verbalizing the potential for creative linguistic identities.

Observation include an increased activity of Russian-Ukrainian relations, evaluation of social processes and behaviors that are expressed using negative connotations, and low activity of optimistic metaphorical structures, the search of which may become the subject of further scientific research.

Key words: *metaphor, journalistic metaphor, concept, innovation*

УДК 811.161.2′367.335

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ОЗНАЧАЛЬНИМИ ТА З'ЯСУВАЛЬНИМИ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

СЬОМІНА Ольга Ігорівна, аспірантка Уманського державного педагогічного університету імена Павла Тичини (м. Умань)

Анотація. *Статтю присвячено вивченню особливостей складнопідрядних речень у східноподільських говірках, зокрема складнопідрядних із підрядними означальними та підрядними з'ясувальними реченнями. Зауважено, що діалектні особливості української мови активно вивчалися на фонетичному, лексичному і морфологічному рівнях. Діалектний синтаксис у науковій літературі не представлений системно, що відкриває широкі можливості для вивчення синтаксичного рівня української діалектної мови. Джерелом дослідження обрано діалектні тексти, зібрані в говірках Східного Поділля. У статті розглянуто групи складнопідрядні означальні речення та складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, для чого вивчено класифікацію підрядних з'ясувальних речень різними мовознавцями. Визначено, що найбільш поширеними у східноподільських говірках*

© О. І. Сьоміна, 2016

серед підрядних означальних речень є речення зі сполучником що, які вказують на міру, ступінь або інтенсивність вираження ознаки. З'ясовано, що підрядні з'ясувальні речення найчастіше залежать від дієслова, яке має семантику мислення, волевиявлення, мовлення, спонукання. Підрядна частина таких речень може приєднуватися за допомогою сполучника або сполучного слова чи без них. Як і в літературній мові, підрядне речення стоїть після слова, яке воно пояснює.

Ключові слова: *синтаксис, підрядне означальне речення, підрядне з'ясувальне речення, додаткове речення, сполучники, сполучні слова*

Найменш дослідженим серед рівнів діалектної мови є синтаксичний, оскільки зафіксувати синтаксичні особливості дуже складно. Сучасний синтаксичний рівень східноподільських говірок вимагає ґрунтовного опрацювання, що і визначає **актуальність** цієї розвідки.

Вивченню діалектного синтаксису присвячені праці таких науковців, як С. П. Бевзенко, П. М. Лизанець («Українські південнокарпатські говірки Затисся Виноградівського району Закарпатської області»), Й. О. Дзендзелівський («Спостереження над синтаксисом українських говірок нижнього Подністров'я»), В. М. Брахнов («Складнопідрядні конструкції говірок Переяслав-Хмельницького району у зв'язку з інтонацією»), В. І. Добош («Синтаксис українських південнокарпатських говорів»), І. Г. Матвіяс («Лінгвогеографічне дослідження українського діалектного синтаксису», «Особливості словосполучень у західноукраїнському варіанті літературної мови») тощо.

Синтаксис східноподільських говірок частково був досліджений Є. Рудницьким («Зложене речення в гуманських діялектах») майже століття тому, окремі особливості словосполучень зафіксовано в Атласі української мови. Джерелом нашого дослідження стали тексти, вміщені в книзі «Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи» Т. М. Тищенко, текстах-додатках до дисертацій Г. Г. Березовської та Л. Б. Поліщук.

Синтаксис текстів формують складнопідрядні речення, серед яких за їх підрядною частиною виділяємо складнопідрядні з підрядними означальними, з'ясувальними, обставинними.

Мета цієї статті – розглянути специфіку складнопідрядних речень із підрядними означальними та з'ясувальними в говірках Східного Поділля.

Означальне підрядне речення пояснює підмет, додаток, присудок або інший головний член речення, виражений іменником чи іншою частиною мови, вжитою у значенні іменника, і відповідає на питання *який?* [5, с. 332]. Основним у формуванні складнопідрядного речення з підрядним означальним як специфічного утворення є відношення між означуваним і підрядним означальним реченням. Залежно від формального вираження цього відношення складнопідрядні речення поділяються на дві групи: 1) складнопідрядні речення з підрядними означальними відносного підпорядкування; 2) складнопідрядні речення з підрядними означальними сполучникового підпорядкування [5, с. 334].

Особливістю першого типу речень є те, що формальними показниками синтаксичного зв'язку між означуваним і підрядним реченнями є відносні займенники і займенникові прислівники. Отже, у складі цієї групи виокремлюємо дві підгрупи: а) складнопідрядні речення з підрядними означальними, приєднаними до означуваного відносними займенниками; б) складнопідрядні речення з підрядними означальними, приєднаними до означуваного за допомогою прислівникових відносних слів.

До першої підгрупи відносимо складнопідрядні речення з підрядними означальними, приєднаними за допомогою відносних займенників *який, котрий* та *що*, який має говірковий варіант *шо*. Наприклад: ˈБаба пови ˈтуха / це по ˈжила ˈжінка / *у* ***йа ˈкойі*** *йе зна ˈн'.а прий ˈн'ати ˈроди* (Тищ., с. 215). Ди ˈтина / ***йака*** *на ˈроджуйец'а ў со ˈроц':і* / ˈкажут' ста ˈр'і ˈл'уди / ˈбуде здо ˈрова і шчас ˈлива (Тищ., с. 227). А ˈл'аска / це ба ˈлонова ˈкуртка с ˈкапойу / ***йа ˈка*** *опк ˈлад'ана іс ˈкуствиним ˈм·ехом / ў н'і хо ˈдили моло ˈд'і ˈл'уди* (Бер., с. 362). ˈГалстук ўд'і ˈвайут муш ˈчини / ***йа ˈк·і*** *ˈробл'ат на ви ˈликих ро ˈботах* (Бер., с. 365). Бан ˈтоўка / це ск ˈладочки / ***йа ˈк·і*** *йдут' друг на д ˈруга / на ˈзустр'іч йаґ ˈби йдут'* (Бер., с. 317). ˈБоти / це ви ˈсоке ˈгумове ўзу ˈт'.а / ***йа ˈке*** *над'а ˈгайут' на че ᵘ ре ᵘ ˈвики ў не ᵘ ˈгоду / а ˈбо ў ˈзимку* (Бер., с. 321). ˈЛоскут / ку ˈсочок к ˈраму / ***йа ˈкиї*** *ли ˈшиўс'а ˈп·ісл'а пок ˈройу* (Бер., с. 355). ˈП·ілка / це р'ад ˈнина / ***шо*** *ско ˈтин'і ни ˈсут' ˈйісти / ˈс'іно / со ˈлому* (Бер., с. 365). Па ˈц'орки / це стр'іч ˈки ˈр'ізного ˈкол'ору / к·існи ˈки / ***шо*** *запл'і ˈтали ў ˈкоси* (Бер., с. 322). ˈМайа / тон ˈка тка ˈнина / по ˈр'іўн'ано / ***шо*** *ў ма ˈйу ˈможна ў ˈд'іти* (Бер, с. 317). Ман ˈкети / це час'ц' рука ˈва / ***шо*** *обл'а ˈгайе к·іс'ц'* (Бер., с. 313). Ма ˈнатки / це ўс'о / ***шо*** *ў ˈтебе йе / чи ў ск ˈрин'і / чи ў шка ˈфу* (Бер., с. 348). Крам / це л'у ˈба ткан' у з ˈвойі / ***шо*** *ск ˈрут'ана /* йі ˈйі ба ˈгато (Бер., с. 337). Рідше мовці використовують для поєднання частин складнопідрядного речення відносне слово *котрий*: Д'і ˈтеї / ***кот ˈр'і*** *на ˈроджувалис' ˈп·ісл'а тих* / ***шо*** *ўми ˈрали при ˈродах* / нази ˈвали А ˈдамом і ˈЙевойу (Тищ., с. 43).

Другу групу складнопідрядних речень із підрядним означальним становлять такі синтаксичні конструкції, в яких зв'язок між означуваним і підрядним реченням виражається за допомогою сполучних слів прислівникового походження *де*, *куди*, *звідки*, *коли*. У східноподільських говірках найбільш вживаним у таких реченнях є спеціалізоване відносне слово *де*, що може бути замінене нейтральним відносним словом *який*: Хаз'а ˈйі / ***де*** (*які*) *начи ˈнали буд'йў ˈництво* / ста ˈралис'а хара ˈшо пригос ˈтити стро ˈйіт'іл'іў (Пол., с. 382). П ˈланка на со ˈроц'.і / ***де*** (*на якій*) *пите ᵘ л ˈки проби ˈвайут* (Бер., с. 336). Ш ˈлиц'а на п·іжа ˈку / на рука ˈв·і / ***де*** (*на якій*) *приши ˈвайуц'а ˈґуVики* (Бер., с. 354). ˈМ·ісце б ˈрали ˈбаб ˈки і за ˈкопували у м·іс ˈц'ах / ***де*** (*в яких*) *не ᵘ ˈход'ат' ˈл'уди* (Тищ., с. 203). ˈВоду т ˈреба вили ˈвати ў та ˈке ˈм·ісце / *де* (*по якому*) *не ᵘ ˈходит' ˈл'уц'ка но ˈга /* чи п·ід йа ˈкес' ˈдерево / шоб ˈп ту ˈди ˈл'уди не ᵘ хо ˈдили (Тищ., с. 250).

Виокремлюємо групу складнопідрядних конструкцій, у яких підрядне речення також виконує атрибутивну функцію, але граматичним показником зв'язку між ним і означуваним є сполучники *що*, *як*, *щоб*. Специфічним для підрядних речень зі сполучником *що*, поряд із чисто атрибутивним зв'язком, як і в літературній мові, є наголошення на мірі, ступені або інтенсивності вираження ознаки. Такі речення є найбільш поширеними у східноподільських говірках, наприклад: Йе та ˈкиї об ˈр'ад / ***шо*** ˈбаб·і зли ˈвайут на руки (Тищ., с. 51). С ˈпинка / це ˈв·ешалка / ***шо*** *ч·іп ˈл'ати го ˈдежу* (Бер., с. 347). Рідше вживаними є складнопідрядні речення із сполучниками *як*, *щоб*: ˈД'іт'ам-пате ᵘ ˈр ˈчатам ˈімйа да ˈвали (яке?) / ***йак*** *хто со ˈб·і хо ˈм'іў* (Тищ., с 107).

Значення ступеня вияву ознаки з цільовим або наслідковим відтінком властиве підрядним означальним реченням, показником синтаксичного зв'язку яких із означуваним є сполучник *щоб.* Підрядне речення в таких складнопідрядних у східноподільських говірках оформлене як односкладне речення (По ˈвивач / це шнур та ˈкиї / *шоб ˈт·існо пил'и ˈнали* (Бер., с. 133)), або двоскладне речення з присудком у формі минулого часу (ˈКофточки та ˈкі / ***шоб*** *ди ˈтина ни ца ˈрапалас'* / ˈчепчик чи ˈшапка (Тищ., с. 146)). В головному реченні при іменнику вживається займенник *такий*, за допомогою якого виділяється, наголошується ступінь або міра вияву ознаки, яка конкретизується, розкривається підрядним означальним реченням.

Як і в літературній мові, підрядне речення стоїть після слова, яке воно пояснює: Косово|ротка / це **|ком·ір** / *у йа|кому ко|сен'к·і кра|йі* (Бер., с. 346). Г|возд'іки / це **с'і|р'ошки** / *ў ос|нов·і йа|ких їде **шти|р'ок** / йа|киї просу|вайут' у |вухо / а з |іншого |боку од'а|гайут' |**зас'ц'іб^{п}ку** / йа|ка три|майе с'і|р'ошку* (Бер., с. 321). Зафіксовано поодинокі випадки, коли між означуваним словом і означальним реченням стоїть уточнююча обставина: Ран'ше |м·ісце за|копували дес' п·ід |деревом ***у дво|р'і*** / *шо рос|те на под|в·ірйу* (Тищ., с. 148).

Складнопідрядним реченням з підрядним з'ясувальним (або «додатковим», як його називає І. К. Білодід) називається така синтаксична конструкція, в якій підрядна частина виступає у функції об'єктного визначника при дієслові, прикметнику, віддієслівному іменнику, прислівнику або ж конкретизує додаток головного речення, виражений займенником [5, с. 316]. У мовознавців існує різна класифікація підрядних з'ясувальних речень. І. К. Білодід такі речення називає складнопідрядними реченням з підрядними додатковими [5, с. 316]. Ф. Т. Жилко у своїй праці «Нариси з діалектології української мови» називає такі речення додатковими підрядними реченнями [2, с 126]. Колектив авторів книги «Сучасна українська літературна мова» називають їх складнопідрядними реченнями з підрядними з'ясувальними [6, с. 744]. Всі ці назви мають право на існування, так як підрядне речення такого типу розтлумачує дієслово, предикативні прислівники, прикметники, віддієслівні і співвідносні з дієсловами іменники.

Дослідники вважають, що головна частина таких речень характеризується структурно-семантичною неповнотою, а підрядна частина компенсує цю неповноту [5, с. 744]. Найчастіше підрядні з'ясувальні пояснюють присудок: |Баба пови|туха / йака ў |перший раз спови|вайе / *по|казуйе / йак пови|вати ди|тину* (Тищ., с. 244.).

На вибір сполучника або сполучного слова, яке буде приєднувати підрядне речення до головної його частини, впливають слова, від яких залежать підрядні речення. Найчастіше підрядні з'ясувальні речення залежать від слів із значенням:

– відчуття, почуття, психічні процеси (знати, помічати, чути тощо): ***За|була*** / йак це з|вец:'а (Март., с. 796); Н'е / н'е / н'е / напе|ред йа ***ни з|найу*** / шоб вики|дали (Март., с. 802);

– мислення (згадувати, розуміти, передбачати тощо): А йа ни з|найу |доки йа ше тут |буду |жити (Март., с. 861); До|пус'т'ім / ў нас бу|ло там зо три |хат'і на се^{и}|ло п·ід че^{и}ре^{и}|пиц'ойу / то ***шч·і|талос'*** / шо це бага|ч·і |були (Пол., с. 372), Йак|шо шос' ў с'ім|йі не^{и} |ладиц'а / бо|л'ійут' / то то|д'і ўже ***до|гадувалис'*** / шо це чи |м·ісце не^{и} та|ке |вибрали / чи |хату не^{и} то|д'і по|чали буду|вати (Пол., с. 378); ***За|була*** / йак з|вец:'а (Март., с. 796);

– мовлення (нагадати, розповідати, казати, говорити тощо): Це |зараз |бат'ушка он ***ка|заў*** / шо т|реба пос|тити |нав·іт' не^{и} ў п·іст / але жи|лат'іл'но пос|тити ў |сере^{и}ду і |пйатниц'у (Пол., с. 375); |Д'іт'ам ма|лим ***по|йасн'ували*** / шо ў ка|пуст'і на|ход'ат' |д'ітеї / а|бо при|носит' ле^{и}|лека (Тищ., с. 273); За|ходили |л'уди / то ***не^{и} ка|зали*** / шо не^{и} і|ди (Тищ., с. 270);

– волевиявлення, спонукання (виявляти, хотіти, бажати, дозволяти тощо): А так же ***хо|т'ілос'а б*** шоб |наше хо|т'а б / хо|т'я б х|тос' із д'і|тей / хтос' о|дин / у |мене т|ройе йіх хоч хтос' о|дин тут ли|шивс'а (Март., с. 860).

Підрядна частина у складнопідрядних реченнях може приєднуватися або за допомогою сполучника чи сполучного слова, або без них. Відповідно до цього, підрядні з'ясувальні найчастіше приєднуються до головного речення за допомогою з'ясувальних сполучників *що, як, мов, наче, ніби* тощо та сполучних слів *як, хто, куди, де, який, чий*. Причому найчастіше в ролі сполучного засобу в реченнях цього

типу виступає сполучник *що (шо)* та *щоб (шоб)*: у|се ка|зали / *шо* ў ка|пус’т’і наш|ли ти[е]бе (Тищ., с. 272); |д’іт’ам ма|лим по|йасн’ували / *шо* ў ка|пуст’і на|ход’ат’ |д’ітеї / а|бо при|носит’ ле[и]лека (Тищ., 272); ше сл’ід[т]ку|вали за тим / *шоб* |дери[е]во ние к|лали наўх|рест / бо то|д’і с|коро ў |хат’і по|йавиц’а по|коїн’ік (Пол., с. 398).

Зрідка підрядні з'ясувальні відносяться до сталих (лексикалізованих) словосполучень головної частини, таких, як: *дати слово, дати знати, спасти (спало) на думку, вбити собі в голову, дати голову на відруб, звернути увагу, мати гадку, мати на увазі* тощо.

Традиційно з’ясувальна частина стоїть після головної або в її середині, але обов’язково після того слова, до якого вона відноситься, наприклад: ну йак ни з|можу ўже соўс’ім / і то ни ска|жу / *йак во|но |буде на |дал’ше* (Март., с. 862);

Отже, специфіка східноподільських складнопідрядних речень із підрядними означальними полягає в тому, що мовці віддають перевагу обмеженому колу засобів для поєднання означуваного і означального підрядного речення. Наше дослідження також показує, що серед підрядних з’ясувальних у східноподільських говірках переважають з’ясувальні, в яких підрядна частина залежить від дієслів зі значенням мовлення. Серед сполучників і сполучних слів у складнопідрядних реченнях переважають сполучники *щоб* та *що*.

Список літератури

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія : [навч. посіб.для студ. філол.ф-тів ун-тів і пед. ін-тів] / С.П. Бевзенко. – К.: Вища шк., 1980.
2. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. – К.: Наукова думка, 1966.
3. Рудницький Є. М. Зложене речення в гуманських діалектах / Є. М. Рудницький // Український діалектологічний збірник. – К., 1929. – Кн. 2. – С. 211-230.
4. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
5. Сучасна українська літературна мова / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1972. – С. 332 – 343.
6. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2007. – 823 с.: іл.

Джерела

АУМ І – Атлас української мови : в 3-х т. – Т. 1. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі / ред. кол.: І. Г. Матвіяс (голова), Я. В. Закревська та ін. – К. : Наук. думка, 1984. – 498 с., карт.

Бер. – Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв традиційного одягу та прикрас у східноподільських говірках : дис… канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Г. Г. Березовська. – К., 2011. – 393 с.

Март. – Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів (з додатком CD «Говірки Черкащини") / Упорядники: Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. – Черкаси, 2013. – 881 с.

Пол. – Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках : дис… канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Поліщук Л. Б. – Умань, 2015. – 424 с.

Рудн. – Рудницький Є. М. Зложене речення в гуманських діялектах / Є. М. Рудницький // Український діялектологічний збірник. – К., 1929. – Кн. 2. – С. 211 – 230.

Тищ. – Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи / Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ «Візаві», 2014. – 392 с.

References

1. Bevzenko S.P. Ukrainian dialectology [teach. guidances for stud. of philol. faculties of univ. and ped.institutes] / S.P. Bevzenko. - K .: Higher School, 1980.

2. Zhylko F.T. Essays on the Ukrainian dialectology. - K .: Naukova Dumka, 1966.

3. Rudnytsky E.M. Complex sentence in Human dialects / E.M. Rudnytsky //Ukrainian dialectological collection. - K., 1929. - Book. 2. - P. 211-230.

4. The modern Ukrainian literary language: Textbook / M. Ya.Pliushch, S.P. Bevzenko, N.Ya. Hrypas ; Ed. M.Ya. Pliushch. - K .: Higher School, 1994. - 414 p.

5. The modern Ukrainian literary language / under total. ed. of I.K. Bilodid. - K: "Scientific Opinion", 1972. - P. 332 - 343.

6. Shkuratiana N.H., Shevchuk S.V. Modern Ukrainian literary language: Modular course: Teach. guidances. - K. : Higher School, 2007. - 823 p.: il.

Other resources

AUM - Atlas of Ukrainian language: in 3 vols. - V. 1. Polissia, over Dnieper and Adjacent lands / ed. col .: I.H. Matviias (Chairman), Ya.V. Zakrevska and others. - K: Scientific Opinion, 1984. - 498 p., maps.

Ber. - Berezovska H.H. Structural organization and geography of traditional clothes and jewelry names in the Eastern Podillia dialects: Candidate thesis .... Philological Sciences: speciality. 10.02.01 / H.H. Berezovska. - K., 2011. - 393 p.

Mar. – Dialects of Cherkasy region. Compilation of dialectal texts (with the CD addition «Dialects of Cherkasy region») / Compiled by: H.I. Martynova, T. V. Shcherbyna, A.A. Taran. - Cherkasy, 2013. - 881 p.

Pol. - Polishchuk L.B. Structural organization and geography of traditional construction names in the Eastern Podillia dialects: Candidate thesis .... Philological Sciences: speciality:10.02.01 / L.B. Polishchuk - Uman, 2015. - 424 p.

Rudn. - Rudnytsky E.M. Complex sentence in Human dialects/ E.M .Rudnytsky // Ukrainian dialectological collection. - K., 1929. - Book. 2. - S. 211 - 230.

Tysch. - Tyshchenko T.N. The Eastern Podillia maternity ritual: lexicographical and textual descriptions / T.N. Tyshchenko. - Uman: "Visavi", 2014. - 392 p.

Аннотация.*Статья посвящена изучению особенностей сложноподчинённых предложений в восточнославянских говорах, в частности сложноподчинённых с придаточными определительными и изъяснительными предложениями. Замечено, что диалектные особенности украинского языка активно изучались на фонетическом, лексическом и морфологическом уровнях. Диалектный синтаксис в научной литературе не представлен системно, что открывает широкие возможности для изучения синтаксического уровня украинского языка. Источниками исследования избраны диалектные тексты, собранные в говорах Восточного Подолья. В статье рассмотрено две группы сложноподчинённых определительных предложений (сложноподчинённые предложения с подчинительными определительными относительного подчинения и сложноподчинённые предложения с подчинительными союзного подчинения) и сложноподчинённые предложения с подчинительными изъяснительными, для чего и рассмотрено классификацию подчинительных изъяснительных предложений разными языковедами. Определено, что наиболее распространёнными в восточнославянских говорах среди подчинительных определительных предложений являются предложения с союзом що, которые указывают на меру, степень или интенсивность выражения признака. Выяснено, что подчинительные изъяснительные предложения чаще зависят от глагола, который имеет семантику мышления, волеизъявления, речи и побуждения. Подчинительная часть таких предложений может присоединяться с помощью*

союза или союзного слова или без них. Как и в литературном языке, подчинительное предложение стоит после того слова, которое оно объясняет.

Ключевые слова: *синтаксис, подчинительное определительное предложение, подчинительное изъяснительное предложение, дополнительное предложение, союзы, союзные слова.*

Abstract.*The article is devoted to complex sentences used in the dialects of Eastern Podillia, including complex sentences with attributive subordinate clauses and elucidative subordinate clauses. It is done in the Ukrainian dialectology for the first time. Dialect features of the Ukrainian language were actively studied at the phonetic, lexical and morphological levels. Ukrainian dialects have been studied very little at the syntactic level. Though some researchers paid their attention to the syntax in their works, but still there are no good systemic works on it. It gives us an ample opportunity to study the syntax in the dialects of modern Ukrainian language. The source for the investigation were dialectological texts collected in the Eastern Podillia.*

Two groups of complex sentences with attributive clauses (complex sentences with attributive subordinate clauses of relative subordination and complex sentences with attributive subordinate clauses of prepositional submission) and complex sentences with elucidative subordinate clauses were examined in the article.

The classification of elucidative subordinate clauses of different linguists was also analyzed.

It was determined that the most common attributive subordinate clauses in Eastern Podillia dialects were the clauses with the conjunction that, which emphasized the extent or degree of intensity of expression the attribute. Elucidative subordinate clauses often depend on the verb, which carries the knowledge of thought, expression of will and thought, speech, inducement. The subordinate clause of such sentences can be joined either with the help of a conjunction or a connecting word or without them. Like in a literary language the clause stands after the word it explains.

Keywords: *syntax, attributive subordinate clause, elucidative subordinate clause, objective clause, conjunctions, connecting words.*

УДК 81’38

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ УСКЛАДНЕННЯ РЕЧЕННЯ ОДНОРІДНИМИ ДРУГОРЯДНИМИ ЧЛЕНАМИ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ І. ФРАНКА (НА МАТЕРІАЛАХ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ»)

ТЕРЕФЕРА Альона Сергіївна, викладач кафедри української мови та культури НН ГМІ Національного авіаційного університету (м.Київ), аспірантка Львівського національного університету ім. І. Франка (м. Львів)

Анотація. Наукове дослідження присвячено розгляду питання стилістичного синтаксису, а саме характеру однорідності в системі однорідних другорядних членів речення у художньому творі І. Франка «Перехресні стежки». Стаття є актуальною за відсутності окремих мовознавчих розвідок, присвячених вивченню однорідних членів речення у художніх творах І. Франка та стилістичному потенціалу простих речень, ускладнених однорідними рядами.

У статті розглянуті основні теоретичні аспекти вивчення явища однорідності та практичні напрацювання, що полягали в проведенні якісного функціонально-

© А. С. Терефера, 2016

синтаксичного аналізу однорідних другорядних членів речення.

У висновках обґрунтовано перспективність вивчення синтаксичного явища однорідності як виразника ідіостилю письменника, з огляду на складність зв'язків між компонентами однорідного ряду та різноплановість їх функціональних особливостей.

Ключові слова: стилістичний синтаксис, структурно-семантичне ускладнення, однорідні другорядні члени речення, сурядний зв'язок, стилістичний потенціал, мовна картина твору

Однорідні члени речення як структурно-семантичний виразник ускладненості були предметом досліджень неодноразово, актуальність їх вивчення не втрачається й донині. Явище однорідності широко проілюстровано на матеріалах усіх функціональних стилів української мови. Найвиразніше синтаксичний вияв однорідності помітний у художньому стилі, де є багатою мовностилістична канва самого тексту.

Серед мовознавців, що займаються питаннями стилістичного функціонування синтаксичних одиниць різного рівня та їх кількісних характеристик, є М. Глазкова, С. Ярмоленко, О. Ткач, В. Кононенко, Н. Сологуб, В. Русанівський та ін.

Об'єктом нашого дослідження став художній твір І. Франка «Перехресні стежки», який є показовим в українській літературі поч. ХХ століття, оскільки саме не зламі ХІХ-ХХ століть відбувся перехід від традиційної суб'єктивно-описової манери викладу до оповідної, що давало змогу автору застосовувати нові мовно-виражальні засоби. Т. Сільман зауважує, що для кожної епохи, зокрема письменника як, її представника, характерним є свій рух думок, спосіб бачення світу та ідеологічні принципи, що й впливає на структурно-семантичні особливості тексту [7, с. 27]. Як зазначає І. Денисюк, що І. Франко намагається ліквідувати дистанцію між героєм, автором і читачем, що сприяє ілюзії автентичності, безпосередності мовного стилю [4, с. 262].

Мова художньої прози І. Франка була об'єктом багатьох досліджень, авторами яких є Г. Гундорова, Л. Бондар, І. Ціхоцький, Г. Борисюк, І. Приходько, І. Денисюк, Л. Скупейко та ін. Однак на сьогодні немає окремих досліджень стилістичного потенціалу простих речень, ускладнених однорідними другорядними членами речення (ОДЧР).

У нашій розвідці проводимо комплексний аналіз ОДЧР. Основним методом дослідження є описовий у поєднанні з лінгвостатистичним, що має на меті здійснення якісного функціонально-синтаксичного аналізу. Результати наших підрахунків свідчать про те, що у художньому творі І. Франка фіксується 1162 однорідних ряди другорядних членів речення.

Однорідні додатки (ОД) як ускладнювальні елементи складають 567 однорідних рядів. Аналіз ОД за морфологічними особливостями свідчить про те, що найчастіше вони виражаються іменниками граматичної категорії неістот, з яких здебільшого – абстрактними іменниками, що позначають психофізіологічний, фізичний стан героїв, різні вияви емоційності і особливості дій та процесів: *Сей розкішний перестрах знесилив його, спаралізував усі* ***думки****, всю* ***волю****, всі* ***бажання*** [9, с. 238]. ОД, виражені семантико-граматичною категорією неістот та є конкретними іменниками, вживаються автором здебільшого у розлогих картинах опису позначуваних явищ, вчинків героїв: *Сей флігель був відділений від вулиці вузеньким* ***огородцем*** *і* ***парканом*** *з хвірткою [9, с. 361].* Фіксуються речення, в яких однорідні ряди утворюють додатки, виражені семантико-граматичною категорією істот з позначенням назв людей: *Більше місця буде для* ***паничів*** *та* ***жидиків*** *[9, с. 293].*

У творі автор використовує речення, в яких ОД виражаються іншими частинами мови або їх поєднанням з іменником: дієсловами: *Вони піддержують порядок, хоронять справедливість, приучують людей* ***любити*** *вітчину і* ***поважати*** *закони [9, с. 221].*; займенниками: *– Ну, на наші повстання, пане бурмістр, не дуже лакомтеся, бо хто знає, чи вони смакували би* ***вам*** *і ще* ***декому*** *[9, с. 193].;* іменником та сполученням прислівника та займенника: *– А є інші, що тим простим людям роблять* ***добро****, і* ***більше нічого*** *[9, с. 220].;* іменником та займенником: *… а коли я раю вам такий інтерес, що може* ***вам і*** *вашим* ***потомкам*** *дати хліб у руки, то ви навіть вислухати мене не хочете [9, с. 248].;* кількісно-іменниковими сполуками: *– … Узяв собі до помочі* ***двох жидів*** *і ще* ***трьох піяків****, таких, що у него днюють і ночують [9, с. 315].;* займенниками та субстантивованим прикметником: *– З* ***польовим*** *або з* ***ким-небудь*** *із громади? [9, с. 315].*

У деяких реченнях однорідні ряди утворюють іменники, що належать до різних тематичних груп і називають неоднорідні поняття: *… упоравшися з канцелярійною роботою, складав [Стальський] у одну цілість свої спостереження над* ***людьми*** *і* ***обставинами****…[9, с. 216].*

У своєму творі І. Франко дуже часто використовує прості речення з однорідними означеннями (ООз). ООз, утворюють 315 однорідних рядів. Переважно ООз надають розширену односторонню характеристику предмету (денотату): *– Чому мовить у її нутрі* ***грубий, брутальний*** *голос [9, с. 435].* Автор здебільшого використовує прикметники одного розряду, які виступають виразниками різноманітних відтінків однієї ознаки і є синонімічними за своїм лексичним складом. Інверсійне розташування ООз надає твору стилістичної активності зображуваного, переносить смислові акценти саме на ознаку: *Жінок, дітей, старців,* ***хорих*** *викидають на мороз,* ***майже голих, голодних****! [9, с. 386].*

За способом підрядного зв'язку (узгоджені та неузгоджені) фіксується, що узгоджені ООз є компонентами 267 однорідних рядів, що становлять близько 85% від усієї кількості означень. У ролі узгоджених означень виступають: прикметники: *Ся промова відразу влила в зібрання* ***бадьорий, живий*** *настрій [9, с. 447].;* прикметник + дієприкметниковий або прикметниковий зворот *(+дієприкметник)*: *Навіть обороги* ***високі****,* ***повні сіна і снопів****, не розвеселяють душі [9, с. 288].;* числівники*: М'ясниці того року були довгі, балів заповідалося багато, і він потішав себе надією, що коли не* ***на однім****, то* ***на другім*** *таки здибле її…[9, с. 231].;* дієприкметник + дієприкметник: *…скорше подобав на старий обгорілий пень, ніж на правильно* ***обтесаний і*** *«в краєві фарби»* ***помальований*** *стовп [9, с. 321].;* прикметник із займенником: *– Не бійтеся, зовсім* ***не лихварське*** *і* ***не таке****… [9, с. 219].*

Випадків функціонування узгоджених ООз, виражених займенниками прикметникової форми і числівниками, спостерігається дуже мало. Це ознака того, що письменник все ж таки більше звертає увагу на якісні характеристики денотатів, аніж кількісні та присвійні їх ознаки. У творі фіксується 48 однорідних рядів (15%), які утворюються неузгодженими означеннями, які мають форми репрезентації: форма непрямого відмінка із прийменником: *А ззаду, при другій кермі, стоїть молодий керманич, уродливий гуцул* ***з*** *чорним довгим* ***волоссям****,* ***у*** *білій, рясно вишитій* ***сорочці****, стоїть і не ворухнеться [9, с. 257].;* форма Р. в. керованого іменника: *– … потім побачить [Регіна]мене, як стою край ліжка зо свічкою в руці, і на її лиці виступає вираз* ***дикого страху****,* ***зеленого переляку****…[9, с. 214].;* інфінітивом: *В його голові чимраз сильніше вкорінялася думка –* ***отворити*** *очі тим людям,* ***розбуркати*** *їх із їх безжурності,* ***вказати*** *грізну небезпеку [9, с. 251].*

Кілька речень із ООз, які є виявом умовно-граматичного узгодження й у контексті набувають певного граматичного значення: *Від входових дверей заїзду чути було гукання: «**Набік! Набік! Розступіться**!» [9, с. 448].* Подекуди натрапляємо на поєднання узгоджених та неузгоджених означень: *Перед його очима потяглися села, **бідні, сірі, з** головатими **вербами** при дорозі, **з** обламаними **садками**, болотяними **вигонами**, обскубаними сірими **стріхами**, пообвалюваними тут і там **плотами** [9, с. 288].*

З досліджуваного матеріалу прості речення ускладнюються однорідними обставинами (ООб), які утворюють 280 однорідних рядів, що становить близько 24% від загальної кількості. Найбільше ООб способу дії – близько 56%: *Здибавшися з ним ще десь коло восьмої, вони пару годин просиділи в шиночку, **п'ючи пиво** і **балакаючи** [9, с. 357]. Передражнював він якось **злобно** і **гірко** [9, с. 349].;* ООб місця – 32 %: *Бачать знаки на **небі** й на **землі**, а веселі [9, с. 350].;* ОО часу – 5%: *– Я вам ще **сьогодні, а найдалі завтра** подам відомість [9, с. 385].; ОО міри і ступеня – 5%: В лагіднім полусвіті було видно, що він [Стальський] сьогодні був одягнений **чистіше**, **краще,** ніж учора, підголений і підстрижений…[9, с. 184].*; ООб причини – 2%: *… стулюються чашки немногих запізнених квіток і серце корчиться **з болю і жалю** за минулим [9, с. 286].* Однорідних обставин мети, умови та допусту не виявлено.

Здебільшого ООб морфологічно виражаються дієприслівниками або складовими дієприслівникового звороту: *Мовив Стальський, **розвалюючися на кріслі** і **закурюючи цигаро** [9, с. 359].*; рідше – прислівниками та іменниковими формами: *Аби тілько ви сказали свою промову **добре** і **цікаво** [9, с. 372]. На **ґанках**, **у вікнах** і **сінях** стояли люди, шептали, охали і ахали [9, с. 424].*

Результати аналізу сурядного сполучникового зв'язку свідчить про те, що автором вживаються здебільшого сурядні сполучники з перелічувальною інтонацією, що дозволяє об'ємніше витворити художній світ. Однорідність як мовностилістичний прийом допомагає письменнику колоритно і правдиво змалювати побут і життя різних верст суспільства Галичини.

Варто зазначити, що за структурним навантаженням ОДЧР утворюють різнокомпонентні однорідні ряди ***(Таблиця 2).*** Найпродуктивнішими є двокомпонентні, які становлять близько 78% від усієї кількості.

Таблиця 2

Кількісно-компонентний склад однорідних рядів другорядних членів

К-сть чл. / Член реч.	2	3	4	5	6	7	8	Всього
Додаток	434	87	27	9	5	2	3	567
Означення	228	51	21	10	3	2	-	315
Обставина	240	33	6	1	-	-	-	280
Всього	902	171	54	20	8	4	3	1162

З репрезентованих ОДЧР відчутну кількісну перевагу виявляють ті, що поєднані сполучниковим зв'язком – 722, що становить 62% від усіх виявлених однорідних рядів: 391 однорідний ряд – ОД (55%), 195 однорідних рядів – ООб (27%), 136 однорідних рядів – ООз (18%). Частотність використання сурядних сполучників в поєднанні ОДЧР ілюструємо ***Таблицею 1.***

Таблиця 1

Види сурядних сполучників та їх частотність

Член речення / Тип спол.	Додаток	Обставина	Означення	Всього
і	323	139	98	560
та (і)	48	13	22	83
а	14	16	16	46
але	12	9	21	42
або	14	16	2	32
ні…ні (ані…ані)	30	1	2	33
й (і)	15	9	3	27
то…то	7	10	5	22
чи	5	8	3	16
чи…чи	5	3	-	8
та (але)	-	-	1	1
Всього	473	224	173	870

У творі єднальні відношення за допомогою сполучника ***і*** та його еквівалентами як вияв сурядного зв'язку є найбільш продуктивним – близько 80% випадків вживання, що є закономірним поєднанням однорідних членів, частин складного речення в українській мові. Здебільшого єднальні повторювані сполучники вживаються «в емоційно спрямованому мовленні» [5, с. 335], парний зв'язок елементів часто спричиняє наростання пафосності, піднесеності [6, с. 193].

Використання сполучникового зв'язку, що переважно виражається єднальними відношеннями, надає реченням смислової розгорнутості, стилістичної піднесеності, проте використання одиничного сполучника ***і*** та його еквівалентів засвідчує закритість однорідного ряду: *Він любив музику веселу і знав напам'ять* ***багато танців і*** *народних* ***пісень*** *[9, с. 236].* Сполучник ***і*****,** що позначає закритий ряд, надає додаткам стилістичної піднесеності.

Сурядний *з*в'язок змішаного типу простежуємо у 11% однорідних рядів другорядних членів речення. У таких реченнях автор використовує єднальний сполучник ***і***, завершує перелік перед останнім словом у переліку (без сполучників) [8, с. 7]: *Він не говорив нікому про ті свої побоювання, але того дня не важився видати ані цента на* ***вина, матерії і ласощі,*** *потрібні для сімейного празника [9, с. 340].* Змішаний сурядний зв'язок надає художньому мовленню ефекту поетапності, а у підсумку – змістової завершальності.

Фіксується 319 однорідних рядів другорядних членів речення, що мають безсполучникові сурядні відношення: ОД – 110 однорідних рядів (34%), ООб – 61 однорідний ряд (20%), ООЗ – 148 однорідних рядів (46%). Реалізація безсполучникового зв'язку є менш продуктивною у творі, відсутність сполучників виявляє певну рівномірність, усталеність мовлення. Однорідних рядів змішаного типу зв'язку нараховуємо 121, що становить 27% від усіх зафіксованих однорідних рядів: 66 рядів з ОД (55%), 31 ряд з ООз (25%), 24 ряди з ООб (20%).

ОДЧР І. Франко використовує з метою змалювання людських доль, передачі за допомогою слова повноти й глибини людських почувань, менше – у відображенні навколишнього світу, що виступає лише своєрідною супроводжувальною художньою декорацією. Автор цілеспрямовано залучає ОДЧР у художнє мовлення, щоб проілюструвати соціально-психологічні проблеми тогочасного населення Галичини, показати колорит галицького мовлення з його мовленнєвими тенденціями

української мови. ОДЧР відіграють важливу роль у творенні мовної картини твору, роблять її емоційно насиченою, яскравою, збагачують новим додатковим змістом.

Узагальнюючи, зауважимо, що вивчення синтаксичного явища однорідності у художній прозі І. Франка потребує спеціального лінгвостилістичного опису та є перспективним напрямом у студіюванні його авторського синтаксису як виразника ідіостилю письменника. Залучення до аналізу більшої кількості фактичного матеріалу дасть змогу усебічно та ґрунтовніше вивчити ускладненість художньої прози письменника.

Список літератури

1. Адмони В. Г. Особенности синтаксической структуры в художественной прозе XX в. на Западе. – В сб.: Philologica. – Л., 1973. – С. 115-124.
2. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові. Частина перша. – Х. : Вид- во ХДУ, 1958. – 228 с.
3. Грабович Г. Ю. Єврейська тема в українській літературі 19 та початку 20 сторіччя / Грабович Г. Ю. // Грабович Г. Ю. До історії української літератури. Дослідження, есе, полеміка. – К., 1997. – С. 238-260.
4. Денисюк І. О. Новаторство новелістики Івана Франка в контексті світової літератури // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986). – Кн.1. – К. : Наук. думка. 1990. – С. 260-264.
5. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови : Навчальний посібник. – вид 2-ге, перероблене. – Л. : ПАІС, 2007. – 400 с.
6. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2000. – 248 с.
7. Сильман Т. Н. Проблемы синтаксической стилистики. – «Учен. зап. ЛГПИ им. А.И. Герцена». – 1967. – Т. 315. – 152 с.
8. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980 – Т. 1, 4.
9. Франко І. Я. Твори в 50 томах. Повісті та оповідання (1896–1900) / Франко І. Я. Зібрання творів у 50 томах. Т.20, – К. : Наук. думка, 1979. – 485 с.
10. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – 2-ге вид., доп. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 408 с.

References

1. Admoni V. H. *Osobennosti syntaksycheskoi struktury v khudozhestvennoi proze XX v. na Zapade. – V sb.: Philologica.* – L., 1973. S. 115-124. (Admoni, V.G. *Specifics of syntax structure in 20th century narrative literature in the West. In collect.: Philologica.* L., 1973. 115 – 124 (in Russ.))
2. Vashchenko V. S. *Stylistychni yavyshcha v ukrainskii movi. Chastyna persha. – Kh.: Vyd-vo KhDU,* 1958. – 228 s. (Vashchenko, *V.S. Stylistic fenomenas in Ukrainian language. Part I.h.* Kh. : Press of KSU, 1958. 228 (in Ukr.))
3. Hrabovych H. Yu. *Yevreiska tema v ukrainskii literaturi 19 ta pochatku 20 storichchia / Hrabovych H. Yu. // Hrabovych H. Yu. Do istorii ukrainskoi literatury. Doslidzhennia, ese, polemika.* – K., 1997, S. 238-260. (Hrabovych, G. Y. *Jewish theme in Ukrainian literature of 19th and early 20th century / Hrabovych G. Y. // Grabovych G. Y. To the history of Ukrainian literature. Research, essays, polemics.* K., 1997. 238–260 (in Ukr.))
4. Denysiuk I. O. *Novatorstvo novelistyky Ivana Franka v konteksti svitovoi literatury // Ivan Franko i svitova kultura: Materialy mizhnarodnoho sympoziumu YuNESKO (Lviv, 11-15 veresnia 1986). – Kn.1*. – K. : Nauk. dumka. 1990. – S. 260-264. (Denysyuk, I. O. *Innovations in Ivan Franko's novellistics in the context of world literature // Ivan Franko and*

World Culture: Proceedings of the international symposium UNESCO (Lviv, 11-15 September 1986). Vol.1. K: Naukova Dumka. 1990. 260-264 (in Ukr.))

5. Kapeliushnyi A. O. *Praktychna stylistyka ukrainskoi movy: Navchalnyi posibnyk. – vyd 2-he, pereroblene.* – L.: PAIS, 2007. – 400 s. (Kapelyushny, A. O. *Practical stylistics of Ukrainian language: Textbook. 2nd edition, revised*. L., PAIS, 2007. 400 (in Ukr.))

6. Ponomariv O. D. *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy: Pidruchnyk. – 3-tie vyd., pererob. i dopovn.* – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2000. – 248 s. (Ponomariv, O. D. *Stylistics of modern Ukrainian language: Textbook. 3rd ed., revised. and extended.* Ternopil: Educational book Bohdan, 2000. 248 (in Ukr.))

7. Sylman T. N. *Problemы syntaksycheskoi stylystyky.* – «Uchen. zap. LHPY ym. A.Y. Hertsena». – 1967. – T. 315. – 152 s. (Sylman, T. N. *Problems of syntax stylistics.* – «Scien. bull. of Hertsen LSPI». 1967. Vol. 315. 152 (in Russ.))

8. *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida.* – K. : Naukova dumka, 1970 – 1980. – T. 1, 4. (*Dictionary of Ukrainian language, in 11 volumes. / Ac. of Sci. of UkrSSR. Institute of Linguistics; Ed. I. K. Bilodid.* K : Naukova Dumka, 1970–1980. Vol. 1, 4 (in Ukr.))

9. Franko I. Ya. *Tvory v 50 tomakh. Povisti ta opovidannia (1896–1900) / Franko I. Ya. Zibrannia tvoriv u 50 tomakh. T. 20,* – K. : Naukova dumka, 1979. – 485 s. (Franko, I. Ya. *Works of in 50 volumes. Novels and Stories (1896–1900) / I.Ya. Franko. Collected works in 50 volumes. Vol. 20,* K : Naukova Dumka, 1979. 485 (in Ukr.))

10. Shulzhuk K. F. *Syntaksys ukrainskoi movy: pidruchnyk / K. F. Shulzhuk. – 2-he vyd., dop.* – K. : VTs «Akademiia», 2010. – 408 s. (Shulzhuk, K. F. *Syntax of Ukrainian language: Textbook / K. F. Shulzhuk. 2nd ed., ext.* K : ACADEMIA Press Center, 2010. 408 (in Ukr.))

Аннотация. *Научное исследование посвящено рассмотрению вопроса стилистического синтаксиса, а именно характеру однородности в системе однородных второстепенных членов предложения в художественном произведении И. Франка «Перекрестные тропы». Статья является актуальной при отсутствии отдельных языковедческих разведок, посвященных изучению однородных членов предложения в художественных произведениях И. Франка и стилистическому потенциалу простых предложений, усложненных однородными рядами.*

В статьи рассмотренные основные теоретические аспекты изучения явления однородности и практические наработки, которые заключались в проведении качественного функционально-синтаксического анализа однородных второстепенных членов предложения.

В выводах обоснована перспективность изучения синтаксического явления однородности как выразителя идиостиля писателя, учитывая сложность связей между компонентами однородного ряда, и разноплановость их функциональных особенностей.

Ключевые слова: *стилистический синтаксис, структурно-семантическое усложнение, однородные второстепенные члены предложения, сочинительная связь, стилистический потенциал, языковая картина произведения*

Abstract. *Scientific research is sanctified to consideration of question of stylistic syntax, namely to character of homogeneity in the system of homogeneous second-rate parts of sentence in artistic work of I. of Franco the "Cross paths".*

The artistic prose's language of I. Franko was an object of research for many authors such as G. Gundorova, L. Bondar, I. Tsikhotskiy, G. Borysyuk, I. Prykhodko, I. Denysyuk, L. Skupeyko and others. First of all researchers are interested in the issue of writer's artistic

style, his original methodic, and also they make microanalysis of his pieces of writing.The article is actual in default of separate linguistic secret services sanctified to the study of homogeneous parts of sentence in artistic works of I. of Franco and to stylistic potential of the simple sentences complicated by homogeneous rows.

The work "Crossed roads" is being analyzed, because it is an example work for Ukrainian literature of XX century, when transition from traditional subjective-descriptive manner of composition to narrative has been made, which allowed the author to use new language expressive measures.

In the articles considered basic theoretical aspects of study of the phenomenon homogeneities and practical works that consisted in realization quality functionally-syntactic analysis of homogeneous second-rate parts of sentence. Research of homogeneus is carried out second-rate members after morphological expression, by a method them coordinating connection from pointing on frequency of the use of coordinating conjunctions and length homogeneous rows.

*The research has demonstrated the level of functioning of coordinated rows of subordinate parts of the sentences, among which the majority is represented by coordinated objects; there are less adverbials and definitive. The most frequent in use was conjunction **i** and its equivalents, which realized unifying interrelations. The most optimal in formation of coordinated rows was their two-component composition, which allows the reader to simplify the perception of written work's content. According to co-ordination connection there were more coordination rows united by syndesis, unification without syndesis or mixed unification turned to be less productive.*

In conclusions perspective of study of the syntactic phenomenon of homogeneity is reasonable as express of idiostyle writer and taking into account complication of connections between by the components of homogeneous row, diversity them functional features but a role is in forming of language picture of artistic work.

Keywords: *stylistic syntax, structural-semantic complication, homogeneous second-rate parts of sentence, coordination connection, stylistic potential, language picture of work*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 300.83(477.8)”18/19”

ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТ.

ШИНКАРУК Лідія Василівна, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

“… Ми не можемо назвати, мабуть,
жодної ділянки людського духу,
в якій би не працював І. Франко
і в якій він би не був великий…”
П. Загребельний

Анотація.*У статті досліджено погляди Івана Франка на розвиток економічної думки західноукраїнських земель останньої третини XIX – першої третини XX ст.; визначено чинники, що мали безпосередній вплив на творчість Великого Каменяра; проаналізовано окремі наукові праці та виявлено характерні риси та закономірності економічних поглядів письменника-економіста.*

Ключові слова: *спадщина Івана Франка, економічна думка, західноукраїнські землі, економічні погляди Великого Каменяра*

Значне місце в науковій спадщині Івана Франка, видатного українського письменника, мислителя, історика, філософа, літературознавця, належить і економічним питанням. Економічна думка Західної України останньої третини XIX – першої третини XX ст. мала свої характерні особливості, оскільки Галичина знаходилась під подвійним національним гнітом – австрійським та польським.

Аналіз окремих питань розвитку економічної думки західноукраїнських земель зазначеного періоду здійснили Л. Я. Корнійчук, А. О. Пантелеймоненко, Т. І. Дерев’янкін, М. І. Долішній, Б. Д. Лановик, М. С. Клапків, В. П. Клочко, В. М. Ковальчук, З. М. Комаринська. М. П. Леоненко, В. М. Фещенко, С. В. Степаненко, С. В Мочерний, Л. А. Родіонова, І. С. Коропецький та ін.

Проблема комплексного дослідження економічної думки Західної України останньої третини XIX – першої третини XX ст. потребує додаткового вивчення, оскільки історичний досвід показує, що в Західній Україні економічна думка швидко розвивалась відповідно до потреб суспільства і відповідала вимогам часу.

В останній третині XIX – на початку XX ст. Галичина була, фактично, внутрішньою колонією в складі Австро-Угорської імперії, тому уряд практично усунувся від проблем економічного розвитку краю і передав майже всю владу над краєм польським поміщикам. Така політика гальмувала розвиток економічних відносин, і особливо промислового виробництва на західноукраїнських землях.

Метою наукової статті є дослідження економічної думки Івана Франка та визначення чинників, що мали безпосередній вплив на його творчість; виявлення характерних рис та закономірностей економічних поглядів письменника-економіста.

Економічні погляди І.Франка набагато випереджали свій час. Ідеї, проголошені ним в другій половині XIX – на поч. XX століття, які не могли бути реалізовані сто років тому, є актуальними для сучасного українського державотворення. Економічні ідеї тогочасної доби, як і попередніх часів, він критично переосмислював і

© Л. В. Шинкарук, 2016

спрямовував на конкретику епохи, в яку жив і творив, виробляючи власні підходи до розуміння природи держави і влади.

Наукові праці Івана Франка з економічної проблематики увійшли до двох книг 44-го тому зібрання творів письменника у п'ятдесяти томах. Понад 80 праць увійшло до першої книги, які написані у 1878–1887 рр., а відповідно до другої книги за 1888–1907 рр. Тематика економічних досліджень Франка є надзвичайно широкою. Він цікавився теоретичними питаннями політичної економії, здійснив прикладний аналіз економічного стану Галичини, вивчав становище селянства та пролетаріату.

Іван Франко постійно цікавився економічними поглядами окремих діячів української культури і суспільно-економічної думки. У числі постатей, які цікавили Івана Франка, треба згадати Степана Качалу, який статтею „Що нас губить, а що нам помочи може" перший звернув увагу „на потребу народних організацій в роді громадських кас позичкових і шпіхлірів" [1, с.324]**.**

У працях Івана Франка також високо оцінено дослідження українського вченого С. Подолинського, який збагатив українську науку цінними доробками. „Перша з них, – пише І.Франко, – „Ремесла і фабрики на Україні"– економічно статистична праця вченого і талановитого писателя Сергія Подолинського, що вже перед тим видав том „Життя й здоров'я людей на Україні – популярну гігієну, якою б могла повеличатися кожна європейська література" [2, с.107-108]. Про працю Сергія Подолинського „Ремесла і фабрики на Україні" І. Франко також відзначає: „Виклавши дуже популярно найновіші теорії про початок, поділ і розумну організацію людської праці, автор малює картину життя робітників різних фахів на Україні і в Галичині на основі найновіших матеріалів... Праця Подолинського написана ясно, доступно, з повним володінням предмета, заслуговує на якнайбільше поширення і сподіваємося, що незабаром вона з'явиться в переробленому польському перекладі" [3, с.43].

І.Франко критично оцінив трактування В. Будзиновського щодо економічного розвитку Галичини, який, характеризуючи доісторичні часи, бачить якусь „абсолютну комуну". „Характеристика теперішнього економічного стану Галичини у д. Будз. в цілому зовсім невірна" [3, кн.2, с.297], – такий висновок зробив І. Франко. Особливе невдоволення висловив учений з приводу пролетаризації селянства, яку пропагував В. Будзиновський. „Систематична, свідомо і за планом ведена пролетаризація мас народних – се, – казав І. Франко, – така диковина, на яку не здобувся ще жоден найзагорільший марксист" [3, кн.2, с.298].

Відзначаючи всебічність таланту В. Навроцького та еволюцію його творчості, І. Франко високо оцінив його дослідження "Про реформу домового податку", в якому дано критику податкових реформ на суспільній основі. Статті "Що нас коштує пропінація", "Руська народність в школах галицьких" мають тривалу наукову вартість. Від початку видання "Діла" до своєї смерті 1882 р. В. Навроцький друкує в ньому капітальні свої праці "Подвійна крейдка, студія над податком грунтовим", "Герої подвійної крейдки" і "Реставрація економічна", в яких немилосердно демаскував польські забаганки – будувати шляхетсько-польське панування на руській землі" [3, с. 372].

Називаючи В.Навроцького першим галицько-українським економістом, І. Франко писав: "Навроцький вчасно привик ставити тверезі вимоги основного пізнання життя і його насущних потреб. …він, основне, наскільки се тоді було можливе, познайомився з суспільною економікою і статистичним методом студіювання явищ народного життя і, ставши фінансовим урядником, дав руській громаді уперве ряд основних наукових праць, що з різних боків вияснювали загадку народної нужди і темноти" [1, Т.41, с. 371].

І. Франко доклав багато зусиль, щоб зберегти праці видатних вчених для прийдешніх поколінь. Саме завдяки цьому збереглася праця Терлецького-студента “Про ціну праці”, В. Навроцького “Стосунки земельної власності”, С. Даниловича “Про гроші. Студіум з економії”. Фонди архіву І. Франка є сьогодні цінним джерелом при вивченні історії економічної думки.

Чимало своїх статей І. Франко публікував в періодичних виданнях без підпису. Вони висвітлюють різні аспекти економічного життя на підставі детального аналізу конкретних доповідей і матеріалів міністерства фінансів, статистики, державного бюджету і конкретних територій.

Аналізуючи статистичні дані, І. Франко розкриває історію пограбування селянства як в процесі скасування кріпацтва, так і після реформи 1848 р. і доводить, що Указом про скасування кріпацтва селянство було позбавлено частини власної землі, права безкоштовного користування лісами й пасовиськами, що призвело до непосильної заборгованості і масового розорення селянства. За його підрахунками, 1848 р. було продано з молотка 881 господарство, а за період 1873–1883 рр. – 23 287 господарств, або в середньому 2 177 господарств щороку[4].

І. Франко серед основних проблем бідних верств відмічає значний податковий гніт, в тому числі непрямі податки, які сплачували робітники в складі роздрібної ціни на товари. У сукупності з лихварством вони знищують будь-яку можливість селян до економічного піднесення, руйнують сільське господарство, промисловість ще в її зародку [4, с. 47].

Незадоволення у І. Франка викликало зростання податків для Галичини та зменшення для неї видатків [4, с. 138-144]. Глибокий аналіз місцевого бюджету Галичини вчений здійснив у статті “Галичина в сьогорічнім бюджеті” і дійшов до висновку про недобір Галичиною значних коштів з бюджету імперії з врахуванням сплачених податків. На його думку, уряд ошукував Галичину в плані мізерних видатків на її потреби [4, с. 334-339].

У статтях „Фінансове положення Галичини”, „Сила податкова Галичини”, „Що коштують наші школи? ”, „П’ять літ нашої господарки Крайової”, „Бюджетний кошторис пана Вишнеградського”, „Злидні Галичини в цифрах”, „Спір о дефіцит”, „Крайовий бюджет” та ін. зроблено економічний аналіз та висновки, які заслуговують на вивчення і сьогодні. Зокрема, у статті „Що коштують наші школи?” І. Франко доводить, що на фінансування шкіл передбачено лише 11,4 % від бюджету Австрійської монархії (нагадаємо, що населення і територія краю становлять більш як четверту її частину). Такий же порівняльний підхід Івана Франка і до аналізу витрат бюджету на утримання вищої школи (Львівського і Чернівецького університетів) та гімназійної науки із розрахунку на одного мешканця (Сілезія – 377 крейцерів, Галичина – 14, а Буковина лише 11 крейцерів) [5].

Економічний аналіз здійснював І. Франко і при визначенні продуктивних і непродуктивних видатків за постатейного аналізу бюджету краю за 1876–1880 рр. Він критикує невиправдане збільшення витрат на утримання бюрократичного апарату, видачі у 1880 році 26405 ринських на витрати з нагоди візиту цісаря і „…всякі інші видатки, котрі не повертаються на потреби економічні, наукові, санітарні і просвітні” [5].

Особливу увагу привертають економічні думки І. Франка у працях з фінансів, бюджету, фіскальної політики. Михайло Шалата у своїй праці „Світова великість поета” писав, що І. Франко усюди чувся вільно, як риба у воді, – сьогоднішньому професійному економістові, приміром, не просто полемізувати з Франком [6]. У праці "Розмови про гроші і скарби" [7] І. Франко розкрив суть, закономірності виникнення і роль грошей в обміні, виклав своє розуміння основних функцій грошей, детально

розглянув гроші у функції міри вартості, засобу обміну, засобу платежу і накопичення, всебічно і доступно з'ясував закономірності розвитку грошей від зливків, які йшли на вагу, до паперових грошей із їх національною формою, державними знаками і примусовим курсом, розкрив суть грошей у здійсненні операцій лихварського і торговельного капіталів у докапіталістичну добу.

І.Я.Франко висловлює свій погляд на предмет політичної економії: "це наука абстрактна", предметом якої є вивчення не лише економічних законів "теперішньої суспільності, а й загальних законів праці людської, суспільних зв'язків між людьми", називає політекономію "… найважливішою з усіх наук"[8, с. 42], бо вона "досліджує причини злиднів і багатств людей, вчить про працю, її наслідки та їх поділ"[9, с. 31 - 32]. "Безперечно, – пише І.Я.Франко, - ця наука має найбільше значення для працюючого народу, бо навчає, що єдиною основою людського щастя й добробуту є праця. Вона сміливо й ясно вказує на права працюючих людей, на їх потреби і нестатки, спрямовує до запровадження справедливішого поділу самої праці та її плодів" [10, с. 292]. Продовжуючи далі свою думку про захист інтересів трударів, вчений зазначає, що "лише ці класи входять в нашу програму, про них тільки говоримо і їм тільки передусім бажаємо добра" [11, с. 206].

До ув'язнення 1877 р. І. Франко був соціалістом по симпатії, і далеким був від розуміння того, що таке науковий соціялізм [12, с.324]. Про захоплення молодого вченого соціалістичною літературою свідчить лист до Ольги Рошкевич від 20 вересня 1878 року, де він "Капітал" К. Маркса та "Будова і життя 110 соціалізму" автора Шеффле називає як найкращі книжки економічні, які досі вийшли [13, Т. 20, с. 42].

К. Маркса "Капітал" І. Франко переклав на українську мову його 24–й розділ [14, с. 329]. О. Г. Олексюк відзначив, що Франкові переклади праць К. Маркса та Ф.Енгельса були першими не лише в Україні, а й випереджували появу аналогічних видань польською мовою, хоча опубліковані були значно пізніше [15, с. 64].

І. Франко категорично не сприймав диктаторської природи соціалізму, а пізніше науково критикував методологічні засади цієї теорії. Дослідник В.М. Романів зазначив, що І. Франко одним із перших в Україні передбачив згубні наслідки марксизму та соціал-демократії [16, с. 62]. Це спостерігаємо, зокрема, в працях "Соціалізм і соціал-демократизм", "До історії соціалістичного руху", "Народники і марксисти".

Про погляди зрілого І. Франка свідчить написана ним і надрукована в 1900 р. "Народна программа", де автор виступає за викуп землі для загальної власності народу; забезпечення безземельних селян; добровільну асоціацію; викуп державою лісів; державну допомогу в господарстві, освіті, безкоштовній інформації про робочі місця тощо. Вчений вимагає усуспільнення, а потім удержавлення кредиту. Цим він підкреслює, що не важливо, який тип кредитування встановиться (державний чи суспільний), головне, щоб він приносив користь простому працьовитому народу.

Багатогранність поглядів І. Франка не дозволила йому оминути тему економічного розвитку краю та підійти до її вивчення з усією серйозністю та наполегливістю, використовуючи напрацювання Тейлора, Мена, К. Маркса, Спенсера, Бокля та ін. Заслуговують на увагу праці з економічної історії, зокрема: "Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині", "Гримайлівський ключ в р. 1800", "Що то була панщина", "Знесення панщини в Галичині", "Громадські штихліри і штихліровий фонд в Галичині".

Результати дослідження економічної спадщини І. Франка підтверджують, що саме у спільній діяльності селян Великий Каменяр вбачав покращення ведення виробничої діяльності і на цій основі поліпшення життя населення. Жив і здійснював

свою багатогранну діяльність він тоді, коли відбувались епохальні зміни у сферах суспільних відносин – це перехід від феодалізму до капіталізму.

У статті «Програма галицьких соціалістів» Іван Франко писав: «Під виглядом кооперації будемо підтримувати створення виробничих, чисто робітничих спілок, тобто вільних від усяких капіталістичних рис, і в даному разі будемо вимагати для них допомоги і зусиль держави. Такі спілки вважаємо за підготовку до майбутнього правління, а саме за школу для робітників» [17, с. 463-464].

Первинною і основною ланкою у розвитку кооперації І. Франко вважав громаду і підкреслював: «Нам здається, що тут треба почати раду і роботу – від громади. Наша приповідка каже: громада великий чоловік, і ми хвалимося тим, що наш народ уже здавен-давна зрозумів силу громади» [18, с. 165].

В економічну науку Галичини І. Франко вніс динаміку і прогресивні ідеї, запропонувавши поряд із веденням сільського господарства силами всієї громади створювати також кооперативні підприємства для виготовлення різного роду продукції, котра могла б скласти конкуренцію на ринку великим фабрикам (чи імпортним товарам) по ціні та якості. Люди могли ефективно використовувати власну працю та вміння працювати на себе, а не на капіталістів, вдосконалити якості товарів за рахунок використання нових здобутків науки та техніки, і, врешті, користуватися прибутками від власної праці в повному обсязі.

І. Франко розглянув питання надання державою певних видів послуг, у тому числі і тих, що стосуються суспільних товарів. Науковець доводить необхідність фінансового забезпечення розвитку культури і просвіти: «Занедбання тої задачі не тільки причиняє і поодиноким краям, і самій цілості держави найбільшу шкоду, простягаючи своє руйнуюче дійство в пізні покоління, але нищить у обивателів довір'я до державного зв'язку, а затим підкопує в самім корені і рацію биту того зв'язку» [19, с. 145]. Питання суспільних товарів І. Франко розглядає, порівнюючи соціально-економічне становище Галичини та інших регіонів Австро-Угорської імперії, закріплюючи за державою виконання певних функцій, що сприяють її розвитку. Категорія суспільного товару дослідникові не знайома, що зумовлено тодішнім рівнем розвитку економічної науки і захопленням науковця теорією К. Маркса, проте до бюджетних видатків І. Франко зараховує і ті, що за характерними ознаками належать саме до цієї групи.

Національний інтерес для І. Франка завжди був головним, а тому з цих позицій він оцінював розвиток української економічної думки, її постаті й теорії. Цінним у поглядах Івана Франка на розвиток української економічної думки є утвердження безперервності цього процесу та врахування етнопсихологічних особливостей, а також міжнародних впливів. На думку Т. І. Панько, напрацювання І. Франка в галузі економічних знань сприяли становленню української термінологічної лексики, чіткій диференціації економічних термінів. Дослідником виявлено 160 економічних термінів в працях І. Франка [20, с. 122-123, 127].

І. Франко був обізнаний як із українською, так і світовою економічною думкою з найдавніших часів її формування. Економічний світогляд греків він вивчав на основі трактатів та поетичних творів. Цінними для економічної думки є переклади вченого-енциклопедиста тих праць, котрі розкривають розуміння античними мислителями економічних категорій, зокрема, переклад —Діла і дні Гесіода.

Підсумовуючи в 1914 році свою каторжну працю заради пробудження свого народу до свідомого національного життя і побудови української національної держави, Іван Франко писав: «В своїй оце вже близько 40-літній літературній діяльності я переходив різні ступні розвою, займався дуже різноманітною роботою, служив різним напрямам і націям, бо доводилося попрацювати немало, крім нашої

української, також польською, німецькою та російською мовою. Та скрізь і завсігди у мене була одна провідна думка – служити інтересам мойого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом провідним зорям я, здається, не спроневірився досі, ніколи не спроневірюся, доки мойого життя» [21, Т.3, с. 282].

Таким чином, економічні умови розвитку Західної України в останній третині XIX – першій третині XX ст., відсутність територіальної цілісності та держави України в зазначений період, слабкий розвиток ринкових відносин, переважання аграрного сектору економіки, гостра соціальна нерівність, національно-релігійна дискримінація вплинули на еволюцію економічної думки Івана Франка.

Великий Каменяр служив нації, демократії, вселюдському поступу, всю свою енциклопедичну творчість присвятив рідному українському народові, віддав серце і душу боротьбі за його державність. Він залишив нащадкам цінну наукову спадщину.

Економічні погляди І.Я.Франка формувалися на базі наукових праць вчених – економістів західноєвропейських країн, зокрема Дж. Мілля. Своїми роботами та перекладами світових надбань економічної науки І. Франко зробив значний внесок у розвиток української економічної термінології, яка на той час лише формувалася з появою ґрунтовних наукових праць та створив перший економічний словник українською мовою. Він написав велику кількість економічних праць, де порушував проблеми фінансів, бюджету, аграрного сектору, статистики тощо. Світогляд Івана Франка розвивався в напрямі від сприйняття соціалістичних ідей та теорії марксизму до їх критичного осмислення.

Цінним у поглядах Івана Франка на розвиток української економічної думки є утвердження безперервності цього процесу та врахування етнопсихологічних особливостей, а також міжнародних впливів. У своїх оцінках і судженнях намагався бути об’єктивним, незалежно від того, яких суспільно-світоглядних орієнтацій дотримувався той чи інший економіст, та завжди виступав як патріот українського народу.

Список літератури

1. Іван Франко. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. — Т. 41. — К.,1984. . – С. 324.
2. .Іван Франко. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. — Т. 26. — К., 1980. – С. 107-108.
3. . Іван Франко. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. — Т. 44. — К., 1984. – С. 43, 297, 298.
3. Іван Франко. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. – Т. 4. – К., 1976. – 392 с.
4. Іван Франко. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. — К. : Наук. думка, 1986. — Т. 44. — Кн. 1. — 693 с.
5. Іван Франко. Зібрання творів у 50 т. / Іван Франко. – Т.44, Кн.1. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 139, 222.
6. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти томах. / О. Білецький. – К. : Наук. думка, 1965. –Т.2. – С.523.
7. Іван Франко. Розмова про гроші і скарби // Злупко С. М. Українська економічна думка : хрестоматія. — К. : Знання, 2007. — С. 293–311.
8. Франко І.Я. Лист до О. Рошкевич від 20 вересня 1878 року/ І.Я.Франко// Твори. У 20 – ти т. Т. 20. – К. : Держвидав, 1956. - С. 39 - 43.
9. Франко І.Я. Наука і її становище щодо працюючих класів / І.Я.Франко // Твори. У 20 – ти т. Т.1. – К. : Держвидав, 1956. – С. 30-38.

10. Корнійчук Л.Я. Історія економічної думки України. Навчальний посібник / Л.Я.Корнійчук. – К. : Вид - во Київ. нац. екон. ун -ту, 2004. – 431 с.

11. Франко І.Я. Робітники і трудівники / І.Я.Франко// Твори. У 20 – ти т. Т.1. – К. : Держвидав, 1956. – С. 201 - 217.

12. Листування І. Франка і М. Драгоманова // Збірник історико-філологічного відділу УАН [Української академії наук] . – 1928. – № 52. – С. 324.

13. Франко І. Твори : [у 20-ти т.] / Іван Франко. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1956

14. Демченко М. В. Іван Франко – перекладач «Капіталу» К. Маркса / М. В. Демченко // Іван Франко і світова культура : мат. міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО [Львів, 11–15 вересня 1986 р.]. — Кн. 1. — К. : Наук. думка, 1990. — С. 329–330

15. Олексюк О. Г. Каменяр на сторінках прогресивної преси Західної України 20–30-х років / О. Г. Олексюк // І.Франко. Статті і матеріали. — Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1970. – № 11. – С. 61–66.

16. Романів В. М. Тема контролю (аудиту) у працях Великого Каменяра / В. М. Романів // Фінансовий контроль. – 2006. – № 3 (32). – С. 62–64.

17. Франко І. Програма галицьких соціалістів / І. Франко //. Зібр. творів: у 50 т. Т.45. Філософські праці. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 448–466.

18. Франко І. Зібр. творів: у 50 т. / І. Франко // Т.44, кн. 2: Економічні праці (1888–1907). – К. : Наукова думка, 1985. – 768 с.

19. Франко І. Що коштують наші школи? / І. Франко // Зібрання творів у п’ятдесяти томах / І. Франко. – Т. 44. – Кн. 1 : Економічні праці (1878–1887). – К. : Наук. думка, 1984. – С. 145–150

20.Панько Т. І. Вклад І.Франка у розвиток української економічної термінології / Т. І. Панько // І.Франко. Статті і матеріали. — Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1965. – № 12. – С. 122–131.

21. Іван Франко. Зібрання творів: У 50-ти томах. / І. Франко. – Т.3. – С. 282.

References

1. Ivan Franko. Zibrannya tvoriv: U 50 t. / Ivan Franko. — T. 41. — K.,1984. . – S. 324.

2. .Ivan Franko. Zibrannya tvoriv: U 50 t. / Ivan Franko. — T. 26. — K., 1980. – S. 107-108.

3. . Ivan Franko. Zibrannya tvoriv: U 50 t. / Ivan Franko. — T. 44. — K., 1984. – S. 43, 297, 298.

3. Ivan Franko. Zibrannya tvoriv: U 50 t. / Ivan Franko. – T. 4. – K., 1976. – 392 s.

4. Ivan Franko. Zibrannya tvoriv: U 50 t. / Ivan Franko. — K. : Nauk. dumka, 1986. — T. 44. — Kn. 1. — 693 s.

5. Ivan Franko. Zibrannya tvoriv u 50 t. / Ivan Franko. – T.44, Kn.1. – K.: Nauk. dumka, 1984. – S. 139, 222.

6. Biletsky O. Zibrannya prats: U 5-ti tomakh. / O. Biletsky. – K.: Nauk. dumka, 1965. – T.2. – S.523.

7. Ivan Franko. Rozmova pro groshi i skarbi // Zlupko S. M. Ukraïnska ekonomichna dumka : khrestomatiya. — K. : Znannya, 2007. — S. 293–311.

8. Franko I.Ya. List do O. Roshkevich vid 20 veresnya 1878 roku/ I.Ya.Franko// Tvori. U 20 – ti t. T. 20. – Kiïv: Derzhvidav, 1956. - S. 39 - 43.

9. Franko I.Ya. Nauka i ïï stanovishche shchodo pratsyuyuchikh klasiv / I.Ya.Franko // Tvori. U 20 – ti t. T.1. – Kiïv: Derzhvidav, 1956. – S. 30-38.

10. Korniychuk L.Ya. Istoriya ekonomichnoï dumki Ukraïni. Navchalny posibnik / L.Ya.Korniychuk. - K.: Vid - vo Kiïv. nats. ekon. un -tu, 2004. – 431 s.

11. Franko I.Ya. Robitniki i trudivniki / I.Ya.Franko// Tvori. U 20 – ti t. T.1. – Kiïv: Derzhvidav, 1956. – S. 201 - 217.

12. Listuvannya I. Franka i M. Dragomanova // Zbirnik istoriko-filologichnogo viddilu UAN [Ukraïnskoï akademiï nauk] . – 1928. – № 52. – S. 324.

13. Franko I. Tvori : [u 20-ti t.] / Ivan Franko. – K. : Derzh. vid-vo khud. l-ri, 1956

14. Demchenko M. V. Ivan Franko – perekladach «Kapitalu» K. Marksa / M. V. Demchenko // Ivan Franko i svitova kultura : mat. mizhnar. simpoziumu YuNESKO [Lviv, 11–15 veresnya 1986 r.]. — Kn. 1. — K. : Nauk. dumka, 1990. — S. 329–330

15. Oleksyuk O. G. Kamenyar na storinkakh progresivnoï presi Zakhidnoï Ukraïni 20–30-kh rokiv / O. G. Oleksyuk // I.Franko. Statti i materiali. — Lviv : Vid-vo Lviv. un-tu, 1970. – № 11. – S. 61–66.

16. Romaniv V. M. Tema kontrolyu (auditu) u pratsyakh Velikogo Kamenyara / V. M. Romaniv // Finansovy kontrol. – 2006. – № 3 (32). – S. 62–64.

17. Franko I. Programa galitskikh sotsialistiv / I. Franko //. Zibr. tvoriv: u 50 t. T.45. Filosofski pratsi. – K.: Naukova dumka, 1986. – S. 448–466.

18. Franko I. Zibr. tvoriv: u 50 t. / I. Franko // T.44, kn. 2: Yekonomichni pratsi (1888–1907). – K.: Naukova dumka, 1985. – 768 s.

19. Franko I. Shcho koshtuyut nashi shkoli? / I. Franko // Zibrannya tvoriv u p'yatdesyati tomakh / I. Franko. – T. 44. – Kn. 1 : Yeko- nomichni pratsi (1878–1887). – K. : Nauk. dumka, 1984. – S. 145–150

20.Panko T. I. Vklad I.Franka u rozvitok ukraïnskoï ekonomichnoï terminologiï / T. I. Panko // I.Franko. Statti i materiali. — Lviv : Vid-vo Lviv. un-tu, 1965. – № 12. – S. 122–131.

21. Ivan Franko. Zibrannya tvoriv: U 50-ti tomakh. / I. Franko. – T.3. – S. 282.

Аннотация. *В статье исследованы взгляды Ивана Франко на развитие экономического мнения западноукраинских земель последней трети XIX –первой трети XX ст.; определены факторы, которые имели непосредственное влияние на творчество Большого Каменяра; проанализированы отдельные научные труды и выявлены характерные черты и закономерности экономических взглядов писателя-экономиста.*

Ключевые слова: *наследство Ивана Франко, экономическая мысль, западноукраинские земли, экономические взгляды Большого Каменяра*

Abstract. *Ivan Franko's views on the development of economic thought of Western Ukrainian lands in the last third XIX – the first third of the XX centuries have been researched in the article; factors that had direct impact on the work of Great Kamenyar have been defined; some scientific works have been analyzed and features and patterns of economic views of the writer and economist have been identified.*

The problem of complex research of economic thought of Western Ukraine in the last third XIX – the first third of the XX centuries requires additional study, as historical experience shows that economic thought quickly developed in Western Ukraine according to the needs of society and kept up with time requirements.

In the last third of XIX – early XX centuries Galicia was actually the internal colony in the Austro-Hungarian Empire, so the government practically avoided the problems of economic development of the region and gave almost all domination over the lands to the Polish landlords. This policy hampered the development of economic relations, and particularly industrial production in Western Ukrainian lands.

Economic views of I. Franko were far ahead of their time. The ideas he claimed in the second half of XIX – early XX centuries, which could not be realized a century ago, is topical

for modern Ukrainian state formation. He critically rethought the economic ideas of that time and previous and directed them to the specifics of the era in which he lived and worked, producing their own approaches to understanding of the state and power nature.

I. Franko's scientific works on economic issues were contained in two books of the 44th volume of the collected works of the writer in fifty volumes. More than 80 papers became the first book written in the 1878 – 1887 and to the second book for the 1888 – 1907 accordingly. Range of topics of economic research of I. Franko is extremely wide. He was interested in theoretical issues of political economy, he done the applied analysis of economic situation in Galicia; also he studied the position of peasantry and the proletariat.

Economic analysis has been done in the articles "Financial situation of Galicia", "The Tax Power of Galicia", "What are our schools?" "Five years of our hostess Krayova", "Mr. Vyshnegradskyi budget estimates"," Poverty of Galicia in figures", "The dispute about the deficit", "Krayova's budget"and others and their conclusions are worth studying today. In particular, in the article "What are our schools?" I. Franko argued that school funding provided for only 11.4% of the budget of the Austrian monarchy (remind that population and land area is more than a quarter of it). The same comparative approach of I. Franko to the analysis of budget expenditures for the maintenance of high school (Lviv and Chernivtsi University) and high school science per capita (Silesia – 377 Kreutzer, Galicia – 14 and Bucovina only 11 Kreutzer).

The diversity of I, Franko's views did not allow him to avoid the topic of economic development of the region and studied it with the utmost seriousness and persistence using works of Taylor, Mann, K. Marx, Spencer, Bokle and others. Some works on economic history are worth of studying, including "Boon and its abolition in 1848 in Galicia", "Hrymaylivskyi key in 1800", "That it was a boon," "Demolition of boon in Galicia", "Public shpyhlirs and shpyhlirovyi fund in Galicia".

I. Franko made dynamics and introduced progressive ideas in economics of Galicia, suggested, along with farming also the creation of cooperative venture by the whole community for the production of various kinds of products that could compete with large factories (or imported goods) in price and quality in market. People could effectively use their own labor and skills, to work for themselves, not the capitalists, to improve the quality of goods through the use of new achievements of science and technology, and finally, to use revenue from their own work in full.

By his works and translations of world heritage in economics I. Franko made a significant contribution to the development of Ukrainian economic terminology, which at that time only started to be formed with the emergence of substantial scientific works. He created the first Dictionary of Economics in Ukrainian. He wrote a large number of economic works, which raised issues of finance, budget, agriculture, statistics, etc. The outlook of I. Franko has been developed towards the perception of socialist ideas and theories of Marxism to their critical thinking.

Valuable in Ivan Franko's views on the development of Ukrainian economic thought is establishing the continuity of this process and consideration of ethno-psychological peculiarities and international influence as well. In his estimates and judgments he tried to be objective, no matter which social and ideological orientations one or the other economist followed, and he has always acted as a patriot of Ukrainian people.

Keywords: *heritage of Ivan Franko, economic thought, Western Ukrainian lands, economic views of Great Kamenyar*

УДК 821.161.2:316.653:159.922.4

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ІДЕАЛИ ТА ДУХОВНИЙ СВІТ ІВАНА ФРАНКА У СПРИЙНЯТТІ, РОЗУМІННІ, САМОВИЗНАЧЕННІ ТА САМОСТВЕРДЖЕННІ УКРАЇНЦІВ

ВЕРТІЙ Олексій Іванович, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми)

Анотація. *У статті вперше в українському франкознавстві досліджується діалектика формування національної свідомості українців упродовж другої половини XIX − поч. XXI століть на підставах життя, творчості та громадсько-політичної діяльності І. Франка. На основі спогадів, листів, архівних матеріалів, даних анкетного опитування показано вплив його ідей на ріст і становлення соціальної, громадської та політичної дієвості представників різних суспільних верств та прошарків як в Україні, так і за кордоном.*

Ключові слова: *національний, свідомість, ідея, честь, гідність, спадкоємність*

Формування національно свідомої української особистості, її волі, характеру, громадянської позиції має ґрунтуватись на підставах національних духовних цінностей, зформованих упродовж усього періоду становлення та розвитку нації. Однак достатнього усвідомлення цього як у вищих владних верхах, так і серед більшої частини громадян Незалежної України ще й досі немає. Звідси сліпе наслідування усього чужоземного, досить часто такого, що суперечить духовній природі української нації і веде до спотворення сутності нашого національного характеру і світогляду, що завдає непоправних втрат в нашому національному самопізнанні, самоусвідомленні, самовизначенні та самоствердженні. Тому повернення до наших національних історичних, ідейних, духовних і т.д. первнів − одно з джерел успішного розв'язання цих проблем, що й зумовлює злободенність поставлених у статті проблем.

Цілком зрозуміло, що у підсовєтському літературознавстві про це не могло бути й мови. Відтак про сприйняття українцями морально-етичних ідеалів та духовного світу Івана Франка говорили автори спогадів про нього. Виносили це питання на порядок денний С. Петлюра, М. Зеров, М. Вороний, Д. Донцов, П. Филипович та деякі інші літературознавці 20–30-х років XX століття, але в наступні роки більшовицько-комуністичного тоталітаризму їх ідеї, не знайшли свого продовження та розвитку. Лише із здобуттям Україною незалежності це питання поступово виходить на порядок дений (В. Шевчук, Т. Салига).

Мета статті полягає в тому, щоб привернути увагу наших сучасників до морально-етичних ідеалів І. Франка, його духовного світу загалом як одного з первнів і основи формування власного характеру, морально-етичних ідеалів, духовного світу, громадянської позиції і т.д. на шляху свого самопізнання, самоусвідомлення, самовизначення та самоствердження у зв'язку з сучасними процесами національного відродження та національно державного будівництва

Методи: анкетного опитування, соціологічний, психологічний, комплексний.

Результати. Розкрито зміст морально-етичних ідеалів, духовного світу І.Франка в контексті їх сприйняття, розуміння сучасниками та нащадками письменника, вченого, громадського діяча, з'ясовано їх сприйняття та призначення в ідейному та

© О. І. Вертій, 2016

духовному поступуванні як окремо взятої особистості, так і українського суспільства в цілому.

Вони, ці ідеали і цей світ, формувались і утверджувались у різних поколіннях на різних рівнях, у різних площинах та різних їх виявах. Найперше з'ясуємо особливості таких ознак і понять, які під впливом І. Франка сформувались в національній свідомості українців й визначають сутність їх змісту. Тут йдеться про *сукупність вимог до самого себе, навколишнього світу загалом, про принципи поведінки у ставленні до подій, явищ, людей, про потреби, прагнення, спрямування інтересів, засвоєння та творення духовних цінностей у процесі самопізнання, самоусвідомлення, самовизначення та самоствердження* як окремо взятої особистості, так і різних верств та прошарків українського суспільства упродовж кінця XIX – поч. XXI століть.

Отже, вимоги І. Франка до самого себе та навколишнього світу, їх сприйняття та розуміння у контексті самовизначення і становлення національно свідомої особистості українця.

Раннє сирітство, бідність, ув'язнення, цькування і переслідування упродовж усього життя не просто не зламали, а загартували І.Франка, сформували його здатність долати труднощі і перешкоди, волю і цілеспрямованість у досягненні мети, усвідомлення своєї відповідальності за свою долю, долю нації і залишатися у всьому самим собою, непідвладним супротивним своєму народові силам. У листах до М. Павлика І. Франко скаржиться, що за браку грошей обсідають борги, що разом з О. Терлецьким мусили перебратися на іншу, тісну й незручну квартиру, де стіл, шафа й ліжко займали усе місце, відтак О.Терлецький спав на ліжку, а він − на землі, що живе «як пес, у нетопленій хаті, картофлею та капустою, та й то на кошт робітника» [13, с. 267]. Отже, не впадає у відчай, не виправдовує його жорстокими обставинами, а наполегливо і послідовно шукає виходу з них. З болем писав Я. Рошкевичу 19 червня 1878 року, що скрутні обставини його повсякденного життя, чорний, поганий горизонт, який відкривався перед ним, безкінечні приниження, нужда і гризота змусили його довгими ночами обдумати все, зважити не лише на свою, а й Ольги подальшу долю і дійти висновку, що за таких умов він не забезпечить їй щастя, а боротьба за щоденне виживання, за кусок хліба охолодить любов і надломить сили. Залишити ж свою роботу він не може. «І ось, − читаємо в тому листі, − мені прийшла в голову думка − для д і л а, великого, святого діла, котрому я присвятив своє життя, відректися тої слабості, розірвати послідню нитку, «що в'язала мя з давнім життям» … Я зробив сесю штуку, і ти признаєш, що з мого становища я не міг інакше зробити» [13, с. 87]. Саме тому і за цих обставин не полишає праці, замість комфорту налагодженого життя вступає у двобій зі своєю долею і докладає усіх зусиль до видання журналів «Друг», «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Світ», веде, особливо у часи передвиборних кампаній, велику просвітницьку і пропагандистську роботу серед селян, студентів, інтелігенції, щоб «розбудити публіку до здорового, тверезого мислення, до праці наукової або наукою проясненої» [13, с. 281]. А в поемі «Великі роковини» звертався до своїх сучасників і нащадків:

Ми всі такі! Що в інших ганьби знак −
Се ми приймаємо, як хліб насущний!
У інших ренегат − у нас добряк;
У інших підлий − в нас старшим послушний;
У інших скажуть просто, ясно так:
Безхарактерний,− в нас лиш: простодушний.
Не стало встиду в нас! Ми в супокою

Упідлимось, ще й горді підлотою

[14, с. 473].

Далі ж нагадує, щоб кожен не мирився і боровся з цим, щоб кожен усвідомлював, що на ньому «міліонів стан стоїть», що кожен має дати «одвіт» за долю цих «міліонів» і закликає:

Нині вчися побіждати
Завтра певно побідиш.
То ж не даром цвіт розцвився!
Чей же буде з цвіту плід.
Та ж недаром пробудився
Український жвавий рід.
Та ж недаром іскри грають
У очах тих молодих!
Чей нові мечі засяють
У правицях у твердих.
Довго нас недоля жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім: «Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмре!»

[14, с. 479].

Чи ж на родючий ґрунт падало таке Франкове слово? Чи ж була для його сучасників ота вимогливість до самого себе й інших однією зі складових взірця моральної та духовної досконалості української людини? Чи взорують на неї його нащадки нині?

Звичайно, була, адже сприймалась вона вже його сучасниками як спосіб самовиховання, спосіб формування яскравої, вольової і самобутньої особистості зі своїми поглядами на життя і розумінням свого місця в ньому. Таке сприйняття І. Франка, його вплив на формування характерів, громадянської та життєвої позиції тих, хто знав його і спілкувався з ним, а потім і наступних поколінь, включно до наших сучасників, відбувалися в духовній, соціальній, політичній, історичній площинах, у часі гімназіяльних та студентських років, у зрілому віці і по смерті Каменяра, у спадкоємності поколінь.

Є. Олесницький, наприклад, у своїх спогадах «Картка з історії української університетської молоді» наголошує, що знайомство та співпраця з І. Франком вводила їх «молодих, зовсім в інший світ» [9, с. 75]. Він захоплював їх винятковою ерудицією, принциповістю, адже «його незвичайна на тодішній вік начитаність, його бистрий погляд на речі і строга, а дотепна критика сучасних відносин імпонувала молоді і єднали її біля нього» [там само]. Відтак, продовжує Є. Олесницький, «у моїм житті не мав я другої доби таких рішучих еволюцій у світогляді, яку пережив я, як студент перших двох літ університету, під впливом Івана Франка» [там само]. Уляна Кравченко також говорить, що бачила в ньому свій ідеал. На незвичайній силі духу як характерній рисі І. Франка наголошує й М. Вороний. За обставин, коли він як чільний діяч радикальної партії зазнавав з боку як польських, так і москвофільських та українських опортуністичних партій, ніколи не поступався своїми принципами та переконаннями, рішуче й послідовно відстоював їх, завжди умів спокійно й переконливо дати відсіч своїм нападникам чи то як публіцист, чи то як промовець на з'їздах партії або на вічах. «Переходячи через тортури мук, яких нікому не виявляв, він, поет і філософ, умів ці муки перетворити в високу болісну красу, в естетику страждання», − писав про своє сприйняття і розуміння І. Франка М. Вороний [3, с. 228].

Таким він ввійшов у національну свідомість й наступних поколінь українців, до наших сучасників включно. Його *вимогливість і послідовність у цій вимогливості* стали джерелом формування характерів, життєвих принципів та переконань, життєвої позиції загалом, а відтак джерелом самопізнання, самоусвідомлення, самовизначення та самоствердження не для одного покоління українців. Зрозуміло, що цей процес був неоднозначним і досить складним особливо за обставин підсовєтської дійсності, в чому ми мали можливість переконатися, коли говорили про особливості входження І. Франка в національну свідомість наших співвітчизників того часу. Тут додамо, що підсовєтська школа, комуносовєтська пропаганда, насаджуючи свій образ Каменяра, значно віддалили його від інтересів та потреб широких верств і прошарків українського суспільства, що зумовило й різкий спад зацікавленості його життям і творчістю, отже й впливу на формування їх морально-етичних ідеалів та духовного світу загалом. З 302 опитаних відповідь «не вплинув» на запитання анкети про вплив життя і творчості І. Франка на формування сприйняття, розуміння світу, характеру та національної громадянської позиції становить 54 % (162 чол.), визнають вплив на себе у загальних визначеннях («вплинув на сприйняття і розуміння світу», «трохи вплинув», «треба боротись», «частково» і т.п.) − 33 % (100 чол.), і лише 13 % (40 чол.) зазначили конкретні вияви такого впливу («сформувалася любов до країни, але не до держави (*студентка, 18 років, Харків*), «не здаватися, мати ідею» (*студентка, 19 років, Харків*), «Т.Шевченко та І.Франко служили символом українського ідеалу…, викликали почуття громадянського обов'язку» (*журналіст, перекладач, 63 роки, вища освіта, США*), «виховує прагнення до саморозвитку, формує тверду громадянську позицію» (*викладач англійської мови, 22 роки, вища освіта, Вінниця*), «І.Франко формує національну свідомість, дає поштовх до усвідомлення відповідальності перед наступними поколіннями» (*студентка, 20 років, Івано-Франківська обл.*) [1]. Як бачимо, сприйняття, розуміння та усвідомлення Франкової вимогливості, самовизначення на її підставах виразно вказує на їх переживання і співпереживання як процес становлення національних характерів, національно свідомих особистостей, ріст національної свідомості різних верств і прошарків українського суспільства, що об'єднує їх в одну національну спільноту.

Таке само призначення І.Франко виконує і у формуванні принципів поведінки у ставленні українців до подій, явищ, людей, їх потреб, прагнень, спрямувань інтересів і т.д. («разом з життям і творчістю Т.Шевченка життя і творчість І.Франка допомогли мені усвідомити, що я не «х о х о л», а У К Р А Ї Н Е Ц Ь, відтак сприймаю насилля і терор допустимими формами боротьби за Україну, але лише у виняткових випадках» (*бухгалтер, 29 років, неповна вища освіта, Полтавська обл.*), «його незламний дух виховує силу волі і бажання навіть під тиском жорстоких обставин йти до переможної мети» (*державний службовець, 29 років, вища освіта, Вінниця*), «І. Франко привчив мене до відповідальності» (*бухгалтер, 39 років, вища освіта, Львівська область*), «під впливом Т.Шевченка та І.Франка я став більше цінувати Україну» (*студент, 18 років, Суми*) [1]. Звернімо увагу: це говорять не професори чи то академіки, не визнані митці, зрештою, не вчителі української мови та літератури, які за родом своєї професійної діяльності мають безпосереднє відношення до життя і творчості І.Франка, це говорять ті, хто далеко не завжди має можливість брати до рук його твори і поповнювати свої знання в царині франкознавства, але й вони не втратили потреби співвідносити світ своїх принципів та ідеалів зі світом принципів та ідеалів Великого Каменяра. І не просто зіставляти, співвідносити, а й робити відповідні висновки, адже це зіставлення, співвіднесення викристалізувалося в них у ціннісні спрямування та самовизначення («допомогли усвідомити, що я не «х

о х о л», а У К Р А Ї Н Е Ц Ь») у житті, здійснюється у вчинках, поведінці, у ставленні («привчив до відповідальності», «став більше цінувати Україну») до тих духовних, історичних та суспільно-політичних процесів, учасниками яких, свідомо чи то мимоволі, вони стали. Своєю чергою такі свідчення чітко вказують на глибинну присутність І.Франка, її спадкоємність в національній свідомості цілого ряду поколінь українців упродовж кінця XIX – поч. XXI століть на всіх теренах України, що дає усі підстави говорити про нього, як і Т.Шевченка, виняткову роль у гармонізації інтересів, прагнень, воль і т.д. окремо взятих особистостей через самоусвідомлення приналежності до однієї, української, нації як неодмінної умови їх самовизначення і самоствердження.

Звернемося тепер до таких складових Франкової присутності в національній свідомості українців, як *потреби, прагнення та спрямування інтересів особистості у її ставленні до подій та явищ суспільно-політичного життя України.* Насамперед з'ясуємо, що спонукало того чи іншого сучасника чи то нащадка Каменяра пізнавати його духовний світ, до духовного росту на його підставах.

Потребу в пізнанні життя і творчості І.Франка відчували тому, що він , як розповідає у своїх спогадах син селянина з с. Тарасівки на Збаражчині, активний діяч радикальної партії Яцько Остапчук, був для них людиною, яка ішла «пробоєм уперед, розбиваючи темряву старого життя» [10, с. 188], представником тої інтелігенції, на яку студенти, молодь, селяни загалом рівнялись у своєму громадському та суспільному житті, в якій вбачали джерело свого становлення як суспільно дієвих особистостей. До того ж, це формувало і волю, характери, прагнення, визначало ставлення до подій, явищ, людей. Коли за участь в таємному гуртку, учасники якого поширювали ідеї І. Франка, йому, слідом за вже відрахованими, також загрожувало відрахування з гімназії, Яцько Остапчук не лише не зрікся своїх переконань, а навпаки – перевівся до п'ятого класу української гімназії у Львові, зазнайомився там з І.Франком та М. Павликом і став співпрацювати разом з ними в редакції часопису «Народ», який вони тоді видавали.

Іван Филипчак розповідає про зустріч І. Франка зі студентами в Самборі. «Шкільна молодь не мала права ходити на публічні виступи без дозволу влади, − пише він у спогадах «Іван Франко в Самборі». − Захоплені ідеями, які виголошував Франко, гімназисти і семінаристи переодягались у цивільний одяг і, пройшовши нишком на звіт, зайняли місця по кутках ледве освітленого гасом залу. З цікавості й обов'язку поприходили також українські урядовці, учителі, деякі священики та кілька прогресивних єврейських студентів. У залі було повно таємних агентів поліції» [12, с. 333–334]. Зустріч І.Франка нагнала неабиякого страху на місцеве начальство. Другого ж дня директорів обох середніх самбірських шкіл викликали до місцевого повітового старости, польського шляхтича Кашковського. За те, що не пильнували шкільної молоді і допустили її участь у зустрічі з таким безбожником, вони одержали суворі догани.

Подібного роду зустрічі з І.Франком у тернопільських військових бараках, зі своїми виборцями в містах і селах Галичини пробуджували у гімназійної та університетської молоді, селян, солдатів, інтелігенції потребу глибше і усебічніше пізнавати життя, пізнавати «хто Франко єсть і що йому народ винен за його незмірну працю» [10, с. 202]. Г. Величко також говорить про винятковий вплив на духовний світ та світогляд його сучасників таких видань, як «Громадський друг», «Дзвін» та «Молот». «Багато дечого ми не розуміли, але живі, міцні статті зривали полуду з очей, перевертали догори ногами всякі пересуди релігійні й суспільні» [2, с. 156], − читаємо у його спогадах.

Навіть наведені приклади з достатньою повнотою переконують в тому, що творчість, громадська та суспільно-політична діяльність І.Франка для його сучасників ставали тією потребою, яка формувала і спрямовувала їхні прагнення, інтереси духовний світ загалом в руслі гостропекучих проблем того часу, спонукала до пошуків шляхів та способів їх розв'язання, до усвідомлення свого місця в житті. Таке само призначення виконував І. Франко і в житті наступних поколінь українців.

Однак зазначимо, що вже в 20–30-х роках ХХ ст. спостерігаємо прямо протилежні спрямування у цьому призначенні. З одного боку, особливо у Східній та Полудневій Україні він стає менше читабельним, а з другого − значно розширюються рамки його сприйняття та розуміння. Коли в кінці ХІХ − на самому початку ХХ ст. І.Франко сприймався його сучасниками, насамперед, селянством переважно як ідейний та громадсько-політичний провідник, то в зазначений період ХХ ст. з виходом на арену духовного, наукового та супільно-політичного життя України С. Петлюри, С. Єфремова, П. Филиповича, М. Зерова, Є. Маланюка, Д. Донцова, М. Рильського, інших чільних представників літератури та суспільно-політичної думки його життя і творчість починають осмислюватися з погляду не лише громадських та суспільно-політичних потреб, прагнень та спрямувань у становленні нації, а й потреб, прагнень та спрямувань інтелектуальних, духовних, ідейних підстав цього становлення. Визначальна роль тут, звичайно, належала провідній інтелектуальній та духовній верстві, адже саме через неї у свідомість широких верств і прошарків українського суспільства вживлювалися потреби у широкомасштабному пізнанні та осмисленні життя і творчості І.Франка, його призначення в долі нації на новому етапі її історичного та духовного розвитку.

Є.Маланюк, наприклад, наголошував, що «без І.Франка − в критичних десятиліттях 80-90 рр. − ми впали б у провансальство надовго» [8, с. 71], що і в 1920–1939 роках, роках «обудження й зриву Нації» та разом з тим і роках ''наших фатальних історичних хиб і національної сліпоти» [8, с. 67] НЕПРИСУТНІСТЬ І.Франка відчувалася досить таки трагічно. Цей трагізм Є.Маланюк вбачав у непізнаности уже його сучасниками «живого» І.Франка як поета НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ, у зіставленні його з добою. До того ж, М. Євшан, М. Грушевський, М. Зеров, П. Филипович, наголошує Є. Маланюк, визнаючи образ боротьби з дійсністю, з оточенням домінуючим у його творчости над іншими образами, все ж таки не раз наголошували на проблемі «двійника», тобто боротьби поета «з самим собою», боротьби «обох половин його індивідуальности: однієї – істотної, другої − формованої і деформованої добою та її обставинами» [8, с.71]. Як бачимо, вони не ідеалізували Каменяра, а робили все, щоб нація сприймала і усвідомлювала його як живу людину з усіма сильними і слабими якостями його характеру та світогляду.

Ще далі йде Д.Донцов. Він застерігає своїх сучасників та нащадків від заперечення І.Франком «самого інстинкту життя», «усіх прикмет людської вдачі, які забезпечують перемогу в життєвій борні», коли він радить тому, кого виряджає в жорстокий бій життя «душевного спокою», «доброти», «лагідности», бажає визбутися «жорстокости», «недовір'я», «ненависти» і сподіватися на наслідки гуманного виховання народних мас, ширення освіти, науки, критики і людської національної свободи. «Замість боротьби − виховання; замість догматизму віри − розслаблюючий критицизм; замість моралі сильних − етика лагідних; замість твердости − м'якість; замість нації − людськість; замість накинення своєї правди − толеранція до ворожої» [5, с. 336], − підсумовує Д. Донцов своє розуміння і потрактування деяких суперечливих особливостей І. Франка як особистости і громадсько-політичного діяча.

Постає питання: чи не помилялися найчільніші ідеологи української нації в оцінці І.Франка, чому так старанно наголошували на його слабих сторонах, на його помилках? Відповідь тут очевидна: це була потреба того часу! Зумовлювалась вона, як це не дивним може видатись, показати І.Франка як цілеспрямовану, сильної волі людину, людину, яка знаходила в собі потребу усвідомити і подолати ці слабости та помилки, піднятися над ними, зробити висновки і підпорядкувати себе самого і обставини українській національній ідеї, ідеї незалежности України. Ось як про це сказав М.Зеров: ”В цім героїчнім напруженні, в цій перемозі над скорбним і маловірним духом, над життьовими обставинами і добою − і полягає та в е л и ч н і с т ь (виокремив М.Зеров. − *О.В.*), в якій тепер не сумнівається, здається, ніхто, і яка не дозволить, хоч як би змінились умови нашого життя, забути його як поета» [6, с. 491]. Додамо: і людину! На жаль, поставлені в 20–30-х роках ХХ ст. проблеми, пов’язані з присутністю І.Франка в національній свідомости українців, у наступні десятиріччя не знайшли свого подальшого розв’язання.

Усіма способами і методами, як уже говорилося вище, у всіх верствах та прошарках українського суспільства насаджувався пробільшовицький, прокомуністичний образ Каменяра, що повело за собою й відповідні наслідки. Оскільки він не відповідав потребам становлення національно свідомої, духовно багатої особистости, то й не викликав особливої зацікавленості ним. Будь же які прагнення пізнати істинного І.Франка переслідувались, оголошувались проявами, неодмінно, буржуазного націоналізму і т.д., і т.п. Різного роду періодичні видання тих часів рясніють такими статтями, як «Новоявлені фальсифікатори спадщини І.Франка» І.Басса (Радянське літературознавство. − 1959. − № 3. − С. 28–46), «У поході проти істини. Про буржуазно-націоналістичні фальсифікації спадщини І.Франка» цього ж автора (Літературна Україна. − 1970. − № 1. − С. 61−70), «Словом нещадного викриття: І.Я.Франко в боротьбі з буржуазно-націоналістичною рутенщиною» В. Гродівського (Вітчизна. − 1974. − № 11. − С.152–158), «Неспроможність буржуазних фальсифікацій ідейної спадщини І.Я. Франка» В. Шпака (Філософська думка. − 1981. − № 4. − С.114–122). Одна за одною виходять книги М.Дубини «Правда звинувачує: Українська література в боротьбі проти буржуазного націоналізму. Літературно-критичний нарис» (К., 1982), В. Микитася «Ідеологічна боротьба навколо спадщини Івана Франка. Дослідження» (К., 1978). І.Франко проголошується пропагадистом ідей марксизму, співцем віковічної дружби російського та українського народів і т.д., і т.п. [7]. Ці ідеї впроваджувалися у практику викладання української літератури в середній та вищій школі, в лекційній та пропагандистській роботі, усіляко насаджувалися іншими способами.

Хоча вони сприймалися пасивно, якось відсторонено, все ж таки відволікали увагу від пізнання та осмислення істинного, живого І.Франка, тим самим згубно впливали на формування таких складових національної свідомости українців, як національне самопізнання, самоусвідомлення, самовизначення та самоствердження на підставах його ідей, його життя та творчости, притлумлювали почуття національного обов’язку перед минулими, сучасними та майбутніми поколіннями своїх співвітчизників. Значна частина учасників проведеного нами анкетного опитування засвідчила, що вони мають твори І.Франка в домашніх бібліотеках, але читають їх дуже рідко. До того ж, це твори, які входили до шкільних програм. Інші ж не мають вдома і таких видань, а знайомство з творчістю письменника закінчилось разом із завершенням навчання у школі. Так, пенсіонер з Вінниці (*51 рік, вища освіта*) зазначив, що він зовсім не читає творів І.Франка, адже для нього вони не цікаві, відтак не знає жодного з них напам’ять. Студентка з Харкова (*18 років*) пам’ятає, що щось із творів письменника є в її домашній бібліотеці, але не змогла

згадати, що саме. За браком часу, як він говорить, не читає їх і студент (*18 років*) з м. Єнакієво Донецької обл. Викладач з Вінниці (*38 років, вища освіта*) та студентка з Полтави (*18 років*) такий стан справ пояснюють тим, що «сучасна молодь мало цікавиться українською класикою», адже «сучасне покоління цікавить зовсім інше» [1]. Зовсім не важко зауважити у цих відповідях розрив у спадкоємности поколінь. Пригадаймо тут, як самбірські гімназисти та семінаристи всупереч усім заборонам переодягались у цивільне і потай проникали в залу, де відбувалась зустріч з І. Франком. Щоправда, як про це ми вже говорили, входження І.Франка в національну свідомість українців було діалектичним − будь-які спроби змінити його природний хід, спрямувати в інше, неприродне русло викликали зворотні процеси. Знову наведемо кілька прикладів таких свідчень: «Іван Франко та його творчість для мене є доказом того, що українська нація має шанси на повнокровне існування» (*інженер-програміст, 30 років, магістр історії, Черкаси*), «Вічний революціонер» − джерело формування любові до Батьківщини, національної свідомості, бажання боротись і відстоювати свій народ» (*перукар-стиліст, 25 років, вища освіта, м. Кременчук*), «І.Франко вплинув на усвідомлення мною того, що я − українка. Саме цим пишаюсь» (*студентка, 18 років, Сумська обл.*). Ставлення цих учасників опитування до І.Франка, співвідносність себе з ним і дійсністю приводить їх до потреби у пізнанні та осмисленні його життя і творчості для усебічного повноцінного самоздійснення себе як суспільно значимої особистості. Зауважимо й вік опитаних. Їх характери, світогляд, національна громадянська і життєва позиція формувалась у роки незалежної України. Їх основа − ріст дієвого ставлення до життя, усвідомлення себе невід'ємною складовою цього життя, потреба його творення на національних ідейних, історичних, соціальних, політичних та духовних підставах. Зрозуміло, і про це говорять дані опитування, такі зміни характерні далеко не всім нашим сучасникам, але вони − є, вони – цілком очевидні.

Свого часу, з'ясовуючи призначення І.Франка у формуванні національної свідомости українців, Д.Донцов зазначав, що джерелом і основою його співчуття до покривджених була національна кривда. Тому й стверджував , що ні церква, ні держава, ні авторитет, ні релігія, ні закон сильнішого, ні права організаторів суспільности не переймалися цією кривдою, що не одна з цих сил використовувалася «щасливішими» задля панування над слабшими. Заслугу ж І.Франка вбачав у його титанічній праці, у тому, що він поставив перед нами яскраву мету – «вирватися з проклятого льоху, де нас зіпхнуто, на вільний світ вільних націй» [4, с.173]. Оте відчуття національної кривди, ота поставлена перед сучасниками та прийдешніми поколіннями мета пробуджували і загострювали в них почуття національної чести та гідности, викликали потребу зіставляти себе, свій світ, свої життєві принципи та ідеали зі світом, життєвими принципами та ідеалами І.Франка, робити їх своїми і на їх підставах творити нові обставини, нове життя як природну й неодмінну умову розвитку та здійснення своєї національної сутности. Вони у переконанні інженера з Черкас в тому, що «українська нація має шанси на повнокровне існування», у бажанні перукаря-стиліста з Кременчука «боротись і відстоювати свій народ», у гордости студентки з Сумщини за те, що вона − УКРАЇНКА.

Щоби ще раз переконатися у тому, що поставлена І.Франком мета вирватись у «вільний світ вільних націй» формувала життєву позицію не одного покоління українців, скеровувала їх у це русло, наведемо й ось ці зізнання: «Великий Каменяр – це символ борця, свободолюбця, це шлях до мети, до кращого життя» (*учитель-філолог, 36 років, вища освіта, Київ*), «життя і творчість Т.Шевченка та І.Франка майже перевернули все моє життя і направили його на активну діяльність у сфері

україністики та активної праці-боротьби за українські справи» (*учитель-філолог, письменник, 81 рік, вища освіта, Словаччина*) [1]. Як бачимо, у цих даних − спадкоємність поколінь у сприйнятті та розумінні І.Франка як джерела національного самопізнання, самоусвідомлення, самовизначення та самоствердження, а відтак і формування та становлення національно свідомої особистости.

В основі цього самопізнання, самоусвідомлення, самовизначення, самоствердження, формування та становлення − звільнення від закостенілих стереотипів комуно-совєтського мислення, відкриття духовного світу, ідей, життєвих принципів та ідеалів І.Франка як критерію у ставленні до людей, подій і явищ наколишнього світу, як розуміння свого призначення у цьому світі, своєї відповідальности за долю нації. Коли за царських та цісарських часів, за часів панування юдобільшовизму українцям нав'язувалося уявлення про самих себе як вторинних, відсталих, ідейне, духовне та суспільно-політичне становлення яких ніби-то неможливе без зверхности окупантів, то, на противагу усім тим спробам і намаганням, усвідомлення І. Франка, в чому ми уже мали можливість переконатися, як взірця ідейної, духовної та суспільно-політичної досконалости української людини виводить на питомо національний шлях нашого поступування, формує питомо національні характери світогляд та життєву позицію, приводять громадську та суспільно-політичну думку, суспільство загалом в рух у напрямку до національного життєтворення.

Список літератури

1. Вертій О. Матеріали анкетування / Олексій Вертій // Архів автора.
2. Величко Г. Спомини про Івана Франка / Григорій Величко // Спогади про Івана Франка. − К. : Дніпро, 1981 − 413 с. (С.155–161).
3. Вороний М. Перші зустрічі з Іваном Франком / Микола Вороний // Спогади про Івана Франка. − К. : Дніпро, 1981. − 413 с. (С.223–230).
4. Донцов Д. Трагедія Франка / Дмитро Донцов // Донцов Д. Літературна есеїстка. – Дрогобич : Відродження, 2010. − 688 с. (С.168–173).
5. Донцов Д. Націоналізм/ Дмитро Донцов // Донцов Д. Твори. – Львів : Кальварія, 2001. − Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. − 488 с.
6. Зеров М. Франко-поет / Микола Зеров // Зеров М. Твори: у двох томах. − К. : Дніпро, 1990. − Т. 2. Історико-літературні та літературознавчі праці. − 601 с. (С.457-491).
7. Мороз М. Іван Франко. Бібліографічний покажчик. 1956–1984. − К. : [б.в.], 1987. − 102 с.
8. Маланюк Є. Франко незнаний / Євген Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень. Фрагменти. Від Кобзаря до нації. Студії і роздуми. − К., Атіка, 1995. − 236 с. (С.66–74).
9. Олесницький Є. Картка з історії української університетської молоді Євген Олесницький // Спогади про Івана Франка. − К. : Дніпро, 1981. − 413 с. (С.70–77).
10.Остапчук Я. Із моїх споминів / Яцько Остапчук // Спогади про Івана Франка. − К. : Дніпро, 1981 − 413 с. (С.187–204).
11. Филипчак І. Іван Франко в Самборі / Іван Филипчак // Спогади про Івана Франка. − К. : Дніпро, 1981. − 413 с. (С.333–334).
13. Франко І . Зібр. творів: у 50-и томах. − К. : Наук. думка, 1986. − Т. 48. − 768 с.
14. Франко І . Вибрані твори: у трьох томах. – Дрогобич : Коло. − Т. 1. − 824 с.

References

1. Vertiy O. Materialy anketuvannya / Oleksiy Vertiy // Arkhiv avtora.
2. Velychko H. Spomyny pro Ivana Franka / Hryhoriy Velychko // Spohady pro Ivana Franka. − K., 1981.

3. Voronyy M. Pershi zustrichi z Ivanom Frankom / Mykola Voronyy // Spohady pro Ivana Franka. − K., 1981.
4. Dontsov D. Trahediya Franka / Dmytro Dontsov // Dontsov D. Literaturna eseyistka. − Drohobych, 2010.
5. Dontsov D. Natsionalizm/ Dmytro Dontsov // Dontsov D. Tvory. − L'viv, 2001. − T. 1. Heopolitychni ta ideolohichni pratsi.
6. Zerov M. Franko-poet / Mykola Zerov // Zerov M. Tvory: u dvokh tomakh. − K., 1990. − T.2. Istoryko-literaturni ta literaturoznavchi pratsi.
7. Moroz M. Ivan Franko. Bibliohrafichnyy pokazhchyk. 1956–1984. − K., 1987.
8. Malanyuk Ye. Franko neznanyy / Yevhen Malanyuk // Malanyuk Ye. Knyha sposterezhen'. Frahmenty. Vid Kobzarya do natsiyi. Studiyi i rozdumy. − K., 1995.
9. Olesnyts'kyy Ye. Kartka z istoriyi ukrayins'koyi universytet·s'koyi molodi Yevhen Olesnyts'kyy // Spohady pro Ivana Franka. − K., 1981
10.Ostapchuk Ya. Iz moyikh spomyniv / Yats'ko Ostapchuk // Spohady pro Ivana Franka. − K., 1981.
11. Fylypchak I. Ivan Franko v Sambori / Ivan Fylypchak // Spohady pro Ivana Franka. − K., 1981.
13. Franko I . Zibr. tvoriv: U 50-y tomakh. − K., 1986. − T. 48.
14. Franko I . Vybrani tvory: u tr'okh tomakh. − Drohobych. − T. 1.

Аннотация.*В статье впервые в украинском франковедении исследуется диалектика формирования национального сознания украинского течения второй половины XIX – нач. XXI веков на основе жизни, творчества и общественно-политической деятельности Ивана Франко. На основе воспоминаний, писем, архивных материалов, данных анкетного опроса показано влияние его идей на рост и становление социальной, общественной и политической деятельности представителей различных общественных слоев как в Украине, так и за рубежом.*
Ключевые слова*: национальный, сознание, идея, честь, достоинство, преемственность*

Abstract. *In the article fot the first time in the Ukrainian Franko Studies the dialectics of national Ukrainian consciousness is examined during the second half of the nineteenth – early XIX – XXI century on the basis of life, literary creativity and social and political activities of Franko. Based on the memoirs, letters, archival materials the impact of his ideas on the growth and formation of social, civil and political activityof the different social groups in Ukraine and abroad are highlighted.*
Keywords*: national, consciousness, idea, honor, dignity, succession*

УДК 82-1/-9.09:111.852

КАТЕГОРІЯ ПОДІЄВОСТІ В ОПОВІДНІЙ СТРУКТУРІ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ

ГРЕБЕНЮК Тетяна Володимирівна, доктор філологічних наук, професор кафедри культурології та українознавства, Запорізького державного медичного університету (м.Запоріжжя)

Анотація. *У статті здійснюється аналіз рецептивного аспекту функціонування художньої події, пов'язаного з читацьким сприйняттям одиничної зміни та системи*
© Т. В. Гребенюк, 2016

змін стану у творі. Категорія подієвості, що розглядається як ступінь вираженості в тексті ознак події, досліджується у контексті читацької рецепції наративу. Суб'єктивно оцінювані ознаки події – релевантність та непередбачуваність – характеризуються як чинники визначення рівня подієвості зміни в тексті.

Ключові слова: *подія, подієвість, релевантність, непередбачуваність, консекутивність, незворотність, неповторюваність, "мінус-прийом"*

У центрі будь-якого наративного тексту завжди перебуває подія або система подій, які є об'єктом оповіді. Подія, осмислювана як зміна стану або ситуації у творі є маркером наративного дискурсу. Зміна ситуації в художньому тексті може не мати чітко виражених ознак події, але й не бути зовсім їх позбавленою. Тож для таких проміжних випадків виникає потреба вживання специфічного поняття, яке б відображало градаційність вияву події у творі – поняття подієвості.

Актуальні на сьогодні в наратологічному науковому дискурсі категорія подієвості починає вживатися в літературознавстві за аналогією до філософського наповнення цього поняття (А. Вайтхед, М. Гайдеґґер) приблизно з 1970-х років. Термін подієвість фіксує в собі, в основному, або поняття сукупності подій твору, або вищеназвану проблему ступеня вираженості в тексті ознак події. Саме друге значення терміна є об'єктом уваги в межах цього дослідження.

Зазначимо, проте, що когнітивні характеристики подієвості певного наративу ватро розглядати також у його співвідношенні з позатекстовими чинниками. Зокрема, як стверджує Петер Гюнн, чутливість подієвості до контексту являє собою складне явище, яке має враховувати співвідношення тексту з реальними позатекстовими наративами. Зокрема, науковець називає такі параметри цієї чутливості: "значимість для події соціальної і культурної обстановки, зображеної в тексті; залежність події від соціальних і культурних або літературних явищ поза межами тексту; і статус цієї події в сучасному світі (будь вона загальновідомою, рідкісною або новою). Однин із найбільш важливих типів контексту складається з інших літературних текстів, котрі можуть служити системою відліку для конструювання подієвості в наративі" [18, с. 3].

Теоретично обґрунтовує категорію подієвості щодо аналізу твору літератури наратолог В. Шмід. Він розглядає цю категорію художнього твору ("подієвість – градаційна властивість подій" [17, с. 25]) як властивість певної зміни у творі, що полягає в більш або менш інтенсивній вираженості ознак події. Вчений розділяє подієвість на повну й редуковану форми й зазначає, що градація подієвості має сенс при аналізі саме редукованої форми, яка виникла в текстах постреалістичних, на противагу повноцінній подієвості реалізму. Основними критеріями визначення ступеня подієвості, що надають зміні статус події, дослідник називає релевантність, непередбачуваність, консекутивність, незворотність і неповторюваність зміни[1]. Релевантність та непередбачуваність зміни В. Шмід вважає ключовими критеріями, спираючись у їх трактовці на тезу Ю. Лотмана про поділ художніх фактів на подію та її варіант у "Структурі художнього тексту". Релевантність, тобто істотність, вагомість зміни визначає її подієвий статус, оскільки "тривіальні (для певного фіктивного світу) зміни події не утворюють" [11, с. 16]. Непередбачуваність, неймовірність художнього факту вказує на високий ступінь його подієвості: "Подія в емфатичному сенсі передбачає певну парадоксальність" [11, с. 17]. Консекутивність зміни – це

[1] Система критеріїв Шміда є найповнішою, хоча існують і інші спроби виявити міру подієвості зміни. Наприклад, Ф. Брайнгаупт, Е. Брауер та С. Вейлі узалежнюють ступінь подієвості від очікування й імовірності зміни. На їх думку, вищий рівень цікавості читача й більша кількість сумнівів щодо подальшого ходу дії зумовлюють вищу міру подієвості [19].

характеристика, яка, за В. Шмідом, полягає в здатності цієї зміни тягти за собою подальші наслідки в сюжеті твору. Певною мірою також підвищують рівень подієвості змін у творі їх незворотність та неповторюваність.

Метою цієї статті є аналіз рецептивного аспекту функціонування художньої події, пов'язаного з читацьким сприйняттям одиничної зміни та системи змін стану героїв у творі.

Методологію дослідження складають набутки структуралістської, риторичної й когнітивної наратології (Р. Барт, В. Шабес, В. Шмід, Ф. Брайнгаупт, Е. Брауер та С. Вейлі), класичні праці з рецептивної естетики (В. Ізер, Р. Інґарден), елементи формального методу (Ю. Тинянов, В. Шкловський) та ін.

Якщо консекутивність, незворотність і неповторюваність події є характеристиками, що здебільшого випливають із замкненої діади "Автор – Твір" і є незмінними після завершення написання тексту, то такі критерії подієвості зміни, як релевантність та непередбачуваність, прямо пов'язані зі сприйняттям тексту читачем. Релевантність однієї й тієї самої події для різних читачів може бути різною. Цю відмінність може спричиняти належність до різних національних культур, соціальних верств населення, різний рівень освіти реципієнтів тощо. Крім того, якщо розглядати рецепцію тексту в діахронії, незаперечною буде відмінність сприйняття одного й того самого факту різними поколіннями читачів. Розглядаючи подію як головну конститутивну одиницю сюжету, Ю. Лотман стверджує: "Сюжет органічно пов'язаний із картиною світу, що дає масштаби того, що є подією, а що її варіантом, який не повідомляє нам нічого нового" [11, с. 283]. Науковець наводить приклад, що в "Гептамероні" Маргарити Наваррської навіть смерть челяді головних героїв можна не вважати подією, бо тільки життя героїв-аристократів, за морально-етичними нормами того часу, має високу цінність і є, крім того, важливим і в наративній, і у фабульно-сюжетній сферах цього твору.

Непередбачуваність зміни в тексті є більш об'єктивною та стійкою характеристикою, аніж її релевантність. Проте тут також можемо говорити про залежність її від специфіки читацької свідомості, а точніше, від читацької компетенції, літературної ерудиції читача. Ю. Борєв наполягає на доречності для позначення інтелектуально-емоційної налаштованості читача перед сприйняттям твору поняття "рецепційна установка" [3, с. 31] і наголошує на тому, що визначальними при її формуванні є саме стилістична та жанрова орієнтованість читача. Рівень непередбачуваності події для обізнаного зі специфікою певного літературного жанру чи стилю реципієнта так чи інакше буде нижчим, аніж для читача з вужчою читацькою компетенцією. В. Ізер витоки читацького передбачення визначає ширше. На його погляд, процес "від-творення" запропонованих текстом фактів "керується двома основними структуральними компонентами у тексті: перший – то репертуар відомих літературних зразків та періодичних літературних тем разом із алюзіями до знаного соціального та історичного контексту, а другий – включає техніку і стратегію, що використовується для встановлення відношення між відомим та невідомим" [10, с. 272].

Отже, непередбачуваність і релевантність як важливі критерії подієвості зміни в художньому творі є, по суті, категоріями рецептивними, пов'язаними насамперед із розумовими інтенціями реципієнта твору. Фактично це означає, що рівень подієвості зміни у творі залежить від індивідуального сприйняття тексту і, власне, художню подію робить подією ментальна своєрідність реципієнта. А значить, аналіз категорій подієвості й події доцільний також стосовно до конкретних прочитань літературного твору, а не тільки його письмово зафіксованого сталого інваріанту.

Доречним при такому підході є вживання запропонованої Р. Інґарденом пари термінів “інваріант тексту – конкретизація тексту”, що втілює опорне для рецептивної естетики твердження про варіативність та своєрідність кожного індивідуального сприйняття художнього тексту. Науковець оцінює художній твір лише як “кістяк, який у ряді відношень доповнюється або відтворюється читачем, а в деяких випадках зазнає також змін або викривлень” [9, с. 72]. Процес і результат індивідуального відтворення такого тексту-кістяка Р. Інґарден називає конкретизацією. За словами вченого, “конкретизація літературного твору (…) є результатом взаємодії двох різних факторів: самого твору й читача, а особливо творчої, відтворювальної діяльності останнього, котра здобуває вияв у процесі читання” [9, с. 73]. Такий підхід до художнього тексту та його прочитання, звісно, зумовлює гостру постановку питання про єдність та сталість самого тексту твору. Розв’язання цього питання в більшості праць базується на постулаті, що конкретизації тексту таки фіксують відмінності прочитань тексту, але в основному вони розгортаються за тією програмою, яку закладено в текст автором. Г.-Ґ. Ґадамер, наприклад, наголошуючи на індивідуальній своєрідності сприйняття тексту, підкреслює його іманентну цілісність: “Якимсь неосяжним чином художній твір завжди залишається тим, що він є, навіть при повторному й зміненому зверненні до нього” [5, с. 76]. М. Зубрицька, здійснюючи у своєму монографічному дослідженні ретельний аналіз феномену читання, акцентує різновимірність розуміння феноменів інваріанту тексту та його конкретизацій: “Художній вимір – це текст, естетичний вимір – це процес його сприймання, який немислимий без суб’єкта рецепції” [8, с. 37].

Інваріант тексту та його конкретизація можуть вбачати однаковий або різний ступінь подієвості в певній зміні стану у творі. У цьому сенсі можлива безліч варіантів співвідношення авторових та читачевих кодів. Розглянемо спершу варіант ідеального прочитання твору, коли система цінностей автора й реципієнта приблизно збігається й художній факт однаково маркується ними за шкалою подієвості. Тобто, ми стикаємось із запропонованою У. Еко категорією “зразкового читача”, “здатного інтерпретаційно трактувати висловлювання так само, як ґенеративно трактує їх автор” [6, с. 28]. Найцікавішим виявом стосунків автора, тексту й читача в такому випадку є ситуація так званого “відкритого твору”, тобто твору, який “працює на максимальних обертах тоді, коли кожна інтерпретація відлунює в інших” [6, с. 30]. У. Еко вдається до терміна “відкритий твір”, розглядаючи насамперед твори модернізму й постмодернізму, що створені з використанням максимуму складних наративних стратегій і містять у собі досить широкий діапазон інтертекстуальних кодів. Сприйняття “відкритого твору” “зразковим читачем” розгортає перед автором широченне поле для гри, яка базується на маніпулюванні процесом читацького передбачення. Ця гра – важливий крок до переосмислення ролі читача в напрямку надання йому активної позиції: “Запровадження поняття гри саме й мало той сенс, щоб показати, що в грі кожен завжди співучасник” [5, с. 75], – акцентує увагу Г. Ґ. Ґадамер.

Власне, думка про художній ефект такої гри в літературознавстві не нова. У Б. Томашевського знаходимо зауваження про значення прийому оманливого мотивування, коли “автор змушує очікувати розв’язки не в тому, в чому вона насправді полягає” [12, с. 192]. Вчений-формаліст наголошував на поширеності такого мотивування у текстах літератури, “створених на тлі великої літературної традиції” [12, с. 192], тобто, у текстах, співвідносних із “відкритим твором” у інтерпретації У. Еко.

Модель гри автора з ерудованим, “зразковим” читачем пропонував і Ю. Лотман: “Сприймаючи одну частину тексту, слухач “добудовує” ціле. Наступний “хід” автора

може підтвердити цей здогад і зробити подальше читання непотрібним (принаймні з точки зору сучасних естетичних норм) або спростувати здогад, вимагаючи від слухача нової побудови. Але наступний авторський "хід" знову висуває ці дві можливості" [11, с. 348].

Отже, передбачення читача щодо наявності або відсутності певної події на певному етапі розвитку дії твору є запорукою можливої гри з ним. Але крім того, ігрове маніпулювання категорією несподіванки можливе й у тих випадках, коли подія, очікувана читачем, таки відбувається, але не так, як очікувалось. Тобто, якщо сприймати художню подію як інваріант, що здобуває певні варіативні вияви в художніх сценах [див: 16, с. 17], картина, сформована наративною стратегією твору в уяві реципієнта, не відповідатиме очікуваній ним раніше сцені. Зазначимо, що обидва ці різновиди гри можливі тільки за умови або повного збігу уявлень про подієвість художнього факту в автора й читача, або ж точного передбачення автором критеріїв подієвості читача. Неправильна оцінка автором релевантності або передбачуваності для читача певного художнього факту може призвести до втрати реципієнтської цікавості.

Уточнимо також, що збіг авторських і читацьких критеріїв подієвості зміни у творі не означає повної згоди читача з аксіологічними вимірами художнього світу твору. Реципієнт, наприклад, може не погоджуватися з морально-етичними засадами дій персонажів, проте глибоко емоційно відгукуватись на концептосистему твору. За словами М. Бахтіна, визначальним фактором щодо оцінки впливу твору є інтенсивність і активність відгуку читача: "Активна згода – незгода (якщо вона не визначена догматично) стимулює й поглиблює розуміння, робить чуже слово більш пружним і самостійним, не допускає взаємного розчинення й змішування" [2, с. 366].

Досить поширеною є також ситуація, коли автор і читач по-різному оцінюють подієвість зміни у творі: факт, що є релевантним для автора й мислиться ним як рецепційно непередбачуваний, може стати нерелевантним і передбачуваним для реципієнта. Або ж, навпаки, певна зміна стану може бути несуттєвою, нерелевантною для автора, не оцінюватися ним як повнозначна подія; в читацькому ж сприйнятті ця зміна може сприйматися з набагато вищим градаційним показником подієвості. Така розбіжність випливає з відмінності семантичних кодів автора й реципієнта, причиною якої може служити часова віддаленість епох автора й читача, різний освітній рівень або ж різне соціокультурне оточення.

Інформувати читача про певну подію в художньому світі твору може не тільки фіксація певних сцен і художніх образів, що формують уявлення про те, що відбулося. Читач може зробити висновок, що певна подія таки відбулася, і з авторського мовчання.

Ретельне дослідження такого художнього феномену містять праці В. Ізера, який розвиває теорію Р. Інґардена про так звані лакуни невизначеності, тобто свідомі або неусвідомлені автором пропуски в масиві викладеної ним інформації. На відміну від Р. Інґардена, який оцінює лакуни невизначеності при сприйнятті твору як ваду тексту, В. Ізер вважає їх стимулом для посилення динамізму оповіді: "Коли процес читання переривається і нас покинуто у невизначеності, то з'являється можливість задіяти наші власні здібності для встановлення зв'язків, що дозволяють заповнити лакуни, які залишив сам текст" [10, с. 266]. Більше того, дослідник вважає текст, позбавлений лакун, нездатним розвивати уяву читача: "Ми можемо уявляти тільки те, чого тут немає; написана частина тексту подає нам інформацію, а ненаписана – дає нам можливість уявляти речі; але, звичайно, без елементів невизначеності та наявності лакун у тексті ми нездатні використати нашу уяву" [10, с. 268].

Порівнюючи класичні літературні твори з творами сучасними (очевидно, маючи на увазі при цьому модерністську й постмодерністську художні традиції), В. Ізер доходить висновку, що в "традиційних" текстах процес заповнення читачем лакун невизначеності був несвідомим, на відміну від текстів сучасних. "Сучасні тексти так часто є фрагментарними, що увага читача зосереджується тільки на пошуках зв'язків між фрагментами, і предметом цього не є ускладнення "спектра" зв'язків настільки, щоб ми усвідомили природу нашої здатності забезпечувати такі зв'язки. У таких випадках текст у зворотньому порядку прямо посилається на наші упереджені думки, які розкриваються через інтерпретацію – базовий елемент процесу читання" [10, с. 267]. Щодо художнього тексту, який вимагає актуалізації уяви реципієнта, У. Еко запропонував поняття "твору в русі". За концепцією вченого, це твір, що реалізує "можливість численних різних особистих втручань, однак це не аморфне запрошення до необмеженої співучасті. Запрошення надає виконавцеві твору шанс вставити щось від себе, але це "щось" завжди залишається в межах того світу, який мав на увазі автор" [6, с. 100]. Запорукою прояву конструктивної здатності реципієнта при читанні такого твору У. Еко, як і В. Ізер, вважає невизначеність, зауважуючи, що "порожній простір довкола слова, друкарські установки, просторова композиція поетичного тексту на сторінці – усе це сприяє створенню ореолу невизначеності та допомагає зробити текст "вагітним" нескінченними сугестивними можливостями" [6, с. 89].

Отже, крім конкретної асоціативної реалізації художньої події у сценах, важливим конститутивним засобом у подієвій структурі художньо-літературного твору є невизначеність. Вона дає змогу читачеві максимально застосувати можливості своєї уяви.

Однією з форм невизначеності у системі літературного твору виступає так званий "мінус-прийом". Але невизначеність цього прийому за шкалою інтенсивності помітно нижче від невизначеності смислових лакун, або місць неповної визначеності.

Спробуємо осмислити місце мінус-прийому в системі подій твору. Основним виявом цього прийому є несподівана для читача відсутність у творі певного художнього факту, на появу якого він розраховував.

Думка про структуротвірну функцію мінус-прийому переважає в наукових оцінках його значення. Так, Ю. Тинянов наголошував: "Перельоти через матеріал, нульовий матеріал тільки підкреслюють міцність конструктивного фактора" [13, с. 262]. Таку ж думку знаходимо і в представника постнекласичної парадигми наукового мислення – Р. Барта: "Прийом "затримки" нібито грає з оповідною структурою, піддаючи її ризику лише для того, щоб зміцнити ще більше" [1, с. 418].

З одного боку, поняття мінус-прийому в системі подій твору несе інформацію про те, що певна подія, з точки зору читача, необхідна й очікувана, відсутня в розвитку дії. А значить, зміна (як конструкт, визначальний для терміна події) у структурі дії твору не відбувається. З іншого ж боку, утворена в тексті смислова лакуна може цілком відповідати характеристикам події, маючи при цьому навіть досить високий ступінь подієвості. Наприклад, доволі ймовірною є наявність у цієї лакуни невизначеності таких характеристик (за В. Шмідом), як висока релевантність, непередбачуваність, консекутивність, незворотність і неповторюваність. Отже, можемо зробити дещо парадоксальний висновок про те, що відсутність події ("мінус-") у площині художньої дії твору, його сюжету, може виступати подією в площині наративній, характеризуючи певний позитивний показник ("плюс-") в структурі читацького сприйняття. О. Єременко (щоправда, в системі історичного знання) вживає щодо очікуваної події, яка не відбулася, термін негативна подія (рос.

отрицательное событие) й чітко відмежовує її від безподієвості: “Безподієвість є проста відсутність подій. Негативна подія – відсутність події в ситуації, коли вона повинна відбутися з високою ймовірністю, коли наявні всі необхідні передумови для неї” [7, с. 257].

Твердження про реальну смислову наповненість мінус-прийому при сприйнятті художнього твору знаходимо у Ю. Лотмана: “Співвіднесеність неужитого елемента – мінус-прийому – зі структурою читацького очікування, а його, в свою чергу, з величиною ймовірності вживання в цьому конструктивному положенні текстуально зафіксованого елемента робить інформацію, котру несе мінус-прийом, величиною цілком реальною й вимірюваною” [11, с. 66–67]. Досліджуючи феномен мовчання в художньому тексті, Г.-Ґ. Ґадамер робить висновок про вищу емфатичну спроможність мовчання, аніж мовлення: “Відмова мови нам служити свідчить про її здатність шукати вираз для будь-чого, а сама втрата дару мовлення вже є певний різновид мовлення; ця втрата не тільки припиняє говоріння, але навпаки, дозволяє йому здійснитися” [4, с. 44].

Перенесення акцентів у сучасній літературі з точного відтворення читачем авторських асоціативних інтенцій на можливість добудови свідомо випущених автором текстових елементів, з реконструкції на конструювання, є важливим симптомом зміни типів науково-естетичної свідомості, а саме, зміни класичної світоглядної парадигми модерністською, а згодом – постмодерністською.

Отже, категорія подієвості як градаційної ознаки художнього тексту, апелюючи до таких суб’єктивно оцінюваних ознак події, як її релевантність та непередбачуваність, дає підстави по-різному характеризувати текст як більш або менш подієвий у випадках кожної окремої індивідуальної рецепції твору. При цьому такі негативні феномени подієвого наповнення, як лакуни невизначеності та мінус-прийоми як фігури “значимого мовчання”, попри свою позірну незаповненість, можуть продукувати власні смисли, в тому числі, подієвої природи, й у такий спосіб підвищувати загальний рівень подієвості твору.

Список літератури

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. [пер. з фр.]. – М. : Изд-во Московского университета, 1987. – С. 387–422.

2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.

3. Борев Ю. Б. Теория художественного восприятия и рецептивная эстетика. Методология критики и герменевтика / Ю. Борев // Теории, школы, концепции (Критические анализы). Художественная рецепция и герменевтика. – М. : Наука, 1985. – С. 3–68.

4. Гадамер Г.-Г. Язык и понимание / Г. Г. Гадамер // Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного ; [пер. с нем]. – М. : Искусство, 1991. – С. 43–59.

5. Ґадамер Г.-Ґ. Актуальність прекрасного / Г.-Ґ. Ґадамер // Ґадамер Г.-Ґ. Герменевтика і поетика : Вибрані твори ; [пер. з нім]. – К. : “Юніверс”, 2001. – С. 51–99.

6. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів ; [пер. з англ. Мар’яни Гірняк] / У. Еко. – Львів : Літопис, 2004. – 384 с.

7. Еременко А. М. История как событийность : Монография : В 2-х т. Т. 1. / А. Еременко. – Луганск : РИО ЛАВД, 2005. – 544 с.

8. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен / Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2004. – 352 с.

9. Ингарден Р. Литературное произведение и его конкретизация / Р. Ингарден // Ингарден Р. Исследования по эстетике. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1962. – С. 72–91.

10. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення / В. Ізер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття ; [ред. М. Зубрицької]. – Львів, 1996. – С. 263–277

11. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 382 с.

12. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика : Учеб. пособие / Томашевский Б. [вст. статья, комм. Н. Д. Тамарченко]. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 336 с.

13. Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Тынянов. – М. : Изд-во “Наука”, 1977. – 575 с.

14. Уайтхед А. Избранные работы по философии / А. Уайтхед ; [пер. с англ]. – М. : Прогресс, 1990. – 720 с.

15. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге : Сборник ; [пер. с нем.] ; [под ред. А. Л. Доброхотова]. – М. : Высшая школа, 1991. – 192 с.

16. Шабес В. Я. Событие и текст : Монография / В. Шабес. – М. : Высш. шк., 1989. – 175 с.: ил.

17. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

18. Hühn, Peter. Eventfulness in British fiction / Peter Hühn. – Berlin / New York : Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2010. – 213 p.

19. Breithaupt Fritz, Brower Eleanor, Whaley Sarah. Optimal Eventfulness of Narratives / Fritz Breithaupt // Computational Models of Narrative (CMN, 2015). – Volume 45 of OASICS. – P. 12–22.

References

1. Bakhtin M. M. (1979). Aesthetics of Verbal Art. Moscow. 1979. 424. (in Russ.)

2. Barthes R. (1987). Introduction to the Structural Analysis of the Narrative Texts // Barthes R. Foreign Aesthetics and Theory of Literature 19–20 cent. [Transl.] Moscow. 1987. P. 387–422. (in Russ.)

3. Borev Y. (1985). Theory of the Artistic Perception and Receptive Aesthetics. Methodology of Critic and Hermeneutics // Borev Y. Theories, Schools, Conceptions (Critical Studies). Artistic Perception and Henrmeneutics. Moscow. 1985. P. 3–68. (in Russ.)

4. Breithaupt F., Brower E., Whaley S. Optimal Eventfulness of Narratives // Computational Models of Narrative (CMN, 2015). Vol. 45 of OASICS. 12–22.

5. Eco U. (2004). The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts [trans. M.Hirnyak]. Lviv. 2004. 384 (in Ukr.)

6. Gadamer H.-G. (1991). Language and Understunding // Gadamer H.-G. The Relevance of the Beautiful. [Transl.]. Moscow. 1991. P. 43–59. (in Russ.)

7. Gadamer H.-G. (2001). The Relevance of the Beautiful // Gadamer H.-G. Hermeneutics and Poetics: Selected Works [Transl.]. Kyiv. 2001. P. 51–99. (in Ukr.)

8. Heidegger M. (1991). The conversation on the carriage road: Collection [Transl.]. Moscow. 1991. 192 (in Russ.)

9. Hühn, P. (2010). Eventfulness in British fiction. Berlin / New York. 2010. 213.

10. Ingarden R. (1962). The Literary Work and its Concretization // Studies in Aesthetics. [Transl.]. Moscow. 1962. P. 72–91 (in Russ.)

11. Iser W. (1996). The Reading Process: Phenomenological Approach // Anthology of the World Literary-Critical Thought of the 20-th cent. [ed. M. Zubrytska]. Lviv. 1996. P. 263–277 (in Ukr.)
12. Lotman Y. M. (1970). The Structure of the Artistic Text. Moscow. 1970. 382 (in Russ.)
13. Schmid W. (2003). Narratology. Moscow. 2003. 312 (in Russ.)
14. Shabes V. J. (1989). An Event and Text: Monograph. Moscow. 1989. 175 (in Russ.)
15. Tomashevsky B. V. (1996). Theory of Literature: Manual. Moscow. 1996. 336 (in Russ.)
16. Tynyanov Y. N. (1977). Poetics. History of Literature. The Cinema. Moscow. 1977. 575 (in Russ.)
17. Whitehead A. N. (1990). Selected works on Philosophy. [Transl.]. Moscow. 1990. 720 (in Russ.)
18. Yeremenko O. M. (2005). History as Eventfulness: Monograph. Vol.1. Luhansk. 2005. 544 (in Russ.)
19. Zubrytska M. (2004). Homo Legens: Reading as a Sociocultural Phenomenon. Lviv. 2004. 352 (in Ukr.)

Аннотация.*В статье осуществляется анализ рецептивного аспекта функционирования художественного события, связанного с читательским восприятием единичного изменения и системы изменений состояния в литературном произведении. Категория событийности, рассматриваемая как степень выраженности в тексте признаков события, исследуется в контексте читательской рецепции нарратива. Субъективно оцениваемые признаки события – релевантность и непредсказуемость – характеризуются как факторы определения уровня событийносты изменения в тексте.*
Ключевые слова*: событие, событийность, релевантность, непредсказуемость, консекутивность, необратимость, неповторяемость, “минус-прием”*

Abstract.*A change in the fictional work can not to have well-defined signs of the event but not to be entirely deprived of them. So in the intermediate cases we need to use specific notion that can reflect gradation of the event representation in the work – a notion of eventfulness. This term means: 1) the whole set of the events in the work; 2) gradation quality of the event intensity. In this study, we refer to the second meaning of the term.*

The aim of the paper is to analyze a receptive aspect of the fictional event functioning connected with the reader's perception of the singular change and of the changes system in the character's state in the fictional work.

Possessions of the structuralist, rhetorical and cognitive narratology, classical works of the receptive aesthetics, and elements of the formal method are the methodological base of the article.

In the study we use as the basis works of M. Bakhtin, Y. Lotman, B. Tomashevsky, V. Tynyanov; F. Breithaupt, E. Brower, S. Whaley, P. Hühn; O. Yeremenko, M. Zubrytska. Especially fruitful for the ideas of this study are such theories as Roman Ingarden's theory of the textual concretization, Yuri Lotman's notion of "minus-device", Umberto Eco's concept of the work in progress, and Wolf Schmid's conception of eventfulness.

Mainly this investigation is based on the Wolf Schmid's theory who proposes system of criteria of the eventfulness degree: relevance (significance for the fictional world), unpredictability (difference from the rules of the usual action order), effect (potential to cause

the future changes in the narrated world), irreversibility (irrevocability of the future consequences), and non-iterativity (uniqueness of the change).

Originality of the investigation is ensured by the special view to the event not as singular and indivisible phenomenon but as a complicated gradient one and due to proposed mechanisms of the analysis of the eventfulness intensity.

So eventfulness as a gradient sign of the fictional work mainly refers to the subjectively perceived qualities of an event – relevance and unpredictability. It gives us reasons to qualify a text as a less or more eventful one in case of each individual work perception. Herewith such event-related "negative" modes as "minus-devices" and ambiguity gaps can product their own senses, including event-related ones, and to increase the whole level of the work eventfulness.

We can notice redirection of attention from the re-creation of the author's intention by the reader of contemporary fiction to the opportunity to complete the gaps intentionally missed by the author. This redirection is an important symptom of the change of the scientific-aesthetical consciousness types, notably the change of the classical world-view paradigm by the modernist one, and subsequently – by the post-modern one.

Keywords: *event, eventfulness, relevance, unpredictability, effect, irreversibility, non-iterativity, "minus-device"*

УДК 821.161.2 Гордасевич

ГАЛИНА ГОРДАСЕВИЧ: ШТРИХИ БІОГРАФІЇ Й ТВОРЧОСТІ

КІРАЛЬ Сидір Степанович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

Анотація. *У статті висвітлено основні факти біографії й творчості української письменниці-шістдесятниці Галини Гордасевич (1935–2001), репресованої за часів сталінізму. З творчого доробку письменниці охарактеризовано тему Донеччини, яка по-новому прочитується в контексті нинішньої російсько-української війни та мілітарного дискурсу в українській літературі.*

Ключові слова: *війна, біографія, шістдесятники, концепт, символ*

Життєпис цієї дивовижної жінки не може не захоплювати: попри усі несподівані випробування Долі вона не втрачала сили духу та віри в добро, бо завжди, як твердила, її *«…душа повставала живою, / І вертала в любов, як додому*». Галина Гордасевич була глибоко переконана в тому, що саме «… *жінка в світ приходить для любові!*». Як слушно зауважив Валерій Шевчук, її біографія з-поміж багатьох українських письменників-шістдесятників, зокрема жінок, надзвичайно повчальна, бо «прожити таке не кожен здолає» [15, с. 529].

За останні 15 років творча спадщина письменниці ставала об'єктом дослідження у дисертаційних роботах, зокрема Р. Дубровського, Ю. Кушнерюк, О. Мазур, Г. Маслюченко, Ю. Москвич, О. Рихла, Т. Тебешевської-Качак, С. Філоненко, К. Шахової. Слід відзначити й перше монографічне джерелознавче дослідження про Г. Гордасевич авторства подружжя Чернихівських, яке фактично підсумувало їх багатолітню працю й творилося в аурі світлих вражень від особистого й приязного спілкування авторів книжки із письменницею. Із останніх публікацій про Г. Гордасевич щодо новизни літературознавчих інтерпретацій та оприлюднення невідомих фактів її життя та творчості привертають увагу есе Д. Павличка [12] й Вал.

© С. С. Кіраль, 2016

Шевчука [16], статті Р. Дубровського [6–10], Н. Кушнірук [11], Г. Токмань [14], І. Ярошевич [17].

Мета дослідження – розкрити основні факти біографії й творчості української письменниці-шістдесятниці Галини Гордасевич (1935–2001), репресованої за часів сталінізму. З творчого доробку письменниці охарактеризовано тему Донеччини, яка по-новому прочитується в контексті нинішньої російсько-української війни та мілітарного дискурсу в українській літературі

У статті використано елементи біографічного, порівняльного й культурно-історичного методів, застосування яких дає можливість показати місце творчого доробку Г. Гордасевич в історії української літератури.

Галина Леонідівна Гордасевич народилася 31 березня 1935 року в м. Кременці в родині священика Леоніда Гардасевича (1912–1990)[2], випускника теологічного факультету Варшавського університету. За прихильність до українського селянства ксьондза Гардасевича часто переводили з однієї парафії в іншу. Польська влада за таку «неслухняність» мала намір покарати отця і все робила для того, щоб запроторити «україноfільського» духівника до концтабору Береза Картузька. Цим підступним планам завадила окупація краю радянськими військами. Однак за відмову співпрацювати з новою комуністичною владою (порушувати таємницю сповіді й доносити про УПА) священика Гардасевича було заарештовано й на початку червня 1946 р. на підставі ст. 54-1 КК УРСР («зрада Батьківщини») засуджено на десять років, вісім із яких відбув у найсуворіших концентраційних таборах Братська, Тайшета та Анчерлагу. До цієї трагічної події московсько-радянські окупанти у 1941 р. заарештували дідуся Галини, Олександра Гардасевича, теж священика, який загинув на Соловках.

Закінчивши 1950 р. із відзнакою семирічку в с. Кричильську (нині Сарненський р-н на Рівненщині) та приховавши «крамольні» факти про долю свого батька й діда, вступила поза конкурсом до Острозького педучилища, а через рік (аби бути ближче до рідної бабусі) перевелась до Костопільського педучилища. Зрозуміло, що така біографія дочки священика не залишилась непоміченою відповідними радянськими каральними органами й 13 березня 1952 року 16-літню студентку було вперше безпідставно заарештовано, але невдовзі випущено на волю з метою виявити «агентурні зв'язки» із оунівським підпіллям, яких насправді не було. 20 травня 1952 р. Галину Гордасевич заарештовано вдруге й засуджено Рівненським обласним судом за ст. 54 КК УРСР до 10-ти років позбавлення волі, як зазначено у вироку, «…за складання націоналістичних віршів та антирадянську агітацію серед студентів». Юна політкаторжанка відбувала ув'язнення у зонах Чернігова, Одеси, Куйбишева (Самари), що згодом відтворила в автобіографічній повісті-есе «Соло для дівочого голосу».

У тюрмі пробула 2 роки 7 місяців та 3 дні – звільнена достроково 1954 року, як і її батько, у зв'язку зі смертю ненависного ката Сталіна (реабілітована 11 травня 1992 року). Повернулась на рідну Рівненщину. На жаль, поєднатися із родиною Галині не вдалося, оскільки мати Олена (1912–2000) з меншою донькою Ноною виїхала в Росію до батька (походила з роду Хомчуків, 1930 р. публікувала вірші на сторінках львівського часопису «Жіноча доля» та американського «Україна» під псевд. Олена Волинянка).

Через тавро політичної каторжанки Галина Гордасевич не змогла тут працевлаштуватися й завербувалася за оргнабором на Донбас, куди прибула в січні

[2] Саме таке справжнє прізвище письменниці. Як оповів син письменниці Богдан, що після виходу з тюрми у прізвищі в документах матері помилково вписали літеру «о». – *С.К.*

1955 р. Цей край став для неї фактично другою малою батьківщиною, де самотужки здобула освіту, народила двох синів Сергія (1959 р., помер немовлям) та Богдана (1961 р.). Там, зрештою, пройшла тернистий шлях від різноробочої Макіївського труболиварного заводу, керівника драмгуртка в шахтарському поселенні Ханжонково до працівника донецької друкарні (мешкала у цьому місті з 1962 р.) та знаної письменниці й громадсько-культурної діячки.

Опинившись серед чужих людей, Галина Гордасевич попри неймовірно важкі умови праці, духовний вакуум, матеріальну скруту, тиняння по робітничих гуртожитках не покидає юнацької мрії: прагне здобути вищу освіту й стати ученим-фізиком. Єдина розрада – це щоденник, якому сповідується як вірному товаришеві й нотує тут свої враження про житейські будні, фіксує радісні моменти життя (найбільше щастя – це усамітнення з книжкою!). 1957 р. успішно закінчує школу робітничої молоді, згодом вступає на вечірнє відділення Макіївського філіалу Донецького індустріального інституту, готується до вступу на фізичний факультет Московського університету ім. М. Ломоносова (задум реалізувати не вдалося), з 1959 р. – студентка-заочниця театрального відділення місцевого культосвітнього училища (виношувала потаємну мрію стати актрисою).

Потяг до творчості привів Галину Гордасевич до літературного об'єднання «Обрій», що існувало при газеті «Комсомолец Донбаса». На її сторінках згодом публікуватиме поетичні твори, замітки, рецензії. Саме там знайомиться із обдарованою творчою молоддю, зокрема В. Стусом, В. Захарченком, Л. Талалаєм, Н. Світличною, а невдовзі за випадкових обставин (розмовляла із сином українською мовою!) на неї звернули увагу художники-шістдесятники Г. Синиця, Алла Горська та В. Зарецький. Упродовж 1965–1971 рр. заочно навчається в Літературному інституті ім. М. Горького в Москві.

1965 р. завдяки Н. Світличній під час поїздки до Києва знайомиться із В. Чорноволом (згодом листуватиметься з ним як в'язнем радянських концтаборів), Є. Сверстюком, І. Дзюбою, І. Світличним, О. Мешко. 1966 р. у київському видавництві «Радянський письменник» виходить її перша поетична збірка «Веселки на тротуарах», яка здобула прихильну критику й була визнана серед молодих авторів-поетів кращою книжкою року. Редактор збірки – відомий нині поет В. Підпалий.

Зрозуміло, що всюдисуще КДБ стежило за її діяльністю, намагалося втягнути в агентурну роботу. Категорична відмова від такої співпраці обернулася для поетеси тим, що 1968 р. місцеве видавництво «Донбас» зняло з виробництва її збірку «Мажорна гама», а 1971 р. київське видавництво «Молодь» збірку «Рік неспокійного сонця». Отож, членом Спілки письменників України Галина Гордасевич стає лише 1983 р., тобто через 17 років після виходу першої збірки, адже за увесь цей період за непокору партійній системі та свідомий непослух поетесу супроводжував негласний вердикт комуністично-кадебістського режиму: «Не пущать!».

На жаль, за свого життя Галина Гордасевич не була належно пошанована, зокрема і в роки існування незалежної України, думку про яку леліяла все життя (прикро це усвідомлювати!). 1996 р. стала лауреатом літературного конкурсу «Шістдесятники», наступного року – лауреатом премії ім. О. Білецького в галузі літературної критики та премії ім. В. Марченка в галузі публіцистики.

Творча спадщина Галини Гордасевич велика не лише кількісно (понад 28 книг, сотні статей, рецензій і т. ін.), а й жанрово різноманітна: поезія, проза, драматургія, переклади (володіла майже всіма слов'янськими мовами, а також латиною, англійською, іспанською й італійською мовами), літературна критика, есеїстика, публіцистика, документалістика, мемуаристка, численні листи. Окрім того, Галина

Гордасевич вела активне громадське життя: стояла біля витоків створення товариства політв'язнів «Меморіал» (1988), Товариства української мови ім. Т. Шевченка (1989), Народного Руху за перебудову (1990), Демократичної партії України (1991).

З творчого доробку письменниці свідомо обираємо тему Донеччини, яка по-новому прочитується в контексті нинішньої російсько-української війни. Так, зокрема, у поетичній збірці Галини Гордасевич «Слід зірниці» (1986) уміщено «Донецький цикл». Тут відтворено почуття її щирого захоплення своєрідною красою й працелюбністю людей цього краю. Вражає своєрідне пророцтво поетеси щодо долі Донеччини в українській історії й загалом Сходу України. Так, наприклад, у вірші «Донецький кряж» Галина Гордасевич із болем у душі говорить, що «*це тверда земля, / Бо в ній немало костей. / Зблизька і здаля / Зустрічала незваних гостей*», що «*ця земля суха – / Засушив її суховій*», що «*ця земля не прекрасна*…», але не в цьому річ. Для поетеси як справжньої української патріотки головне те, що «*це наша земля!*», яка, на жаль, «*не один винесла бій*», а тому тут «*рясно полин і кривавник росте*», «*І жовто цвіте звіробій, / І синьо цвіте цикорій*», і «*Спалахує малиновим / Козацький шлик будяка*». Вражає й захоплює «флористична» образність твору, яка напрочуд майстерно відтворює символіку нашої держави. Зрозуміло, поетеса не відала (уперше вірш опубліковано 1995 р.), що її макроісторична візія України через призму «донецького кряжу» стане дійсним фактом буття нашої держави на початку XXI віку, а слова-застереження «*Відійди від гріха, / Коли ти цьому краю не свій*» звучатимуть у контексті сучасних подій на Донбасі особливо голосно й потужно. Вони звернені уже не до уявного ворога, а до реального російсько-путінського окупанта, який має тямити, що ця земля зустрічала незваних гостей уже не раз, але як і в минулому, так і тепер «*зазіхати на неї дарма / Зблизька чи здаля, / Бо земля ця не для ярма*», адже на цій землі «*Не один винесла бій / Україна й пустила свій корінь*», наголошує Галина Гордасевич.

Оптимізм і віра поетеси в те, що ми таки «*Долю свою оновим – / Вона ж в нас не будь-яка*» перегукуються із вірою й оптимізмом її земляка, поета, учасника нинішньої війни на Донбасі Бориса Гуменюка, які звучать у збірці «Вірші з війни», зокрема у поезії «Заповіт» (08.08.2014). Для сучасних воїнів-українців ця донецька земля, цілком зрозуміло, є «*ненависною*», «*черствою*», «*закам'янілою*», бо в ній доводиться рити окопи. Водночас – і захисники України це глибоко усвідомлюють – вони, окопи, служать їм надійним захистком. Бійцям у них «*тепло й затишно*», там вони ховаються, «*наче малі діти за маминою спиною*». І саме тут, у цих окопах, солдати чують дихання втомленого й зболеного серця донецької, тобто української землі, і устами поета-воїна Бориса Гуменюка з таким оптимізмом і глибокою вірою промовляють сотні наших героїчних бійців:

«…Ми ще копаємо землю
Цю дорогу українську землю
Цю солодку ласкаву землю
Пишемо гуртом саперними лопатками
На її тілі
Останній вірш української літератури
Ще живі».

Цікавою є візія Галини Гордасевич і Бориса Гуменюка щодо потрактування ними символічного концепту «поля, зрошеного кров'ю», який набуває тут ширшого значення й асоціюється із образом рідної землі, України як держави, війни як найстрашнішого вияву людської глупоти й абсурдності. У поезії «На полі, зрошенім кров'ю» (1991) Галина Гордасевич твердить, що на такій землі ніколи «*солодкий хліб*

не зросте», ніколи «*не виросте виноград*», «*де брата вбиває брат*» (ідеться про вино як символ щасливого буття людини на землі). На такій землі, тобто місці, омитому людською кров'ю, за народними віруваннями не можна «*зводити дім*» (тут він трактується як запорука існування держави, нації), бо поетеса переконана, що «*на землі, зрошеній кров'ю, – не буде щасливим життя*». Галина Гордасевич умовно звертається до себе (а насправді до кожного із нас!) із риторичним запитанням: «*В країні, зрошеній кров'ю, / Де місце знайду собі я, / Україно, нене моя?*».

Борис Гуменюк у згадуваному вище «Заповіті» розмірковує над тим, чи треба солдатам, убитим на війні, «*пам'ятних знаків чи меморіальних плит*», чи треба віддавати батькам, коханим, дружинам, дітям їхні тіла, спотворені кулями й гранатами. Радше ні, каже поет, бо краще зберегти про убієнних ту незабутню пам'ять, у якій зринають світлі образи вдячних синів, незрадливих мужів-красенів, турботливих батьків; і нехай – а це для Бориса Гуменюка-поета, воїна, батька, патріота України найголовніше – діти збережуть у своїй пам'яті їх «*теплі очі, теплі усмішки, теплі руки*», адже не слід травмувати дитячих душ (він добре розуміє, що попереду їх чекає нелегке сирітське життя!), тому й не треба дітям «*торкатися треммтячими губами / Наших холодних рук*». Тут, на найвищому регістрі трагізму, так природно поєднано істинну жертовність справжнього воїна й водночас велику й безмежну батьківську любов до найдорожчого у житті кожної людини, – дітей, – заради яких і кладуть на олтар Вітчизни свої голови наші воїни. І на тому «полі, зрошеному кров'ю», на відміну від Галини Гордасевич, Борис Гуменюк таки хоче бачити поле, де «*колоситиметься жито*», де «*жайвір у небі*», де буде «*багато-багато квітів*» (можливо, польових маків, символу обірваного життя на війні), і куди надвечір приходитимуть закохані, які будуть «*плести вінки, кохатимуться до ранку*», а вдень приходитимуть сюди «*молоді батьки з малими дітьми*». Та головне, запитує-розмірковує Борис Гуменюк, «*Ви можете собі уявити який хліб родитиме поле / Де лежать бійці?!*» (для посилення уяви читача поет свідомо використовує у кінці речення водночас знаки запитання й оклику). І саме цей «*хліб з поля / Де ми полягли*», твердить сучасний поет-воїн, вічно нагадуватиме нам, українцям, усю велич і трагізм подвигу наших відчайдушних і незборимих захисників Батьківщини. І нехай на цьому полі, пророче розмірковує поет, більш ніколи не проллється людська кров (це щире прагнення Бориса Гуменюка не лише митця, а й людини зринає у цих рядках як глибокий підтекст), а вирощений хліб як символ життя на «полі, зрошеному кров'ю», буде найкращою пам'яттю про полеглих героїв.

Тут варто згадати й вірші «Маріуполь» (1995) Галини Гордасевич та «Стара шовковиця під Маріуполем» (28.06.2014) Бориса Гуменюка. Поетесу Маріуполь зачаровує тим, що «*по вуличках покручених»* вона *«йшла на поклик моря*» Азовського, яке «*маскувалося / Під мирну синь небес*», яке «*схопило сонце*» й «*сховало в глибині*» своїй. Заворожена красою морського пейзажу й старовинного міста поетесі захотілося цієї миті «*хмари долонями голубити*», «*брести крізь море*», по «*небу пливти*».

Для поета-воїна Бориса Гуменюка, як і для мільйонів українців, це місто несподівано постало символом нескореності України. Тут, під старою шовковицею замість, скажімо, щасливих дітей і дорослих, що завжди із задоволенням ласували плодами цього поширеного на Півдні України дерева, лежать «*РПГ кулемет автомати СВД каски бронежилети / Лежали акуратно складені в траві під деревом*», а «*Зграя чорних круків (з боку сонця – скривавлених) / з криком здійнялася в небо / Хоча можливо то так кричало ошмаття зораної / вибухами землі*». Зрозуміло, що ці різнопланові «урбаністичні мотиви» й поетичні інтерпретації

сонця як символу життя породжені реальними картинами історичного буття авторів (різниця між датами написання творів становить 19 років) та особистими відчуттями й враженнями, які за своєю суттю й сутністю – антонімічні; але обох митців об'єднує головне – це любов до єдиної соборної й нескореної України.

В одній із гострополемічних статей «Пора почуватись великими» (1997), написаній із приводу статті В. Базилевського «Холодний душ історії», Галина Гордасевич із притаманною їй самоіронією, але водночас із гірким щемом у душі розмірковує над своїм життям, творчими здобутками й доходить висновку, що вона належить до так званих «другорядних» українських письменників, яких «на премії не висовують, на міжнародні імпрези не посилають, в антології і хрестоматії не включають, в школах не вивчають, в історії української літератури не згадують», а її «матеріальне становище на межі злиднів», хоча мріялося про видання бодай ще однієї книжки. Дочекатися втілення в життя обіцянок наших політиків, що «через 50 років Україна може стати найбагатшою європейською державою», вважала (через свій вік) нереальним фактом. Визнавала, що не склалося її особисте життя, але все це ставила на віддалені позиції, бо загалом на свою Долю не скаржилася. Однак, коли йшлося про найдорожче – честь, гідність, любов до рідного слова, до української землі, то Галина Гордасевич завжди брала слово як Українка.

Упродовж нелегкого життя вона постійно думала «про свою державу, свій народ, його минуле, сучасне і майбутнє», а коли опівночі, зізнається письменниця, на закінчення радіопередач звучав гімн «Ще не вмерла Україна», то обов'язково вставала (хоча цього ніхто й не бачив!) й клала руку на серце. І тоді з острахом думала, що депутати можуть ухвалити постанову «про створення нового тексту гімну, бо ж їм мати не вклала в дитинстві цього в серце, і вони не розуміють, що гімн – це символ, а не економічна програма на найближчу п'ятирічку». Вона категорично не поділяла безпідставних тверджень, що «…Незалежність нам звалилася з неба, що ми її отримали без крові, без зусиль, без боротьби» (Революція Гідності ще раз це підтвердила!), що у нашій історії не було своєї Жанни Д'Арк, яка би стала взірцем відданого й незрадливого служіння рідному народові. Галина Гордасевич справедливо зауважує, що у нас така героїня була, – і не одна, – а тепер до їх гурту пристала ще й відважна льотчиця Надія Савченко!

Галина Гордасевич відстоювала свою теорію, за якою «древня держава Ізраїль загинула через те, що на неї накликали загибель її пророки». Цю думку підсилювали спостереження письменниці над життям поетів В. Свідзинського, Олени Теліги, Л. Тереховича та їх творами, у яких, наголошувала, вони фактично «запрограмували» собі смерть своїми віршами. Отож, полемізуючи із В. Базилевським, Галину Гордасевич найбільш непокоїло твердження автора, у якому висловлено «сумнів, що ми не здатні стати іншими», «не здатні на створення своєї держави», що «ми хвора нація» і в «нас рабська психологія». Як поет, як людина, що вірила у матеріальну силу слова, у його космічне походження, Галина Гордасевич тривожилася тим, що такими словами з негативною енергетикою можна «ввімкнути відповідну космічну програму», яка активно «спрацює» і нас, українців, спіткає трагічна доля древньої держави Ізраїль. На противагу опонентові наводить надихані світлим оптимізмом поетичні рядки «чернігівського Стуса», в'язня радянських концтаборів Леоніда Тереховича (1941–1992), які, на її думку, мають стати «програмними» для українського народу, бо усім нам слід «…*рости і зростати до чистих висот, / В повен зріст ми вставати покликані. / Ми – народ. Ми – великий народ. / І пора почуватись великими*».

Галина Гордасевич глибоко вірила, що саме оці слова поета таки «…ввімкнуть ту таємничу космічну програму і стануть дійсністю», а вона, як

громадянка незалежної України, радісно й трепетно-щасливо промовляла свою молитву до Всевишнього: «*Дякую Тобі, Господи, що дав мені жити в такий прекрасний історичний час і не лише бачити все на власні очі, але й у міру моїх сил бути учасником цих великих подій. Дай мені ще вміння розповісти про це так, щоб наші правнуки зрозуміли, відчули і оцінили нас по заслугах наших*». Часточку тої віри вона полишила у своїх гострополемічних статтях, талановитих творах, зокрема у віршах «Убиймо в собі раба», «Ми – є!», «Яничарська балада», повісті «Ноїв ковчег», документальній розвідці «Степан Бандера : людина і міф» та ін.

11 березня 2001 року життя Галини Гордасевич передчасно обірвалося у старовинному Львові, куди перебралася з Донецька 1990 року.Вічний спокій знайшла, як і заповідала, на кладовищі в рідному Кременці, де її іменем недавно названо одну зі шкіл міста, встановлено тут і меморіальну дошку.

За чотири роки до цієї трагічної події Галина Гордасевич після похорону літературної посестри Оксани Сенатович, яка померла 31 березня 1997 р. (саме в день її народження!), склала свій поетичний «Заповіт», який не показувала нікому, окрім сина Богдана:

«Коли помру, –
колись-таки помру, –
Хоч вірю,
що це станеться не скоро, –
То дайте спокій сивому Дніпру,
Де кручі і високі осокори.
На Личаківський також
не несіть:
Там надто пишно і,
до того, тісно.
Ні-ні, не хочу! Навіть не просіть!
Сказала так –
хай буде нині й прісно.
На цвинтарі малому схороніть,
Де хрестики і написи наївні.
Нікому йти туди не бороніть,
Нехай то будуть кози або півні.
Вони зчиняти бійки мастаки,
І я малою трохи їх боялась.
Ага, ще напис напишіть такий:
«***Жила. Любила.***
Плакала. Сміялась».

Отже, саме таку Галину Гордасевич – оптимістку, сповнену любові до життя, до людей, до рідного слова, до України, талановиту, чесну й сміливу, нескорену й непідкупну – згадують Емма Бабчук, Любов Голота, І. Дзюба, Наталка Дзюбишин-Мейс, Світлана Йовенко, Тамара Коломієць, М. Луків, Д. Павличко, М. Слабошпицький, Леся Степовичка, Галина Тарасюк, Марія Тригуб, Вал. Шевчук, В. Яворівський та багато інших людей, із якими довелося спілкуватися про цю видатну жінку в історії нашої культури. Отож, закономірним є видання ґрунтовних наукових досліджень про письменницю, неопублікованих щоденників та листів, у яких зафіксовано чимало цікавих фактів та подій не лише з приватного життя Галини Гордасевич, а й тогочасної доби України, окремих книг її статей як талановитого літературного критика та майстерного публіциста, розпорошених в українській та зарубіжній періодиці.

Список літератури

1. Базилевський В. Холодний душ історії / Володимир Базилевський. Дніпро. – 1996. – №1/2. – С. 66–100.
2. Гордасевич Г. Слід зірниці : лірика. – Київ : Рад. письм., 1986. – 126 с.
3. Гордасевич Г. Пора почуватись великими / Галина Гордасевич // Дніпро. – 1997. – № 3/4. – С. 110–118.
4. Гордасевич Г. Ера України: поезії, присвяч. соняч. голосу укр. радіоефіру, журн. Еммі Бабчук / [від авт., с. 2]. – Львів : СПОЛОМ, 2000. – 64 с.
5. Гуменюк Б. Вірші з війни : поезії / Борис Гуменюк. – Київ : Ярославів Вал, 2015. – 136 с.
6. Дубровський Р. Особливості функціонування топосу міста у поезії Галини Гордасевич / Роман Дубровський // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філол. науки / гол. ред. В.С. Курило ; редкол. : Н. Г. Блохіна [та ін.]. – Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. – Вип. 2 (261), ч. 2 (січ.). – С. 19–24.
7. Дубровський Р. Релігійна віра як джерело поетичної творчості Галини Гордасевич / Роман Дубровський // Українська мова й література в сучасній школі. – 2013. – № 12. – С. 62–66.
8. Дубровський Р. Топос міста у поезії Галини Гордасевич : функціональний аспект / Роман Дубровський // Актуальні проблеми гуманітарної освіти : зб. наук. пр. / за заг. ред. канд. фіз.-мат. н., проф. Ломаковича А.М. – Кременець : РВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2013. – С. 20–22.
9. Дубровський Р.О. Галина Гордасевич: портр. на тлі України / Р.О. Дубровський // Дивослово. – 2014. – № 7–8. – С. 75–79.
10. Дубровський Р. О. У двох світах: громадянська лірика Галини Гордасевич періоду «застою»: [про неопубл. збірку поезій «Мажорна гама»] / Р. О. Дубровський // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія «Літературознавство» / за ред. М. П. Ткачука. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 39. – С. 65–70. – Бібліогр.: с. 69–70.
11. Кушнірук Н. Фашистська окупація крізь призму сприйняття українських селян у повістях «Ноїв ковчег» Г. Гордасевич та «Крижі» Б. Харчука / Наталія Кушнірук // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. «Літературознавство» / за заг. ред. д. філол. н., проф. М.П. Ткачука. – Тернопіль : ТНПУ, 2015. – Вип. 43. – С. 112–119.
12. Павличко Д. Веселка – від Сяну до Дону [ст. про Г. Гордасевич, 07.02.1998] / Дмитро Павличко // Павличко Д. Голоси мого життя : статті, виступи, інтерв'ю. Документи. – Київ : Вид-во «Основи» ім. С. Павличко, 2013. – С. 308–311.
13. Терехович Л. «За сторіччя зросла на кістках, на сльозах…» /Леонід Терехович // Терехович Л. Свідомо став на муку: вибране / [Упоряд. В.П. Москаленко]. – Чернігів , 1993. — 31 с.
14. Токмань Г. «Станція Ворожба» Галини Гордасевич: мотиви і магічно-сугестивна поетика ліричного циклу / Ганна Токмань // Слово і Час. – 2015. – № 4. – С. 15–28.
15. Чернихівська В., Чернихівський Г. Галина Гордасевич: життя і творчість : монографія / Валентина Чернихівська, Гаврило Чернихівський. – Кременець-Тернопіль : Папірус, 2010. – 220 с., 32 іл.
16. Шевчук Вал. На березі часу. Ті, котрі поруч : спогади про сучасників / Валерій Шевчук. – Київ : Либідь, 2016. – С. 529.
17. Ярошевич І. Роман Г. Гордасевич «Соло для дівочого голосу»: автобіографічний аспект / Ірина Ярошевич // Донецьк. вісн. Наук. Т-ва ім. Шевченка :

Т. 36. Літературознавство / ред. кол. : проф. В. Просалова (гол. ред.) [та ін.]. – Донецьк : Укр. культурол. центр ; Схід. вид. дім, 2013. – С. 92–97.

References

1. Bazylevs'kyy V. Kholodnyy dush istoriyi / Volodymyr Bazylevs'kyy // Dnipro. – 1996. – №1/2. – S. 66–100.

2. Hordasevych H. Slid Zirnytsi : liryka. – Kyyiv : Rad. pys'm., 1986. – 126 s.

3. Hordasevych H. Pora pochuvatis' velykymy / Halyna Hordasevych // Dnipro. – 1997. – № 3/4. – S. 110–118.

4.Hordasevych H. Era Ukrayiny : poeziyi , prysvyach . sonyach . holosu ukr. radioefiru, zhurn. Emmi Babchuk / [vid avt., S. 2]. – L'viv : SPOLOM, 2000. – 64 s.

5. Humenyuk B. Virshi z Viyny : poeziyi / Borys Humenyuk. – Kyyiv : Yaroslaviv Val, 2015. – 136 s.

6.Dubrovs'kyy R. Osoblyvosti Funktsionuvannya toposu mista u poeziyi Halyny Hordasevych / Roman Dubrovs'kyy // Visn. Luhan. nats. un-tu im. T. Shevchenka : Filol. nauky / hol. red. V.S. Kurylo ; redkol. : N. H. Blokhina [ta in.] . – Luhans'k : LNU im. T. Shevchenka, 2013. – Vyp. 2 (261), ch. 2 (sich.). – S. 19–24 .

7. Dubrovs'kyy R. Relihiyna vira yak dzherelo poetychnoyi tvorchosti Halyny Hordasevych / Roman Dubrovs'kyy // Ukrayins'ka mova y literatura v suchasniy shkoli. – 2013. – № 12. – S. 62–66.

8. Dubrovs'kyy R. Topos mista u poeziyi Halyny Hordasevych : funktsional'niy aspekt / Roman Dubrovs'kyy // Aktual'ni problemy humanitarnoyi osvity : zb. nauk. pr. / Za zah. red. kand. fiz.-mat. n., prof. Lomakovych A.M. – Kremenets' : RVTS KOHPI im. Tarasa Shevchenka, 2013. – S. 20–22 .

9. Dubrovs'kyy R.O. Halyna Hordasevych : portr. na tli Ukrayiny / R.O. Dubrovs'kyy // Dyvoslovo. – 2014. – № 7–8. – S. 75–79.

10. Dubrovs'kyy R. O. U dvokh svitakh : hromadyans'ka liryka Halyny Hordasevych PERIODU «zastoyu» : [pro neopubl. zbirku poeziy «mazhornykh hama»] / R. O. Dubrovs'kyy // Nauk. zap. Ternop. nats. ped. un-tu im. V. Hnatyuka. Seriya «Literaturoznavstvo» / za red. M. P. Tkachuka. – Ternopil' : TNPU im. V. Hnatyuka, 2014. – Vyp. 39. – S. 65–70. – Bibliohr. : S. 69–70 .

11. Kushniruk N. Fashists'ka okupatsiya kriz' pryzmu spryynyattiv ukrayins'kykh selyan u povistyakh «Noyiv kovcheh» H. Hordasevych ta «Krizhi» B. Kharchuka / Nataliya Kushniruk // Nauk. zap. Ternop. nats. ped. un-tu im. V. Hnatyuka. Ser. «Literaturoznavstvo» / za zah. red. d. filol. n., prof. M.P. Tkachuka. – Ternopil' : TNPU, 2015. – Vyp. 43. – S. 112–119 .

12. Pavlychko D. Veselka – vid Syanu do Donu [st. pro H. Hordasevych, 07.02.1998] / Dmytro Pavlychko // Pavlychko D. Holosy moho zhyttya : statti, Vystupy, interv'yu. Dokumenty. – Kyyiv : Vyd-vo «Osnovy» im. S. Pavlychko, 2013. – S. 308–311.

13. Terekhovych L. «Za storichchya Zrosla na kistkakh, na sl'ozy...» / Leonid Terekhovych // Terekhovych L. Svidomo stavshy na boroshno : vybrane / [Uporyad. V.P. Moskalenko]. – Chernihiv, 1993. – 31 s.

14.Tokman' H. «Stantsiya Vorozhba» Halyny Hordasevych : motyvy y mahichno-suhestyvna poetyka lirichnoho tsyklu / Hanna Tokman' // Slovo y Hodyna. – 2015. – № 4. – S. 15–28.

15. Chernikhivs'ka V. , Chernikhivs'kiy H. Halyna Hordasevych : zhyttya i tvorchist' : monohrafiya / Valentyna Chernikhivs'ka, Havrylo Chernikhivs'kiy. – Kremenets' – Ternopil' : Papirus, 2010. – 220 s., 32 il.

16. Shevchuk Val. Na berezi chasu. Ti, kotri poruch : spohady pro suchasnikiv / Valeriy Shevchuk. – Kyyiv : Lybid', 2016. – 576 s .

17. Yaroshevych I. Roman H. Hordasevych «Solo dlya divochoho holosu» : avtobiohrafichniy aspekt / Iryna Yaroshevych // Donets'k. Visn. Nauk. T-va im. Shevchenka : T. 36. Literaturoznavstvo / red. kol. : Prof. V. Prosalova (hol. Red.) [Ta in.]. – Donets'k : Ukr. kul'turol. tsentr; Skhid. vyd. dim, 2013. – S. 92–97.

Аннотация.*В статье освещены основные факты биографии и творчества украинской писательницы-шестидесятницы Галины Гордасевич (1935–2001), репрессированной во времена сталинизма. Охарактеризована тема Донетчины, которая по-новому прочитывается в контексте нынешней российско-украинской войны и милитарного дискурса в украинской литературе.*

Ключевые слова: *война, биография, шестидесятники, концепт, символ*

Abstract. Introduction*. Biography of this amazing woman cannot capture: despite all the unexpected adversities she has not lost her strength of spirit and faith in goodness. As rightly noted by Valery Shevchuk, her biography among many Ukrainian writers of the sixties, particularly women, extremely instructive, because "to live in such a way is not everyone will overcome"*

Analysis of recent researches and publications*. Over the past 15 years the creative legacy of the writer became the object of the study in the thesis works. Among the recent publications about G. Gordasevych concerning the novelty of literary interpretations and publication of unknown facts of her life and creativity, we can mark essays of D. Pavlychko and V. Shevchuk, articles of R. Dubrovskii, N. Kushniruk, H. Tokman, and I. Yaroshevich.*

Purpose*. Uncover key facts of biography and creativity of Ukrainian writer of the sixties Halyna Hordasevych (1935 – 2001), who was repressed during the Stalin regime.*

Results*. Galina Leonidivna Gordasevych was born March 31, 1935 in Kremenci in the family of a priest Leonid Gardasevych (1912 – 1990). After finishing in 1950 with honors the seven-year school in the village Krychylsk (now Sarny, Rivne), entered hors concours the normal school in Ostrog, and in a year (to be closer to the native grandmother) she transferred to the normal school in Kostopil. 13 March 1952, the 16-year-old student was first groundlessly arrested but soon she was released at will in order to discover the "emissary ties" with OUN underground movement, which in fact weren't. On May 20, 1952, Halyna Hordasevych was arrested a second time and was condemned by the provincial court in Rivne for clause 54 of the CRIMINAL CODE of the USSR to 10 years imprisonment, as stated in the judgment, "...for compilation of nationalist poetry and anti-Soviet propaganda among students. A young political convict was a sentenced prisoner in prison areas of Chernigov, Odessa, Kuibyshev (Samara), which was later reproduced in the autobiographical story essay "Solo for a girl's voice".*

In prison she was 2 years, 7 months and 3 days - released early in1954, as her father, in connection with the death of Stalin (rehabilitated 11 May 1992). She returned to her native Rivne region. Unfortunately, Galina couldn't go with her family as her mother Olena with a younger daughter had moved to Russia to her father.

Because of the taint of political convict Halyna Hordasevych was unable to seek employment here and enlisted by the organized recruitment in Donbass, where she arrived in January 1955. This region became, actually, a second small home for her, where she alone gained education, gave a birth to two sons, Sergey (1959, died an infant) and Bogdan (1961). There, after all, she went scabrous way from general worker in Makeyevka pipe-casting plant, the head of the dramatic circle in the mining settlement of Hanjonkovo to an employee of the Donetsk typography (she lived in this city since 1962) and famous writer and public-cultural figure. In 1957 Halyna Hordasevych successfully finished the school of working youth, later entered the evening department of Makiivka branch of Donetsk industrial Institute, and also prepared to join the Physics Department of the Moscow University named after M.

Lomonosov (the plan was failed), from 1959 – an external student of the theatrical department of the local cultural and educational school (carried a secret dream of becoming an actress).

Aspiration for creativity led Halyna Hordasevych to a literary association "Horizon", which existed in the newspaper "Komsomolets of Donbas". On the pages of this newspaper after a while she published poetic works, notes, and reviews. There she met talented creative youth, such as V. Stus, V. Zakharchenko, L. Talalay, N. Svetlichnaya. During 1965-1971 she studied at the Correspondence department at the Literary Institute of Gorky in Moscow.

In 1966 in Kyiv publishing house "Soviet writer" her first poetry collection "Rainbow on the sidewalks" was published, which received favorable criticism and was recognized by young authors and poets as the best book of the year.

The literary heritage of Halyna Hordasevych is not only large in the number (more than 28 books, hundreds of articles, reviews, and so on), but has varied genres: poetry, prose, drama, translations (she knew almost all Slavic languages and Latin, English, Spanish and Italian), literary criticism, essays, journalism, documentaries, memoiristics, numerous letters. In addition, Galina Hordasevych led an active social life, stood at the base of Political Prisoners Society "Memorial" (1988), the Society of the Ukrainian Language Fellowship of Shevchenko (1989), People's Movement for the Reformation (1990), the Democratic Party of Ukraine (1991). From the literary heritage of the writer in the article, the subject of Donetsk region has a fresh interpretation in the context of the current Russian-Ukrainian war. In particular, the poetic collection of Galina Hordasevych "It should dawn" (1986) locates "Donetsk cycle." It shows a feeling of pure delight of beauty and industriousness of people in this region." There is a striking kind of prediction concerning the fate of Donetsk in the Ukrainian history in general and the Eastern Ukraine.

There is an interesting vision of Galina Hordasevych on the interpreting of a symbolic concept "fields irrigated with blood", which acquires a wider meaning and is associated with the image of her native land - Ukraine as a state of war as the worst manifestation of a folly and absurd human-being. During a difficult life, G. Hordasevych was constantly thinking about her country, its people, its past, present and future, and when at midnight on the radio the anthem "Ukraine is still alive " was sounded, she got up (although no one saw it!) and put her hand on the heart. She defended his theory: "the ancient state of Israel was lost because it incurred the death of the prophets." This view is strengthened the surveillance over the life of V. Svidzinsky , Olena Teliga, L. Terehovycha and their works, she emphasized that they actually "programmed" their death to the poems. As a poet, as a man, who believed in the material power of words, its cosmic origin, Galina Hordasevych worried about words with negative energy which could "enable an appropriate space program" that actively "worked" and we, Ukrainian, suffered from the tragic fate of the ancient state of Israel. March 11, 2001 Galina Hordasevych's life ended up prematurely in ancient Lviv, where she had moved from Donetsk in 1990. She found an eternal peace, as she had bequeathed, at the cemetery in her native Kremenets where one of the city schools has been named after her.

Halyna Hordasevych is an optimist, full of love to life, people, native words, Ukraine, talented, honest and courageous, incorruptible and undefeated – is remembered by Emma Babchuk, Lubov Golota, Ivan Dziuba, Natalie Dzyubyshyn-Mace, Svetlana Yovenko Tamara Kolomiets M., D.Pavlychko M. Slaboshpytsky, Les Stepovychka, Halyna Tarasyuk, Mary Trygub, Val. Shevchuk, V. Yavorivsky and many others, who had a talk about this outstanding woman in the history of our culture. So, it is natural to publish a fundamental research of the writer, unpublished diaries and letters, which recorded a lot of interesting facts and events not only about privacy Halyna Hordasevych life but contemporary era of Ukraine, articles (as a talented literary critic and skilled journalist) dispersed over Ukrainian and foreign periodicals.

Keywords: *war, biography, men of the sixties, concept, symbol*

УДК821.161.2:124.4(091)Франко

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ІВАНА ФРАНКА

КОВАЛЬЧУК Наталія Дмитрівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ)

Анотація.*У статті аналізується репрезентація української національної ідеї у творчому доробку І Франка. Стрижнем національної ідеї в ліриці поета є думка про необхідність пробудження національної свідомості кожного українця. У творчості І. Франка (вірші «Наймичка», «Привіт», «Бубнище» та інші). Український народ виступає як велетень сплячий, ув'язнений, але він повинен прокинутись зі сну і порвати пути, які обвивали його тіло. Вирішальні роль в цьому процесі має відіграти інтелігенція.*

Ключові слова: *алегоричні образи, інтелігенція, лірична поезія, національна свідомість українського народу, творчий доробок, українська національна ідея*

Одним із чинників відродження нової, незалежної, вільної України є національна ідея, і це пов'язано передусім з її формотворчим, конструктивно-творчим змістом. Як влучно зазначає Ф. Канак: "Головний сенс і призначення національної ідеї полягає не так у відтворенні наявного, як у визначенні стратегії долання труднощів, з якими зіткнулося національне буття, в окресленні обрисів потрібного і бажаного для нації майбутнього. У цій своїй функції національна ідея духовно наснажує людей у їх намаганнях перетворити національну ідею у реальність [1, с. 41]". Поняття національної ідеї та її зміст на кожному етапі розвитку української культури мають певну специфіку, яка змінюються згідно з історичними трансформаціями. Тому національна ідея має сенс лише в певному культурно-історичному контексті. Суттєве значення українська національна ідея набуває в історії українського визвольного руху наприкінці XIX ─ на початку XX століття.

Творчість видатного українського поета Івана Франка досліджується у науковій літературі в багатьох аспектах. О. Смоленицька досліджує творчість поета в контексті його перекладацької діяльності, поетичному та інтелектуальному потенціалі генія української літератури присвячена робота Є. Маланюка, життя та творчість І. Франка досліджує Р. Горак, осмисленню творчого доробку Івана Франка, як апокрифолога присвячена праця Є. Мельник, європейський контекст творчості поета розглядає О. Забужко.

Метою цієї статті є аналіз української національної ідеї в контексті творчого доробку Івана Франка. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання: показати як у ліриці Івана Франка українська національна ідея виступає як ідея про необхідність пробудження національної свідомості народу; проаналізувати алегоричні образи творчої спадщини поета в контексті екстремальних політичних ситуацій, які дозволять українському народові досягнути свободи; продемонструвати, спираючись на творчість поета, вирішальну роль інтелігенції у пробудженні українського народу.

Надзвичайно важливий, властиво вирішальний етап для зрозуміння національної ідеї в українській культурі пов'язаний з добою національного відродження: кінець XIX ─ початок XX століття. Цей період, як зазначає О. Забужко, характеризується переходом "від "братчиків" до Франка, від "Книг Буття Українського

© Н. Д. Ковальчук,2016

народу “до Мойсея”, тобто від первісної етнічної диференціації через національний месіанізм за зразком християнської сотеріології та “національне поганство”, одним із проявів якого є категоричний імператив “любові до свого рідного” (В. Винниченко), ─ до переведення національної ідеї в площину етико-антропологічну, на рівень екзистенційної проблематики [2, с. 49-50]”.

Людиною, яка втілила в національній ідеї пафос великої та трагічної долі українського народу, був Іван Франко. Саме у франківський період (1863─1905) постає завдання створення української політичної нації. “Але для І. Франка завдання творення української політичної нації не було політичною програмою, а відокремилось як філософсько-антропологічна проблема. Національна спільність є для нього насамперед певним типом свідомості, котра може бути зіставлена зі свідомістю індивідуальною” ─ пише І. Карізька [3, с. 78].

Стрижнем національної ідеї в ліриці І.Франка виступає думка про необхідність пробудження національної свідомості в душі кожного українця. Вона знаходить вираження у його віршах-алегоріях “Наймит” (1876), “Христос і хрест” (1880), “Човен” (1880), “Каменярі” (1878) з циклу “Ехсеїаіог!” збірки “З вершин і низин” та поезії “Бубнище” (1881) з диптиху “Привіт” і “Бубнище”. Жанрова специфіка цих віршів-алегорій визначається поєднанням неоромантичного підходу до моделювання ліричної ситуації та пафосу інакомовлення.

Кожен твір, незалежно від його величини, можна розглядати як складний художній образ конкретної епохи, який з часом змінюється, тобто набуває нових художніх функцій, стає багатозначнішим у змістовому плані. Саме такими є міфи — давньогрецькі про Титанів, Оріона, Лаокоона та біблійний про Самсона. їх образи у поєднанні з фольклорним образом велетня освоювалися І.Франком шляхом інтерполяції їх життєвих моментів у художню систему творів. Найважливіші з них: Бог відступає від народу через його гріхи, тоді він потрапляє в неволю до іншого народу, який стосовно нього чинить злочин. Але кожний злочин має бути покараний, і народ має звільнитися від неволі. Християнська ідея Божого покарання і прощення знаходить естетичне вирішення через алегоричний образ велетня, що уособлює український народ. Це може бути велетень сплячий, зв'язаний, але він повинен прокинутися зі сну і порвати пута, які обвили його тіло.

Жанрова концепція вірша І. Франка “Наймит” пов'язана з наскрізним алегоричним образом одвічного трудівника, під яким розуміється поневолений український народ. Підкреслюючи його глибокий патріотичний зміст, О.Бойко пише: “Це гімн безсмертним творчим силам українського народу, його нездоланному волелюбному духу, в ньому звучить певність у його щасливому майбутньому [4, с. 28]”. Сюжет вірша має психологічно вмотивовану послідовність, що пов'язана з його поділом на три частини. У першій з великою любов'ю змальовується образ простого наймита-селянина, що тяжкою працею заробляє собі “кусник хліба”, та в його серці з туги звучить пісня і в ній відчутний “грім страшний”, що “здалека гримить”. Наймит любить землю і байдужий до того, що він трудиться заради “добра чужого”. У другій частині образ наймита переростає в образ цілого українського народу, якому довелося пройти через тяжкі випробування історії: “татарське лихоліття”, “панщини ярмо”, але одвічно у ньому живе “надія краща”, його рятує “любов до рідних нив”. Він, “мов велетень той давній”, хоч і був повалений на землю, знову “вставав у боротьбі”. І третя частина вірша — це звертання до велетня із закликом орати й співати. Цей велетень усе переможе і стане вільним, оратиме свій власний лан і буде паном у своєму краї. Як бачимо, зміст образу велетня розкривається в новому історико-політичному контексті.

Алегоричний образ велетня зустрічається і в інших віршах І.Франка. Красі рідного Підгір'я присвячений його диптих “Привіт” і “Бубнище”, у другій частині якого змальовується образ велета — гори Бубнище. її могутня постать, що піднімається освітлена ранковим сонячним промінням, стає уособленням цілого краю. Сонячний промінь, що намагається заглянути через діру, пророблену ворогами, у серце велета, побачить там “мислі відвічні”, “дії страшні”, “застиглі в холодній, скалистій стіні”. Автор створює ситуацію недомовок: не розкриває, що означають ці “мислі відвічні”, “дії страшні”, вони “застиглі” лише до певного часу, тому жахаючою є їх сила. Містичний образ гори Бубнище пов'язаним із народними легендами і спрямований на створення асоціативної єдності між вільнолюбивим духом народу і його тимчасовим безсиллям.

Обидва алегоричні вірші з образом велета різняться сюжетом і творять глибоке за значенням розуміння історичної долі українського народу та спрямовані на виховання національної гідності.

У вірші І.Франка “Христос і хрест” жанрова концепція виступає у зв'язку з біблійною алегорією, спрямованою на реалії поетової сучасності. Його сюжет визначається психологічним паралелізмом. З дерев'яного хреста, що знаходився на полі край дороги, впало, внаслідок того, що прогнили цвяхи, розп'яття Ісуса Христа. І тут чиїсь побожні руки з-поміж квітів знову підняли його на хрест, перев'язавши перевеслом з соломи. На перший погляд в цьому виявляється пошана і турботливе ставлення людей до Спасителя. І.Франко подає своє тлумачення цієї історії: коли образ Ісуса Христа стає виразником волі для українського народу, тоді його знову намагаються розіп'яти: “І хоч брехні перевеслом прив'язати до хреста [5, с. 65]”. У вірші І.Франка викривається фарисейство тих, хто під личиною побожності, тобто прихильності до інтересів народу, намагається втримати його в неволі.

Образи човна і розбурханого моря в епоху романтизму були виразниками філософської ідеї неминучої лихої долі людини. І.Франко у своєму вірші “Човен” також звертається до популярних образів човна, хвилі і бурі. Ці алегоричні образи визначають жанрову концепцію вірша. Його сюжет виникає завдяки діалогу ніж персоніфікованими образами човна і хвилі і має форму наставляння, яке йде від хвилі і спрямоване до зневіреного у своєму майбутньому човна. Характеризуючи вірш, О.Кисельов пише: “Багато плавців загине у морській безодні, але багатьом вдасться допливти до своєї мети. Треба тільки не блукати безцільно по океану, а твердо знати, де ця мета, і сміливо простувати до неї [6, с. 151]”. У переносному розумінні нарація, що йде від автора, може стосуватися всього українського народу:

“Таж не все бурхає море, тихеє бува часті І її

Таж і в бурю не всі човни гинуть — і тим ся ти потіш!

А хто знає, може, в бурю іменно спасешся ти?

Може, іменно тобі ся вдасть до цілі доплисти [7, с. 66]”.

У вірші під алегоричним образом бурі можна розуміти якусь екстремальну політичну ситуацію (революцію, війну), завдяки якій український народ зможе досягти своєї мети — здобути свободу.

С.Єфремов писав: “Єсть у Франка чудова змістом поезія “Каменярі”, а в ній говорить автор про людей, що з власної волі закували себе в кайдани повинносте й борються з темною силою сьогочасного ладу, висловленого тут в образі твердої скелі, щоб кращу людям будучину завоювати [8, с. 162]”. Про джерела й обставини, що спричинили появу вірша, І.Франко писав: “Поемка "Каменярі” — се алегоричний образ громади працівників, що спільною важкою працею ламають скелю для промощення дороги. В основі сеї теми лежали конкретні враження робітників, шо товкли каміння на дорозі (пор. моє оповідання “Вугляр” і оповідання про пробивання

залізничного тунелю в Карпатах біля Дуклі). В поемці, як і слід у алегорії, не означено ані часу, ані місця, але цілу акцію представлено як сонне видіння. Вона написана навмисно досить важким стилем, аби викликати зразу пригнобляюче, а потім освободжаюче враження [9, с. 12]". М. Возняк припускав, що вірш І.Франка "Каменярі" був "написаний під враженням брукування вулиці Кляйнівської [10, с. 115]". Більшість же дослідників творчості поета схиляються до думки, що поштовхом до виникнення твору послужили конкретні життєві враження й особисті переживання, пов'язані із загальнополітичною обстановкою в Австро-Угорській імперії і зокрема в Галичині, а також із засвоєнням і пропагандою поетом ідей західноєвропейського робітничого руху. Одначе, як на наш погляд, аспекти цієї проблеми виходять за вказані межі і мають всеохопні та глибокі корені, що приховуються в традиціях і тенденціях розвитку як української літератури в цілом\. так і специфіки творчості самого І.Франка.

Жанрова концепція вірша твориться наскрізним у ньому алегоричним образом каменярів. 1901 року І.Франко опублікував у "Літературно-науковому вістнику" працю "З остатніх десятиліть XIX в.", яка була начебто своєрідним завершенням його монографії "Нарис історії українсько-руської літератури", що охоплювала період від її зародження до 1890 року. У ній І.Франко використовує один із популярних сюжетів старої української літератури про "безбожних гогів і магогів" та подає своє тлумачення до нього, з допомогою якого характеризує стан українського національного відродження. Це вставне оповідання в науковій праці дослідника має ознаки параболи. У її основі лежить відповідний епізод з давньохристиянського роману "Александрія" про гогів і магогів, яких Александр Македонський загнав за високі скелі, відгородив їх високою залізною стіною і які колись проб'ються крізь них і захоплять увесь світ. Цей мандрівний сюжет знайшов велике поширення у фольклорі та художній літературі народів Європи й Азії. Існує асоціативний зв'язок між образами і сюжетом вірша І. Франка "Каменярі" та історією про гогів і магогів з "Александрії". Як і в давньому творі, у вірші І.Франка ми бачимо тисячі проклятих цілим світом невільних, але одержимих спільністю ідеї людей, що хочуть розбити власними руками перешкоду на шляху до свободи.

Віра у світовий поступ, у щастя всіх народів і самовіддана праця заради цього в І.Франка поєднувалася з думкою про здобуття волі і незалежності народом України, про його достойне місце серед народів світової співдружності. Загальнолюдський за змістом пафос вірша І.Франка "Каменяр" спрямований на пробудження національної свідомості українського народу, без якої досягнення цієї мети є надзвичайно важкою справою. Саме вставна парабола про гогів і магогів зі статті І.Франка "З остатніх десятиліть XIX в." дає нам можливість проникнути у задум автора "Каменярів". Пояснюючи наведений приклад про гогів і магогів, І.Франко ніби накладає описані в ньому події на сучасне йому суспільно-політичне життя. Він пише: "Історія нашого українського національного руху в останніх двох десятиліттях пригадує нам образ того заклепаного народу, змушеного пробивати велику, віковічну скалу, яка ділить його від свобідних, повноправних, цивілізованих націй, а при тім позбавленого найважливішого знаряду для сієї праці — заліза, себто національної свідомості, почуття солідарності і не відлучного від неї почуття сили і З віри в остаточний успіх [11, с. 510]". Звідси, робить автор висновок, і ті біди, що звалюються» на голови як окремих людей, так і народу в цілому.

Привертає до себе увагу одна деталь з вірша І.Франка: містичний голос, що падає згори на каменярів і примушує їх до наполегливої праці. В "Александрії" наскрізною у розповідях про гогів і магогів є думка про волю Бога, згідно з якою їм відведена певна роль у світовій історії, у вірші І.Франка з допомогою "сильного

голосу", що "згори гримить", передана ідея неминучості здобуття народом України волі:

"Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносіть і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбить [12, с. 66]".

Саме тому вірш має оптимістичне закінчення і хоч каменярі без належної підтримки та розуміння їхньої боротьби приречені на загибель, це — "щасливі жертви", бо вони добровільно обрали свій шлях, знаючи, що переможе правда, а з нею у їх рідний край прийде воля і добробут.

Провідною у цих віршах-алегоріях І.Франка виступає національна ідея, що розкривається через визначення шляхів пробудження політичної активності українського народу заради утворення ним власної держави. Національна свідомість розуміється у них як рушійна сила поступу.

І. Франко найбільш характерно для кінця XIX століття відобразив процеси "емансипації людської одиниці [13, с. 326]". Він передбачав, що зміни, які мають статися на зламі століть, повинні бути глобальними і що доля України цілком залежить від того, наскільки вона буде готова до них. Він вважав, що вирішальну роль покликана відіграти інтелігенція. "Перед українською інтелігенцією відкриваються тепер при свобідніших формах життя в Росії величезна дійова задача — витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних набутків, без яких сьогодні жодна нація і жодний, хоч і як сильна, держава не може состоятися [340, с. 404]"

І. Франко, вихований "фаустівською культурою", у своїх творах розглядає проблему взаємодії героя і маси, у поемах "Святий Валентин", "Цар і аскет", "Смерть Каїна", "Іван Вишенський", "Похорон", "Мойсей". При тому народ виступає як маса, на яку спрямована певна активність і для пробудження якого потрібен герой, який своєю пасіонарною жертвою повинен витворити з мас українську націю. Найбільш репрезентативним твором, в якому цю ідею розвинуто, є поема "Мойсей". Смерть Мойсея виступила тим рішучим пасіонарним поштовхом, який викристалізував з маси народу народ-творець. Саме в цьому сенсі слід розуміти Мойсеєву заяву про те, що Ізраїль піде "у мандрівку століть з печаттю його "мойсеєвого духу".

Таким чином, українська національна ідея становить основний смисл життя і творчості І. Франка. У ній поєдналися любов до свого народу, мови, рідної землі, заперечення монархічної влади, викрита політичних утисків, спрямованих проти покращення економічного і культурного рівня т: боротьба за усвідомлення права українців на свою державу і рівні стосунки з іншими народами І.Франко вірив у те, що поганий стан у будь-якій галузі життя українського народу можна змінити на краще завдяки наполегливій праці. Ці поступовські погляди поета відбивають традиції розвитку української суспільно-політичної думки та впливи західноєвропейських гуманістичних учень.

Список літератури

1. Канак Ф. Національна ідея та її втілення / Ф. Канак // Розбудова держави. – 1998, № 7-8. – С. 40-47

2. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст / О. Забужко// К.: Наукова думка, 1992. – 116 с.

3. Карізька І. О. Культурні основи життєдіяльності нації / І. О. Карізька // Феномен нації: основи життєдіяльності. – К.: Знання, 1998. – С. 77-83
4. Бойко О. Поезія боротьби (Лірика: збірка І. Франка «З вершин низин») / О. Бойко // К.: Держлітвидав, 1958. – 180 с.
5. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. /І. Франко// Т.2. – К.: Наукова думка, 1976. – 543 с.
6. Білецький О. І. Життя і творчість І. Франка / О. І. Білецький, І. Басс, О. І. Кисельов // К.: вид-во АН УРСР, 1958. – 357 с.
7. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. /І. Франко// Т.2. – К.: Наукова думка, 1976. – 543 с.
8. Єфремов С. Іван Франко. Критично-біографічний нарис / С. Єфремов // К.: Слово, 1926. – 256 с.
9. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. /І. Франко// Т.40. – К.: Наукова думка, 1976. – 704 с.
10. Возняк М. Велетень думки і праці: шлях життя і боротьби Івана Франка /М. Возняк// К.: Держлітвидав УРСР, 1956. – 403 с.
11. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. /І. Франко// Т.45. – К.: Наукова думка, 1976. – 704 с.
12. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. /І. Франко// Т.2. – К.: Наукова думка, 1976. – 543 с.
13. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. /І. Франко// Т.45. – К.: Наукова думка, 1976. – 704 с.
14. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. /І. Франко// Т.45. – К.: Наукова думка, 1976. – 704 с.

References

1. Kanak F. Natsionalna ideia ta yii vtilennia / F. Kanak // Rozbudova derzhavy. – 1998, № 7-8. – S. 40-47
2. Zabuzhko O. Filosofiia ukrainskoi idei ta yevropeiskyi kontekst / O. Zabuzhko// K.: Naukova dumka, 1992. – 116 s.
3. Karizka I. O. Kulturni osnovy zhyttiediialnosti natsii / I. O. Karizka // Fenomen natsii: osnovy zhyttiediialnosti. – K.: Znannia, 1998. – S. 77-83
4. Boiko O. Poeziia borotby (Liryka: zbirka I. Franka «Z vershyn nyzyn») / O. Boiko // K.: Derzhlitvydav, 1958. – 180 s.
5. Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. /I. Franko// T.2. – K.: Naukova dumka, 1976. – 543 s.
6. Biletskyi O. I. Zhyttia i tvorchist I. Franka / O. I. Biletskyi, I. Bass, O. I. Kyselov // K.: vyd-vo AN URSR, 1958. – 357 s.
7. Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. /I. Franko// T.2. – K.: Naukova dumka, 1976. – 543 s.
8. Iefremov S. Ivan Franko. Krytychno-biohrafichnyi narys / S. Yefremov // K.: Slovo, 1926. – 256 s.
9. Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. /I. Franko// T.40. – K.: Naukova dumka, 1976. – 704 s.
10. Vozniak M. Veleten dumky i pratsi: shliakh zhyttia i borotby Ivana Franka /M. Vozniak// K.: Derzhlitvydav URSR, 1956. – 403 s.
11. Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. /I. Franko// T.45. – K.: Naukova dumka, 1976. – 704 s.
12. Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. /I. Franko// T.2. – K.: Naukova dumka, 1976. – 543 s.
13. Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. /I. Franko// T.45. – K.: Naukova dumka, 1976. – 704 s.
14. Franko I. Zibr. tv.: U 50 t. /I. Franko// T.45. – K.: Naukova dumka, 1976. – 704 s.

Аннотация. *В статье анализируется репрезентация украинской национальной идеи в творчестве И Франка. Основой национальной идеей в лирике поэта есть мысль о необходимости пробуждения национального сознания каждого украинца. В творчестве И. Франка (стихотворения «Наймичка», «Привіт», «Бубнище» и других). Украинский народ выступает как богатырь спящий, заключённый, но он должен освободиться от сна и порвать путы, которые обвивали его тело. Решающую роль в этом процесе должна сыграть интеллигенция.*

Ключевые слова: *аллегорические образы, интеллигенция, лирическая поэзия, национальное сознание украинского народа, творчество, украинская национальная идея*

Abstract. *In the article the representation of the Ukrainian national idea in Ivan Franko praxis is analyzed. A core of the national idea in his lyrics is the idea of the necessity of revival of the national identity of every Ukrainian. In the I: Franko's works (poems "Naymychka","Pryvit", "Bubnysche" and others). Ukrainian people is represented as sleeping giant which has to get up and break the chains which twined his body. The final role of this process should play the intelligence. The hope of the world progress, of happiness of every nation and work for it were linked with idea of independence of Ukrainian people.*

Every Ivan Franko's work could be regarded as an image of the concrete epoch which has a lot of artistic functions. These images are represented in myths about ancient Greek giants, biblical image of Samson etc. A very important stage for understanding of the Ukrainian culture is linked with the epoch of the Ukrainian national renaissance. We've are talking about the end of the 19th and the beginning of the 20th century. This period is characterized by the transformation of the ethical differentiation through the messianism, in which Christian soteriology is an example and through national paganism, one of example of the categorical imperative. In this context man is an incarnation of the national idea of the Ukrainian people. As it's commonly known the Ukrainian story has many tragic episodes. This fact has been clearly revealed in Ivan Franko's philosophic-anthropological review.

Keywords: *allegoric images, intelligentsia, lyric poetry, national consciousness of the Ukrainian people, creative contribution, Ukrainian national idea*

УДК 821.161,2-1.09:172.15(093,3) Шевченко

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 1845 РОКУ

КОРПАНЮК Микола Павлович, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури та методики навчання імені М. Максимовича Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди (м. Переяслав-Хмельницький)

Анотація. *У розвідці проаналізована ідейно-тематична, художньо-образна та національно-патріотична новизна поетичної творчості Тараса Шевченка в 1845 році та її вплив на долю поета, суспільно-політичний визвольний рух українців.*

Ключові слова: *Тарас Шевченко, 1845 рік, громадянсько-політичні мотиви, жанри, образи думки, колоніального зла, українців*

Тридцятиоднорічний Тарас, мандруючи Лівобережжям гетьманським у 1845 році, зустрічаючись з бажаними і небажаними людьми в дідицьких маєтках, містах, селах, дивився на світ і на себе в ньому зрілим поглядом, в якому переплелися власний життєвий, творчий, освітній досвід із завданнями «народного поета, в особі якого, в його думах, втілилося все найкраще» [1; с. 76], як свідчить його приятель Андрій Козачковський.

Мандрівка ця, напевне, за задумом поета, бачилася не лише своєрідним звітом перед цікавими до його долі краянами про набутий ним соціальний статус «вільного художника», нові здобутки як поета й національного авторитета, але й пошуки власної подальшої «долі» – місця праці/служби, можливої подружньої пари та заодне й прискіпливе вивчення суспільних поглядів у представників різних соціальних станів, промацування їхніх думок, настроїв про українські справи задля вироблення власної стратегії на подальші життя, творчість не на основі спогадів, вражень, висловлюваних отам, на чужині, коли все рідне бачиться й сприймається з

© М. П. Корпанюк, 2016

нальотом туги, почуттєвості, радості, романтично, сентиментально, а тут, на рідній землі, в оточенні свого люду: нещасливого селянства, ліберальної чи жорстокої в кріпосництві шляхти, національно свідомого чи помосковленого міщанства.

У посланні **«До Основ'яненка»** (1839 р.) молодий Тарас, шануючи авторитет попередника як визначного національного письменника, намацуючи власний шлях у літературі, допитувався:

Чи так, батьку отамане?!
Чи правду співаю?
Ех, якби-то… [9; с. 53].

Сьогодні ж, у 1845 році, як свідчить А. Козачковський, визнання його «батьком» нації заслужене не лише посеред переяславської інтелігенції, а в усеукраїнському рівні, бо під час розмов «я дивувався його розвитку і різноманітності його знань, які давали щовечора новий привід для розмови» [1; с. 77]. Та найпереконливішими є думки самого Тараса, висловлені в той час у Козинцях*: «Яке гарне буття поета, якби він міг бути тільки поетом і не громадянином».*

Вони, ці думки, увиразнюють поетові наміри, тематику, проблематику, ідейну спрямованість збірки **«Три літа»**, яку поет заповнив на засадах романтично-реалістичної естетики творами яскраво вираженого громадсько-політичного змісту з новими акцентами соціального, національного, духовного, синівсько-провідницького звучання. Збірка заповнена архетипними, глибокозмістовними, національно-загостреними образами, котрі засвідчують повернення Вкраїни та українців, загнаних московськими колонізаторами в азійську глухомань, в європейсько-всеслов'янський культурно-політичний простір, незабаром оприявнений в програмі та намірах діяльності опозиційного Кирило-Методіївського братства, дітища наших романтиків-державників.

Висловлені поетом ідейно-світоглядні максими **«Нема раю на всій землі»** у ліричному вірші **«Не завидуй багатому»** та **«Оженись на вольній волі, // На козацькій долі»**, у творі **«Не женися на багатій»**, написаних у Миргороді цього року, – це його програма творчих дій на найближчий час, котра вимагала порушувати в нових своїх віршах, поемах дразливі, болісні теми з минулого буття Вкраїни, спрямовувати їх ідейно-проблемний зміст у сучасність і ворохобити, пробуджувати сумління, пам'ять небайдужих українців різних станів для аналізу причин історичного програшу нації московитам, власної вини в цьому програші та опрацювання методів, засобів і шляхів подолання кріпацько-сколонізованого стану. Це – композиційний вступ, пролог до обміркованої збірки.

Йдучи за академічною хронологією ліричних і ліро-епічних творів, написаних у 1845 році, бачимо не лише добре обдуману поетом концепцію власної творчості на цей рік, але й мистецьки та психологічно мотивовану за канонічними законами композицію, в якій чергуються історія з сучасністю, сучасне з майбутнім, вічне з плинним і завершується оприлюдненням власної історичної місії пророка у медитації **«Як умру, то поховайте…»**.

Поеми історичної тематики **«Єретик», «Невольник», «Великий льох»** – кожна по-своєму розкривають спільну тему – ворожості людині загарбництва колонізаторів, розкривається їхня руйнівна суть і потреба великої сили волі нашому народові, щоб вести боротьбу з ворогом. В образі Івана Гуса з «Єретика» поет втілив ідею необхідності свідомого гартування й жертовності політично-духовних провідників національно-визвольного руху в боротьбі з колонізаторами, власного прикладу, котрий буде підхоплений послідовниками, як Яном Жижкою в Чехії.

Монументальний образ чеського духовного провідника, повсталого проти ватикансько-німецької змови в оборону свого народу уособлює силу впливу чеських будителів, очолених П. Шафариком і Г. Ганкою, в 1830-х роках на пробудження інтелігенції слов'янських сколонізованих народів. У посвяті «Шафарикові» Т. Шевченко, відзначаючи непроминущу роль внеску цього вченого у національно-визвольний рух слов'янів, приєднується своєю поемою до нього:

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лепту-думу немудрую
Про чеха святого…
…..А я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі слов'яне стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І єретиками
Отакими, як Константцький
Єретик великий! [9; с. 200].

(Церковний термін «єретик» Т. Шевченко вживає в новому, політичному, контексті, розуміючи під ним борця з колонізаторами за визволення загарбаних народів).

Архетипні **образи вогонь, іскра, сонце, правда, Бог, син, молитва, кров, діти, день, слов'яни** наповнюють поему ідеєю боротьби як святого обов'язку справжніх синів Батьківщини в битвах з ворогами. Поет закликає Всевишнього дати наснагу, віру та підтримку:

… Благослови
На месть і на муки,
Благослови мої, Боже,
Нетвердії руки! [9; с. 201].

Він, проаналізувавши минуле й сучасне життя нашого народу, його історію боротьби з ворогами, сучасні настрої певен:

А в попелі тліє
Іскра огню великого.
Тліє, не вгасає,
Жде підпалу, як той месник,
Часу дожидає [9; с. 199],

бо до нас вдерлися непрошені сусіди:

…люті звірі
Прийшли в овніх шкурах
І пазурі розпустили…
Ні гори, ні мури
Не сховають. Розіллється
Червонеє море
Крові! Крові дітей ваших [9; с. 205].

Ідейне спрямування та зміст поеми «Єретик» висувають у творах з національної тематики наперед образ **думи**, в якому сфокусована потужна різнобічна розумова й мистецька праця письменника. У ліро-епічній історичній поемі «Сліпий»/«Невольник» вона, дума, **«пречиста»**, **«молодая»**, **«зоря досвітняя»**, **«тихий світ»**, цебто духовно глибинна, бажана, вилеліяна й наснажуюча вкраїнців.

Протиставляючи образ вільної Вкраїни, заможньої, працьовитої, побожної, шляхетної, втіленої в образі родини старого козака, в якій панують ідилійні стосунки між батьком і дітьми, виконується обов'язок козацької служби в обороні Батьківщини, автор протиставляє їй, вільній, зруйновану Московською імперією в добу Єкатерини II спаралізовану Вкраїну в образі сліпого отамана курінного Степана. Поет психологічно мотивовано на тлі родинної злагоди, любові, характерної вкраїнцям, зображує причини трагедії нації: колаборантство частини козацької старшини, очоленої гетьманом К. Розумовським, православного духівництва, котрі за дворянський стан і царські чини зрадили й запродали Вкраїну Московії. Як наслідок, дії цариці спрямовані не лише на зруйнування Січі, але й нищення всього українського, де

… степи запорозькі
Тоді поділили
І панам на Україні
Люд закріпостили.
Як Кирило з старшинами
Пудром осипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали [9; с. 219].

Трагічно-величний образ осліпленого отамана Степана за силою свого духовно-ідейного наповнення зрідні **образові державно-політичної руїни**, вчиненої колонізаторами в Гетьманщині та Запоріжжі, та саркастичному **образові причини** краху – зраді гетьмана, його оточення. Над цими образами поет зображує запанований **образ колонізатора**:

Ляхи були, усе взяли,
Кров повипивали!..
А москалі і світ Божий
В путо закували [9; с.219].

Романтично-трагічні байронівські картини цієї поеми натхненні національним, героїчним епосом Козацької доби, ставлять у центр оповіді Т. Шевченка не події, а осіб. Його «історичний антропоцентризм» [6; с. 180] побудований на націоцентризмі, бо письменник-філософ своїми творами, усупереч колоніальному нищенню, стверджує: українська нація має майбутнє [7; с. 177] заради якого він живе, творить художньо і діє громадськи й політично.

Шевченкове національне пророкування цього періоду творчості – періоду «Трьох літ» – етично-естетичне, бо він розуміє, що доки не пробудить в збайдужілих душах і головах українців національну гідність, історичні пам'ять і свідомість, доти чекати від них зриву проти ворога-колонізатора дарма. Тому він наповнює ліричні, ліро-епічні твори романтично-елегійними образами, картинами, спрямованими на ошляхетнення читача/слухача, пригортання його до своїх думок. Ідеально-цнотливі образи старого козака, батька Степана та Ярини, чиста теплінь їхніх стосунків – це проекція в майбутнє життя вільної нації, побудоване на родинній гармонії, зображеній в перлині **«Садок вишневий коло хати».**

Алегорична поема **«Великий льох»**, названа поетом містерією, написана на засадах бароково-романтичної поетики із використанням фольклорного потрійного повтору в образній структурі, насиченні твору образами-символами, алегоріями. Три ворони символізують найважчі гріхи трьох народів – українців, росіян, поляків. Поведінка найстаршої ворони – української – найбільшої грішниці-руйнівниці; її монологи розкривають прислужницько-зрадливу діяльність перевертнів –

москвофілів, які ревно догоджають колонізаторам, викорчовуючи все здорове на рідній землі. Її зверхнє ставлення до польської та російської ворон, ненависть до слухів про появу нового Гонти-визволителя увиразнює демонізм зрадників, які задля самоутвердження та самозвеличення йдуть на найпідліші крайнощі.

Поет воронам – плодам сколонізованої сили волі народу – протиставляє три душі українських дівчат, які ненароком спричинилися до послуг Б. Хмельницькому (перша), Петрові І (друга), усміхнулась Єкатерині ІІ (третя), в час їхньої протиукраїнської дії й від усвідомлення скоєного гріха загинули. Допомога людині, що стала на необдумано-ворожий шлях, ворогові, пошанування їх – це смертельний гріх, отрута для рідного єства, котра спричинює винародовлення нації, представлене в творі образами трьох лірників.

У національному романтизмі, в т.ч. і у віршованій творчості Т. Шевченка, **бандура, кобза, кобзар** є образами-символами національного духовного безсмертя, самобутності, розвитку. Зображені в поемі лірники – це, як казав С. Смаль-Стоцький, «українське духове каліцтво», виражене в колоніальних умовах за допомогою своїх Іванів-яничарів. Образ московського ісправника-археолога, шукача скарбів Б. Хмельницького, в поемі символізує ненаситну грабіжницьку суть і політику царизму в Україні, котра заповзято викорчовує все наше безсмертно-засадниче національне, символічно заховане у «великому льосі», недоступному їм, затаєному в найсокровенніших комірках українських душ – джерела національної нескорености:

…Так сміються ж з України
Стороннії люди!
Не смійтеся, чужі люде!
Церков – домовина
Розвалиться…і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!... [9; с. 233].

Використані в поемі архетипні образи **України, пограбованої москалями, зруйнованої столиці Батурина, кайданів, скелета предка, цариці – вовчиці, Б. Хмельницького** зосереджують увагу читача на трагічному історичному шляху нації, держави, розпочатому з Переяслава 1654 р. й увінчаного образами **недорік-лірників**, які замість гартувати силу волі українців, «прилаштувалися» біля москаля-ісправника.

Вірші-звернення до Великого Богдана в епілозі поеми, як вважає М. Шкандрій, унаочнюють думку поета, що народ, залишений Богом, стає посміховищем, ганебним прикладом для інших [10; с. 235], з чим він, Тарас Шевченко, як показує його подальша творчість, змиритися не міг.

Якщо в соціально-побутовій поемі **«Наймичка»** Шевченко створює глибоко мотивований образ матері-страдниці, жертви розпусти московських офіцерів на їхніх стоянках у селах, яка спокутує свій гріх доглядом сина з обов'язку наймички, то в ліричній поемі **«Кавказ»** його протиколоніальна риторика досягла загостреного публіцистичного втілення, висловленого афористичним художнім стилем. Викриваючи великодержавний російський світський та церковний імперіалізм, поет руйнує офіційне лицемірство, нав'язуване цими колонізаторами завойованим і незавойованим народам. Як казав І. Франко, «Кавказ» – «огниста інвектива проти «темного царства»» [5; с. 137]. Архетипний образ **Прометея** виражає «цілий народ»

(Д. Чижевський), «людськість» (І. Франко), а **Орла** – «тиранство» московське (І. Франко).

Малюючи красу природи Кавказу як виразницю духу гірських народів, поет протиставляє їх світові брехні та облуди завойовників, які в своїх планах світового панування (теорії ІІІ Риму) навіть приватизували Бога, як нібито спільника їхнього загарбництва. У цьому творі поет (із засад позацензурної літератури) викриває **московського бога війни**, приєднавшись словом до боротьби кавказців. Хоча його викривальна сатира «лірична» (Ю. Івакін), але вона вражаюча у викритті трубадурів московського імперіалізму та їхніх «патентованих» російських співців-поетів і московського православного духівництва, котре надихає імперію на завойовницькі злочини.

Змальовуючи героїчну визвольно-оборонну військову боротьбу кавказців з агресором, Тарас Шевченко не може змиритися з фактами загибелі українських інтелектуалів, вояків у царському війську на боці загарбника. Смерть Якова де Бальмена – надто дорога плата за задоволення хижацької імперсько-завойовницької політики Московії. Він відверто наголошує:

…Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту [9; с. 249].

Реальні факти, що лягли в сюжет поеми, зумовлюють його у викривальних інвективах використовувати сарказм для зображення претензійного псевдоцивілізованого руху московського суспільства, котре всюди сіє розбрат, несе руїну, вбивства, загарбництво. Як пише Євген Маланюк, у «Кавказі» Шевченко «дає геніальну аналізу психології російського імперіалізму» – «нам тільки сакля очі коле: чого вона стоїть у вас, не нами дана» [2; с. 41]. Сарказм поета у висміюванні самовпевнених російських імператорів відтворений «словами-батогами, словами-блискавками» [3; с. 67]:

…Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
Слава [9; с. 247].

Ця тирада протистоїть величанню в наступних рядках поеми борців із завойовниками:

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті.
І Вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає! [9; с. 247].

Створена Тарасом Шевченком психологічно наснажена картина-протиставлення великого, святого й нікчемно-бісівського, думок-роздумів і думок-засуджень, обов'язку – честі оборонців і ганьби завойовників, відкритості господарів і лукавства агресорів викликають не лише ненависть до московських імперіалістів, але й запам'ятовуються як дійсно інтернаціональний демократизм поета.

Архетипні образи в поемі **душі, волі, правди, кровавих рік, боротьби, Бога, брата, Прометея, Якова де Бальмена** увиразнюють основну думку автора: оборона, свобода, боротьба за неї з кожним ворогом – святий обов'язок людини, українців зокрема. Знеславлене в поемі пристосуванство «од молдованина до

фінна» поет вважає джерелом агресивної політики московських імпералістів, тому для їх викриття не шкодує мотивованих логічних і психологічних мікрокартин і мікрообразів.

Лірична поема-послання **«І мертвим, і живим…»** розгортає тему, опрацьовану Г. Сковородою в притчі «Убогий жайворонок», на сучасному Шевченкові матеріалі, зібраному, обдуманому під час мандрівки Полтавщиною в 1845 році. Він усвідомлював, що без приєднання до націєтворчої, визвольної боротьби нашої шляхти, освіченої, демократично і патріотично спрямованої, успіху в цій благородній справі не буде. Тому весь запал свого болю-гніву спрямовує проти колоніальної, проти української панської пихатості на обґрунтування та відверте викриття її, нашої зрадливої шляхти, винної в цих національних бідах. Тонко й напористо вживана автором іронія допомагає йому створити монументальний образ свого панства як затятого ворога простого нашого народу, лицемірних перевертнів і прислужників колонізаторів. Малюючи такі ж монументальні **образи краси Батьківщини, страждань селянських, розуму, мудрості,** поет зосереджує увагу на психологічній мотивації плебейсько-міщухівських традицій серед українського панства, котре, цураючись усього рідного, женеться за чужим, модним сьогодні, але не засвоює чуже розумне. Тому притаманна йому, цьому відчуженому панству, фортельно-здирницька психологія, прикрита вдалою вченістю, культурністю, національною чужістю-глухотою, псевдовірою якраз і є основною причиною їхньої жорстокості до «найменшого брата».

Ця національна трагедія, утверджена в другій половині XVI ст., коли значна частина нашого панства спольщилася, особливого розмаху досягла в середині – другій половині XVIII ст., в добу Єкатерини II.

У посвяті Федорові Диському до притчі «Убогий Жайворонок» Г. Сковорода зазначає, що «Велеросія» називає українців «тетерваками». Й іронізує: «Чего же стыдиться! Тетервак вѣдь есть птица глупа, но не злобива» [4; с.199]. Героя твору **тетервака** називає **Салаконом** («лицемѣрствующаго богатством фастуна. Сих лицемѣров преисполнен мір») [11; с. 120]. Тетерваками письменник називав вихованих чужинцями-гувернерами панських дітей в зневазі до всього українського, до свого народу, але спритних обдирати його та в пошуках вигоди.

Такого тетервака зобразив І. Котляревський в образі Финтика у водевілі «Москаль-чарівник».

Тарас Шевченко в поемі **«І мертвим, і живим…»** усвідомлює, що без загальнонаціональної злагоди, об'єднання, братання, втілених в архетипних образах **серця, руїни, краю, своєї хати, своєї правди, сили волі, мудрості, закованих людей, освіченості, кайданів, слави, братів, батьків, України,** національного відродження, а через нього й визволення – не досягнути. Цим твором, зверненим до багатого матеріально, але недолугого національно, духовно, панства, заради майбутнього, спільного й радісного, він повторює глибокопатріотичний заклик, що перегукується із закликом ще з початку XVII ст. Мелетія Смотрицького через образ Церкви-Батьківщини в плачі-голосінні «Треносі», об'єднатися всім станам суспільства.

Розраховуючи на те, що читачі поеми-послання повинні добре задуматися над її змістом та метою появи, автор закликає адресатів зосередитися над основними ідейними посилами твору, оформленими в структуру крилатих виразів: «Полюбіте щирим серцем // Велику руїну»; «У чужому краю // Не шукайте, не питайте // Того, що немає // І на небі»; «В своїй хаті своя правда // І сила, і воля»; «…і премудрих // Немудрі одурять»; «Прочитайте знову // Тую славу»; «Доборолась Україна // До

самого краю»; «…буде // Материна добра плата»; «Розпадеться луда // На очах ваших неситих»; «Обніміте ж, брати мої, // Найменшого брата»; «І чужому научайтесь // й свого не цурайтесь», тощо.

Своєю політично-філософською, патріотичною наснаженістю поема вигранює центральний образ твору – **оповідача – трибуна, сина нації**, емоційно спресованого вибуховим праведним **гнівом-засторогою**, котрий розуміє, що Україна зависла над прірвою національного небуття, перед якою в усій жорстокій реальності постало гамлетівське «бути чи не бути?» і він, її син – митець, який кожним нервом відчуває фатальність часу, не може, не має права відверто-гостро не відповісти на цей виклик.

Образ **автора-пророка** в цій поемі увиразнюються образами інтелектуальної сфери: **думок, емоцій, почуттів, роздумів, застережень, нагадувань, висновків, закликів**, які в сукупності творять всебічно обґрунтоване, логічно й психологічно мотивоване послання, котрому випала честь бути рушійним джерелом у розвиткові національно-визвольного руху вкраїнців у XIX столітті.

До поеми прикута увага митців різних видів мистецтва, дослідників. Її позацензурність дозволила авторові сповна розкрити свій духовно-патріотичний потенціал, заявити однозначно про життєво-політичний вибір, окреслити його, вибору, мету: воля національна, воля соціальна, визволення Вкраїни з-під колоніальної (політичної, економічної, культурно-освітньої, релігійної) залежності.

Про Шевченкове пророцтво в цій поемі ведуть мову Є. Кирилюк, О. Пріцак, Ю. Луцький. А Л. Новиченко звертає увагу на те, що пошуки поетом засобів увиразнення своїх думок у поемах «Кавказ» та «І мертвим, і живим…» увінчалися створенням зразків «монументальної лірики» [3; с. 71].

Ця монументальність продовжена у віршах **«Холодний Яр», «Як умру, то поховайте» («Заповіт»)**. У першому вірші втілена ідея розвінчування наклепницької ідеології колонізаторів на національно-визвольних рух українців, здійснювана розумом і талантом української інтелігенції проімперського штибу, доморощеними духовно-освітніми «катами». Вона набрала такого ж патетичного звучання, як і в поемі «І мертвим, і живим…». У **«Заповіті»** Т. Шевченко, свідомий власної ролі провідника-пророка, тому журячись, що через хворобу можлива передчасна його смерть, котра може обірвати його плани визволення Вкраїни з-під московської займанщини, вимолює в Бога одужання, бо ще не має з чим іти на сповідь до Нього, Господа. Покладена на нього місія проповідника-пророка сприйнята поетом цілком відповідально, тому він переконаний, що його праця і діяльність завершаться виконанням її і лише тоді він зможе щиро постати перед Всевишнім і розповісти про виконання обов'язку, одержаного з Неба. І пам'ятником їх, Бога та Тараса Шевченка, справам і діям буде вкраїнська «сем'я вольна, нова». Це була молитва, спрямована проти жорстокостей інших християн, лукавих і підступних.

Михайло Максимович, вірний приятель і однодумець Тарасів, залишив свідчення, що Шевченко в усіх своїх громово-гнівних випадах, засудженнях, погрозах, застереженнях проти зла, неправди, визиску, сваволі панів, влади колонізаторів, псевдодухівництва ніколи не лукавив, а поступав як праведний християнин, оскільки був глибоковіруючим українцем, духовним сином своїх праведних предків, носіїв природної божистості.

Д. Чижевський з цього приводу також погоджується з М. Максимовичем, підкреслюючи, що поет у релігійних рухах бачить «ступні» боротьби за «людську свободу» із засад своєї антропологізованої (олюдненої) христоцентричності [8; с.196; 198].

У 1845 році Т. Шевченко, поруч із монументальною ліро-епікою, створив низку ліричних медитацій – **«Маленькій Мар'яні», «Минають дні», «Три літа»,** в яких провідними мотивами є непрості роздуми про незаздрісне життя співвітчизників; його протиріччя на всіх станових щаблях і роздуми ліричного героя-розповідача про власні рефлексії з приводу баченого, пережитого, проаналізованого. У цих творах переплітаються хвилеві настрої розпачу, зневіри, шкодувань від усвідомлення марності своєї праці, котра не знаходить належної підтримки в суспільстві, з оптимістичними впевненістю, сподіваннями, вірою, самозаперечennями власної тимчасової слабкості. Реалістично-психологічні рефлексії поета відверто щирі. Вони підкреслюють вагомість розрахунків на зростання його впливу на нашу, тодішню, спільноту, ілюструють його внесок у заснування Кирило-Методіївського братства.

Основним образом цих творів є **образ думки**, котрий пронизує їх, переплітаючись з образами-топосами настроєво-міркувального виразу: **пекла земного в Україні, серця, краси, долі** в **«Маленькій Мар'яні**»; **долі, волі, серця, людей, любові, неволі, Бога, гнилої колоди** у вірші **«Минають дні, минають ночі».**

У вірші **«Три літа»** автор признається, що він, зануривши в громадсько-політичну діяльність, **«…прозрівати // Став потроху»**, краще став розпізнювати людей і виразно побачив не лише приятелів і доброзичливців, але й «змій», тому його романтичний період творчості пройшов разом з усіма улюбленими, рідними героями раннього періоду творчості, котрі викликають співчуття, сум за ними, бо жорстоке й суперечливе життя вимагає нових підходів і нових героїв: «Не вернуться знову // Літа молодії! // Веселеє слово». Три роки роздумів і пошуків, вагань і рішучості увінчалися вагомими творами й кроками автора – ліричного героя – розповідача, тому він впевнений, що все сподіяне ненамарне: «…піду четвертий год // Новий зострічати». Автор не тішить себе полегшеними думками, бо для них немає підстав, зате є нагальна потреба зі ще більшою завзятістю працювати на пробудження від байдужості національного суспільства, підштовхувати його до думання, аналізу, дій:

Добридень же, новий годе
В торішній свитині,
Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
«Благоденствіє, указом
Новеньким повите».
Іди ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись [9; с. 267].

Образ думок, роздумів у цьому вірші пов'язаний з традиційно вагомими для творів цього часу **образами літ (років)**, **сумнівів, розчарувань, віри, злиднів** героїв попередніх творів і наступних: **слова, долі, серця**. Шевченків український романтичний кордоцентризм, відбитий у віршах, поемах, виражений мотивами, **образами серця, любові, сліз, жінок-українок** оповиває вагомим для поетики його творів індивідуальним творчим «я» – непатетичною любов'ю до зображуваного, не сентиментальною безпорадністю, вдаваною бадьорістю чи холодним розрахунком, а щирою любов'ю до свого грішного, лукавого, але наймилішого рідного народу.

Список літератури

1. Козачковський А. О. Із спогадів про Т. Г. Шевченка // Спогади про Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 76-80.

2. Маланюк Євген. Три літа // Він же. Книга спостережень. – К.: Атіка, 1995. – С. 35-44.

3. Новиченко Леонід. Поетичний штурм «темного царства» // Він же. Тарас Шевченко – поет, борець, людина. – К.: Дніпро, 1985. – С. 49-83.

4. Сковорода Григорій. Убогий Жайворонок // Він же. Зібрання творів у 2 т. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 2. – С. 119-130.

5. Франко Іван. Темне царство // Він же. Зібрання творів у 50 т. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 131-152.

6. Чижевський Дмитро. Шевченко і Давид Штравс // Він же. Філософські твори у 4 т. – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 2. – С. 179-191.

7. Чижевський Дмитро. Думки про Шевченка // Там само. – С. 172-178.

8. Чижевський Дмитро. Шевченко і релігія // Там само. – С. 192-205.

9. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у 12 т. – К.: Наукова думка, 1989. – Т. 1. – 526 с.

10. Шкандрій Мирослав. Археологія ідентичності: «Кавказ», «Великий льох» Тараса Шевченка // Він же. В обіймах імперії: російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. – С. 230-236.

References

1. Kozachkovs'kij A. O. Iz spogadiv pro T. G. SHevchenka // Spogadi pro Tarasa SHevchenka. – K.: Dnipro, 1982. – S. 76-80.

2. Malanyuk Євgen. Tri lita // Vin zhe. Kniga sposterezhen'. – K.: Atika, 1995. – S. 35-44.

3. Novichenko Leonid. Poetichnij shturm «temnogo tsarstva» // Vin zhe. Taras SHevchenko – poet, borets', lyudina. – K.: Dnipro, 1985. – S. 49-83.

4. Skovoroda Grigorij. Ubogij ZHajvoronok // Vin zhe. Zibrannya tvoriv u 2 t. – K.: Naukova dumka, 1973. – T. 2. – S. 119-130.

5. Franko Ivan. Temne tsarstvo // Vin zhe. Zibrannya tvoriv u 50 t. – K.: Naukova dumka, 1980. – T. 26. – S. 131-152.

6. Chizhevs'kij Dmitro. SHevchenko i David Shtravs // Vin zhe. Filosofs'ki tvori u 4 t. – K.: Smoloskip, 2005. – T. 2. – S. 179-191.

7. Chizhevs'kij Dmitro. Dumki pro Shevchenka // Tam samo. – S. 172-178.

8. Chizhevs'kij Dmitro. SHevchenko i religiya // Tam samo. – S. 192-205.

9. Shevchenko Taras. Povne zibrannya tvoriv u 12 t. – K.: Naukova dumka, 1989. – T. 1. – 526 s.

10. Shkandrij Miroslav. Arkheologiya identichnosti: «Kavkaz», «Velikij l'okh» Tarasa SHevchenka // Vin zhe. V obijmakh imperiï: rosijs'ka i ukraïns'ka literaturi novitn'oï dobi. – K.: Fakt, 2004. – S. 230-236.

Аннотация. *В статье исследовано идейно-тематическое, художественно-образное, национально-патриотическое творчество Тараса Шевченка в 1845 году и ее влияние на судьбу поэта, общественно-освободительное движение украинцев.*

Ключевые слова: *Тарас Шевченко, 1845 год, общественно-политические мотивы, жанры, образы мысли, колонизаторского зла, украинцев*

Abstract. *The article analyses ideological and thematic, artistic and imaginative, national and patriotic novelty of Taras Shevchenko's poetry in 1845 and its impact on the poet's fate, social and poetic, liberation movement of Ukrainians.*

Keywords: *Taras Shevchenko, 1845, social and political motives, genres, images of thoughts, colonial evil, Ukrainians*

УДК 821. 161. 2-6. 09

КВАДАТУРА КРУГА ЯК СИМВОЛ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ Й ЛЮДСТВА В ПОЕЗІЇ БОРИСА ОЛІЙНИКА

КОСТРИЦЯ Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

Анотація. *У статті проаналізовано долю людини і людства через призму математичного поняття квадратури круга і виявлено нескінченність людства як біологічного виду на планеті Земля через сукупність доль окремих смертних людей в контексті поетичної інтерпретації космогонічно-есхатологічного міфу Бориса Олійника.*

Ключові слова: *Світове Дерево, круг, коло, квадрат, космос, хаос, простір, геометричний символ, ідея єдності, безкінечність, гармонія, природа, динаміка світу, принцип кола, міфологема*

Основним принципом побудови світу в Бориса Олійника є принцип кола. Це найбільш поширений з-поміж міфопоетичних знаків геометричний символ, що втілює модель світу, організований простір – космос.

«Коло, круг – позначення космічного простору, його кордони відежовують космос від хаосу; одночасно круг утілює безкінечність. У виражальних символах круг – проекція космічної сфери, кулі, світового сонця (шаманські бубони, кромлехи й кургани як ритуальні моделі світоустрою)» [3, с. 661]. Круг утілює ідею єдності, безкінечності й закінченості. Коло як фігура, що створена правильною кривою лінією без початку й кінця, орієнтована в будь-якій своїй точці на певний невидимий центр… Коло обмежує внутрішній кінечний простір, але круговий рух, що створює цей простір, безкінечний.

Мета статті – дослідили символіку круга (втілення нескінченного Всесвіту) і квадрата (образ окремої людини) у міфологемі автора.

У нашому дослідженні ми спиралися на теоретичні основи дослідження творчості Бориса Олійника вітчизняними науковцями та письменниками В. Гулій, М. Ільницьким, Г. Клочеком, В. Моренцем, Н. Сологуб та ін.

«Схема Світового Дерева й близькі до неї варіанти неодноразово підкреслюють ідею кола. Насамперед сонце (завжди у вигляді кола) обов*'язково* присутнє *в цій* схемі. Річний круговий рух сонця по відношенню до осі Світового Дерева конституює круговий простір по горизонталі (у горизонталыій проекії Дерево відмічає пуп землі), а добовий круговий рух сонця визначає вертикальу площину Світового Дерева. Нерідко обидва цих кругових рухи підкріплюються розміщеними по колу міфологічними об*'єктами*, наприклад знаками зодіаку чи божественними персонами» [2, с.19].

Борис Олійник теж основним принципом динаміки світу обирає принцип кола. Історія, як відомо, рухається по спіралі, основа якій – коло:

…Як прекрасно
все округлено в спіраль
гармонійно: так було вже
тисячу тисячоріч
(«Урок»).
Та вовік безсмертен рух

© Н. М. Кострицяя, 2016

Нескінченної спіралі

(«Чорний вітер, жовтий смерч»).

Круг провістив Гончарові, що коло – основа спіралі

(«При гончарному крузі»).

І рух цей вічний і нескінченний, тому що *«звершене коло одразу ж новому стає за основу».*

Коло – це символ гармонії й нескінченності, воно насамперед пов'язане зі світом природи:

Це вічний колобіг – правічна новизна:
По колу сонце йде,
І місяць коло креслить

(«Це вічний колобіг…»).

…в юному світі і нині, і прісно, і завше
в правічному ритмі за травнем приходило літо

(«На березі вічності»).

Люди теж вважають себе частиною правічного природного колообігу:

Я розмірений і заверстаний
В наростаючу круговерть

(«Перстень долі»)

Отак і ми по колу, наче весни

(«Цей вічний колобіг»).

Але це не так. Звичайно, усе людство як частина природи теж існує за законами кола:

Світ міняється, як світ
У довічній колисанці:
Одійшов надвечір дід, –
Онуча знайшлося вранці

(«Спогад»).

Е, ні, сину, у цьому світі – ти ж учив – усе зв'язане: причина – наслідок, день і ніч, народження і смерть, куля і вказівний палець. День мого народження, як і ніч смерті Крагуєваця, увійшли у вічний колобіг народжені смертей, ставши клітинами світобудови. Ніщо не зникає в цьому світі, сину. Закон збереження матерії… («Урок»).

Окрема ж людина існує за іншими законами, за законами квадрата, у рамки якого вписане її життя від народження (квадратна колиска) і аж до смерті (могила, домовина у формі прямокутника):

Перший виток в квадратурі своєї колиски

(«При гончарному крузі»).

І тоді для них могили
Наче плити прямокутні

(«Урок»).

Кути вносять дисгармонію в цілісний світ насамперед через образи урбаністичні:

Десь у мене за плечима
місто мляві сни бороло:
важко чахкали заводи,
тонко звискував метал.
Там без лагідних півтонів
кут вривався раптом в коло,
коло різко розгиналось
в прямовисну магістраль

(«Урок»).

Як ми вже зазначили, Усесвіт існує в системі циклічного часу. Певний період життя людини теж уписується в цю систему, тобто певний момент людина існує у тих же часових координатах, що й макрокосмос, але вона живе за лінійним часом, який має межі, початок і кінець:

Є народження й смерть – два стовпи на межі…
(«Все в цім світі відоме»).

Лише відрізок між цими точками накладіється на час циклічний. Людина цього не знає, думає, що включена у всесвітню часову систему й існує за законами кола, тому в певний момент (а саме на схилі життя) їй здається, що *«коло різко розгиналось в прямовисну магістраль»,* хоча насправді ніякого кола взагалі не було. Був лише відрізок життя, який закінчився:

Космос в собі дріма.
Діти біжать до школи.
Осінь мина… Зима… –
Літо й весна – по колу.
А чоловіка – нема…
(«Був чоловік… І – нема…»)
А ми не ті сьогодні, що учора, і завтра інші,
ніж були сьогодні, та мить настане, що там говорить,
коли ми будем вчора. Тільки вчора…
(«Це вічний колобіг…»).

Отже, геометричні символи круга й квадрата у світотворенні Бориса Олійника знаходяться в дуалістичному протиборстві, й ніколи не можуть бути згруповані у квадратуру круга.

«Квадратура круга – класична математична проблема, над якою працювали генерації вчених. Завдання полягає в тому, щоб, починаючи від даного круга й використовуючи тільки прості геометричні засоби (лінійку та циркуль), побудувати квадрат, поверхня якого дорівнює поверхні первісного круга. У решті XIV столітті було доведено, що побудувати в такий спосіб квадратуру круга неможливо» [1].

Площа квадрата дорівнює квадрату довжини його сторонни: $S = a^2$, а площа круга дорівнює добутку квадрата радіуса та числа «пі»: $S = \pi r^2$. Так як число «пі» точно визначити не можна, то й площу круга точно визначити неможливо. Олійник теж вважає, що світову гармонію, засновану на принципах кола, не можна втиснути в рамки квадрата. На відміну від природи, цивілізація продукує війну, смерть, а значить, і кінечність:

Ще одних записали у вічний квадрат
Непорушно німі фотографії смерті
(«Пароль»).
І втиснута в квадратну рамку сцена
Його гнітила реготом вогнів
(«Кумир»).
… Пласко
Лисніє квадратовий ринг…
… То буде бій… А зараз мертво
лисніє холодом квадрат
(«Ринг»).
На квадраті стіни насторожено ходики тікали,
Забиваючи в тишу секунди, мов цвяхи…
(«Іспанський мотив»).

І тоді для них могили – просто плити прямокутні,
просто символи байдужі проминулих віковіч
(«Урок»).

Слід відмітити, що гармонійний Усесвіт навіть створюється з образів, за своєю структурою подібних кола: «колесо», «перстень долі», «яблуко», «вуж», «лассо», «круглі голови», «м'яч», «гончарний круг», «картопля».

Квадратові ж образи («плита», «могила», «карта», «траншея», «фотографії смерті», «ринг») символізують смерть і руйнацію.

У вірші «Антитези» круг протиставляється квадрату. Борис Олійник боїться, щоб «*кругла земля не захолола в квадрат*»:

І от я іду по землі. А земля – кругла,
М'яка, мов гумовий м'яч у дитячих руках.
Та от я іду по землі, а земля – квадратна,
Холодна, немов плита однієї з мільярдів могил.
І от я іду по землі. А земля цільна,
Опукла, мов яблуко, як у Сократа чоло.
Та от я іду по землі. А земля – покраяна,
Мов карта військова у маніяка на столі…
– Для чого ж тоді на Ельбі поклали ви круглі голови?! –
Кричить нам у вічі земля ротами траншей.
– Для того, – одповідаємо, – поклали ми круглі голови,
Щоб кругла, як м'яч, земля не захолола в квадрат!

Це і є завершальним акордом великого космогонічно-есхатологічного міфу Бориса Олійника.

Математична задача без розв'язку знаходження квадратури круга може бути літературно вирішена на прикладі співвіднесення долі окремої людни й долі людства: людина проживає лінійне життя, але може знайти своє продовження в справах, дітях, рукотворах, які лишила по собі:

Посіяла людям літа свої, літечка житом,
Прибрала планету, послала стежкам спорішу,
Навчила дітей, як на світі по совісті жити,
Зітхнула полегко і тихо пішла за межу.
(«Пісня про матір»).

Отже, необхідно відмітити, що коло – основний принцип побудови світу в Бориса Олійника. Це найбільш поширений з-поміж міфопоетичних знаків геометричний символ, що втілює модель світу, організований простір – космос. Круг – це символ гармонії й безкінечності, він насамперед пов'язаний зі світом природи. Люди теж вважають себе частиною правічного природного колообігу, але це не так. Звичайно, усе людство як частина природи теж існує за законами кола, але окрема людина живе за іншими правилами, законами квадрата, у рамки якого вписане її життя. Геометричні символи круга і квадрата у світотворенні Бориса Олійника знаходиться в дуалістичному протиборстві й ніколи не можуть бути згруповані у квадратуру круга.

Поет також вважає, що світову гармонію, засновану на принципах кола, не можна втиснути в рамки квадрата. На відміну від природи, цивілізація продукує війну, смерть, а значить, і кінечність.

Отже, поетичний світ Бориса Олійника ґрунтується на потужній міфопоетичній основі, що пов'язує поезію митця не тільки із фольклором, але і з європейською поетичною традицією, яка віддавна використовує міфологічні структури для художнього осмислення буття.

Список літератури

1. Квадратура круга: – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Квадратура_круга.
2. Мелетинский Е.М. Фольклор австралийцев // Мифы и сказки Австралии. Собраный К. Лангло-Паркер. – М., 1965. – 345 с.
3. Мифологический словарь / Гл. ред. Е. М. Мелетинский. – М.: Наука, 1990. – 672 с.
4. Олійник Б.І. Вибрані твори: У 6 т. Т. 1: За четвертою хатою: Інтимна лірика / Вступне слово автора, передмова М. Шевченка, післямова І.Бокого. – К.: ПФТ «Просвіта», – 2007. – 128с.
5. Олійник Б.І. Вибрані твори: У 6 т. Т. 2: Камінь з душі: Філософська лірика / Післямова М. Шевченка. – К.: ПФТ «Просвіта», – 2007. – 223 с.
6. Олійник Б.І. Вибрані твори: У 6 т. Т. 3: Вирок: .громадянська лірика / Післямова М. Кудрявцева. – К.: ПФТ «Просвіта», – 2007. – 256 с.
7. Олійник Б.І. Вибрані твори: У 6 т. Т. 4: Сива ластівка / Післямова О. Мороза. – К.: ПФТ «Просвіта», – 2007. – 96 с.
8. Олійник Б.І. Вибрані твори: У 6 т. Т. 5: Поеми. – К.: ПФТ «Просвіта», – 2007. – 192 с.
9. Олійник Б.І. Вибрані твори: У 6 т. Т. 6: Поеми/ Післямова Л. Скирди. – К.: ПФТ «Просвіта», – 2007. – 224 с.
10. Олійник Б.І. Поезії./ Передм. В. Моренця. – К.: Дніпро, 1986. – 343 с.

References

1. Kvadratura kruha: – Rezhym dostupu: uk.wikipedia.org/wiki/Kvadratura_kruha.
2. Meletynskyy E.M. Fol'klor avstralyytsev // Myfы y skazky Avstralyy. Sobranыy K. Lanhlo-Parker. – M., 1965. – 345 c.
3. Myfolohycheskyy slovar' / Hl. red. E. M. Meletynskyy. – M.: Nauka, 1990. – 672 s.
4. Oliynyk B.I. Vybrani tvory: U 6 t. T. 1: Za chetvertoyu khatoyu: Intymna liryka / Vstupne slovo avtora, peredmova M. Shevchenka, pislyamova I.Bokoho. – K.: PFT «Prosvita», – 2007. – 128s.
5. Oliynyk B.I. Vybrani tvory: U 6 t. T. 2: Kamin' z dushi: Filosofs'ka liryka / Pislyamova M. Shevchenka. – K.: PFT «Prosvita», – 2007. – 223 s.
6. Oliynyk B.I. Vybrani tvory: U 6 t. T. 3: Vyrok: .hromadyans'ka liryka / Pislyamova M. Kudryavtseva. – K.: PFT «Prosvita», – 2007. – 256 s.
7. Oliynyk B.I. Vybrani tvory: U 6 t. T. 4: Syva lastivka / Pislyamova O. Moroza. – K.: PFT «Prosvita», – 2007. – 96 s.
8. Oliynyk B.I. Vybrani tvory: U 6 t. T. 5: Poemy. – K.: PFT «Prosvita», – 2007. – 192 s.
9. Oliynyk B.I. Vybrani tvory: U 6 t. T. 6: Poemy/ Pislyamova L. Skyrdy. – K.: PFT «Prosvita», – 2007. – 224 c.
10. Oliynyk B.I. Poeziyi./ Peredm. V. Morentsya. – K.: Dnipro, 1986. – 343 s.

Аннотация. *В статье проанализирована судьба человека и человечества через призму математического понятия квадратуры круга и выявлена бесконечность человечества как биологического вида на планете Земля через совокупность судеб отдельных смертных людей в контексте поэтической интерпретации космогонически-эсхатологического мифа Бориса Олийныка.*

Ключевые слова: *Мировое Дерево, круг, круг, квадрат, космос, хаос, пространство, геометрический символ, идея единства, бесконечность, гармония, природа, динамика мира, принцип круга, мифологема*

Abstract.*The author analyzes the destiny of a man and humanity through the prism of mathematical concept of squaring the circle and identifies the infinity of humanity as a biological species on the planet Earth through the set of destinies of mortal people in the context of poetic interpretation of cosmogonical and eschatological myth by Borys Oliynyk.*

The principle of the circle is the main principle of the creation of the world in Borys Olyinyk poems. It is the most widespread geometric symbol, which embodies the world model or organized space – universe, among mythopoetic symbols. A circle personifies the idea of togetherness, infinity and completeness. A circle as a figure, which is created with the regular curve line without the beginning and ending, is oriented at any point on a definite non-visual centre … A circle limits final internal space, but circular motion, which creates this space is endless. A circle is a symbol of harmony and endlessness, which, in the first place, is connected with the world of nature.

Certainly, the humanity as a part of nature also exists beyond the laws of the circle. An individual lives by other laws, by the laws of square. Within the frames of the square, the life of this individual is written in since birth (a square cradle) and up to death (a grave, a coffin in the form of a rectangle).

Thus, the circle is the main principle of the creation of the world in Borys Oliynyk poems. It is the most widespread geometric symbol, which embodies the world model or organized space – universe, among the mythopoetic symbols. A circle is a symbol of harmony and infinity, which, in the first place, is connected with the natural world. People also consider themselves the part of the everlasting natural circulation, but it is not true. Certainly, the humanity as a part of nature also lives by the laws of the circle, but an individual lives by other laws, by the laws of the square. Within the frames of the square, the life of this individual is written in. In Borys Oliynyk's geometrical symbols of creation of the world, a circle and a square are at dualistic antagonism and cannot be grouped in squaring of the circle.

Keywords: *the tree of life, circle, square, universe, chaos, space, geometric symbol, togetherness, infinity, harmony, nature, dynamics of light, principle of circle, mythologem*

УДК 821.161.2

ІВАН ФРАНКО ПРО ВІЗАНТИЗМ І ЙОГО ВПЛИВИ НА УКРАЇНСЬКО-РУСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ

ПОЛІЩУК Володимир Трохимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (м. Черкаси)
E-mail:kaflit@ukr.net

Анотація. *На основі аналізу багатьох літературознавчих праць І. Франка в статті аналізуються його судження про вплив візантизму на різні сфери духовного життя Київської Русі, насамперед на літературу того часу. Перш за все відзначається та значна увага, яку український вчений приділяв порівняльному підходу до оцінки літературних явищ . У цьому контексті І. Франко аналізував і оцінював явище візантизму і його вплив на давню українську (українсько- руську) літературу, при цьому добре вивчивши і досить високо оцінивши візантологічні дослідження К. Крумбахера.*

Перш за все І. Франко вказував на візантійську «присутність» на Русі ще до прийняття християнства. По-друге, всупереч панівним в його час критичним судженням щодо впливу візантизму на нашу писемність І. Франко на основі конкретних явищ і фактів говорив про конструктиви такого впливу. При цьому він доказово полемізував із багатьма відомими європейськими і російськими вченими.

© В. Т. Поліщук, 2016

Ключові слова: *Іван Франко, Візантія, візантизм, Карл Крумбахер, впливи, українсько-руська література, порівняльні студії.*

Актуальність (Introduction). Авторитетний і глибокий дослідник українського давнього письменства, Іван Франко, звичайно ж, ніяк не міг обминути увагою такої важливої проблеми в кожнім літературознавстві, якою є міжлітературні взаємини і впливи. Концептуальне судження щодо цього він висловив в одній із проблемних статей – «Задачі і метод історії літератури»: «Які панують відносини до заграниці? – ставить питання І. Франко і продовжує. – Поняття літератури національної не значить ще, щоб вона була виключна, шовіністична; противно, на полі літератури, думок і загалом духового життя панує свобідна обміна. Але тут треба глядіти, що в даній добі добачаємо більшу або меншу самостійність, чи більше присвоюється чужого або більше витворюється свого; чи присвоєння є правдиве, чи тільки поверхове...»[11, с. 10].

Мета (Purpose).З'ясувати, з яких позицій виходив учений в оцінках названої проблеми, яких би літератур це не стосувалося.Розкрити візантійський «внесок» у становлення й розвиток нашої літератури, зважаючи на дуже «значну роль візантійства у всій духовній сфері України-Руси.

Методи (Methods). У статті використано елементи культурно-історичного й порівняльного методів, застосування яких забезпечило об'єктивно розкрити порушену літературознавчу проблему.

Результати (Results). Франкові міркування й оцінки візантійських впливів з'ясувати там паче цікаво, що в наукових колах України й не тільки її явище візантизму і його роль у світовій культурі отримали оцінки неоднозначні, у т.ч. й від різних істориків українського письменства (М. Грушевський, М. Возняк, С. Єфремов, М. Гнатишак, Б. Лепкий, Д. Чижевський, О. Білецький та ін.). Для багатьох із названих українських літературознавців, до тогож, позиції І.Франка у «візантійському питанні» ставали відправною точкою чи орієнтиром.

Проблеми візантійських впливів на українську (українсько-руську) літературу Іван Франко торкався у своїх працях досить часто і різнобічно. Відтак натрапляємо в його доробку і на ніби мимохідь кинуті оціночні фрази з цікавого нам питання, й міркування розлогіші, і цілі статті чи рецензії, присвячені візантійській літературі та її внескові в літературу українську.

Розповсюджена точка зору про те, що візантизм (будемо вживати це слово на позначення візантійських впливів усього широкого духовного спектру, в т. ч. й літератури) активно поширився в русько-українських землях після офіційного прийняття християнства в 988 році. Це загалом віповідає дійсності, якщо мати на увазі саме «активне поширення». Правда, натрапляємо в різних джерелах і на свідчення про існування на Русі християнських церков чи осередків до цієї дати. Варто пам'ятати і про ранішу спробу християнізувати Київську землю за князя Аскольда у 860 році, про що пишуть М. Брайчевський та інші вчені. Іван Франко загалом тримається схожих поглядів, більше того, в ряді статей зауважує й на багато ранішому ознайомленні наших предків з духовним потенціалом Візантії, відносячи ймовірні контакти до ранньовізантійських часів: «Ми знаємо,–пише вчений,–що ще в VI в. в візантійських військах служили слов'яни і дослугувалися вищих військових ступенів; були, певно, слов'яни і в цивільній службі і добивалися певної освіти,–значить, можливість знайти там слов'ян-учителів не була зовсім так рішуче виключена, як би се виходило зі слів проф. Брюкнера» [4, с. 387]. В іншій же праці І. Франко веде мову про дещо пізніші часи, але теж видимо до знаного дніпровського «купання» киян: «Нема сумніву, що в тім же дев'ятім віці у нас

робилися вже на полях книжок або на окремих листках перші літописні записки, які потім увійшли в Початкову літопись; в десятім віці руські купці певно почали з Болгарії привозити копії перших слов'янських книг, з якими знайомилася також Русь...» [15, с. 65]. Ще раз учений наголошує на «захожому елементі», який «вже в IX віці починає тут (в Україні-Русі – В. П.) відігравати ролю» [15, с. 374] у статті «Найстарші традиції культурного життя в Південній Русі».

Далі розглянемо ряд Франкових оціночних висловів і характеристик, даних візантизмові (Франко інколи пише–«візантитизмові», «візантиністи») і його ролі в розвитку українсько-руської літератури й духовності.

Очевидно, що до активних розмислів над «візантійським питанням» Івана Франка, як і багатьох тогочасних європейських учених, спонукали праці німецького дослідника Карла Крумбахера, котрого наш письменник шанобливо і влучно називає «Нестором візантології» [17, с. 441].Саме опубліковані Крумбахером томи «Історії візантійської літератури» зумовили Франкову рецензійну статтю «Візантійська література», в якій указана праця німецького вченого отримує високу оцінку як «перший систематичний і критично оброблений звід усього того, що досі було зроблено для вияснення і зроблення візантійської історії, літератури, штуки і науки...», котрий «сам по собі має дуже велику наукову вартість» [2, с. 186]. Досить показовий тут початок статті. У нім зовсім стисло, але конкретно і влучно Франко характеризує тогочасне, очевидно ж, загальноєвропейське, «докрумбахерівське» ставлення до візантизму. «Візантія! Візантійщина! Адже се мало що не лайка, а в усякому разі слово, котре мимоволі викликає в уяві виображення якоїсь мертвечини, чогось сухого, неприродного і закостенілого» [2, с. 184]. Зі статті проглядається й те, що і для самого Франка Крумбахерова праця була відкриттям, поміж рядків мимовільно проступає Франкове неофітство в цьому питанні. «Як бачимо, – пише він, – вплив Візантії на нас був далеко більший, ніж се ще донедавна допускали» [2, с.185]. Власне, Франкова стаття «Візантійська література» кидає світло на чимало аспектів саме такого тогочасного сприймання візантизму, коли було і «згірдне відношення до історії і літератури Візантії», й ненауковість, і «несправедливість з нашого боку».

Крумбахерові праці зумовили й більшу увагу Франкову до візантійського письменства, і значно аналітичніші, об'єктивніші судження. «Спадщина Візантії така багата і розкинена по «вісім широкім обширі і по таких далеких закутках, що для її повного пізнання і докладнішої, наукової оцінки треба ще багато часу і праці. А поки ся праця не буде зроблена, поти й не можемо з чистим сумлінням відповісти на таке важне питання: що, властиво, ми завдячуємо Візантії в злім, а що в добрім?» [2, с. 185]. І в цій, і в деяких інших своїх працях Іван Франко навіть виявляє готовність до полеміки з тими, хто хотів би дивитися на візантизм «старим» поглядом, сам воліє пояснювати, захищати й популяризувати нові бачення проблеми. «Підношено іноді в докір Візантії, що вона дала нам із своїх скарбів тільки те пліхше, так сказати, вульгарне, церковне та ортодоксальне, а не дала тих скарбів старинної мудрості та культури, які мала сама і які були б мали силу і у нас заплоднити уми та попхнути їх на дорогу такої цивілізаційної праці, як се зробили в Італії і загалом Західній Європі, викликавши там доброчинний рух, званий гуманізмом. Мені здається,–пише Франко,–що такі докори не оправдані. Візантія давала болгарам, потім сербам і русинам те, що вони шукали в ній, що було їм, так сказати, до дзьобу, що вони могли засвоїти, зрозуміти, що відповідало рівневі їх освіти і їх духовному зацікавленню...» [12, с. 72]. Тут же вчений мотивує і причини такої ситуації, бачачи їх, зокрема, і в тому, «що й у самій Візантії в ту пору хіба виїмкові одиниці цікавилися старою грецькою літературою, а найбільша часть її пам'яток припадала порохом у

монастирських та двірських бібліотеках, поки їх відтам не викопала цікавість венеціанців, генуезців та флорентійців, а далі жадоба зиску їх давніх властителів, що почали бачити в них покупки і дорогий товар» [12, с. 72]. Схожі думки висловлює І. Франко й у нарисі «Южнорусскаялитература», де окреслюється й коло запозичених з Візантії жанрів літератури та інших складників духовного життя) [19, с. 104–105].

Дещо відхилившись від основної лінії розмови, зауважимо, що і Франко в кількох випадках писав про добу Київської Русі й деякого пізнішого часу, як про епоху «переважаючого, хоч і не виключного, впливу Візантії», і характерними його рисами називав панування традиційності, літературного шаблону й імперсональності літературних творів) [1, с. 137]. Але, що важливо і що цікаво, Франкові певні претензії передовсім стосувалися не стільки самої Візантії і її спадщини, скільки вже наших, українсько-руських, тогочасних інтерпретацій запозиченого з Візантії. Так, візантійська літературна манера була підвладна традиційності й видимій шаблоновості, але, за І. Франком, джерела такої манери слід шукати ще в часах занепаду грецької літератури, коли «отсей літературний шаблон, вироблений поганськими софістами доби упадку грецького письменства, а перейнятий і певно не поправлений християнськими агіографами, зробився з часом немов обов'язковим, стався якимсь гієратичним стилем... Він панує неподільно також у початках слов'янського письменства»[16, с. 20]. Так от, щодо неподільного панування шаблону «у початках слов'янського (у т. ч. й українсько-руського. – *В. П.*) письменства». Переданий візантійцям ще від пізньоантичної пори нахил до «шаблону», підсилений уже власне візантійською традицією, в давньоукраїнських запозиченнях був доведений ледь не до абсолюту, котрий уже межував зі шкідливістю чи й був нею. Така Франкова думка втілилася в рецензійній статті про «Историюрусскойлитературы» О. Пипина, котрий, очевидно, мав схожі погляди. «Дуже некорисною для розвою Русі, – пише І. Франко, – була та обставина, що християнство принесене до нас ізВізантії»; там церковні вчителі виступили проти глибокого зіпсуття пережитої, висококультурної суспільності. Перенесена живцем на Русь, їх проповідь не мала реального ґрунту, бо тут суспільність була примітивна і навіть не розуміла тих форм і явищ зіпсуття, про які говорили церковні моралісти. От тим-то їх проповідь, що в Візантії була живим протестом проти конкретних явищ, тут зробилася абстрактним нападом на всі, хоч би й невинні радості життя, на народні пісні, танці і празники, «робилася проповіддю абстрактного і безцільного аскетизму, відтягала найліпші сили від суспільної праці і віддалила письменство в самих його початках від дійсного життя і його інтересів» [3, с. 340–341]. На схожі по суті міркування Франка натрапляємо і в деяких інших його працях. Отже, наш учений не те що був далекий від гострих звинувачень на адресу візантизму і його «мертвотного» впливу, а навпаки, вказуючи на оці певні вироблені стереотипи в різних жанрах письменства, зокрема, агіографії, зазначав, що «не треба думати, що вина тут лежить спеціально на останніх століттях або на т.зв. візантизмі...» [6, с. 19].

Далі ж мусимо говорити про той справжній високий пієтет, котрий Іван Франко мав до класичного візантійського письменства. У статті «Візантійська література», а особливо ж у рецензії на працю Ю.Яворського «Духовний стих о грешнойдеве и легенда о нерожденных детях» учений знаходить чи не найвищі епітети задля оцінок різних жанрів літератури Візантія, котру, на жаль, з різних причин не змогли належно перейняти сусідні народи. «Між тими нібито безбарвними та нудними продуктами церковного письменства,–пише Франко в останній з названих праць,–стоять такі незрівнянні взірці стилю, як євангелія, такі архітвори епіки, як деякі апокрифи («Первоєвангеліє Якова», «Діяння ап[остола] Томи»); такі

віковічні взірці новелістики та психологічного майстерства, як відомі легенди про Марію Єгипетську, Олексія чоловіка божого, Євстахія Плакиду, Маріна, Віталія та ін., такі безсмертні взірці духовної лірики, як гімни та кондаки Романа Константинопольського та Андрія Критського! Хоч і як нам можуть бути і дорогі та інтересні ті паростки, що, прищеплені з тих високих взірців, вегетували або й досі вегетують на нашім ґрунті та в більшій або меншій мірі акліматизувалися до нього, все ж таки не забуваймо, що це лише дрібні крупинки з того великого скарбу літературних тем і форм, які принесло до нас християнство і яких ми досі ще далеко-далеко не використали вповні» [18, с. 38].

Звісно, що така ідейно-естетична потуга, якою була «захожа» візантійська література хай навіть у вигляді всього-на-всього «дрібних крупинок», не могла не позначитися на розвої українсько-руського оригінального письменства. Як те все було, і як воно інтерпретувалося у Франковому осмисленні, й поведемо далі мову.

Цікаво, що Іван Франко (а багато пізніше за ним і Д. Чижевський, деякі інші вчені) звернув увагу на такий собі псевдо візантизм – досить розповсюджене в києворуську пору явище, коли наші вітчизняні книжники й літератори, по-християнськи скромні і смиренні, завели «звичай видавати твори руських авторів за переклади з улюблених грецьких отців церкви, таких як Іван Златоуст, Василій, Григорій, Кирило і т.п...» [15, с. 70–71]. Ширше ж писав наш учений про роль і впливи візантійських перекладів як безпосередньо на давньоруську суспільність, так і на розвиток власне оригінальної нашої літератури. Багато цікавого в цьому плані матеріалу міститься у Франковій статті «Відгуки грецької і латинської літератур в українському письменстві», де автор послідовно простежує відповідні ремінісценції в різних жанрах – біблійних книгах, житіях, апокрифах, повістях тощо. Не забуває наголосити й на тій загалом негативній ноті в перекладацтві, коли на перекладачів надмірно тиснув авторитет запозичуваного автора і зумовлював «недоторканність тексту», що була «основним принципом перекладачів»: «Перекладали по-рабському, слово в слово! не раз навіть з повною втратою сенсу» [5, с. 247]. Вільніше поводилися перекладачі зі, сказати б, «неканонічними» жанрами і творами, серед яких був і найулюбленіший жанр Івана Франка в усій давній літературі–перекладній і своїй–апокрифи. «Апокрифи не мали цього німбу святості, перекладали їх вільніше, перероблювали і комбінували, стилізували у формі проповідей чи принагідних оповідань; одним словом, можна сказати, що на них розум православних слов'ян, а отже, і русинів, наче робив перші кроки літературної творчості» [5, с. 247]. Про заслуги апокрифічних творів у справі розвитку українського давнього письменства Франко пише і в ряді інших праць [14, с. 40], знаходячи, скажімо, «відгук апокрифічних оповідань в писаннях Данила Паломника і Івана Вишенського» [14, с. 40]. Формально-змістові чинники греко-візантійської літератури більшою чи меншою мірою позначилися, як зауважує вчений, і на літописах, і на Києво-Печерському патерикові, й на притчах [7, с. 424].

І в наступних століттях, навіть уже й тоді, коли внаслідок відомих суспільно-політичних і церковно-релігійних обставин духовна сфера України міняла концептуальний орієнтир з Візантії на Західну Європу, візантизм давав про себе знати в літературі. Франко це спостерігає і відзначає. Скажімо, маючи сталий науковий інтерес до постаті і творчості Івана Вишенського і присвятивши йому ряд ґрунтовних праць, він знаходить у спадщині знаменитого полеміста виразні ремінісценції з візантійських авторів. «Із творів Вишенського, – пише І.Франко, – ми можемо виробити собі деяке поняття про обсяг його лектури. Особливо сильне і глибоке враження зробили на нашого автора твори Діонісія Ареопагіта, котрого традиція вважала учеником апостола Павла...» [10, с. 185]. Тут зазначається, що

«Вишенський пильно читав письмо святе, з котрого особливий «плив мали на нього деякі старозавітні пророки (перший Ісаія) і святий Павло...». Природно, що визначення у Вишенського таких ось духовних симпатій візантійського походження допомогло й самому Франкові, й багатьом пізнішим ученим кваліфікувати непростий світогляд полеміста як переважно ранньохристиянський і, як для рубежу XVI–XII ст., переважною мірою утопічний («Бо його ідеал, – пише про І. Вишенського Д. Чижевський, – поза межами можливості: це загальний монастир для всього людства»[20, с. 424]). Очевидно, в цій частині свого духовного «я» Вишенський спирався на візантійську доктрину, з якої було вихолощено сам живий дух, про що писав І.Франко і на що ми вказували вище. Але тут ми маємо і на позір парадоксальну картину. Пишучи про поетикальні особливості послань І. Вишенського, зокрема, про дуже властиві полемістові «риторичні восклики і запитання», які «не тільки не є пустими фразами, але являються особливим родом обрисування і характеризування ситуації, ідей і фактів, і відзначаються не тільки оживленою формою драматичною, але також високоартистичною архітектурою...», І. Франко зауважує, що «форма ся не є, впрочім, оригінальним витвором Вишенського. Взірці її найшов він в літературі греко-церковній, в гімнах Єфрема Сіріна, в казаннях Іоанна Дамаскина, а особливо в акафістах, котрі становили найвищий, а у нас на Русі найпопулярніший ступінь розвою греко-візантійськоїгімнології церковної» [10, с. 202]. Отже, і тут відгомін візантизму, але вже не «пустих фраз», а живої художньої тканини. Отже, суть справи не в візантизмі як такому, а в принципах сприймання, трактування і трансформації запозиченого досвіду. Та ще, у випадку з Вишенським, звісно, в особливостях цього письменника, в єстві якого зіткнулися дві супротивні течії: ренесансно-емоційний талант митця й омертвляючий аскетизм світоглядної думки ченця-пустельника.

Сліди візантизму знаходить Іван Франко і в літературі рубежу XVII–XVIII ст., коли наше письменство переживало не кращі часи й лишалося обіч магістрального простування європейських літератур. У такій атмосфері вчений спостерігає «досить живий письменський рух», котрий прагне реалізуватися в різних формах і охопити «якнайширший круг відомостей». «Правда, – пише І. Франко, – відомості сі застарілі супроти тодішньої європейської науки, відповіді не виходять з круга традиційної візантійщини або середньовікової схоластики, але сама форма–нова, стиль–простий, виклад приладжений до потреб навчених читачів і слухачів» [13, с. 218].

Тут же Франко дає високу оцінку ролі і значенню перекладних повістей того часу, найперше ж – «Александрії», котра «була найяркішим, але не поодиноким прикладом» [12, с. 222] і «належала до тих творів, що в тім самім часі, в кінці XVII і на початку XVIII в., мали широку популярність на нашій території» [13, с. 221].

Висновки і перспективи (Discussion).Відтак мусимо ствердити, що Іван Франко, досить глибоко вникнувши в суть справи й осмисливши широке коло творів візантійського походження і сучасних йому праць новітніх візантологів, серед яких найавторитетнішим для нашого вченого бачився Карл Крумбахер з його «Історією візантійської літератури», посутньо ревізував на користь візантизму панівні в його часі більш чи менш нігілістичні оцінки візантійської духовної спадщини і її впливів на українсько-руське письменство. При всьому науковому об'єктивізмі його суджень, І. Франка цілком можна поставити в ряд переконаних провізантиністів, а його позиції в означеній проблемі такими, що поклалися в основу поглядів багатьох наступних істориків українського письменства.

Список літератури

1. Франко І. [План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви] / Іван Франко // Франко І. Зібр. творів : у 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т.41. Літературно-критичні праці (1890–1910). – С. 24–73.
2. Франко І.Візантійська література /Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 29. Літературно-критичні праці (1893–1895). – С.184–194.
3. Франко І. А. Н. Пыпин. Историярусскойлитературы / Іван Франко // Там само, 1981. – Т.31.Літературно-критичні праці (1897–1899). – С.335–352.
4. Франко І. Alexander Brückner. Mystificationen. I.DieWahrheitüberdie .../ Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 35. Літературно-критичні праці (1903–1905). – С. 377–388.
5. Франко І. Відгуки грецької і латинської літератур в українському письменстві / Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 30. Літературно-критичні праці (1895–1897). – С. 240–252.
6. Франко І. Переднє слово/ Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 31. Літературно-критичні праці (1897–1899). – С.9– 176.
7. Франко І. Д. И. Абрамович. Исследование о «Киево-Печерском патерике» как историко-литературном памятнике / Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 34. Літературно-критичні праці (1902–1905). – С. 421–425.
8. Франко І. Причинки до критики джерел деяких староруських пам'яток / Іван Франко // Там само, 1982. – Т. 37. Літературно-критичні праці (1906–1908).– С. 433–455.
9. Франко І. Притча про сліпця і хромця. Пам’ятка староруського письменства/ Іван Франко // Там само, 1983. – Т. 39. Літературно-критичні праці (1911–1914). – С.88–94.
10. Франко І. Життя і характеристика Івана Вишенського/ Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 30. Літературно-критичні праці (1895–1897). – С. 177–211.
11. Франко І. Задачі і метод історії літератури / Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 31. Літературно-критичні праці (1890–1910). – С.7–16.
12. Франко І. Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського / Іван Франко // Там само, 1983. – Т. 40. Літературно-критичні праці. – С.7–373.
13. Франко І.Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв. / Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 32. Літературно-критичні праці (1899–1901). – С.207– 230.
14. Франко І. Передмова (до видання «Апокрифи і легенди з українських рукописів») / Іван Франко // Там само, 1983. – Т. 38. Літературно-критичні праці (1896–1911). – С.7 – 79.
15. Франко І. Початки південноруської літератури / Іван Франко // Там само, 1983. – Т. 40. Літературно-критичні праці. – С.64–81.
16. Франко І. Святий Климент у Корсуні. *Причинок до історії старохристиянської легенди*/ Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 34. Літературно-критичні праці (1902–1905). – С. 7– 347.
17. Франко І. Екскурс І. Фотіїв «Міріобіблон» / Іван Франко // Там само, 1983. – Т. 40. Літературно-критичні праці. – С.441– 460.
18. Франко І. Ю.Яворский. Духовний стих о грешнойдеве и легенда о нерожденных детях/ Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 36. Літературно-критичні праці (1905–1906). – С.33– 39.
19. Франко І. Южнорусскаялитература/ Іван Франко // Там само, 1981. – Т. 41. Літературно-критичні праці (1890–1910). – С.101–162.
20. Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль, 1994. – 427 с.

References

1.Franko I. [Plan vikladiv istoriyi literatury rus'koyi . Spetsial'ni kursy. Motyvy] / Ivan Franko // Franko I. Zibr . tvoriv : u 50-ty t . – K. : Nauk . dumka, 1984. – T. 41. Literaturno-krytychni pratsi (1890–1910). – S. 24–73.

2.Franko I. Vizantiys'ka literatura / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 29. Literaturno-krytychni pratsi (1893–1895). – S. 184–194 .

3. Franko I. A. N. Pypin . Istoriya rosiys'koyi literatury / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 31. Literaturno-krytychni pratsi (1897–1899). – S. 335–352 .

4. Franko I. Alekhander Bruskneh. Mustificationen . I. Die Wahrheit prybery pomerty ... / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 35. Literaturno-krytychni pratsi (1903–1905). – S. 377–388 .

5. Franko I. Vidhuky hrets'koyi y latins'koyi literatur v Ukrayins'komu pis'menstvi / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 30. Literaturno-krytychni pratsi (1895–1897) . – S. 240–252 .

6. Franko I. Perednye slovo / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 31. Literaturno-krytychni pratsi (1897–1899). – S. 9– 176

7. Franko I. D. I. Abramovych. Doslidzhennya pro «Kyyevo- pechers'komu pateryku» yak istoryko-literaturnomu pam'yatnyku / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 34. Literaturno-krytychni pratsi (1902–1905). – S. 421–425 .

8. Franko I. Prychynky do krytyky dzherel Deyak starorus'kikh pam'yatok / Ivan Franko // Tam samo, 1982. – T. 37. Literaturno-krytychni pratsi (1906–1908). – S.433–455.

9. Franko I. Prytcha pro sliptsya y Kul'havtsyu . Pam'yatka starorus'koho pys'menstva / Ivan Franko // Tam samo, 1983. – T. 39. Literaturno-krytychni pratsi (1911–1914) . – S. 88–94.

10. Franko I. Zhyttya i kharakterystyka Ivana Vyshens'koho / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 30. Literaturno-krytychni pratsi (1895–1897). – S. 177–211.

11. Franko I. Zadachi y metod istoriyi literatury / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 31. Literaturno-krytychni pratsi (1890–1910). – S. 7–16 .

12. Franko I. Istoriya ukrayins'koyi literatury. Chastyna persha. Vid pochatkiv ukrayins'koho pys'menstva do Ivana Kotlyarevs'koho / Ivan Franko // Tam samo, 1983. – T. 40. Literaturno-krytychni pratsi. – S. 7–373 .

13. Franko I. Karpatorus'koho pys'menstvo XVII–XVIII vv. / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 32. Literaturno-krytychni pratsi (1899–1901). – S. 207– 230 .

14. Franko I. Peredmova (do vydannya «Apokryfy y lehendy z ukrayins'kykh rukopisiv») / Ivan Franko // Tam samo, 1983. – T. 38. Literaturno-krytychni pratsi (1896–1911). – S. 7 – 79.

15. Franko I. Pochatky pivdennorus'koyi literatury / Ivan Franko // Tam samo, 1983. – T. 40. Literaturno-krytychni pratsi. – S. 64–81 .

16. Franko I. Svyatyy Klyment u Korsuni. *Prychynok do istoriyi starokhristiyans'koyi lehendy* / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 34. Literaturno-krytychni pratsi (1902–1905). – S. 7– 347.

17. Franko I. Ekskurs I. Fotiyiv «Miriobiblon» / Ivan Franko // Tam samo, 1983. – T. 40. Literaturno-krytychni pratsi. – S. 441– 460 .

18. Franko I. YU. Yavors'kyy . Dukhovnyy virsh pro hrishnu divu i lehenda pro nenarodzhenykh ditey / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 36. Literaturno-krytychni pratsi (1905–1906). – S. 33– 39 .

19. Franko I. Yuzhnorusskaya literatura / Ivan Franko // Tam samo, 1981. – T. 41. Literaturno-krytychni pratsi (1890–1910). – S. 101–162 .

20. Chyzhevs'kyy D. Istoriya ukrayins'koyi literatury. – Ternopil', 1994. – 427 s.

Аннотация*. На основе анализа многих литературоведческих трудов И. Франко в статье анализируются его суждения о влиянии византизма на разные сферы духовной жизни Киевской Руси, прежде всего на литературу того времени. Прежде всего отмечается то существенное внимание, которое украинский ученый уделял сравнительному подходу к оценке литературных явлений. В этом контексте И. Франко анализировал и оценивал явление византизма и его влияние на древнюю украинскую (украинско-рускую) литературу, при этом хорошо изучив и достаточно высоко оценив византологические исследования К. Крумбахера. Прежде всего И. Франко отметил византийское «присутствие» на Руси еще до принятия христианства. Во-вторых, вопреки господствующим в его время критическим суждениям относительно влияния византизма на нашу письменность И. Франко на основе конкретных явлений и фактов говорил о конструктивах того влияния. При этом он доказательно полемизировал с суждениями многих известных европейских и российских ученых.*

Ключевые слова: Иван Франко, Византия, византизм, украинско-руская литература, сравнительные студии.

Abstract. *The article focuses on I. Franko's judgments about the influence of Byzantinism on various spheres of spiritual life based on the analysis of many literary works by I. Franko. The paper considers the special attention paid by the Ukrainian scholar to the comparative approach to the assessment of literary phenomena. In this context, Franko analyzed and evaluated the phenomenon of Byzantinism and its influence on the ancient Ukrainian (Ukrainian and Russian) literature; he studied and highly appreciated K. Krumbacher's research of Byzantinism. First of all, Franko noted Byzantine «presence» in Russia before the adoption of Christianity.Secondly, Franko stressed constructive influence of Byzantinizm on our writing on the basis of concrete phenomena and facts contrary to the ruling critical judgments of that time. He convincingly argued with the judgments of many well-known European and Russian scientists.*

Introduction.*An authoritative and insightful researcher of the ancient Ukrainian writing, Ivan Franko, of course, could not ignore such an important problem in an every study of the literature, which areinterliterary relations and influences.*

Purpose*. To find out, what positions the scientist took into consideration according to the mentioned problem, which literatures it would concern. To prove the Byzantine "contribution" to the formation and development of our literature, considering the very "important role of Byzantine in all spiritual realm of Ukraine- Rus'".*

Methods. *In this article, the elements of the cultural and historical and comparative methods were used in the article, the application of which provided the objective disclosure of the literary problem.*

Results*. It is interesting to figure out Franko's considerations of byzantine influences. In the scientific circles of Ukraine, and not only the phenomenon of Byzantium and its role in the world culture got ambiguous assessments, in particular among various historians of Ukrainian literature (M. Hryshevskyi, M. Wozniak, S. Yefremov, M. Gnatyshak, B. Lepkyi, D. Chizhevsky, O. Biletskyi, etc.). For many of these Ukrainian specialists (scholars) in literature the position of the Ivan Franko in the Byzantine question "became the starting point or guideline".*

Ivan Franko often and comprehensively touched the problems of Byzantine influences on Ukrainian (Ukrainian-Russian) literature in his writings. Afterwards in his work we come across the evaluation phrases of the issues, and wider considerations and the articles or reviews that are dedicated to Byzantine literature and its contribution in the Ukrainian literature.

Obviously, that the works of German researcher Karl Krumbacher motivated Ivan Franko, like many other contemporary European scientists to think over the Byzantine issue. The published volumes of "History of Byzantine literature" caused Franko's critique article

"Byzantine literature". From the article it is observed that for Frank Krumbacher the work was the discovery, Franko's new style spontaneously emerges in this issue.

It was works of Krumbacher that led to more attention of Franko to byzantine authorship and considerably analytical objectives. Certain claims of Franko primarily concerned not only the Byzantine Empire and its heritage, but ours, Ukrainian-Russian, of that time interpretations the borrowed from Byzantium. Thus, the Byzantine literary manner was dependent from traditional and visible banality, but, according to I. Franko, sources of such manner should be found in times of decline of Greek literature. The inclination to "template" transmitted to the Byzantines since the late antique time, which was reinforced by the Byzantine tradition, in Ancient Ukrainian borrowings it was brought almost to absolute, which already bordered with a harmfulness. This idea of Franko was embodied in the review article about "The history of Russian literature" by A. Pypin, which apparently had similar views. The scientist was not far from incisive accusations against Byzantium and its "deadening" effect, but rather pointing to these specific stereotypes in different genres of literature, particularly hagiography, he noted that "we should not think that the fault here lies specifically in the last century or so-called Byzantium ... " [5, c. 19].

It is interesting that Ivan Franco (and much later after him and D. Chizhevsky, some other scientists) paid attention to such a pseudobyzantism is quite common phenomenon in the Kiev Rus times. More broadly our scientist wrote about the role and influences of the Byzantine translations as directly on the Old Russian public, and on the development of its own original literature. Many interesting things of this sort are contained in the Franko's article "Echoes of Greek and Latin literature in Ukrainian literature", where the author consistently examines the relevant reminiscences in various genres – biblical books, hagiography, apocrypha, stories, etc.He did not forget to underline the generally negative point in the translation, when translations were under pressure of the foreign authors' authority and it predetermined "the integrity of the text," which was "the basic principle of the interpreting".

And in the next century, even when well-known socio-political and religious circumstances of the church spiritual sphere in Ukraine was changed by the concept of Byzantium landmark on Western Europe, Byzantium left its mark in the literature. Franko mentioned it. Traces of Byzantium were found in the literature of the seventeenth and eighteenth centuries by Ivan Franko, when our writing experienced hard times and remained out of the development of the main European literature. In such an atmosphere the scientist was observing "a quite lively writers' movement", aimed to be realized in different forms and cover "the widest possible range of information."

Conclusions and Prospects (Discussion). *To sum up, we have to admit that Ivan Franko, having touched the bottom line very deeply and comprehended a wide range of Byzantine origin works and contemporary works of modern Byzantine, including the most authoritative for our scientist's vision Karl Krumbakcher and his "History of Byzantine Literature", he made a significant revision of the Byzantium domination of his time, more or less neglecting the assessment of the Byzantine spiritual heritage and its influence on Ukrainian-Russian writing. According to all his objective scientific judgments, Franko is possible to be put in a number of assured Byzantium-lovers, and his position in the definite problem made a basis for the many historians' views of Ukrainian literature.*

Keywords: *Ivan Franko, Byzantium, Byzantinism, Ukrainian and Russian literature, comparative studios*

УДК 801.73:821.161.2.09

СИСТЕМНА СПЕЦИФІКА ГЕРМЕНЕВТИКИ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ ІВАНА ФРАНКА

КИР'ЯНЧУК Богдан Миколайович, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

Анотація. *У роботі доводиться існування герменевтичної специфіки в літературно-критичних працях І. Франка. Спостерігається її виразно системний характер, який виявляється в діалогічній співдії таких найголовніших чинників, як антидогматизм, герменевтика індивіда, діалогізм, мовно-герменевтичний феномен, власне тлумачне начало, які структурують мислення вченого, забезпечуючи поглиблене розуміння як окремих художніх систем чи творчих індивідуальностей письменників, так і специфіки історико-літературного процесу в Україні та світі, теоретичних основ мистецтва слова. Домінантою в такій системі можна вважати антидогматизм, який є, по суті, центральним в усій мислительній практиці вченого та письменника, засвідчуючи її оригінальність та водночас продуктивно насвітлюючи інші аспекти, серед яких найперший – мовно-герменевтичний. Герменевтичні концепції І. Франка встановлюються саме завдяки їхній системності, оскільки вживання власне термінологічного апарату обумовлюється тодішньою ситуацію, станом його розробленості та особливостями побутування. Базовим моментом для постання герменевтичних поглядів ученого слід вважати художню практику як його самого, тобто внутрішнє розуміння ним естетичної природи художньої літератури, так і всього масиву світового мистецтва слова, що переконливо увиразнюється в трактуванні ним історії української літератури кінця XIX – початку XX ст., а в її системі – художньої прози.*

Ключові слова: *герменевтика, діалогізм, антидогматизм, критика, розуміння, література, мова*

Проблема герменевтики є особливо актуальною в українському літературно-естетичному досвіді. Це зумовлено недостатньою увагою літературознавства радянської доби до плюралістичної поліфункційності методологічного вияву в науці про літературу, що призводить до збідненого уявлення про її сутність, а звідси – до суттєвих деформацій як у розумінні художньої практики, її знакової герменевтичної специфіки, так і літературної теорії.

На необхідності герменевтичного розгляду літературно-мистецьких явищ наголошують такі сучасні вчені, як Н. Астрахан [1], Ю. Борєв [2], Л. Врубель [3], Ю. Ковалів [5], З. Лановик [6], М. Лановик [7], З Мітосек [8], Р. Мних [9], Д. Наливайко [10], В. Халізєв [16]. Проблеми методології І. Франка фундаментально досліджує М. Гнатюк [4], а в її системі – герменевтики та рецептивної естетики – Н. Шляхова [17].

Метою статті є встановлення сутності герменевтичних концепцій І. Франка, які, співіснуючи з іншими методологіями, присутнюються в текстах літературно-критичних праць найперше через свою системну специфіку.

Результати. Іван Франко надзвичайно витончено спостеріг антидогматичну специфіку, герменевтичну в своїй основі, нової школи в українській літературі кінця XIX – початку XX століть. При цьому особливо суттєвим є те, що свої спостереження мислитель розгортає якраз із урахуванням історико-літературних особливостей: «Коли давніша повість чи то новела… усе мала ціхи більш або менше докладно локалізованої події з мотивованою зав'язкою, перипетіями і розв'язкою, отже,

© Б. М. Кир'янчук, 2016

виглядала як здвигнений після правил архітектоніки більш або менше солідний будинок, то новіша белетристика робить зовсім інше враження» [13, с. 525]. Герменевтична систематика виправдано доповнюється баченням особливого призначення мови, її, по суті, домінантного характеру: «Не об'єктивне, протоколярне представлення мають на меті автори, а збудження в душі читачів аналогічного чуття чи настрою всякими способами, які дає мова і злучені з нею функції нашої фантазії» [13, с. 525 - 526]. Йдеться, як переконують наведені міркування, про констатацію наявності герменевтичної процесуальності в площині взаємодії митця та реципієнта через текст. Антидогматичне начало акцентується з особливою виразністю: «Вона ненавидить усяку шаблоновість, ненавидить абстракти, довгі періоди і зложені речення. Натомість вона любується в сміливих і незвичайних порівняннях, в уриваних реченнях, у півслівцях і тонких натяках» [13, с. 526].

Прикметно, що І. Франко займає виважену позицію, органічно поєднуючи різні літературознавчі галузі, проте зосереджуючи особливу увагу на історії літератури: «Можна би теоретично говорити pro і contra сеї літератури, але для історика такі суперечки не мають значення. Для нього кожний напрям добрий, коли його репрезентанти – справдішні і живучі таланти» [13, с. 526]. Як бачимо, визначальним у системі наукової методології мислителя накреслюється якраз герменевтичний підхід, що здобуває свій найбільш сутнісний вияв у площині герменевтики індивіда (звідси – увага до проблеми людської особистості, творчої індивідуальності, міри її обдарування тощо): «От так і сей новий напрям у нашій літературі зазначився групою талановитих репрезентантів» [13, с. 526].

І. Франко в герменевтичному ключі трактує питання мови. Це, зокрема, стосується такого її сутнісного вияву, коли «домівка буття» відіграє вирішальне значення для людського розвитку. При цьому простежується специфічне трактування вказаної особливості, котре обумовлюється масштабністю мислення автора, його постійним прагненням до узагальнення: «… все те гарний доказ на те, що слово, те марне летюче слово, найбільше, бачилось би, хвилевий і нетривкий витвір людського духу, проявило чудотворну силу, починає двигати з упадку ту масу, якій, бачилося, не було рятунку» [13, с. 528]. Думається, що в наведеному випадку маємо продуктивне поєднання герменевтичного та позитивістського підходів, що пояснюється універсальністю наукового методу та всієї мислительної системи автора.

Принагідно слід зазначити, що літературно-критична практика І. Франка засвідчує своєрідну еволюцію його поглядів на мовну проблематику, що розгортається не скрізь і не завжди однолінійно, але в цілому аргументує зміцнення герменевтичної позиції. Це підтверджує відома праця «Говоримо на вовка – скажімо і за вовка», пройнята високою мірою герменевтичної організації, але в якій, поряд із цим, мислитель виголошує, по суті, прямо протилежні твердження, акцентуючи на власне семіотичній природі мови: «Тієї стежки вони (галицькі письменники. – Б. К.) й держаться, завсігди вважаючи, що мова, хоч і який коштовний скарб, не є все-таки найвищим скарбом; що життя народу і його розвій, придбання економічні, громадські і духові є скарби далеко важніші, для котрих мова є тільки одним із способів» [11, с. 175]. Мусимо уточнити, що наведені міркування спричинені не стільки масштабною філософсько-інтелектуальною виваженістю, властивою Франкові, скільки низкою моментів, з-поміж яких найпершими постають полемічна спрямованість статті, оперування проблемно-змістовим наповненням тодішньої галицької літератури та формулюванням не лише свого власного, але й своєрідного колективного бачення у цьому зв'язку, та й, зрештою, дещо ранішим часом написання роботи (1891 рік), порівняно з іншими, особливо з кінця XIX – початку

XX століть, у яких герменевтична систематика більшою мірою увиразнюється. Хоча й цитована праця, як уже зазначалося, засвідчує наявність герменевтичного мислення критика. Воно простежується в антидогматичному трактуванні специфіки читацького сприйняття літературних творів галицькою громадою, витлумаченого шляхом заперечення протилежної точки зору, представленої Б. Грінченком: «… коли би се була правда, то вона була би найсумнішим свідоцтвом про стан духового розвою української громади, бо показувала би ту громаду заскорузлою і неспосібною читати і розуміти щось хоч трохи відмінне від її звичайних поглядів і уподобань» [11, с. 170]. Аналогічно продуктивного застосування набуває принцип герменевтичного кола: «Головною хибою його (Б. Грінченка. – Б. К.) критики є не ті подробиці, а загальний погляд на розвій нашої мови» [11, с. 174]. Герменевтичним у своїй основі є обстоювання права галицьких майстрів слова на вживання в художніх творах діалектної лексики, оскільки глибинно базується на усвідомленні ефекту промовляння мови людиною, тощо).

І. Франко виправдано застосовує герменевтичні підходи при осмисленні літературно-наукових явищ у праці «Задачі і метод історії літератури». Коментуючи лекцію німецького вченого Еріха Шмідта, він зазначає: «Друге (порушене, але не вияснене Шмідтом) питання – це питання естетики, різної від «голого естетизування», і питання індуктивної (не догматичної) поетики» [12, с. 16]. Як бачимо, йдеться про наявність антидогматичного аспекту герменевтичної систематики. Надмірна задогматизованість, антигерменевтична в своїй основі, може бути просто-таки всеохопною, поширюючись як на критику та загалом науку про літературу, так і на власне художню практику: «Ми виховані в наскрізь фальшивих естетичних поглядах, котрі скривлюють і на фальшиві дороги зводять не тільки нашу критику, не тільки смак публіки, але й творчість самих писателів, котрим не раз ставиться естетичним гріхом таке, що в великих літературах європейських перестало бути «каменем преткновенія» сто, двісті літ тому назад» [12, с. 16]. Причини такої задогматизованості цілком правомірно вбачаються в гіпертрофії класицистичної рецепції, базованої при цьому не на найвищих мистецьких зразках: «Ми, виховані в поглядах польсько-шляхетського псевдокласицизму кінця ХУІІІ –го віку, псевдокласицизму найбільше фарисейського і брехливого з усіх видів тої всеєвропейської моди, не вміємо говорити попросту і свобідно те, що думаємо, не сміємо не раз навіть думати і аналізувати те, що чуємо, і це, по моїй думці, головна причина тої безплідності та бездарності нашої (галицької) літератури, тої немочі малювати дійсних людей в цілому їх рості» [12, с. 16]. Зі сказаного стає очевидним, що надмірна регламентація заперечує діалогізм як герменевтичний чинник, проектуючись, відтак, і в сферу герменевтики індивіда, істотним чином її нівелюючи. Мислитель наголошує на необхідності справді герменевтичного продумування, тобто такого розуміння, котре вбачається в неупередженому з'ясуванні сутності певного явища, а звідси – його утвердження як вихідної позиції: «Естетичні погляди нашої публіки, нашої критики і нашої пишучої братії потребують основного прояснення, і до цього-то прояснення ми раді би докинути й свою цеглину» [12, с. 16].

І. Франко виявляє герменевтичний характер мислення у праці «[План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви]». Герменевтична системність простежується в трактуванні особливостей мистецтва слова Київської Русі: «Була се епоха переважаючого, хоч не виключного, впливу Візантії, а характерним її признаком є панування традиційності, шаблону літературного і імперсональність творів літературних» [14, с. 40]. Учений спеціально наголошує на вагомості аспекту герменевтики індивіда, котрий стосується особи автора, його продуктивної

присутності в процесі герменевтичної комунікації з реципієнтом, забезпеченої через сприйняття тексту: «Імперсональність розумію не в значенні анонімності; навіть підписані твори тодішньої літератури мають, звичайно, так мало індивідуальної закраски своїх авторів, укладані були завсігди після певних даних і усвячених традицією взірців, а іноді так невільничо, з таким обширним запозичуванням чужих елементів, що не раз можуть уважатися прямим продовженням або переробкою, або компіляцією інших, старших, звичайно греко-візантійських творів» [14, с. 40]. І далі: «Що сей традиційно-шаблоновий характер літератури не змінився у нас ані по першім нападі татар (1240), ані навіть на всім протягу XV віку, се легко побачити, читаючи писання Григорія Цамблака» [14, с. 40]. Виправдано продумується в ключі герменевтичної систематики також пізніша доба, асоційована з діяльністю Острозької Академії та іншими вагомими чинниками позитивного соціально-культурного, але найголовніше – літературного, спрямування: «Почуття індивідуальності тут далеко сильніше, сила традиційних пут духових далеко слабша, діяльність писательська – різнорідніша і свобідніша, ніж в попередній епосі» [14, с. 41].

І. Франко використовує принцип герменевтичної системності при зіставленні нової української літератури з давньою. При цьому береться до уваги антидогматичний феномен як один із визначальних: «Коли говорю про оригінальність нової южноруської літератури, то розумію се тут в порівнянні з южноруською літературою давніших епох, маю на думці брак шаблоновості і традиційного топтання одних і тих самих, для всіх обов'язкових стежок» [14, с. 47]. Вказаний момент функційно співіснує з концепцією герменевтики індивіда: «Нова українська література по приміру всіх новоєвропейських літератур основана на принципі індивідуальності, вважає поетичну творчість за один із найвищих і найкращих проявів людської індивідуальності і власне з того принципу черпає свою силу, різнорідність і оригінальність» [14, с. 47]. Неповторність письменства спричинена унікальністю особистості: «Бо ж звісно, як безкінечно різнорідні є духові фізіономії людські і хід їх розвою; от тим-то й не диво, що література, котра дає можність, а навіть ставить найвищим обов'язком усякій талановитій і освіченій літературній індивідуальності висказатися вповні живим словом, не в'яжучи її згори ніякими традиційними путами ані щодо форми, ані щодо мови, – така література мусить бути оригінальною, мусить мати свій питомий вираз, навіть хоча б діячі і писателі тої літератури підлягали й не знати як сильним постороннім впливам» [14, с. 47]. Маємо масштабне співвіднесення антидогматизму та аспекту герменевтики індивіда, продуктивно сформульоване в узагальненому плані та спроектоване на величезний масив художньо-творчого та наукового матеріалу. Інтерпретативна спроможність такого підходу органічно узгоджується з неможливістю невиправданого абстрагування, позбавленого герменевтичної конкретики. Характерно, що вчений акцентує на першорядному значенні таланту, оприсутненому в людській одиниці. Він констатує: «Чим сильніший талант, чим енергічніша і вище розвита є індивідуальність писателя, тим кращих, оригінальніших та заразом більше національних творів може надіятись від нього література» [14, с. 47].

І. Франко застосовує герменевтичний підхід у статті «Слово про критику». Уже в дебюті констатується момент антидогматизму, значення якого переконливо доводиться шляхом глибоких аналітичних тверджень. Учений з цього приводу зазначає: «У наш часто ще можна почути голоси, що задля браку критики наша літературна продукція йде самопас, що критика повинна давати напрям літературній продукції, кермувати нею, немов виховувати літератів і белетристів» [15, с. 214]. І далі: «Нам здається, що такі жадання так само несправедливі, пересадні, так само полягають на хибнім розумінні завдань критики, як, наприклад, думка, що граматика

має нас навчити чистої і правильної мови» [15, с. 214]. Як бачимо, йдеться про явище нерозуміння, котре має місце одночасно з надмірною догматизацією, що набирає специфічних форм, спричинених певною ситуацією. Аналогічні моменти є антигерменевтичними за своєю сутнісною природою: «…часи, в котрих переважає командуюча критика і командуюча граматика, се, звичайно, часи вузького педантизму, схоластики, упадку творчості і упадку доброго стилю в мові» [15, с. 214].

Антидогматизм як герменевтичний чинник співіснує з аспектом герменевтики індивіда, конкретизованому на рівні феномену автора-творця: «При тім історія літератур усіх народів показує нам одно загальне правило, що кождий великий талант опрокидав установлені правила критичні, творив разом з великими творами і нові критичні міри для них, вказував нові точки опори, нові горизонти для критики, значить, критика ніколи не була керманичем для літературної творчості, а завсігди шкутильгала за нею, обчислювала готові вже здобутки, пояснювала їх, що так скажемо, розжовувала для публіки, популяризувала для широкого загалу» [15, с. 214]. Герменевтична специфіка критики витлумачується із залученням категоріального апарату, характерного для того часу: «Хотячи чи не хотячи, вона мусить бути не догматичною, а аналітичною, не дедуктивною, а індуктивною» [15, с. 214]. Принагідно зауважимо, що наведена термінологія, безсумнівно, успішно використовується й до сьогодні, але у Франковому трактуванні вона увиразнює послідовність герменевтичної системності.

Завдання критика, згідно з герменевтичними настановами, максимально відповідно зрозуміти художній текст і донести про нього звістку до широкого загалу людей: «Супроти літературного твору критик не суддя, не Зевс-громовержець, а тямущий справоздавець. Він розглядає твір з усяких можливих боків, а властиво з такого боку, з якого йому хочеться, і реферує публіці, що бачить» [15, с. 214-215]. Зазначимо, що вислів «з такого боку, з якого йому хочеться» не вказує на абсолютну довільність, а є знову ж таки свідченням наявності антидогматичного первня, органічно поєднаного з моментом герменевтики індивіда. При цьому йдеться про неповторність кожної справжньої інтерпретації, виправдану присутністю тієї особи, яка її здійснює. Мається на увазі також особливий вияв сфери відношення-стосунку в плані функційності тлумачної діяльності, що обумовлює оригінальність Франкового трактування: «Він один із публіки, і голос його має принципіально не більше значення, як голос усякого другого читача» [15, с. 215]. Рецептивний феномен виправдано співдіє з істинно діалогічним характером прочитання: «Коли який твір бездарний і нужденний, критикові вільно, так само як кождому читачеві, або зовсім не читати його, або по прочитанні кількох сторінок кинути його з обуренням, або висміяти, або вилаяти – одним словом, йому вільно зробити прилюдно те, що кождий читач може зробити з тим твором у себе дома»[15, с. 215].

Аспект герменевтики індивіда виявляється колосальною мірою під час читацького сприйняття. Справжнє прочитання невіддільне від розуміння, котре обумовлене як текстовим наповненням твору, так і особою реципієнта: «…книжки на те пишуться, щоб їх читати, а на те читаються, щоб роздумати прочитане, а коли те прочитане глупе, вкучне або підле, то був би чоловік колода – не чоловік, якби не позіхнув, не сплюнув, не обурився» [15, с. 215]. Аналогічний ефект відбувається й на рівні літературно-критичного засвоєння, але з тією відмінністю, яка передбачає поглиблення власне професійної сфери: «Те самісіньке право має й критик, тільки що на тім його праві тяжить ще й обов'язок умотивувати, вияснити, для чого він позіває, для чого злиться, для чого обурюється» [15, с. 215]. Така причинність уміщує розширення меж встановлення смислового наповнення та поглиблення герменевтичної специфіки. Відповідно зростає роль артикуляції кваліфіковано

сказаного, яка функціонує в контексті діалогізму й ширше – відношення-стосунку, конституюючи феномен продумування: «Значить, він мусить зробити те, до чого звичайний читач інколи буває неспосібний, а деколи тільки не має часу; те, що загал (або найосвіченіша, найвразливіша часть загалу) почуває, він повинен висказати словами, обставити аргументами, підвести під якісь вищі принципи, *мову чуття перекласти на мову розуму*» [15, с. 215].

І. Франко наголошує на вагомому значенні справжнього діалогізму, герменевтичного в своїй основі, котрий функціонує в процесі розгортання літературно-естетичної комунікації: «Ми пишемо не для писателів, а для публіки, а коли котрий автор може з нашої критики чому-небудь навчитися, то тому самому, певно, навчився б, вислухавши голоси других своїх інтелігентних читачів» [15, с. 216]. Критик трактується як самодостатня особистість, яка може підходити до оцінки літературно-мистецьких явищ з урахуванням власних концепцій, котрі, безсумнівно, не повинні усталюватися як надмірні упередження: «…критик, як чоловік інтелігентний, що живе в певнім національнім і суспільнім окруженні, має вироблені певні погляди, уподобання і симпатії…» [15, с. 216]. Учений висловлює унікальні міркування, які заперечують догматизацію тексту, усуваючи таку можливість, котра може траплятися з реципієнтом: «Читаючи якийсь твір літературний, він не мусить затопитися в нім, заглибитися в нім так, щоб не бачив нічого за рамами того світу, який сотворила фантазія автора даного твору» [15, с. 216]. У цьому зв'язку залучається до аналізу процес взаємодії автора та читача: «Він не мусить робитися духовим невольником автора, не мусить іти покірно там, де його автор провадить. Він може, коли хоче, сперечатися з автором, супротиставити його фіктивному світові свій власний ідейний або дійсний, реальний світ, може квестіонувати і точку виходу, і грунт, і спосіб поступування автора» [15, с. 216]. Мислитель вказує на високу міру діалогізму в літературній критиці порівняно з тодішньою власне науковою специфікою: «Він не обов'язаний до такої об'єктивності як критик науковий; він може супроти авторового суб'єктивізму висунути свій суб'єктивізм, – звісно, без фальшування автора, без підсування йому того, чого автор не говорив, без злобної несправедливості» [15, с. 216]. (Принагідно зауважимо, що аналогічну думку висловив свого часу Е. Левінас, виправдано вказавши на невмотивовану догматизацію тексту в багатьох дослідженнях, котра може провадити до певної деформації інтерпретаційної діяльності).

Висновки і перспективи. І. Франко засвідчив наявність оригінального герменевтичного мислення, що узгоджується з тодішніми здобутками світової герменевтики та конституюється завдяки системній специфіці. Герменевтичні концепції вченого постають в органічному зв'язку з розвитком герменевтичних ідей О. Потебні, базованих на інтерпретації мовно-герменевтичних поглядів В. Гумбольдта, та є вагомим підґрунтям для наступних знакових систем в аспекті герменевтики в українському літературно-естетичному досвіді, представлених літературно-критичною практикою М. Євшана, С. Єфремова, Б.-І. Антонича. Перспективи подальших досліджень убачаються в з'ясуванні співдії літературознавчого аспекту герменевтики з його внутрішнім закоріненням на рівні художньої практики митців.

Список літератури

1. Астрахан Н. Буття літературного твору: Аналітичне та інтерпретаційне моделювання: монографія / Н. Астрахан. – К. : Академвидав, 2014. – 432 с. – (Серія «Монограф»).

2. Борев Ю. Герменевтика. Герменевтическая интерпретация. Герменевтический круг / Ю. Борев // Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов. – М. : Астрель-АСТ, 2003. – С. 94 – 95.

3. Врубель Л. Герменевтика / Л. Врубель // Література. Теорія. Методологія / упор. і наук. ред. Д. Уліцької. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 56 – 113.

4. Гнатюк М. Літературознавчі концепції в Україні другої половини XIX – початку XX сторіч / М. Гнатюк. – Л.: Львівський національний університет ім. Івана Франка , 2002. – 208 с.

5. Ковалів Ю. Герменевтика. Герменевтичне коло / Ю. Ковалів // Літературознавча енциклопедія. У 2 т . – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – С. 220 – 221.

6. Лановик З. Hermeneutica Sacra : монографія / З. Лановик. – Т. : Ред.-вид. від. ТНПУ, 2006. – 587 с.

7. Лановик М. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : автореф. дис. … д-ра філол. наук / М. Лановик. – К. : Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2006. – 39 с.

8. Мітосек З. Література як діалог / З. Мітосек // Мітосек З. Теорії літературних досліджень. – Сімферополь : Таврія, 2005. – С. 279 – 306.

9. Мних Р. Герменевтика, герменевтика, герменевтика… / Р. Мних // Слово і час. – 2005. – № 4 . – С. 50 – 58.

10. Наливайко Д. Вступне слово упорядника / Д. Наливайко // Ґадамер Г.- Ґ. Герменевтика і поетика. – К. : Юніверс, 2001. – С. 5 – 6.

11. Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 28. – К. : Наук. думка, 1980. — С. 167 – 175.

12. Франко І. Задачі і метод історії літератури // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 41. – К. : Наук. думка, 1984.– С. 7 – 16.

13. Франко І. З остатніх десятиліть XIX віку // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 41. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 471 – 529.

14. Франко І. [План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви] // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 41. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 24 – 73.

15. Франко І. Слово про критику // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Т. 30. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 214 – 218.

16. Хализев В. Теория литературы / В. Хализев. – М. : Высшая школа, 2000. – 398 с.

17. Шляхова Н. Український контекст рецептивної естетики (автор і читач у теорії словесної творчості О. Потебні та І. Франка) / Н. Шляхова // Філологічні семінари. – 2013. – Вип. 16. – С. 19 – 26.

References

1. Astrakhan N. (2014) Buttia literaturnoho tvoru : Analitychne ta interpretatsiine modelyuvannia: monohrafiia [Genesis of a literary work: Analytical and interpretative modeling: monograph] / N. Astrakhan. – K. : Akademvydav. – 432 s. – (Seriia “Monohraf”).

2. Borev Yu. (2003) Hermenevtyka. Hermenevtycheskaya interpretatsiya. Hermenevticheskiy kruh [Hermeneutics. Hermeneutical interpretation. Hermeneutic circle] / Yu. Borev // Jestetika. Teoriya literatury: Jentsiklopedicheskiy slovar' terminov [Literature Theory: Encyclopedic Dictionary of terms]. – M. : Astrel '-AST. – S. 94 – 95.

3. Vrubel' L. (2006) Hermenevtyka [Hermeneutics] / L. Vrubel' // Literatura. Teoriia. Metodolohiia [Literature. Theory. Methodology] / upor. i nauk. red. D. Ulitskoi. – K. : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». – S. 56 – 113.

4. Hnatiuk M. (2002) Literaturoznavchi kontseptsii v Ukraini druhoi polovyny XIX – pochatku XX storich [Literary concept in Ukraine in the second half of XIX – early 20 centuries] / M. Hnatiuk. – L. : L'vivs'kyi natsional'nyi universytet im. Ivana Franka. – 208 s.

5. Kovaliv Yu. (2007) Hermenevtyka. Hermenevtychne kolo [Hermeneutics. Hermeneutic circle] / Yu. Kovaliv // Literaturoznavcha entsyklopediia [Literary encyclopedia] . U 2 t. – K.: VTs «Akademiia». – T. 1. – S. 220 – 221.

6. Lanovyk Z. (2006) Hermeneutica Sacra : monohrafiia [Hermeneutica Sacra : monograph] / Z. Lanovyk. – T. : Red.-vyd. vid. TNPU. – 587 s.

7. Lanovyk M. (2006) Problemy khudozhn'oho perekladu yak predmet literaturoznavchoi refleksii : avtoref. dys. … d-ra filoloh. nauk [Problems of translation as an object of literary reflection : abstract of dissertation of Philoloh. D-r] / M. Lanovyk. – K. : In-t lit. im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. – 39 s.

8. Mitosek Z. (2005) Literatura yak dialoh [Literature as a dialogue] / Z. Mitosek // Mitosek Z. Teorii literaturnykh doslidzhen [Theory of literary studies]. – Simferopol' : Tavriia. – S. 279 – 306.

9. Mnykh R. (2005) Hermenevtyka, hermenevtyka, hermenevtyka… [Hermeneutics, hermeneutics, hermeneutics…] / R. Mnykh // Slovo i chas. – № 4 . – S. 50 – 58.

10. Nalyvaiko D. (2001) Vstupne slovo uporiadnyka [Introduction by the compiler] / D. Nalyvaiko // Gadamer H.- G. Hermenevtyka i poetyka [Hermeneutics and poetics]. – K. : Yunivers. – S. 5 – 6.

11. Franko I. (1980) Hovorymo na vovka – skazhimo i za vovka [We talk a wolf – say and the wolf] // Franko I. Zibrannya tvoriv : v 50 t. – T. 28. – K. : Naukova dumka. – S. 167 – 175.

12. Franko I. (1984) Zadachi I metod istorii literatury [Objectives and method of literary history] // Franko I. Zibrannya tvoriv : v 50 t. – T. 41. – K. : Naukova dumka. – S. 7 – 16.

13. Franko I. (1984) Z ostatnikh desyatylit' XIX viku [Since the last decades of the nineteenth century] // Franko I. Zibrannya tvoriv : v 50 t. – T. 41. – K. : Naukova dumka. – S. 471 – 529.

14. Franko I. (1984) [Plan vykladiv istorii literatury rus'koi. Spetsial'ni kursy. Motyvy] [Plan presentation of Ruthenian literary history. Special courses. Grounds] // Franko I. Zibrannya tvoriv : v 50 t. – T. 41. – K. : Naukova dumka. – S. 24 – 73.

15. Franko I. (1980) Slovo pro krytyku [The word of criticism] // Franko I. Zibrannya tvoriv : v 50 t. – T. 30. – K. : Naukova dumka. – S. 214 – 218.

16. Khalyzev V. (2000) Teoriia literatury [Literature theory] / V. Khalyzev. – M. : Vyshhaia shkola. – 398 s.

17. Shlyakhova N. (2013) Ukrains'kyi kontekst retseptyvnoi estetyky (avtor i chytach u teorii slovesnoi tvorchosti O.Potebni ta I.Franka) [Ukrainian context of receptive aesthetics (the author and the reader in the theory of verbal creativity of O. Potebnya and I. Franko)] / N. Shlyakhova // Filolohichni seminary. – Vyp. 16. – S. 19. – 26.

Аннотация. *В работе доказывается существование герменевтической специфики в литературно-критических работах И. Франко. Наблюдается ее отчетливо системный характер, который проявляется в диалогическом взаимодействии таких главных аспектов, как антидогматизм, герменевтика индивида, диалогизм, языково-герменевтический феномен, собственно истолковательное начало, которые структурируют мышление ученого, обеспечивая углубленное понимание как отдельных художественных систем или творческих индивидуальностей писателей, так и специфики историко-*

литературного процесса в Украине и мире, теоретических основ искусства слова. Доминантой в такой системе можно считать антидогматизм, который является, по сути, центральным во всей мыслительной практике ученого и писателя, аргументируя ее оригинальность и одновременно продуктивно осветляя другие аспекты, среди которых самый важный–языково-герменевтический. Герменевтические концепции И. Франко устанавливаются именно благодаря их системности, поскольку употребление собственно терминологического аппарата обусловливается тогдашней ситуацией, состоянием его разработанности и особенностями бытования. Базовым моментом для возникновения герменевтических взглядов ученого следует считать художественную практику как его самого, то есть внутреннее понимание им эстетической природы художественной литературы, так и всего массива мирового искусства слова, что убедительно предстаёт в трактовке им истории украинской литературы конца XIX - начала XX в., а в ее системе - художественной прозы.

Ключевые слова: *герменевтика, диалогизм, антидогматизм, критика, понимание, литература, язык, индивид*

Abstract. *The problem of hermeneutics is particularly relevant in the Ukrainian literary and aesthetic experience. It is caused by insufficient attention of literature studies of the Soviet era to multifunctionality of methodological pluralism expression in the literary criticism, which leads to the depleted understanding of its essence, and therefore - to significant mistakes in terms of artistic practice, its hermeneutic specificity and literary theory.*

Purpose. The purpose of article is to establish the nature of hermeneutic concepts of Franko, who co-exist with the other methodologies in the texts of literary-critical works through their main systemical specifics.

Ivan Franko paid special attention to issues of hermeneutics certifying his works such as "word of criticism", "Challenges and method of literary history", " From the last decades of the nineteenth century ", "[Plan presentation of Ruthenian literary history. Special courses. Grounds], "" We talk a wolf - say and the wolf "and others. Such hermeneutical aspect as antydogmatysm, individual hermeneutics, dialogism, linguistic and hermeneutical phenomenon and personal interpretative inception are also observed in these works. They dialogically interact, mutually complement each other. Their projection is implementing both on understanding of certain art systems and on understanding the specifity of historical and literary process.

Originality. Ivan Franko created the original system of hermeneutic thinking that coexists within in usual methodology, seamlessly complementing its performance and providing a positive effect on research methodology. Dialogical interaction of the most important aspects as antydogmatysm, individual hermeneutics, dialogism, linguistic and hermeneutical phenomenon and personal interpretative inception has such uniqueness that antydogmatysm appears as a dominant. This principle is all-embracing in the structuring of literary and aesthetical views of the thinker.

Conclusion. Ivan Franko showed the presence of the original hermeneutic thinking, which is consistent with the achievements of world hermeneutics of that time and is constituted due to the system specifics. Hermeneutic concept of the scholar is in organic connection with the extension and development of hermeneutical ideas of Potebnya, which are based on the interpretation of linguistic and hermeneutic ideas of von Humboldt and is an important basis for these sign systems in the aspect of hermeneutics in ukrainian literary and aesthetical experience that is presented by literary-critical writings of M.Yevshan, S. Yefremov, B.-I. Antonych.

Keywords: *hermeneutics, dialogism, antydogmatysm, criticism, understanding, literature, language*

УДК 821.161.2-14.09 Франко:[7.035:113]

РАННЯ ЛІРИКА ІВАНА ФРАНКА ЯК НАТУРФІЛОСОФІЯ РОМАНТИЧНОГО ІДЕАЛІЗМУ

ВЕРБИЦЬКА Лідія Олегівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів)

Анотація. *У статті розглянуто ранню лірику Івана Франка (від його перших віршів до виходу у світ дебютної збірки «Баляди і розкази» (1876). Акцент зроблено на натурфілософській проблематиці поезій (взаємини людини і природи, філософія природних образів і картин у поетичних текстах тощо). З'ясовано, що натурфілософію романтичного ідеалізму в ранніх віршах Франка зумовлюють міфологізм, туга за минувшиною, релігійність, задатки позитивної філософії (декларування понять «розум» і «праця» як природних рушіїв суспільного прогресу).*

Ключові слова: *авторське світовідчуття, лірика, міфологізм, релігійність, романтизм, образи природи, філософські роздуми*

Лірика І.Франка як «велетня думки» вирізняється інтелектуальним первнем. Його поезія – історія еволюції взаємин людини та природи від романтичного ідеалізму до реалізму. Розвиток Франкового світогляду невід'ємний від сприйняття та інтерпретації природо-людського спільносвіту. Ця проблема більш значуща, аніж здавалося б, адже, на перший погляд, примітивне питання про природу і людину на тлі націєтворчих досліджень чи то пак проблем формування особистості поета насправді глобальніше. Аби прослідкувати все різноманіття проблем, до яких відсилає осмислення взаємин людини і природи, та проінтерпретувати світоглядну еволюцію І.Франка в контексті цих взаємин, варто звернутися до його перших поетичних спроб, «інакше, – як підкреслює Б.Бунчук, – втрачається точка відліку, не повним стає уявлення про творчу еволюцію митця» [3, с.43].

Ранню лірику Франка як еволюцію світогляду поета осмислювали В. Корнійчук («Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики») та Б. Тихолоз («Філософська лірика Івана Франка: діалектика поетичної рефлексії») (причому говоримо не лише про названі монографії, а й про окремі статті чи збірники статей, зокрема, передмова Б. Тихолоза до впорядкованого ним видання «Баляд і розказів»). Б. Бунчук звертає увагу на особливості віршування [3]. Л. Бондар [2] та Р. Чопик [13] інтерпретують окремі ранні вірші. Майже кожен літературознавець звертає увагу на зображення взаємин людини і природи у Франкових «документах молодечого романтизму», проте не акцентує на натурфілософській проблематиці як на еволюції художньо-філософського світогляду автора.

Мета дослідження – проаналізувати ранню лірику Івана Франка від перших віршів (1871) до виходу у світ дебютної збірки «Баляди і розкази» (1876) крізь призму натурфілософської проблематики, з'ясувати генезу художнього зображення природо-людського спільносвіту в цих поезіях та виявити основи тих чи інших художньо-філософських напрямів у змалюванні картин чи явищ природи.

Віршувати І.Франко почав ще з часів навчання у Дрогобицькій гімназії. У пам'ять про батька в 15-річному віці він написав вірш «Великдень». Саме у Великодню суботу 1865 року і помер Яків Франко. Ця поезія, на жаль, сьогодні невідома. Наступні ж Франкові проби на поетичній ниві збереглись у зошиті під заголовком «Шкільні завдання. IV клас. Задачі рускіи». Ці поезії датовані, як і «Великдень»,

© Л. О. Вербицька, 2016

1871 роком і написані як шкільне завдання для вчителя руської мови, відомого природника Івана Верхратського. Захоплення І.Верхратського природознавством дещо прояснює природничу тематику цих завдань, про що свідчать не лише вірші, а й прозові тексти, уміщені в згаданому зошиті, а це «Опись літа», «Хосен води» та «Опись пожару». Проте нас цікавитимуть власне поетичні твори «Опись зими» і «Опись Святого Вечера». Вже ці перші віршові паростки юного І.Франка є «точкою відліку» його поетичного осмислення взаємозв'язків людини і природи. У ранній поезії «Опись зими» автор характеризує зимову пору як період занепаду в природі. Поопадало листя з дерев, засохли трави, відлетіли птахи, немає худоби на полі і пастухи вже «не грают та на фюярках». Тут І.Франко виявляє знання орнітологічної фауни. Він перелічує птахів, що відлітають у вирій, а також тих, що залишаються зимувати:

Гей! вже від нас відлетіли
Бузьки, журавлі,
І ластівки, солов'ї,
Деркачі, чаплі!
***
Гей! дивіться, метелиця!
Вітер снігом курит,
А воробець і ворона
О їжу ся журит! [12, т.52, с.306]

Типово народнопісенний зачин вигуком «Гей!» змушує замислитися над фольклоризмом Франкової поезії. За допомогою паралелізму юний автор намагається спроектувати зимовий колорит природи на настроєву палітру людських «змислів»: «А на поли чорний ворон / Літає та краче, – / А з села десь – троха чути – / Що дитина плаче» [12, т.52, с.306]. Цікаво, що цей перший Франковий вірш завершується зовсім не дитячими філософськими роздумами. П'ятнадцятирічний хлопець опоетизовує циклічність часу на прикладі зміни пір року, роздумує над швидким плином життя, бо ж «літа женут стрілою / Та й несут наш вік з собою» [12, т.52, с.307]. Він висловлює потребу в молитві до Господа, вже в юному віці замислюється над життям «у небі». Отже, філософсько-науковий погляд на природне середовище І.Франко починає формувати вже в ранній поезії. Пізніше його захоплення позитивною філософією стане вдячним ґрунтом для реалізації суспільно-наукових поглядів митця, що виявиться у використанні образів природи для пояснення людських взаємин, у протиставленні гармонії природоустрою суспільній невпорядкованості.

Вірш «Опись Святого Вечера» продовжує тематику попередньої поезії. Ще в «Описі зими» І.Франко називає приємними моментами холодної пори Новий рік, Різдвяні та Йорданські святкування. Тут же він описує підготовку до Святого Вечора і сам Святвечір. Сонце сідає за хмари, на полі виблискує сніг, свистить вітер і тисне мороз, а зорі і місяць поступають своєю дорогою – такий смеркальний зимовий пейзаж у вірші овіяний ореолом божественності. Місяць у І.Франка «ясний і чистий», наче лице Бога [12, т.52, с.308]. Небесні світила, як і в міфології, засвідчують Божественну присутність. А заклики «Дай Боже, дай Боже!» пов'язані ще з культом язичницького Дажбога, якого ототожнювали з Сонцем. «Слово о полку Ігоревім» говорить про слов'ян як про внуків сонця-Дажбога, «його ім'я стало синонімом щастя» [8, с.25]. Дажбожий дар І.Франко згадує також у ранній поезії «Згадка старини», описуючи часи наших предків слов'ян. У незакінченій поемі «Ольга» серед пантеону слов'янських язичницьких богів (Перун, Волос) Дажбог величається як володар небес, носій мудрості і миру. Міфологічні мотиви, пов'язані зі світовідчуттям

природи, проступають і в подальшій Франковій поетичній творчості, адже міфологізм є одним із тих особливих типів світобачення, яке дозволяє чуттєвими образами сприймати явища природи і суспільного життя. Таке образне світовідчуття є невід'ємним атрибутом поетичного мислення. Л.Білецький у зв'язку з цим зазначає: «Реальний факт давньої первісної культури стає мотивом словесним, а перестаючи з часом відповідати дійсності, стає поетичним матеріалом для фантазії й твор» взаємозв'язків людини і природи з найдавніших часів. Доопрацьовуючи вірш Климентії Попович під назвою «Чи найдесь?», І.Франко поповнює власний творчий доробок поетичним текстом «Колись і нині». Ліричний герой поезії відпочиває «на теплім серці у природи-неньки». Він хотів би жити, як квітка, як комашка:

І так було б йому, як пташці Божій,
Що радуєсь життю, і сонцю, і весні;
Донині з пташкою співав би він про рожі,
Про цвіти запашні. [12, т.52, с.329]

Проте «залізний шлях» кличе героя до «змагання духа людського міцного», до боротьби. Давнє світосприйняття, що виявляється в міфології, поєднується в поетичній натурфілософії І.Франка з найновішими досягненнями науки і глибоким філософським осмисленням.

У вірші «Опись Святого Вечера» юний І.Франко поетизує картину підготовки селянської хати до Різдва:

Солому по хаті діти розстилали
І голосом всяких звірят удавали!
Тото кури, гуси, то воли, телята,
Тото качки, коні, а тамто ягнята… [12, т.52, с.309]

Пізніше у Франковій хаті його ж діти провадитимуть подібні забави, імітуючи звіряче царство, адже змалку батько прищеплював їм любов до природи.[3]

У дебютній збірці І.Франка «Баляди і розкази» (1876) тіснішим стає взаємозв'язок образного світовідчуття ліричного героя з природними топосами, стихіями та явищами. Аналізуючи збірку, Б.Тихолоз підкреслює: «Не можна не згадати й численні образи природи, яка для романтиків постає як живий організм, нескінченний і загадковий: тваринні (характерні для українського фольклору кінь, змія, сокіл, крук, а також екзотичні гієни, шакали і навіть верблюд), рослинні (хміль, дуб, сон-зілля – опіум), астральні образи денного й нічного світил (сонця, місяця) та стихійних явищ (буря, бугір, вихор)» [11, с.XXVI]. У першому друкованому вірші поета – сонеті «Народнії пісні» натурфілософська символіка експлікується самим автором. Чиста жива сльоза-вода, що тече в криниці зі стіп могили, уособлює творчий дух народу, дух, у якого, незважаючи на сумну дійсність, звучить своя пісня, «щоб чистим жаром серце запалити» [12, т.3, с.284]. Образ могили трапляється також у віршах «Наш образ» та «Могила». Зокрема, у поезії «Могила» пейзажна замальовка блідого неба, похиленого цвіту, зів'ялого листя, жовтої трави і пустелі, посеред якої височить могила пророка, відповідає настроєвим фреймам смертельної туги зболеної душі. На відміну від оживленої криничною водою могили із «Народних пісень», тут «сльоза-криниця не блищить» [12, т.3, с.287], немає живої води, яка б могла освіжити сумну картину природи. Вже в сонеті «Наш образ» І.Франко опоетизовує живу силу понівеченого лихою долею народу. За допомогою

[3] Коли І.Франко працював за столом у своїй кімнаті, «з-під дивану вилазила велика черепаха, в куті дві морські свинки хрумали заячу капусту, серединою проходжувався бузько з надломаним крилом, яке ми [діти І.Франка] прив'язували, деколи скакали жаби, зловлені хлопцями, щоб погостити бузька» [7, с.434]. Згодом Ганна, наймолодша з дітей І.Франка, про своїх батьків скаже: «Змалку нам прищеплювали любов до природи, дано пізнати її красу і таємну силу, любити звірят, мати співчуття до слабких та немічних…» [4, с.481].

паралелізму автор зображає також покошені квіти з травою на ниві, руїну лісу. Проте І.Франко висловлює надію:

Та стій, часу пройде немного, і травами
Буйними вкриється простір і пестрими цвітами,
А зруб одягнеться у свіжу деревину. [12, т.3, с.287]

Так і поруйнований долею народ зможе відновитися за допомогою живої сили. Ліричний герой впевнений: «Ми встанемо й закрасимо могилу» [12, т. 3, с.287]. Весняна квітка в'яне і чекає порятунку від спеки в поезії «Моя пісня». Вже сам мотив весни прогнозує оновлення. Завдяки молитві ліричного героя до Господа небесні краплі роси освіжають цвіт. Як і в сонеті «Народнії пісні», божественна сила живої води сприяє зміцненню природного духу. Таку небесну воду, чисту сльозу-криницю задля оновлення можна знайти і в людському житті. Любов і пісня, як роса божественного походження у серцях людей, на думку поета, допоможуть перестояти «негоди земного буття». Міць любові та пісні зможе «закрасити могилу», підняти до життя «ув'ядаючий цвіт», образ якого автор екстраполює на себе самого. М.Костомаров свого часу зазначав, що «одна й та ж ідея проявляється і в світі людському, і в світі природи» [6, с.59]. Так ідея очисної, життєствердної сили в природі проявляється в образі живої води (роси, криниці і т.д.), а в людських взаєминах – у любові та пісні. Разом із тим ця ідея в обох світах виявляє божественне походження. Зокрема, любов в однойменному вірші І.Франка довготерпелива, независна, негорда, все перетриває і ніколи не загине (як у біблійному тексті; порівняйте: 1 Коринтян 13, 4-8). «Дух, творча сила із любвою» [12, т.3, с.290] є проявами божественності в сповненому ненастанної боротьби людському житті («Божеське в людськім дусі»). Пізніше І.Франко перекладе поезію В. Гюго «L'art et le peuple» («Що таке штука?»), де мистецтво назване піснею та думкою, що є наче «промінь небесний у млі…, зірка на Божім чолі» [12, т.12, с.291]. А ознайомлюючи українського читача з добіркою староарабських поезій, І.Франко серед інших обирає вірш «О<пис> п<рироди>», де птахи у природній картині «відчитують вітру й хмар Письмо Святе» [12, т.8, с.139]. Поетичні переклади, безперечно, важливі для розуміння власних творчих концепцій автора. У післямові до кількох перекладних творів Овідія І.Франко акцентує: «Перекладаю лише такі твори з чужих літератур, які, читаючи, маю враження, що передо мною відкривається новий світ чи то думок, чи поетичних образів, і хотів би своїми перекладами викликати таке саме враження в моїх читачів» [12, т. 9, с. 484].

У вірші «Божеське в людськім дусі» І.Франко акцентує увагу на натурфілософських проблемах онтології людського буття. Б.Тихолоз із цього приводу зауважує: «Вірш, виконаний у не надто типовому для пересічної юнацької лірики жанрі філософської медитації, сконцентрований на універсально-онтологічній проблемі взаємин людини, світу і трансцедентного Абсолюту» [10, с.102]. Отож людський дух походить із духу Божого, що аж ніяк не нагадує антропогонічні міфи, швидше сигналізує про перегуки з біблійним текстом: «І створив Господь Бог людину з пороху земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її – і стала людина живою душею» (Буття 2, 7). Чи не перша виразно філософська поезія І.Франка «Божеське в людськім дусі» ґрунтується на християнському вченні, спрямовує до відчуття одвічного зв'язку земного й небесного перш за все на духовному рівні. Р.Чопик висновує: «Адже дефініція, що її декларує [поет – *Л. В.*], – то дефініція ідеального у реальному – Божого у людському. Божий Син і Син Людський – синоніми. Той, кого вони означають, рожденний із небесного духу Отця – у – земній плоті Мами» [13, с.12]. Вже рання поезія І.Франка вимальовує астральний взаємозв'язок на вищому духовному рівні між людською землею і божественним небом, між матерією (плоттю)

та духом, виводячи святість землі-мами і самої людини від поєднання зі святим небом. Усе ж у першій Франковій збірці християнсько-релігійна традиція співіснує з язичницьким поклонінням наших предків природним стихіям. Поет згадує Дажбога («Згадка старини»), Хорса («Данина»), персоніфікує бога сонця («Пімста за вбитого (Арабська дума, з Гете)»): «І ген за піски вже бог сонця / На сон свій склонився…» [12, т. 3, с. 322]

Не дивно все ж, що І.Франко означує головно сонячних богів, адже сонце символізує активне божество, правосуддя, його символіка героїчна і цілеспрямована, воно є центром буття. Франковий поетичний акцент на внутрішньому світі людської особистості, ядром якої він називає серце, душу, зумовлює концентрацію сонячних мотивів задля кращої інтерпретації натурфілософських ідейних паралелей. Український мислитель першої половини XVII століття Інокентій Гізель, створивши власну концепцію природи, «сонце називає душею світу і стверджує, що в ньому, як і в серці живого створіння, сконцентрувалися всі сили природи» [9, с. 43]. Цей мотив присутній у Франковій поетичній творчості і наукових розвідках. Що ж до ранніх його віршів, то в поезії «Хрест Чигиринський» сонце – святе, а у вірші «Ранок» автор говорить про сонце правди і свободи. Оскільки сонце – це вогонь небесний, то образ земного вогню набуває в творчості І.Франка домінуючого значення, бо символіка цієї стихії була близькою життєвому кредо поета як особистості суспільної. Сонце – символ світла, яке встає по тьмі ночі і дарує день, що дозволяє відчути «вічні огнива духу» у творчості та любові. У віршах «Ранок» та «Схід сонця» І.Франко закликає сонячні сили прогнати нічну темряву, сон, «благий спокій», привітати ранок і прямувати до ідеальної мети зі свіжими силами, як пізніше це робитимуть діти з «Ідилії». Природна картина настання щасливого ранку, невідворотного сходу сонця змінюється риторичною розмовою-молитвою з «сильним предків наших богом» [12, т. 3, с. 297] («Схід сонця»). Поетичний акцент зміщується на суспільно-національну проблематику. За допомогою створення паралелей між духом природи і людини І.Франко показує потребу в національному відродженні, що ось-ось прийде як довгожданий світлий ранок. Для природного ранку необхідне сонце як небесне світило, для національного – «любов лишень і згода» [12, т. 52, с. 322], сонце-свобода і сонце-правда, готовність душі та серця і молитва «за руску землю» і «за братей» («Ранок»). Такі ж постулати проповідує І.Франко в поезії «Схід сонця». В.Корнійчук зазначає: «Цей твір побудований на контрастах символічних образів, що невдовзі визначатимуть чорно-білу палітру Франкової лірики: з одного боку – «сили ночі, сили тьми», «мряки густі», «важка дрімота», «мрачні сни», а з другого – «промінь світла», «день світла», «блиск сонця… огнистий» [5, с. 29]. Душа людини прагне космічного возз'єднання з сонцем, аби перейняти його вогняні можливості, мріє про безмежність та безкінечність Всесвіту:

І в даль безконечну душа поринає,
І рамена сильні в безмір отвирає,
Всю землю, людей всіх хотіла б обняти… [12, т.3, с.298]

«Схід сонця»

Душе моя……..
Угору, – гей, угору!
Там ближше світлого простору,
Там ближше золотої зорі… [12, т.52, с.322]

«Ранок»

Поетичні натурфілософські засади І.Франка виразно виявляються вже в його ранній поезії: намагання вмістити макросвіт у мікросвіті і водночас прагнення мікросвіту поринути в безмежні простори макрокосму.

Рання Франкова поезія – головно поезія романтична. Переспівуючи світових романтиків, український митець виводить образ дівчини-русалки, що з'являється з водяної стихії і манить до себе людський рід. Так по-романтичному І.Франко зображає стосунки природи і людини на рівні міфологічної взаємодії. Адже прадавні міфологічні традиції різних народів несуть у собі першу філософську проблематику людини. У вірші «Лицар (за Гейне)» ліричний герой закоханий у дівчину «у сукнях із морської піни» [12, т.3, с.305]. Лицар, що зазвичай блідий, німий та понурий, «в обіймах русалки, мов п'яний лежить», забуває увесь світ і поринає в чари цієї міфічної істоти. Поезія «Русалка (із Пушкіна)» виявляє колорит давніх вірувань про дівчат-русалок, що живуть на межі людського світу та світу природи і з'являються в нічній порі на березі озер, заманюючи у водяну глибінь зачарованих синів людського роду. Вдивляючись у хвилі озера після смеркання, старий монах помітив дівчину, що, випливши з глибини, чесала пишні коси, махала йому рукою, сміялася та плакала, загравала з ним. Русалка заполонила усі думки монаха, і її чергові нічні зітхання «Сюди! Сюди!» поховали старця на дні. Мотив русалки з'являється й у ранньому оригінальному вірші І.Франка «Керманич». Водяна дівчина тут менш міфологізована, виступає прообразом колишньої коханки керманича-легіня. Ліричний герой вдивляється в шумливі води Черемоша і там, у «підводних палатах скляних», бачить свою давню любку, що кличе його до себе. Керманич зникає безслідно у водах ріки, як і монах на дні озера. Взаємодія вербальних і позавербальних компонентів комунікації людини і природи виявляє себе в жестах рук та розмовах-закликаннях русалки. Вербальне спілкування стане основою багатьох Франкових поезій (із ранніх віршів, наприклад, «Шотландська пісня (із Пушкіна)»). Міфічна смерть героя серед хвиль за велінням русалки межує з філософськими роздумами про смерть серед життєвого моря («Рибак серед моря»). Але поет вірить, що «любов'ю огрітим життєм» можна перебороти «хвилі нещасть і неволі» і поплисти до святої країни, де пануватиме братерство, любов та згода, де чоловіцтво переможе звірство, а розум і праця стануть основою здорового суспільства із «Царством Божим» на Землі («Товаришам із тюрми»). Р.Чопик зауважує: «Праця задля суспільності адекватна природі людини, вона – не тягар, а природна потреба, запорука душевного раю» [13, с.70]. За допомогою риторичних фігур поет ставить багато запитань природі щодо суспільної дисгармонії і висловлює прохання вплинути на духовний світ людини. Зокрема такі звертання-запитання адресовані зорям, горам, вітру, землі у «Задунайській думі». Зрештою, це традиція ще давньої літератури. Для прикладу, у «Слові о полку Ігоревім» Ярославна просить допомоги у вітру, Дніпра та сонця, аби вони спрямували свої природні сили на підтримку її мужа. До речі, Франковий переклад «Слова…» зберігає цю риторичність [Див. 12, т.10, с.22-23].

Романтизм ранньої Франкової лірики виявляється у звертанні до космогонічної проблематики, де автор поетизує основи світотворення у фольклоризованій «Коляді». «Як ся діяло із первовіку» [11, с. 27*] - зачин поезії, як зазначено у примітках до сучасного видання «Баляд і розказів», - «це типовий початок давніх міфопоетичних колядок, у яких фігурують образи космічного моря, острова-каменю на морі, світового дерева» [11, с.LXXX*]. Різдвяні пісні з подібною першою частиною твору І.Франко аналізує в праці «Як творилася слов'янська міфологія» [Див. 12, т.37, с.425]. У Франковій «Коляді» сльози Пречистої Діви, що весь світ сходила у пошуках Сина, утворили «зимну керницю» та «срібну річку»; там, де з жалю Діва заломала

“білі ручки”, стала шумна дуброва, що з вітром грає; а де зітхнула – з’явився рій бджілок, що збирають мед. Такі чудесні перетворення, за спостереженням Л.Бондар, є народною спробою пояснення сотворення світу [2, с.41]. «Чудесні перетворення», характерні для язичницької космогонії, І.Франко вдало поєднує із християнськими мотивами.

Отже, вже ранні спроби І.Франка на поетичній ниві від його перших віршів до виходу у світ дебютної збірки «Баляди і розкази» (1876) акцентують увагу на проблемі «людина і природа». Після зимового пейзажу у поетичній природі І.Франка настає весняний ранок, коли чистий струмінь криничної води оживляє могильний сон і спокій. Паралельно автор зображує народне сподівання національного ранку-відродження, де оживляючою силою пісні, праці і любові буде досягнуто братерство, згоду, правду і свободу. Тоді суспільство підніметься з колін, як квітка, що зів’яла, але одержала нову міць. Співіснування християнських і язичницьких мотивів у змалюванні взаємовідносин у природо-людському спільносвіті виявляє геніальність І.Франка як універсального віршописця. Міфологізм, туга за минувшиною, релігійність зумовлюють перевагу романтизму у ранній Франковій художньо-філософській концепції людини і природи. Тут маємо також задатки позитивної філософії, де розум і праця є природними рушіями суспільного прогресу і ознаками, що відділяють чоловіцтво від звірства.

Список літератури

1. Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики / Л. Білецький. – К. : Либідь, 1998. – 408 с.
2. Бондар Л. Під знаком хреста : франкознавчі студії : [зб. статей. Серія «Франкознавчі студії»] / Л. Бондар. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – Вип. 4. – 228 с.
3. Бунчук Б. І. Віршування Івана Франка: [монографія] / Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2000. – 308 с.
4. Ключко-Франко А. Іван Франко та його родина / А. Ключко-Франко // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. стаття і прим. М.І. Гнатюка. – Л. : Каменяр, 1997. – С. 465-490.
5. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка : горизонти поетики / В. Корнійчук. – Л. : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2004. – 488 с.
6. Костомаров М. І. Слов’янська міфологія : Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. І. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
7. Олеськів-Федорчакова С. Із спогадів про Івана Франка / С. Олеськів-Федорчакова // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. стаття і прим. М.І. Гнатюка. – Л. : Каменяр, 1997. – С. 433-437.
8. Вагурина Л. М.Славянская мифология : словарь-справочник / Л.М.Вагурина. – М. : Линор & Совершенство, 1998. – 320 с.
9. Стратий Я. М. Проблемы натурфилософии в философской мысли Украины XVII в. / Я. М. Стратий. – К. : Наук. думка, 1981. – 208 с.
10. Тихолоз Б. Філософська лірика Івана Франка: діалектика поетичної рефлексії / Б. Тихолоз. – Львів, 2009. – 319 с.
11. Франко І. Баляди і розкази / І. Франко / Упоряд. та вступ. стаття Б.Тихолоза; комент. та поясн. слів М. Ізбенко; відп. ред. Є. Нахлік. – Львів, 2007. – 272 с. (LXIV + 32 + 32* + CXLIV*) [Львівське відділення Інституту літератури ім.. Т.Г.Шевченка НАН України. Серія «Літературні пам’ятки». Вип. 7].
12. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я.Франко. – К. : Наукова думка, 1976 – 1986. Додаткові томи до Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наукова думка, 2008.

13. Чопик Р. Ecce Homo : добра звістка від Івана Франка / Р. Чопик. – Львів : ЛВІЛШ НАНУ, 2002. – 232 с.

References

1. Biletskiy, L. (1998) *Fundamentals of Ukrainian Literary and Scientific Criticism.* Kyiv: Lybid, 1998. 408. (in Ukr.)

2. Bondar, L. (2008) *Under the Cross Sign : Franko Studies : [collection of articles. Series "Franko Studies"].* Lviv : Publishing center of Ivan Franko LNU, 2008. Issue #4. 228. (in Ukr.)

3. Bunchuk, B.I. (2000) *Poetry by Ivan Franko: [monograph].* Chernivtsi : Ruta, 2000. 308. (in Ukr.)

4. Klyuchko-Franko, A. (1997) *Ivan Franko and His Family : The Memories about Ivan Franko.* Lviv : Kamenyar, 1997. 465-490. (in Ukr.)

5. Korniychuk, V. (2004) *Lyrical Universe of Ivan Franko : the Horizons of Poetry.* Lviv : Ivan Franko Lviv National University, 2004. 488. (in Ukr.)

6. Kostomarov, M.I. (1994) *Slavic Mythology: Selected Works from Folklore and Literature Studies.* Kyiv: Lybid, 1994. 384. (in Ukr.)

7. Oleskiv-Fedorchakova, S. (1997) *From the Memories about Ivan* : Memories about Ivan Franko. Lviv : Kamenyar, 1997. 433-437. (in Ukr.)

8. Vahurina, L. M. (1998) *Slavic Mythology : dictionary*. Moscow: : Linor & Sovershenstvo, 1998. 320. (in Russ.)

9. Stratiy, Ya. M. (1981) *The Problems of Natural Philosophy in the Philosophy of Ukraine in the 17th Century.* Kyiv. : Naukova Dumka, 1981. 208. (in Russ.)

10. Tykholoz, B. (2009) The Philosophical Lyrics of Ivan Franko Dialectics of Poetic Reflection. Lviv, 2009. 319. (in Ukr.)

11. Franko, I. (2007) *Ballads and Tales*: Arranging and Introduction by B. Tykholoz; Comments and explanation of words by M. Izbenko; Edited by Ye.Nakhlik. Lviv, 2007. 272. (LXIV + 32 + 32* + CXLIV*) (in Ukr.)

12. Franko, I. (1976 – 1986; 2008) *Collection of Works : in 50 volumes.* Kyiv: Naukova dumka, 1976 – 1986. *Additional volumes to the Collection of Works : in 50 volumes.* Kyiv: Naukova dumka, 2008. (in Ukr.)

13. Chopyk, R. (2002) *Ecce Homo : Good News from Ivan Franko*. Lviv*, 2002. 232.* (in Ukr.)

Аннотация. *В статье рассмотрена ранняя лирика Ивана Франко (от его первых стихов до выхода в свет дебютного сборника «Баллады и рассказы» (1876). Акцент сделан на натурфилософской проблематике стихов (взаимоотношения человека и природы, философия природных образов и картин в поэтических текстах и т.п.). Выяснено, что натурфилософию романтического идеализма в ранних стихах Франко обусловливают мифологизм, тоска по прошлому, религиозность, задатки позитивной философии (декларирование понятий «ум» и «труд» как природных двигателей общественного прогресса).*

Ключевые слова: *авторское мироощущение, лирика, мифологизм, религиозность, романтизм, образы природы, философские размышления*

Abstract. *The article dwells upon the early poetry of Ivan Franko (from his first poems to publishing of his debut collection «Ballads and Tales» (1876). The emphasis is put on the natural philosophy of the poetry (the relations between people and nature, the philosophy of natural images and pictures in the verse etc). It has been found that the natural philosophy of romantic idealism in Franko's early poetry is brought about by the mythology, sadness over*

the past, religiousness, hints of positive philosophy (the declaration of notions of 'wisdom' and 'work' as the natural triggers of social progress).

Keywords: *author's perception of world, poetry, mythologism, religiousness, romanticism, natural images, philosophical reflections*

УДК 821.161.2 – 32

МІЖОСОБИСТІСНІ ТА ТВОРЧІ ВЗАЄМИНИ ІВАНА ФРАНКА Й ПИСЬМЕННИКІВ «ПОКУТСЬКОЇ ТРІЙЦІ»

МИРОНЮК Валентина Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне)

Анотація. *У статті досліджуються міжособистісні та творчі взаємини Івана Франка з Василем Стефаником, Марком Черемшиною і Лесем Мартовичем. Простежено літературно-критичну і літературно-дослідницьку діяльність Івана Франка та її роль у творчій долі митців. Його з впевненістю названо творцем української нації, її духовності. Підкреслено, що Іван Франко, давши яскраву характеристику поетичної форми представників нової течії, відзначив рух новелістики від разючої описовості до стислої оповідності, від епічності до поєднання її з ліризмом, від простіших до складніших принципів психологічного аналізу.*

Відображено концептуально-художні контури мистецької парадигматики письменників «Покутської трійці», які дозволяють розглядати кожного як самостійну і самобутню творчу величину в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.

На основі дослідження зроблено висновки, що літературно-критична і літературно-дослідницька діяльність І. Франка відіграла значну роль у розвитку української літератури кінця XIX – початку XX ст., зокрема у власному житті й у громадсько-політичній та літературній діяльності Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. Великий Каменяр став для молодих письменників літературним вчителем та духовним наставником.

Ключові слова*: Василь Стефаник, Марко Черемшина, Лесь Мартович, Іван Франко, літературно-критична діяльність, ідейно-творчі зв'язки*

В українській літературі значний науковий інтерес мають теми міжособистісних стосунків видатних постатей кінця XIX – початку XX ст., значно ускладнені, попри особливості власного характеру, обставинами суспільно-політичного життя. Прикладом таких тем, на нашу думку, є взаємини Івана Франка й письменників «Покутської трійці».

До вивчення цього питання зверталося чимало дослідників: Ф. Білецький «Іван Франко і Лесь Мартович», «Ідейно-творчі зв'язки І. Франка і Леся Мартовича», Ф. Погребенник «Лесь Мартович», Р. Горак «Лесь Мартович», В. Лесин «Нове про стосунки Івана Франка з Лесем Мартовичем та Василем Стефаником», М. Шалата «Франко і Мартович», З. Гузар «Іван Франко у світі Василя Стефаника», Р. Піхманець «Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича», «Іван Франко і Василь Стефаник: Взаємини на тлі доби» та ін. Водночас, попри достатньо широковекторний та розмаїтий спектр літературно-критичних рефлексій українського літературознавства, питання зв'язків письменників-покутян із літературно-критичною і літературно-дослідницькою діяльністю І. Франка залишаються ще на периферії наукових пошуків.

© В. М. Миронюк, 2016

Метою нашої розвідки є міжособистісні та творчі взаємини Івана Франка з Василем Стефаником, Марком Черемшиною і Лесем Мартовичем.

Методи (Methods). Мета та завдання роботи зумовили застосування різноманітних методів: історико-літературного, типологічного і біографічного.

Результати. Івана Франка з впевненістю можна назвати одним із творців української модерної нації, її духовності. Творчість митця відіграла велику роль в об'єднанні суспільно-літературних сил Наддніпрянської України, Галичини, Буковини, Закарпаття, у розвитку літератури на українських теренах. Неоціненне значення мали праці «З секретів поетичної творчості», «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», «З останніх десятиліть XIX в.», «Старе й нове в сучасній українській літературі» тощо. Коли в 90-х роках в українській літературі з'явилися такі імена, як М. Коцюбинський, Леся Українка, В. Стефаник, Марко Черемшина, О. Кобилянська, А. Крушельницький та інші, великий Каменяр з гордістю відмічав: «Наша проза під пером Кобилянської, Стефаника, Марка Черемшини, Яцкова набрала поетичного лету, мелодійності, ніжності, грації та різнорідності...» [9, с. 126].

І. Франко зазначав, що нова генерація прагнула цілком модерним європейським способом зобразити своєрідність життя українського народу. Саме завдяки художнім шуканням молоді письменники розуміють літературу як засіб самовираження, посилюється увага до філософсько-етичних проблем, гострого психологічного аналізу індивідуальних характерів, сфер підсвідомого. Відмінність українських модерністів від західноєвропейських І. Франко убачав не в особливостях їхнього стилю, а в етичній позиції автора, яка визначала творчу індивідуальність письменника загалом. Давши яскраву характеристику поетичної форми представників нової течії, одним з перших помітив і нове у діалектиці жанру новели. Він відзначив рух новелістики від разючої описовості до стислої оповідності, від епічності до поєднання її з ліризмом, від простіших до складніших принципів психологічного аналізу, від фабульного заокруглення творів до настроєвих новел, від інтриги до сюжетодослідження [9, с. 536].

Вказуючи на М. Коцюбинського, Лесю Українку, В. Стефаника, О. Кобилянську як на кращих представників нової психологічної школи, критик ставив поряд з ними і Марка Черемшину, високо оцінивши першу збірку новел під назвою «Карби» [9, с. 128].

Дослідники творчості Марка Черемшини (М. Зеров, Ф. Погребенник, О. Засенко) відзначають позитивний вплив І. Франка на творчість новеліста. Вирішальною для Марка Черемшини була перша зустріч, коли Каменяр виступив у Відні (1897 р.) на мітингу з доповіддю про «галицьке пекло», наслідки колонізаторської політики австро-угорського уряду в Галичині. Ближче Марко Черемшина знайомиться з Іваном Франком наступного дня після мітингу в центральній кав'ярні у Відні, де відбувалася зустріч з українською студентською молоддю.

Хоча бачився Марко Черемшина з Іваном Франком лише один раз, але ця зустріч відіграла важливу роль в його житті й творчості. У статті «Фрагменти моїх споминів про І. Франка» (ЛНВ, 1926 рік) Марко Черемшина писав: «Спитаєте, може, яке враження зробив на мене Франко? Великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко ще дальше…» [10, с. 343]. Ці слова досить повно і правдиво визначають місце і значення Каменяра в історії України і, зокрема, у власному житті й діяльності новеліста. Іван Франко відкрив перед ним новий шлях в літературній творчості. Згодом, коли у 1898 році журнал «Зоря» було реорганізовано в «Літературно-науковий вісник» (Франко став одним з редакторів цього журналу) між письменниками зав'язується листування. Тут же письменник наголошував, що

саме за порадою І. Франка він почав писати твори з життя і побуту гуцульського селянства: «Франко радив мені закинути писати поезію в прозі та вернути до «Парасочки», себто до мужиків» [10, с. 343]. «Вам як майбутньому письменнику народна творчість конче потрібна, збирайте її, бо ніде краще й правдивіше не передано життя народу …В них за смутком відчувається велика сила, енергія, порив до свободи. Пісня – це жива правда і про нове, і про старе. А приказки, прислів'я – це ж справжня філософія!» [7, с. 41].

Опублікувавши в 1899 р. на сторінках «Літературно-наукового вісника» перші «образки з гуцульського життя» «Святий Миколай у гарті», «Хіба даруймо воду» Черемшина був вдячний Франку за те, що він підтримав його перші спроби показати «конаючу Гуцулію».

Усна поезія, слово І. Франка і Т. Шевченка відіграли вирішальну роль у визначенні головного інтересу Марка Черемшини – уміння розкрити в звичайних життєвих ситуаціях загальнолюдські риси героїв, у буденному – героїчне, у звичайному – трагічне. Вічне, загальнолюдське знаходить свою особливу форму вираження, пронизуючи усю систему художніх засобів письменника. Суб'єктивні уявлення автора, виражені в ліричних відступах, і об'єктивна правда життя зливаються, утворюючи гармонійний художній світ, який пройнятий вірою у вічність життя, у торжество народного начала в ньому.

Неповторність, оригінальність, сила таланту Марка Черемшини визначається не стільки винятковістю тематики його новел та їх ідейно-тематичною спрямованістю (це ми бачимо і в творчості І. Франка, В. Стефаника, А. Крушельницького, М. Коцюбинського, О. Кобилянської та інших письменників), скільки глибоко індивідуальною поетичною формою його творів, яка ознаменувала зародження модернізму в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.

«Франко – це важлива частина біографії Стефаника», – так зазначає син Василя Стефаника Юрій. І. Франко називав письменника «абсолютним паном форми» [5, с. 103], «може найбільшим артистом, який з'явився в українській літературі від часу Шевченка». «Він, **–** писав критик, **–** здається не дбає про увагу читача, не вживає ніяких риторичних штучок, щоб притягти, прикувати її до себе. Його оповідання пливе, бачиться, спокійно, з елементарною силою, але, власне, сею силою воно захоплює й нашу душу. Стефаник ніде не скаже зайвого слова, з делікатністю, гідною всякої похвали, він знає, де зупинитися, яку деталь висунути на ясне сонячне світло, а яку лишити в тіні…Се правдивий артист із божої ласки, яким уже нині можемо повеличатися перед світом» [8, Т. 34, с. 526]. Автор не приховує свого захоплення творчістю молодого новеліста. І. Франко прагне привернути увагу читача до «секретів поетичної творчості» письменника. Саме в художній формі дослідник бачив силу й самобутність В. Стефаника.

Син новеліста Юрко стверджував, що в особі І. Франка батько мав «найбільш захопленого, найбільш ентузіястичного критика, який коли-небудь писав» про його творчість. Навіть більше – син вважав захоплення І. Франка творчістю свого батька надмірним і бачив у цьому деяку небезпеку. Хоча й визнавав, що саме І. Франко перший в українському літературознавстві зміг «назавжди закріпити» головні ознаки художнього мислення В. Стефаника [4, с. 87].

Франкові молодий письменник завдячує обраним шляхом служіння своєму народові: «Другий після Шевченка син народу, велет, стовп у нашій літературі…, наш найкращий провідник, наш учитель, ясне сонце на українському небі…» [6, с. 86]. Як згадує В. Стефаник у своїй «Автобіографії», із творами Каменяра він знайомиться в період навчання в Дрогобицькій гімназії: «Найкраще читали ми твори

Франка». Зустріч із Франком, як зазначено в «Автобіографії» відбулася у 1891 році в Нагуєвичах, хоча можна знайти в розвідках літературознавців і 1892 рік.

У працях «З останніх десятиліть XIX в.», «Старе й нове в сучасній українській літературі» та інших І. Франко розглядав В. Стефаника як одного з чільних представників модерного письма, що орієнтувались у своїй творчості на європейське письменство й модерні мистецькі форми, започатковані імпресіоністами й неоромантиками.

Франко захоплювався Стефаниковою вишуканою технікою письма (формою), мистецтвом фрази, слова і «півслова» та близькістю до музики. Стаття «Старе й нове в сучасній українській літературі» стала підсумковою, епохальною в осмисленні творчого досвіду В. Стефаника й цілої генерації українського письменства на шляху пошуку нових форм і виражальних можливостей художнього слова. І. Франко, аналізуючи творчість молодих письменників, зокрема Стефаника, відзначає їх психологізм, як особливу форму суб'єктивності – об'єктивний ліризм. «Для них головна річ людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє окруження залежно від того, чи вона весела, чи сумна….вони, так сказати, відразу засідають у душу своїх героїв і нею, мов магічною лампою, освічують усе окруження» [8, Т. 35, с. 108]. І. Франко й інші літературознавці зазначали, що стефаниківський модернізм зростав на власне національному ґрунті й збагачував досвід європейського.

Іван Франко мав величезний вплив і на формування світогляду Леся Мартовича, незрівнянного сатирика кінця XIX – початку XX століття. Пильним спостерігачем життя галицького народу назвав його Каменяр: «Він обдарований неабияким гумористичним талантом» [8, Т. 33, с. 143].

Мартович почав цікавитися І. Франком, навчаючись у польській гімназії в Коломиї (1882 – 1890), куди в 1883 році вступив В. Стефаник. «Найкраще читали ми, – згадував Стефаник, – твори Франка … українську і польську з Женеви, Герцена, Чернишевського, загалом те, що заказане» [6, с. 277].

У спогадах Я. Остапчука читаємо, що зимою 1895 року Франко і Мартович уже були знайомі особисто [2, с. 261]. Через два роки Леся Мартовича було запрошено до Львова для редагування газети радикальної партії «Громадський голос» – у зв'язку з хворобою Франка і виїздом зі Львова Павлика [11, с. 277]. Паралельно з редакторською, виконував велику і громадсько-культурну роботу. «Разом з Іваном Франком та Михайлом Павликом, – відзначає Ф. Погребенник, – він їздив селами Покуття та Поділля, закликав народні маси до боротьби за свої права» [3, с. 40].

З початку літературної діяльності Л. Мартович рівнявся на І. Франка та М. Павлика. У них він бачив письменника, який у своїх творах порушує важливі актуальні проблеми. Таким мусить бути письменник-сатирик, бо сатира спроможна дати широко правдиву, синтетично цільну картину різних галузей життєдіяльності суспільства. Сміх письменника має яскраву політичну загостреність і нерідко перегукується з сатирою Івана Франка.

Літературним праобразом «Івана Рила» (1895) можна вважати сатиричну казку І. Франка «Свиня», спрямовану проти виборчих махінацій влади за допомогою так званих «хрунів» – перебіжчиків під час виборів у табір, підтримуваний властями. Вихідним моментом для розвитку сюжету, образної структури, фабульних ситуацій обох творів послужили народні силогізми, що мають у собі елемент інакомовлення: «Заліз, як свиня в болото», «Коли свиня в болоті, то мовить, що красна», «Свиню чеши і мий, а вона все в болото полізе», «Не будь тим, що город риє» тощо.

Оповідання «Винайдений рукопис про Руський край», написане під впливом сатири І. Франка та М. Салтикова-Щедріна і опубліковане аж 1943 року, Великий

Каменяр читав ще в 1897 році як редактор «Життя і Слова», але не зміг тоді надрукувати у зв'язку з припиненням існування цього журналу [11, с. 271].

Популярність Мартовича-письменника зростає після виходу збірок оповідань під назвою «Нечитальник» (1900), «Хитрий Панько» (1903), «Стрибожий дарунок» (1905). У статті «Українська література» І. Франко зачисляє письменника до «найновішої генерації майстрів слова»: «Як ніхто інший, уміє він підмічати в житті нашого народу ту іронію фактів, яка змушує людину цілу свою поведінку виявляти в зовсім іншому світлі, ніж вона є насправді. До того ж, його стиль наскрізь оригінальний, легкий і далекий від будь-якого шаблону» [8, Т. 33, с. 143].

Отже, літературно-критична і літературно-дослідницька діяльність І. Франка відіграла значну роль у розвитку української літератури кінця XIX – початку XX ст., зокрема у власному житті й у громадсько-політичній та літературній діяльності Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. Великий Каменяр став для молодих письменників літературним вчителем та духовним наставником, одним з перших окреслив концептуально-художні контури мистецької парадигматики письменників, розглядаючи кожного як самостійну і самобутню творчу величину.

Список літератури

1. Гнідан О. Д. Марко Черемшина: Нарис життя і творчості / О. Гнідан. – К. : Дніпро, 1985.– 167 с.

2. Іван Франко у спогадах сучасників. – Кн.2 / Упоряд., вступ. ст. та прим. О. Дея. – Л. : Каменяр, 1972. –336 с.

3. Погребенник Ф. Лесь Мартович: Життя і творчість / Ф. Погребенник. – К. : Дніпро, 1971. – 195 с.

4. Погребенник Ф. Сторінки життя і творчості Василя Стефаника/ Ф. Погребенник. – К. : Дніпро, 1980. – 350 с.

5. Піхманець Р. В. Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича/ Р. Піхманець. – К., 2012. – 580 с.

6. Стефаник В. Твори / В. Стефаник. – К.: Дніпро, 1964. – 552 с.

7. Семанюк-Черемшина Н. Спогади про Марка Черемшину / Н. Семанюк-Черемшина. – Ужгород, 1957. – 83 с.

8. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1976. – 1986.

9. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку. Зібрання творів: У 50 т. / І. Франко. – Т. 41. – К. : Наук. думка, 1984. – 678 с.

10. Черемшина Марко. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи / Марко Черемшина. – К. : Наук. думка, 1987. – 448 с.

11. Шалата М. Франко і Мартович / М. Шалата / «Покутська трійця» й літературний процес в Україні кінця XIX – початку XX століть. – Дрогобич : Вимір, 2001. – С. 268 – 286.

References

1. Hnidan, O. (1958). *Marco Cheremshyna: Sketch of the life and work* . K .: Dnepr, 1985 (in Ukr.)

2. *Ivan Franco in the memoirs of contemporaries. Kn.2* / Compilation., Introduction. Art. and approx. A. Dey. L .: Mason, 1972 (in Ukr.)

3. Pohrebennyk, F. (1971). *Les Martovych: Life and Work*. K .: Dnepr, 1971. 195 (in Ukr.)

4. Pohrebennyk, F. (1980). *Page life and work of Vasyl Stefanyk.* K .: Dnepr, 1980. 350 (in Ukr.)

5. Pihmanets, R. (2012). *Pokuttya From the book of life. The principles of creative thinking Vasyl Stefanyk, Mark Cheremshyna and Les Martovych*. K. 2012. 580 (in Ukr.)

6. Stefanyk, V. (1964). *Works*. K .: Dnepr, 1964. 552 (in Ukr.)

7. Semanyuk-Cheremshyna, N. (1957). *Memories of Mark Cheremshyna*. Uzhgorod, 1957. 83 (in Ukr.)

8. Franko, I. (1976 – 1986). *Collected Works: in 50 volumes*. K .: Scientific thought, 1976 – 1986 (in Ukr.)

9. Franko, I. *Since the last decades of the nineteenth century. Collected Works: A 50 t. T. 41.* K .: Scientific thought, 1984. 678 (in Ukr.)

10. Cheremshyna, M. *Novels. Dedication Vasyl Stefanyk. The early works. Translations. Literary criticism performances. Memoirs. Autobiography. Letters*. K .: Scientific thought, 1987. 448 (in Ukr.)

11. Shalata, M. *Franko and Martovych . «Pokutska triitsia» and literary process in Ukraine of the end XIX centuries – beginning of XX century*. Drohobych: Measurement, 2001. 268 – 286 (in Ukr.)

Аннотация. *В статье исследованы творческие взаимоотношения Ивана Франка с Василием Стефаником, Марком Черемшиной и Лесем Мартовичем. Прослежена литературно-критическая и литературно-исследовательская деятельность Ивана Франка и его роль и место в творческой судьбе писателей. Отражены концептуально-художественные контуры художественной парадигматики писателей «Покутской тройци», которые позволяют рассматривать каждого как самостоятельную и самобытную творческую величину в украинской литературе конца XIX – начала XX в.*

Ключевые слова*: Василий Стефаник, Марко Черемшина, Лесь Мартович, Иван Франко, литературно-критическая деятельность, идейно-творческие святи*

Abstract. *Ivan Frankos' interpersonal and creative relationships with Vasyl Stefanyk, Mark Chertmsha and Les Martovych are investigated. Literary-critical and literary-research activities of Ivan Franko and its role and place in the creative fate of artists are defined. The author showed their diverse cooperation in the journal «Literary and Scientific Bulletin» and in the newspaper «Public voice». Conceptual and artistic outlines of artistic paradigmatic of the writers «Pokutska triika», which allows us to consider each of them as an independent and original creative figure in Ukrainian literature of the end of XIX – beginning of XX century are displayed in the article.*

The creative work of the writers of «Pokutska triitsia» – Vasyl Stefanyk, Mark Cheremshyna, Les Martovych – presents rich material to talk about relationship of the writers with Ivan Franko's literary-critical and literary-research activity.

There are many researchers, such as F. Biletskyi, F. Pohrebennyk, R. Horak, V. Lesyn, M. Shalata, S. Huzar, R. Pikhmanets and others studied this issue. At the same time, despite wide-vectoral and diverse range of literary-critical reflections of Ukrainian literary criticism, the issues of relations among the writers-pokutian and Ivan Franko are not still studied.

Purpose. *The purpose of our research is interpersonal and creative relations of Ivan Franko with Vasyl Stefanyk, Mark Cheremshyna and Les Martovych.*

Methods. *The purpose and objectives of research led to usage of different methods, literary-historical, typological and biographical.*

Results. *One can name Ivan Franko one of the founders of modern Ukrainian nation, its spirituality. Artist's works played a major role in unionization of social and literary forces of Naddniprianska Ukraine, Galicia, Bukovyna, Transcarpathia, in development of literature in Ukrainian territory. The works «From Secrets of Poetry», «From the last decades of XIX*

century», «Old and New in Modern Ukrainian Literature» were priceless. Life was the important aesthetic code for Ivan Franko and he educated young writers in such beliefs.

Ivan Franko said that new generation (Lesia Ukrainka, Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna, Les Martovych) aspired to portray life originality of Ukrainian people by means of modern European method. Due to artistic research work young writers understand literature as a means of selfexpression. Attention to philosophical and ethical problems and sharp psychological analysis of individual characters are increased. In particular, it should be noted that Ivan Franko prepared those models, praphic types that associated with modernism. Having given vivid description of the poetic form of representatives of the new trend, he noted movement of novelistics from impressive description to brief story, from epicness to combination with lyricism, from the simplest to more complex principles of psychological analysis, from intrigue to research of plot.

The scientists studying reliable sources (including literary texts of Vasyl Stefanyk, Mark Cheremshyna, Les Martovych) found out those far-reaching consequences of Franko's appraisals for subsequent perception and interpretation of their works (Franko called V. Stefanyk «his deputy»).

***Originality.** The scientific novelty of the research is determined with the subject and state of study of issues. This article was firstly investigated the details of the artists' biographies and their surroundings and disclosed personal relations, collision of sympathies and antipathies.*

***Conclusion.** Ivan Franko's literary-critical and literary-research activity played a significant role in development of Ukrainian literature of the end XIX centuries – beginning of XX century, in particular, in his own life and in social-political and literary activity of Vasyl Stefanyk, Mark Cheremshyna and Les Martovych. The great Kameniar became the literary teacher and spiritual mentor for young writers, he one of the first determined the conceptual-artistic outline of artistic paradigmatic of writers, considering each of them as the independent and original creative person.*

***Keywords:** Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna, Les' Martovych, Ivan Franko, literary-critical activity, ideological and creative links*

УДК 81+82-31

ПРОБЛЕМА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ РОМАНУ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА»

САЛЮК Богдана Анатоліївна, кандидат філологічних наук
Бердянський державний педагогічний університет

***Анотація.** У статті досліджується проблема інтертекстуального прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра». Аналіз твору засвідчує активне використання американським письменником алюзій та цитат, переважно атрибутивних. Головними джерелами інтертекстуальних посилань стали Біблія, художня література (насамперед пригодницька), а також американські реалії та історичні події, використання яких має на меті творення різних форм комічного.*

Водночас з'ясовано, що адекватне сприйняття інтертексту залежить від інтертекстуального досвіду головного реципієнта – дитини-читача, що враховує переважно так звані прецендентні тексти. Окрім загально відомих творів про Робін Гуда, біблійних сюжетів тощо, які легко зчитуються, роман Марка Твена містить інтертекст й непрецендентних текстів. Тому саме такі алюзії та цитати, скоріше, загалом не будуть декодовані реципієнтом-дитиною, особливо враховуючи значний часовий відрізок між твором американського прозаїка та його сучасним читачем.

© Б. А. Салюк, 2016

Стаття покликана розкрити джерело походження саме таких складних інтертекстів непрецендентних творів.

Ключові слова: *інтертекст, алюзія, цитата, рецепція, роман.*

Розширення інструментарію аналізу текстів літератури для дітей безсумнівно виводить цей сегмент мистецтва слова із «дослідницького underground'у». Одним із можливих шляхів стає застосування набутків теорії інтертекстуальності, адже твори дитячої літератури засвідчують не меншу частотність звертання до текстів попередніх культур, ніж твори так званої «дорослої літератури».

На думку М. Ніколаєвої, саме інтертекстуальний аналіз у змозі розкрити суть дитячих текстів і з'ясувати, яким чином пізніший текст використовує мотиви, структури або ідеї своїх попередників. Інтертекстуальні дослідження доводять, що дитяча література є складнішою, ніж вважалося раніше, а також подають новий погляд на жанри і авторство [7, с. 30-32].

До вивчення інтертекстуальності текстів дитячої літератури звертаються насамперед зарубіжні дослідники – М. Ніколаєва, К. Вілкі-Стіббс, Д. Каселлі, Й. Бертіллс, М. Малаховська, а також українські – Є. Канчура, Р. Чорновол-Ткаченко, О. Деркачова та інші. У цьому контексті актуальності набуває інтертекстуальне прочитання класичних творів дитячої літератури.

Мета статті – інтертекстуальний аналіз роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» (1876), що передбачає вивчення проблемних для адекватного прочитання реципієнтами інтертекстів.

Основна проблема адекватного інтертекстуального прочитання будь-якого твору дитячої літератури полягає у складності сприйняття інтертекстуальних посилань через очевидну різницю у рецептивних системах юних читачів і дорослих авторів. Чи будуть діти і дорослі бачити однакові інтертекстуальні зв'язки? [7, с. 38]. Чи стане зрозумілим для дитини інтертекст, використаний у творі дорослим письменником? Та ще складнішою стає ця проблема, коли враховувати часову відстань між створенням твору та його прочитанням сучасною дитиною. Очевидно, що не всі інтертекстуальні посилання будуть зрозумілі, навіть, помічені таким реципієнтом.

Власне найвагомішу роль для декодування інтертексту відіграє дитячий інтертекстуальний досвід, що є своєрідно нехронологічним, тому питання про те, які висновки діти роблять з певного тексту, коли їх інтертекстуальний досвід не можна передбачити, є важливим [11, с. 182]. Інтертекстуальний досвід дитини враховує переважно так звані прецендентні, або «сильні», тексти. Дослідники інтертекстуальності (Н. Баширова, Г. Денисова) визначають «сильні» як «постійно затребувані тексти, що отримали статус значущих у культурі в певний історичний момент», а тому саме вони мають «високий інтертекстуальний потенціал». При віднесенні певного тексту до категорії «сильних» слід керуватися наступними критеріями: частота звернення до тексту в сучасних художніх творах; можливість реінтерпретації тексту в інших видах мистецтва; факт упізнання тексту в мовленнєвій комунікації; позачасова цінність тексту, затребуваність його у різні історичні та культурні епохи; найчастіше ці тексти включені до шкільної програми [1, с. 169]. Вони позначені у тексті твору дитячої літератури переважно через свідому і марковану інтертекстуальність.

Так, проведений інтертекстуальний аналіз роману «Пригоди Тома Сойєра» (80 інтертекстів) засвідчує, що найчастіше письменник застосовував алюзії (68%), переважно атрибутивні, а також цитати (32%). За джерелом прототексту перевага

надавалась посиланням на тексти художньої літератури (48%), біблійні тексти (35%), а також на американські реалії та історичні події (17%).

Основна функція інтертексту в романі «Пригоди Тома Сойєра» – це творення комічного, зокрема через пародіювання і гумор. Тому твір Марка Твена активно взаємодіє насамперед з «сильними» (прецендентними) текстами культури, серед яких Біблія, пригодницькі та класичні твори світової літератури, що входять до «інтертекстуальної енциклопедії» (вислів У. Еко) як дитини середнього шкільного віку XIX ст., а також достатньо зрозумілі й сучасним читачам. Тому можемо стверджувати про розуміння і правильне декодування реципієнтами інтертекстів з цих джерел, навіть, якщо вони не позначені лапками або прямою вказівкою на джерело.

Наприклад, в епізоді на кладовищі, коли Том намагається прочитати молитву, бо їм з Геком ввижаються чорти, використана цитата без атрибуції, введена у лапки: «I'll try, but don't you be afeard. They ain't going to hurt us. *'Now I lay me down to sleep, I...*» [10, с. 82]. Це легко впізнавана реципієнтом-дитиною цитата класичної дитячої молитви XVIII-XIX ст., яку читали перед сном, а випадку з Томом – єдиної молитви, яку він знає. Наведемо текст оригіналу, який міститься у «The New England Primer» – найуспішнішому підручнику-букварі Америки XVIII ст.: «Now I lay me down to sleep, // I pray the Lord my soul to keep, // If I shall die before I wake, // I pray the Lord my soul to take, // Amen» [8]. У цьому випадку цитата першого рядка молитви маркується лапками, що дозволяє реципієнтові легко її декодувати, навіть без вказівки на джерело.

Однак, у «Пригодах Тома Сойєра» використаний і складніший, з точки зору відчитування, інтертекст, який у рецепції сучасної дитини може пройти повз її увагу. Власне це стосується непрецендентних текстів, тобто тих, які можуть розумітися тільки реципієнтами певної культури і в певний час. Наведемо приклади саме таких проблемних інтертекстів, чия ймовірність декодування сучасним читачем-дитиною досить низька.

Зокрема, у романі використано неатрибутивну алюзію на Діогена, коли наприкінці твору Гек Фінн тікає від вдови Дуглас і мешкає у діжці: «Huck had slept there; he had just breakfasted upon some stolen odds and ends of food, and was lying off, now, in comfort, with his pipe. He was unkempt, uncombed, and clad in the same old ruin of rags that had made him picturesque in the days when *he was free and happy*» [10, с. 279]. Таким чином, автор порівняв свого героя з давньогрецьким філософом, який проповідував аскетичний спосіб життя, вважаючи, що справжнє щастя у свободі та незалежності. Сам Гек Фінн говорить: «Now these clothes suits me, and this bar'l suits me, and I ain't ever going to shake 'em any more» [10, с. 280]. Сучасній дитині, якій незнайома постать Діогена, буде важче зрозуміти, чому стару діжку, лахміття та недоїдки Гек вважає справжнім щастям для себе.

У романі використано багато алюзій s цитат, що пародіюють тексти пригодницької літератури про піратів, розбійників і шукачів скарбів, оскільки Том Сойєр є активним споживачем цих текстів. Однак, самі ці твори є фактично незнайомими сучасному читачу, адже до їх інтертекстуального досвіду входять пригодницькі твори Р. Сабатіні, Р.-Л. Стівенсона, Г.-Р. Хаггарда, створені пізніше від самого роману Марка Твена.

Наприклад, на острові Джексона Том, Джо і Гек уявляють себе піратами, бо Том читав пригодницькі книжки про піратів, відповідно використовуються атрибутивні алюзії власних імен героїв прототексту: «'Tom Sawyer, *the Black Avenger of the Spanish Main*. Name your names.' 'Huck Finn the *Red-Handed* and Joe Harper the *Terror of the Seas*.' Tom had furnished these titles, *from his favorite literature*» [10,

с. 112]. Під час гри у піратів на острові, хлопці діють за книжкою, тому задля гумористичного зображення письменник увів неатрибутивні цитати, що маркуються лапками, тому їх легко впізнати: «…moving with hands on imaginary dagger-hilts; and giving orders in dismal whispers that if *'the foe'* stirred, to *'let him have it to the hilt,'* because *'dead men tell no tales'* « [10, с. 113].

Прототекстами тут скоріше за все є тогочасні популярні книги про піратів, зокрема легенди про Месника Іспанських морів, як сам себе називав один з найвідоміших піратів – Едвард Тіч (Чорна Борода). Також відомо, що у 1697 р. були надруковані мемуари іншого пірата, капітана Вільяма Дампіра, який здійснив навколосвітню подорож. А у 1724 р. – книга загадкового капітана Чарльза Джонсона «Загальна історія піратів», де описані подробиці з життя піратів, і авторство якої приписують Д. Дефо. Ця книга вважалася за правдиве джерело інформації про життя піратів кінця XVII – першої XVIII ст. та біографії багатьох капітанів, що переважно міфологізовані [3]. Однак, сучасні юні читачі навряд чи знайомі з цими книгами, а тому інтертекстуальне посилання буде відчитане ними не в повній мірі.

Окрім вище згаданої пригодницької літератури, письменник використав у романі декілька неатрибутивних маркованих цитат з творів зарубіжної літератури XIX ст. Ці цитати важко зрозуміти сучасному читачу, адже широкому загалу вони невідомі (навіть дорослому реципієнту), бо їхні джерела не є прецендентними текстами. Так, в епізоді втечі з дому Тома і Джо почуття образи на несправедливе відношення до них родини та єдність хлопців у цьому почутті ілюструється інтертекстом: «Just at this point he [Tom] met his soul's sworn comrade, Joe Harper – hard-eyed, and with evidently a great and dismal purpose in his heart. Plainly here were *'two souls with but a single thought'*» [10, с. 110]. Тут використано цитату з поезії німецького драматурга XIX ст. Фрідріха Гальма (псевдонім барона Елігія-Франца Йозефа фон Мюнх-Беллінггаузена): «Mein Herz, ich will dich fragen»: «Mein Herz, ich will dich fragen, // Was ist denn Liebe, sag'? – // Zwei Seelen und ein Gedanke, // Zwei Herzen und ein Schlag!» [6]. Хоча цитата з поезії маркується лапками, все ж і німецький драматург і його твір залишаться нерозпізнаними для реципієнта-дитини, а тому й інтенція Твена нерозкрита.

Ще одна неатрибутивна маркована лапками цитата використана задля зображення душевного переживання Тома через хвору Беккі: «Tom had struggled with his pride a few days, and tried to *'whistle her down the wind,'* but failed» [10, с. 103]. Значення цієї фрази – відіслати подалі, залишити або відмовитися від кого-небудь, чого-небудь. Цей вислів зустрічається в п'єсі Шекспіра «Отелло»: «If I do prove her haggard, Though that her jesses [leather straps] were my dear heartstrings, *I'ld whistle her off and let her down the wind*, To pray at fortune». Тут вислів означає залишити щось напризволяще, на відкуп долі; але сам вислів давніший [9]. Таким чином, інтертекст демонструє психологізм у характеристиці дитячого героя, однак його походження залишається невідомим для реципієнта твору.

Досить значну кількість складного інтертексту презентує епізод, в якому гумористично зображений день іспиту – «підсумковий день», коли учні школи повинні були виступити перед аудиторією з промовою. У переліку їхніх виступів використано номінативні алюзії та неатрибутивні цитати: «Tom Sawyer stepped forward with conceited confidence and soared into the unquenchable and indestructible *'Give me liberty or give me death'* speech, with fine fury and frantic gesticulation, and broke down in the middle of it. <…> *'The Boy Stood on the Burning Deck'* followed…» [10, с. 172-173]. «Give me liberty or give me death» є назвою промови 1775 р. за незалежність американських колоній від Британської імперії американського політичного діяча Патріка Гевлі. «The Boy Stood on the Burning Deck» – це цитата

першого рядку поеми «Casabianca» британського поета Ф.Д. Геманса, що вперше опублікована у «New Monthly Magazine» (1826) і понад століття була одним з основних текстів у підручниках початкової школи США: «The boy stood on the burning deck // Whence all but he had fled; // The flame that lit the battle's wreck // Shone round him o'er the dead». Пародіювання усього недолугого пафосу та змісту шкільної освіти тогочасної Америки в цьому епізоді може бути недостатньо зрозумілим нинішнім дітям, адже їм невідомі твори, які використані письменником задля цієї мети. Адже у пародії прототекст стає засобом зображення дійсності, при цьому новий текст семантично і стилістично знаходиться у контрастних відношеннях з ним. Тому пародія потребує інтертекстуальної компетенції читача задля правильного декодування [4, с. 106-107].

Як зазначалося вище, третім джерелом інтертекстуальності в романі Твена стають посилання на американські реалії та певні історичні події, оскільки «літературний твір є елементом широкого інтертекстуального простору, який охоплює не лише літературні твори, а й позалітературні форми висловлювання» [2, с. 249].

Так, у епізоді лікування Тома тіткою Поллі згадується про галаадський бальзам: «But she never suspected that she was not an angel of healing and *the balm of Gilead* in disguise, to the suffering neighbors» [10, с. 104]. У давнину галаадським бальзамом називали зілля, яке ніби зцілює від усіх хвороб, і яке виготовляється із соку куща, що росте поблизу старозавітного Галааду [5]. Проте використання цього інтертексту в романі Твена покликане висміяти різні шарлатанські зілля, що скоріше шкодили хворому, ніж виліковували його. Але це завдання залишається невиконаним повністю, адже назва бальзаму навряд чи відома юним читачам.

Отже, проведений нами аналіз засвідчує, що інтертекстуальне прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» залежить, насамперед, від інтертекстуального досвіду реципієнта-дитини. За формою інтертекстуальності перевага надається алюзіям, причому здебільшого атрибутивним. Однак, навіть без згадки джерела цитати та алюзії легко упізнаються реципієнтом, адже мета інтертекстуальності – правильно декодувати інтертекст, тому його джерелом стають переважно прецендентні тексти художньої літератури і біблійні твори.

Водночас декодування смислів інтертекстуальних посилань на непрецендентні тексти ускладнюється їх невідомістю для широкого загалу і значним часовим відрізком між романом Твена і його сучасним читачем. Тож, ця проблема потребує нашого подальшого глибшого аналізу, зокрема, і в контексті рецепції дітьми перекладів інтертекстів роману американського письменника.

Список літератури

1. Баширова Н. Интертексты в современных английских газетных статьях / Н. Баширова // Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 4. – С. 168-172.

2. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : підручник / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.

3. Губарев В. Даниель Дефо – выдумщик или историк? [Електронний ресурс]/ В. Губарев. – Режим доступу : http://www.privateers.ru/pirate-myths/myth14.html

4. Чернявская В. Е. Лингвистика текста : Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : уч. пособ. / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.

5. Balm of Gilead [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://en.wikipedia.org/wiki/Balm_of_Gilead

6. Halm Friedrich. Liebesgedichte [Електронний ресурс] / Friedrich Halm. – Режим доступу : http://www.deutsche-liebeslyrik.de/halm.htm

7. Nikolajeva M. Comparative Children's Literature : What is There to Compare? / M. Nikolajeva // Papers : Explorations into Children's Literature. – 2008. – Vol. 18. – № 1. – P. 30-40.

8. Now I Lay Me Down to Sleep [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Now_I_Lay_Me_Down_to_Sleep

9. The Phrase Finder : Whistle down the wind [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.phrases.org.uk/meanings/whistle-down-the-wind.html

10. Twain Mark. The Adventures of Tom Sawyer [Електронний ресурс] / Mark Twain. – Режим доступу : http://www.planetebook.com/ebooks/The-Adventures-of-Tom-Sawyer.pdf.

11. Wilkie-Stibbs Christine. Intertextuality and the child reader / Christine Wilkie-Stibbs // International Companion Encyclopedia of Children's Literature / [edited by P. Hunt]. –Second Edition. – Volume I. – London and New York : Routledge. Taylor & Francis Group, 2004. – P. 181-202.

References

1. Bashyrova, N. (2008). *Intertexts in modern English newspaper articles:* Lingvistika i mizhkulturnaia kommunikatsiia (Linguistics and intercultural communication). 2008. № 4. 168–172 (in Russ.)

2. Budnyi, V., Ilnytskyi, M. (2008). *Comparative literature.* Kyiv: Publishing House «Kyiv-Mohyla Academy», 2008. 430 (in Ukr)

3. Hubarev, V. (2008). *Is Daniel Defoe fabulist or historian?* – access modes: // www.privateers.ru/pirate-myths/myth14.html (in Russ.)

4. Cherniavskaia, V. E. (2009). *Text linguistics: Multicode, intertextuality, interdiscourse.* Moscow: Book House «LYBROKOM», 2008. 248 (in Russ.)

5. *Balm of Gilead* (2016). – access modes: // en.wikipedia.org/wiki/Balm_of_Gilead (in Engl.)

6. Halm, F. (1857). *Liebesgedichte*. – access modes: // www.deutsche-liebeslyrik.de/halm.htm (in Germ.)

7. Nikolajeva, M. (2008). *Comparative Children's Literature: What is There to Compare?* Papers: Explorations into Children's Literature. 2008. Vol. 18. № 1. 30–40 (in Engl.)

8. *Now I Lay Me Down to Sleep* (2016). – access modes: // en.wikipedia.org/wiki/Now_I_Lay_Me_Down_to_Sleep (in Engl.)

9. *The Phrase Finder: Whistle down the wind*. – access modes: // www.phrases.org.uk/meanings/whistle-down-the-wind.html (in Engl.)

10. Twain, M. (1876) *The Adventures of Tom Sawyer*. – access modes: // www.planetebook.com/ebooks/The-Adventures-of-Tom-Sawyer.pdf (in Engl.)

11. Wilkie-Stibbs, C. (2004). *Intertextuality and the child reader:* International Companion Encyclopedia of Children's Literature. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group, 2004. 181–202 (in Engl.)

Аннотация. *В статье исследуется проблема интертекстуального прочтения романа Марка Твена «Приключения Тома Сойера». Анализ произведения определяет активное использование американским писателем аллюзий и цитат, в основном атрибутивных. Основными источниками интертекстуальных ссылок стали Библия, художественная литература (прежде*

всего приключенческая), а также американские реалии и исторические события, использование которых предполагает создание разных форм комического.

В тоже время определено, что адекватное восприятие интертекста зависит от интертекстуального опыта главного реципиента – ребенка-читателя, что учитывает, в основном, так называемые прецедентные тексты. Кроме общеизвестных произведений о Робине Гуде, библейских сюжетов и т.д., которые легко считываются, роман Марка Твена содержит интертекст и непрецедентных текстов. Поэтому именно такие аллюзии и цитаты, скорее всего, вообще не будут декодированы реципиентом-ребенком, особенно учитывая значительный временной отрезок между произведением американского прозаика и его современным читателем. Статья имеет целью раскрыть источник происхождения именно таких сложных интертекстов непрецедентных произведений.

Ключевые слова: *интертекст, аллюзия, цитата, рецепция, роман.*

Introduction*. Modern literature studies focus on the enlargement of the analyze tools to the children's literature that undoubtedly will take it away the "research underground". Using the intertextual theory is one of such ways. So the intertextual re-reading of the children's literature classics is without question.*

Purpose*. The article is aimed at the intertextual analyze of «The Adventures of Tom Sawyer» by Mark Twain especially of the problem intertexts which are difficult for adequate reception by the child-reader.*

Methods*. The main method is an intertextual analyze.*

Results*. The analysis of the novel determines the active use of allusions (68%) and quotations (32%), mostly attributive. The main sources of intertextual references became fiction (48%), the Bible (35%) as well as American realities and historical events (17%), the use of which involves the creation of various forms of the comic.*

At the same time the adequate reception of intertextuality depends on the intertextual experience of the main recipient – the child-reader that takes into account mainly the so-called precedent texts. Except the well-known works about Robin Hood, biblical stories, etc. that are easy to understand, Mark Twain's novel also contains intertext of non-precedent texts. Therefore, such allusions and quotations will not be decoded by the child recipient, especially in consideration of the great time length between the work of the American writer and a modern reader.

Originality*. The article aims to disclose the source of origin of difficult for the child-reader reception intertexts of non-precedent texts such as lyrics by Halm Friedrich, Diogenes allusion, the balm of Gilead allusion etc. The probability of decoding of these problematic intertexts by the modern child-reader is quite low.*

Conclusion*. Most of the intertexts used in Mark Twain's novel can be identified by the child-reader because their source of origin is well-known. But there are list of problem intertexts of non-precedent texts that can't be correctly identified and understand by the young recipient.*

Keywords: *intertext, allusion, quotation, reception, novel.*

УДК 81:001:821

ДРАМАТУРГІЧНИЙ ДИСКУРС: ПОЛІФОНІЧНІСТЬ СМИСЛІВ ТА ПОЛІМНОЖИННІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

САХАРОВА Ольга Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри мов Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського (м. Київ)

Анотація. *У статті розглядається багатовимірна модель драматургічного дискурсу, аналізуються тенденції моделювання персонажів за принципом функціонування мовної особистості. Доводиться відмінність у виборі мовних засобів, комунікативних, жанрових ознак у п'єсах психологічного та соціального спрямування. Взаємозв'язок «тем» персонажів розглядається як співзвучність смислів у комунікації.*

Ключові слова: *драматургічний дискурс, персонаж, мовна особистість*

Дослідження в галузі психолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвістичної персонології, дискурсології , когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики та інших суміжних наук формують сучасне антропологічне мовознавство як одну з найперспективніших галузей гуманітарного знання. Прогнози видатного К. Леві-Строса стосовно XXI століття (або буде століттям гуманітарної науки, або його не буде взагалі) мотивують ґрунтовне та багатовимірне проникнення у проблеми людини в мові та мови у житті людини.

Важливими чинниками, що визначають самоусвідомлення людини у світі є проблема смислів [5] [10], проблеми мовного існування [2] [5], що коригують, зокрема, і комунікативну / дискурсивну діяльність мовних особистостей. Віддзеркаленню цих процесів у драматургії присвячена стаття.

Теорії мовної особистості, яка згодом трансформувалася у лінгвістичну персонологію, присвячені праці К. Ажежа [1], Ю. М. Караулова [9], К. Ф. Сєдова [14], Л. М. Синельникової [15], І. Голубовської [6], С. Потапенка [13], Л. Славової [16], та інших. Найсистемнішу концепцію запропонував, на наш погляд, В. Карасик [8], у працях якого представлені лінгвоперсонологія, концептологія та дискурсологія як складові антропологічної лінгвістики. Особистість, яка реалізує себе в мові, певним чином концептуалізує довкілля та бере участь у комунікативному процесі.

Дослідники дискурсу, в свою чергу, зосереджують увагу на його онтологічній сутності [4], [11], на соціальній диференціації та на характері реалізації в ньому мовної особистості. Останній аспект висвітлений у В. Карасика, який диференціює статусно-орієнтований та особистісно-орієнтований дискурси [7].

Драматургічний дискурс виступає як певне синтезоване осмислення як комунікативного процесу, так і буття в цілому. Детальне представлення всіх складових драматургічного дискурсу було здійснено в енциклопедичному дослідженні Патріка Паві «Словник театру», що вийшло в українському перекладі у 2006 році [12].

Думка науковця про «партитурну будову» драматургічного твору розвивається нами у статті, де дискурс представлений у контексті поліфонії смислів.

Мета (Purpose). Порушивши проблему віддзеркалення комунікативного процесу, конструювання мовної особистості у процесі створення драматургічної п'єси, ми ставимо за мету проаналізувати мовні засоби, комунікативні, жанрові, дискурсивні маркери, за допомогою яких моделюється образ персонажа.

Методи (Methods). У статті застосовуються описовий метод, а також елементи контент-аналізу, дискурс-аналізу, концептологічного аналізу.

© О. В. Сахарова, 2016

Драматургічний дискурс є унікальною художньою реальністю, що об'єднує різні комунікативні, мистецькі та семіотичні системи. Віддзеркалюючи екзистенційні ситуації через відтворення мовленнєвого буття людей, твір драматургії існує і як жанр літератури, і як матеріал для театральної вистави. Його прочитання передбачає як самодостатню модель «автор – текст - читач», так і вихід за її межі на рівні «автор – текст – режисер / актори» - «автор – текст - глядач».

Текст драматургії, що складається з (1) безпосередньо відтворених висловлень, реплік персонажів та (2) певного набору авторських ремарок, моделюється автором-драматургом і є самостійним художнім твором. Вихід на інший рівень драматургічного дискурсу – виставу – передбачає творчу інтерпретацію тексту, втілену в сценічне мистецтво. Співвідношення між текстом і виставою, на думку П. Паві, не завжди вдавалося розкрити. Ґрунтовні дослідження в галузі семіології тексту та семіології вистави здійснювалися без взаємодії між ними. Критикуючи певні напрями текстуальної семіології, науковець наголошує на ефективності застосування «видовищного тесту» як різновиду партитури із взаємодії в просторі й часі всіх сценічних засобів вистави [12].

Кожна екзистенційна та естетична концепція автора-драматурга підпорядкована системі та характеру взаємодії персонажів. Мовленнєві, комунікативні характеристики дійових осіб виступають своєрідним інваріантом можливої поведінки мовної особистості у певних побутових & буттєвих ситуаціях. Формування образу персонажа драматичного тексту переважно ґрунтується на моделюванні певної мовної особистості, яка стоїть за ним. Природність, правдивість дійової особи залежить від характеру втілення в ній певної мовної особистості, що по-різному виявляє себе у розмаїтті комунікативних & буттєвих ситуацій.

Міркування П. Паві про «партитурність» драматичного тексту, де тема кожного персонажа формує загальне поліфонічне звучання твору, відповідає і уявленням про полімножинність інтерпретацій смислів на різних рівнях. Сприйняття та породження змісту відбувається як всередині драматичного тексту, бо дійові особи спілкуються між собою, певним чином реагують на висловлення один одного, так і в різних вимірах інтерпретації відтвореного комунікативного процесу: при читанні твору, його аналізі, при театральному тлумаченні режисером і акторами, при декодуванні смислів вистави. Отже, створюється поліфонічне та полісемантичне інтерпретативне поле драматургічного дискурсу, дослідження якого ще не ставало предметом спеціальних наукових студій, в чому і вбачаємо **новизну** нашої праці.

У сучасній українській драматургії (кінця XX – початку XXI століття) чимало визначних п'єс, які осмислюють багатовимірні та багатопричинні соціальні, психологічні та інші виміри буття людей, їх взаємодії у певному хронотопі. Драматичний текст може бути представлений як певний гіпержанр, що мотивує смисли, породжувані комунікативним процесом, зокрема, мовленнєвими жанрами.

Показовими маркерами, за допомогою яких конструюються образи персонажів, є специфіка побудови висловлення (використання вставних конструкцій, питальних чи окличних речень, звертань, різновидів ускладнень тощо), функціональний тезаурус, вибір мовленнєвого жанру, врахування фактору адресата.

Космос мікросвіту людини, відтворений Я. Стельмахом, виявляється переважно у жанрах 'Обговорення' / 'Обмін думками', де «тема» кожного персонажа тісно пов'язана з іншими у загальному звучанні п'єс, де розкриття образів дійових осіб залежить від їх уміння слухати, розуміти, реагувати один на одного (Я. Стельмах «Привіт, Синичко», «Гра на клавесині»).

Змальовуючи комунікативні ситуації із сімейного буття, Я. Стельмах створює протилежні лінії-погляди, які згодом об'єднуються у спільну думку. (***Тато.*** *Просто*

я не можу дивитись, коли хтось байдикує. Я в його роки... ***Мама****. Ну навіщо порівнювати? Ми всі знаємо, що ти робив у його роки, але ж ті роки і ті часи давно минули. На щастя. Чим тільки не можем ми дорікнути своїм дітям! І живеться їм легше, і веселіше, і безтурботніше... І чудово! Адже так і має бути. І твій батько теж, певно, не завжди був тобою задоволений.* ***Тато.*** *Мій батько був задоволений мною завжди, тому що мені було п'ять років, коли він пішов на війну. (Я.Стельмах „Привіт, синичко!").*

У наведеній дискусії поєднуються теми батька, у якого власний важкий досвід є найголовнішим критерієм оцінки сина (*Я в його роки...*), та матері, з більш гнучкою позицією та поглядом на ситуацію з точки зору сучасності, адекватності (*Адже так і має бути*). Обмін думками набуває екзистенційного змісту, коли аналіз численних ситуацій, пов'язаних з життям сина та його друзів, детальніше представляють позиції, світоглядні орієнтири батьків: ***Мама****. Але, Колю, слово честі, не гніви ти бога. У тебе хороший син. Розумний, веселий, добрий, у нього хороші друзі.*

Автоматично розмова переходить на обговорення друзів сина: ***Тато*** *(іронічно). Особливо Вітька.* ***Мама.*** *А що Вітька? Звичайний хлопець. Справедливий, усі його поважають. <...>* ***Мама.*** *Нехай про його оцінки думають його батьки. Сергій Вітьку любить, і перш за все мені здається – він хороший друг. А справжні друзі, ти сам знаєш, трапляються в житті не часто. <...> (Я.Стельмах „Привіт, синичко!").*

Багатовимірна оцінка ситуації комунікативним автором – мамою поступово змушують тата (комунікативного автора-2) послабити свої позиції, спочатку з буркотінням: ***Тато****. Ну гаразд, гаразд. Я згоден. Я з усім згоден. Я, як і завжди, у своїй постійній ролі – у ролі угодовця. <...>*

Ображене повторення одних і тих самих слів, темпоральна генералізація ситуації (*як і завжди*) змінюються спокійним відступленням: ***Тато.*** *Та я й не серджусь. Можливо, ти й права. (Я.Стельмах „Привіт, синичко!").*

Надалі у п'єсах психологічного спрямування персонажі виявляють себе більш «вільно». Вони представлені у жанрах 'Розмова по телефону', 'Сповідь' (Н. Симчич «Квартира на Володимирській»); 'Прийом гостей', 'Змова', 'Розігрування' (Н. Неждана «Коли повертається дощ»), в яких теми, виконувані дійовими особами, поліпропозитивні, символічні, полісемантичні, містять численні імплікатури.

Мовленнєвий жанр 'Розмова по телефону' в контексті подальшої проекції тексту на театральну виставу може інтерпретуватися як «Розмова в нікуди». Цей прийом вдало обігрується у містичній драмі Н. Симчич «Квартира на Володимирській»: *ЛАРИСА (по телефону). Ні, Алло, я не передумаю... Навіть мови не може бути. Все вирішено остаточно. Як кажуть – впала остання крапля... Ти ж знаєш, як я відчуваю фальш. А нею просякнуте все моє життя. Все моє подружнє життя з цим чоловіком просякнуте нещирістю... (Пауза). Ні, артист з нього поганий. Переграє. Надто вже уважний, аж до улесливості... Мужчина, який кохає, часом буває безцеремонним, неуважним, часом – байдужим, іноді – навіть грубим! Але – ніколи! Ніколи він не буває нещирим... А Юрко... Він ставиться до мене так, ніби я хвора... Невиліковно! Розумієш? Крім того, я зауважила, що від нього, коли він повертається з роботи, пахне парфумами! І що найцікавіше...*

Патетичність реплік героїні (вживання ідіом, окличних речень, риторичних питань, узагальнень) передбачає визначення її мовлення як жанру 'Бідкання', але дещо абсурдний зміст породжуваного нею тексту зумовлює жанрову інтерпретацію як глибоку внутрішню істерію, коли з неадекватного тлумачення фактів моделюється штучна ситуація (*Що найцікавіше – від нього пахне моїми парфумами! Я так розумію: подарував коханці такі ж парфуми, як у мене... (Пауза). <...>Розумієш, ця*

його коханка... (Пауза). <...>Мені інколи здається, що вона схожа... (Пауза). Ні, не на відьму... На мене!).

Містичність, що введена у назву і жанр твору, переносить героїню до часу і стану першого кохання, коли через жанр сповіді Лариса змальовує не лише ситуацію побачення / не побачення, але й глибинний стан закоханої дівчинки: *ЛАРИСА. <...> Ми були сопливими першокурсниками, на яких звалилася любов. Але це не хвилювало нікого у цілому білому світі, крім нас, що помирали від неї. <...>*

У містичній трансформації місця, часу, дійових осіб Лариса згодом опиняється наодинці з чоловіком у ситуації, подібній до юнацької. До неї повертаються почуття, вони ніби списані з відтворених дитячих спогадів. Емоційність мовлення, численні риторичні питання, окличні речення звернені не до міфічної подруги, спрямовані не на фальшиві узагальнення, а на осмислення кохання, почуттів, стосунків між людьми, на усвідомлення ролі часу та вічності трансформують мовлення героїні до жанру 'Відверта розмова'.

Стосунки Двох у контексті багатовимірної екзистенціальної драми Н. Неждани «Коли повертається дощ» представляють співіснування поглядів, бажань, прагнень: *МАРТА. Просто мені знову захотілось дощу. МАРК. Навіщо? У дощ приходить нудьга. МАРТА. Хіба буває більша нудьга, ніж тепер? МАРК. Ти хочеш мряки, крапель за коміром, брудних калюж? МАРТА. Так. І ще маленьких равликів на дорозі... Марку, я почуваюсь якоюсь тотально засохлою… На вулиці так похмуро, ніби йде дощ. А його немає…*

Багатовимірні імплікатури навколо теми відсутності дощу (а згодом – будь-яких подій) створюють домінуючі контрастні теми персонажів, навколо яких і формується інтерпретативне поле буття. Теми Двох формують консонансне та дисонанс не співвідношення смислів.

У п’єсах, що більше тяжіють до соціального контексту, рельєфніше виписані образи персонажів, переважає мовленнєвий жанр 'Презентація'. Мовлення дійових осіб є динамічним, виразним, характерним, яскраво презентує певний соціальний статус конструйованої особистості. «Тема» кожного «голосу» персонажа співіснує ніби виокремлено, багатовимірно представляючи певне соціальне явище. Гіпержанр таких п’єс може бути обраний як штучно, відтворюючи, наприклад, ніби телеефір з обговоренням популярної проблеми (О. Ірванець «Прямий ефір»), так і реально, зображуючи, скажімо, типові чи специфічні явища соціальної взаємодії у мікросоціумі (А. Наумов «Кафедра для достойника»).

Дискусія щодо феномену певного «мультиплюндизму», представлена як соціальний фарс у п’єсі О. Ірванця «Прямий ефір», містить галерею соціальних типажів. Так, мовлення професора політології відзначається чіткістю, логічністю, обґрунтованістю, представляючи всебічний аналіз явища, з певним дидактизмом: *До всякого явища у житті суспільства слід підходити виважено. <…> Мультиплюндизм - це складне слово, перша його частина від латинського "мульти", що означає "багато", "безліч", а друга - від кореня "плюндус", ну, це, я гадаю, перекладу не потребує... Про мультиплюндизм за кордоном вже чимало написано, ось і нещодавно теж вийшов з друку там, у них, збірник цілого колективу авторів (бере до рук якусь книгу, читає титул). "Малтіпландізм е-е... фромзеестердей ту зетуморров". Тобто, перекладається ця назва, як... "Мультиплюндизм не має майбутнього".*

Наближення до мовленнєвого жанру 'Лекція' обумовлене специфікою професії та в контексті поліфонії п’єси виступає різновидом жанру 'Презентація'.

Військовий дискурс красномовно представлений у мовленнєвій партії «Начальника Виховного відділу Генерального штабу генерал-адмірала Момотко»: *ГЕНЕРАЛ.*

Армія, як ви всі повинні зрозуміти, це зовсім не громадянська, не цивільна установа. Вона живе за своїми законами, строгими законами, я сказав би, і тому в армії нема і не може бути місця тому, що не передбачено її статутом, наказами й розпорядженнями вищестоящого керівництва. <…>

'Презентація' дійових осіб, пов'язаних однією професією, що є прелюдією до п'єси А. Наумова «Кафедра для достойника», виступає і як мовленнєвий жанр, і як панорама різних соціально-психологічних типів особистостей, що представляють себе через фізичні відчуття (*ВІРЬОВСЬКИЙ. Е-е… Я – Вірьовський, Михайло Ількович. Доктор економічних наук, професор. Е-е… Заслужений діяч науки і техніки. Е-е… Трохи недочуваю, хоча дехто це сприймає так, начебто я засинаю*), через демонстрацію життєвих принципів (*ОДНОГУБЕНКО. Одногубенко Семен Семенович. Викладач. Намагаюсь взяти від життя трохи більше, ніж це окреслено університетським заробітком. Бо воно ж таке швидкоплинне – не встигнеш з'явитися на білий світ, як пора замовляти труну та вінки*), через протистояння з іншими (ГРЕЦЬ-АПОНЬКІНА. Інна Сергіївна Грець-Апонькіна, кандидат наук, професор. Якби не Вірьовський, то я могла би очолити новостворену кафедру, а не, наприклад, доцент Моляко, – взагалі якась підозріло незрозуміла людина)

Отже, поліфонічний / політематичний зміст драматичного твору як гіпержанру мовленнєвого існування персонажів може мати різну структуру залежно від домінуючої соціальної чи психологічної теми.

Розмаїття мовленнєвих жанрів, через які конструюється образ дійової особи, їх варіативність, зумовлюють фокусування уваги на внутрішньому світі людини як особистості. «Теми» персонажів взаємопов'язані, моделювання комунікативного процесу здійснюється в контексті особистісно-орієнтованого дискурсу. Тяжіння до жанру 'Презентація' у п'єсах соціального спрямування представляють різні виміри соціальної реалізації особистості: професійні, гендерні, вікові, статусні та інші характеристики. «Теми» персонажів менш пов'язані між собою, моделювання комунікативного процесу здійснюється в контексті статусно-орієнтованого дискурсу.

Отже, у драматичному тексті автор не лише виявляє себе як мовну особистість, але й створює & віддзеркалює певний інваріант мовленнєвої поведінки людини у певних комунікативних ситуаціях. Загальна ідея твору (гіпержанр) зумовлює тематичну & поліфонічну структуру комунікативного процесу, в якому значущою є тема кожного персонажа як мовної особистості.

Список літератури

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки: Пер. с фр. / К. Ажеж – М, 2003. – 304 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека/ Н. Д. Арутюнова. – М., 1998. – 896с.
3. Богин Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текста: автореф. дис. … докт. филол. наук./ Г. И. Богин – Л., 1984. – 24 с.
4. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике. / В. Г. Борботько. – Изд. 3-е, испр. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 288с.
5. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. / Б. М. Гаспаров. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
6. Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен / І. О. Голубовська // StudiaLinguistica : зб. наук. праць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – Вип. 1. – С. 25-33.

7. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. - М., 2004. – 390 с.
8. Карасик В. Языковая кристаллизация смысла/ В. И. Карасик – М., 2010. – 351 с.
9. Караулов Ю. Н.. Русский язык и языковая личность. – 4-е изд. / Ю. Н. Караулов - М., 2004.
10. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд./ Д. А. Леонтьев — М. : Смысл, 2003. — 487 с.
11. Макаров М. Л. Основы теории дискурса./ М. Л. Макаров. – М., 2003. – 280 с.
12. Паві П. Словник театру / П. Паві. – Л. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 640 с.
13. Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): монографія / С. І.Потапенко. - К. : КНЛУ, 2004. - 360с.
14. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / К. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320с.
15. Синельникова Л. Н. Дискурсивная личность как предмет и объект социолингвистики / Л. Синельникова // Лінгвістика №3 (21), Ч. ІІ, 2010. – С. 41-52.
16. Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія / Л. Л. Славова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 358 с.

References

1. Azhezh K. Chelovek govoryaschiy: Vklad lingvistiki v gumanitarnyie nauki: Per. s fr. / K. Azhezh – M, 2003. – 304 s.
2. Arutyunova N.D. Yazyik i mir cheloveka. – M., 1998. – 896s.
3. Bogin G.I. Model yazyikovoy lichnosti v ee otnoshenii k raznovidnostyam teksta: avtoref. dis. … dokt. filol. nauk./ G. I. Bogin – L., 1984. – 24 s.
4. Borbotko V. G. Printsipyi formirovaniya diskursa: ot psiholingvistiki k lingvosinergetike. Izd. 3-e, ispr. / V. G. Borbotko – M. : Knizhnyiy dom «LIBROKOM», 2009. – 288s.
5. Gasparov B. M. Yazyik, pamyat, obraz. Lingvistika yazyikovogo suschestvovaniya. / B. M. Gasparov – M. : Novoe literaturnoe obozrenie, 1996. – 352 s.
6. Holubovs'ka I. O. Movna osobystist' yak linhvokul'turnyy fenomen / I. O. Holubovs'ka // StudiaLinguistica : zb. nauk. prats'. – K. : Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyyivs'kyy universytet», 2008. – Vyp. 1. – S. 25-33.
7. Karasik V. Yazyikovoy krug: lichnost, kontseptyi, diskurs. - Moskva. 2004. – 390 s.
8. Karasik V. Yazyikovaya kristallizatsiya smyisla. – M., 2010. – 351 s.
9. Karaulov K. Russkiy yazyik i yazyikovaya lichnost. . 4-e izd., - Moskva, 2004.
10. Leontev D.A. Psihologiya smyisla: priroda, stroenie i dinamika smyislovoy realnosti. 2-e, ispr. izd. — M. : Smyisl, 2003. — 487 s.
11. Makarov M. L. Osnovyi teorii diskursa. – M., 2003. – 280 s.
12. Pavl P. Slovnik teatru / P. Pavl – Lvlv: Vidavnichiy tsentr LNU Imenl Ivana Franka, 2006. – 640 s.
13. Potapenko S. I. Movna osobistIst u prostorI medIynogo diskursu (dosvId lIngvokognItivnogo analIzu): monografIya / S. I.Potapenko. - K. : KNLU, 2004. - 360s.
14. Sedov K.F. Diskurs i lichnost: evolyutsiya kommunikativnoy kompetentsii / K. Sedov. – M.: Labirint, 2004. – 320s.
15. Sinelnikova L. N. Diskursivnaya lichnost kak predmet i ob'ekt sotsiolingvistiki / L. Sinelnikova // LIngvIstika #3 (21), Ch. II, 2010. – S. 41-52.
16. Slavova L. L. Movna osobistIst polItika: kognItivno-diskursivniy aspekt: monografIya / L. L. Slavova. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2010. – 358 s.

Аннотация. *В статье рассматривается многомерная модель драматургического дискурса, анализируются тенденции моделирования персонажей по принципу функционирования языковой личности. Доказывается отличие в выборе языковых средств, коммуникативных, жанрових признаков в пьесах психологического и соціального направления. Взаимосвязь «тем» персонажей рассматривается как созвучность смыслов в коммуникации.*

Ключові слова: *драматургический дискурс, персонаж, языковая личность*

Abstract. *Both multidimensional model of dramatic discourse and tendencies modeling characters on the principle of functioning language personality are analyzed in the article. The differences in the choice of linguistic means, communicative and genre features in the plays of psychological and social areas are proved. The relationship of "themes" related to the characters is seen as consonance of meanings in the communication.*

Introduction. Research in psycholinguistics, sociolinguistics, linguistic personality, discourse studies, cognitive linguistic, pragmatic linguistic and other allied science forms the modern anthropological linguistics as one of the most promising fields of human knowledge. Predictions of outstanding C. Levi-Strauss regarding the XXI century (it will be the century of humanitarian sciences or it will not be at all) motivate the multidimensional penetration into human problems in a language and language in a human life.One of the factors that determine human consciousness in the world is the problem of meaning; just these factors adjust, in particular, the communicative / discursive activity of linguistic personalities. The article is deal with the reflection of such processes in the drama.

Theories of linguistic personalities, which later was transformed into the science of linguistic personality studies - personology - are considered and analyzed thoroughly in works by Y.M. Karaulov, K.F. Sedov, L.M. Sinelnikova, I. Golubovska, and others. The most systematic conception was proposed, in our opinion, by V. Karasik in his works the linguistic personology, conceptology and discourse studies are presented as components of anthropological linguistics. The personality which realizes itself in language, in some way conceptualizes the environment and is involved in the communication process.

Researchers of the discourse, in their turn, focus on its ontological essence, its social differentiation and the nature of its implementation in linguistic personality. The latter aspect is highlighted in V. Karasik's research that differentiates the status-oriented and person-oriented discourses. Dramatic discourse acts as a kind of synthesized understanding of both communication process and life in general. A detailed presentation of all components of a dramatic discourse was made in encyclopedic study of Patrick Pavi "Dictionary of Theatre", published in Ukrainian translation in 2006. The idea of a scientist about "score structure" of dramatic work is developed in the article where the discourse is presented in the context of polyphonic meanings.

Purpose. Embarking on the problem concerning the reflection of the communicative process, construction of linguistic personality in the process of dramatic play creation, we aim to analyze the linguistic resources, communication and genre means, discourse markers with the help of which the character is modeled.

Methods. The article used the descriptive method, as well as elements of content analysis, discourse analysis, concept - logical analysis.

Results obtained by us analyzing the texts of the modern Ukrainian drama.

It has been found that characters in the plays of psychological perspective, reflecting the personality-oriented discourse, "use" more language genres, the variability of genres and implicature are frequently observed, there are diverse language devices. Plays of social perspective turn to the priority of the implementation of genre "Presentation", although certain variations are permitted.

Originality: for the first time the problem of language functioning is put from the position of its artistic reflection in the mirror of dramatic discourse.

Conclusion. In the dramatic text the author did not only manifest himself as a linguistic personality, but also creates and reflects invariant language human behavior in specific communicative situations. The general idea of the work (hyper genre) determines the content and polyphonic structure of the communicative process, in which the theme of each character as linguistic personality is important. The observations should be compared with the facts of direct communication (primary language genres).

***Keywords**: dramatic discourse, character, linguistic personality*

УДК 82.091: [821.161.1+821.111 (73) “2010”] С. Довлатов

ТВОРЧЕСТВО С. ДОВЛАТОВА В СОВРЕМЕННОМ АМЕРИКАНСКОМ НАУЧНО-КРИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (КОНЕЦ 2010 ГОДОВ)

ПРЯДКО Юлія Павлівна, викладач Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ)

***Аннотация.** Статья посвящена анализу особенностей процесса рецепции личности и творчества С. Довлатова американским литературоведением в конце 2010-х гг. Важность изучения данного вопроса несомненна, поскольку анализ различных подходов и оценок инонационального автора обеспечивает диалогический характер исследования и позволяет раскрыть новую грань межлитературной коммуникации. Дисскусия, развернувшаяся на страницах электронных литературных журналов по поводу низкой популярности произведений С. Довлатова в Америке, и акцентуализация автров на его неповторимом юморе и стиле, привлекли внимание читательской аудитории и издателей.*

***Ключевые слова:** личность и творчество С. Довлатова, рецепция, литературоведение США, американский литератор, американский читатель, дискуссия*

Диалог между литературами, языками и эпохами помогает понять общемировые закономерности развития национальных литератур и особенности, которые определяют их самобытность. В этом контексте изучение рецепции творчества С. Довлатова американским литературоведением приобретает особенное значение, поскольку анализ различных подходов и оценок инонационального автора обеспечивает диалогический характер исследования и позволяет раскрыть новую грань межлитературной коммуникации. Этот вопрос был и остаётся актуальным для сравнительного литературоведения, которое стремится сегодня выйти за рамки только лишь текстуального восприятия литературы и пытается акцентировать определённые тенденции культурной и общественной жизни.

В современном российском литературоведении существует отдельная наука, изучающая творческое наследие С. Довлатова – довлатоведение. Подтверждением данного факта являются двадцать диссертаций, широкий спектр научных публикаций, пять монографий (И. Сухих «Сергей Довлатов: время, место, судьба», А. Генис «Довлатов и окрестности», Г. Доброзракова «Мифы Довлатова и мифы о Довлатове: проблемы морфологии и стилістики», Г. Доброзракова «Сергей Довлатов: диалог с классиками и современниками», Ж. Мотыгина «Творческая индивидуальность Сергея Довлатова»).

Важной составляющей научной и критической рецепции личности и творчества С. Довлатова являются работы зарубежных учёных, которые, опираясь на

© Ю. П. Прядко, 2016

методологический инструментарий литературоведческих школ, помогают раскрыть дополнительные особенности и смыслы довлатовских произведений. Среди таких исследований – работы британской славистки Е. Янг, итальянского литературоведа Л. Сальмон, американских учёних А. Бринтлинджер, М. Бурлацкой, Д. Гэлловея, Х. Госцилло, Н. Пахомовой, А. Прохорова, К. Л. Риан-Хэйс, К. А. Хуберта, австралийского филолога Д. Джиллеспи и др.

Несмотря на активное освещение творческого наследия С. Довлатова в современном литературоведении, вопрос о характере восприятия и особенностей оценки его произведений зарубежными и, в том числе, американскими исследователями, остаётся, на наш взгляд, нераскрытым. Российские и украинские учёные часто обращаются к фактам публикации произведений С. Довлатова в США, ориентируясь на работы американских литературоведов, их интерпретации художественного мира писателя в контексте раскрываемых ими тем. Однако детально изучены были лишь некоторые аспекты научно-критической рецепции личности и творчества писателя-эмигранта (украинская учёная Е. Киселёва в статье «Нет пророка в своём отечестве …» [3] анализирует особенности восприятия творчества С. Довлатова американской литературной критикою 1980-х годов, российские исследователи Н. Выгон [1] и А. Поливанов [4] дают краткую характеристику прижизненных рецензий на книги С. Довлатова в Америке).

Таким образом, актуальность темы статьи определяется отсутствием работ, посвящённых комплексному исследованию научной и критической рецепции личности и творчества С. Довлатова американскими литературоведами. Цель публикации – проанализировать научно-критические работы, которые опубликованы в конце первого десятилетия 2010-х годов и представляют анализ литературной деятельности С. Довлатова; определить основные направления исследования творчества писателя американскими критиками и учёными.

На рубеже веков (конец XX – начало XXI в.) в развитии американского литературоведения отмечаются положительные тенденции: отсутствие идеологического давления на литературу и, как следствие, – взаимообогащение культур США и России. Однако отсутствие идеологических барьеров не мотивировало существенных изменений в рецепции личности и творчества С. Довлатова. По этому поводу точно замечает писатель-эмигрант, учёный-славист А. Генис, «(…) с тех пор как Россия утратила обаяние империи зла, всё изменилось. Если на моём первом докладе сидел славист с погонами, то сейчас семинары посещают в основном девушки в очках. (…) по-настоящему оживить американскую славистику может лишь локальный ядерный удар**»** [2, с. 139].

Книги С. Довлатова в названный период почти не издаются, соответственно, критические отзывы, рецензии, вступительные статьи к изданиям и т. п. работы публикуются редко; наблюдается снижение интереса к наследию писателя и со стороны литературоведов: насчитывается лишь несколько исследований, авторы которых обращаются исключительно к фактам биографии С. Довлатова, характеризуют манеру его повествования, отмечают особенности интерпретации «лагерной темы», своеобразие юмора и иронии писателя. Оценки американских исследователей, как и ранее, часто основаны на авторитетном мнении русских учёных и критиков (П. Вайль, А. Генис, М. Липовецкий, И. Серман, И. Сухих и др.).

Анализ научно-критического материала показал, что в конце первого десятилетия XXI в. на страницах американских электронных литературных изданий – «The Millions», «The Paris Review», «PEN America», развернулась дискуссия, тема которой – спад популярности произведений С. Довлатова среди американской аудитории и плохая их издаваемость. Обращаясь к фактам биографии писателя,

краткой характеристике содержания его книг и особенностям прозы, участники дискуссии способствовали активизации интереса к личности и творчеству С. Довлатова в американском социокультурном пространстве.

Первой проблему низкой популярности русского писателя в США подняла С. Чанг – штатный сотрудник литературного интернет-журнала «The Millions», основатель и редактор литературного сайта «Bloom», преподаватель литературы Колумбийского университета (США). В своей статье «Sergei Dovlatov, Funny Families, and That Brown Fence» («Сергей Довлатов. Забавные семьи и тот коричневый забор») от 30 октября, 2009 года автор делится положительными впечатлениями от прочтения повести «Наши» и задаётся вопросом, почему же сегодня писатель малоизвестен в Америке: «This is a terrible state of affairs. Dovlatov himself (…), may have shrugged his shoulders: par for the course. He was a great humorist, and if he were with us today, he would certainly find it amusing that a copy of his slim, “trifle” of an autobiographical story collection could sell on the American market for over $100. And yet, if you ask me, 100 bucks for a fresh, all-mine copy of Ours, might just be a bargain» – «Это просто ужасно. Сам Довлатов (…), возможно, пожал бы плечами: почему? Он был великим юмористом, и, если бы он был жив, он был бы весьма удивлён тем, что копия его небольшой коллекции автобиографических рассказов продаётся на американском рынке чуть дороже, чем за 100 долларов. Если вы меня спросите, сто долларов за новую собственную книгу “Наши”, это много или нет, то я отвечу, – это весьма удачная покупка» [5].

Проведя специальное исследование, С. Чанг констатирует, что в поисках книг С. Довлатова она столкнулась с несколькими трудностями. Во-первых, сегодня очень сложно достать произведения писателя на английском языке (хотя все они уже были переведены и опубликованы в США: последний раз его печатали в 1989 и 1991 годах). Несколько экземпляров повести «Наши» можно найти в Нью-Йоркской общественной библиотеке. Во-вторых, купить в интернете новые издания невозможно (единственный способ приобрести – «со вторых рук» за 100 – 150 долларов).

Признавая талант и мастерство прозаика, С. Чанг утверждает, что он является одним из самых «funny and clever» – «смешных и умных» [5] писателей, основным достоинством которого является юмор. С. Чанг пишет: «The humor is exhilarating, in a specific way that I find hard to describe» – «Юмор Довлатова настолько действует оживляюще, что это состояние просто невозможно описать словами» [210]. В подтверждение своей мысли автор приводит цитату канадского писателя и кинорежиссера Д. Безмозгиса: «He is so current, if we look at things that are popular now (…), if he were published today, he’d be on the bestseller list, like… the Russian David Sedaris» – «С. Довлатов не утратил актуальности и сегодня (…), если бы он был опубликован, он был бы в списке бестселлеров. Это русский Дэвид Седарис» [5]. (Д. Седарис – американский писатель, юморист, радиоведущий, рассказы которого характеризуются самоиронией и автобиографичностью – уточнение Ю. П.). Резюмируя своё выступление в ходе дискуссии, С. Чанг выражает уверенность в надлежащей презентации творчества С. Довлатова американскому читателю в ближайшем будущем.

Не остался равнодушным к обсуждению главного вопроса дискуссии и А. Кумар – постоянный сотрудник литературного журнала «PEN America» (ежегодный литературный журнал, издаваемый американским центром «PEN» в Нью-Йорке, на страницах которого можно найти прозу, поэзию, беседы на литературные темы, критику, мемуары), где в 2012 году был опубликован один из рассказов С. Довлатова – «Поплиновая рубашка». Вслед за С. Чанг, А. Кумар также выражает

обеспокоенность спадом популярности писателя в современной Америке. Получив эстетическое удовольствие от прочтения его нескольких рассказов, литератор советует американскому читателю непременно познакомиться с довлатовскими произведениями. Он также выражает надежду, что крупные издательства США, наконец, обратят на него должное внимание и начнут заново печатать.

Главной особенностью прозы С. Довлатова А. Кумар, как и его коллега С. Чанг, называет юмор. Так, литератор отмечает: «“The Colonel Says I Love You” is witty and wise; (…) Dovlatov writes direct but surprising stories that draw heavily from his life; Bezmozgis aptly compares him to David Sedaris, though Dovlatov’s humor is less broad, and his circumstances – living and writing in communist Russia – give his stories a kind of moral weight, even if he handles it lightly» – «Рассказ “Полковник говорит люблю” остроумен и мудр; (...) Довлатов пишет непосредственные и удивительные истории (…); недаром Безмозгис справедливо сравнивает его с Дэвидом Седарисом, несмотря на то, что юмор Довлатова лучше» [9].

Положительные отзывы о С. Довлатове продолжает литератор Б. Йоргроу, который в своём эссе «The Troubadour of Honed Banality» («Бард отточенных банальностей») от 25 января 2012 года выражает восхищение мастерством С. Довлатова-сатирика. Знакомя американскую аудиторию с биографией С. Довлатова, Б. Йоргроу акцентирует своё внимание на таком факте из жизни писателя, как публикации его рассказов и статей в 1980-х годах в журнале «New-Yorker» и таких известных американских издательствах, как «Knopf» и «Grove». Б. Йоргроу пишет: «Dovlatov caused a sensation in New York» – «С. Довлатов произвёл сенсацию в Нью-Йорке» [9]. Многих потрясло и его сходство с Э. Хемингуэем: «staffers fluttered at his “Hemingway” charisma» – «хемингуэевская харизма С. Довлатова заставляла штатных сотрудников газеты трепетать от волнения» [9]. Отмечает автор публикации и особую тональность произведений русского писателя, его неподражаемый стиль повествования. Литератор замечает: «I think Sergey Dovlatov is an unsurpassed writer. I write about him. I’ve never tired of telling people that he is incredible. He is a person who combines irony and imperturbability» – «Я считаю, что С. Довлатов – непревзойденный писатель. Я пишу о нем. Я не устаю рассказывать людям о том, насколько он потрясающий. Смесь иронии при внешней невозмутимости» [9]. Резюмируя, автор констатирует спад популярности творчества писателя в Америке в начале первого десятилетия нового века. Показательно, что в момент выхода статьи Б. Йоргроу работал над подготовкой обзора о русских книгах, которые, на его взгляд, оказали наибольшее влияние на американского читателя. Произведения С. Довлатова заняли в данном списке почётное место.

Большая заслуга Б. Йоргроу, по нашему мнению, заключается в том, что ещё в 2008 году исследователь неоднократно добивался републикации произведений С. Довлатова в Соединённых Штатах. Так, автор признавался: «It was my mission of literary homage» – «Это было моей миссией – проявить должное внимание такому писателю» [10]. Старания Б. Йоргроу увенчались успехом: издательство «Counterpoint» в 2011 году переиздало повесть «Чемодан», в 2012 – «Зону. Записки надзирателя», в 2013 – «Заповедник». К сожалению, данное литературное событие не получило оценки профессиональной критики. В предисловиях к изданиям [6, 7, 8] можно найти лишь упоминания об уникальной довлатовской манере повествования и его юморе, однако цитируемые выдержки из газет и журналов носят ретроспективный характер: издатели выбрали наиболее удачные высказывания об особенностях творчества русского писателя, опубликованные в критических работах 80-х годов XX в.

Таким образом, проведенный анализ особенностей рецепции творчества С. Довлатова американским литературным обществом показывает, что этот процесс сложный, многоаспектный, существующий по законам внутрилитературной мотивации освоения инонационального опыта. Мы проследили, что в конце первого десятилетия 2010-х годов обсуждение творческого наследия русского писателя переходит со страниц печатных изданий на страницы электронных ресурсов («The Millions», «The Paris Review», «PEN America»). Авторы публикаций Барри Йоргроу, Амар Кумар, Соня Чанг обращаются к биографии прозаика и дают краткую характеристику его произведений, привлекая тем самым внимание современного американского читателя к творчеству писателя-эмигранта. Это способствовало изданию и републикации некоторых его произведений в 2011–2013 годах и даёт надежду на развитие нового этапа рецепции С. Довлатова американской литературоведческой наукой.

Проведённое исследование, безусловно, не раскрывает всей проблемы и требует дальнейшего изучения. Предметом следующих научных поисков могут стать особенности американской научно-критической рецепции творчества С. Довлатова во второй половине 1990-х годов или начала XXI в. (2000–2010 года).

Список литературы

1. Выгон Н. С. Юмористическое мироощущение в русской прозе : проблемы генезиса и поэтики : монография / Н. С. Выгон. – М. : Книга и бизнес, 2000. – С. 249–260.
2. Генис А. А. Частный случай : Филологическая проза / А. А. Генис. – М. : АСТ : Астрель, 2009. – 445 с.
3. Киселёва Е. А. «Нет пророка в своем отечестве» (Особенности рецепции творчества С. Д. Довлатова американской литературной критикой 80-х годов) / Е. А. Киселева // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди / [ред. кол. : Л. Г. Фрізман (відп. редактор), О. А. Андрущенко та ін.]. – Х. : ППВ «Нове слово», 2009. – Вип. 3 (59). – Ч. І. – С. 132–138. – (Сер. Літературознавство).
4. Поливанов А. С. “Псевдодокументализм” в русской неподцензурной прозе 1970 – 1980-х годов : Вен. В.Ерофеев, С. Д. Довлатов, Э. В. Лимонов: автореферат дис. … канд. филол. наук : 10.01.01 / А. С. Поливанов. – Москва, 2010. – 32 с.
5. Chung Sonya Sergei Dovlatov, Funny Families, and That Brown Fence Sonya [Onlineversion] / Sonya Chung. – Mode of access : http://www.themillions.com/2009/10/sergei-dovlatov-funny-families-and-that-tall-brown-fence.html.
6. Dovlatov Sergey Pushkin Hills [review] [Onlineversion] / Sergey Dovlatov. – Mode of access : http://www.theguardian.com/books/2013/oct/05/pushkin-hills-sergei-dovlatov-review.
7. Dovlatov Sergey The Suitcase [review] [Onlineversion] / Sergey Dovlatov. – Mode of access : http://www.amazon.com/The-Suitcase-Novel-Sergei-Dovlatov/dp/1582437335.
8. Dovlatov Sergey The Zona : A Prison Camp Guard’s Story [review] [Onlineversion] / Sergey Dovlatov. – Mode of access : http://www.amazon.com/The-Zone-Prison-Guards-Story/dp/1582437483.
9. Review [untitled] // The Paris Review Daily [Onlineversion]. – Mode of access : http : //www.theparisreview.org/about/.
10. Yourgrau Barry The Troubadour of Honed Banality [Onlineversion] / Barry Yourgrau. – Mode of access : http://www.theparisreview.org/about/support-the-paris-review.

References

1. Vygon, N. S. (2000). Humorous outlook in Russian prose: the problems of genesis and poetics: monograph. Moscow: Kniga i biznes, 2000. 249–260 (in Russ.)

2. Genis, A. A. (2009). Particular occasion: Philological prose. Moscow: AST: Astrel, 2009. 445 (in Russ.)

3. Kis'elyova, K. A. (2009). "There isn't a prophet in one's own motherland" (The particularities of the perception of S. Dovlatov's works by American literary criticism in 1980s): Naukovi zapysky Harkivs'kogo natsional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni G. S. Skovorody. Seriya: Literaturoznavstvo (Scientific Notes of Kharkiv National Pedagogical university. – Series: Literary Studies). / vidpov. Red. L. G. Frizman. Kharkiv PPV "Nove slovo", 2009. Vyp. 3 (59). 132–138 (in Russ.)

4. Polivanov, A. S. (2010). "Pseudodocumentalilism" in Russian noncensored prose of 1970–1980s : Ven. V. Jerofeev, S. D. Dovlatov, E. V. Limonov: Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology: 10.01.01 "Russian Literature". M., 2010. 32 (in Russ.)

5. Chung, Sonya (2009). Sergei Dovlatov, Funny Families, and That Brown Fence Sonya [Onlineversion]. – Mode of access : http://www.themillions.com/2009/10/sergei-dovlatov-funny-families-and-that-tall-brown-fence.html.

6. Dovlatov, Sergey (2013). Pushkin Hills [review] [Onlineversion]. – Mode of access : http://www.theguardian.com/books/2013/oct/05/pushkin-hills-sergei-dovlatov-review.

7. Dovlatov, Sergey (2011). The Suitcase [review] [Onlineversion]. – Mode of access : http://www.amazon.com/The-Suitcase-Novel-Sergei-Dovlatov/dp/1582437335.

8. Dovlatov, Sergey (2012). The Zona : A Prison Camp Guard's Story [review] [Onlineversion]. – Mode of access : http://www.amazon.com/The-Zone-Prison-Guards-Story/dp/1582437483.

9. Review [untitled] // The Paris Review Daily [Onlineversion]. – Mode of access : http : //www.theparisreview.org/about/.

10. Yourgrau, Barry (2012). The Troubadour of Honed Banality [Onlineversion]. – Mode of access : http://www.theparisreview.org/about/support-the-paris-review.

Анотація. *Стаття присвячена аналізу особливостей процесу рецепції особистості і творчості С. Довлатова американським літературознавством наприкінці 2010-х рр. Важливість вивчення даного питання безсумнівна, оскільки аналіз різних підходів і оцінок інонаціонального автора забезпечує діалогічний характер дослідження і дозволяє розкрити нову грань міжлітературної комунікації. Дискусія, що розгорнулася на сторінках електронних літературних журналів з приводу низької популярності творів С. Довлатова в Америці, і акцентуалізація авторів його неповторного гумору і стилю, привернули увагу читацької аудиторії і видавців.*

Ключові слова: *особистість і творчість С. Довлатова, рецепція, літературознавство США, американський літератор, американський читач, дискусія*

Abstract. *This article analyzes the reception of S. Dovlatov's personality and oeuvre by American specialists in literature at the end of the 2010s. The importance of critical works the author studies is undoubtful, because the analysis of different approaches and assessments of the author belonging to a different nation provides a dialogue nature of the literary research and can reveal a new aspect of the literary communication. The discussion about a low rate of popularity of S. Dovlatov's works in America, which took place on the pages of the electronic literary magazines, and the authors' actualization the writer's unique humor and style attracted the attention of American readers and publishers.*

The title of the article is "The reception of S. Dovlatov's oeuvre by contemporary American specialists in literature at the end of 2010s". The importance of critical works we study is undoubtful, because the analysis of different approaches and assessments of the author belonging to a different nation provides a dialogue nature of the literary research and can reveal a new aspect of the literary communication. So, the purpose is to study the reception of Russian writer S. Dovlatov's personality and works by American specialists in literature at the end of the 2010s and reveal the main directions of their work.

The main research methods are statistical, which is used to reveal and systematize works by American literary critics and scholars; descriptive and comparative methods, which include general scientific principles of analysis, synthesis and analytical approach in order to define different aspects of appraisal of Sergey Dovlatov's oeuvre by American literary critics and scholars; historical-functional method to reveal the peculiarities of the perception of the writer's works in the context of historical epoch.

We have found that at the end of the 2010s American critics and scholars did not show much interest in the literary heritage of the Russian writer. It was not published a number of positive reviews in the periodicals, articles in dictionaries and encyclopedias. However the discussion about a low rate of popularity of S. Dovlatov's works in America, which took place on the pages of the electronic literary magazines, and the authors' actualization the writer's unique humor and style attracted the attention of American readers and publishers. The litterateurs have called S. Dovlatov one of the brightest representatives of the "third wave" of Russian emigration, and recognized his talent, emphasizing such his prose features like unique humor, pithiness, simplicity etc. For example, S. Chang recognized S. Dovlatov's talent and mastership and claimed him one of the cleverest Russian writers. She also finds common features in the works of Sergey Dovlatov and David Sedaris. A. Kumar admired the works of Dovlatov and expresses the hope for the publication and republication of writer's novels in America. The litterateur B. Yourgrau also admired the mastership of Dovlatov-satirist, his works' special tone, the author's inimitable narration.

The originality of the present work is that it's the first Ukrainian literary research of the reception of S. Dovlatov's works by the American literary criticism of a proper period – the end of the 2010s. All research works have been translated and implemented into the literary practice by the author.

Like so, the research of the reception of S. Dovlatov's oeuvre by the American literary criticism at the end of the 2010s showed that it's a complicated multi aspect process, which goes with the help of the principles of within literary motivation to grasp literature of different nations. The discussion of S. Dovlatov's oeuvre and his personality at the end of the 2010s went from the pages of printed issues to the pages of the American electronic literary resources, such as "The Millions", "The Paris Review", "PEN America". The authors of the works S. Chang, A. Kumar, B. Yourgrau recognized writer's talent, emphasizing his unique humor, pithiness and simplicity as his distinguished prose features. The litterateurs also specified the facts of Dovlatov's biography, investigated the problems of Dovlatov's works, the particularities of the themes raised by the author in his books. This literary event caused the publication and republication of some Dovlatov's novels in 2011 and 2013 and offers hope of the further study of Sergey Dovlatov's works by American criticism.

Keywords: *S. Dovlatov's personality and oeuvre, reception, American literary criticism, American litterateur, American reader, discussion*

УДК 811.161.2’23 О. Пахльовська

ЛІНГВОКОГНІТИВНА МАРКОВАНІСТЬ КОНЦЕПТУ «ДУША» (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИКИ ОКСАНИ ПАХЛЬОВСЬКОЇ)

ПЕТРІВ Христина Володимирівна, аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Анотація. *У статті проаналізовано лінгвокогнітивну специфіку концепту «душа» у публіцистиці О. Пахльовської. Визначено ядрові та периферійні семи концепту, проаналізовано метафоричні експлікації. Аналіз виявив, що семантичне поле концепту «душа» репрезентують ядрові значення «внутрішнього психічного світу людини», «феномену, протилежного тілу», що відповідають сакралізованим уявленням про душу. Периферію структури концепту репрезентують асоціативно-образні втілення авторського осмислення. Об’єктивація концепту відбувається через семантичний компонент «кордон», що вкорінений у релігійні уявлення українського народу; семантичні нашарування також створюються завдяки кореляції з лексемами «влада», «політика». Асоціативний ряд найчастіше має негативну емотивну кореляцію з неприємними почуттями, стражданнями, болем, утомою, руйнацією тощо.*

У творах автора душею володіє не лише людина, як свідчать словникові видання, але вона може бути також характерна і для неістот чи абстрактних феноменів – Україна, Київ, слов’янство тощо. Оскільки усі лексикографічні джерела тлумачать душу як сутність, що властива лише людині, то вербалізатори «душа України», «душа Києва», «душа слов’янства» вважаємо відмінним від будь-яких словникових визначень, адже ядрові семи лексикографічного та психологічно реального значень не перехрещуються.

Ключові слова: *концепт, експлікація, архісема, ядрова сема, периферійна сема, семантичний компонент*

Стаття зумовлена поглибленою увагою мовознавців до когнітивних складників національної мовної картини світу, зокрема й сакральних, та можливостями її корекції відповідно до актуальних завдань соціальної реальності.

Концептосфера сакрального неодноразово ставала об'єктом дослідження українських мовознавців (Т. П. Вільчинська, І.О. Голубовська, О. В. Климентова, Т. А. Космеда, М. В. Малікова, М. В. Скаб, Н. В. Слухай та ін.). В українському мовознавстві достатньо глибоко проаналізовані лінгвокогнітивні параметри концептосфери сакрального, однак її вивчення не обмежується описом і порівнянням, адже сакральні концепти традиційно також є об’єктом й авторського осмислення. Тому як експліканти індивідуальних асоціативно-образних інтерпретацій, що формують периферію структури концепту, сакральні концепти потребують детальнішого висвітлення. Це визначає **новизну** дослідження.

Метою роботи є аналіз асоціативно-образних репрезентацій концепту *«душа»* в мовних експлікаціях О. Пахльовської, зокрема й метафор, які формують семантичне поле концепту. **Предметом** аналізу є лінгвокогнітивна динаміка конотативних та асоціативних значень. **Матеріалом** для проведення дослідження обрано збірку статей, доповідей та публіцистики О. Пахльовської «Ave, Europa!».

Методи. У статті використовується метод концептуального аналізу, що передбачає сукупність різних методик: від вивчення словникових статей енциклопедичних лінгвістичних словників та сполучуваності, особливо метафоричної, лексичних одиниць, що вербалізують концепт, до виявлення його

© Х. В. Петрів, 2016

структури, окреслення референтної ситуації використання та встановлення місця концепту в індивідуальній чи колективній мовній картині світу (А.Вежбицька, С.Г. Воркачов, В. І. Карасик, А. Е. Левицький, В. А. Маслова, М. В. Піменова, Ю.С. Степанов та ін.). За необхідності долучається й метод семного аналізу (З. Д. Попова, Й. А. Стернін).

Результати. Вивчення лексеми «душа» за словниками різного типу дало змогу з'ясувати, що більшість видань представляють концепт *«душа»* як *«внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями»*. Таке тлумачення найчастіше подають першим (а отже, основним): 1) «*внутрішній психічний світ людини* з її настроями, переживаннями та почуттями» [13, с. 445; [15, с. 477]; 2) «*поняття*, що фіксує погляди на *психіку* і так званий *внутрішній світ* людини» [10, с. 103]; 3) «*фундаментальне поняття*, що виражає індивідуальну своєрідність *внутрішнього світу людини*, здатність *до переживання та співпереживання*» [4, с. 563]. Саме тому вважаємо, що архісемою концепту *«душа»* є 'внутрішній світ людини', оскільки вона представлена у більшості словникових та енциклопедичних виданнях. Це найбільш загальна, абстрактна сема в структурі значення, що відносить аналізований концепт до певного класу – класу явищ внутрішнього психічного світу людини [14, с. 12]. Диференційними семами у поданих значеннях є 'настрої', 'переживання', 'почуття', 'співпереживання', 'психіка' тощо.

Близькою до поданих вище визначень є й дефініція В. В. Жайворонка, який розуміє душу як «*безсмертну, нематеріальну основу в людині*, що становить сутність її життя» [6, с. 209]. У цьому випадку архісемою постає 'основа в людині', а диференційними семами – 'безсмерність' та 'нематеріальність'. Біблійна енциклопедія також розуміє *«душу»* як сутність життя людини, без якої вона не існує: «створивши першу людину Адама із землі, Бог вдихнув у нього дихання життя, тобто душу, сутність духовну і безсмертну» [1, с. 205].

Серед вербалізаторів концепту є й такі, що вказують на суттєві розбіжності у його розумінні. Так, «Етимологічний словник української мови» представляє концепт «душа» лише матеріальними, конкретними значеннями: 1) «начинка в варениках»; 2) «наділ землі на душу»; 3) «приємна людина»; 4) «сукня без рукавів із вирізом ззаду» [5, с. 150]. Словник «Історія філософії» подає таке тлумачення душі: «в античній філософії поняття, що визначає **саморухому річ**, те, що є безпосередньою причиною самого себе і решти існуючого, залежного від нього» [7, с. 92].

Отже, філософські джерела визначають архісему *«душі»* як 'річ', а диференційною семою постає 'саморухомість'.

Наведені вище трактування свідчать про «проблему десакралізації мови» [8, с. 10], оскільки грубо-матеріалістичне значення, а також конкретно-речові тлумачення репрезентують концепт як такий, який не належить до сфери сакрального, що водночас дає можливість простежити діахронічно перемінні та сталі семантичні характеристики.

Усі концепти мають образний та оцінний компоненти, що пов'язані зі способами пізнання дійсності. На відміну від понятійного, образний компонент не завжди можна осягнути у всій повноті, адже концепт народжується як образ, але, з'явившись у свідомості людини, піддається абстрагуванню і поступово із чуттєвого образу перетворюється у власне мисленнєвий [3, с. 59].

Дослідження експлікації концепту «душа» в публіцистиці О. Пахльовської дає змогу вивчити лінгвокогнітивну маркованість концепту *«душа»* та окреслити його лінгвопсихологічне (чи психологічно реальне) значення. Оскільки більшість статей, есе й нарисів автора мають культурологічну й політичну спрямованість, то й концепт *«душа»*, відповідно, часто опиняється в контекстуальному оточенні, пов'язаному з

культурологічною й політичною тематикою. Конотативна семантика концепту в публіцистиці автора зазвичай демонструє його асоціативні уявлення, власне ставлення до культурних та духовних цінностей.

У більшості контекстів *«душа»* репрезентована автором як феномен, що протиставляється тілу: *спорадична україністика продовжує бути аматорством, милими фольклорними спектаклями, що* ***тішать душу і слух****, але залишають незахищеним глибоко травмований організм культури* [11, с. 15]; *Ми, звичайно, можемо в черговий раз надірвати* ***душу й голос****, розповідаючи, як нас душила імперія* [11, с. 119]. При цьому, слух і голос ототожнюються з тілесним (зовнішнім простором), що водночас і протиставляються душі як внутрішньому простору особистості, й інтегруються в поняття «людина».

Концепт *«душа»* в О. Пахльовської нерідко опиняється в поєднанні з концептом *«людина»*, що зрозуміло, оскільки майже кожне лексикографічне визначення тлумачить душу як феномен, що пов'язаний з людиною: *Помаранчева революція <…> Буде продовжуватися в* ***душах людських****, у пам'яті, у свідомості, в роботі* [11, с. 285].

Оригінальним є бачення О. Пахльовською душі як найсуттєвішої характеристики людини поруч зі свідомістю, розумом, пам'яттю. Саме душа маркована автором як та психічна сутність, у якій і крізь яку відбуваються суттєві зміни у свідомості людей. Промовистими є випадки, коли абстрактний концепт *«душа»* репрезентується через семантичний компонент *«кордон»*. Зауважимо, що такі контекстуальні поєднання зустрічаємо у двох статтях «Майдан – простір майбутнього» та «Росія – не Європа».: *<…> ці дві України є, але* ***кордон*** *між ними набагато складніший, тоталітаризм,* ***проходить заплутаною лінією по душах*** *і свідомості замучених безглуздим режимом людей, ошуканих* [11, с. 282]; *І* ***лінія цього кордону*** *– ламка, переривиста, рухома, а відтак постійно змінна. І* ***проходить вона по душах*** *людських, крізь людську несвідомість – але також і людську свідомість* [11, с. 375]. Концепти *«душа»* і *«кордон»*, поєднуючись в одному контексті, реалізують прийом конкатенації – накладання семантичних значень одного слова на інше. Найчастіше конкатенація трапляється у тому випадку, коли конкретне і абстрактне значення перехрещуються, створюючи при цьому метафору. Кордон, який проходить по душах людських, – це метафора, що демонструє всю амплітуду переживань автора та українців, про яких вона пише. Отже, для О. Пахльовської душа опосередковано асоціюється з кордоном, межею, які зазвичай мають негативну аксіологічну спрямованість, адже окреслюються словами *«тоталітаризм»*, *«переривистий»* та поєднуються з концептом *«замучені, ошукані люди»*.

Об'єктивація концепту *«душа»* через репрезентант *«кордон»* вказує на кореляцію з релігійними уявленнями про душу як сутність життя, що має постійно перебувати у фокусі уваги богобоязливої людини. За християнськими уявленнями, стан душі – це кордон між життям і смертю, бо після смерті душа відокремлюється від тіла. Душа, що себе занапастила, бо забруднила ганебними вчинками, не зможе потрапити у Царство Боже. Людина-праведник має чисту душу. Необхідність тримати душу в порядку, чистоті й світлі, бо це кордон між добром і злом, закріплена й у народній свідомості українців і паремійно експлікована: «Душа міру знає», «Душа чиста, як сонечко навесні – не пече, а гріє», «Продав чортові душу» тощо [6, с. 209]. Отже, образне втілення душі як кордону в творах О. Пахльовської відповідає етнокультурним універсаліям українців, сприяє збереженню національної специфіки мовної картини світу, що репродукується публіцистикою автора.

Периферію структури концепту формують лексичні репрезентації, що виявляють конотативні значення: <…> ***вивітрять душу слов'янства*** *і воно, бідне, розчиниться в «європействі»* [11, с. 272]; *Невже ж таки й справді можна було чекати, що сім десятиліть одного з двох найстрашніших у тоталітаризмі XX століття* ***вивітриться*** [відчуття депресії – Х. П.] *за кілька місяців – не лише з інституцій, а* ***з душ людських*** [11, с. 284]; <…> *настільки був «драгоценный» Київ не лише для Солженіцина, а й для політичних опонентів, що, аби оволодіти ним, треба було* ***знищити його душу*** [11, с. 93]. Повтор метафори *«вивітрити душу»* у текстах автора свідчить про важливість цього концепту у мовній картині світу О. Пахльовської. Метафора корелює зі значенням *«душі»*, зафіксованим у словнику В. В. Жайворонка – «безсмертна, нематеріальна основа людини, що становить сутність її життя» [6, с. 209]. Для О. Пахльовської *«вивітрити душу»* – означає знищити, ліквідувати те, що існує, адже без душі не житиме людина, яка втратить основу свого буття, не існуватиме й будь-який інший феномен, що метафорично наділений автором душею.

Доречно згадати, що у творах автора душею володіє не лише людина, як свідчать словникові видання, але вона може бути також характерна і для неістот чи абстрактних феноменів – Україна, Київ, слов'янство тощо. Оскільки усі лексикографічні джерела тлумачать душу як сутність, що властива лише людині, то вербалізатори *«душа України», «душа Києва», «душа слов'янства»* вважаємо відмінним від будь-яких словникових визначень, адже ядрові семи лексикографічного та психологічно реального значень не перехрещуються.

Важливим для характеристики мовної картини світу автора є і те, що душа як найсуттєвіша та найістотніша характеристика людини стає вразливою, втрачає захищеність в умовах політичної нестабільності, суспільного неспокою, інших труднощів, що так чи інакше стосуються влади. Концепти *«влада»*, *«політика»*, *«ідеологія»* і *«душа»* постійно зустрічаємо в одному контексті: *Ми, звичайно, можемо в черговий раз надірвати* ***душу*** *й голос, розповідаючи, як нас* ***душила імперія*** [11, с. 119]; <…> *російська мова, з якої* ***ідеологічний скальпель вийняв душу****, стає носієм вульгаризуючи смислів* [11, с. 447]; *Це суспільства, в яких* ***автократична влада*** <…> ***умертвляла і умертвляє*** *всі прояви живої* ***людської душі*** *й живого людського інтелекту* [11, с. 455].

Цитати свідчать про нищівну критику автором влади, політичної системи. Концепти *«душа»* і *«влада»*, які поєднуються в одному контексті, сигналізують про те, що саме крізь душу людини (як найвразливішу сутність) переживаються політичні й ідеологічні приниження.

Концепт «душа» в О. Пахльовської зазвичай має оточення, що фіксує негативний аксіологічний потенціал: <…> *його* ***душа*** *спинилася біля* ***руїн*** *Берлінського муру, рознесеного на сувеніри* [11, с. 259]*; ці поразки вселили в* ***душу*** *поляків генетичну* ***депресію****, відчуття* ***приреченості*** *Польщі, втрати окупованої Батьківщини* [11, с. 627]*.* Асоціативний ряд найчастіше має негативну емотивну кореляцію з неприємними почуттями, стражданнями, болем, утомою, руйнацією тощо. Для О. Пахльовської душа – це інструмент, яким людина найбільш тонко сприймає навколишній світ, і душа віддзеркалює проблеми цього світу.

Висновки й перспективи. Аналіз виявив, що семантичне поле концепту *«душа»* репрезентують ядрові значення «внутрішнього психічного світу людини», «феномену, протилежного тілу», що відповідають сакралізованим уявленням про душу. Периферію структури концепту репрезентують асоціативно-образні втілення авторського осмислення. Метафоричне значення «кордон», якого набуває цей концепт, об'єктивує етнокультурні уявлення українців про душу як сакральний локус,

стан якого визначає не тільки прижиттєву долю людини, а й сценарій існування нетлінної сутності після смерті. У авторській мовній картині світу *«душа»* – це ознака, властива матеріальним предметам та абстрактним явищам. Таке значення, хоч і є периферійним в концептосфері душі, водночас імпліцитно вказує на пріоритетність морально-етичних категорій в мовній картині світу автора. Кореляція репрезентативних значень *«душі»* з владою та політикою свідчить про те, що письменниця не байдужа до соціально-політичних проблем. Роздуми над їх вирішенням мають свій потужний сегмент в її власному душевному просторі. **Перспективу** дослідження становить аналіз всіх сакральних концептів у публіцистиці автора й з'ясування їх участі в національній концептосфері та духовній реальності українців.

Список літератури

1. Библейская энциклопедия. Труд и издание Архимандрита Никифора. – Москва : Свято-Троице-Сергиева Лавра, 1990. – 904 с.
2. Вільчинська Т. П. Конотованість сакрального концепту «Бог» у мовній карині світу українців. / Т. П. Вільчинська // Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць. – 2010. – Випуск 11. – С. 254 -257.
3. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові 17–18 ст.: монографія. – Тернопіль : «Джура», 2008. – 424 с.
4. Енциклопедія сучасної України. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Том 8. – 716 с.
5. Етимологічний словник української мови. Том другий. – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
7. Історія філософії. Словник / за заг. ред. д. ф. н., проф. В. І. Ярошовця. – 2-ге вид., перероб. – К. : Знання України, 2012. – 1087 с.
8. Коломийцева В. В. До лінгвофілософських параметрів сакрального поняття «душа». / В. В. Коломийцева. // Українське мовознавство. – 2013. – Вип. 43/1. – С. 8-15.
9. Космеда Т. А. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі: монографія. – Л. : ПАІС, 2010. – 408 с.
10. Культурологія: енциклопедичний словник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 508 с.
11. Пахльовська О. Є.-Я. Ave, Europa!: ст., доп., публіц. (1989-2008) / Оксана Пахльовська. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 656 с.
12. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. – Воронеж, 2006. – 250 с.;
13. Словник української мови: в 11 т. // АН УРСР Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. – Т. 2.
14. Стернин И. А., Саломатина М. С. Семантический анализ слова в контексте. – Воронеж : «Истоки», 2011. – 150 с.
15. Україна в словах: Мовокраїнознавчий словник-довідник. – К. : ВЦ «Просвіта», 2004. – 704 с.

References

1. The Biblical encyclopedia. The work and edition by archimandrite Nikifor/ Moscow: Saint-Trinity-Sergio Lavra, 1990. 904 (in Russ.)
2. Vilchynska T. P. (2010) The connotation of the sacral concept “God” in the language image of the world of Ukrainians: Movoznavchy visnyk. Zbirnyk naukovyh prac.

Vypusk 11 [The Linguistic Herald. Selected Scientific works], 2010, Vyp. 11. 254-257 (in Ukr.)

3. Vilchynska T.P. (2008) The conceptualization of sacral sphere in the Ukrainian poetic language of 17-18 centuries. Ternopil: Dzhura, 2008. 424 (in Ukr.)

4. The encyclopedia of the modern Ukraine (2008). Kyiv: The Institute of the Encyclopedic Investigations of the Academy of Sciences of Ukraine. 2008. Vol.8 . 716 (in Ukr.)

5. The Etymological dictionary of the Ukrainian language (1985). Kyiv: The Scientific Mind, 1985. Vol. 2. 570 (in Ukr.)

6. Zhajvoronok W.W. (2006) The signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-handbook. Kyiv: Trust, 2006. 703 (in Ukr.)

7. The history of philosophy: dictionary (2012). Kyiv: The Knowledge of Ukraine, 2012. 1087 (in Ukr.)

8. Kolomyjtseva W. W. (2013) To the linguophilosophical options of the sacral concept “soul”: Ukrainske Movoznavstvo [The Ukrainian Linguistics], 2013, Seria 43/1. 8-15 (in Ukr.)

9. Kosmeda T. A. (2010) Linguoconceptology: microconceptosphere “Christmas Tide” in the Ukrainian language surrounding. Lviv: PAIS, 2010. 408 (in Ukr.)

10. Cultural Studies: the encyclopedic dictionary (2013). Lviv: Ivan Franko LNU, 2013. 508 (in Ukr.)

11. Pakhlovska O. (2008). Ave, Europa!: articles, reports, publicistic (1989-2008). Kyiv: Pulsary, 2008. 696 (in Ukr.)

12. Popova Z. D., Strenin J. A. (2006). Semantic-cognitive analysis of the language. Voronezh: Beginnings, 2006. 250 (in Russ.)

13. The dictionary of the Ukrainian language (1970-1980). Kyiv: The scientific thought. 1970-1980. Vol 2 (in Ukr.)

14. Sternin J. A., Salomatina M. S. (2011) the semantic analysis of the world in the context. Voronezh: Beginnings, 2011. 150 (in Russ.)

15. Ukraine in words: The dictionary-handbook of linguistics and cultural studies (2004). Kyiv: Education. 2004. 704.

Аннотация. *В статье проанализировано лингвокогнитивную специфику концепта «душа» в публицистике О. Пахлевской. Определены ядерные и периферийные семы концепта, проанализированы метафорические экспликации. Анализ выявил, что семантическое поле концепта «душа» репрезентует ядерные значения «внутренний психический мир человека», «феномен, противоположен телу», которые соответствуют сакрализованным представлениям о душе. Периферию структуры концепта представляют ассоциативно-образные воплощения авторского осмысления. Объективация концепта происходит через семантический компонент «граница», который укоренен в религиозных представлениях украинского народа; семантические наслоения также создаются благодаря корреляции с лексемами «власть», «политика». Ассоциативный ряд чаще всего имеет негативную емотивную корреляцию с неприятными чувствами, страданиями, болью, усталостью и разрушением.*

В произведениях автора душой владеет не только человек, как свидетельствуют словари, а также она может быть характерна и для неодушевленных или абстрактных феноменов – Украина, Киев, славянство и тому подобное. Поскольку все лексикографические издания толкуют душу как сущность, которая свойственна только человеку, то вербализаторы «душа Украины», «душа Киева», «душа славянства» считаем отличными от любых словарных

определений, так как ядерные семы лексикографического и психологически реального значения не пересекаются.

Ключевые слова: *концепт, экспликация, архисема, ядерная сема, периферийная сема, семантический компонент*

Abstract. *The article analyzes the linguo-cognitive nature of the concept "soul" in Oksana Pakhlovska's social and political essays. Core and peripheral semes are defined, metaphoric explications are analyzed in this paper. The analysis reveals that the semantic field of the concept "soul" is represented by the following core meanings: "the inner psychological world of a person", "the phenomenon, opposite to the body", that correspond to the sacral ideas about the soul. The periphery of the concept's structure is represented by the associative and imaginative embodiment of the author's interpretation. The objectification of the concept is realized through the semantic component "border", which is rooted in the religious ideas of the Ukrainian nation; the correlation between lexemes "power", "politics" and "soul" creates semantic layers in Pakhlovska's essays. The associative array usually has negative emotive correlation with unpleasant feelings, suffering, pain, fatigue, destruction etc.*

In the author's works not only a person has a soul, as the most lexicographic resources show, but also other non-living beings or abstract phenomena like Ukraine, Kyiv, Slavdom etc. Since all lexicographic sources explain the soul as the phenomena, that relates only to a person, we consider such verbalizations as "the soul of Ukraine", "the soul of Kyiv", "the soul of Slavdom" different from any other dictionary definition, as the core semes of the lexicographic and psychologically real meanings do not intersect.

Keywords: *concept, explication, archesemes, core seme, peripheral seme, semantic component*

УДК 398:821.161.2.09

ЛІТЕРАТУРНІСТЬ ФОЛЬКЛОРУ ЯК ОДИН ІЗ ВИЯВІВ ФОЛЬКЛОРНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КОНТАМІНАЦІЇ

ПОГОНЕЦЬ Яна Анатоліївна, аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Анотація. *Стаття присвячена розгляду особливостей фольклоризації, як одного з аспектів фольклорно-літературної взаємодії. Під фольклоризацією розуміється перехід авторського твору у фольклорну сферу. У розвідці встановлено певну закономірність такого переходу; стадії проходження процесу. Авторський твір, перед тим як перейти у фольклор, може зазнавати певних переробок: значних і незначних. Перші полягають у додаванні кількох стрічок, зміні імен чи географічних назв тощо; другі призводять до виникнення повністю нового твору.*

Ключові слова: *фольклорно-літературна взаємодія; фольклоризм; фольклоризація; контамінація; літературний твір; пісні літературного походження; текст*

До проблеми фольклорно-літературної контамінації можна підходити з двох боків: з боку фольклоризму літератури та літературності фольклору (фольклоризації). Дослідники переважно зосереджував увагу на входженні фольклорних елементів у літературу, а питання фольклоризації залишали поза увагою. Тому перехід авторського твору у фольклорну сферу потребує додаткового вивчення і належить до **актуальним** завдань української гуманітаристики.

© Я. А. Погонець, 2016

Питанню літературності фольклору (фольклоризації) приділяли увагу В.Бойко, Я.Гарасим, В.Гнатюк, М.Грушевський, В.Данилов, М.Драгоманов, О.Кузьменко, М.Максимович, М.Петров, І.Франко, М.Цертелев та ін.

Серед зарубіжних науковців фольклоризацію вивчали С.Азбелєв, М.Андрєєв, Я.Гудошніков, Л.Дмитрієв, В.Митрофанов, І.Розанов та ін.

Мета наукової розвідки полягає в тому, щоб прослідкувати основні закономірності «бумеранговості» фольклорно-літературної взаємодії, а саме: літературності фольклору (фольклоризації). Розглянути тяглість досліджуваного питання.

Основними **методами**, які лягли в основу дослідження є філологічний та історико-генетичний (останній дозволяє відтворити причино-наслідкові зв'язки взаємин фольклорної і літературної словесності).

У процесі відбору і засвоєння фольклором творів літературного походження можна спостерігати певну закономірність. Народ відбирає до свого репертуару тільки ті зразки, що найближче стоять до його інтересів, відповідають життєвим прагненням; за формою та змістом наближені до народного життя і творчості. Народ завжди був вдумливим митцем, вимогливим критиком і талановитим «редактором» авторського слова.

На присутність у репертуарі народу пісень літературного походження звернули увагу ще упорядники збірників духовних і світських пісень XVIII століття. У передмові до «Богогласника» (1790) зазначали, що серед народу поширюються лиш найкращі авторські твори і ті, які мають мелодію.

Більш детальніше входження у народний репертуар творів українських письменників розглядали перші видавці народних дум і пісень М.Цертелев і М.Максимович. У збірнику «Малоросійські пісні, видані М.Максимовичем» (1827) були надруковані «За Немань іду» і «Де ти ходиш, моя доле», тексти і музику яких створив маловідомий поет-романтик С.Писаревський. Таке явище спостерігається і у наступних збірниках М.Гатцука «Ужинок з рідного поля» (1857), М.Закревського «Старосвітський бандуриста» (1860), П.Чубинського, Б.Грінченка та ін. Пізніше пісні літературного походження друкувалися нарівні з народними, часто їм відводився розділ «Пісні літературного походження».

У статті «Ненародні пісні в українському фольклорі» [5] В.Данилов подав перший коротенький огляд пісень українських поетів XIX ст., що проникли у фольклор. Пісні, які він розглядає як ненародні, ділить на дві групи: 1) пісні «любительські, занесені на сторінки фольклористичних видань з альбомів і рукописних збірок. 2) Пісні, які вийшли із літератури української інтелігенції. Дослідник наголошує, що першу групу не слід вводити до етнографічних видань, а от другу варто поширювати серед народу і вивчати переробки цих творів [10, 13].

У «Записках Наукового товариства ім. Шевченка» була надрукована рецензія В.Гнатюка на роботу В.Данилова, де зазначалося, що дослідження науковця цікаве, але повністю не висвітлене. Сам Гнатюк вважав, що пісні, написані поетами у XIX ст., не варто залучати до народних збірників. Лише виняток для нього становили пісні, створенні письменними селянами. Але пізніше дослідник змінив свою думку, закликаючи до збору таких зразків, щоб краще зрозуміти зв'язки між народною словесністю і писаною літературою.

У другій половині XIX ст. вивчення народної творчості поглиблюється. Свого часу М.Петров звернув увагу, що «окремі народні пісні написані силабічним складом, а це говорить про те, що ці пісні складені не без впливу київської освіченості» [11, 7]. Неточність таких тверджень довели П.Житецький та Ф.Колесса. Але П.Житецький мав теж свої огріхи, коли виникнення дум шукав в літературі того ж століття. П.Куліш

у «Записках о Южной Руси» заявив, що народ історичних пісень не може творити, на це здатні лише освічені люди.

Питаннями засвоєння літератури усною народною творчістю цікавились також І.Франко та М.Драгоманов. Це явище вони оцінювали як позитивне, адже йшло оновлення народної творчості, вносились нові думки.

Перехід літературних пісень у народні має певні закономірності. Кожна народна пісня у своєму початку є витвором одиниці, тобто у сучасному розумінні твором літературним, і лише з часом стає народною, проходячи для цього необхідний процес фольклоризації [8, 65]. Дуже влучно схарактеризував цей процес І.Франко: «Пісні людові в великій часті не повстають відразу готовими з голови одного складача, але, переходячи з уст до уст, творяться, ростуть об'ємом, доповнюються, змінюються, вигладжуються щодо форми – одним словом: незначне не раз зерно первісного індивідуального замислу з часом щезає серед тих додатків і переробок, котрим підлягає первісний твір в устах цілої маси» [13, 202].

«Як і М.Максимович, І.Франко вважає характерною особливістю процесу української словесності паралельне існування протягом тисячоліття фольклору і літератури та їх взаємодію. <…> Франко констатує наявність кровообігу між тими двома видами словесності – писемної та усної. <…> На прикладі спадщини Степана Руданського дослідник показує, як апокрифічний книжний мотив увіходив в український фольклор, а звідти знову повертався в літературу» [3, 100].

М.Драгоманов довго працював над виявленням у фольклорних виданнях штучних творів. У своїй праці «Нові пісні про громадські справи» вірш Руданського «Засідатель», записаний з народних уст як пісня, потрактував як фольклорний твір.

Розглядаючи вплив книжної поезії на усну, М.Грушевський відкрив співвідношення доповнюваності, яке виникло між фольклором і літературою під час їхнього історичного розвитку.

Я.Гарасим (пізніше Р.Марків), простудіювавши "Історію української літератури" М. Грушевського, так викладає розуміння дослідником п'яти етапів в історичному поступі національної словесності. Перший характеризується проникненням фольклорних образів, мотивів, тем у літературу; другий – переходом авторських творів у фольклор і функціонування в усній формі. Третій вирізняється складним сполученням збагаченого літературним впливом фольклорного матеріалу з мотивами, що виникли в усній творчості в попередній епосі. На четвертому етапі з'являються образи і мотиви нової якості. Фольклорно-літературна контамінація є перманентною, тому на п'ятому етапі відбувається ускладнення ідейного наповнення образів та мотивів [3, 119].

Першу спробу ґрунтовного теоретичного осмислення літературності фольклору здійснив Г.Нудьга, який у 1950-х роках досліджував пісні українських поетів та їхні народні переробки.

Г.Нудьга, як й І.Франко, М.Грушевський, вважав, що швидше фольклоризуватися може той твір, який спирався при написанні на народні джерела. Тобто, при взаємодії літератури з фольклором діє принцип бумерангу: фольклорні мотиви, теми, образи слугують текстотворчим елементом для літературного твору, який згодом переходить у народне надбання. «Пісні створені в результаті орієнтації на народний світогляд і народну творчість краще проникають в репертуар народу і викликають в народу більшу творчу зацікавленість» [9, 13].

Учений спостеріг, що серед жанрів авторських творів найбільше фольклоризуються вірші, які народ сам перетворює у пісню. А факти наявності пісень літературного походження в народному репертуарі найкраще підтверджують збірники народних пісень.

Г.Нудьга запропонував три стадії проходження фольклоризації: стадія оцінки (ознайомлення народу з творами і оцінювання їх особливостей), стадія сприйняття (перетворення твору в пісню і зарахування в народний репертуар) та стадія асиміляції (пристосування твору до вимог народу [9, 20].

Що характерно, дослідники говорять про перехід з літератури тільки поезії, проза залишається поза рамками наукових студіювань. Однак не можемо не згадати, що казки (С.Васильченко, І.Франко), в окремих випадках навіть сюжети поем, романів та повістей («Енеїда» І.Котляревського, «Тарас Бульба» М.Гоголя, «Кайдашева сім'я» І.Нечуя-Левицького та ін.), які черпалися з народного світогляду, уявлень, також згодом фольклоризуються, переходять в усну традицію.

У праці «Сучасна народнопоетична творчість на Україні» (1973) [2] В.Бойко торкається питання фольклоризації авторського тексту. Дослідник приділяє увагу усній народній творчості повоєнного часу, робить огляд «самодіяльних поетів», які жили, працювали серед простого люду. Часто вони були неписьменні, тому поширювали свої співанки усно. Пісні про Леніна, комуністичну партію, колгосп входили до народної творчості, але це відбувалося примусово, не природним народним відбором. Постає питання чи можна такі твори дійсно назвати народними? Як нам здається, то це лише фальсифікати, які характеризуються штучністю, відсутністю природності. В.Бойко позитивно ставиться до такого явища.

На думку Ю.Шутенко, «література стає фольклорною (загальнодоступною), коли мова йде про творчість для мас, якщо ж казати про справжню сучасну літературу (продукт високого ґатунку), то її читає сьогодні обмежене коло інтелектуалів, і вона перетворюється на явище не загальнонародне, а камерне, на мистецтво для мистецтва» [14, 57].

Масова література, безперечно, найперше пов'язана із загальнодоступністю і зрозумілістю, а, отже, легко може фольклоризуватися.

М.Андрєєв у статті «Фольклор і література» (1936) [1] наголошував на тому, що між фольклором і літературою не має чіткої межі, фольклорні твори постійно проникають у літературу, а літературні – у фольклор. Дослідник називає канали, через які літературний твір проникає в усну традицію: солдатчина, промисли, які відходять, робота на фабриках і заводах, в'язниця. Для XVIII ст. і першої половини XIX велике значення мали рукописні пісенники [1, 95].

У збірнику «Пісні російських поетів» (1950) [12] І.Розанов розглядає вірші з XVIII ст., які стали народними. Для визначення популярності у побуті авторської пісні дослідник подає наступні джерела: записи фольклористів; письмові чи усні свідчення про популярність; друковані джерела, у першу чергу пісенники, а також хрестоматії, антології, зібрання віршів авторів [12, 11-14]. Перевагу фольклорист надає першому і другому джерелам. Хоча й траплялося, що збирачі свідомо відкидали книжні тексти, а геть незначні переробки цих пісень вважали спотворенням літературної пісні. А от третє джерело І.Розанов вважає менш надійним. Адже дуже важко було визначити чи дійсно записана пісня побутувала у пісенній практиці. Тільки у тих випадках, коли вона зустрічається у багатьох пісенниках, можна говорити про її популярність.

Я.Гудошніков у статті «Види і типи переробок літературних пісень у радянському фольклорі» (1964) [4] зазначає, що авторська пісня, перед тим, як стати народною, може зазнавати певних переробок. Переробки першої групи не змінюють якісного сенсу пісні, не вносять принципово нового у характеристику образу героя. Сюди можна віднести: народну редакцію (скорочення чи заміна окремих деталей чи фраз); пісню-доповнення (наголос на якійсь думці, додавання кілька стрічок); продовження (розширення характеристики героя чи інших деталей); народний варіант (передача у

новій формі старий зміст); переробку-модернізацію (пісня обновлюється шляхом заміни географічних даних, імен героїв тощо). До переробок другого типу відносяться твори, які були написані спочатку. Це «відповіді», у яких центр уваги переміщується на інший образ ліричної пісні-оригіналу; пісня про пісню (центральним образом постає сама пісня-оригінал). У переробках третьої групи з'являються зовсім нові образи-персонажі, які не пов'язані з образами героїв пісень-оригіналів. Загалом, це самостійні твори, створені у результаті своєрідного відштовхування від популярних пісень, пісенних мотивів чи образів [4, 115-121].

Як перехід фольклорного твору у літературу, так і перехід авторського у колективну творчість залежить від постійної взаємодії цих двох систем. І уже на шляху входження у іншу систему, фольклорний (чи літературний) твір зазнає певних змін, які диктує це нове середовище.

Отже, процес проникнення літературних творів в усну словесність безперервний. Однак лише окремі перлини літератури повертаються знову до народних набутків. Принцип відбору зрозумілий: фольклорними стають лише ті твори, які написані в руслі національної традиції, близькі до народної поетики, ритмомелодики, символіки, образності. Без сумніву, для письменника є великою честю, коли його твір (чи окремі образи, мотиви, герої) переходить у народ, а нові покоління несуть його по життю як власний здобуток.

Список літератури

1. Андреев Н. Фольклор и литература / Н. Андреев // Литературная учеба. – М., 1936. – № 2. – С. 64–99.
2. Бойко В. Г. Сучасна народнопоетична творчість на Україні / В. Г. Бойко. – К. : «Наукова думка», 1973. – 120 с.
3. Гарасим Я. І. Культурно-історична школа в українській фольклористиці / Я. І. Гарасим. – Л. : ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – 144 с.
4. Гудошников Я. И. Виды и типы переделок литературных песен в советском фольклоре (к вопросу о специфике жанра) / Я. И. Гудошников // Русский фольклор: Проблемы современного творчества. – М.; Ленинград : Наука, 1964. – Т. 9. – С. 115-121.
5. Данилов В. Ненародные песни в украинском фольклоре / В.Данилов. – Харьков, 1909.
6. Кирчів Р. Ф. Двадцяте століття в українському фольклорі / Р. Ф. Кирчів. – Л. : Інститут народознавства НАН України, 2010. – 536 с.
7. Кузьменко О. Теоретичні питання фольклоризації у наукових розробках Григорія Нудьги / О. Кузьменко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Л., 2010. – Вип. 43. – С. 41-47.
8. Мишанич О. В. Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість / О. В. Мишанич. –К. : Наукова думка, 1980. – 343 с.
9. Нудьга Г. А. Песни украинских поэтов первой половины XIX в. и народные переделки их: автореф. дис. канд. филол. наук / АН УССР, Ин-т лит. им. Т. Г. Шевченко / Г. А. Нудьга. – К., 1956.
10. Нудьга Г. А. Пісні українських поетів та їх народні переробки // Пісні та романси українських поетів / упор. Г.А.Нудьга. – К., 1956. – Т.1. – 345 с.
11. Нудьга Г. Пісні українських поетів / Г. Нудьга // Пісні та романси українських поетів. – Т.1. – К., 1941. – С.7.
12. Розанов И. Н. Стихи русских поэтов, ставшие песнями / И. Н. Розанов // Песни русских поэтов. – Ленинград, 1950. – С.5-40.
13. Франко І. Із закритих літератур / І. Франко // Зоря. – Л., 1883 – № 2. – С.202.

14. Шутенко Ю. Фольклорна традиція та авторське «Я»: поезія Василя Голобородька: Монографія / Ю. Шутенко. – К. : Наукова думка, 2007. – 356 с.

References

1. Andreev, N. (1936) Folklore and literature: Literaturnaya uchoba (Literary studies). Moscow, 1936. № 2. 64-99 (in Russ.)

2. Boiko, V. H. (1973) Modern narodnostna creativity in Ukraine. Kyiv. 1973. 120. (in Ukr.)

3. Harasym, Ya. I. (1999) Cultural-historical school in the Ukrainian folklore studies. Lviv. 1999. 144 (in Ukr.)

4. Hudoshnikov, Ya. Y. (1964) The types of the alterations of literary songs in the Soviet folklore (to the question about the specifics of the genre): Russkyi folklore: Problemy sovremennoho tvorchestva (Russian folklore: problems of modern art). Moscow, 1964. T.9. 115-121 (in Russ.)

5. Danilov, V. (1909) Notfolk songs in Ukrainian folklore. Kharkov. 1909. (in Russ.)

6. Kyrchiv, R. F. (2010) Twentieth century in Ukrainian folklore. Lviv. 2010. 536. (in Ukr.)

7. Kuzmenko, O. (2010) Theoretical issues folklorists in scientific research Hryhoriya Nudhy: Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna (Bulletin of Lviv University. Philological series). Lviv. 2010. 41-47. (in Ukr.)

8. Myshanych, O. V. (1980) Ukrainian literature of the second half of the eighteenth century. and folklore. Kyiv. 1980. 343. (in Ukr.)

9. Nudha, H. (1956) Song Ukrainian poets and their national recycling: Songs and romances of Ukrainian poets. Kyiv.1956. 345. (in Ukr.)

10. Nudha, H. (1941) Songs of Ukrainian poets: Songs and romances of Ukrainian poets. Kyiv. 1941. 7. (in Ukr.)

11. Rozanov, Y. N. (1950) A collection of Russian poems, which became songs: Pesni russkikh poetov (Songs of Russian poets). Leninhrad. 1950. 5-40. (in Russ.)

12. Franko, I. (1883) Closed-literatures: Zorya. Lviv. 1883. N.2. 202. (in. Ukr.)

13. Shutenko, Yu. (2007) Folklore tradition and authorial "I": the poethy of Vasylya Holoborodka. Kyiv. 2007. 365. (in Ukr.)

Аннотация. *Статья посвящена рассмотрению особенностей фольклоризації, как одного из аспектов фольклорно-литературного взаимодействия. Под фольклоризацією понимается переход авторского произведения в фольклорную стихию. В разведке установлено определенную закономерность такого перехода; стадии прохождения процесса. Авторское произведение, перед тем как перейти в фольклор, может подвергаться определенным переделкам: значительным и незначительным. Первые заключаются в добавлении нескольких строчек, изменении имен или географических названий и т. п.; вторые приводят к возникновению полностью нового произведения.*

Ключевые слова: *фольклорно-литературное взаимодействие, фольклоризм, фольклоризація, контаминация, литературное произведение, песни литературного происхождения, текст*

Abstract. *The article is devoted to folklorists, as an aspect of folklore-literature interaction. Under folklorists refers to the transition of the author's works in the folk element. In the exploration set a pattern for such a transition; completing the process. Work of authorship, before moving on to folklore, may be subject to certain alterations: major and minor. The first involves adding a few ribbons, change the names, or geographical names, etc.; the latter give rise to entirely new product.*

Keywords: *folklore-literature interaction; folklorism; folklorists; contamination; literary work; songs of literary origin; the text*

УДК 81’42:165.194

ГЕНЕЗА КОНЦЕПТУ «КОХАННЯ» У ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

РАКІТІНА Марія Ігорівна, аспірантка третього року навчання кафедри китайської, корейської та японської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. Стаття присвячена аналізуконцепту «кохання» у філософському контексті функціонування. Аналіз цього поняття під кутом антропоцентризму є характерною рисою сучасного онтологічного дослідження. Концепт «кохання» досліджується з точок зору різних епох, через що виділено велика кількість його диференціацій, а також різноманітні підходи до їх вивчення.
Ключові слова: кохання, поняття, ознака, духовність, людина.

Людина, за своєю сутністю, є найбільш вивченою істотою з фізичної точки зору, але із духовним та морально-етичним сторонами складається гранично протилежна ситуація. Питання «Що таке людина?» пронизує кожну сторінку історичної культури, і є вельми важливим особливо зараз, у XXI столітті, коли майже всі сфери лінгвістичної і не тільки науки розглядають навколишній світ під кутом антропоцентризму. Аналітичне вивчення людини із різних точок зору протягом кількох тисячоліть – це досвід, на якому і будуються наукові дослідження сучасників.

За часів античності дослідники вважали «розумність» людини ознакою унікальності. Також варто згадати Аристотеля, який наголошував на «політичності людини». Під час формування християнства людина набула ще однієї характерної ознаки – духовності. Людина перетворюється на істоту як тілесно-почуттєву субстанцію. Цей факт назавжди поставив людину на окрему позицію у тваринному світі: «Людина - особа як утілення високих інтелектуальних і моральних властивостей» [8]. Щоб конкретизувати поняття «людина», виділяють термін «особистість»: «конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вужчому, філософському розумінні — індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства» [7].

Актуальність (Introduction). Протягом декількох століть увага іноземних та вітчизняних дослідників та мислителів сфокусована не тільки на проблемі, але й загадці кохання. Непідробну цікавість викликає не саме почуття кохання як таке, але й ті явища, котрі виникають через це відчуття.

Аналіз останніх досліджені та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Концепту «кохання» та його функціонуванню присвячено багато праць не тільки давніх, але й сучасних дослідників (Апресяна Р.Г., Арістотеля, Бердяєва Н.О., Брагінської Н.Б., Платона, Унамуно-і-Хуго М.).

Мета (Purpose). Основною метою цієї статті є висвітлити питання становлення та розвитку концепту «кохання» у просторі філософського контексту функціонування.

Методи (Methods).Під час опрацювання матеріалів були використані такі загальнонаукові методи, як спостереження, аналіз та синтез, які дозволили детально і всебічно вивчити аспекти нашого дослідження.

© М. І. Ракітіна, 2016

У словнику української мови подається таке визначення «кохання»: «Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі». [9]

Це давня філософська категорія, яка бере свій початок ще з Біблії «Полюби ближнього свого, як самого себе». [10]

Поняття духовного кохання з'являється за часів грецької класичної філософії, зокрема у працях Платона, який наголошував на божественній, всепоглинаючій силі почуття, його здатності давати можливість людині перебороти самого себе, тобто свої власні недоліки. Платон свого часу був одним з перших мислителів, хто зробив спробу зрозуміти та пояснити, чим відрізняється духовне задоволення людини від фізіологічного.

До речі, формування поняття Ерот (ерос) нерозривно пов'язане із процесом тілесного поєднання жіночого та чоловічого начал, космічного єднання гранично різних сил із метою цілісності світу та продовження роду людського.

При цьому кохання у своєму всеосяжному сенсі розглядалося як сила, здатна бути рушійної у державних справах: «якщо б можливо було створити із закоханих людей державу…або військо, вони керували б ним найкращим способом, уникаючи всього ганебного».[6]

Отже, на цей момент давні греки починають характеризувати Ерос як почуття, що залишило у своїй основі височину, підвладну лише чоловікам.

Не варто забувати про Арістотеля, який вклав у поняття кохання смисл дружби та самопожертви: «Любити значить бажати комусь того, що вважаєш благом, заради нього [тобто цієї іншої людини], а не заради самого себе, і намагатися в міру сил приносити їй ці блага». [5]

Отже, давні греки розрізняли декілька видів кохання:

1. Ерот (ерос) –статеве кохання, пристрасть.
2. Філіа – любов до різноманітних явищ: батьки, батьківщина, міфи.
3. Філотес – любов до друга.
4. Агапе – жертовне кохання.
5. Сторге – родинне кохання.

В епоху античності кохання виступає як земною, так і космічною категорією. Але вони тісно пов'язані одна із одною. Фізичний та духовний аспекти кохання різняться, але у той самий час сприймаються як нероздільне ціле. Духовне кохання властиве, насамперед, чоловікам, які поєднуються за фактором розумності. Фізичне ж кохання притаманне лише людям низького, нікчемного сорту.

За часів середньовіччя з'являється новий вид кохання – жертовне кохання. Це відбувається через перехід людини до нового рівня розвитку – богопізнання. Починаючи з епохи середньовіччя, талант вважається даром божим, а отже це є свого роду єднання із Богом – процес очищення та пізнання самого себе.

На цей час прибічники схоластичних теорій цілком і повністю відмежовували, а точніше заперечували існування кохання фізичного. Для них мало право на існування тільки кохання до Бога.

До появи цих ідей тілесне кохання існувало разом із духовним, і було невід'ємною частиною любові до Бога. Адже чи неєдиною умовою кохання до Бога є полюбити ближнього свого. Без виконання цієї умови неможливе духовне очищення та земне життя людини загалом.

Згодом, завдяки Аврелію Августину, який по праву вважається батьком схоластики, ці два поняття стали гранично чітко розмежовуватися.

«Якщо людина створена так, що через те, що має перевагу в ньому, він може досягати того, переважає все, тобто єдиного, істинного, всеблагого Бога, баз

Якого не існує жодна природа, не наставляє жодне вчення і жодна практика не приносить користі; то Він сам і повинен бути для нас предметом пошуку: так як в Ньому все для нас забезпечено; і предметом пізнання6 так як в Ньому все для нас достовірно; і предметом кохання: так як в Ньому все для нас прекрасно». [1; с. 362]

В епоху Нового часу формуються докорінно нові уявлення про кохання. Кохання визначається мислителями Нового часу вже не як Абсолют, а просте людське прагнення до пристрасті, яка є характерною для звичної людської природи.

Френсіс Бекон піднімає питання всім відомого виразу«Кохання сліпе». Він говорить про те, що ознака кохання у людини викликає приступ слабкості, помилкової оціночної діяльності. Той, хто кохає, перебільшує в оцінці позитивних якостей об'єкту свого кохання, через що не отримує задоволення своїх чуттєвих потреб. Тим самим він виступає проти існування родини: «Родина – це перепона на шляху здійснення великих подій, як доброзичливих, так і тих, що мають на меті зло, і найкращі починання, які принесли найбільшу користь суспільству, виходили від неодружених людей, тих, хто не має дітей». [3; с. 366]

У XVIII-XIX ст. «кохання» знаходиться на своєму аналітичному піку. Детальним аналізом цього унікального явища в цей час займався Л. Фейєрбах. За його теорією, кохання – бажання стати досконалим, закладене на підсвідомому рівні, а також розглядається як самовідчуття людиною її природи та характеру. У своїх працях Л. Фейєрбах неодноразово піднімає питання Бога. Він намагається суперечити визнаним християнським канонам. Якщо в останніх наголошується, що спочатку був Бог, і завдяки йому з'явилося людство, то Фейєрбах у свою чергу говорить, що це люди створили Бога у якості найвищого якісного виміру, прикладу для наслідування. Кохання не являє собою найвищого блага, воно повністю підкорюється божественному, ми творимо його заради спасіння.

У XIX – XX ст. філософська думка поповнилася новими теоріями щодо поняття кохання.

Релігійний мислитель та філософ К. Льюїс визначив 3 типи кохання: кохання-потреба (залежить від природніх потреб людини), кохання-дарунок (ґрунтується на потребі прихильності), кохання-оцінка (ґрунтується на існуванні визначеного об'єкту і повністю задовольняє потреби). [4; с.212-223]

У кінці XIX – на початку XX ст. Руська філософська думка також сконцентрувала свою увагу навколо еволюційної аналітики поняття кохання. Такі філософські мислителі, як Бердяєв Н.А., Соловйов В.С., Федоров Н.Ф. свідомо концентрували свої наукові пошуки змісту концепту«кохання» навколо природи людини, її гуманістичної сутності. Вони пропускали космічну силу кохання через призму інтелекту та індивідуальності.

Над аналітикою цього питання працював російський філософ В.С.Соловйов. Він робить на той час сенсаційні та відмінні від інших філософських мислителів висновки. На відміну від парадигми вищого духовного (божественного) кохання та низького фізичного (тілесного) кохання він наголошує на тому, що статеві відносини є істинною основою природи кохання. Людина повинна не тільки відчувати кохання, але й пізнавати та усвідомлювати його справжню чуттєву сутність. Таке кохання – це базис людського самовдосконалення, самовдосконалення через розум є безмежним. А це урозуміння істинного змісту поняття кохання, як результат, перетворює її на силу, що поєднує людей у всьому світі.

Послідовником ідей В.С. Соловйова є Н.А. Бердяєв, який піднімає питання кохання-мети та кохання-ідеї єднання. «Досконалий світ не повинен продовжуватися в чомусь іншому, не повинен нічого народжувати, він залишається для вічності, залишається самим в собі». [2; с. 25] Тим самим він наголошує на ідеї кохання як єднання, яке виходить за рамки загальноприйнятих часу та простору.

Результати (Results).Таким чином, враховуючи вищевикладені фактори, можна визначити основні характерні риси еволюції концепту«кохання»:

1. За часів античності єднання людини із космосом. Поглинання тілесного у духовним.
2. Епоха середньовіччя, коли прослідкується тенденція домінування духовного над тілесним.
3. Епоха Відродження – єднання тілесного та духовного.
4. Епоха раціоналізму, коли «кохання» розглядають у якості базису праведного існування людини.
5. Кінець XIX – початок XX ст., коли духовне кохання стає неможливим без тілесного.

Висновки і перспективи.Отже, кохання можна інтерпретувати, як силу, за допомогою якої народжується віра та духовна культура; душевні переживання людини; стан, який не може виникнути за чиїмось наказом. Кохання – це чи неєдиний чуттєвий фактор, який перетворю людину зі звичайного «homosapiens» на «людину гуманну». Кохання – це звичайне диво, через яке людина знаходить єднання з іншою людиною не через раціональні причини та умови, а на чуттєвому, емоціональному рівні. Сам процес кохання має на увазі виникнення цілої палітри почуттів позитивного характеру, які направляються на об'єкт кохання. Якщо розглядати кохання у ідеальному значенні, то тут фізіологічне тяжіння завжди підкріплюється чуттєвим, що і перетворює це явище наодин з найпоширеніших культурологічних концептів.

Список літератури

1. Августин Блаженный. О Граде Божием. / Августин Блаженный – М.: АСТ, 2000. – 1296 с

2. Бердяев Н. Эрос и мораль / Н. Бердяев // Эрос и личность: Философия пола и любви. – Х. :Фолио, 2008. – 161 с.

3. Бэкон Ф. Опыты, или наставления нравственные и политические./ Ф. Бэкон // Собр. Соч в 2 т. Т.2. М.: Мысль, 1978. – 383 с.

4. Льюис К. Любовь. Страдание. Надежда./ К. Льюис – М.: Республика, 1992. – 432 с.

5. http://www.e-reading.club/chapter.php/71986/21/Aristotel'_-_Ritorika.html

6. http://psylib.ukrweb.net/books/plato01/20pir.htm

7. http://subject.com.ua/culture/dict/916.html

8. http://ukrainian_explanatory.academic.ru/80264/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0

9. http://www.inmo.org.ua/sum.html

10. https://www.bibleonline.ru/bible/lut/40/22/

References

1. St. Augustine. (2000). City of God. Moscow: AST, 2000. 1296(in Russ.)

2. Berdyaev N. (2012). Metaphysics of Sex and Love . Eros and Identity: Gender Philosophy and Love. St. Petersburg: Azbuka-Atticus, 2012. - p. 24-75 (in Russ.)

3. F. Bacon (1978). Experience, or guidance, moral and political.Works in 2 volumes. V.2. Moscow: Thought, 1978. 383 (in Russ.)
4. Lyuïs K. (1992). Love.Suffering. Hope. Moscow: The Republic, 1992. 432 (in Russ.)
5. http://www.e-reading.club/chapter.php/71986/21/Aristotel'_-_Ritorika.html
6. http://psylib.ukrweb.net/books/plato01/20pir.htm
7. http://subject.com.ua/culture/dict/916.html
8. http://ukrainian_explanatory.academic.ru/80264/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0
9. http://www.inmo.org.ua/sum.html
10. https://www.bibleonline.ru/bible/lut/40/22/

Аннотация. *Статья посвящена анализу концепта «любовь» в философском контексте функционирования. Анализ этого понятия под углом антропоцентризма является характерной чертой современного онтологического исследования. Концепт «любовь» исследуется с точки зрения различных эпох, из-за чего выделено большое количество его дифференциаций, а также различные подходы к их изучению.*
Ключевые слова: *любовь, понятие, признак, духовность, человек.*

Abstract. *This article analyzes 'love' concept in the philosophical context of functioning. The analysis of this concept from anthropocentric perspective is one of the features of modern ontological study. 'Love' concept is studied from the standpointsof different time epochs;thereforea large amount of its differentiation as well as different approaches to their explorationwas highlighted.*

Introduction.For several centuries the attention of domestic and foreign researchers and thinkers focused not only on the problem, but the mystery of love. Researchers expressed their interest not on the feeling of love itself, but on those phenomena that arise from this feeling.

Purpose.The main purpose of this article is to highlight the issues of formation and development of'love'conceptin the context of philosophical functioning.

Methods.During the investigation general scientific methods such as observation, analysis and synthesis, which enabled detailed and fully explored aspects of our researchwere used.

Results.Considering the facts mentioned in the article, it is possible to define the main features of the evolution of'love' concept:

1. Ancient times – the unification of a man with the cosmos. Spiritual love absorbs the physical love.

2. The Middle Ages – there is the tendency of thespiritual love standingover the physical love.

3. Renaissance – time of physical love and spiritual loveunion.

4. The age of rationalism, when 'love' is considered to be the basis of righteous human existence.

5. The end of XIX – beginning of XX century – era, when spiritual love is impossible without physical love.

Originality.The article was an attempt to systematize the views of well-known domestic and foreign researchers on the formation and development of 'love' concept in the context of philosophical functioning.

Conclusion.'Love' concept implies the emergence of a whole gamut of feelings that have a positive nature. If we treat love as an ideal feeling, itis always supported by physiological process, that's why this phenomenon turns into one of the most popular cultural concepts.
Keywords: *love, concept, feature, spirituality, person.*

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81.11

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ АГРАРНОГО ДИСКУРСУ (В АСПЕКТІ ЗІСТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

ЖУКОВА Людмила Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ),
ЗАЙЦЕВА Марина Юріївна, студентка 1 курсу магістратури гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

Анотація. *У статті розглянуто поняття "наукового дискурсу" та підходи до визначення цього поняття. Узагальнено знання про особливості науково-технічної літератури. Зазначено науковців, що займалися різними аспектами вивчення аграрної терміносистеми, а також окреслено коло актуальних питань для досліджень. В межах аналізу особливостей аграрної термінології української і німецької мов зазначені шляхи збагачення цих терміносистем, приналежність термінів до семантичних полів і тематичних груп, розглянуто структурні особливості термінів, а також терміни-абревіації.*

Ключові слова: *науковий дискурс, науково-технічні тексти, аграрна галузь, терміносистема, термінологізація, структурно-семантичні відносини, тематична група*

У зв'язку з інтенсивним розвитком сфери аграрного виробництва не лише у країнах, що мають високий економічний статус, але й у тих, що виходять на світову арену, виникає необхідність дослідження мовного забезпечення цієї галузі. Функціонування особливих лексичних одиниць, що визначають тематичну спрямованість текстів і мовленнєвих актів, а саме, термінів, знаходилося в колі пильної уваги науковців вже протягом довгого часу. Проте, термінологія деяких галузей, зокрема аграрної, досі вимагає додаткового аналізу.

Тому **актуальність** даної роботи полягає у постійній взаємодії німецької і української мов, а також швидких темпах розвитку сфери сільського господарства і економіки АПК, новими реаліями, що супроводжують цей розвиток, та необхідністю найменування усіх цих метаморфоз.

Мета роботи – розглянути поняття "наукового дискурсу", а зокрема, особливості дискурсу аграрної підмови; проаналізувати і систематизувати знання про аграрну термінологію української і німецької мов.

Одним з ключових понять сучасного мовознавства є поняття дискурсу, що відіграє визначальну роль у контексті антропоцентричного спрямування лінгвістичної науки. У першій половині XX ст. лінгвістика і основні напрямки її досліджень зосереджувались на вивченні мовної системи, проте вже з другої половини 60-их рр. увага мовознавців концентрується на продукт мовленнєвої діяльності, а саме – дискурс. Соціолінгвістичний феномен дискурсу має довгу історію розвитку, проте сам термін з'явився лише у 50-их рр. XX ст. і ввів його в використання Ю. Хабермас [5].

Незважаючи на час виникнення, поняття "дискурс" досі не має конкретного однозначного визначення. Тут можна виокремити декілька підходів: 1.

© Л. В. Жукова, М. Ю. Зайцева, 2016

комунікативний (функціональний): дискурс як вербальне спілкування, або як бесіда; 2. структурно-синтаксичний: дискурс у вигляді фрагмента тексту, тобто утворення рівня вищого, ніж рівень речень; 3. структурно-стилістичний: дискурс як форма нетекстової організації розмовної мови; 4. соціально-прагматичний підхід: дискурс як текст, занурений в спілкування, або як "мова в мові", але представлений у вигляді даності, яка має свої тексти [13, с. 33].

Окрім чітко не сформованого визначення поняття, його класифікація також представлена цілим рядом варіацій. Ми зупинимося на класифікації Н. Арутюнової: діловий (закони, постанови, військові накази); науковий (теоретичний текст і наукова термінологія); поетичний (мовлення поезії) [1].

Надалі, нас цікавитиме виключно науковий дискурс. Як структурний елемент професійного аспекту дискурсу, науковий дискурс характеризується істинністю, професійною спрямованістю, антропоцентризмом, замкненістю, мультидисциплінарністю, креативністю, непропорційністю розвитку окремих його частин, дидактизмом, мовною нормативністю, селективністю, стилістичною розшарованістю [6; 14, с. 7].

Щодо аграрного дискурсу, то він як і будь-який інший, що входить до науково-технічної сфери, має ряд особливостей. Щодо насиченості науково-технічного тексту термінами, зокрема такого, що функціонує в аграрній галузі, то варто зупинитися на цьому явищі детальніше. Об'єктом досліджень в українському мовознавстві ставали різні галузеві терміносистеми, які стосуються сучасного сільського господарства: ботанічна (І. Сабодаш, М. Фещенко, А. Капська), біологічна (Л. Симоненко), ветеринарна (М. Дмитрук), зоологічна (О. Карабута), геологічна (М. Годована), хімічна (Н. Цимбал), сільськогосподарського машинобудування (С. Стасевський) [15].

Збагачення лексичної системи галузі, зокрема термінологічними одиницями, відбувається двома шляхами: утворенням нових одиниць, і набуттям уже існуючими словами нових значень, коли слово в актах повторної номінації отримує інакший денотативно-сигніфікативний зміст [7].

Терміносистема АПК відзначається великою кількістю термінів, що дають дефініцію поняттям, пов'язаним з використанням землі, наприклад, *"земля" (das Land), "родючість" (die Fertilität), "урожайність" (die Ergiebigkeit), "збір" (das Einsammeln), "ділянка" (das Feldstück)* та ін. Вони позначають найбільш загальні поняття агроекономічної науки, що виникла задовго до її повноцінного становлення. Такі терміни – це модифікації первісного значення звичайних загальновживаних слів [7].

В мові сільського господарства і економіки АПК важливе місце займають терміни, що вдруге опиняються в терміносистемі, набуваючи актуалізації внаслідок зміни економічної, соціальної чи політичної ситуації. Реанімували термінологічний зміст автохтонні віддієслівні іменники *"наділ" (der Bodenanteil), "розподіл" (die Verteilung), "перепродаж" (der Weiterverkauf), "викуп" (der Rückkauf), "продаж" (die Absetzung), "торг" (der Schächer)* [7; 10]. Слід зазначити, що у новому термінологічному середовищі вони вживаються разом із уточнюючим словом – прикметником *"земельний" (Boden-)* або іменником *"земля" (das Land)*, тому вони вже набули статусу термінологічних словосполучень, що зазвичай вживаються в сталому вигляді *("земельний наділ" (der Bodenanteil), "розподіл землі" (die Bodenverteilung))* [7; 10].

Чимало загальновживаних слів стали агроекономічними термінами, поєднавшись із залежним компонентом, напр.: *"легалізація земельного кадастру" (die Legalisierung des Bodenkatasters), "паспортизація земель" (die Führung von Schlagkarten), "моніторинг земель", "натуралізація дрібнотоварного*

виробництва", "фрагментація землекористування" [7; 10]. При цьому деякі з них зафіксовані у німецькомовних словниках, а інші – ні.

Семантика термінологічних одиниць також вимагає глибинного дослідження. На основі спільності змісту семантично організованої системи мовних одиниць утворюються семантичні поля термінів цієї галузі у двох мовах. Структура поля окреслює розуміння мови як системи підсистем, для яких характерні взаємодія і взаємопроникнення. Підсистемами поля є семантичні групи (СГ) – парадигматично пов'язані одиниці, об'єднані спільністю значення, незалежно від належності до різних частин мови [8, с. 9].

Розглянемо ЛСГ "Назви городніх культур". Овочеві культури нашої держави належать до 14 родин, кожна з них має свої найменування. Наприклад, родина селерових має п'ять назв: *"морква" (die Mohre), "петрушка" (die Petersilie), "пастернак" (der Pastinak), "селера" (der Sellerie), "кріп" (der Dill)*; родина спаржевих – одну: *"спаржа" (der Spargel)* [9, с. 9; 10].

Ботанічна класифікація назв городніх культур спричинила використання терміносполучень – як найточнішої моделі передачі змісту терміна. Родовидові ознаки мають вираження у прикметникових формах, а предметні ознаки терміна – у іменникових, тому найзагальніша структура терміносполучень – "іменник + прикметник", що можуть залежно від ситуацій мовлення замінюватися на одночленні елементи: *"капуста білоголова" (der Weißkohl), "капуста червоноголова" (der Rotkohl), "капуста пекінська" (der Chinakohl) – "капуста" (der Kohl); "цибуля-ріпка" (die Hauszwiebel), "цибуля-шалот" (die Schalottenzwiebel) – "цибуля" (der Lauch, die Zwiebeln)* тощо [9, с. 10; 10]. При цьому, структура родовидових термінів німецької мови полягає здебільшого в поєднанні двох компонентів і утворенні складного слова, першим є уточнення, виражене прикметниковою формою, а другим – іменник, що виражає рід.

Наступним критерієм терміну можна виокремити тематичні групи (ТГ), до яких вони належать. На рівні семантики слова зміни в аспекті змісту словникових одиниць, що стосуються "Рослинництва", проявляються найчастіше як процеси семантичної деривації, пов'язані з виникненням нових значень у вже наявних термінологічних номінацій. Нині відбувається розширення семантичної структури термінологічних одиниць окремих ТГ [4]. Так, цей процес характерний для лексем, що входять в склад підгрупи "Прийоми обробітку сільськогосподарських культур", що входять до ТГ "Агротехніка": *"гідропоніка" – "1. Вирощування рослин без ґрунтів, на поживних штучних середовищах. 2. Таке середовище для вирощування рослин"* [2, с. 203], пор. представлення цієї лексеми в тлумачних словниках радянського періоду: *"гідропоніка" – "вирощування рослин без ґрунту, на поживних розчинах"* [12, Т.1., с. 309.].

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку української аграрної термінології трансформаційні зміни в плані змісту досліджуваних найменувань нерідко бувають пов'язані з виникненням в семантичній структурі ряду термінів окремих ЛСГ, що відносять їх до інших ТГ. Наприклад, за радянських часів термінологічна одиниця *"монокультура"* мала значення *"спец. Беззмінне вирощування протягом ряду років однієї сільськогосподарської культури на одній і тій же ділянці"* і входила в склад ЛСГ "Прийоми обробітку сільськогосподарських культур", що входять до ТГ "Агротехніка". У новітній період в семантичній структурі розглянутого терміна сформувалась нова ЛСГ: *"с.-г. Єдина сільськогосподарська культура, яку вирощують в господарстві"* [2, с. 555]. (пор.: *"монокультура" – "вирощування однієї і тієї ж сільськогосподарської культури на одному й тому ж полі без*

дотримання сівозміни") [11, с. 321]. Нове значення термінологічної одиниці *"монокультура"* сприяє віднесенню лексеми до ТГ "Культурні рослини".

На прикладі підмови сільськогосподарського машинобудування, розглянемо такий критерій термінологічних одиниць, як структура терміна. До слів, що належить виключно до цієї підмови відносяться такі термінологічні одиниці: *das Auslegermähwerk – "косарний механізм на виносному кронштейні"; der Pendelstreuwerk – "маятниковий висівний механізм"; der Fräswand – "фрезерний механізм для розвантаження візків"; der Greiferradschlepper – "трактор з колесами зі шпорами"* та ін. [3, с. 8].

Тобто, структура термінів аграрної галузі і, зокрема, підгалузі сільськогосподарського машинобудування представлена двома групами: монолексемними і багатолексемними термінами. У німецькій мові переважають монолексемні одиниці (більшість з них побудовані за моделлю: іменник + іменник), а українські терміни представлені словосполученнями [3, с. 11].

З урахуванням структурно-семантичних відносин між компонентами складних термінів всі терміни машинобудування поділяються на такі, між складовими частинами яких існують означальні (*Klinkenrad – "храпове колесо"; Kardanwelle – "карданний вал"*), копулятивні (*Hammerpresse – "прес-молот", Ritzenwelle – "вал-шестерня"*) і означально-копулятивні зв'язки (*Gummi-Metall-Element – "резино-металічна опора"*) [3, с. 12].

Отже, дискурс науково-технічної літератури має ряд визначальних особливостей, які характеризують його тематичну спрямованість і детермінують функціональні риси. Серед них: істинність, наукова креативність, антропоцентризм, замкненість, мовна нормативність, чітка унормованість, а також висока термінологізація. Серед термінів в обох мовах наявний великий відсоток запозичень. Кожен термін можна розглядати з боку його приналежності до ЛСГ, ТГ, джерела виникнення, первинної чи вторинної номінації, моно- чи багатолексемності тощо. Саме з цієї причини уніфікація, виділення наукового терміна, використання діалектного матеріалу з урахуванням всіх потреб та вимог термінології – основні завдання термінології.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. Переводы. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 26–27.
2. Большой толковый словарь русского языка / под ред. С. А. Кузнецова. – СПб. : Норинт, 2001. – 1535 с.
3. Данилина Ю. С. Актуальные проблемы развития и современного состояния немецкой терминологии сельскохозяйственного машиностроения : автореф. дис. … канд. фил. наук : 10.02.04 / Ю. С. Данилина. – Омск, 2011. – 24 с.
4. Данькова Т. Н. Изменения в содержании русских аграрных терминов на рубеже XX–XXI веков (на материале терминологии растениеводства) / Т. Н. Данькова // Известия ВГПУ, 2015. – С. 174–176.
5. Дискурс у комунікаційних системах : [Зб. наук. ст.] / відп. ред. С. П. Денисова. – К.: Вид-во Київ. міжнар. ун-ту, 2004. – 344 с.
6. Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. … д-ра філ. наук : 10.02.15 / І. А. Колеснікова. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 33 с.
7. Кравченко Т. П. Термінологізована лексика у терміносистемі економіки АПК / Т. П. Кравченко // Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні :

Матеріали Причорноморської регіональної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, м. Миколаїв 24-26 квітня 2013 р. – Миколаїв : МНАУ, 2013. – С. 114–117.

8. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. … канд. філ. наук : 10.02.17 / А. М. Ляшук. – К. : Київський нац. лінгвістичний ун-т, 2007. – 22 с.

9. Марченко Т. А. Лексико-семантичні та словотвірні особливості назв городніх культур української мови : автореф. дис. … канд. філ. наук : 10.02.01 / Т. А. Марченко. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 24 с.

10. Немецко-русский сельскохозяйственный словарь. – М. : Русский язык, 1987. – 744 с.

11. Сельскохозяйственный энциклопедический словарь / под ред. В. К. Месяц. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 655 с.

12. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – М. : Рус. яз., 1981–1984.

13. Хурматуллин А. К. Понятие дискурса в современной лингвистике / А. К. Хурматуллин // Ученые записки Казанского гос. у-та., Т. 151., кн. 6. Гуманитарные науки, 2009. – С. 31–37. – Бібліогр. : 10 назв.

14. Шевченко И. С. К определению понятия дискурса в исторической прагматике / И. С. Шевченко // Вісник ХДУ №435, Серія романо-германська філологія. – Х. : Харк. ун-т, 1999 – С. 150–153.

15. Ємельянова Є. С. Морфологічна адаптація галліцизмів у сучасній українській сільськогосподарській термінології [Електронний ресурс] / Є. С. Ємельянова. – С. 134–136. – Режим доступу : http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/21043/82%20T1%20-%20Emelyanova.pdf?sequence=1

References

1. Arutiunova N. D. Istoki, problemy i katehorii prahmatiki / N. D. Arutiunova // Novoe v zarubezhnoy linhvistike. Perevody. – M. : Prohress, 1985. – Vyp. 16 : Linhvisticheskaia prahmatika. – S. 26–27.

2. Bolshoi tolkovyi slovar russkoho yazyka / pod red. S. A. Kuznetsova. – SPb. : Norynt, 2001. – 1535 s.

3. Danilina Iu. S. Aktualnye problemy razvitiia i sovremennoho sostoianiia nemetskoi terminolohii selskokhoziaistvennoho mashynostroeniia : avtoref. dis. … kand. fil. nauk : 10.02.04 / Iu. S. Danilina. – Omsk, 2011. – 24 s.

4. Dankova T. N. Izmeneniia v soderzhanii russkikh ahrarnykh terminov na rubezhe XX–XXI vekov (na materiale terminolohii rastenievodstva) / T. N. Dankova // Izvestiia VHPU, 2015. – S. 174–176.

5. Diskurs u komunikatsiinykh systemakh : [Zb. nauk. st.] / vidp. red. S. P. Denysova. – K. : Vyd-vo Kyiv. mizhnar. un-tu, 2004. – 344 s.

6. Kolesnikova I. A. Linhvokohnityvni ta komunikatyvno-prahmatychni parametry profesiinoho dyskursu : avtoref. dys. … d-ra fil. nauk : 10.02.15 / I. A. Kolesnikova. – K. : Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, 2009. – 33 s.

7. Kravchenko T. P. Terminolohizovana leksyka u terminosystemi ekonomiky APK / T. P. Kravchenko // Rozvytok ukrainskoho sela – osnova ahrarnoi reformy v Ukraini : Materialy Prychornomorskoi rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu, m. Mykolaiv 24-26 kvitnia 2013 r. – Mykolaiv : MNAU, 2013. – S. 114–117.

8. Liashuk A. M. Semantychna struktura yurydychnykh terminiv ukrainskoi ta anhliiskoi mov : avtoref. dys. … kand. fil. nauk : 10.02.17 / A. M. Liashuk. – K. : Kyivskyi nats. linhvistychnyi un-t, 2007. – 22 s.

9. Marchenko T. A. Leksyko-semantychni ta slovotvirni osoblyvosti nazv horodnikh kultur ukrainskoi movy : avtoref. dys. … kand. fil. nauk : 10.02.01 / T. A. Marchenko. – K. : Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, 2008. – 24 s.

10. Nemetsko-russkii selskokhoziaistvennyi slovar. – M. : Russkii yazyk, 1987. – 744 s.

11. Selskokhoziaistvennyi entsyklopedicheskii slovar / pod red. V. K. Mesiats. – M. : Sov. entsykl., 1989. – 655 s.

12. Slovar russkoho yazyka : v 4 t. / pod red. A. P. Evhenevoi. – M. : Rus. yaz., 1981–1984.

13. Khurmatullin A. K. Poniatie diskursa v sovremennoi linhvistike / A. K. Khurmatullin // Uchenye zapiski Kazanskoho hos. u-ta., T. 151., kn. 6. Humanitarnye nauki, 2009. – S. 31–37. – Bibliohr. : 10 nazv.

14. Shevchenko I. S. K opredeleniiu poniatiia diskursa v istoricheskoi prahmatike / I. S. Shevchenko // Visnyk KhDU №435, Seriia romano-hermanska filolohiia. – Kh. : Khark. un-t, 1999 – S. 150–153.

15. Iemelianova Ie. S. Morfolohichna adaptatsiia hallitsyzmiv u suchasnii ukrainskii silskohospodarskii terminolohii [Elektronnyi resurs] / Ie. S. Yemelianova. – S. 134–136. – Rezhym dostupu : http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/21043/82%20T1%20-%20Emelyanova.pdf?sequence=1

Аннотация. *В статье рассмотрено понятие "научного дискурса" и подходы к определению этого понятия. Обобщены знания об особенностях научно-технической литературы. Указаны ученые, которые занимались различными аспектами изучения аграрной терминосистемы, а также определен круг актуальных вопросов для исследований. В рамках анализа особенностей аграрной терминологии украинского и немецкого языков указаны пути обогащения этих терминосистем, принадлежность терминов к семантическим полям и тематическим группам, рассмотрены структурные особенности терминов, а также термины-аббревиации.*

Ключевые слова: *научный дискурс, научно-технические тексты, аграрная отрасль, терминосистема, терминологизация, структурно-семантические отношения, тематическая группа*

Abstract. *The article discusses the concept of "scientific discourse" and approaches to the definition of the term. The knowledge about the features of the scientific literature is generalized. The scientists engaged in the study of various aspects of agricultural terminology are noticed, and the range of important issues for research is outlined. Within the analysis of the agricultural terminology characteristics in Ukrainian and German the ways of these terminological systems' enrichment are indicated, as well as belonging of the terms to semantic fields and thematic groups. The article examines structural features of terms and terminological abbreviations.*

Due to the intensive development of agricultural production not only in countries with high economic status, but also in those coming on the world stage, there is a need to ensure linguistic research of this field. The functioning of specific lexical items, which define the thematic orientation of the texts and speech acts, namely, the terms, was in the circle of scientists' attention for a long time. However, the terminology of some sectors, particularly agricultural, still requires further analysis.

The purpose of the article is to consider the concept of "scientific discourse", and in particular, characteristic features of agrarian sublanguage discourse; analyze and systematize the knowledge about agricultural terminology in Ukrainian and German.

One of the key concepts of modern linguistics is the concept of discourse that plays a decisive role in the context of anthropocentric orientation of linguistic science. In modern linguistics, discourse is interpreted ambiguously. We can identify several approaches: communicative, structural and syntactic, stylistic and structural, social and pragmatic. Various researchers have also isolated a different typology of discourse. The most appropriate classification to our mind is that of N. Arutiunova: business; scientific; poetic.

Agrarian discourse is a part of the scientific discourse, so it is necessary to define its features. Scientific discourse is characterized by truth, professional orientation, anthropocentrism, isolation, multidisciplinarity, creativity, disproportion of yhe development of its parts, didacticism, linguistic normativity, selectivity and stylistic layering.

A key feature of scientific texts is its saturation in special terms. They determine the specificity of the text, as well as its belonging to a particular area of knowledge.

In the language of agriculture and AIC an important role is played by the terms that are in the terminological system in second time, acquiring updating due to certain changes in economic, social or political situation. Not only Ukrainian, but also borrowed words can become terms. Many common words started to be terms being combined with dependent component that narrowed their meaning.

Keywords: *scientific discourse, scientific and technical texts, agricultural sector, terminological system, terminologization, structural and semantic relationships, thematic group*

УДК 81’373

SOME PROBLEMS OF TRANSLATION OF IDIOMS (LINGUO-CULTURAL ASPECT)

POLISHCHUK O.S., PhD in Linguistics, Master Teacher of the Departmentof English for Technical and Agrobiological Specialties, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)

During the work with authentic fiction translator deals with many difficulties with idioms and their understanding and interpreting. Idioms do not appear during speech but always exist as stable phraseological expressions. Such expressions and phrases reflect the history of certain nation, its culture, traditions, customs and way of life [2].

There were written a lot of articles, books, researches about phraseology and idiomatic expressions but this branch of linguistics is still very interesting for linguists from all over the world. The fact that besides words there are thousands of verbal complexes which are unique linguistic phenomenon makes us to study it thoroughly.

Idioms interpretation is tough task to accomplish. Because of their semantic richness, figurativeness, laconism and brightness idioms play very important role in any language. Phraseological expressions and idioms are extensively used in speech, fiction and political literature. But the choice of certain idiom depends on the fact that translator have to recognize and understand its meaning, vividness and expressiveness. Since phraseological units are extensively used in all kinds of literature competent translator must not commit inaccuracies in translation of certain idiom. It is impossible to appreciate language at its true value, understand a joke, play on words and sometimes even the significance of the whole pronouncement.

This problem should be studied not only as the problem of fiction translation but as very important problem of general translation studies. Although the problem of phraseological units interpreting is not new and there were many researches (M.D. Horodnikova, A.V. Kunin, T.R. Levitskaja, A.N.Fiterman, A.I. Retsker and others)

© O. S. Polishchuk, 2016

it is far from its solution. Phraseology is very vast field for linguistic studies at that the same phenomenon can be explored from different points of view.

The objective of this paper is to study some of English idioms and ways of their interpreting by the way of linguo-cultural approach.

The material of this study consists of more than 270 phraseological units and idioms which were picked from dictionaries of different types.

But before going deep into the problem of idioms interpreting we need to answer the main question: what is idiom?

Mona Baker [6] states that idioms are frozen patterns of language which allow littleor no variation in form and often carry meanings which cannot be deduced from their individual components. So by stating this definition she considers five conditions for idioms which come as follow:

1. The order of the words in an idiom cannot be changed. The way the words are put together is fixed and they cannot change their place. E.g. "*go to rack and ruin*" not "*go to ruin and rack*".

2. The words in an idiom cannot be omitted. We as the users of the language are not permitted to delete some of the words of a particular element. E.g. "*shed crocodile tears*" not "*shed tears*".

3. There are no extra words that might be added to an idiom. E.g. "*have a narrow escape*" not "*have a narrow quick escape*".

4. No words in an idiom can be replaced by another word. E.g. "*out of sight, out of mind*" not "*out of sight, out of heart*".

5. The grammatical structures of an idiom cannot also be changed. We have the idiom of "*ring the bell*" but we don't have "*the bell was ringed*".

From the point view of interpreting all phraseological units can be divided into two groups – phraseological units which have equivalent in target language and culture-specific idioms [3: 43].

First group divides into two smaller groups – full equivalents and partial equivalents.

Full equivalents have not only the same meaning in both languages but they also have the same lexical and grammatical structure. Their meaning and translation do not depend on the context. Here belong such phraseological units which originate from Bible, legends, fairy tales, well-known historical events etc. Linguists refer such expressions to international, and translators – to those which usually have clear translation. But in comparison with the total amount of phraseological expressions their quantity is moderate.

Partial equivalents have the same meaning in target language but there are some lexical and grammatical differences.

Other idioms which have no equivalents can be translated by word-for-word translation. Sometimes it is acceptable to interpret the word-combination literally if there is no equivalent in the target language and on conditions that we need to understand the whole idea of the text.

Therearetwomainwaystotranslateanidiom:

1. The best way is to interpret the idiom by using other idioms in target language. It is possible when English and Ukrainian borrowed certain idiom from other languages (usually classic languages), for example *strike while the iron is hot – куй залізо, поки гаряче*;

2. We can also use phraseological analog i.e. use in Ukrainian such phraseological units which have the same meaning but based on different background. Here it is

important to remember that Ukrainian analog must be neutral concerning national coloration: *cantheleopardchangehisspots?* – *горбатого могила справить.*

The most interesting but in the same time the most difficult case is interpreting those idioms which have no direct analogs in Ukrainian. Such phraseological units have national and cultural peculiarities and the main task in this case is to keep national coloring and do not use the idiom which carries absolutely different cultural actuals. Sometime phraseological unit has its equivalent in target language but its context expels such substitution [4: 187]. Idioms usually have metaphorical element thus they cannot be translated literally because they often have obvious national coloration.

All this factors result that phraseological units often have no absolute equivalents in other languages. And the main challenge for the translator is to find appropriate idiom in the target language. For the adequate translation interpreter must study the cultural background and inner form of every single idiom. According to O.S. Snitko inner form is bundle of associations which connect denotatum and realityon the grounds of knowledge about denotatum which is objectified by the structure if a nominant [5: 9-14].

Let us study such cases by the example of specific idioms.

For example, in the Oxford Dictionary of Idioms we can find such expression as *straw in your hair* [7: 208]. According to the dictionary *straw in your hair* means *´astateofinsanity´* – **укр.***стан божевілля*. Literal translation (**укр.***солома у волоссі*) carries no meaning and do not help us to understand the meaning of this idiom. The key to correct understanding is cultural and historical background of this phraseological unit. In Middle-aged Europe mentally deranged people got no medical treatment. Such people were just isolated in special institutions. The floors in those institutions were covered with straw to protect sick people from injuries. Insane people laid, crawled and rolled on the floor. And they always had straw in the hair. As time goes by, having straw in the hair came to be regarded as a characteristic of a deranged person. As we can see from this example it is impossible to understand this idiom without careful cultural research.

For example idiom *wisemanofGotham*[7: 315] literally can be translated into Ukrainian as **укр.***мудрець із Готаму*. As a matter of fact this idioms means *´afoolishperson´* – **укр.***дурна людина*. This phraseological unit originates from the Gotham – small village in Nottinghamshire which is associated with the folk story "The Wise Men of Gotham", in which the inhabitants of the village demonstrate their cunning by feigning stupidity [7: 315]. It is obviously that translator can interpret this idiom wrong and spoil the translation if he is unfamiliar with the English culture.

Admirable Crichton literally means **укр.** *чудовий Крічтон* but the real meaning of this idiom is **укр.** *учений, освічена людина*[1: 19]. This originates from famous Scottish scientists G. Crichton who got his Master degree when he was 14 years old.

We can also mention idiom *Philadelphialawyer***укр.** *людина з гострим розумом*[1: 755].Butthisidiomdoesnotdesignate “alawyerfromPhiladelphia”. The reputation of the Philadelphia lawyer dates back to the colonial period, when US legal system was in its infancy and lawyers had to be especially astute. Many noted attorneys seem to have hailed from early Philadelphia. But without appropriate background knowledge it is impossible to find adequate equivalent in Ukrainian.

Such phraseological expressions are not uncommon thing. They form sizeable layer of phraseological fund of English language. As we can see the problem of background knowledge, historical and cultural competence of interpreter is the corner stone of qualitative translation.

The examples of difficulties and peculiarities in idioms translation bear evidence of particular responsibility for interpreters and linguists. Possessing such peculiarities undoubtedly increases translation effectiveness and enables full reflection of all ideas and thoughts which are kept in original English text.

Список літератури

1. Англо-український фразеологічний словник : бл. 30000 фразеологічних виразів / уклад. К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К. :Знання, 2005. – 1056 с.
2. Кунин А. В. Курс фразеологиисовременногоанглийскогоязыка. / А. В. Кунин – М. : Высшая школа, 1986. – 381 с.
3. Левицкая Т. Р., Фитерман А. Н. Проблемыперевода (на материалесовременногоанглийскогоязыка). /Т. Р. Левицкая, А. Н. Фитерман – Москва: Междунар. отношения, 1976. – 206 с.
4. Рецкер Я. И. Теорияперевода и переводческая практика. / Я. И. Рецкер – Москва : Междунар. отношения, 1974. – 216 с.
5. Снітко О. С. Внутрішня форма і зміст номінативних одиниць / О. С. Снітко // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 9–14
6. Baker, M. InOtherWords: A CourseBookonTranslation / M. Baker – LondonandNewYork.:Routledge, 1992. – 324 p.
7. Oxford Dictionary of Idioms / Edited by J. Siefring. –Oxford : Oxford University Press, 2004. – 340 p.

References

1. Barantsev K. T. (2005) Anhlo-ukrainskyifrazeolohichnyislovnyk : bl. 30000 frazeolohichnykhvyraziv [English-Ukraininan Dictionary of Idioms: about 30000 of set phrases]. Znannia, 2005.
2. Kunin A. V. (1986)Kursfrazeolohiisovremennohoanhlyiskohojazyka. [Course of Modern English Language]. Vysshajashkola, 1986.
3. Levytskaia T. R., Fyterman A. N. (1976) Problemyperevoda (namaterialesovremennohoanhlijskohojazyka) [Problems in Translation (based on modern English]. Moscow, Russia: Mezhdunarodnyjeotnoshenyia, 1976.
4. Retsker Ia. Y. Teoryiaperevoda y perevodcheskaiapraktyka [Theory of translation and practical interpreting] (1974). Mezhdunarodnyjeotnoshenyia, 1974.
5. Snitko O. S.(1989) Vnutrishnia forma izmistnominatyvnykhodynyts[Inner form and contents of nominative units]. Movoznavstvo, 6, 9-14.
6. Baker M. (1992) In Other Words: A CourseBookonTranslation. LondonandNewYork: Routledge, 1992.
7. Oxford Dictionary of Idioms. Oxford University Press, 2004

Анотація: *Стаття присвячена проблемам перекладу англійських ідіом на українську мову. Переклад ідіом завжди викликає труднощі через особливості їх функціонування та стійку граматичну та семантичну структуру. Для якісного перекладу тієї чи іншої ідіоми перекладач повинен не лише досконало володіти англійською мовою але й орієнтуватися в історії, традиціях і культурі англійців. Розуміння такої специфіки та глибокий аналіз внутрішньої форми конкретної ідіоми є передумовою якісного перекладу.*

Ключові слова: *ідіома, переклад, лінгвокультурологічна специфіка, внутрішня форма.*

Аннотация. *Статья посвящена проблемам перевода английских идиом на украинский язык. Перевод идиом всегда вызывает трудности из-за особенностей их функционирования и стойкости грамматической и семантической структуры. Для*

качественного перевода той или иной идиомы переводчик должен не только в совершенстве владеть английским языком, но и ориентироваться в истории, традициях и культуре англичан. Понимание этой специфики и глубокий анализ внутренней формы конкретной идиомы является предпосылкой качественного перевода.

Ключевые слова: *идиома, перевод, лингвокультурная специфика, внутренняя форма.*

УДК – 811.161.2`367.32

ОСНОВНІ СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ)

СИДОРУК Галина Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)
ПАВЛЕНКО Алла Леонідовна, студентка 1 курсу магістратури, гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню основних прийомів і принципів перекладу англійських власних назв на матеріалі науково-технічних текстів. Ця робота досліджує питання відтворення ономастики і топоніміки з англійської мови на українську та навпаки. Мовознавці, які займаються перекладацькою діяльністю, не звертають достатньо уваги на питання способів перекладу власних назв. Труднощі міжмовного функціонування власних назв висвітлено в цій статті.*

Ключові слова: *переклад, власна назва, транслітерація, транскрипція, транспозиція, калькування*

Іноземні імена й назви займають значне місце у словниковому складі української та англійської мов. Кожна власна назва має свою складну смислову структуру, особливості форми та етимології, численні зв'язки з іншими одиницями і категоріями мови. При перекладі назви на іншу мову значна частина цих властивостей втрачається. Якщо не знати прийоми їх перекладу, передача назви на іншу лінгвістичну основу може ускладнити ідентифікацію назви. Отже, проблемою даної роботи є основні способи перекладу власних назв.

В галузі вивчення і аналізу даного питання є досить незначний досвід. В загальному, важливе значення займають роботи таких лінгвістів як Т.Г. Левицький, Л.Я. Черняховська, А.М. Фітерман, Л.С. Бархударов, А.І. Рибакін. Особливо необхідно виділити працю І.В. Корунця «Теорія і практика перекладу». В цій книзі він винятково точно описав і пояснив основні принципи і способи перекладу.

Актуальність цієї проблеми визначається тим, що на сьогодні Україна продовжує налагоджувати всебічні стосунки з іншими країнами світу. Тому проблема в точній передачі ономастики і топоніміки набуває особливого значення. Перш за все це стосується англійської мови, яка є мовою міжнародного спілкування в головних сферах міжнаціональних відносин. Кожного дня з'являються нові назви, але для їх перекладу приділяється недостатньо уваги та сил. Таким чином, на матеріалі науково-технічних текстів, ми розглянемо приклади вживання власних назв і способи їх перекладу. А також виділимо найбільш вживані стратегії.

© Г. І. Сидорук, А. Л. Павленко, 2016

За твердженням Н. Мар'єньянової, «власні назви слугують для особливого, індивідуального позначення предмета безвідносно до описуваної ситуації і без обов'язкових уточнюючих визначень» [5, с. 72]. Усі власні назви мають значення предметності, тобто частиною їх змісту є узагальнення існування деякого предмета (чи суті, яку ми уявляємо як предмет). Виділяється наступна класифікація власних назв: антропоніми – імена людей; топоніми – географічні назви; теоніми – назви божеств; зооніми – клички тварин; астроніми – назви небесних тіл; космоніми – назви зон космічного простору і сузір'їв; хрононіми («квазівласні імена») – назви відрізків часу, пов'язані з істричними подіями; ідеоніми – назви об'єктів духовної культури; хрематоніми – назви об'єктів матеріальної культури; ергоніми – назви об'єднань людей: товариства, організації тощо; гідроніми – назви водоймища; етноніми–назви народів, етнічних груп [3, с. 187]. Власні назви служать для виділення названого предмета з ряду йому подібних і його індивідуалізації та ідентифікації.

Щоб правильно писати іноземні власні назви українською мовою, необхідне знання способів їх перекладу. Хоча в більшості випадків це не є власне перекладом, оскільки, як правило, власні назви транскрибуються або транслітеруються. Проте в деяких випадках вони перекладаються. Абсолютно точних правил перекладу англійських власних назв на українську мову і навпаки ще не встановлено. Адже повних еквівалентів на орфографічному, а тим більше на фонологічному рівні майже не буває, тому що звуки того самого класу навіть у близькоспоріднених мовах досить різняться між собою. Внаслідок цього еквівалентних трансформів на рівні звукового відтворення англійських власних назв українською мовою і навпаки бути не може. Тим більше, що деякі звуки нашої мови взагалі не мають відповідників у фонетичній системі сучасної англійської мови, де практично відсутня палаталізація приголосних, немає подовження приголосних, фактично відсутні прямі відповідники нашим приголосним (г, х, ц) тощо. Все це створює труднощі при передачі українських власних назв іноземними мовами. Зокрема й при відтворенні звукової (та орфографічної) форми українських особових (географічних) назв англійською мовою (як і англійських - українською) доводиться часом використовувати найближчі фонеми.

Існують наступні способи перекладу власних назв: транслітерація, транскрипція, транспозиція та калькування. Досить часто для мовних одиниць, що не мають відповідника в перекладацькій мові використовують калькування – відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова, тобто складові частини слова передаються відповідними елементами перекладацької мови. Загалом більшість власних назв передаються за допомогою транскрипції (імена людей, географічні назви, прізвиська, топоніми, назви організацій, книг тощо). Проте, транскрипція власних назв з англійської мови часто становить певні труднощі. Причиною труднощів транскрипції є те, що існують значні розходження між англійської орфографією та вимовою. Іншою проблемою застосування транскрипції є відсутність в українській мові фонем, які існують в англійській мові.

Необхідність у транслітерації виникла в кінці 19 ст., коли створювалися бібліотеки. Для того щоб зробити єдиний катало праць, написаних мовами, які базуються на кириличних, арабських, латинських та індійських системах письма.

З цією метою були складені інструкції транслітерації, що в 20 ст. стали основою стандарту для перекладу нелатинських систем письма латиницею.

При транслітерації слово перекладається по буквам згідно з таблицею відповідностей символів, але це не завжди відповідає реальному звучанню слова в мові оригіналу, крім того, результат не завжди зручний для носіїв української мови.

Транслітерація, за визначенням О. Ахманової, – це «формальне відтворення початкової лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу; буквена імітація форми початкового слова» [1, с. 401]. Наприклад, назва компанії «*Зелена кульбаба*» буде писатися «*Zelena kulbaba*», якщо звичайно в статуті фірми не вказано назву іноземною мовою.

Правила транслітерації встановлюються спеціальними стандартами. Міжнародним стандартом «ISO 9: 1995 Information and documentation – Transliteration of Cyrillic characters inti Latin characters – Slavic and non-Slavic languages», що був встановлений Міжнародною організацією стандартизації (International Organization for Standartization – ISO).

Транскрипція або транскрибування полягає у фонетичній передачі назв так, як вони звучать на англійській мові. Транскрибують лише ті англійські назви, до складу яких входять специфічні голосні фонеми англійської мови, які утворюються за допомогою різних звукових буквених комбінацій. У термінології транскрипція застосовується для передачі назви фірм, організацій, установ, наприклад: «*Dogan Holding*» – «*Доган Холдинг*», «*Jumbo Electronics*» – «*Джамбо Електронікс*» [2].

Назви підприємств транскодуються. Інколи до назви додається загальний іменник, який вказує на вид підприємства: *«Dow Chemical» – «(концерн) Доу Кемікал», «Coca-Cola» – «(компанія) Кока-Кола».* Якщо загальний елемент входить до складу назви, то він не перекладається: *«Harris Paint Company» – «Гарріс Пейнт Компані», «Sony Corporation» – «Соні Корпорейшн».* Зазвичай, абревіатури у складі підприємств також транскрибуються: *«LG» – «Ел Джі», «CHC Ltd» – «Сі-Ейч-Сі Лімітед».*

При перекладі назв організації зазвичай використовується прямий переклад, але й зустрічаються випадки транскодування: *«Federal Bureau of Investigation» - «Федеральне бюро розслідувань», «Central Intelligence Agency» - «Центральне розвідувальне управління»*

Транспозиція – використання однієї мовної форми у функції іншої форми – протилежної їй в парадигматичному ряді форми. У загальному значенні, транспозиція це перенесення будь-якої мовної форми, наприклад транспозиція часів (використання теперішнього часу замість минулого або майбутнього). Так при перекладі «*Queen Anne Street*» – «*вулиця королеви Анни*», королева Анна є історичною особою, і має перекладатися саме так, а не Ен, тому що це може викликати певні непорозуміння[2].

Калькування – перекладацький прийом, що полягає в тому, що складові частини слова або словосполучення замінюються їх прямими відповідниками мовою перекладу. Цей спосіб найчастіше застосовується: 1) при передачі значення складних слів і термінів-словосполучень, як «*Westerner*» – «*Західник*», «*unitary board of directors*» – «*унітарна рада директорів*», «*out-of-the-box thinking*» – «*креативне мислення*»; 2) назв державних установ, громадських організацій – «*National Commercial Bank*» – «Національний комерційний банк», «*Global Investment House*» – «*Всесвітній інвестиційний дім*»[4].

Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений відповідник у перекладі відповідає нормам вживання і сполучуваності слів в українській мові. Цей спосіб полягає в тому, що перекладені частини власної назви повинні складатися в одне ціле за правилами мови, на яку перекладаємо.

Звичайно, абсолютних еквівалентів на орфографічному, а тим більше на фонологічному рівні у будь-яких випадках майже не буває, тому що звуки того самого класу у різних мовах часом зовсім не схожі між собою. Звідси випливає, що тотожних трансформів на рівні звукового відтворення всіх українських власних та

інших назв англійською мовою бути не може. Тому при перекладі власних назв англійською мовою (як і англійських - українською) доводиться інколи використовувати наближені фонеми (й графеми).

Отже, можна підсумувати, що на сьогодні ще не встановлено чітких правил перекладу власних назв з англійської мови на англійську та навпаки. В більшості випадків переклад здійснюється способами транслітерації. Транскрибуються лише ті власні імена, прізвища чи географічні назви, до складу яких входять специфічні фонеми даної мови. Досі залишається не вирішеним питання відтворення деяких українських голосних звуків англійською мовою. В деяких англійських назвах з особливими орфографічними формами при перекладі на українську мову упускаються або додаються букви. Передача деяких власних назв українською та англійською мовами має встановлюватись при співпраці лінгвістів з істориками та географами. Більшість імен королів і королев, принців і принцес, царів і цариць перекладаються на українську мову за російською (через німецьку) традицією; але деякі слід перекладати способом транслітерації.

Список літератури

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. - М.: КомКнига, 2007. - 576 с.

2. Бережна М.В. Тринадцять етапів перекладу власних назв та імен / М. В. Бережна // Вісник СумДУ. Філологія / М.В. Бережна. – 2007. – № 1. – С. 62–67.

3. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В.І. Карабан. - Київ-Кременчук, 1999.

4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І. В. Корунець. - Вінниця: Нова книга, 2003. - 448 с.

5. Марьеньянова Н.В. Символика личных имён в языке и переводе / Н.В. Марьеньянова // Межкультурная коммуникация и перевод: Материалы межвузовской конференции. - М., 2002. - С. 175-176.

References

1. Akhmanova O.S. Slovar lingvisticheskikh terminov / O.S. Akhmanova. - M.: KomKnyha, 2007. - 576 s.

2. Berezhna M.V. Trynadtsyat etapiv perekladu vlasnykh nazv ta imen / M.V. Berezhna // Visnyk SumDU. Filolohiya / M.V. Berezhna. - 2007. - #1. - S. 62-67.

3. Karaban V.I. Posibnyk-dovidnyk z perekladu anhliyskoyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury na ukrayinsku movu / V.I. Karaban. - Kyyiv-Kremenchuk, 1999.

4. Korunets I. V. Teoriya i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad) / I. V. Korunets. - Vinnytsya: Nova knyha, 2003. - 448 s.

5. Marieniyanova N.V. Simvolika lichnykh imyon v yazyke i perevode / N.V. Marieniyanova // Mezhkulturnaya kommunykatsyia i perevod: Materialy mezhvuzovskoy konferentsyi. - M., 2002. - S. 175-176.

Аннотация. *Статья посвящена исследованию основных приемов и принципов перевода английских собственных имен на материале научно-технических текстов. Эта работа исследует вопрос передачи ономастики и топонимики с английского языка на украинский и наоборот. Многие лингвисты, занимающиеся переводческой деятельностью, уделяют не достаточно внимания вопросам и способам перевода имен собственных. Сложности межъязыкового функционирования географических названий освещены в этой статье.*

Ключевые слова: *перевод, имя собственное, транслитерация, транскрипция, транспозиция, калькирование*

Abstract. *The article investigates the basic techniques and principles of translating the English proper nouns based on the material of scientific texts. This paper examines the transfer of onomastics and the place-name study from English into Ukrainian and vice versa. Many linguists engaged in translational activity pay enough attention to issues and ways of translating the place names. Difficulties of the cross-language place names functioning are disclosed here. It is known that the many place-names and scientific terms areconstantly increasing with the development of science.*

All proper names have the characteristics of objectivity, which means that the part of their content is the generalization of the existence of some object. Proper names are a semantic category of nouns. In addition, while common nouns distinguish one sort of living being or thing from the other sorts, proper names distinguish individuals from each other; they identify someone or something. Proper names are frequently found in reference to people, animals, geographical names, ships,airplanes, buildings, celestial bodies, timeperiods, organizations and institutions.

The translation of proper names is a non-trivial issue, closely related to the problem of the meaning of a proper name. There are four basic types of translating proper names. They are transliteration, transcription, transposition and loan translation. Transliteration is shifting the name due to conforming to the phonic or graphic rules of the target language. Transcription is the replacement of one letter of the alphabet in the source language with another letter in the target language. Still, such type of translation has some difficulties. For example, the transcription may be influenced by the translator's pronunciation, which may lead to an incorrect transcription. It is necessary to know, that the pronunciation of personal names' transcription is more difficult than that of their translation. Transposition is changing one part of speech into another without any shift in the meaning. This a way for translating titles that play a significant role in literature for identifying particular literary works. Therefore this procedure is taken into consideration as well. Loan translation refers to borrowing the specific terms and imitating the structure of the source terms.

Nowadays there are no strict rules providing for absolutely equivalent translation from one language into another. It should be noted that the degree of approximation between two language systems determines the effectiveness of the translation. Proper names represent a real challenge for both professional and novice translators. They represent a translation difficulty in different text types. Whatever strategies translators apply, especially when dealing with scientific texts, they should mention the original name with a source language alphabet in the footnotes in order to facilitate further research for readers in the target language.

Keywords: *translation, proper name, transliteration, transcription, transposition, tracing*

УДК 821.161.2-14.09 Франко

IVAN FRANKO'S "WITHERED LEAVES" IN A TRANSLATION STUDIES PERSPECTIVE (BASED ON NEW TRANSLATIONS OF THE POEM "YOU'RE MY ONLY AND TRUE LOVE INDEED…")

TEPLYY Ivan M., PhD, Associate Professor of Foreign languages Department for Humanities, The Ivan Franko National University of L'viv (L'viv)

Abstract.*The paper analyses key issues of reproducing the stylistic, lexical, grammatical, phonetic, poetic specificity of Ivan Franko's poem "Tak, ty odna moya pravdyvaya liubov" (The "Withered Leaves" lyrical drama). The analysis is based on the translation made by the author. The research is conducted against the background of two other translations of the poem, viz. Russian and Polish ones. The analysis is based, primarily, on I.Franko's theoretical assumptions.*

© I. M. Teplyy, 2016

Keywords: *translation, analysis, poetics, imagery, source language, target language,target audience*

Given that Ivan Franko's literary legacy (following the Ivan Franko Studies Institute at the Lviv Ivan Franko National University) numbers more than 6,000 works, wherefrom 1,020 present belles-lettres (poetry, prose, drama), 1200 are scientific / scholarly works, 1650 – journalistic and other papers, over 1,000 letters, the literary translations account for 1,130 units). Viewed from this point, the total number of translations made into other languages seems very disproportionate although it keeps steadily increasing. In this connection, R.Horak writes, "If one takes into account that the number of works translated by I.Franko considerably exceeds in his heritage those authored by him, how, then, to understand that the masterpiece of his writings, that of our poetry –"Withered Leaves" – has been remaining unknown or, to put it diplomatically, little known to foreign-language literatures, and they will not, in any way, wish to "enrich the soul of their nation" and "build the golden bridge of understanding and sympathy" between us and those not speaking Ukrainian..." [2*;* 4]. O. Bilets'kyi calls this collection the unprecedented in Ukrainian poetry sample of love lyric [1; 10]. It is believed to be the forerunner of Modernism [14; 110-111]. Sv. Hordyns'kyi, noting that "Dr. Koch has done a great favour to Ukrainian poetry", remarks, however: "...but as regards I.Franko, the translator has selected things of little typicality (there is not a single thing from the "Withered Leaves" showing the genuine I.Franko as poet")[3; 429-430].

The collection consists of three cycles or *bundles*, according to I.Franko, the message being unhappy love symbolized by the image of withered leaves, unabated love passion throwing the drama's character into the abyss of personal suffering, pessimism and nihilism, wherefrom he finds no exit but putting an end to his torments by one act of self-destruction [16; 93]. The first cycle (1886-1893) narrates of sincere feelings, drama of the heart, direct link of the feelings to their object. It is characterized by a sophisticated course of the dialectics, emotions [4].

Purpose. More than a decade ago, Lviv and Ukraine celebrated a translation of the "Withered Leaves" into the Russian (Anna Akhmatova) and Polish та (Kristina Angielska) languages [12]. As to the Anglophone interpretations of the masterpiece, the achievements are much humbler: only one fifth of the lyrical drama has been rendered [17]. To be more precise, three pieces from the first cycle have been translated (the brackets indicate the order of the respective poem in the cycle): *Your own eyes are like the deep sea* (VII), *Do not pass by scornfully* (XII), *I make no complaints against you, my fate* (XIX), from the second cycle – 8 (most of all): *The Noon* (II), Green is the sycamore, green is the sycamore (III), *Red guelder-rose, meadow's, why do you bend low?*(V)*, Oh pity, my pity* (VII), *This fine path runs here* (XIII), *When at night, in the dark, by your window alone*...(XVII)*, Though never will you like a flower flourish* (XVIII), *An ox in yoke, so much like day by day*(XIX). As to the third cycle, the Anglophone reader has been able to get acquainted with only one poem, viz. My bow, Buddha, Highest! (XVII) [17]. As of today, however, all the collected poems have been rendered into English, the collection running four editions (2006, 2007, 2009, 2011) [See 13].

The subject of the paper, properly speaking, is the sixth poem of the first cycle *Так, ти одна моя правдивая любов...*[You're my only and true love, indeed] in the author's self-translation. As we cannot say anything about other renditions of this pearl of lyrical poetry, the analysis will be restricted to this one only.

Methods. Let us examine closely the poem in question in terms of the literary-theoretical and translation studies perspectives. Literary-theoretical specificity. According to I.Papusha [8], the research into the "Withered Leaves" started back in 1896, i.e. right

after the collection saw the light of day. Those were the well-known publications by V.Shchurat in the “Zoria” [The Star] magazine [15], where the author, in particular, states the propriety of the definition of the *lyrical drama* genre: “This structure of poems depicting all aspects of one ill-fated love, in the order of its natural development from the very beginning up to the end – this is, any way, novelty in our poetic literature”[15; 200]. However, researchers have been hitherto clarifying the writer’s theme of the drama, highlight I.Franko’s skills in this collection etc. There is a novelty in I.Papusha’s attempt, unlike numerous traditional approaches, at “interpreting each poem and commenting the collection on the whole” in terms of Buddhist philosophy [8; 116].

Translation Studies (TS) Specificity. A model of a TS research is I.Franko’s analysis written on the occasion of a translation into Polish of his own poem “Pavers of the Way” [11]. The analysis received a high appreciation of leading translation scholars [9]. The focus of a researcher’s attention there must by necessity include *phonetic* (alliteration, rhythm, equilinearity, *lexical, stylistic* (imagery, poeticity), *grammatical* peculiarities and their role in creating a general impression on the target reader. V.Ragoysha advocates, along with these requirements, the use of the statistical method initiated by I.Franko. Even nowadays we are too cautious to use this method, fearing accusations of formalism [9; 248]. I.Franko’s methods of TS analysis, as well as a number of his other ideas, are to be implemented yet. In fact, back in 1911, I.Franko outlined what is now comparative poetics. It alone, rather than juggling the disembodied notion of the “original spirit” or too abstract “semantic and syntactic structure” or the too general “form”, is coming to be a reliable foundation for translation criticism. A step-by-step, stanza-by-stanza contrasting the original poetics and that of the translation – this is, to quote from the author, a demonstrative lesson of TS analysis given by I.Franko. Highly important to us here is also poeticity, the so-called “poetic essence” of a piece of poetry as its most real and most important aesthetic component, as well as correlation in the process of analysis of the general and the special, part and whole, indication of the primacy of content in the dialectical unity of form and content, the need for adequacy in reproducing all the structural components of the original, viz. poetic vocabulary, tropics, metrics, phonics, poetic syntax, strophic, genre [9; 247]. It is also of importance to trace the way the translator has reproduced the writer’s theme in general, correctly identified its tonality, mood, the author’s individual style. The aesthetic impacts of the original or source text (ST) and the translation or target text (TT) be of equal value. A proper penetration into the inner world of the work, its emotional and philosophical content is promoted by a familiarity with the original author, his creativity, inner world, ability to read his intentions, which, properly speaking, T.Kulikowicz-Dutkiewicz has in mind, when characterizing K.Angielska’s creative and translational style [5; 5-8]. With these important provisions in mind, let us proceed to the consideration of the specific features in the original and translation.

Phonetic features: The poem is, by its form, a sonnet, i.e. consists of 14 lines. This form is well suited for short expression of contemplative ideas and feelings. I.Franko’s poem (dactyl, 11-13 syllables per line, rhyming pattern: abababba and aabccb, alternation of masculine and feminine rhymes) matches neither the Italian Petrarch sonnet (*abbaabba* rhyming in two octaves), nor the English sonnet, organized in three quatrains with the rhyming pattern *ababcdcdefef / abbacddceffe* and the *gg couplet*”[18; 946]. It seems to synthesize both varieties yielding a new quality as a result of combining reflection and dynamics. And really, if you closely read the poem, you experience a growth, gradation of the feeling, diversity of its expression through simile, dialogization, intimization (talk in the second person singular). Love is now explicated (You’re my only and true *love* indeed*...*), now further expressed through an *extended attribute* (one that is

never destined to be met), comes to be *an impulse,* the deepest, into the bargain, inmost, one that *deeply moves.* The very beginning of the poem is characteristic too, stating what has, undoubtedly, been mentioned before – whether in previous poems or in the imaginary talk with the sweetheart: one cannot simply find a greater love in this world, cf:

Так, ти одна моя правдивая любов, Та, що не суджено в житті їй вдовольниться; Ти найтайніший той порив, що бурить кров, Підносить грудь, та ба – ніколи не сповниться.(13; 42)	*You're* my only and true love, *indeed,* One that is never destined to be met; *You're* the deepest impulse – blood will speed And breast will heave – yet never mine be let. (13; 43)

The translation offered on the right appears as the reading of the stanza and defining its place in the "system" (poem on the whole).

The emphatic nature of the commencement (*Yes,* you're my *only* true love), and the repetition (see *thou* in the first and the second lines), rhyming: the respective segments have been italicized in the translation. As to the lexical peculiarities, the difficulties here arise primarily due to the so-called "long" (elongated) adjectival forms, viz. ***правдивая*** (true) in the line*.* There are some others too, e.g. ***найтайніший*** (inmost)*,* ***грудь*** (breast)*,* composing no more the literary stratum of present-day, but it is hardly appropriate to archaize them in translation: in the time of the original writing they did not have such a function. It is important that the general colour of the verse be reproduced this way or that. More appropriate it would be to mention it in a preface or precondition in a respective footnote. Here, we believe, one should be governed by a TS precept: "If the original written according to the linguistic norms of its time was not strange to the contemporary reader, its translation created much later should not be strange to the reader of today. The translated work's lifetime depends on how we feel a *measure* in the use of archaisms, for it is measure that becomes a factor in achieving the natural speech, clarity of the text and the force of its influence" [6; 134].

The ST contains 12-13-12-13 syllables by the lines, the TT – 10-11-10-10, but at the expense of pauses and the length of the English vowels one manages, we believe, in a way, at least, to compensate this discrepancy, as a result of which one does not feel too much "stiffness". The rhyming is cross, with alternating masculine (lines 1 and 3) and feminine (lines 2 and 4) rhymes. One has only partially managed to reproduce this specificity in the translation, taking into account a relatively smaller number of syllables, which is an objective peculiarity of the English lexis in view of the analytical nature of the TL itself and the semantics of the respective vocabulary. The emphatic *indeed* better, it seems, performs its function at the end of the sentence, which prevails in the linguistic practice as well. In terms of grammar [11; 19] the following specificity is to be noted: morphological: 28 words in the line (ST), 32 in the TT, out of which: nouns – 5, verbs – 6, including copulatives and verbids (ST), adjectives–2, pronouns–5, viz. "ти" (thou), used twice: as repetition and emphasis. The numeral "одна" (one, feminine gender, singular) has a specific, emphasizing meaning here. In this connection, it would be worth while distinguishing two verbs – ***бурить, підносить*** [disturbs, heaves], two adjectives – ***найтайніший*** і ***правдивая*** [inmost, true] – alongside the emphatic word ***так*** [yes] and the numeral ***одна*** [*one*, fem., sg.], of course. Both are used in the emphatic, later on – affirmative functions. The stanza is dominated by descriptivity, rather than dynamics, though the verbs have their important function here; b/ *syntactic*: attributive clauses, the latter combined with a compound one, the word order being direct. All these and others perhaps unverbalized, features have been taken into consideration and, as far as it is possible typologically, reproduced in the translation. Formally, the quantitative parameters have been preserved too: verbs – 6, nouns – 3, adjectives – 3. Lexically, the verbs *to meet* and *to let,* collocating with, respectively, *love* (first instant) and the implicit ***доля*** [fate]

(second instant) are of interest here. The semantic structure of the verb (*to meet*) includes two semes: ***зустрічати*** [to come across] and ***вдовольняти*** [to satisfy], the latter, besides, being the dominant one. The statistical data whose account is, in particular, advocated by I.Franko and V.Ragoysha, can be summarized in the table given below:

Table 1

Stanza	Number of lines	Number of words	Verbs	Nouns	Adjectives	Rhyming	Rhymes	Number of sylla-bles
I	4	28/32	6/6	5/3	2/3	abab/abab	M-f-m-f /f-m-m-f	12-13-12-13/-11-11-12-12
II	4	33/36	6/6	6/6	4/6	abba/abba	F-m-m-f / F-m-m-f	13-12-12-13/11-9-11-10
III	6	39/47	6/5	10/12	5/6	Aabccb /aabccb	F-f-m-f-m-m /f-f-m-f-f-m	13-13-12 12-13-12 /13-12-10-10-11-10
Total	14	100/115	18/17	21/21	11/15			

(Note: The first figure corresponds to the original, the second, denominator – to the translation. Legend: m – masculine rhyme, f – feminine rhyme).

In parallel, we present two other renditions of the stanza – in Russian and Polish published in the above-mentioned book [12; 58-59], which will make it possible to set off more strikingly some aspects, at least, of the ST and the English translation:

Ты, только ты – моя единая любовь,
Но не дано тобой мне в жизни насладиться;
Ты темный тот порыв, что отравляет кровь,
Вздымает грудь мою – и не осуществится.

The stanza preserves the rhyming, rhythm, alliteration, yet raises an objection lexically in view of ***найтайніший*** той порив, ***що буритьь кров*** being rendered as ***темный*** (emphasis added – I.T.) тот порыв, что ***отравляет*** кровь [*Dark* is the impulse that *poisons* the blood]. A solution like this has the right to existence, yet it is too strong as regards the original in terms of imagery and expressivity. The reader will find more details in the report by E. Morozova and V.Popov [**7**]. The Polish translation reads:

Tylko ty jesteś mą miłością prawdziwą,
Taką, która w życiu nie spełnia się, fatalną.
Jesteś rozpalającym krew skrytym porywem,
Który napełnia pierś, ale jest nierealny (12).

K. Angielska, reproducing the rhyming scheme, imagery of the ST, somewhat downgrades its tone in the third line: as a result of ***найтайніший*** [inmost] being replaced by “прихований” [hidden], the impulse stands to lose in expressivity. The rhythm is somewhat violated too; however, in view of the Polish stress being regularly penultimate, the fact may be objective, to an extent.

The lyrical hero states the verity of his love and extrapolates the subject-matter “onto himself”. All the feelings are here as if from the lyrical subject, the author having allegedly “dissolved”, so strong is the “subjectivization of the reality”, yet the attempt to penetrate the contents of the presented row of the similes willy-nilly outlines the author as the “unity of transgredient visional motifs” [10; 49]:

The second stanza is characterized by *anadiplosis*, the similes’ chain getting longer, the structure being preserved, in particular repetition, parallel constructions (italicized). Phonologically, the second stanza develops the ***-с/з*** alliteration, e.g. ***сл***ів. ***сн***ів, ***с***ебе, ***с***ниться, ***з***найшов, ***с***ильний, де***с***ниця. All of them were in the focus of attention. The ***-ф / -в,*** alliteration has been reproduced here too (lines 3 and 4). The rhyming scheme in the

stanza has been preserved as well: *абба.* The syntactic parallelism *in the first and third lines* can also be seen in the translation (emphasis added – I.T.). Lexically, two archaisms are worthy of singling out, viz. *десниця* [right hand] and *вітхнення* [inspiration], not much employed in the present-day poetic discourse. As no direct equivalents in the TL have been registered, it is most expedient to use dictionary analogues on condition they match the rhythmic stylisitic and phonological patterns as well. All this is, after all subordinated to one goal – reproducing the imagery and melodiousness of the stanza:

Ти той найкращий спів, що в час вітхнення сниться, Та ще ніколи слів для себе не знайшов; *Ти славний подвиг той,* що я б на нього йшов, Коб віра сильная й могучая десниця. (13; 42)	You're the best of song one dreams of when inspired, Yet never proper words it has invented; You're the deed of valour to be ventured, Were my faith *firm* and right arm were mighty. (13; 43).

A.Akhmatova's Russian translation reproduces the rhyming scheme, imagery and melodiousness of the stanza, and, partially, alliteration too. However, the end of the second and the third lines (italicized) weaken, to an extent, the emotionality and loftiness of the ST (cf. *Song failing to find words* and *venture an exploit* –are not equivalent):

Ты тот напев, что мне в час вдохновенья снится. *Но для него, увы, не нахожу я слов',* Ты славный подвиг мой, *и як нему готов,* Когда бы веру мне да мощную десницу! (12)	Jak najpiękniejszy śpiew, co śni się w czas wetchnienia, Ale nigdy słów dla sibie nie znajduje. Jesteś tym wspaniałym czynem do spełnienia, Gdyby nie silna wola, której mi brakuje (12)

In K.Angielska's Polish translation the alliteration has been reproduced, as well as rhyming, grammar, yet one lacks the reiteration, fails to feel that much the force, both spiritual (faith) and physical (might).

The third stanza continues this long, started in the third line, list of similes (11, all told), but here it embraces as many as *seven* units, its centre of gravity being here. The very line is of interest too, viz.: *порив* [impulse] – *спів* [singing, song] – *подвиг* [exploit] – *згублена любов* [lost love] – *не сповнене бажання* [failed desire] – *невиспіваний спів* [song unrealized] *геройський порив* [heroic impulse], the most majestic food for the soul (fire) in a dualistic (after I.Papusha) interpretation, and, finally, by analogy, *death.* In the first two stanzas the similes only gain strength, develop, much enveloped by epithets, at that, whereas the third stanza includes the apogee or apotheosis of the similes of feelings. One can hardly mention another work, being prose or poetry, where similes could so forcefully express the writer's theme and elucidate the mighty and unrestrained flood of feelings. We did our best to reproduce all of this in translation:

Як згублену любов, несповнене бажання, Невиспіваний спів, геройське поривання, Як все найвищеє, чим душу я кормлю, Як той огонь, що враз і гріє й пожирає, Як смерть, що забива й від мук ослобоняє, Отак, красавице, і я тебе люблю (12).	As love forever lost, failure of things desired, The song unsung, the hero's feat inspired, As all supreme with which my soul I feed, As that warm-keeping and devouring fire, As death that kills and makes all pangs expire, - Thus much, my beauty, I love you, indeed.

Let us trace these peculiarities against the background of the corresponding Russian and Polish translations.

Как сгубленную страсть, угасшие желанья, Не спетый мной напев, геройские дерзанья, Как все высокое, что я в душе таю, Как пламя, что меня и греет и сжигает, Как смерть, что, погубив, от мук освобождает, – Вот так, красавица, и я тебя люблю. (12)	Jak zagubioną miłość, niespełnione życzenie, Poryw bohaterski, niewyśpiewane pienia, Jak wszystko wzniosłe – dla duszy w potrzebie, Jak ogień, co zarazem ogrzewa i spala, Jak śmierć, która zabija i męki oddala – Tak właśnie, moja piękna, kocham ciebie. (12)

The Russian translation by A.Akhmatova felicitously reproduces both formal (rhyming, strophic, rhythm, grammar etc.), and essential (lexical, imagery, stylistic, expressive etc.)

specifics of the stanza. The noun *страсть* [passion] is not alien to the original at all, owing to which a powerful strength, one could say – flood of feeling –is preserved; *напев* [chant] does not fit in the context as much, neither does the verb *таю* reproduce the due semantics. It is desirable, of course, that a better equivalent for the *огонь, що вараз і гріє, й пожирає* (emphasis added – I.T.), i.e. the fire both warming and devouring should be found.

K.Angielska (Polish translation) has, on the whole, managed to find appropriate equivalents in the target language. The repetitions, phonetic means, rhyming, melodiousness, grammatical and lexical means have been reproduced. In particular, the image of *fire* as a force capable both of warming and burning is not deprived of attention, if at the cost of equilinearity (12 syllables in the ST vs.14 in the TT, some lines), which, however, does not seem to affect the target reader's perception of the work so negatively. The table given below enables one to summarize the quantitative indices of the translations in question, the "numerators" characterizing A.Akhmatova's translations, "denominators" – those by K.Angielska:

Table 2

Stanza	Number of lines	Number of words	Verbs	Nouns	Adjectives	Rhyming	Rhymes	Number of syllables
I	4	28/25	5/5	5/5	2/5	abab/abab	M-f-m-f /f-f-f-f	11-13-12-12/-
II	4	33/29	4/5	6/7	2/3	abba/abba	F-m-m-m /F-f-f-f	13-11-12-13
III	3 3	19 /16 22 /20	1/ 0 4 /5	5/7 4/4	4/4 0/0	Aabccb /aabccb	F-f-m-f-f-m/f-f-f-f-f	12-13-11-11/16-13-12-12-11
All told	14	102/90	14/15	20/23	8/12			

Results. The topicality of bringing I.Franko's word to the Anglophone reader is not to be called into any question. Despite the effort made by translators, in the diaspora and Ukraine alike, far from all the enormous creative heritage of I.Franko has been rendered into English. Much has been written on the place of eminence occupied by the "Withered Leaves". Unlike any other collection, it presents I.Franko the poet most strikingly, which necessitates the translation of these immortal lines into English. These are, to borrow from I.Franko, the external conditions of translation. A proper level of conveying the lofty word of I.Franko is largely dependent on the translator's poetics, his/her knowledge and skills, gift, inclusive of the feeling for poetic parlance, not only linguistic, but cross-cultural competence, comparative literature, expansive and profound knowledge in the area of Ivan Franko Studies, cognition of the Poet's inner realm (internal conditions of translation). On the other hand, the quality of translation depends on the typology of the TL. Being an Indo-European language, it has, over more than a thousand years of its evolution acquired a number of differences, viz. grammar, lexical, phonological, stylistic etc., including versification. English, unlike Ukrainian, has no elongated forms (like *правдивая)*, which requires a search for ways of compensation. A choice of the work to be translated is suggested both subjectively and objectively, the latter case presupposing a strategy.

Список літератури

1. Білецький О. І. Велич Івана Франка// Вісник Академії наук Української Радянської Соціалістичної республіки. – №7(236) – Липень – К.: Вид-во АН УРСР, 1956 – С. 3-18.

2. Горак Р. Подув “Зів’ялого листя” //Літературна Україна: Газета письменників України. – 25 березня 2004 р. – С.4.

3. Гординський С. На переломі епох. Літературознавчі статті, огляди, есеї. рецензії, спогади / Серія “Ad Fontes – До джерел”. – Львів: Світ, 2004. – 504 с.

4. Ільницький М. Біль, обернений у слово// Франко Іван “Зів’яле листя”: Лірична драма/ Пер. пол. мовою К.Ф. Ангельської; пер. рос. мовою А.А. Ахматової; худ. оформл. Б.Р. Пікулицького. – Львів: Каменяр, 2003 – С.6-17.

5. Кулікович-Дуткєвич Т. Вступ/ Ангельська К.Ф. На крилах спогадів: Поезія – Львів: Каменяр, 2004 – С. 3-6.

6. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. М.: Высш. шк., 1985. – 256 с.

7. Морозова Э.Ф., Попов В.П.“Зів’яле листя” Ивана Франко в переводе Анны Ахматовой// Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986): У 3 кн. / Упоряд. Б.З. Якимович. – К.: Наук. думка, 1989 – Кн. 2. – С.239–242.

8.Папуша І.В. Буддійська символіка в структурі “Зів’ялого листя” // Літературознавча рецепція і компаративістський дискурс: Монографія / За ред. Р. Гром’яка – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – С. 116-127.

9.Рагойша В.П. Іван Франко і актуальныя пытанні беларуска – ўкраінскага ўзаемаперакладу // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986): У 3 кн. / Упоряд. Б.З. Якимович.– К.: Наукова думка, К.: Наук. думка, 1989 – Кн. 2. – С.245–248.

10.Сеник Л.Т. “Зів’яле листя” Івана Франка в контексті модернізму// Франкознавчі студії: Збірник наукових праць. Редкол. Є. Пшеничний (голов. ред), А. Войтюк, В. Винницький та ін. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Випуск перший. – С.43-49.

11. Франко І. “Каменярі”. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання”// Франко І.Я.Зібрання творів: У 50-ти томах. Томи 26-43. Літ.-крит. праці. – Том 39. Літ.-крит. праці (1911-1914). – К.: Вид-во Наук. думка, 1983. – С.7-20.

12. Франко І. “Зів’яле листя”: Лірична драма / Перекл. пол. мовою К.Ф. Ангельської; пер. рос. мовою А.А. Ахматової. Упоряд. і вступ, стаття М. М. Ільницького; худ. оформл. Б. Р. Пікулицького. – Львів: Каменяр, 2003 – 183 с.

13.Франко І.Я. Зів’яле листя: Лірична драма . – Вид. четв., переробл. і доп. / Перекл. англ. І.Теплий. – Львів: СПОЛОМ, 2011. – С.30-137 (До 155-річчя від дня народження І. Франка).

14.Шалата М. Іван Франко і письменники “Молодої Музи” // Франкознавчі студії: Збірник наукових праць. Редкол. Є. Пшеничний (голов. ред) та ін. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Випуск перший. – С.108 –126.

15. Щурат В. Поезия зівялого листя в виду суспільних завдач штуки (Прочитавши ліричну драму І. Франка “Зівяле листя”) // Франкознавчі студії: Збірник наук. праць. Є. Пшеничний (голов. ред) та ін. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Випуск перший. – С. 189-203.

16.Ярема Я. До проблеми ідейного змісту “ліричної драми” Івана Франка “Зів’яле листя”// Іван Франко. Статті і матеріали. – Л. : Видання Львів. держ. ун-ту, 1948.– Збірник 1. – С. 91–123.

17. Andrusyshen C.H. Ukrainian Literature and Its Guiding Light Taras Shevchenko.Winnipeg: Dominion Executive of the Ukrainian National Youth Federation of Canada, 1949. – 32 pp.

18. New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language. –Danbury, CT.: LEXICON Publications, 1993. – 1048 pp.

References

1. Bilets'kyi O. I. (1956) The Grandeur of Ivan Franko // Journal of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic – No.7 (236) – July – Kyiv: Academy of Sciences of the Ukr. SSR Publishers – P. 3-18 (in Ukrainian).

2. Horak R. (2004) Whiff of the "Withered Leaves"// Literary Ukraine: Newspaper of the Ukrainian Writers. – 25 March 2004 – P.4.

3.Hordyns'kyi Sv. (2004). At the Turn of Eras. Literary studies articles, surveys, essays, reviews, memoirs / "Ad Fontes – To Sources" Series – Lviv: Svit publ., 2004. – 504 p.

4. Ilnyts'kyi M. (2003).The Throe Turned Into Word // Franko Ivan "Withered Leaves": Lyrical drama / Tr. into Pol. by K.F.Angielska; tr. into Russ. by A.A. Akhmatova; Art design by B.R.Pikulyts'kyi – L'viv: Kameniar Publ. – P.6-17 (in Ukr., Pol., Russ.).

5. Kulikowicz-Dutkiewicz T.(2004) Introduction / Angielska K.F. On the Wings of Memoirs: Poetry – L'viv: Kameniar Publ.– P. 3-6.

6. Lilova A. (1985) Introduction into the General Theory of a Word. – Moscow: Vyssšaja Škola Publishers. – 256 p (in Rus.).

7.Morozova E.F., Popov V.P. (1989).Ivan Franko's "Withered Leaves" as Translated by Anna Akhmatova (in Rus.) // Ivan Franko and World Culture: Materials of UNESCO's International Symposium (Lviv, 11-15 September 1986): In 3 books / Compiled by БВ.Z.Yakymovych; Ed. Board: I.I.Lukinov, M.V. Bryk, H.D.Verves a.o. – Kyiv: Scientific Thought Publ. – Book 2. – P.239–242 (in Ukr.).

8. Papusha I. V. (2004).The Buddhist Symbolics in the Structure of the "Withered Leaves"// Literary Studies Reception and the Comparative Discourse i: Monograph / Ed. by R. Hromyak. – Ternopil: Textbooks and Manuals Publ. House. – P. 116-127 (in Ukr.).

9.Ragoysha V.P.(1989) Ivan Franko and the Topical Issues of Belarussian-Ukrainian Intertranslation // Ivan Franko and World Culture: Materials of UNESCO's International Symposium (Lviv, 11-15 September 1986): In 3 books / Compiled by БВ.Z.Yakymovych; Ed. Board: I.I.Lukinov, M.V. Bryk, H.D.Verves a.o. – Kyiv: Nauk. Dumka Publishers – Book 2. – P.245–248.

10. Senyk L.T.(2001) Ivan Franko's "Withered Leaves" in the Context of Modernism // Ivan Franko Studies Research: Collected scholarly papers. Ed. Board: Ye. Pshenychnyi (Ed.-in-Chief), A.Voytiuk, V. Vynnyts'kyi a.o. – Drohobych: Vymir Publ. – First issue – P.43-49.

11. Franko I.(1983). "Pavers of the Way". Ukrainian Text and Polish Translation. Something on the Art of Translating // Franko I.Ya. Collected Works: In 50 vols. Volumes 26-43. Literary-critical papers. – Vol.39. Lit.-crit. Papers (1911-1914). – Kyiv: Scientific Thought Publ. – P.7-20.

12. Franko I.(2003) "Withered Leaves": Lirycal drama / Pol. transl. by K.F. Angielska; Russ. transl. by A.A.Akhmatova. Compiled and introduced by M.M.Ilnyts'kyi; art design by B.R.Pikulyts'kyi. – Lviv: Kameniar Publ. – 183 p. (in Ukr., Pol., Russ.)

13. Franko I.Ya. (2011).Withered Leaves: Lyrical drama. – Fourth edition, revised and updated /Transl. by I.Teplyy. – Lviv: SPOLOM Publ. – P.30-137 (Towards I.Franko's 155th Birthday) [Ukr., Engl.].

14. Shalata M. (2001). Ivan Franko and the "Young Muse" Writers // Ivan Franko Studies Research: Scholarly collected papers. Ed. Board: Ye. Pshenychnyi (Ed.-in-Chief) a.o. –Drohobych: Vymir Publ. – First issue. – P.108 –126 (in Ukr.).

15. Shchurat V.(2001). The Poetry of Withered Leaves in View of the Social Problems of Art (On Reading I.Franko's Lyrical Drama "Withered Leaves")// Ivan Franko Studies Research: Scholarly collected papers. Ed. Board: Ye. Pshenychnyi (Ed.-in-Chief) a.o. – Drohobych: Vymir Publ. – First issue. – P.108 –126 (in Ukr.).– P. 189-203.

16.Yarema Ya.(1948). To the Problem of the Writer's Theme in Ivan Franko's "Lyrical Drama" "Withered Leaves"// Ivan Franko. Articles and Materials.– Lviv: Lviv State University Press.– Collection 1. – P. 91–123 (in Ukr.).

17. Andrusyshen C.H.(1949). Ukrainian Literature and Its Guiding Light Taras Shevchenko.Winnipeg: Dominion Executive of the Ukrainian National Youth Federation of Canada. – 32 pp. (in Engl.)

18. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language (1993). – Danbury, CT.: LEXICON Publications. – 1048 pp (in Engl.).

Анотація. *В роботі аналізуються ключові проблеми відтворення стилістичних, лексичних фонетичних особливостей поезії І.Франка «Ти, тільки ти – моя єдина любов» («Зів'яле листя»). У центрі уваги – авторський переклад вірша на англійську мову. Дослідження проводиться на тлі двох інших перекладів – на російську та польську мови. Аналіз ґрунтується, в першу чергу, на теоретичних напрацюваннях І.Франка.*

Ключові слова: *переклад, аналіз, поетика, образність, перекладна мова, мова перекладу, цільова аудиторія*

Аннотация*. В работе анализируются ключевые проблемы воссоздания стилистических, лексических фонетических особенностей поэзии И.Франко «Ты, только ты – моя единственная любовь» («Увядшие листья»)*. *В центре внимания – авторский перевод стихотворения на английский язык. Исследование проводится на фоне двух других переводов – на русский и польский языки. Анализ основывается, в первую очередь, на теоретических наработках И.Франко.*

Ключевые слова*: перевод, анализ, поэтика, образность, переводящий язык, язык перевода, целевая аудитория*

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

УДК 37.022

НАВЧАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ

ЛЮБАШЕНКО Олеся Вадимівна, доктор педагогічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ)

Анотація. *Ця стаття покликана описати виявлені оптимальні моделі комунікативної інтеракції на основі аналізу дискурсу. Це частина ширшого дослідження лінгводидактичних стратегій і їхніх міцних зв'язків із дидактикою і прагматикою. Перспективним напрямком створення успішних стратегій є побудова мовних курсів навколо самої основи дискурсу – комунікативної інтеракції учасників діалогу. Розв'язання проблем комунікації у професійно значущій ситуації можна об'єднати в загальній навчальній моделі, якщо в основу покласти успішність і неуспішність інтеракції адресата й адресанта. Така стратегія передбачає насамперед потрібні засоби вербального зв'язку учасників мовлення, забезпечує можливість зворотного зв'язку і перенесення знань і вмінь з однієї комунікативної ситуації в іншу. Визначено три інтерактивні моделі, які співвідносяться з будь-яким типом професійного дискурсу. Одним із шляхів формування і розвитку компетентності професійного спілкування є використання кейс-методу.*

Ключові слова: *стратегії навчання, професійний дискурс, моделі комунікативної інтеракції, кейс-метод*

Розв'язання прикладних завдань лінгводидактики відбувається у гармонії з розвитком теорій комунікації, вербальної інтеракції, дискурсу, діалогу. Багатоаспектність дискурсу і можливість його презентації з різних наукових і світоглядних позицій стимулює прогрес у практиці навчання. Предмет аналізу дискурсу визначає напрямок руху теорії і її прикладну цінність. Проте універсальним осердям усіх концепцій залишається комунікативна ситуація, в якій основними агентами є мовці, які будують діалог: аналіз дискурсу завжди стосується використання мови у спеціальному контексті. За Майклом Стаббсом [13], є три універсальні предмети аналізу дискурсу: 1) текстова одиниця мовлення (формальний предмет аналізу); 2) використання мовлення в соціальному контексті (функціональний предмет аналізу) 3) комунікативна інтеракція (діяльнісний компонент дискурсу). Зазвичай ці предмети обумовлюють і стратегії навчання мови й спілкування, побудови різноманітних мовних курсів. Метою такого навчання є розв'язання проблем комунікації для розвитку особистості, для потреб бізнесу, політики, мистецтва. Розв'язання проблеми конструктивного діалогу усуває комунікативні ризики і забезпечує успішність будь-якого месседжу: педагогічного, мистецького, комерційного, дипломатичного, соціального.

Від початку використання терміна «навчальна стратегія» («learning strategy») більшість стратегічних концепцій перебували у фокусі психолінгвістики та педагогічної психології і стосувалася процесів користування мовою, а не її оволодіння чи керованого оволодіння. Ці процеси часто зводилися до саморегулювання в навчанні (self-regulated learning /SRL) [2], або когнітивного сценарію навчання [11], або засвоєння другої мови (language acquisition) [10]. Відтоді, як процеси керованого засвоєння мови стали предметом лінгводидактики, сформувалися основні положення, правила, засади концепції навчальної діяльності і

© О. В. Любашенко, 2016

встановилися зв'язки навчального процесу із розвитком психічної діяльності індивіда, із теорією керування, теорією систем, рівнями пізнання. Проте стратегічний напрямок не втрачав своїх прихильників, а спроби побудови цілісної стратегічної концепції здійснювалися за кордоном і в Україні [8;9]. Психолінгвістичні пошуки закономірностей навчання мови неминуче перетнулися з лінгводидактичними потребами й методичними винаходами. Кінець кінцем, системний погляд на лінгводидактичні стратегії як систему керованого навчання належить тим самим авторам, які майже три десятиліття тому створили для неї психолінгвістичні підвалини [3;12]. Тепер дослідження навчальних стратегій завжди охоплюють лінгводидактичні й методичні аспекти. У частині 4-ій підсумкової в цьому напрямку праці Керол Гріффітс «The Strategy Factor in Successful Language Learning» цілком відчутний акцент на стратегічних моделях навчання з позицій проектування стратегій у ролях «викладач-студент» [6].

Метою цієї статті постало обґрунтування методичних засад лінгводидактичних стратегій на основі моделей комунікативної інтеракції. Ми пропонуємо до уваги наукової спільноти деякі результати ширшого дослідження, до завдань якого входило: з'ясування особливостей навчальних стратегій професійного мовного дискурсу; характеристика моделей комунікативної взаємодії учасників професійного діалогу; виявлення потенціалу застосування кейс-методу у створенні лінгводидактичних стратегій.

Найпоширеніший запит на створення навчальних стратегій комунікативної інтеракції надходить із професійного середовища. Наш багаторічний досвід свідчить, що стратегії найкраще конструювати у співпраці із організацією, бізнес-структурою, яка зацікавлена в продуктивному мовному менеджменті. Ідеї крупних концернів, військових організацій, соціальних центрів, рекламних бюро формують набір конкретних комунікативних ситуацій, в яких опиняється персонал, і які потребують окремого мовного навчання.

Перспективним напрямком створення успішних стратегій, ми вважаємо, є побудова мовних курсів навколо самої основи дискурсу – комунікативної інтеракції учасників діалогу [7]. Розв'язання проблем комунікації вихователя дитячої групи, спеціаліста диспетчерської служби чи call-центру, соціальної довідки чи пілота літака можна об'єднати в єдиній навчальній моделі, якщо в основу покласти успішність і неуспішність інтеракції адресата та адресанта. Така стратегія забезпечує насамперед потрібні засоби вербального зв'язку учасників мовлення, забезпечує можливість зворотного зв'язку і перенесення знань і вмінь з однієї комунікативної ситуації в іншу. А тому пропонуємо зосередитися на навчальних моделях, які дають змогу розв'язати проблеми комунікації, незалежно від особливостей дискурсу.

Результатом нашого дослідження постала дидактична стратегія комунікативної інтеракції, яка є основою навчального курсу. Спілкування відбувається у модельованих комунікативних ситуаціях, в яких мовець повинен вибрати необхідний мовленнєвий матеріал, створити усний чи письмовий текст (часто це відповідь, запитання, наказ, порада) за вимогами, скоригувати текст щодо часу, умов, особи співрозмовника, налагодити конструктивний діалог. Дискурс у такому навчальному курсі слугує головним чинником організації мовленнєвої поведінки, адже комунікативна ситуація ведення торговельних переговорів відрізнятиметься від такої ж під час обґрунтування вибору медичного препарату; конфлікт наукових поглядів не дорівнює військовому конфлікту.

При цьому зміст діалогу визначається насамперед потребами розв'язати питання, узгодити позиції, залагодити суперечливі пункти. Якщо цьому потрібно навчити, то предметом навчання стає, крім прагматичного блоку мовлення,

лінгвістичний матеріал (фонетичний, морфологічний, лексичний, текстовий), засвоєння якого передбачається в межах курсу. Стратегія охоплює тренінг мовлення в ситуації, із залученням знань про граматичні категорії частин мови, закони морфонологічних модифікацій, синтаксичну сполучуваність речення. У цьому розумінні навчання комунікативної інтеракції виходить за межі звичного заучування, повторення, «проходження» граматичних правил, бо часто є справжнім когнітивним процесом, який пропонує мовні відкриття і вдосконалення комунікативної компетентності для потреб, які виникають безпосередньо в діалозі.

Моделювання комунікативної ситуації як спосіб дослідження процесу спілкування було теоретично обґрунтоване у зв'язку із розвитком прикладного напрямку прагматики [5]. У сучасній лінгводидактиці така модель тлумачиться:

- як штучно створений зразок комунікативної взаємодії мовців;
- як узагальнення рис природної мовленнєвої ситуації;
- як результат діяльності, яка в зарубіжних теоріях має назву «симуляція»

[4]. Моделі комунікативної інтеракції задовольняють інтерес до пізнання мови як інструменту впливу на людину і ситуацію, отримання практичного досвіду побудови тактик спілкування на підготовчому етапі, використання мовленнєвих засобів ведення діалогу та полілогу для прийняття рішень індивідуально ц у командній співпраці.

Моделювання (simulation) в навчальній стратегії комунікативної інтеракції насамперед потрібне для визначення деяких універсальних ознак спілкування в певних умовах, які повинні відтворювати умови реального природного процесу професійної взаємодії мовців. Методи моделювання покликані допомагати конструювати ситуацію, забезпечувати варіативність оцінки цієї ситуації, спрямовувати пошук вербальних засобів діалогу, відповідних для ситуації.

Відтворення послідовної інтеракції мовців у моделі вимагає спеціальних методів навчання. Для цього впроваджуються кейс-методи навчання спілкуванню в професії й сферах соціальної активності людини (case-study — англ., Fallstudie — нім.), завдяки яким можна дослідити ситуацію, розв'язати конкретну комунікативну проблему, сформулювати рішення в управлінні підприємством. Загалом кейс-метод щільно пов'язаний із моделюванням реальної ситуації (і комунікативної зокрема), оскільки його застосовують саме для аналізу конкретного випадку, щоб опрацювати звичний для людини спосіб мислення, поведінки, мовлення. Внаслідок аналізу (індивідуального або групового) ситуації набувається досвід структурування інформації, визначення значущого і другорядного для розв'язання проблеми; з'ясування головних труднощів, які гальмують успішний діалог, оцінювання ефективності використаних інструментів (мовних, мовленнєвих, поведінкових), напрацювання прагматичного сценарію спілкування.

Здійснюючи «анатомічний розтин» кейс-методу, соціолог Юрій Сурмін і співавтори сформулювали декілька правил, важливих у моделюванні ситуацій. [14, с.31] Ми скористалися ними для створення навчальних стратегій комунікативної інтеракції. В ході моделювання необхідно аналізувати ситуацію всебічно, не виокремлюючи якийсь один її бік (у нашій стратегії, поведінковий, лінгвістичний, тематично-професійний). Слід використовувати декілька пропозицій діалогічної інтеракції, потрібно обґрунтовувати аналогії до інших подібних ситуацій, якщо вони наводяться. Це дає змогу критикувати хибні сценарії мовлення, які не призведуть до успіху. Необхідно робити спроби долати психологічні бар'єри спілкування, зважуватися на заперечення, суперечку, вживати етикетні формули для узгодження форми спілкування.

У кейсах не обмежено кількість відповідей, головним критерієм успішності є порозуміння, конструктивний діалог, досягнення прагматичної мети мовлення. Зручність моделювання комунікативної інтеракції за допомогою кейс-методу полягає в контрольованості процесу в унаочненому алгоритмі мовленнєвої поведінки, адже кожний «крок» мовця може бути введено до графіка, схеми, вписано до загального алгоритму мовленнєвих дій.

Кейс-методи групуються зазвичай навколо сфери науки (природознавство, математика, лінгвістика) чи сфери професії (менеджмент, політика, управління літаком, екологічні винаходи). Саме таким чином, наприклад, розроблено стратегію аналізу математичного дискурсу за методикою Бруно Бухбергера [1], яка результативно втілена в навчанні математики й інформатики й навіть подолала мовні й державні кордони. Отже, підходи до моделювання комунікативних кейсів в межах окремих дискурсів розробляються давно, добре й успішно. Однак, як показало наше дослідження, усі моделі, незалежно від професійного контексту, так чи інакше перебувають у межах визначених нами трьох моделей інтеракції і, відповідно, можуть визначати три типи кейсів:1) вибору, 2) кризи /конфлікту, 3) прогнозу. Проте, як з'ясувалося в ході дослідження, ці ж моделі є універсальними для мовців у межах різних дискурсів: і для психологів у роботі із біженцями, і для співробітників банків, і для вчителів.

Мовці різних соціальних і професійних дискурсів визнавали головними проблемами спілкування [15]:

- досягнення порозуміння в екстремальній ситуації, пов'язаній із катастрофою, соціальним конфліктом;
- позиції в діалозі, зміну позицій під час перемовин, необхідність захищати і доводити свою позицію, долати тиск керівника;
- швидку зміну комунікативної ситуації, втручання третьої сторони, необхідність реагувати на емоційний стан співрозмовника.

Узагальнюючи ці свідчення, можна сказати, що навчальну стратегію визначає дискурсивно-стратегічний запит. Отже, навчання комунікативних прийомів мовлення відрізнятиметься залежно від дискурсивно-стратегічного запиту. Однак, він не є єдиним чинником конструювання стратегії навчання спілкуванню. Адже навіть в окремій професійній чи соціальній сфері пізнавальний інтерес завжди долає її межі; людина прагне удосконалювати комунікативний досвід, проектуючи його на різні сфери діяльності. Цим спричинено наш пошук універсальних моделей комунікативної інтеракції, які ми пропонуємо вважати центральними для навчальної стратегії у відповідь на професійний запит. Студії, які проводилися для підготовки працівників компанії British Air і Turkish Airlains, також довели, що професійний дискурс мовлення вимагає навчання трьох проблемних типів інтеракції: вибору, кризи/конфлікту, прогнозу. Саме їх було включено до навчального курсу і покладено в основу кейс-методики (case study). У кейсі вибору пропоновано навчати інтеракції в ситуації, для якої є два або декілька варіантів мовлення (завершення розмови диспетчером, бесіди в кабінеті директора, консенсусного чи компромісного діалогу з колегами). Кейс кризи/конфлікту організовано навколо ситуації, в якій є загроза чиїмось цінностям або наявний дефіцит часу для відповіді (нота протесту силам, що розпочинають війну; мовлення у кабіні пілота захопленого літака). Хочемо зазначити, що конфлікт зазвичай виникає при зіткненні опозиційних думок, поглядів, зацікавлень і позначає найвищий ступінь розвитку суперечностей. Криза комунікації, як правило, є наслідком конфлікту. Окремо виникають кризи, спричинені браком комунікативних можливостей (відсутністю засобів зв'язку, небажанням спілкуватися, критичними умовами спілкування в небезпечних чи загрозливих ситуаціях). У

навчальній стратегії ми об'єднали їх в одному кейсі, оскільки навчання комунікативної інтеракції в обох випадках провадиться за однаковим сценарієм. Кейс прогнозу охоплює інтеракцію в ситуації, яка вимагає пояснення, поради, здогадування і передбачення наслідків вчинку, «додумування» чи «дописування фрази» й реакцію на неї. Наприклад, кейс вибору представлено моделюванням ситуації в імміграційній службі (immigration office); інтеракція відбувається між співробітником служби (immigration officer- IO), перекладачем (interpreter- In) та клієнтом (immigrant- Im). Предмет розмови – втрачені документи клієнта – спонукає співробітника служби (IO) вибирати між декількома стратегіями мовлення: запитання, зауваження, відмова, порада, обіцянка, прохання про втручання колег. Модель інтеракції зумовлює, своєю чергою, вибір спеціальної лексики, зрозумілої для перекладача (In) і клієнта (Im), добір етикетних формул, синтаксис висловлювання. Такий же вибір належить робити усім учасникам діалогу, щоб досягти потрібної реакції співрозмовника. У такому кейсі велику роль відіграє непрогнозованість відповідей, тому моделювання інтеракції – єдиний шлях до порозуміння.

Моделі інтеракції, які стали центром організації навчальних кейсів, мають спільні характеристики: 1) універсальність типів складних комунікативних ситуацій, які зосереджено в навчальних кейсах; 2) загальні психологічні засади комунікації, які охоплюють операцій планування, вибору мовно-мовленнєвих засобів, оформлення тексту, оцінку та контроль правильності свого мовлення і мовлення співрозмовника, 3) мультиопераційність у процесі спілкування.

Окрему увагу ми звертаємо на тренінг лінгвістичних мультиоперацій, які виявилися вкрай важливими у складних ситуаціях. Уміння здійснювати мовні мультиоперації є необхідним для успішного результату спілкування. До операцій, які входять до тренінгової частини навчальної стратегії, ми вводимо, зокрема, здійснення посилань, ремарок у тексті, записів на полях під час телефонної розмови, повторення інформації в різних мовленнєвих інтерпретаціях, розпитування кількох співрозмовників одночасно, переконання співрозмовника, коригування судової промови залежно від наданих доказів, наведення цитат, аудіювання тексту кількома мовами по черзі тощо.

На наш погляд, навчальні стратегії ефективного спілкування визначатимуть подальший розвиток лінгводидактики професійного дискурсу найближчими десятиліттями. Суть навчання мови за універсальними моделями комунікативної інтеракції полягає у високому ступені структурованості навчального матеріалу, який поділяється на блоки, програми, типи завдань, види текстово-комунікативної роботи. Переваги таких навчальних стратегій очевидні: мовець має змогу брати участь в моделюванні ситуації, використовуючи свій професійний досвід, доповнювати сценарій інтеракції тематичним знанням, оцінювати мовленнєві операції, визначати обсяг і зміст мовних одиниць. Замовник такого навчального курсу, своєю чергою, може відбирати успішних мовців безпосередньо під час занять. Цей курс легко може бути втілено в комп'ютерну навчальну програму.

Список літератури

1. Buchberger, B., Lichtenberger, F. (1981). Mathematik für Informatiker: Methodische Analyse der Fallstudie: Springer-Verlag, Berlin; Heydelberg, New York, 100-156.

2. Butler, D., & Winne, P. (1995) Feedback and Self-regulated learning: A theoretical synthesis. Journal Review of educational research, 65 (3), 245-281; doi: 10.3102/00346543065003245

3. Chamot, A. U. (2007). Accelerating academic achievement of English language learners: A synthesis of five evaluations of the CALLA Model. In J. Cummins & C. Davison (Eds.), The international handbook of English language learning, Part I (pp. 317-331). Norwell, MA: Springer Publications.

4. Crookall, D., & Saunders, D. (Ed). (1989) Communication and Simulation: From Two Fields to One Theme. Philadelphia: Multilingual Matters LTD

5. Gerstenmaier, J. & Mandl, H. (2001). Methodologie und Empirie zum Situierten Lernen, München: Ludwig-Maximilians-Universität, Lehrstuhl für Empirische Pädagogik und Pädagogische Psychologie.

6. Griffiths, C. (2013) The Strategy Factor in Successful Language Learning, Bristol: Mutilingual Matters

7. Holmes, Janet, & Jay Woodhams. (2013). Building interaction: The role of talk in joining a community of practice. Discourse and Communication , 275 –298.

8. Liubashenko O.V. Linguodydaktychni strategii priektuvannya protsesu navchannya ukrayinskoyi movy u vyscchiy shkoli [Linguodidactic strategy: framing process of learning the Ukrainian language in high school: monograph].-Nighyn: Aspekt-Poligraf ,2007.-296 s. (in Ukrainian)

9. Mandl, H., & Friedrich, H.F. (2006): Handbuch Lernstrategien. Göttingen: Hogrefe

10. O'Malley, M. & Chamot, A. (1990) Learning Strategies in Second Language Acquisition. Cambridge University Press.

11. Oxford, R. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. NY: Newbury House Publisher

12. Oxford, R. (2010) Teaching and Researching Language Learning Strategies Harlow: Pearson Education.

13. Stubbs, M (1983). Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of natural Language: Oxford: Blackwell.

14. Situatsionniy analiz, ili Anatomiya keismetoda [Situation Analysis, or Anatomy of case-method].Kiev, The Centre of Innovation and Development Publ., 2002. – 286 p. (in Russian)

15. Vine, B. (2004) Getting Things Done at Work: The Discourse of Power in Workplace Interaction Philadelphia: John Benjamins publishing.

***Аннотация**. Эта статья призвана описать некоторые оптимальные модели коммуникативной интеракции на основе анализа дискурса. Это часть более широкого исследования лингводидактических стратегий и их прочных связей с дидактикой и прагматикой. Перспективным направлением создания успешных стратегий является построение языковых курсов вокруг самого основания дискурса – коммуникативной интеракции участников диалога. Решение проблем коммуникации в профессионально значимых ситуациях можно объединить в общей учебной модели, если в основу положить успешность и неуспешность интеракции адресата и адресанта. Такая стратегия предусматривает прежде всего средства вербальной связи участников, обеспечивает возможность обратной связи и переноса знаний и умений из одной коммуникативной ситуации в другую. Определено три интерактивные модели, которые соотносятся с любым типом профессионального дискурса. Одним из путей формирования и развития компетентности профессионального общения является использование кейс-метода.*

***Ключевые слова**: стратегии обучения, профессиональный дискурс, модели коммуникативной интеракции, кейс-метод*

Abstract.*This paper aims to reveal and describe some optimal models of communicative interactions based on the discourse analysis. It's a part of the wider research of the language learning strategies and their strong links to the fields of didactics and pragmatics. The relatively new area of creating successful strategies is building language courses around the base of the discourse – communicative interaction of the participants in the dialogue. Communicative problems on the job and problem-solving interactions can be integrated into some optimal models of communicative interactions based on successful and unsuccessful actions of the communicators. This strategy provides a particularly verbal and non-verbal tools for speech participants, allows feedback and transfer of knowledge and skills from one situation to another one. It has been distinguished three interactive models that are relevant to any business discourse. Case Study is one of the most useful methods to enhance communication competence in the workplace.*

Key words*: learning strategies, workplace discourse, models of communicative interactions, case study.*

УДК 371.214.114: 811.111

USING AUTHENTIC MATERIALS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

BABENKO Olena Victorivna, PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Romance and Germanic languages and translation of the National university of life and environmental sciences of Ukraine (Kyiv)

Abstract. *The article tackles the issues of teaching speaking and reading skills in English. The methods of using authentic materials for solving these problems are presented on the basis of a short story "Appointment with love" by S. Kishor. The advantages of using literature in the classroom are emphasized. The stages of implemented techniques are described in details. They are a conversational warm-up, before reading, general comprehension, understanding the language. Stylistic analysis and text interpretation for advanced students are recommended.*

Keywords: *speaking and reading skills, authentic materials, literature, techniques*

Authentic resources can be anything from the target culture that exercises their senses, from visuals to food. First of all, they are associated with newspaper and magazine articles. However, the term can also encompass such things as songs, web pages, radio & TV broadcasts, films, leaflets, flyers, posters, indeed anything written in the target language and used unedited in the classroom [9].

The topicality of this paper is absolutely justified by a tendency when the world language community shifts towards integrating both traditional and new authentic resources.

A lot of linguists and methodologists worked at the approbation of the mentioned above challenges using Video and DVD resources, in particular T.G. Dubinina, M.I.Kudritskaya, T. G.Myatova, M.Yu. Novikov. Approaches in the field of literature and language teaching are studied by T.Bowen, J.Marks, R.Carter, M.Long, G.Lazar, H.Widdowson and a great number of national scholars. Among the linguists, who contributed to the study of the text as a unit of communication, are I. V. Chernigova, O.V. Dubinina, I.R. Galperin, V.A. Kukharenko, G. V. Kolshanskiy, V.V. Krasnykh, O.S. Kubryakova, O.O. Selivanova, Ye. V. Sydorova, O. M. Morokhovskiy, O.P. Vorobyova, Yu. S. Kryvenok, G. Genette, K.H. Spinner, S. Jones, J.P. Magnuson, J. Rehbein, A. Watson.

© O. V. Babenko, 2016

In this paper our focus is in using authentic texts in teaching literature. Dictionaries give the following definitions to the key words. Authentic / adj. known to be real and genuine and not a copy [4,p.87]. Literature/noun 1. stories, poems, and plays, especially those that are considered to have value as art and not just entertainment [8, p. 898].

Literary texts are products that reflect different aspects of society. They are cultural documents which offer a deeper understanding of a country or countries [2, p.2-20].

Widdowson H., Lazar G. emphasize the following advantages of using literature in the classroom [7, p.34]. Here are a few:

Literature is authentic material. It is good to expose learners to this source of unmodified language in the classroom because the skills they acquire in dealing with difficult or unknown language can be used outside the class.

Literature encourages interaction. Literary texts are often rich is multiple layers of meaning, and can be effectively mined for discussions and sharing feelings or opinions.

Literature expands language awareness. Asking learners to examine sophisticated or non- standard examples of language (which can occur in literary texts) makes them more aware of the norms of language use.

Literature educates the whole person. By examining values in literary texts, teachers encourage learners to develop attitudes towards them. *These values and attitudes relate to the world outside the classroom.*

Literature is motivating. Literature holds high status in many cultures and countries. For this reason, students can feel a real sense of achievement at understanding a piece of highly respected literature. Also, literature is often more interesting than the texts found in coursebooks.

We'll describe techniques of using authentic literary texts on the basis of a short story "Appointment with love" by S.I. Kishor [6]. In fact, there are many techniques and approaches. Our focus is on the following stages, in particular *warmer*, *before reading, general comprehension, understanding the language (stylistic analysis and text interpretation for advanced students)* [9]. The latter involves the close study of the linguistic features of the text to enable students to make meaningful interpretations of the text – it aims to help learners read and study literature more competently.

During the very *first stage (warmer)* our objective is in getting students about to dig deeper about the topic of the story. Sample thought-provoking questions: What is love? What is better to love or to be loved? When (how) do people usually make appointments?

Stage two: before reading

Pre-teaching: Introduction of new vocabulary:

Zero – single seat plane used by the Japanese Navy in World War II

Thou art – You are (archaic)

curve – a bending line having the form of an arc

to be caught in the midst of a pack of enemy planes – to get into the ring pursuit - planes fighters

"Yea, though I walk through *the valley of the shadow of death, I shall fear no evil, for Thou art with me"...(*From Psalm 23 of the Book of Psalms. "Shadow of death" is from the Hebrew צלמות (tzal "shadow" + mavet "death").

1. (*idiomatic*) A symbolic description of the world, meaning darkness and death are (symbolic) valleys on earth one must walk through, that is, part of the human experience.

2. (*idiomatic*) A very dangerous place.

haunt – appear repeatedly in (a place)

"Of Human Bondage" (1915) is a novel by W. Somerset Maugham

Predicting. Students can be involved in a number of activities.

1. It makes sense to give them some words from the story describing the main characters.

a tall young Army lieutenant, a young woman, long and slim, a woman well past 40, a test, Grand Central station, New York, an information booth, a clock

2. A teacher may read a beginning of a story to the audience and ask students to predict the following events.

Stage three: understanding the text, general comprehension.

Once students have read it once, a teacher can set comprehension questions or ask them to explain the significance of certain key words of the text [3, p. 29-33].

- Whom was the lieutenant waiting for at the information both?
- Why was he so excited?
- How did he do the woman's acquaintance?
- Why lieutenant Blandford was so anxious to see a girl?
- What made the friendship of the two people who had never seen each other?
- Why didn't she send him her photograph?
- How old were the lieutenant and the girl?
- Why did he start toward a girl in a green suit?
- What made lieutenant Blandford step forward without hesitation to meet the plump plain woman in her late forties?
- Why did Hollis Meynell ask the woman to play a role?

Stage four: understanding the language

The tasks may be the following:

– Give words and expressions close in meaning to the following:

– Paraphrase the italicized parts of the following sentences; translate them into Ukrainian if necessary.

– Learn the following phrases; recall the sentences in which they are used in the text and use them in the sentences of your own.

– Find in the text the following expressions (Ukrainian variants are given). Use them in the sentences of your own (you can give some Ukrainian sentences with the expressions under study to be rendered into English).

Then follows the next stage of working at the text, its stylistic interpretation.

The complex stylistic analysis of a literary text should cover the following issues:

The main events in the author's life that influenced his artist career, his way of thinking and his style.

The content of the text being analyzed.

The main idea of the text, i.e. the author's "message" to the reader.

Stylistic devices which help to express the main idea (i.e., to characterize the personages, to depict precisely the setting for the event, to express the author's attitude towards the narrated events and the characters, etc.)

Other stylistic devices (those which do not obligatory help to render the author's message, but build up the style of the narration) [5, p.54].

Sample analysis may look like that [1, p.33]. Based on the features of a "short story" genre and the basic components of its structure the story can be referred to a classical one. The plot centres round a young lieutenant and lady who fall in love. The author shows that true love is possible between two people who have never met if they are able to trust their true inner feelings. The story is set in New York at Grand Central Station after The Second World War. It's a third person narration interlaced with descriptive passages and dialogues of the personages. Sometimes this narration is broken by philosophical, psychological and religious digressions. The prevailing mood of the story is lyrical,

melodramatic and sentimental. The compositional pattern of this story is as follows: the abrupt beginning, the development of the plot with two flashbacks, the climax and the abrupt ending. The text starts with the description of a young army lieutenant Blandford and his feelings to the woman, who has filled a special place in his life for the last thirteen months. He'll see her in 6 minutes for the first time. The second part of the story deals with Blandford's memories of his worst fighting against a pack of Zeros and the unknown lady's support. He couldn't have survived without her warm letters and concern. The story contains several flashbacks. In two retrospective passages the readers know that the mysterious young lady had refused all his requests to send him her pictures. The only sign to recognize her (Hollis Meynell) is a red rose they had agreed upon. The climax of the story is characterized by gripping narrative and deep emotional impact on the readers. The unpredictable Hollis Meynell played a bad trick on Blanford with the purpose to test his feelings. She asked a woman well past forty to assist her in her plan. Hollis gave a red rose to her to draw Blandford's attention. At the same time she walked past him with a provocative smile. A young lieutenant resisted the temptation and approached to the woman with a flower whose image and appearance did not meet his expectations. Then a woman, who has got "two boys with Uncle Sam herself", revealed a trick. S.I. Kishor doesn't continue the story, an abrupt ending follows. Readers can only predict the future events.

On the lexical level several layers of words are to be found. The bulk of the vocabulary is represented by neutral words (a lieutenant, a young girl, an information booth, a clock, a woman etc.). As the main problem of the text concerns the acquaintance of young people during The Second World War there are many words and word combinations pertaining to this field (fighting, a plane, the midst of a pack of Zeros, enemy, pilots). These words help to describe the situation more clearly and true to life. As the text is written by an American writer, readers can find a certain number of American proper names: Grand Central Station, Florida training camp, New York City Telephone book, Uncle Sam.

On the semasiological level in the first part of the text we can find metaphors ("His heart was pounding with a beat", "the ring of people besieging the clerks"), personification ("said the great round clock"), logical comparison (He placed himself as close as he could to the information booth). The following stylistic devices on the syntactical level contribute to the expressiveness of the passage. They are anaphora ("Six minutes"), inversion ("said the great round clock").The parts of the story which deal with the flashbacks provide an essential clue to the characters as personalities. We may find the following stylistic devices such as allusion ("Yea, though I walk through the valley of the shadow of death, I shall fear no evil, for Thou art with me..."), a quasi-affirmative question "Didn't King David know fear?" some repetitions and parallelism "he had remembered, he had heard, he had renewed", "He had written, she had answered", chiasmus "…he loved her and she loved him". They convey latent meanings, in particular, great sympathy, care, mutual affection, willingness to devote his (her) own life to another person. The charm of this story lies in its interesting plot. Many of the events, reactions and descriptions in the story are seen through the author's eyes. Among the expressive means and stylistic devices the following ones prevailed: epithets ("thick-ankled feet", "a tolerant smile"), metaphors "A small provocative smile curved her lips"), hyperbole ("Then Lieutenant Blandford's heart leaped higher than his plane had ever done"), anti-climax ("This would not be love, but it would be something precious, something perhaps even rarer than love — a friendship for which he had been and must ever be grateful..."), parallel inverted constructions "so keen was his desire to follow the girl", "so deep was his longing for the woman", similes "she was like springtime come alive", "Her eyes were as blue as flowers". Due to these linguistic resources the atmosphere of the story is very emotional and strained. To reproduce two

parallel lines of thought, two different planes of narration S. I. Kishor resorts to parenthetic elements: “That young lady in the green suit —the one who just went by — begged me to wear this rose on my coat.” A nominative sentence “One minute to six” is used to depict the time, the place and the participants of the action. The story ends in some abrupt ending. There’s no denouement in the text. Readers can only predict further events. It also makes sense to mention a few symbolic expressions in the text which are often repeated by the author: “Six minutes to six”, “In six minutes”, “One minute to six” and the title of the book “Of Human Bondage” by S. Maugham. The first expressions are used to emphasize that “the time is the only stuff our life is made of”. The last one doesn’t only have its “speaking name” but also a double philosophical meaning. It was a reason for young people to start a relationship and a hope for their dreams. They expect to live in their own world of passion and love [1, 35].

The plot of the analyzed short story by S.I. Kishor is formed by overlapping fable lines, situations, characters with the help of principles of contrast and intertextuality, makes the global image, where the dominant is human mental-psychic being. The peculiarity of this story lies in the fact that in spite of its short length it claims to be rich in a great number of expressive means and stylistic devices on each of the language levels. Author's concept of a person, which arranges the structure of the short story, is revealed through a synthesis of the lyric and melodramatic discourses, reflecting in the image-motive and chronotopic levels of the text.

To sum up, we may assume that teaching English through reading authentic stories and discussion helps to develop critical thinking, communicative competence.

It broadens students’ cultural outlook, develops their creativity and aesthetic taste.

Teaching has had a thoroughly beneficial effect since it reminded teachers that people learn languages not so that they “know” them, but so that they can communicate. Giving students the opportunity to try out a real language within the classroom humanized what had sometimes been too regimented, we teach the students that a language is not just bits of grammar; it’s a reservoir of endless creativity and personal self-development.

References

1. Babenko O. V. Structural-semantic and stylistic features in a short story“Appointment with love” by S. I. Kishor / O. V. Babenko//Naukovi pratsi Kam’yanets'-Podil'skogo natsional'nogo universitetu imeni Ivana Ogienka: Filologichni nauki. Vipusk 32 – Kam’yanets'-Podil'skij: “Aksioma”, 2013.– S. 33-35

2. Basnet & Mounfold Literature reading and teaching strategies/ Basnet & Mounfold. – Macmillan Publishers Ltd. 2003, P.2-20

3. Drosdova T. English Through Reading. Anthology/ T. Drosdova. – St. Petersburg, 2003. – 352 c.

4. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English, 7th ed/

A. S. Hornby, edited by Sally Wehmeier, Oxford University Press, – 1800 p.

5. Ivashkin M. P. A Manual of English Stylistics / M.P. Ivashkin, V.V. Sdobnikov, A.V. Selyaev. – M.: AST: Vostok-Zapad, 2005. – 101 c.

6. Kishor S.I. Appointment with love [electronic resource]. – access mode: http://www.leighb.com/lovebook.htm, date 1.03.2016

7. Lazar G. Literature and language teaching: a guide for teachers and trainers/ G. Lazar Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1993. – 284 p.

8. Rundell Michael Macmillan English Dictionary for Advanced Learners/ Michael Rundell. – Hueber Verlag, Ismaning: Macmillan Publishers Ltd., 2003. – 2100 p.

Using authentic materials [electronic resource] – access mode: https://www.teachingenglish.org.uk/article/using-authentic-materials], date 01.03.2016

Анотація.*У статті висвітлено питання навчання говорінню та читанню англійською мовою. Методика використання автентичних матеріалів для вирішення цих проблем проілюстрована на прикладі короткого оповідання С. Кишор «Побачення з любов'ю». Наведено переваги використання літературних джерел на заняттях, а також детально описано поетапне впровадження прийомів навчання. Етапи роботи з автентичним літературним текстом підрозділяються на розмовний розігрів, предтекстовий, загальне розуміння, безпосередньо на роботу над мовою. Рекомендован стилістичний аналіз тексту та його інтерпретація для студентів просунутого рівня.*

Ключові слова: *навички читання і говоріння, автентичні матеріали, література, методи навчання*

Аннотация.*В статье освещаются вопросы обучения говорению и чтению на английском языке. Методика использования аутентичных материалов для решения этих проблем проиллюстрирована на примере короткого рассказа С. Кишор «Свидание с любовью». Показаны преимущества использования литературных источников на занятиях, а также подробно описано поэтапное внедрение приемов обучения. Этапы работы с аутентичным литературным текстом подразделяются на разговорный разогрев, предтекстовый, общее понимание, непосредственно на работу над языком. Рекомендован стилистический анализ текста и его интерпретация для студентов продвинутого уровня.*

Ключевые слова: *навыки чтения и говорения, аутентичные материалы, литература, методы обучения*

УДК 811.124`06

WORKING ON TERMINOLOGY AND PROFESSIONAL VOCABULARY

VAKULYK Iryna Ivanivna, PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Classical Languages, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)

Abstract.*The article is dedicated to considering the specification and integrated description of the components of linguistic competence formation as the most important tool for production, perception and understanding of professional speech.*

Keywords: *professional vocabulary, scientific terminology, Latin, vocabulary selection, skills formation*

The research on this subject, launched by N.Khomsky as the opposition of mental representations of linguistic rules - linguistic competence, i.e. internal grammar of perfect speakers, speech implementation of knowledge - linguistic performance, still remains controversial and not completely resolved from the standpoint of cognitive linguistics (how to combine physiological neurophysical mechanisms of verbal and nonverbal knowledge, how the process of sensorimotor world perception integration, reflective experience, language interpretation occurs). The study of mental-linguistic nature of intellectual operations of memory, learning, perception, retention, forgetting; the study of structures in a particular act of speech; the interpretation of nomination processes, grammaticalization, syntactics, text production and its perception; the explanation of semantic changes - this is an incomplete list of cognitive linguistics tasks [6, 70]. “The concept of internal form, word and thought connection has become the foundation of modem explanation of nomination

© I. I. Vakulyk, 2016

processes as the transition from individual sensory images towards idea formation through collaborative practical activity of the speakers, under which conventional term is created, from which one chooses a feature or features that become the motivation base of nomination considering the linguistic system and nominators formation" [6, 31]. Such explanation of nomination has been based on research of M.I. Zhynkin, D.M. Uznadze, O.S. Kubryakova, O.M. Leontyev, O.O. Leontyev, N.P. Behtereva, O.R. Luriy, O.O. Zalevs'ka and others.

Materials and Methods. The object of research is a holistic system of terminological fields and medical microfields structures, where individual words that are linked thematically, conceptually and linguistically, enter the paradigmatic and syntagmatic relationships. The study of professional language as a means of effective communication between the specialists of a particular field (in our case - medicine) remains one of the most important challenges for both theorists-linguists and practitioners-trainers and foreign languages teachers. Already V.V. Vynohradov stressed that amongst theoretical research of terminology the greatest value belongs to those that reflect the practical experience of a linguist over specialized terminology. I.P. Pavlov pointed out that in the process of language learning the phonemic ear requires mandatory participation of sound-reproducing mechanism that is speech apparatus, that there is a strong functional relation between auditory and speech-motor analyzers. Having received certain speech signal a person does not remain passive. He lives it emotionally and intellectually, and the features of motility of speech-motor apparatus lead to the fact that he begins to imagine that language. Such result is quite natural, because the reproduction is a necessary continuation of perception [5, 15].

Results. There are segmental units in the division of speech flow (sounds, syllables, etc.) and supersegmental (emphasis, rhythm - the interchange of stressed and unstressed, long and short syllables) [7, 632], which provide structural integrity of code symbol and which can be regarded as a kind of code associated with certain articulation movements of the given language. So, the work on Latin phonemes has a wide range of functions: from constitutive (for creating higher-level units) to distinctive-perceptual (for recognition, matching and perception of sound combinations). Therefore, the so-called "phonetic drills", pointed by V.G. Shatuh, may help in skills formation for the reproduction of classical Latin sounds, skills for Greek letter combinations pronunciation and their listening comprehension ("Teaching pronunciation", "Teaching reading techniques" [5, 14 - 23, 67-73]. That is why one should talk about the complex coordination mechanism of phonological and written form of words, because they are inseparable in memory [7, 442], Only due to reading the acquired language knowledge and skills are reinforced which form the basis for their further development. In this way the foundations for the mechanism of linguistic competence formation are laid - linguistic consciousness controls speech activity.

Acquiring reading skills is a complex process of mental activity. By correct reading we mean not only the right reproduction of graphics-phonetic features of the text, its prosodic features, but at the same time the understanding of what is being read. That is not formal, but "conscious" professional training, based on the association of visual, auditory and speech-motor perceptions which help a person synthesize the transferred message into a single meaningful entity basing on the previous experience. It should be remembered that work on professional topics provokes professional interest, enriches the speech with scientific vocabulary, facilitates further reading of professional literature.

Differentiated approach to the selection of vocabulary existed long ago. It is believed that vocabulary is composed of active and passive minimums. The first minimum is a vocabulary core and the passive one supplements it. "To activate the passive language mastery, skills formation of productive kinds of speech it is necessary to involve linguistic

forms and structures into educational and professional communication as much as possible. This will activate the language material without complicating the learning process and prepare the basis for the spread of language competence of students in the professional communication field" [2, 80].

Word perception forms the signal in human mind which will be stored in his long-term memory. One of the founders of cognitive psychology G.A. Miller believed that the human mind can be understood by the model of information processing. The very strict limits of our memory span necessitate the grouping of symbols, their encoding into symbols of higher levels [1]. The same opinion was approached by A.M. Shpak in his experiments as for rational vocabulary proportions ("On memorizing and reproduction of specific vocabulary" [9, 148] and R. Zints as well [4]. Also B.V. Gasparov was interested in this subject and he stated that "linguistic memory of each speaker is formed by the infinite number of communicative acts that were really experienced and that are potentially representable" [3, 80]. "The more individual "squares" of linguistic "cloth" is stored in the memory of the speaker and the more uncertain and multiple are the relations between them, the richer is the array of associative moves, analogical similes, plastic modifications of the given material based on which the speaking subject creates and interprets the statements; the greater length and the less integration has such an array - then faster and with greater success the speaking subject is able to "catch" the language particles which correspond his communicative intention and plastically adapt them to each other so that they can form the whole utterance" [3, 86].

It is necessary to constantly focus on logical dependence of the meaning of each word on the content of utterance, and to conduct lexical analysis in this direction aimed at determining the meaning of a word. Sometimes it is more practical to guess the meaning of a word based on context, and then check it with the dictionary rather than going through a number of word meanings. For successful vocabulary mastery one can use various types of lexical exercises, including the most common one - the analysis aimed to find the meanings of borrowings, internationalisms, professional terms and abbreviations.

As the professional vocabulary has a distinct nominal character [8], so it is mastered better than other parts of speech. In this case an important role belongs to the influence of motivation – special vocabulary is closely connected with future profession. The Latin teacher faces the task to teach unfamiliar words without dictionary, relying on his own knowledge of word formation. Therefore, it is important to understand derivatives formed from familiar elements, to know the most common affixes, the ability to combine their meaning with the meaning of the stem of the word, combining into a new semantic unit. After all, classrooms teaching presupposes exercises with the elements of analysis (e.g., to define the stems, affixes, etc.) and synthesis (e.g., to define the meaning of the word as a whole based on the meanings of its components, etc.).

So, we have found that motivation affects the speed and strength of retention. But we should keep in mind that in special vocabulary selection process for developing oral speech skills the thematic principle should be the primary, and the frequency principle should be subject to the thematic one, as soon as one understands the frequency of words use within a topic, rather than the absolute frequency of professional vocabulary which is impractical in studying the course "The Latin language".

"Drilling" of linguistic ties and developing the automatic grammar skills increases the time for training in oral speech, produces sound-motor images of the required foreign language information. What are the benefits of such "drilling"? Firstly, one may faster and more productively master anatomic, clinical and pharmaceutical vocabulary and structures for further work on professional texts; secondly, studying foreign language information aloud in the process of its mastering creates sound-motor image and represents the basis

for the reproduction of inner speech, which is necessary for the process of reading. In this way the reading pace is increased – first, speech patterns, then - specially adapted texts with the transition to reading scientific literature or special scientific research. Thirdly, the ability to “catch” the content is acquired, not by deciphering complex structures and analyzing each word, but by holistic perception of linguistic worldview. Students learn to operate not only general information on this subject, but the set of scientific vocabulary as a part of professional language in specific situations. Thus, the detailed analysis of the components of linguistic competence formation method (competent use of phonological components, knowledge of vocabulary, grammatical categories and paradigms, the rules of syntactic constructions generation) is the most important tool in production, perception, and understanding of professional speech.

References

1. Miller G. A. Information and memory / G. A. Miller // Scientific American, 1956. – № 2. – p. 42-46.

2. Abbakumova H. O. Formuvannia profesiinoi kompetentsii studentiv-filolohiv pry vkliuchenomu typi navchannia [Tekst] / H. O. Abbakumova // Visnyk Kyivskoho universytetu. Istoryko-filolohichni nauky. – K. : Znannia, 1991. – Vyp. 2. – s. 79-82.

3. Gasparov B. M. Yazyk, pamyat', obraz. Lingvistika yazykovogo sushchestvovaniya / B. M. Gasparov. – M. : Izd. «Novoe literaturnoe obozrenie», 1996. – Vyp. IX. – 352 s.

4. Zints R. Obuchenie i pamyat' : per. s nem. / Rayner Zints ; Pod red. i predisl. B. A. Benediktov. – Minsk : Vysheyshaya shkola, 1984 . – 238 s.

5. Metodyka vykladannia inozemnykh mov u vyshchii shkoli / Za red. Iu. O. Zhluktenka. – K. : Vyshcha shkola, 1971. – 224 s.

6. Selyvanova E. A. Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky (analitychnyi ohliad) / E. A. Selyvanova. – K. : Yzd-vo ukraynskoho fytosotsyolohycheskoho tsentra, 1999. – 148 s.

7. Selivanova O. O. Linhvistychna entsyklopediia / Olena Oleksandrivna Selivanova / – Poltava: Dovkillia-K, 2020. – 844 s.

8. Khasanshina G.V. Latinizirovannyy semanticheskiy metayazyk v russkom agronomicheskom podyazyke : dis. na soiskanie nauch. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.20, 10.02.01 «Russkiy yazyk» [Elektronniy resurs] / G. V. Khasanshina. – Ekaterinburg, 2004. – 258 s. – Rezhim dostupu : http://www.dissercat.com/content/latinizirovannyi-semanticheskii-metayazyk-v-russkom-agronomicheskom-podyazyke#ixzz2h2hAWMEM

9. Shpak O zapominanii i vosproizvedenii [Tekst] / A. M. Shpak // Voprosy psikhologii, 1963. – № 5. – s. 147-153.

Анотація. *Статтю присвячено розглядові деталізації та інтегральному описові складників методики формування мовної компетенції як найважливішого знаряддя у породженні, сприйнятті і розумінні фахового мовлення.*

Ключові слова: *фахова лексика, наукова термінологія, латина, відбір лексики, формування навичок, мовна компетенція*

Аннотация. *Статья посвящена рассмотрению детализации и интегральном описании составляющих методики формирования языковой компетенции как важнейшего орудия в порождении, восприятии и понимании профессионального общения*

Ключевые слова: *профессиональная лексика, научная терминология, латынь, отбор лексики, формирование навыков, языковая компетенция*

УДК 378.147:811.124

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЛАТИНСЬКА МОВА» НА ПРИРОДНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

БАЛАЛАЄВА Олена Юріївна, **старший викладач кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)**

Анотація. *У статті зроблено спробу систематизувати відомості з історії становлення навчальної дисципліни «Латинська мова» на факультетах природничого профілю в українських і російських вищих навчальних закладах. Проблема розвитку методики викладання латини розглядається в історико-педагогічному контексті. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від XX до початку XXI ст., тобто від початку відродження курсу латини у післяреволюційних навчальних закладах до його сучасного стану. Визначено основні етапи розвитку методики навчання латинської мови на факультетах природничого профілю, описуються підходи до створення перших навчальних курсів з цієї дисципліни для студентів медичних, ветеринарних і біологічних факультетів, аналізуються концепції підручників і посібників з латини. Наведено огляд сучасної навчальної літератури з латинської мови і проаналізовано основні сучасні підходи до побудови курсу латини та розробки змісту підручників з цієї дисципліни: системно-термінологічний, технологічний, діяльнісний. Окреслено пріоритетні напрями сучасних досліджень у галузі методики навчання латини.*

Ключові слова: *латинська мова, методика, навчальні видання, факультети природничого профілю*

Актуальна потреба педагогічної практики в науковому осмисленні інноваційних процесів, що відбуваються в сучасній освіті, все частіше звертає науковців до дослідження проблем в історичному контексті. Навчання латини має багатовікову історію, супроводжувану пошуками раціональних методів навчання, а відтак – і одну із найдавніших методик викладання іноземної мови, що узагальнює досвід, накопичений багатьма поколіннями викладачів і науковців. Як зауважують сучасні дослідники, «методична система, яка не зазнавала змін упродовж кількох останніх століть, поповнюється новими ідеями, пов'язаними із врахуванням новітнього досвіду методики навчання сучасних іноземних мов, центральною проблемою якої є формування комплексу навичок та вмінь» [9, с. 190].

Одним із найменш досліджених (щодо систематизації відомостей) періодом історії вітчизняної методики навчання латини є радянський і пострадянський. Дослідження з історії викладання латини у вишах стосувалися, в основному, гуманітарних напрямів і представлені в працях Н. Кацман [4], Т. Сторчової, [9], В. Шовкового [10]; робилися спроби висвітлити окремі етапи розвитку методики навчання латини на факультетах медико-біологічного профілю [1], [2], [3].

Мета – систематизувати відомості з історії становлення дисципліни «Латинська мова» на природничих факультетах.

Методи: ретроспективний та компаративний аналіз педагогічної літератури.

Результати. Після революції 1917 р. латинська мова як навчальна дисципліна з'являється майже одночасно в 20–30 рр. у медичних інститутах та на філологічних факультетах університетів та інститутів. У Київському медичному інституті курс

© О. Ю Балалаєва, 2016

латини починає викладатися з 1924 р., у Першому Московському медичному інституті – з 1927 р.

Разом із появою нової дисципліни перед викладачами постали суттєві проблеми. Зауважимо, що латинська мова як самостійний предмет не вивчалася в дореволюційних медичних і ветеринарних навчальних закладах та факультетах університетів – до них приймалися особи, які склали обов'язковий іспит із гімназичного курсу латини, цілком достатнього не тільки для оволодіння медичною термінологією, а і для написання наукових праць. Після революції 1917 р. викладання класичних мов у середній школі було скасовано. Абітурієнти вже не мали базової підготовки з латинської мови, а нових підручників і посібників для студентів вищих навчальних закладів не було. Це негативно позначалося на навчальному процесі, особливо в медичних закладах, де опанування фахових предметів – анатомії, фармакології, клінічних дисциплін неможливе без знання латинської термінології. Тому викладачі профільних кафедр (у Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті – професори кафедри нормальної анатомії ссавців та птахів Ф. Цешківський, Г. Сперанський) починають самостійно викладати студентам основи латини.

Перші спеціалізовані підручники з латинської мови для медиків і ветеринарів вийшли друком наприкінці 20-х років. Державний науково-методологічний комітет Наркомосвіти «дозволив до вжитку по медичних та ветеринарних закладах» українськомовний підручник латинської мови М. Сокола [8], який із деякими змінами витримав 5 видань. Крім елементарного курсу з латинської граматики, він містив назви деяких хвороб та симптомів, короткі відомості з рецептури та медичний латинсько-російсько-український словник. Після порції теоретичного матеріалу наводився своєрідний лексичний мінімум – речівники, прикметники тощо; із вправ пропонувалися лише «приклади для перекладу».

Концептуально інший підхід до курсу латини був представлений у підручнику С. Бєльського (1929). Принципово новий підручник, аналогів якому ще не було у вітчизняній методиці, складався з чотирьох розділів: у першому розміщено морфологію з вправами і завданнями, у другому – вибрані параграфи синтаксису, у третьому – хрестоматію з граматичними коментарями, а також добірки висловів, цитат, приказок, у четвертому – відповіді до всіх завдань, літературний переклад статей з хрестоматії, статтю «Про правильне написання і вимову медичних термінів» та латинсько-російський словник. Методичною новацією було розміщення в підручнику граматичних завдань *(провідміняти іменники, визначити граматичні форми тощо)* та відповідей до них. Для порівняння: за свідоцтвом Н. Кацман [4], навчальні видання з латини для спеціальностей гуманітарного профілю до 60-х рр. не містили жодних граматичних вправ, лише тексти для читання та перекладу.

У 30-х роках курс латинської мови був офіційно введений у всіх медичних і ветеринарних вишах; при університетах й інститутах починають створюватися кафедри латинської мови. У 1937 р. колектив авторів кафедри латинської мови Київського медичного інституту видав підручник «Латинська мова: Підручна книга з хрестоматією для медвишів» (за загальною редакцією М. Спірова), в якому наголошувалося на необхідності поглибленого вивчення майбутніми медиками латинської мови в органічному зв'язку з анатомічною номенклатурою та іншими медичними дисциплінами. А у 1938 р. той же авторський колектив видав російськомовний «Учебник латинского языка для студентов медицинских и фармацевтических вузов и врачей», що одержав першу премію на конкурсі підручників Наркомату охорони здоров'я СРСР. Результатом багаторічної роботи одного із авторів цих видань М. Кніповича стала дисертація «Методика

преподавания латинского языка в медвузах» – перше дослідження з цієї тематики, за яке автор здобув учений ступінь кандидата філологічних та педагогічних наук одночасно.

У повоєнні роки перевидаються довоєнні посібники для медичних і ветеринарних факультетів та виходять нові.

Водночас велася ґрунтовна робота із навчально-методичного забезпечення курсу латинської мови для вищих гуманітарних навчальних закладів. Золотий фонд методики викладання латинської мови становлять праці О. Болдирєва, Я. Боровського, Л. Голоднікова, В. Лободи, В. Нікольського, З. Покровської, О. Попова, С. Радцига, І. Розенталя, С. Соболевського, В. Соколова, Л. Спасського, В. Ярхо.

В. Соколов одним з перших порушив питання про те, що посібники з латини повинні бути диференційованими і будуватися залежно від профілю ВНЗ. Ці ідеї були розвинуті В. Нікольським, який запропонував вивчати латину у зіставному аспекті з іншими мовами і акцентував увагу на необхідності розробки системи вправ для підручників і посібників.

Новий етап у викладанні латинської мови у ВНЗ починається в 60-х рр. ХХ ст. із появою навчально-методичних праць Н. Кацман, З. Покровської, В. Ярхо, В. Лободи та ін., які характеризувалися науковим викладом теоретичного матеріалу та побудовою курсу на основі зіставного вивчення латинської, рідної та іноземної мов. В Україні зіставний метод у навчанні латини розробляли Й. Кобів, Є. Скоробогата.

Особливе місце в розробці методики навчання латини належить Н. Кацман, яка порушила питання про необхідність створення концептуально нових підручників і посібників з латинської мови, що мали б ефективні засоби інтенсифікації аудиторних занять – з одного боку, та засоби керування і контролю самостійної роботи – з іншого. На думку дослідниці, для реалізації цієї мети необхідно встановити оптимально економну послідовність введення мовного матеріалу; розробити систему вправ, які б відповідали цільовим настановам курсу і завданню інтенсифікації навчання; та власне створити засоби, які забезпечуватимуть контроль роботи студентів [5].

Варто відзначити новаторський підхід Н. Кацман до пошуку шляхів інтенсифікації і оптимізації курсу латинської мови, а саме: навчання латини пропагувалось за допомогою технічних засобів. Учена розробила систему вправ, до якої увійшли як завдання традиційного характеру, так і програмовані вправи, призначені для виконання на навчальних машинах «Сигнал», «Лінгва». Н. Кацман обґрунтувала доцільність свідомо-зіставного методу у навчанні латини та сформулювала його принципи: свідомості навчання, зв’язку змісту із мовною формою, зіставного вивчення мовних явищ, використання негативного мовного матеріалу, використання перекладу як основного засобу семантизації, урахування теоретичних і практичних цілей навчання.

У результаті досліджень із методики навчання латинської мови з’являються підручники із продуманими системами вправ, спеціалізовані не лише за профілем, а й за формами навчання (виходять друком перші посібники з латини для студентів-заочників).

У 50–60 рр. друкуються нові навчальні видання для медиків, найзначнішими з яких є праці В. Боголєпова, В. Гусятинської, Б. Ходорковської та спеціалізовані для сільськогосподарських ВНЗ посібники Г. Воронкевича, М. Голікова, Я. Ляндесберга, З. Филипович.

Отже, до 60-х рр. створення навчальної літератури з латинської мови здійснювалося за двома основними напрямами: для медичних (ветеринарних) та

гуманітарних спеціальностей. Проте поза увагою дослідників залишалася ціла галузь знань, де позиції латини є не менш важливими. У післявоєнну добу відновилася робота із укладання фундаментальної праці «Флора СССР» та інших досліджень із систематики рослин. Потреба у знанні латини була надзвичайно актуальною, однак спеціальних посібників для ботаніків не існувало. Незабаром виникла необхідність у створенні латинсько-російського і російсько-латинського ботанічного лексикона, першими укладачами яких стали Н. Забінкова і М. Кірпічников. Обидва словники отримали одностайне визнання як біологів, так і лінгвістів і до сьогодні залишаються незамінними лексичними посібниками для всіх, хто навчається і навчає ботанічної латини.

Одна з авторів словників – Н. Забінкова – протягом 35 років завідувала кафедрою латинської мови ЛПМІ, вважаючи, що навчальні плани викладання латини в медичних ВНЗ в існуючому вигляді є формальними. Не бажаючи служити анахронізму, Н. Забінкова шукала шляхи модернізації курсу, що знайшло відображення у створенні чіткої системи навчання латинської мови студентів-медиків за трьома системами: анатомічна номенклатура, клінічна термінологія і фармацевтична номенклатура. Такий принцип викладання латини нині прийнятий на багатьох медичних факультетах.

У 70-і роки з'являються перші українсько- та російськомовні посібники для студентів біологічних спеціальностей: П. Венгловського, Г. Горностаєва, Н. Забінкової, М. Кадена, В. Калашнікової, З. Филипович; друкуються нові видання для медиків та ветеринарів: Г. Валла, В. Вульфа, І. Козовика.

На початку 80-х років у системі вищої професійної освіти відбулися значні зміни. Нові програми з іноземних мов висунули перед педагогами мету – наблизити викладання мов до специфіки профілю навчального закладу. В курсі латинської мови для медичних і ветеринарних спеціальностей визначається пріоритетне завдання – навчання термінології. Вносяться зміни в навчальний матеріал, корегуються навчальні плани, в яких виділяються термінологічні розділи. В 1985 р. дисципліну «Латинська мова» для медичних і ветеринарних спеціальностей перейменовано в «Латинська мова і медична (ветеринарна) термінологія». Такі зміни потребували суттєвого оновлення навчально-методичної літератури.

Однім із ініціаторів корінного перегляду і модернізації програми з латини для ветеринарних факультетів був Г. Валл (видав підручник для ветеринарних спеціальностей, велика увага в якому приділялася самостійній роботі студентів – заняття містили не лише аудиторний матеріал, а й програму самонавчання).

Значний внесок у розвиток теорії та практики методики викладання латинської мови зроблено вихованцями Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка 1953 року випуску. Більше половини століття викладав латину у Київському медичному інституті Ю. Шанін, проводячи роботу з переорієнтації курсу на медичну термінологію. О. Буркат близько 30 років навчала основ латини студентів Української сільськогосподарської академії, втіливши свій досвід у підручник для ветеринарних спеціальностей. Один із перших посібників з латинської мови для студентів-біологів, а також посібники для ветеринарів і зооветеринарів і належить З. Филипович. За виданими у 80-х роках навчальними книгами цих лінгвістів займалося не одне покоління українських медиків, ветеринарів, біологів.

Отже, реформація курсу латинської мови у медичних і ветеринарних закладах спричинила появу нового підходу до навчання цієї дисципліни. Прибічники традиційного підходу будували курс на викладанні граматичних елементів в поєднанні з лексичним мінімумом. Такий підхід було реалізовано у скорегованих за новою програмою посібниках І. Козовика, Л. Шипайло, В. Вульфа, залишається він

провідним і в багатьох сучасних українських навчальних виданнях з латини для медичних і ветеринарних факультетів.

В основу нового системного підходу покладено ідеї Н. Забінкової щодо створенні чіткої системи навчання латини студентів-медиків за трьома комплексами: анатомічної, клінічної та фармацевтичної термінології. Як зазначає В. Новодранова, слід відійти від традиційної ілюстрації термінологічною лексикою граматичного матеріалу, поставивши в центр курсу латинської мови вивчення термінології трьох основних підсистем: анатомо-гістологічної, клінічної, термінологічної [6, с. 214].

Одним із перших, хто пропагував і запроваджував наукові та методичні принципи системного навчання, був М. Чернявський, який науково обґрунтував і послідовно втілив їх у підручники і посібники. У передмові до одного з них (1997) учений висуває такі тези: викладання елементів латинської граматики повинно бути послідовно орієнтоване на вивчення основ медичної термінології. Логіко-дидактична структура підручника базується на системно-термінологічному принципі навчання за трьома основними підсистемами медичної термінології. Оскільки кожна із підсистем має характерні особливості: мовно-генетичні, структурні, семантичні, навчання за окремими терміносистемами є значно ефективнішим, ніж змішане.

Однак не всі дослідники є прибічниками такого підходу у навчанні латинської мови, звинувачуючи його у «надмірній інформативності і великій перевантаженості навчального матеріалу», від чого на перший план виступає зубріння, втрачається інтерес до навчання [7]. Дотримуючись технологічного підходу до викладання латини, О. Пантелєєва пропагує спиратись на розроблену технологію навчання латини, яку розглядає як послідовність педагогічних процедур, операцій і прийомів, що становлять дидактичну систему, оскільки та передбачає організацію аналога професійної діяльності в процесі вивчення мови і послідовну реалізацію взаємопов’язаних етапів.

Діяльнісний підхід у навчанні латинської мови майбутніх медпрацівників застосовує М. Нечай. Створені нею посібники передбачають прагматичний принцип викладання і орієнтацію на збільшення аутодидактичного компонента в подачі і засвоєнні матеріалу.

Не зважаючи на розбіжності у цих підходах, спільними у них залишається ідея чіткої термінологічної спрямованості курсу латини.

Багатоаспектний аналіз проблеми навчання медичної латини представлено у працях В. Новодранової, яку вважають засновницею наукової школи медичного термінознавства. Гуманітарні аспекти викладання латинської мови у медичних вишах вивчали В. Катеринич, М. Чернявський, культурологічні – Л. Іванова, О. Полухіна. Л. Бережна, О. Кожанкова, Г. Овсяннікова розглядають навчання латинської мови в медичному ВНЗ у світлі міжкультурної комунікації; М. Лазарєва розробляє проблему організації дистанційного навчання латинської мови в галузі медичної освіти.

На межі XX–XXI ст. відзначається значне збільшення кількості навчально-методичних видань з латинської мови для студентів різних напрямів підготовки. Вагомий внесок у розвиток навчальної літератури для гуманітарних спеціальностей зробили С. Жулай, Л. Звонська, О. Куварова, В. Миронова (Трипуз), С. Ничаюк, Р. Оленич, М. Сенів, Л. Скорина, В. Ставнюк, Л. Чуракова, З. Хоміцька, В. Шинкарук, В. Шовковий.

Серед сучасних підручників із латини для медичних напрямів звертають на себе увагу праці О. Бєляєвої, В. Бобирьова, А. Зайцева, М. Закалюжного, П. Іваницької, О. Кісельової, Г. Краковецької, Г. Паласюк, Л. Смольської, В. Савченка,

Є. Світличної, І. Толок, Є. Шевченко, для ветеринарних – О. Балалаєвої, І. Вакулик, С. Гриценко, В. Семілєтко, С. Столбецької.

Навчально-методичну базу дисципліни «Латинська мова» для біологічних та агробіологічних спеціальностей розробляють О. Балалаєва, І. Вакулик, С. Гриценко, М. Закалюжний, Н. Орлова, В. Потуй, І. Соколов, Т. Шибінська, В. Шовковий.

Проте, за О. Бєляєвою, малодослідженими або такими, що взагалі не досліджувалися, залишаються питання цілей, змісту, підходу, методів і прийомів професійно орієнтованого навчання латинської мови [3, с. 1].

Висновки і перспективи. Таким чином, на сучасному етапі у вітчизняній вищій школі склалася ситуація, яка характеризується явною диспропорцією між процесами практичного створення навчально-методичної літератури з латинської мови для підготовки фахівців-природничників і наукового обґрунтування дидактичних і методичних засад побудови професійно орієнтованих курсів латини, розробка яких становить перспективний напрям подальших досліджень у цій галузі.

Список літератури

1. Балалаєва О. Ю. Історико-педагогічний аналіз розвитку методики викладання латини у ВНЗ на межі XX–XXI ст. / О. Ю. Балалаєва // Нова педагогічна думка. – Рівне : РОІППО, 2013. – №2. – С.89-92.

2. Балалаєва О. Ю. Становлення методики викладання латинської мови у вищій професійній школі / О. Ю. Балалаєва // Педагогічний альманах. – Херсон : ХАНО, 2012. – С. 261–266.

3. Бєляєва О. М. Професійно орієнтоване навчання латинської мови студентів вищих медичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (класичні мови)» / О. М. Бєляєва. – К., 2011. – 21 с.

4. Кацман Н. Л. Латинский язык как общеобразовательный предмет обучения в России на протяжении XX века / Н. Л. Кацман // Индоевропейское языкознание и классическая филология – XIV. – СПб. : Наука, 2010. – С. 17–32.

5. Кацман Н. Л. Теоретическое обоснование системы учебных пособий по латинскому языку с использованием технических средств : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Методика преподавания иностранных языков» / Н. Л. Кацман. – М., 1975. – 33 с.

6. Новодранова В. Ф. Цели и задачи изучения латинского языка в медицинских вузах / В. Ф. Новодранова // Древние языки в системе университетского образования. Исследование и преподавание. – М. : МГУ, 2001. – С. 213–219.

7. Пантелеева О. Н. Формирование профессионального интереса у учащихся средних профессиональных медицинских учебных заведений (на материале изучения латинского языка и медицинской терминологии) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. Н. Пантелеева. – Орел, 2008. – 22 с.

8. Сокол М. С. Підручник латинської мови для вищих і середніх медичних шкіл / М. С. Сокол. – Х. : Держ. вид-во України, 1928. – 170 с.

9. Сторчова Т. В. Етапи становлення навчальної дисципліни «Латинська мова»: європейський та вітчизняний досвід / Т. В. Сторчова // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2014. – Вип. 16. – С. 187.

10. Шовковий В. М. Історія зіставного методу у теорії та практиці викладання класичних мов / В. М. Шовковий // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – Вип. 23. – С. 101– 106.

References

1. Balalajeva, O. Yu. (2013*). Historical and pedagogical analysis of Latin teaching methods development at the turn of XX – XXI centuries:* Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought). Rivne, 2013. №2. 89–92 (in Ukr.)

2. Balalajeva, O. Yu. (2012). *Formation of methods of teaching Latin in higher professional education:* Pedahohichnyi almanakh (Pedagogical Almanac). Kherson, 2012. 261–266. (in Ukr.)

3. Bieliaieva, O. M. Professionally oriented teaching Latin in medical higher educational institutions of III-IV accreditation levels: *Synopsis of the dissertation for a candidate degree in pedagogy: 13.00.02 "Theory and methods of teaching" (classical languages).* K., 2011. 21 (in Ukr.)

4. Katsman, N. L. (2010). *Latin language as a general education subject in Russia during the XX century:* Indoevropeyskoe yazyikoznanie i klassicheskaya filologiya – XIV (Indo-European linguistics and classical philology – XVI). SPb., 2010. 17–32 (in Russ.)

5. Katsman, N. L. (1975). *A theoretical foundation of manuals system for the study* of Latin *with using technical training aids: Synopsis of the dissertation for a candidate degree in pedagogy: 13.00.02 "Methods of foreign languages teaching".* M., 1975. 33 (in Russ.)

6. Novodranova, V. F. (2001). *Aims and objectives of the study of the Latin language in medical higher educational institutions*: Drevnie yazyiki v sisteme universitetskogo obrazovaniya. Issledovanie i prepodavanie (The ancient languages in the system of university education. Research and Teaching). M., 2001. 213–219 (in Russ.)

7. Panteleeva, O. N. (2008). *Formation of professional interest at students of secondary professional medical schools (based on the study of the Latin language and medical terminology): Synopsis of the dissertation for a candidate degree in pedagogy: 13.00.08 "Theory and methods of professional teaching".* Orel, 2008. 22. (in Russ.)

8. Sokol, M. S. (1928) *Latin language textbook for higher and secondary medical schools.* 1928. 170 (in Ukr.)

9. Storchova, T. V. (2014). *Stages of development of academic discipline "Latin language": European and domestic experience:* Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka (Pedagogical education: Theory and Practice). 2014. №16. 187 (in Ukr.)

10. Shovkovyi, V. M. (2002). *History of comparative method in the theory and practice of classical languages teaching:* Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia (Theoretical issues in culture, education and training). 2002. №23. 101–106. (in Ukr.)

Аннотация. *В статье предпринята попытка систематизировать сведения из истории становления учебной дисциплины «Латинский язык» на факультетах естественнонаучного профиля в украинских и российских вузах. Проблема развития методики преподавания латыни рассматривается в историко-педагогическом контексте. Хронологические рамки исследования охватывают период от XX до начала XXI в., то есть от начала возрождения курса латыни в послереволюционных учебных заведениях до его современного состояния. Определены основные этапы развития методики обучения латинскому языку на факультетах естественных наук, описываются подходы к созданию первых учебных курсов по данной дисциплине для студентов медицинских, ветеринарных и биологических факультетов, анализируются концепции учебников и пособий по латыни. Приведен обзор современной учебной литературы по латинскому языку и проанализированы основные современные подходы к построению курса латыни и разработки содержания учебников по этой дисциплине: системно-терминологический, технологический, деятельностный. Определены приоритетные направления современных исследований в области методики обучения латыни.*

Ключевые слова: *латинский язык, методика, учебные издания, факультеты естественного профиля*

Abstract. *Despite the centuries-old history of teaching Latin as a foreign language, some of its aspects aren't enough studied yet. The time frame of this study covers the period from the XX century to the beginning of the XXI century, from the revival of the Latin course in educational institutions after the revolution (1917) to its current state.*

Purpose is to systematize the information of the history of development of academic discipline "Latin language" at the faculties of natural sciences in the Ukrainian and Russian higher educational establishments.

Results. The problem of development of Latin teaching methods is examined in historical and pedagogical context. After the revolution (1917) the classical languages teaching in higher school was canceled. The revival of Latin as a subject in Ukrainian and Russian higher education was caused by the requirements of the educational process, especially for medical and veterinary specialties, where Latin serves as instrumental and conceptual basis for the study of professional subjects. The first specialized textbooks and manuals on Latin for medics and veterinarians were published late 1920s. In the 30s the Latin course was officially introduced in all Ukrainian and Russian medical and veterinary higher education establishments; a lot of new Latin textbooks was published.

Until the second half of the twentieth century, the development of the methodological basis of Latin language and the creation of educational literature were carried out in two main directions: for humanities and medical/veterinary specialties of universities and institutes. A new stage in the Latin teaching in higher education began in the 1960 with publications of new Latin textbook, which were characterized by a scientific presentation of theoretical material and the formation of the course based on comparative studying of Latin, native and foreign languages.

However, without the attention of researchers there has remained the whole branch of knowledge, where the positions of the Latin language were no less important – biology. In the 1970s the first Ukrainian and Russian textbooks for students of biology faculties were published.

In the early 1980s higher professional education system underwent a very thorough change. New foreign languages curricula set the task to bring language teaching closer to the specific profile of the institution. Thus the Latin course reformation in medical and veterinary schools caused the emergence of a new approach to the teaching of this discipline – a system approach.

Conclusion. A situation in the modern Ukrainian high school is characterized by obvious disproportion between the practical creation of Latin textbooks and manuals for training specialists in natural sciences and scientific foundation of didactic and methodical principles of designing of professionally oriented Latin courses, which is a perspective direction for further research in this area.

Keywords: *Latin language, methods, textbooks and manuals, faculties of natural sciences*

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Рецензія на хрестоматію «Василь Шинкарук: мовознавчий, педагогічний, реформаторський та управлінський дискурс в науці й освіті» / Укладачі: Р.В. Сопівник, І.В. Сопівник. – К. : Міленіум, 2016. – 794 с.

Видання рецензованої хрестоматії – помітна подія в українському науковому й освітньому світі. У праці систематизовано вибрані наукові праці Василя Дмитровича Шинкарука, доктора філологічних наук, професора, академіка Академії наук вищої освіти України, заступника міністра освіти і науки України (2007-2009 рр.), декана гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, відомого мовознавця, освітянина, педагога та управлінця. До цього переліку можна додати, що Василь Дмитрович також є членом наукових рад наукових журналів та активним організатором і учасником міжнародних та Всеукраїнських форумів, докладає чимало зусиль до їх проведення на високому рівні, що черговий раз доводить, що він людина надзвичайно цілеспрямована і винятково працездатна, завжди ставить мету і досягає її, не боячись труднощів, вимогливий до своїх підлеглих, а ще більше – до самого себе. А ще керується народною мудрістю, що не місце прикрашає людину, а людина місце.

До наукових здобутків В.Д. Шинкарука слід віднести розробку теоретичних засад категорійної граматики і створення першої в лінгвоукраїністиці концепції категорійного синтаксису. Його теоретичні напрацювання закладено в основу підручників і навчальних посібників з української та латинської мови для вищих навчальних закладів, слугують матеріалом для нових теоретичних спецкурсів.

Вихід у світ рецензованої монографії певний підсумок багатолітнього досвіду в науковій сфері - як мовознавця, в освітній – як педагога і управлінця.

Концепція цієї праці охоплює широке коло проблем, які синтезують бачення професора Шинкарука В.Д. на розвиток науки й освіти. Аналізуючи його праці. вражає різноманітність наукових проблем і глибина розуміння шляхів їх вирішення.

Гортаючи сторінки цієї праці, проаналізуємо її підрозділи. У першому та другому розділах (с.с. 13- 575) подано результати наукових пошуків ученого у галузі класичної та української філології, дискурсивні висловлення як одиниці тексту, в яких відбувається комунікативна реалізація граматичного речення; модусно-диктумних відношень у латинській та українській мовах як двох основних рівнів у змістовій організації речення: 1) модусного, що відображає ставлення мовця до повідомленого, тобто як він сприймає, оцінює чи кваліфікує певну мікроситуацію, відображену реченням; 2) диктумного, що репрезентує реальну дійсність.

Автором вперше в україністиці визначено критерії розмежування модусу й диктуму та їхнє співвідношення в семантико-синтаксичній структурі речення,

встановлено категорії модусу і диктуму та засоби їх вираження. Обґрунтовано взаємозв'язок лексичних, морфологічних та синтаксичних виразників модусних і диктумних значень у структурі речення.

Автор вводить в науковий обіг поняття модусно-диктумної синтаксичної структури (МД-структури) та встановлює типові синтаксичні МД-структури в сучасній українській літературній мові, серед яких – складнопідрядні речення із з'ясувальними та перехідними з'ясувально-причиновими й з'ясувально-умовними відношеннями, а також складнопідрядні речення займенниково-співвідносного типу несиметричної і зрідка симетричної структури.

У третьому розділі (с.с. 576-636) зібрано публікації педагогічного змісту, присвячені підготовці майбутніх педагогів, реалізації компетентнісного підходу в освіті, вихованні милосердя і господарності у студентів, морально-етичних ставлень членів колективів вищих начальних закладів. Про глибину роздумів В.Д. Шинкарука й намагання знайти відповіді на актуальні питання навчання та виховання майбутньої української еліти свідчать також назви підрозділів, зокрема: «Розвиток ідеї про виховання в добу Відродження», «Виховання особистості в колективі у педагогічній системі А.С.Макаренка», «Пріоритети роботи гуманітарно-педагогічного факультету у системі професійної підготовки фахівців НУБіП України», «Етичні засади професійної взаємодії науково-педагогічного працівника аграрного вищого навчального закладу», «Підготовка майбутніх педагогів до виховання милосердя у процесі позааудиторної діяльності», «Виховання господарності майбутніх педагогів засобами продуктивної праці». Зміст цих розділів синтезує кращий досвід педагогічної науки та практику реалізації провідних ідей в умовах освітнього процесу Національного університету біоресурсів і природокористування України, автором охарактеризовано шляхи модернізації та оновлення системи освіти України, зумовлених входженням освіти України у світовий і європейський освітній простір, змодельовано та обґрунтовано систему формування лідерських якостей майбутніх фахівців агропромислової галузі. Висвітлено особливості та етичні засади педагогічної взаємодії, формування професійної спрямованості, здорового способу життя студентів, активізації їхньої пізнавальної діяльності тощо.

Четвертий розділ хрестоматії (с.с. 637-765) присвячено проблемам реформування вищої освіти України, моніторингу її якості, питанням удосконалення процедур ліцензування, акредитації та нострифікації освітніх установ. Саме в цьому розділі ми знаходимо підтвердження багатогранного досвіду В.Д. Шинкарука в управлінській галузі на різних посадах в системі освіти України. Його ідеї покладено в основу багатьох освітніх реформ. В одному з своїх інтерв'ю, як заступник міністра освіти, Василь Дмитрович зауважив, що якість освіти залежить: по-перше, від якості людських ресурсів, що впливає на рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності; по-друге, якість освіти набуває все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці (с. 657). Сьогодні він чудово реалізовує ці постулати, як декан-

гуманітарно-педагогічного університету Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Хрестоматія «Василь Шинкарук: мовознавчий, педагогічний, реформаторський та управлінський дискурс в науці й освіті» - це результат багаторічної праці вченого, педагога, управлінця. Відзначаємо високий рівень видання, яке розширює коло пізнань читачів та сприятиме вихованню нових поколінь науковців-філологів і практиків в галузі управління освітою.

КОВАЛЬЧУК В.І., доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри методики навчання та
управління навчальними закладами Національного
університету біоресурсів і природокористування України

ЮВІЛЯРИ

ХАЙ ДОЛЯ БУДЕ ЩЕДРОЮ НА ДОБРО!

У Василя Дмитровича Шинкарука, доктора філологічних наук, професора, академіка Академії наук вищої освіти України, заступника міністра освіти і науки України (2007-2009рр.), декана гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України – 55 річний ювілей!

Професор В.Д.Шинкарук належить до тих представників мовознавчої науки, чиї теоретичні напрацювання лягають в основу підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів, слугують матеріалом для нових теоретичних спецкурсів.

В.Д.Шинкарук розробив теоретичні засади категорійної граматики і створив першу в лінгвоукраїністиці концепцію категорійного синтаксису, яку захищено у 2003 році як докторську дисертацію.

Ученого, у науковому доробку якого більше ста наукових праць, дев’ять наукових монографій, сім навчальних посібників, п’ять підручників знає широка наукова громадськість України, на його наукові праці активно покликаються молоді дослідники, а навчально-методичні посібники з української та класичних мов використовують викладачі у навчальному процесі.

В.Д.Шинкарук активно працює над проблемами функціонально-категорійної граматики, виступає з проблемними доповідями перед викладачами університетів, надає допомогу закладам вищої освіти, готуючи для них наукові кадри, керує дисертаціями аспірантів та здобувачів. Підготував дев’ять кандидатів філологічних наук, які працюють у багатьох

університетах України. Читає теоретичні спецкурси, викладає латинську мову для студентів та слухачів.

В.Д.Шинкарук – людина надзвичайно цілеспрямована і винятково працездатна. Він завжди ставить мету і досягає її, не боячись труднощів, вимогливий до своїх підлеглих, а ще більше – до самого себе. А ще керується народною мудрістю, що не місце прикрашає людину, а людина місце.

Організаторські здібності В.Д.Шинкарука помітили й у Міністерстві освіти і науки України. У квітні 2003 року В.Д.Шинкарука запросили на роботу до Міністерства освіти і науки України, де він обійняв посаду начальника відділу інспектування вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Проте наукову роботу він не полишав, консультував викладачів, аспірантів, здобувачів та студентів, працював за сумісництвом професором університету.

Упродовж кількох останніх років, працюючи на посадах заступника директора Департаменту вищої освіти, начальника управління ліцензування, акредитації та нострифікації, заступника Міністра освіти і науки України, В.Д.Шинкарук активно розробив основні засади розвитку вищої освіти України, задекларував серйозні вимоги до освітніх навчальних закладів, чимало з яких позбулися ліцензій через невідповідність критеріям сучасної вищої школи чи якості підготовки спеціалістів. За ініціативи Шинкарука В.Д. розроблено нормативно-правову базу з ліцензування вищих навчальних закладів, започатковано залучення громадськості та студентів до акредитації і створення регіональних громадських експертних комісій ДАК.

В.Д.Шинкарук активно займається проблемами забезпечення якості освіти, структурного реформування та модернізації національної системи вищої освіти України. Його позиція грунтується на підході, що кожна система вищої освіти країни-учасниці Болонського процесу повинна зберегти національну палітру, самобутність та надбання у змісті освіти і підготовці фахівців з вищою освітою, а далі запровадити прогресивні підходи до організації, які є властивими Європейському простору вищої освіти.

Висококваліфікований фахівець, талановитий керівник, щира, доброзичлива людина, по-чоловічому шляхетна, красива зовні і душею. Василь Дмитрович ніколи не залишався байдужим до прохань колег, завжди радо йшов їм на допомогу, часто жертвуючи собою в ім’я інтересів ближнього. Ювіляр відзначається щирою любов’ю до Батьківщини, що доводить не голосним фразеологізмами, а реальними справами служіння народу і державі. Усюди, де працював і працює Василь Дмитрович високо поціновуються національні вартості, забезпечується висока якість роботи, досягаються суттєві результати, спостерігається прогресивний рух уперед. Як управлінець, Василь Дмитрович має здатність бачити перспективні цілі, уміє доступними словоформами передати їх у привабливому світлі членам колективу, мотивуючи їх на високі досягнення. За це й шанують ювіляра колеги й друзі.

Шановний Василю Дмитровичу!

Сердечно вітаємо Вас з ювілеєм. Бажаємо Вам міцного здоров’я, довгих і щасливих років життя, родинного благополуччя, творчого натхнення та інтелектуальних звершень на благо України, її зміцнення і розквіту.

Нехай злагода зігріває Вашу душу, додає настрою та оптимізму, сил і впевненості в краще майбутнє, а успіх завжди супроводжує усі Ваші добрі

справи і починання! Хай рідні, колеги і друзі радують доброзичливістю, любов'ю і вірністю.

Щиро бажаємо Вам, вельмишановний ювіляре, успіхів та віримо, що Ваше життєве кредо: "твердість у переконаннях, гнучкість у поглядах" стане у пригоді в процесі перебудови національної освіти.

Президія Академії наук
вищої освіти України
Президент академік Дубина М.І.

БАГАТОГРАННА ОБДАРОВАНІСТЬ ВАСИЛЯ ДМИТРОВИЧА ШИНКАРУКА

"Щоб любити – треба знати,
а щоб проникнути в таку тонку й неосяжну,
величну й багатогранну річ, як мова, треба її любити"
Василь Сухомлинський

Звідки з'являються справжні філологи, ті, хто відстежують найменші зміни в подихах рідної мови, володіють високою культурою наукового пошуку, здатні розкривати велич і багатство мовознавчої науки для всіх її шанувальників? Відповідь на це запитання можна знайти, простеживши життєвий шлях ювіляра – Василя Дмитровича Шинкарука.

Доктор філологічних наук, професор Василь Дмитрович Шинкарук народився 25 березня 1961 року у с. Серафинці Городенківського району Івано-Франківської області в сім'ї службовців, Дмитра Петровича і Василини Степанівни. Батьки з ранніх років виховували в синові працелюбство, любов до рідної землі та людей, невтомний потяг до знань. Захоплення силою і красою художнього слова, пристрасть до читання книжок, прагнення збагнути і пізнати усі таємниці слова допомогли в юності Василеві Дмитровичу в усвідомленому виборі – стати філологом. У 1979 році Василь Шинкарук став студентом філологічного факультету Чернівецького ордена Трудового Червоного Прапора державного університету. П'ять років навчання – це захоплива, цікава робота на семінарах, у наукових студентських гуртках, участь у студентських наукових конференціях, диспутах, осягнення великих таємниць філології. Становлення Василя Дмитровича як відомого мовознавця відбувалося завдяки Учителям, Педагогам, тим, хто не тільки навчав, але й надихав, – Іларіонові Іларіоновичу Слиньку, Михайлові Григоровичу Івасюку, Тамарі Федорівні Волинець, Корнієві Михайловичу Лук'янюку, Костеві Федоровичу Герману, Валентині Адольфівні Прокопенко, Марії Филимонівні Кобилянській, Ніні Василівні Гуйванюк і багатьом іншим, про кого наш ювіляр може розповідати без утоми і з великим захопленням. Учитель для ювіляра – це не лише науковець,чиї лекції довелося слухати в рідному університеті, а учений, що своєю професійною діяльністю, великою любов'ю до справи веде до вершин знання.

Любов до української та класичних мов привела Василя Дмитровича в науку. В.Д.Шинкарук прикріпився до кафедри сучасної української мови здобувачем, обравши тему кандидатської дисертації за назвою "Дискурсивні висловлення в сучасній українській мові", і яку за наукового керівництва професора Ніни Василівни Гуйванюк успішно захистив 1996 року при Інституті української мови НАН України. Учений детально проаналізував дискурсивні висловлення, що кваліфікуються як одиниця тексту, в якій відбувається комунікативна реалізація граматичного речення. Саме співвідношення дискурсивних висловлень з різними формами граматичного речення стала однією з основних проблем дослідження.

Основні наукові інтереси В.Д.Шинкарука зосереджені в царині синтаксису сучасної української мови. У 1997 році він видає навчальний посібник "Нарис із синтаксису зв'язного мовлення", пише наукові статті, бере участь у міжнародних наукових конференціях, обирає у відділі граматики Інституту української мови НАН України тему докторської дисертації. Його науковим консультантом стає професор К.Г. Городенська. Одночасно В.Д. Шинкарук керує кандидатськими дисертаціями аспірантів та здобувачів. Під його науковим керівництвом захистили кандидатські дисертації М.І.Личук, Л.Б.Шутак, Н.М.Попович, Г.В.Навчук, М.М. Телеки, А.В. Ткач, С.М. Бернацька. З теми докторської дисертації він опублікував більше тридцяти праць, видав у 2002 році наукову монографію й успішно апробував докторську дисертацію на тему “Диктум і модус у структурі речення”. Захист докторської дисертації відбувся в грудні 2003 року, за що вченому було присвоєно науковий ступінь доктора філологічних наук. Докторська дисертація В. Д. Шинкарука засвідчила витворення новітньої наукової концепції в українській лінгвістиці та високу наукову зрілість ученого.

Василь Дмитрович – багатогранна, неординарна особистість, надзвичайно цілеспрямована і винятково працездатна людина. Одна із граней його життя – це професійна діяльність. Він завжди ставить мету і досягає її, не боячись труднощів, вимогливий до своїх підлеглих, а ще більше – до самого себе. А ще керується народною мудрістю, що не місце прикрашає людину, а людина місце.

Організаторські здібності В.Д.Шинкарука помітили й у Міністерстві освіти і науки України. Він був нагороджений знаком "Відмінник освіти України". А у квітні 2003 року В.Д.Шинкарука запросили на роботу до Києва, де він обійняв посаду начальника відділу інспектування вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації в Державній інспекції навчальних закладів Міністерства освіти і науки України. Проте наукову та викладацьку роботу він не полишає, працює за сумісництвом професором кафедри загального мовознавства та класичної філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У Міністерстві освіти і науки України В.Д. Шинкарук обіймав посади заступника директора Департаменту вищої освіти, начальника управління гуманітарної та педагогічної освіти, а також начальника управління ліцензування, акредитації та нострифікації. З лютого 2007 по лютий 2009 рр. В. Д. Шинкарук працював заступником Міністра освіти і науки України. Під його керівництвом розроблено основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Як людина передових педагогічних поглядів,

він підійшов до цієї справи високопрофесійно, вивчивши кращий досвід вищих навчальних закладів Європи.

Роки роботи В. Шинкарука на відповідальних посадах в Міністерстві освіти і науки України зміцнили його життєвий стрижень: оперативно, відповідально, вимогливо, інколи – надто прискіпливо ставитися насамперед до себе, а відтак – і до своїх підопічних.

Творчий неспокій супроводжував Василя Дмитровича і на інших посадах: чи то науковця-педагога, чи то керівника-професіонала. Однак скрізь і завжди він віддавав часточку “себе”, виконував свою роботу якнайкраще, учив і “запалював” інших.

Ученого, у науковому доробку якого більше ста наукових праць, знає широка наукова громадськість України, на його наукові праці активно покликаються молоді дослідники, а навчально-методичні посібники з української і класичних мов використовують викладачі у навчальному процесі.

Випробування долею, стрімкий науковий злет, багатогранна професійна діяльність. Це шлях становлення Мовознавця, представника наукової української Еліти – Василя Дмитровича Шинкарука. Беручи до уваги його портрет як Науковця, Педагога, можна з впевненістю заявити: Василь Дмитрович – глибокий шанувальник і знавець українського слова, самовідданий працелюб на освітянській ниві, безкомпромісний служитель українській освіті і науці.

Бажаємо Мовознавцеві, Педагогу Василеві Дмитровичу Шинкаруку творчої наснаги, успішних нових шляхів в науці, творчих пошуків і відкриттів!

М. І.Личук,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української та класичних мов
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 245

Серія «Філологічні науки»

Видається з квітня 1997 року
Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ 19080-7870 Р від 24.04.2012

Підписано до друку ___.2016 р. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Гарнітура Arial. Друк різографія
Умовно-друковані арк.__. Обліково-видавничі арк.__
Наклад 300 прим. Замовлення № 98

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

Видавництво «МІЛЕНІУМ»
м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел.: +38 (067) 849-34-60
Факс: +38 (044) 222-74-35
E-mail: milenium_ofis @ukr.net